

ISSN 2410-5333 (print)

ISSN 2522-1132 (online)

Міністерство культури та стратегічних комунікацій України
Харківська державна академія культури

Ministry of Culture and Strategic Communications of Ukraine
Kharkiv State Academy of Culture

Вісник

Харківської державної академії культури

Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture

Збірник наукових праць
Collection of Scientific Papers

За загальною редакцією А. А. Соляник
Editor-in-Chief A. A. Solianyk

Випуск 67
Issue 67

Харків, ХДАК, 2025
Kharkiv, KhSAC, 2025

Засновник і видавець — Харківська державна академія культури

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради

Харківської державної академії культури (протокол № 12 від 30.05.2025).

Державна реєстрація суб'єкту у сфері друкованих медіа: рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 08.02.2024 р. №295. Ідентифікатор медіа: R30-02501.

Збірник увійшов до переліку наукових фахових видань України

(категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України від 9 лютого 2021 р. №157),

спеціальність — 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа.

Збірник поданий на порталі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в інформаційному ресурсі «Наукова періодика України», у реферативних базах «Україніка наукова» та «Джерело». Індексується в наукометричних базах «WorldCat», «Index Copernicus International», Directory of Open Access Journals (DOAJ), Directory of Open Access Scholarly Resources (ROAD) та в пошукових системах «Google Scholar», «BASE». ХДАК є представленим учасником PILA.

Мова публікації — українська та англійська. Видання підтримує політику відкритого доступу (тип ліцензії — Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License).

Статті, подані до редакції, рецензуються членами редколегії або зовнішніми незалежними експертами. Редакція здійснює перевірку статей за допомогою онлайн-сервісу пошуку плагіату Strikeplagiarism.com. Редколегія підтримує політики Elsevier та COPE.

Founder and publisher — Kharkiv State Academy of Culture

Recommended for publication by the decision of the Academic Board of the Kharkiv State Academy of Culture (record № 12, 30.05.2025).

State registration of an entity in the field of print media: decision of the National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting dated February 8, 2024 No. 295. Media ID: R30-02501.

The collection is included in the list of scientific professional publications of Ukraine

(category «B», Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 157 of 9.02.2021),

specialty — 029 Information, library and archival science.

The collection is submitted to the portal of Vernadsky National Library of Ukraine in the Information resource "Scientific Periodicals Ukraine", in bibliographic databases "Ukrainika scientific" and "Dzherelo". Indexed in the bibliographic databases "WorldCat", "Index Copernicus International", Directory of Open Access Journals (DOAJ), Directory of Open Access Scholarly Resources (ROAD) and in academic search engines "Google Scholar", "BASE". KhSAC is the Sponsored Member of PILA.

Language of the publication — Ukrainian and English. The edition supports an open access policy (license type — Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License).

Articles are reviewed by the members of the editorial board and external independent experts. Articles are checked using Strikeplagiarism.com, an online plagiarism detection service. The editorial board supports the policies of Elsevier and COPE.

Вебсайт збірника: <http://v-khsac.in.ua>

E-mail ред.-видавн. відділу ХДАК: rvv2000k@ukr.net

Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. / М-во культури та стратегіч. комунікації України, Харків. держ. акад. культури; за заг. ред. А. А. Соляник. — Харків : ХДАК, 2025. — Вип. 67. — 376 с.

У науковому збірнику розглядаються проблеми теорії інформації та наукової комунікації, теоретико-методологічні засади книгознавства, бібліотекознавства, документознавства та архівознавства, актуальні питання розвитку прикладних соціокомунікаційних технологій під впливом цифрових трансформацій. Для науковців, викладачів, здобувачів наукових ступенів та вчених звань.

This scientific collection examines the problems of the theory of information and scientific communication, the theoretical and methodological foundations of bibliography, library science, document science and archival science, current issues of the development of applied social and communication technologies under the influence of digital transformations. For scientists, teachers, applicants for scientific degrees and academic titles.

Головний редактор

Соляник А. А., доктор педагогічних наук, професор, Харківська державна академія культури.

<https://orcid.org/0000-0002-7167-6695>

Заступник головного редактора

Давидова І. О., доктор наук із соціальних комунікацій, професор, Харківська державна академія культури.

<https://orcid.org/0000-0001-6015-2477>

Відповідальний секретар

Шелестова А. М., кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, кафедра цифрових комунікацій та інформаційних технологій, Харківська державна академія культури.

<https://orcid.org/0000-0003-4866-1767>

Редакційна колегія

Бездрабко В. В., доктор історичних наук, професор, Київський національний університет культури і мистецтв;

<https://orcid.org/0000-0003-3295-5277>

Білушак Т. М., кандидат історичних наук, асистент кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності, Національний університет «Львівська політехніка»;

<https://orcid.org/0000-0001-5308-1674>

Войцеховська М., доктор габілітований, Гданський університет, Польща;

<https://orcid.org/0000-0003-5340-3722>

Гранчак Т. Ю., доктор наук із соціальних комунікацій, старший науковий співробітник, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського;

<https://orcid.org/0000-0001-7854-580X>

Коробійчук І., доктор технічних наук, професор, Варшавський політехнічний університет, Польща;

<https://orcid.org/0000-0002-5865-7668>

Лоренз Б., доктор філософії, доцент, Університет прикладних наук у галузі державного управління і правових питань, Німеччина;

<https://orcid.org/0000-0003-3292-9896>

Мазур П., доктор педагогічних наук, професор, Державна вища професійна школа в Холмі, Польща;

<https://orcid.org/0000-0002-3488-2940>

Мар'їна О. Ю., доктор наук із соціальних комунікацій, доцент, Харківська державна академія культури;

<https://orcid.org/0000-0002-7248-2147>

Федушко С. С., кандидат технічних наук, доцент кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності, Інститут гуманітарних та соціальних наук Національного університету «Львівська політехніка».

<https://orcid.org/0000-0001-7548-5856>

Editor-in-Chief

Solianyuk A. A., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kharkiv State Academy of Culture.
<https://orcid.org/0000-0002-7167-6695>

Deputy Editor-in-Chief

Davydova I. O., Doctor of Sciences in Social Communications, Professor, Kharkiv State Academy of Culture.
<https://orcid.org/0000-0001-6015-2477>

Executive Editor

Shelestova A. M., PhD in Social Communication Studies, Associate Professor, Digital Communications and Information Technologies Department, Kharkiv State Academy of Culture.
<https://orcid.org/0000-0003-4866-1767>

Editorial Board

Bezdrabko V. V., Doctor of Historical Sciences, Professor, Kyiv National University of Culture and Art;
<https://orcid.org/0000-0003-3295-5277>

Bilushchak T. M., Candidate of Historical Sciences, Assistant of the Department of Social Communications and Information Activities, Lviv Polytechnic National University;
<https://orcid.org/0000-0001-5308-1674>

Wojciechowska M., Dr hab., Professor, University of Gdansk, Poland;
<https://orcid.org/0000-0003-5340-3722>

Hranchak T. Y., Doctor of Sciences in Social Communications, Senior Researcher, Vernadsky National Library of Ukraine;
<https://orcid.org/0000-0001-7854-580X>

Korobiichuk I., Doctor of Technical Sciences, Professor, Politechnika Warszawska, Warsaw, Poland;
<https://orcid.org/0000-0002-5865-7668>

Lorenz B., Ph.D, Associate Professor, University of Applied Sciences, Germany;
<https://orcid.org/0000-0003-3292-9896>

Mazur P., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, the State School of Higher Education in Chelm, Poland;
<https://orcid.org/0000-0002-3488-2940>

Marina O. Yu., Doctor of Sciences in Social Communications, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture;
<https://orcid.org/0000-0002-7248-2147>

Fedushko S. S., Candidate of Technical Sciences, Associate Professor at the Social Communications and Information Activities Department of the Institute of Humanities and Social Sciences of Lviv Polytechnic National University.
<https://orcid.org/0000-0001-7548-5856>

Зміст

(Contents)

Розділ 1. Проблеми теорії інформації та наукової комунікації (Part 1. Problems of information theory and scientific communication)

Л. В. Бутко, С. А. Федоренко, М. О. Книш
(L. Butko, S. Fedorenko, M. Knysh)

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ПЛАТФОРМА ДЛЯ МАНІПУЛЯЦІЙ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (SOCIAL MEDIA AS A PLATFORM FOR MANIPULATION: DOMESTIC EXPERIENCE IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR) 8

N. Khymytsia, O. Morusko (Н. О. Химиця, О. О. Морушко)

THE ROLE OF LIBRARIES, ARCHIVES AND INFORMATION CENTRES IN THE FORMATION OF CRITICAL THINKING AND CIVIC VALUES IN THE DIGITAL SOCIETY: GLOBAL, EUROPEAN AND UKRAINIAN STRATEGIES (РОЛЬ БІБЛІОТЕК, АРХІВІВ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ У ФОРМУВАННІ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ І ГРОМАДЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ У ЦИФРОВОМУ СУСПІЛЬСТВІ: СВІТОВІ, ЄВРОПЕЙСЬКІ ТА УКРАЇНСЬКІ СТРАТЕГІЇ) 24

A. О. Бондаренко (A. Bondarenko)

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ЧИТАННЯ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ (STATE POLICY FOR READING PROMOTION IN EUROPEAN COUNTRIES) 32

Н. С. Вовк, О. В. Марковець, Х. Ю. Косарчин
(N. Vovk, O. Markovets, Kh. Kosarchyn)

СИСТЕМНІ СКЛАДОВІ ЕФЕКТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ КУЛЬТУРНО-МАСОВИХ ЗАХОДІВ (SYSTEMIC COMPONENTS OF EFFECTIVE ORGANIZATION OF CULTURAL AND MASS EVENTS) 48

М. О. Книш, Л. В. Бутко, В. І. Маслак (M. Knysh, L. Butko, V. Maslak)

РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ В ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ КАФЕДРИ ГУМАНІТАРНИХ НАУК, КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВА: АНАЛІЗ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ (THE ROLE OF SOCIAL NETWORKS IN ONLINE COMMUNICATION OF THE DEPARTMENT OF HUMANITIES, CULTURE AND ART: ANALYSIS AND DEVELOPMENT PROSPECTS) 59

Л. Я. Філіпова, В. О. Брусенцев, А. М. Шелестова
(L. Filipova, V. Brusentsev, A. Shelestova)

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ ІНФОРМАЦІЙНО-ДОКУМЕНТНОГО ПРОФІЛЮ В УКРАЇНІ (CURRENT TRENDS FOR THE DEVELOPMENT OF EDUCATIONAL PROGRAMS IN INFORMATION AND DOCUMENT STUDIES IN UKRAINE) 73

Розділ 2. Теоретико-методологічні засади книгознавства, бібліотекознавства та архівознавства (Part 2. Theoretical and methodological foundations of bibliography, library science and archival science)

О. О. Наливайко (O. Nalyvaiko)

ПОЛІТИКА ЦИФРОВІЗАЦІЇ БІБЛІОТЕКИ: ТЕНДЕНЦІЇ І НАПРЯМИ ВПРОВАДЖЕННЯ (LIBRARY DIGITALIZATION POLICY: TRENDS AND DIRECTIONS OF IMPLEMENTATION) 95

Ю. І. Горбань, В. В. Касьян, Л. І. Прокопенко

(Y. Horban, V. Kasian, L. Prokopenko)

НАПРЯМИ АДАПТАЦІЇ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ В ЦИФРОВОМУ СУСПІЛЬСТВІ (DIRECTIONS OF ADAPTATION OF PUBLIC LIBRARIES OF UKRAINE IN THE DIGITAL SOCIETY)

112

А. М. Юдов (A. Yudov)

ЕЛЕКТРОННІ СЕРВІСИ В ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ БІБЛІОТЕК:

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ (ELECTRONIC SERVICES

IN THE ACTIVITIES OF UKRAINIAN LIBRARIES: REGULATORY AND LEGAL SUPPORT)

125

О. Д. Красинський (O. Krasynskiy)

ТРАНСФОРМАЦІЯ РОЛІ БІБЛІОТЕК У ЦИФРОВОМУ ОСВІТНЬОМУ

СЕРЕДОВИЩІ (TRANSFORMATION OF THE ROLE OF LIBRARIES

IN THE DIGITAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT)

138

Д. О. Гончаров (D. Honcharov)

ЕВОЛЮЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ РОЛІ БІБЛІОТЕКАРЯ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ

ЧАТБОТІВ НА БАЗІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ (EVOLUTION OF THE PROFESSIONAL

ROLE OF THE LIBRARIAN IN THE CONTEXT OF INTEGRATING AI-BASED CHATBOTS)

154

Д. М. Драпалюк (D. Drapaliuk)

ПУБЛІКАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ З БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ НАУК

(PUBLICATION ACTIVITIES IN LIBRARY AND INFORMATION SCIENCES)

164

В. І. Саранча, О. М. Тур, В. В. Шабуніна

(V. Sarancha, O. Tur, V. Shabunina)

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК

У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ІНФОРМАЦІЙНОЇ, БІБЛІОТЕЧНОЇ ТА АРХІВНОЇ

СПРАВИ (FACTORS OF FORMATION OF SOCIAL AND COMMUNICATION SKILLS

OF FUTURE SPECIALISTS IN INFORMATION, LIBRARY AND ARCHIVAL AFFAIRS)

185

Н. В. Бабкова (N. Babkova)

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ БІБЛІОТЕЧНОГО ПРОФІЛЮ НА БАЗІ ХАРКІВСЬКОГО

ІНСТИТУТУ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ: ІСТОРІЯ, ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ТА МУЗЕЄФІКАЦІЇ (TRAINING OF LIBRARY SPECIALISTS ON THE BASIS

OF THE KHARKIV INSTITUTE OF POLITICAL EDUCATION: HISTORY, RESEARCH

AND MUSEUMIFICATION PROBLEMS)

205

Л. С. Прокопенко (L. Prokopenko)

БІБЛІОТЕКИ БОСНІЇ І ГЕРЦЕГОВИНИ ПІД ЧАС ТА ПІСЛЯ БОСНІЙСЬКОЇ ВІЙНИ

(LIBRARIES IN BOSNIA AND HERZEGOVINA DURING AND AFTER THE BOSNIAN WAR)

217

В. Г. Курило (V. Kurylo)

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ ОЦИФРУВАННЯ

АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОГО

ТА МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ (REGULATORY AND LEGAL FRAMEWORK

FOR THE DIGITIZATION OF ARCHIVAL DOCUMENTS: A COMPARATIVE ANALYSIS

OF UKRAINIAN AND INTERNATIONAL EXPERIENCE)

232

Д. І. Грещук (D. Hreshchuk)

ІНФОРМАЦІЙНІ ЗВ'ЯЗКИ В ПРОЦЕСАХ ОРГАНІЗАЦІЇ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ

(INFORMATION CONNECTIONS IN THE PROCESSES OF ORGANIZATION

OF ARCHIVE DOCUMENTS)

249

Розділ 3. Прикладні соціокомунікаційні технології (Part 3. Applied Communication Technologies)

М. Б. Сокіл (M. Sokil)

ОНТОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО СТРУКТУРУВАННЯ БАЗИ ЗНАНЬ БІБЛІОТЕКИ НА ОСНОВІ МЕТАДАНИХ. АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД (ONTOLOGICAL APPROACH TO STRUCTURING A LIBRARY KNOWLEDGE BASE BASED ON METADATA. ANALYTICAL OVERVIEW).....	268
--	-----

Н. О. Думанський, Р. Б. Кравець (N. Dumanskyi, R. Kravets)

КОНЦЕПЦІЇ РОЗРОБЛЕННЯ ВІРТУАЛЬНИХ ПОМІЧНИКІВ (DEVELOPMENT CONCEPTS OF VIRTUAL ASSISTANTS)	280
--	-----

В. В. Гришин (V. Hryshyn)

ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЕЛЕКТРОННИМ ДОКУМЕНТООБІГОМ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ (FORMATION OF A MODEL OF ELECTRONIC DOCUMENT MANAGEMENT SYSTEM IN STATE AUTHORITY BODIES).....	291
--	-----

О. В. Марковець (O. Markovets)

DSPACE ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО АРХІВУ КВАЛІФІКАЦІЙНИХ РОБІТ (DSpace AS A MEANS OF BUILDING AN ELECTRONIC ARCHIVE OF THESES AND DISSERTATIONS)	304
---	-----

А. Ю. Спектор (A. Spektor)

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ «МІЖАРХІВНОГО ПОШУКОВОГО ПОРТАЛУ» З ВЕБСЕРВІСОМ “OPEN ARCHIVES” ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ГЕНЕАЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ (COMPARATIVE ANALYSIS OF THE “INTER-ARCHIVAL SEARCH PORTAL” AND THE “OPEN ARCHIVES” WEB SERVICE FOR CONDUCTING GENEALOGICAL RESEARCH)	315
--	-----

Р. О. Голошук, М. В. Голошук, О. В. Марковець
(R. Holoshchuk, M. Holoshchuk, O. Markovets)

ДОКУМЕНТАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДТРИМКИ СКЛАДАННЯ РОЗКЛАДУ НАВАЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ (DOCUMENTATION SUPPORT FOR THE SCHEDULING OF EDUCATIONAL ACTIVITIES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS)	325
---	-----

В. О. Горова, О. В. Марковець, О. М. Палій
(V. Gorova, O. Markovets, O. Paliy)

ВИКОРИСТАННЯ ХМАРНИХ РЕСУРСІВ ДЛЯ ДОКУМЕНТАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КАФЕДРИ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (USE OF CLOUD RESOURCES FOR DOCUMENTATION OF THE ACTIVITIES OF THE DEPARTMENT OF SOCIAL COMMUNICATIONS AND INFORMATION ACTIVITIES).....	337
--	-----

Розділ 4. Рецензії (Part 4. Reviews)

О. В. Безручко (O. Bezruchko)

ХАРКІВ – ЛОНДОН: СІМ ДОСЯГНЕНЬ СПІЛЬНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРОЄКТУ З АУДІОВІЗУАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА (KHARKIV — LONDON: SEVEN ACHIEVEMENTS OF A JOINT INTERNATIONAL AUDIOVISUAL ART PROJECT).....	351
--	-----

Л. І. Мачулін (L. Machulin)

АТРИБУЦІЯ МАЛОВІДОМОЇ ФОТОГРАФІЇ АРХІТЕКТОРА ОЛЕКСІЯ БЕКЕТОВА (ATTRIBUTION OF A LITTLE-KNOWN PHOTOGRAPH OF ARCHITECT OLEKSII BEKETOV).....	361
---	-----

Розділ 1. Проблеми теорії інформації та наукової комунікації (Part 1. Problems of information theory and scientific communication)

<https://doi.org/10.31516/2410-5333.067.01>¹

УДК 004.738.5:159.923:355.01

Л. В. Бутко

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва, Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, м. Кременчук, Україна

larysabutko@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8817-3381>

С. А. Федоренко

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва, Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, м. Кременчук, Україна

svfedor70@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0000-2763-8280>

М. О. Книш

асистент кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва, Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, м. Кременчук, Україна

marharytaknysh@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0009-2111-1889>

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ПЛАТФОРМА ДЛЯ МАНІПУЛЯЦІЙ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Стаття присвячена з'ясуванню специфіки маніпуляції в соціальних мережах в умовах російсько-української війни. Актуальність теми зумовлена тим, що під час масштабного російського вторгнення військові дії супроводжуються використанням елементів гібридної війни, кібератак та масової дезінформації, а це спрямовано не лише на військову перевагу, але й на дестабілізацію суспільства, залучення населення до підтримки агресора та формування недовіри до влади. Нині питання інформаційної війни стало особливо актуальним для України. Національна безпека й інформаційний простір зазнають великого тиску у зв'язку з активним використанням соціальних мереж, інтернет-платформ й інших засобів масової комунікації як інструментів для поширення дезінформації та маніпуляцій. Нині соціальні мережі є одним із центральних каналів передання фейкових новин і пропагандистських матеріалів. Завдяки підбору контенту на основі уподобань користувачів недостовірна інформація може поширюватися надзвичайно швидко, часто без належної перевірки її достовірності, що зумовлює необхідність розробки алгоритмів виявлення дезінформації та її протидії. Пропонована стаття містить аналіз особливостей подання фейкової інформації у Viber і Facebook, ознаки цієї інформації та способи виявлення недостовірного контенту.

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

Ключові слова: соціальні мережі, маніпуляції, інформаційна культура, інформаційна гігієна, російсько-українська війна.

L. Butko

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Humanities, Culture and Art, Mykhailo Ostrohradskyi Kremenchuk National University, Kremenchuk, Ukraine

S. Fedorenko

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Humanities, Culture and Art, Mykhailo Ostrohradskyi Kremenchuk National University, Kremenchuk, Ukraine

M. Knysh

Assistant at the Department of Humanities, Culture and Art, Mykhailo Ostrohradskyi Kremenchuk National University, Kremenchuk, Ukraine

SOCIAL MEDIA AS A PLATFORM FOR MANIPULATION: DOMESTIC EXPERIENCE IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

The purpose of the article is to clarify the role of social media as a platform for manipulation in Ukraine in the context of the Russian-Ukrainian war.

The methodology. Achievement of the goal and solution of research tasks were based on the principle of objectivity, which revealed the multifaceted nature of the research object and allowed to get as close as possible to the realities of the peculiarities of information on social networks during the Russian-Ukrainian war. The study is based on a systematic approach, which involves clarifying the peculiarities of the dissemination of false information in order to determine the specifics of its detection and counteraction. In the process of clarifying the specifics of manipulations in social media in the context of the Russian-Ukrainian war, the structural method was used, which allowed to describe the peculiarities of fake information on Viber and Facebook, the signs of this information and ways to identify false content. The authors used a case study method in their research, which allowed them to analyze ways to identify fake information using specific examples. The use of analysis and synthesis methods made it possible to determine the degree of development of the topic, as well as to identify general trends in the spread of false content on social media. A systematic solution to a problem should be preceded by its systematic formulation, which is the basis for a systematic analysis of the problem. The complete problem statement in the classics of the systematic approach, which includes formulation, construction, evaluation, justification and designation of the problem, was considered by the authors earlier (Bohdaniok, 2023; Mykolaichuk, 2021; Mykhalchenko, 2020; Pohorilov, 2023).

The results. Messages containing extremely detailed and, at first glance, accurate information are often circulated in modern chat rooms, even if their sources do not have access to official military data. The authors summarized the characteristic features of falsified information in Viber and Facebook chats to ensure information hygiene when receiving and disseminating information and some ways to combat disinformation in the analyzed social networks.

The scientific novelty is to substantiate the important role of social media as the most important media channels that also become a platform for the transmission of fake news and propaganda materials, which necessitates the study of social media at the level of generalizing the ways to verify the accuracy of information disseminated by

them. Further research into the role of social media as a platform for manipulation in Ukraine in the context of the Russian-Ukrainian war will help to address gaps in the implementation of a system to counter information manipulation.

The practical significance lies in the development of approaches to information hygiene aimed at reducing the negative impact of information flows on the psychological and physical health of people and the general welfare of society.

Keywords: *social networks, manipulation, information culture, information hygiene, Russian-Ukrainian war.*

Актуальність теми дослідження. У сучасному світі інформаційні технології відіграють надзвичайно важливу роль у формуванні суспільної свідомості та сприяють активному обміну інформацією. Однак разом зі стрімким розвитком цих технологій виникають і нові виклики, пов'язані з маніпуляціями, дезінформацією та поширенням фейкових новин.

В умовах нинішньої геополітичної ситуації Україна стала об'єктом масштабного російського вторгнення, де військові дії супроводжуються використанням елементів гібридної війни, кібератак та масової дезінформації. Це спрямовано не лише на військову перевагу, але й на дестабілізацію суспільства, залучення населення до підтримки агресора та формування недовіри до влади.

Нині питання впливу інформаційної війни стало особливо актуальним для України. Національна безпека й інформаційний простір зазнають великого тиску у зв'язку з активним використанням соціальних мереж, інтернет-платформ та інших засобів масової комунікації як інструментів для поширення дезінформації та маніпуляцій. У таких умовах розуміння основ інформаційної гігієни та її грамотне застосування набувають ключового значення для захисту національної безпеки, утвердження демократичних цінностей і розвитку критичного мислення серед громадян.

Сучасний український інформаційний простір переповнений фейками, які стали основною зброєю інформаційної війни Росії. Тому навички збереження інформаційної гігієни стають дедалі необхіднішими. З одного боку, громадяни мають потребу в достовірній інформації, щоб розуміти, що відбувається в країні та які це матиме наслідки. З іншого, поширення маніпуляційних даних може провокувати паніку, загострювати конфлікти, ставити під загрозу національну безпеку та створювати інші деструктивні наслідки (Михальченко, 2020).

Критичні ситуації часто стають каталізатором різкого збільшення поширення фейкових новин у медійному просторі. Яскравим прикладом цьому є війна. У таких обставинах люди, як правило, схильні сприймати інформацію переважно емоційно. Логічне мислення поступається місцем почуттям, які починають домінувати в ухваленні рішень. Навіть очевидна неправда інколи може впливати на свідомість. Крім того, у кризові моменти зростає обсяг споживаної інформації, істотно перевищуючи те, що було звичним у мирний період (Миколайчук, 2021).

Постановка проблеми. Згідно з даними опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології, серед дорослого населення

України (віком від 18 років) найпоширенішими засобами комунікації є мобільні додатки Viber, Facebook Messenger та Telegram. Однак в умовах військового конфлікту соціальні мережі не лише залишаються платформами для спілкування, а й набувають ролі важливих джерел інформації. Це підвищує їхній потенціал у формуванні громадської думки та, у певних випадках, створює передумови для свідомого або несвідомого впливу на суспільну свідомість, зокрема можливість маніпуляцій (Богданьок, 2023).

У межах дослідження питань інформаційної гігієни в Україні під час повномасштабного вторгнення Росії особливого значення набуває аналіз ролі соціальних мереж. Вони відіграють ключову роль у прискоренні поширення неправдивої інформації, що, своєю чергою, становить значну загрозу (Статілко & Книш, 2023; Butko et al., 2025).

По-перше, соціальні мережі є одним із центральних каналів передавання фейкових новин і пропагандистських матеріалів. Завдяки їхнім алгоритмам рекомендацій та підбору контенту на основі уподобань користувачів недостовірна інформація може поширюватися надзвичайно швидко, часто без належної перевірки її достовірності.

По-друге, ці платформи стають інструментом для консолідації громадської підтримки й стимулювання активної участі в суспільних процесах. Соціальні мережі дозволяють миттєво поширювати важливі повідомлення, створювати об'єднання людей навколо спільних інтересів, організовувати громадські рухи та ініціативи (Погорілов, 2023).

Кожна соціальна мережа має свою унікальну специфіку подання інформації, яка передусім зумовлюється характеристиками її аудиторії. Це саме стосується і фейкових новин: їхній зміст та форма також варіюються залежно від платформи, де вони поширюються.

Стан розробленості проблеми. Нині особливої ваги набувають наукові розвідки, у яких надаються практичні рекомендації з питань інфомедійної грамотності. Серед них можна виокремити наукові розвідки М. Друшляк, О. Семенов, Н. Грони, Н. Пономаренко, О. Семеніхіної, у яких схарактеризовано типологію електронних ресурсів у галузі медіаосвіти, визначено типи електронних ресурсів, які можуть бути успішними для розвитку інфомедійної грамотності, проведено експертну оцінку ефективності типів електронних ресурсів для формування інфомедійної грамотності, проте обмежено коло осіб, для яких призначено окреслені рекомендації, учнівською та студентською молоддю (Друшляк та ін., 2022). Слід зазначити, що суб'єктами значної кількості наукових праць подібної тематики є молоде покоління, а дослідження є педагогічними (Бондаренко & Коваль, 2024; Підгурська & Голубовська, 2025; Собченко & Кириленко, 2024).

На особливе поціновування заслуговують праці з розробки методу виявлення агентів соціальних мереж, що мають найбільший вплив, який оснований на обчисленні потенційного рівня їх впливу на визначену цільову аудиторію. Також метод висвітлює показники рівня публікаційної активності в соціальних мережах і кількості мережевих зв'язків агентів. Описаний метод надає змогу

підвищити ефективність проведення психологічних операцій завдяки збільшенню ефекту від поширення інформаційних матеріалів агентами соціальних мереж, що мають найбільший вплив. Важливо, що вплив згаданих агентів є найнегативнішим (Базарний, 2023).

Мета статті — з'ясувати роль соціальних мереж Viber і Facebook як платформи для маніпуляції в Україні в умовах російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. У застосунку Viber спостерігається поширення менш політизованих фейкових повідомлень, зосереджених на створенні атмосфери паніки, особливо щодо питань безпеки. Серед таких прикладів можна виділити інформацію про т. зв. «масову роздачу повісток». Ці повідомлення є частиною спроб дискредитації Збройних сил України та спрямовані на формування почуття страху серед населення. Значна частина подібних панічних викидів має антивоєнний характер, зокрема це стосується твердження про перебування ворожих сил поблизу, про ймовірні дати й часи авіаційних чи артилерійських ударів, а також про загрозу масованих ракетних атак (Сукач, 2022).

Характерною ознакою поширення інформації у Viber є те, що дезінформація часто передається в спільнотах, які, на перший погляд, не мають прямого зв'язку з політичною, соціальною чи економічною тематикою. Серед таких спільнот можна виокремити чати батьків, об'єднання співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ), групи за інтересами або платформи, орієнтовані на обговорення практичних питань. У таких середовищах людина найменше очікує на ворожі маніпуляції або дії інших користувачів, які через недостатню медіаграмотність несвідомо поширюють хибну інформацію (Трошинська & Цехановська, 2022).

Viber-чати виступають як важливий елемент цифрового простору, який потребує ретельного аналізу. Значна кількість користувачів в Україні продовжує активно використовувати цей комунікаційний інструмент для обговорення подій, пов'язаних із війною, та отримання відповідної інформації. Однак ці платформи стають також осередком поширення фейкових новин, паніки та російської дезінформації.

У контексті повномасштабного вторгнення було сформульовано певну типологію дезінформації, поширеної у Viber-чатах. У період збройного конфлікту та активної інформаційної війни медіапростір заповнений найхарактернішими формами пропаганди російського агресора, які містять низку узгоджених тез та аргументів. Інформація, яку висвітлює офіційна російська пропагандистська система, швидко перетворюється на інструктивні матеріали для використання тисячами ботакаунтів та їхніх прихильників. Ілюстрацією цього можна вважати характерні аргументи, які зазвичай трапляються в коментарях до онлайн-дописів про війну в Україні. Йдеться, наприклад, про твердження щодо «восьми років мовчання», обстрілів Донбасу, нібито катувань мирного населення або пропагандистські заяви про внутрішні конфлікти серед українців. Така кількість однотипних тез демонструє добре сплановану інформаційну стратегію Росії,

спрямовану на ескалацію поляризації та провокування соціальних конфліктів у межах комунікації між користувачами соціальних мереж (Інформаційна гігієна під час війни, б. д.).

Слідом за тезами російської пропаганди почали активно поширюватися й фейки. Наприклад, серед них були повідомлення про те, що Президент України нібито давно залишив Київ, що російські військові «рятують» бабусь від українських солдатів або що озброєні націоналісти перетворюються на мародерів і вбивць. Подібна дезінформація спрямована на підриз довіри до Збройних сил України та державної влади. Окрема категорія популярних чатів у Viber — це ті, що наповнені мемами й жартами. Найпоширеніші серед них здебільшого пов'язані з російським контентом. У результаті поряд із комічними матеріалами та сексистськими жартами з'являються елементи прославлення СРСР, пропагандистські тези, замасковані під гумор, або навіть відкрита антиукраїнська риторика (Сукач, 2022).

Основною характеристикою Viber-чатів є повідомлення, що викликають тривогу, паніку та швидко поширюються, подібно до сарафанного радіо. Таких повідомлень безліч, і особливо багато їх з'явилося на початку війни, коли люди, перебуваючи в стані паніки, схильні були довіряти майже будь-якій інформації (Трощинська & Цехановська, 2022).

Основною ознакою подібних фейкових повідомлень є їхній акцент на приверненні уваги та стимулюванні максимального поширення інформації (Рис. 1). Головною метою таких повідомлень є досягнення якнайширшого кола поширення. Чим більша кількість осіб поділиться отриманою інформацією, тим вищою стає ймовірність її сприйняття як достовірної, що, у свою чергу, полегшує маніпуляцію свідомістю та подальше введення в оману.

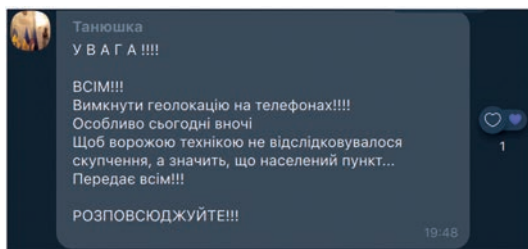

Рис. 1. Приклад фейкового повідомлення.

Однією з характерних ознак фейкових повідомлень є посилання на знайомих або родичів (Рис. 2). Українці, природно, найбільше довіряють саме близьким людям, ставлячи їх вище за інші джерела інформації. Саме тому згадка про «знайомих» у таких повідомленнях спрямована на зниження пильності читача. Цей прийом навмисно використовують ті, хто створює та поширює фейки (Трощинська & Цехановська, 2022).

Якщо ж родичі також працюють у структурах, які залучені до воєнних дій, це може сприяти зростанню довіри до їхніх слів. Проте, насправді, вони так само можуть поширювати неперевірену інформацію, як і всі інші.

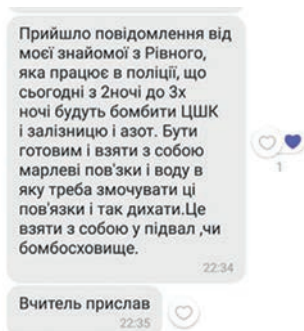

Рис. 2. Приклад фейкового повідомлення з посиланням на знайомих.

Інформація, що поширюється без зазначення джерел, також, імовірно, може бути хибною. Наприклад, на початку війни в месенджерах активно обговорювали повідомлення про те, що нібито по місту курсують автомобілі, у яких незнайомці запитують місцевих мешканців про місцеперебування військових частин під приводом доставки продуктів (Рис. 3). У відповідь людей застерігали не надавати жодних відомостей у подібних ситуаціях. Попри те, що саме застереження щодо нерозголошення розташування військових об'єктів є цілком виправданим та раціональним, подібні повідомлення можуть бути націлені на створення додаткового напруження або навіть паніки серед населення (Інформаційна гігієна під час війни, б. д.).

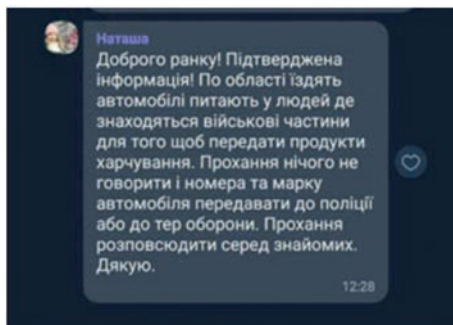

Рис. 3. Приклад фейкового повідомлення про військових.

У сучасних чатах часто поширюються повідомлення, що містять надзвичайно детальну і, на перший погляд, точну інформацію, навіть якщо її джерела

не мають доступу до офіційних військових даних. Наприклад, може йтися про такі твердження, як «наступ з території Білорусі розпочнеться завтра о шостій ранку». Подібна конкретизація слугує посиленню впливу такого повідомлення на аудиторію, створюючи враження достовірності та мінімізуючи можливість критичного аналізу чи сумніву (Погорілов, 2023).

У спільнотах Viber регулярно спостерігається поява т. зв. трендів у змісті повідомлень. Наприклад, нині спостерігається зростання кількості фейкової інформації, зокрема поширеної українською мовою, що сприяє підвищенню рівня довіри до таких матеріалів. Крім того, значно зросла кількість дезінформації у форматі голосових повідомлень, які складніше виявляти та аналізувати (Сукач, 2022).

Слід не соромитися вказувати на фейкові повідомлення в групах та чатах, оскільки це сприяє боротьбі з дезінформацією. Важливо розуміти, які методи використовуються для створення й поширення таких повідомлень, аби уникати маніпуляцій і водночас попереджати про них інших.

Для забезпечення інформаційної гігієни під час отримання та поширення інформації у Viber доцільно звертати увагу на характерні ознаки фальсифікованої інформації в чатах платформи.

До таких ознак належать:

1. Повідомлення, написані емоційним тоном або великими літерами, аби викликати сильний емоційний відгук.
2. Інформація часто подається у вигляді кількох коротких повідомлень, що створює видимість поспішності та нагальності висловлювань.
3. Згадування «джерел» у вигляді родичів, друзів чи малозначущих знайомих (наприклад, «друг подруги» або «хрещений колеги»), що створює ілюзію достовірності, проте перевірити такі джерела зазвичай неможливо. Це апелює до довіри, особливо якщо такі повідомлення адресовані українській аудиторії, яка більш схильна вірити близьким.
4. Використання необґрунтованих статистичних даних чи показників, наприклад, «99 % ймовірності», що покликано посіяти тривогу та почуття неминучої загрози.
5. Повторне використання одного й того ж зображення для ілюстрації різних подій або ситуацій у різних місцях, що є ще однією ознакою маніпуляції.

Крім того, виняткову увагу слід приділяти недостовірному контенту та спільнотам, які активно поширюють фейкову інформацію у Viber. У таких випадках слід подавати скарги на відповідні ресурси, аби убезпечити себе та інших від впливу маніпулятивної дезінформації (Інформаційна гігієна під час війни, б. д.).

Facebook є однією з найпопулярніших соціальних мереж, яка значною мірою слугує платформою для просування об'єктів, ідей, персоналій і організаційних структур. Нині кількість її користувачів майже 3 млрд осіб.

Ця соціальна мережа є надзвичайно зручним інструментом для роботи спеціаліста з інформаційних впливів, адже вона дозволяє здійснювати промоцію за

допомогою персоналізованих рекомендацій та адресного підходу, орієнтуючись на конкретних членів визначених цільових аудиторій.

У межах професійного застосування Facebook може бути найефективнішим та найточнішим засобом досягнення комунікаційних цілей. Функціональними елементами цієї мережі виступають персональні профілі (облікові записи користувачів), групи (спільноти за інтересами), фан-сторінки (тематичні сторінки) та заходи (анонсування й підсумування реальних подій) (Dr. Marco Buschmann, 2022).

Нині Росія залишається головним осередком організації операцій з інформаційного впливу в мережі Facebook. Основними цілями таких дій є США та Україна. Після початку повномасштабного вторгнення в Україну зросла кількість спроб країни-агресора маніпулювати поведінкою користувачів соціальної мережі.

Тепер ці операції здійснюються не лише державними структурами, що характерно для диктаторських і авторитарних режимів, але й орієнтуються переважно на внутрішній ринок, а не лише на вплив за межами країни (Погорілов, 2023).

Російська інформаційна активність активно поширюється через корпоративні сторінки федеральних ЗМІ на платформі Facebook, а надалі розповсюджується за допомогою агентів впливу, ботів та звичайних користувачів соцмереж.

Варто наголосити, що ці «інформаційні впливи» не є однорідними: частина з них спрямована на специфічну аудиторію залежно від громадянства, національності, релігійних переконань чи політичних уподобань, тоді як інші мають загальний масований характер. Кожен епізод пропагандистського впливу ефективний лише протягом обмеженого часу. Однак сукупно всі ці впливи залишають помітні сліди.

Навіть у цифрову епоху, коли доступ до інформаційних джерел надзвичайно широкий і спростування неправдивих даних, віднайдення альтернативної точки зору чи перевірка фактів не видається складним завданням, існує частина суспільства, яка продовжує вірити в чорний піар, спрямований проти їхньої країни. Жодні контраргументи не сприймаються цією аудиторією, оскільки вони суперечать уявленням, сформованим ворожою пропагандою.

З іншого боку, сама пропагандистська машина змушена постійно підтримувати зацікавленість своєї аудиторії новими матеріалами, які провокують ненависть і вводять в оману (Смоляр & Максимчук, 2022).

Саме із цієї причини Facebook розпочав активну боротьбу з дезінформацією. Вирішальні дії стали відповіддю на звинувачення, які лунали на адресу соцмережі у зв'язку з її бездіяльністю щодо масштабних операцій впливу, організованих російськими службами.

Додатковий тиск чинили громадськість і політики, особливо після того, як стало відомо про масштабну кампанію російських спецслужб із проникнення в соціальні мережі під час президентських виборів у США (Погорілов, 2023).

Критики свого часу дорікали Facebook, що платформі вигідно змушувати користувачів проводити якомога більше часу в соцмережі. Експерти наголошують, що дезінформація сприяє цьому, оскільки викликає сильні емоції та провокує тривожність.

Однак компанія не залишилася осторонь і вирішила активно протидіяти поширенню неправдивої інформації. Facebook зауважив, що весь потік російської дезінформації на платформі був спрямований на зовнішню аудиторію.

Згодом ця тактика змінилася: російська пропаганда почала працювати й на внутрішній ринок, водночас продовжуючи свої операції за кордоном. Україна й досі залишається основною цілью для інформаційних атак через платформу. За даними Facebook, на початку 2020 р. вдалося припинити російську військову операцію, спрямовану проти України.

Для цього на платформі було створено фейкові облікові записи, які видавали себе за журналістів. Через ці профілі намагалися безпосередньо контактувати з політиками та громадськими діячами, щоб впливати на їхні рішення (Васильєв, 2023).

Російські операції з впливу набували різноманітних форм, варіюючись від прихованих ініціатив, що використовували фіктивні ідентичності, до публічних заходів, керованих державними медіа. Останні залучали справжні авторитети та впливових осіб для поширення повідомлень, які інколи відповідали реальності, а інколи могли бути недостовірними (Смоляр & Максимчук, 2022).

Протягом останнього часу фахівці Facebook відзначили, що оперативні заходи з інформаційного впливу почали активно здійснювати комерційні суб'єкти, зокрема засоби масової інформації, маркетингові компанії та агентства, що спеціалізуються на зв'язку з громадськістю.

Крім того, ринок таких послуг значно розширився. Однією з ключових загроз стало те, що російські агенти в Україні цілеспрямовано визначали аудиторію для поширення пропагандистських наративів і маніпулювання громадською думкою. У відповідь на це Facebook ініціював заходи для протидії подібним діям зі сторони Росії, що були спрямовані на захист українського населення, а також на всіх користувачів цієї соціальної платформи в глобальному масштабі.

За оцінками О. Мороз, експерта у сфері формування інформаційного простору у Facebook, в Україні функціонує понад 100 команд, залучених до інформаційних війн у цій соціальній мережі.

Серед них виділяється 12–15 великих гравців, до яких належать технологічні компанії, політичні об'єднання та т. зв. «креативні медіакілери». Решта складається з невеликих груп програмістів або аутсорсингових виконавців, що здебільшого займаються продажем лайків за допомогою ботакаунтів та підтримкою інформаційних операцій у регіонах (Васильєв, 2023).

Одним із методів протидії, які впроваджує Facebook, є маркування державних засобів масової інформації, що дозволяє користувачам дізнаватися, хто стоїть за створеним контентом, і самостійно оцінювати його достовірність. Крім того, у випадках виявлення спроб маніпулювання його алгоритмами, платформа

застосовує такі заходи як попередження, зниження рейтингу вмісту та його видалення (Погорілов, 2023).

Facebook підкреслює, що скоординовані зусилля, спрямовані на маніпуляцію думкою громадськості, стали більш складними та витратними в останні роки. Проте оператори таких кампаній продовжують докладати значних зусиль, адже подібна діяльність демонструє свою ефективність у впливі на широкую аудиторію. Політика спільноти Facebook щодо видалення акаунтів, сторінок та груп, які становлять потенційну загрозу або здійснюють шкідливу діяльність, сприяє систематичному усуненню таких елементів.

Наприклад, за період з 2014 до 2024 рр., тобто впродовж активної фази російсько-української війни, було видалено тисячі сторінок з антиукраїнським контентом. При цьому компанія активно впроваджує розробки програмних алгоритмів для автоматизації процесу виявлення й блокування подібної діяльності. Однак технічний аспект цього протистояння вказує на асиметрію ресурсів: створення облікового запису чи сторінки, що порушує політику спільноти, є значно менш ресурсоємним процесом порівняно з їхнім виявленням й закриттям (Фільтруй: як відбити інформаційний наступ під час війни, 2022).

Корпорацією “Facebook” було створено незалежну зовнішню наглядову раду, діяльність якої забезпечується окремим фондом, спеціально призначеним для її функціонування.

Основною метою цієї ради є протидія поширенню небажаного інформаційного контенту. До складу ради входять фахівці з усього світу, які спеціалізуються на розгляді складних випадків. Її команда переважно складається з експертів у галузі права та журналістики. Члени ради уповноважені ухвалювати рішення щодо коригування правил функціонування соціальної мережі.

Користувачі Facebook, чий контент було видалено, мають можливість звернутися до ради, заповнивши відповідну форму на офіційному вебсайті.

Рада розглядає подані скарги протягом 90 днів, після чого оприлюднює свої висновки. Адміністрація платформи зобов’язана дотримувати прийнятих рішень. Існують прецеденти, коли рішення наглядової ради суперечили початковим діям модераторів платформи.

Попри це, адміністрація Facebook виконувала раніше ухвалені настанови, демонструючи прихильність до принципу незалежності та авторитету цієї інституції (Васильєв, 2023).

Варто зазначити, що Facebook значно обмежує можливість російського втручання в модерування українського контенту.

По-перше, головний офіс, відповідальний за роботу платформи в Україні, розташований у Варшаві.

По-друге, для запобігання дезінформації компанія залучає місцеві організації, спеціалізовані на боротьбі з фейками. Хоча на платформі все ще присутні російські боти, їхня кількість помітно скоротилася порівняно до попередніх періодів. Про ефективність роботи Facebook у цьому напрямі можна судити

за регулярними щомісячними звітами, у яких повідомляється про чергові видалення акаунтів і ботів, пов'язаних із Росією.

Також необхідно зазначити, що Facebook зберігає прихильність до принципів толерантності та ввічливого спілкування між користувачами навіть в умовах актуального міждержавного конфлікту. Незалежно від сторони протистояння, за мову ненависті та зневажливі висловлювання, наприклад уживання термінів на зразок «кацапи», «москалі» чи «бандерівці», порушників часто карають блокуванням. Такий контент вважається порушенням правил платформи щодо допустимості «риторики ненависті». Facebook також не толерує висловлювання, які ображають певні соціальні або етнічні групи чи закликають до насильства проти них (Погорілов, 2023).

Таким чином, Facebook відіграє значну роль у регулюванні та захисті українського інформаційного простору в контексті російсько-українського конфлікту. Заходи, спрямовані на протидію дезінформації, сприяють підвищенню прозорості цієї соціальної мережі. Це, у свою чергу, забезпечує українським користувачам відчуття інформаційної безпеки та підтримки на цій платформі.

Висновки. Український медіапростір у воєнний час, окрім достовірних фактів, переповнений дезінформацією, фейками, спробами хайпу, внутрішньополітичними іграми, пропагандою та ворожими інформаційними операціями. Дезінформація і фейкові новини стали звичним явищем в умовах інформаційної війни. Вони замінюють правду, поширюються зі стрімкою швидкістю та впливають на об'єктивне сприйняття подій.

Їхня мета — закріпити у свідомості людей упевненість, що поширена інформація є правдою. Російські дезінформатори створюють псевдоукраїнські соціальні сторінки, фейкові медіа, залучають проросійських активістів або політиків для трансляції маніпуляцій. Надалі до процесу підключають ботоферми, які масово поширюють вигадану інформацію. Особливе поширення маніпуляцій спостерігається у Viber. Цей месенджер має важливий психологічний аспект: ми звикли спілкуватися там із близькими людьми — родиною, друзями, колегами — і виробили певний рівень довіри до нього. Однак у час війни Росії проти України цей канал перетворився на осередок фейкової інформації, що часто залишалося поза увагою користувачів.

Штамп надійності «тут усі свої» став каталізатором для швидкого поширення нібито важливої чи термінової інформації, часто спрямованої на попередження близьких про уявну небезпеку.

Ситуація у Facebook має деякі відмінності. Хоч тут також вистачає дезінформації, соціальна мережа відіграє активнішу роль у захисті українського інформаційного простору під час російсько-українського конфлікту. Facebook активно видаляє профілі, сторінки та групи, які явно спрямовані на пропаганду або маніпуляцію. Крім того, соцмережа реагує на скарги користувачів стосовно сумнівного контенту чи облікових записів, що робить її важливим інструментом для боротьби з дезінформацією.

Перспективи подальших досліджень ролі соціальних мереж як майданчика для маніпуляцій в Україні в умовах російсько-української війни сприятимуть усуненню прогалин у впровадженні системи протидії інформаційним маніпуляціям. Це також допоможе в розробленні підходів до інформаційної гігієни, спрямованих на зменшення негативного впливу інформаційних потоків на психологічне й фізичне здоров'я людей та на загальний добробут суспільства.

Список посилань

- Базарний, С. (2023). Метод виявлення агентів соціальних мереж, що мають найбільший вплив. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*, 46(1), 145–150. <https://doi.org/10.33099/2311-7249/2023-46-1-145-150>
- Богданьок, О. (2023). *РФ запустила потужну антиукраїнську кампанію у Facebook*. Суспільне Мовлення. <https://suspilne.media/412695-rf-zapustila-potuznu-antiukrainsku-kampaniu-u-facebook-so-pro-ce-vidomo/>
- Бондаренко, Т. Г., & Коваль, С. В. (2024). Етико-дидактичні засади проведення медіаівентів для формування інфомедійної грамотності школярів. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*, 35(3, Ч. 2), 163–168.
- Васильєв, А. (2023). Фейки в Телеграмі в умовах війни та як з ними боротися. *Gromada Group / Група місцевих ЗМІ Харківщини*. <https://gromada.group/news/statti/23648-fejki-v-telegrami-v-umovah-vijni-ta-yak-z-nimi-borotisyua>
- Друшляк, М., Семенов, О., Грона, Н., Пономаренко, Н., & Семеніхіна, О. (2022). Типологія інтернет-ресурсів для розвитку інфомедійної грамотності молоді. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 88(2), 1–22. <https://doi.org/10.33407/itlt.v88i2.4786>
- Інформаційна гігієна під час війни: конспект з курсу* (б. д.). Prometheus. <https://prometheus.org.ua/prometheus-free/information-hygiene-during-war/>
- Миколайчук, Б. (2021). Епідемія дезінформації: чому фейки стали частиною нашого життя і як «вакцинуватися». *Центр демократії та верховенства права*. <https://cedem.org.ua/analytics/epidemiya-dezinformatsiyi/>
- Михальченко, І. (2020). *Медійна та інформаційна грамотність кожного і для всіх*. Офіційний сайт ЦК Профспілки працівників освіти і науки України. <https://pon.org.ua/novyny/8281-medyna-ta-nformacya-na-gramotnst-kozhnogo-dlya-vsh.html>
- Підгурська, В., & Голубовська, І. (2025). Формування медіаграмотності майбутніх учителів в процесі вивчення української мови за професійним спрямуванням. *Освіта. Інноватика. Практика*, 13(1), 46–51.
- Погорілов, С. (2023). «Росія хоче миру»: як пропаганда готувала росіян до вторгнення в Україну. *Українська правда*. <https://www.pravda.com.ua/news/2023/02/24/7390828/>
- Статілко, К., & Книш, М. (2023). Етика інформаційного споживання: відповідальність за поширення та сприйняття інформації (Т. Б. Поясок, С. А. Федоренко та ін., Ред.). У *Психолого-педагогічні, правові та соціально-культурні проблеми сучасного суспільства* (с. 60–61). Кременчуцький національний

- університет імені Михайла Остроградського. <https://doi.org/10.32782/FPHiSN.2023.1.60-61>
- Смоляр, Л., & Максимчук, А. (2022). *Брехня і паніка у вайбері, телеграмі, фейсбуці під час війни: як не потрапити на гачок дезінформації*. Четверта влада. <https://4vlada.com/brehnia-i-panika-u-vajberi-telegrami-fejsbutsi-pid-chas-vijny-yak-ne-potrapyty-na-gachok-dezinformatsii>
- Собченко, Т., & Кириленко, С. (2024). Формування інфомедійної грамотності здобувачів вищої освіти як педагогічна проблема. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*, 1(54), 200–203.
- Сукач, Т. (2022). *Інформаційна війна у телеграмі: як розпізнати ворожі ресурси та не потрапити на гачок Росії*. 24 Канал. https://24tv.ua/informatsiyna-viyna-telegrami-yak-rozpiznati-vorozhi-resursi_n1973839
- Трошинська, Т., & Цехановська, О. (2022). «Я тобі у Viber переслав»: дезінформація у месенджері під час війни. Громадське радіо. <https://hromadske.radio/podcasts/myslennia-bazova-funktsiia/ya-tobi-u-viber-pereslav-dezinformatsiia-u-mesendzheri-pid-chas-viyny>
- Фільтруй: як відбити інформаційний наступ під час війни (2022). Kharkiv IT Cluster. https://it-kharkiv.com/informatsiyna_hihiyena/
- Butko, L., Khmil-Chupryna, V., Shvets, O., & Knysh, M. (2025). Media Literacy as a Basis for Opposing information Manipulations in Social Networks. *Věda a perspektivy*, 4(47), 283–293. [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2025-4\(47\)-283-293](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2025-4(47)-283-293)
- Dr. Marco Buschmann (2022). “Unsere Gesetze gelten für alle. Das Bundesamt für Justiz hat zwei Bußgeldbescheide in Höhe von insgesamt mehreren Millionen Euro gegen «Telegram» erlassen. Die Anbieter von Messengerdiensten und Sozialen Netzwerken tragen eine besondere Verantwortung, gegen Hetze und Gewaltaufrufe auf den Plattformen vorzugehen”. *Bundesministerium der Justiz*. [https://www.bmj.de/SharedDocs/Zitate/DE/2022/1017_Telegram.html;jsessionid=DB21F87882BDD38B496DE918BF62CCE1.1_cid289?fbclid=IwAR1dl nKoEOkjo2XvebtoBBKyCMNIg7goA2YddPI0eD6SZeu8-cj3iylOMEUR-Lex\(2022a\)](https://www.bmj.de/SharedDocs/Zitate/DE/2022/1017_Telegram.html;jsessionid=DB21F87882BDD38B496DE918BF62CCE1.1_cid289?fbclid=IwAR1dl nKoEOkjo2XvebtoBBKyCMNIg7goA2YddPI0eD6SZeu8-cj3iylOMEUR-Lex(2022a))

References

- Bazarnyi, S. V. (2023). Method for identifying social network agents with the greatest influence. *Stratehichni komunikatsii ta kohnityvni systemy spetsialnoho pryznachennia*, 1(46), 145–150. <https://doi.org/10.33099/2311-7249/2023-46-1-145-150> [In Ukrainian].
- Bohdaniok, O. (2023). *Russia launches powerful anti-Ukrainian campaign on Facebook*. Suspilne Movlennia. <https://suspilne.media/412695-rf-zapustila-potuznu-antiukrainsku-kampaniu-u-facebook-so-pro-ce-vidomo/> [In Ukrainian].
- Bondarenko, T. H., & Koval, S. V. (2024). Ethical and didactic principles conducting media events for the formation of media and informational literacy of schoolchildren. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seria: Filolohiia. Zhurnalistyka*, 35(3, P. 2), 163–168. [In Ukrainian].

- Vasylyev, A. (2023). Fake news on Telegram in times of war and how to deal with it. *Gromada Group / Hrupa mistsevykh ZMI Kharkivshchyny*. <https://gromada.group/news/statyi/23648-fejki-v-telegrami-v-umovah-vijni-ta-yak-z-nimi-borotysya> [In Ukrainian].
- Drushliak, M., Semenoh, O., Hrona, N., Ponomarenko, N., & Semenikhina, O. (2022). Typology of internet resources for the development of youth's infomedia literacy. *Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia*, 88(2), 1–22. <https://doi.org/10.33407/itlt.v88i2.4786> [In Ukrainian].
- Information hygiene in times of war: course notes* (n. d.). Prometheus. <https://prometheus.org.ua/prometheus-free/information-hygiene-during-war/> [In Ukrainian].
- Mykolaichuk, B. (2021). The disinformation epidemic: why fakes have become part of our lives and how to “vaccinate”. *Tsentr demokratii ta verkhovenstva prava*. <https://cedem.org.ua/analytics/epidemiya-dezinformatsiyi/> [In Ukrainian].
- Mykhalchenko, I. (2020). *Media and information literacy for everyone and for all*. TsK Profspilky pratsivnykiv osvity i nauky Ukrainy. <https://pon.org.ua/novyny/8281-medyna-ta-nformacya-gramotnst-kozhnogo-dlya-vsh.html> [In Ukrainian].
- Pidhurska, V., & Holubovska, I. (2025). Developing media literacy of future teachers in the process of studying Ukrainian language for professional use. *Osvita. Innovatyka. Praktyka*, 13(1), 46–51. [In Ukrainian].
- Pohorilov, S. (2023). “Russia seeks peace”: how propaganda prepared Russians for invasion of Ukraine. *Ukrainska pravda*. <https://www.pravda.com.ua/news/2023/02/24/7390828/> [In Ukrainian].
- Statilko, K., & Knysh, M. (2023). Ethics of information consumption: responsibility for the dissemination and perception of information. In *Psychological, educational, legal, social and cultural issues of modern society* (p. 60–61). Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University. <https://doi.org/10.32782/FPHiSN.2023.1.60-61> [In Ukrainian].
- Smoliar, L., & Maksymchuk, A. (2022). *Lies and panic on Viber, Telegram, Facebook during the war: how not to fall for disinformation*. Chetverta vlada. <https://4vlada.com/brehnia-i-panika-u-vajberi-telegrami-fejsbutsi-pid-chas-vijny-yak-ne-potrapyty-na-gachok-dezinformatsii> [In Ukrainian].
- Sobchenko, T., & Kyrylenko, S. (2024). Formation of info media literacy of higher education students as a pedagogical problem. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: “Pedahohika. Sotsialna robota”*, 1(54), 200–203. [In Ukrainian].
- Sukach, T. (2022). *Information warfare in Telegram: how to recognize enemy resources and avoid falling for Russia's bait*. 24 Kanal. https://24tv.ua/informatsiynaviyna-telegrami-yak-rozpiznati-vorozhi-resursi_n1973839 [In Ukrainian].
- Troshchynska, T., & Tsekhanovska, O. (2022). “I sent it to you in Viber”: disinformation in the messenger during the war. *Hromadske radio*. <https://hromadske.radio/podcasts/myslennia-bazova-funktsiia/ya-tobi-u-viber-pereslav-dezinformatsiia-u-mesendzheri-pid-chas-viyny> [In Ukrainian].
- Filter: how to repel an information offensive in times of war* (2022). Kharkiv IT Cluster. https://it-kharkiv.com/informatsiyna_hihiyena/ [In Ukrainian].

- Butko, L., Khmil-Chupryna, V., Shvets, O., & Knysh, M. (2025). Media Literacy as a Basis for Opposing information Manipulations in Social Networks. *Věda a perspektivy*, 4(47), 283–293. [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2025-4\(47\)-283-293](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2025-4(47)-283-293). [In English].
- Dr. Marco Buschmann (2022). “Unsere Gesetze gelten für alle. Das Bundesamt für Justiz hat zwei Bußgeldbescheide in Höhe von insgesamt mehreren Millionen Euro gegen «Telegram» erlassen. Die Anbieter von Messengerdiensten und Sozialen Netzwerken tragen eine besondere Verantwortung, gegen Hetze und Gewaltaufrufe auf den Plattformen vorzugehen”. *Bundesministerium der Justiz*. [https://www.bmj.de/SharedDocs/Zitate/DE/2022/1017_Telegram.html;jsessionid=DB21F87882BDD38B496DE918BF62CCE1.1_cid289?fbclid=IwAR1dl nKoEOkjo2XvebtBBK yCMNIg7goA2YddDPl0eD6SZeou8-cj3iy lOMEUR-Lex\(2022a\)](https://www.bmj.de/SharedDocs/Zitate/DE/2022/1017_Telegram.html;jsessionid=DB21F87882BDD38B496DE918BF62CCE1.1_cid289?fbclid=IwAR1dl nKoEOkjo2XvebtBBK yCMNIg7goA2YddDPl0eD6SZeou8-cj3iy lOMEUR-Lex(2022a) [In German]) [In German].

Надійшла до редколегії 10.03.2025

<https://doi.org/10.31516/2410-5333.067.02>¹

УДК 027:004.738.5:316.75:37.013.73(100+477)

N. Khymytsia

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

natalia.o.khymytsia@lpnu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-4076-3830>

O. Morusko

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

oleksandr.o.morushko@lpnu.ua

<https://orcid.org/0000-0001-8872-2830>

THE ROLE OF LIBRARIES, ARCHIVES AND INFORMATION CENTRES IN THE FORMATION OF CRITICAL THINKING AND CIVIC VALUES IN THE DIGITAL SOCIETY: GLOBAL, EUROPEAN AND UKRAINIAN STRATEGIES

The relevance of the article. Today's digital society faces unprecedented challenges from the spread of disinformation, information warfare, and the rise of manipulative technologies. This undermines democratic values, weakens trust in institutions, and makes it difficult to build civic solidarity. In the context of information overload, libraries, archives, and information institutions are becoming particularly relevant as conductors of reliable information, the development of critical thinking, and civic values.

The purpose of the article is to analyze modern strategies for the formation of critical thinking and civic values in the digital society and to determine the leading role of libraries, archives, and public information institutions in this process on the examples of the USA, Europe, and Ukraine.

The methodology. The study is based on the analysis of scientific literature, comparative analysis of international and national strategies, and case studies of successful practices of implementing innovative approaches in the activities of libraries and archives.

The results. Modern strategies for the formation of critical thinking and civic values in the digital society in the United States, Europe, and Ukraine are analyzed, which confirms their common priority in the development of digital literacy and media literacy. It has been determined that libraries, archives, and public information institutions play a key role as centers of access to reliable information, educational resources, and platforms for the development of critical analysis skills and responsible digital citizenship. It is found that the successful implementation of strategies requires intersectoral cooperation, integration of innovative technologies, and constant updating of educational programs. It is demonstrated that information institutions are the foundation for society's resilience to disinformation and the formation of responsible citizenship.

The scientific novelty. The scientific novelty lies in a comprehensive, comparative analysis of the strategies of the United States, Europe, and Ukraine to foster critical thinking and civic values, as well as in highlighting new approaches to branding libraries and archives in the context of digital transformation.

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

The practical significance. The results of the study can be used to develop educational programs, improve the skills of employees of libraries, archives, and information centers, and improve national strategies for media literacy and digital education.

The conclusions. Fostering critical thinking and civic values in a digital society is a shared priority for the United States, Europe, and Ukraine. Libraries, archives, and information institutions play a leading role in providing access to reliable information, developing source analysis skills, educating, and supporting civic engagement. Successful implementation of the strategies requires cross-sectoral cooperation, integration of innovative technologies, and constant updating of educational approaches. Systematic trainings on media literacy, digital ethics, and the organization of open information platforms and interactive programs for different age and social groups are of practical importance. The experience of the United States, European countries, and Ukraine demonstrates that information institutions are the foundation for society's resilience to disinformation and the formation of responsible citizenship.

Keywords: *critical thinking, civic values, digital society, libraries, archives, information institutions; media literacy, digital literacy, disinformation, social communications, information security.*

Н. О. Химиця

кандидат історичних наук, доцент, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна

О. О. Морушко

кандидат історичних наук, доцент, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна

РОЛЬ БІБЛІОТЕК, АРХІВІВ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ У ФОРМУВАННІ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ І ГРОМАДЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ У ЦИФРОВОМУ СУСПІЛЬСТВІ: СВІТОВІ, ЄВРОПЕЙСЬКІ ТА УКРАЇНСЬКІ СТРАТЕГІЇ

У статті проаналізовано сучасні стратегії формування критичного мислення та громадянських цінностей у цифровому суспільстві з акцентом на ролі бібліотек, архівів та інформаційних центрів. Визначено, що в умовах інформаційних війн, фейків і маніпуляцій ці установи стають ключовими майданчиками для розвитку медіаграмотності, цифрової етики й громадянської відповідальності. Досліджено досвід США, Європи та України: у США акцент зроблено на цифровій грамотності та інтеграції цифрового громадянства в освіту; у Європі — на підтримці прозорості та верифікації джерел; в Україні — на реалізації національних стратегій медіаграмотності й читання. Стаття пропонує системний підхід до використання інформаційних установ як агентів змін у цифрову епоху та окреслює перспективи подальших досліджень у цій сфері. У висновках зазначено, що формування критичного мислення та громадянських цінностей у цифровому суспільстві є спільним пріоритетом для стратегій установ США, Європи та України. Успішна реалізація стратегій потребує міжсекторальної співпраці, інтеграції інноваційних технологій і постійного оновлення освітніх підходів.

Ключові слова: *критичне мислення, громадянські цінності, цифрове суспільство, бібліотеки, архіви, інформаційні установи, медіаграмотність, дезінформація, соціальні комунікації, інформаційна безпека.*

The relevance of the article. Today, in the context of political polarization and information wars, civic values and critical thinking have become key means of supporting democratic processes. The information space is saturated with fakes, manipulations, and information wars that undermine democratic institutions and civil solidarity. In such circumstances, the development of critical thinking becomes a key means of countering disinformation and supporting democratic processes. There is a growing demand for quality information services and reliable information, which is the basis for making the right decisions. The enormous amount of information generated and published on the Internet can help an average user only if his or her information and communication competence is formed and media literacy meets all the modern challenges of the information society, taking into account the huge number of manipulative social and communication technologies. This increases the demand for the services of professional institutions, primarily libraries, archives, and information centers, where citizens can obtain reliable information, learn to analyze it, and form their own position.

Problem statement. The solution to this problem is extremely urgent and is related to the practical tasks of developing educational programs, improving the work of information institutions, and forming responsible digital citizenship. The role of libraries, archives, and state information institutions in this process remains insufficiently studied, which necessitates a systematic analysis of their contribution to the formation of critical thinking and civic values in the context of digital transformation.

Related works. A classic study in the field of social capital and civic participation is the work of Robert Putnam (2000). The author analyzes the reasons for the decline in the social capital of Americans and explains that this process is associated with technological changes, urbanization, and changes in the structure of the family and the work environment. Robert Putnam notes that the decline in social capital has a negative impact on the quality of democratic governance, the level of trust between citizens, and the overall stability of society and proposes measures to revive civic engagement, in particular through education, support for local initiatives, and the development of new forms of social interaction. An important contribution to understanding how the digital age affects civic values is the work of Anthony G. Wilhelm (2000), where the author argues that online political participation is not sufficiently inclusive, as access to digital platforms depends on resources and the level of digital literacy. Anthony G. Wilhelm emphasizes that digital technologies can be both a means of progress and a threat to democracy if their use is not regulated by effective public policies and public information institutions. Information institutions as a 'common good' are discussed in Douglas Schuler & Peter Day (2004). Libraries are seen as important centers of access to information and support for civic engagement. Bruce Bimber's (2003) study emphasizes the importance of libraries and archives as centers of equal access to information and support for civic engagement. The author substantiates the thesis that access to information is key to the democratic process, and libraries and archives play an important role in ensuring equal access to knowledge.

The essential meaning of critical thinking, its functionality and prospects for development are analyzed by V. H. Voronkova, O. P. Kyvliuk, & V. O. Nikitenko (2023). The authors consider critical thinking as a key mechanism of adaptation to the hyperreal world, where information is often a simulation rather than a reflection of reality. The role of libraries and archives in the formation of critical thinking is emphasised, as they provide access to reliable information and promote the development of source analysis skills. The current state of media and information literacy in public libraries in Australia and Finland is analysed in N. V. Shchus, & T. M. Yavorska (2019). The authors examine the role of libraries in developing critical thinking skills and digital literacy among users. Examples of library projects and programmes that contribute to the development of media education and are in demand among the population are given. The article by N. I. Zaichenko (2015) reveals the importance of the National Teachers' Library of Argentina as an information and educational centre in the context of modern education reform and highlights the significant social role of the library institution in shaping social intelligence and supporting cultural and civic values. The study by L. Pysarenko (2021) focuses on the concepts of media literacy and media competence; provides UNESCO recommendations on critical perception of information, source verification and data systematisation; emphasises that libraries and archives play an important role in providing access to reliable information and promote the development of media literacy among citizens (2021). An analysis of modern practices of implementing media literacy programmes in the work of Ukrainian libraries is presented in the work of N. Khymysia (2024).

The purpose of the article is to provide a comprehensive study of modern strategies for the formation of critical thinking and civic values in the digital society through the activities of libraries, archives, and information centers. In contrast to previous works that considered these institutions primarily as sources of information, this publication emphasizes their role as active agents of social change, promoting the development of media literacy, digital ethics, and civic responsibility. The article deepens the understanding of the intersectoral interaction of information institutions, highlights new patterns of influence of digital transformations on their activities, and analyzes innovative approaches to outreach and branding of libraries in the context of information challenges. The study complements existing concepts by offering a systematic approach to the formation of critical thinking and civic values, which is key to ensuring the sustainability of a democratic society.

The results. Today, all countries are facing a number of challenges that make the development of civic values and critical thinking more urgent. The main challenges are:

1. **Disinformation and manipulation.** Despite their high level of education, citizens of even developed countries often fall victim to fake news and propaganda. This is especially true in the context of political polarization and information wars.
2. **The rise of populism and radicalization.** Political movements based on emotions rather than facts are gaining popularity. Critical thinking helps citizens analyze political statements and make informed decisions.

3. **Digital security and ethics.** In a world where technology plays a key role, it is important to understand the principles of digital security, personal data protection, and ethical use of information.
4. **Civic engagement and responsibility.** Democracy requires active citizens who not only vote but also participate in social processes. Civic values contribute to the formation of a responsible society.
5. **Global challenges.** Climate change, social inequality, and migration crises require citizens to be able to critically assess the situation and seek rational solutions.

To overcome these challenges of the information society, specific strategies for the development of critical thinking and civic values are proposed, with an emphasis on the role of libraries, archives, and public information institutions.

The IFLA/UNESCO Digital Library Manifesto emphasizes the role of libraries in bridging the digital divide by creating global digital collections. The main principles of information institutions are compatibility of systems for knowledge exchange between the countries; preservation of digital heritage through mass digitization of archival materials; and transformation of libraries into centers of social integration providing access to educational resources (e.g., online courses on media literacy).

In the United States, the focus is on the development of digital literacy, ethical online behavior, and responsible attitudes to information. The main areas of activity of information institutions include the integration of digital citizenship into curricula, teacher training, and the involvement of families and communities in supporting digital competencies. The role of libraries, archives, and government information institutions in the United States is identified as critical to the implementation of these strategies. Libraries act as centers of access to reliable information and venues for media literacy and critical thinking skills. Archives ensure the preservation of digital heritage and open access to historical data, which contributes to the formation of civic awareness. State information institutions coordinate the development of digital education standards, implement resources for teaching digital citizenship, and support the professional development of teachers and the creation of educational platforms. In particular, the Discovery Education Digital Citizenship Initiative provides free resources for teachers and students, promoting safe and responsible behavior in the digital environment. National strategies include the creation of specialized councils and working groups to define digital citizenship standards and ensure their implementation in the curriculum.

The policy document "Challenges and Proposals for an Engaged Digital Citizenship" (ALL DIGITAL) from the European Forum of Technical and Vocational Education and Training, published in December 2024, defines the important mission of the library as a platform for teaching empathy in the digital environment. The Council of Europe has launched the European Year of Digital Civic Education 2025, which aims to combat disinformation through source verification education. In the context of this annual plan, archives and libraries are involved in the creation of interactive exhibitions (for example, virtual tours of historical documents). Other planned events include a conference in Strasbourg to discuss digital ethics standards and platforms

for young people to share their experiences (critical thinking hackathons). In addition, the EU's digital rights policy defines archives as institutions that ensure transparency of public administration through the publication of digitized documents. An example: digital "citizen wallets" for storing educational certificates.

Ukraine has developed several strategies for developing critical thinking and civic values in the digital society:

1. The Strategy for the Development of Media Literacy in Ukraine until 2026. This strategy, approved by the Ministry of Culture and Information Policy, provides for:
 - Coordination between government agencies, the public sector, and international partners;
 - Conducting national media literacy campaigns targeting different age groups, including elder people and residents of remote areas;
 - Collaborate with local communities, media, and technology companies for educational purposes;
 - Integrating media literacy into formal and non-formal education with the support of the Ministry of Education and Science of Ukraine.
2. Action Plan "Reading as a Life Strategy" (2023-2032). This government plan supports the development of critical thinking through the promotion of reading as a means of shaping civic values and information analysis skills. It envisages an active role for libraries as centers of access to knowledge and educational resources.
3. State initiatives on digital literacy, such as the Diia.Osvita platform and other projects of the Ministry of Digital Transformation, are aimed at improving citizens' digital skills, which are the basis for critical perception of information in the digital environment.

Conclusions. In today's digital society, libraries, archives, and public information institutions are key institutions in fostering critical thinking and civic values. A number of strategies have been developed at the global and European levels to emphasize their role: The IFLA/UNESCO Digital Library Manifesto defines libraries as centers for bridging the digital divide and social inclusion, as well as leaders in media literacy and digital education. The European ALL DIGITAL strategy and the Council of Europe's European Year of Digital Civic Education 2025 initiative focus on the role of libraries and archives in teaching source verification, creating interactive educational platforms, and ensuring transparency of public administration through open access to digital archives. Ukraine is implementing the Strategy for the Development of Media Literacy until 2026, the Action Plan "Reading as a Life Strategy" and state initiatives on digital literacy, which define libraries as centers of enlightenment, archives as guarantors of access to the national information heritage, and state information institutions as coordinators of the implementation of information security and digital education policies. These institutions create the conditions for society's resilience to disinformation, the development of information analysis skills, and responsible citizenship. In addition, the Ukrainian experience of integrating media literacy into

national strategies, in particular through the development of libraries and digital archives, demonstrates the promise of a comprehensive approach that can be adapted and developed in line with international practices. At the same time, there is a need to strengthen legal and regulatory frameworks, more actively engage the public, and expand access to digital educational resources.

In our opinion, further development of the theory and practice of critical thinking and civic values in the digital society, as well as strengthening the role of information institutions as key agents of change in the modern information ecosystem, will be significantly facilitated by assessing the effectiveness of national media literacy strategies through quantitative and qualitative research, which will also help to adjust policies and increase their effectiveness.

Список посилань

- Воронкова, В. Г., Кивлюк, О. П., & Нікітенко, В. О. (2023). Критичне мислення у контексті постмодерністського дискурсу Жана Бодріяра. *Освітній дискурс*, 45(7–9). [https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.45\(7-9\)-3](https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.45(7-9)-3)
- Зайченко Н. І. (2015). Національна учительська бібліотека Аргентини як інформаційно-освітній центр. *Молодь і ринок*, 11(130), 10–14.
- Писаренко, Л. М. (2021). Медіаграмотність як інструмент інформаційно-комунікаційних технологій. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*, 4(3). <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.4-3/27>
- Щусь, Н. В., & Яворська, Т. М. (2019). Формування медіа- та інформаційної грамотності у публічних бібліотеках Австралії та Фінляндії. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*, 2(11). <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/7650>
- Beglu, R.R., and Ahshik, S.S. (2023). Main strategies and services of academic libraries during the COVID-19 pandemic. *IFLA Journal*, 49(2), 286–297. <https://doi.org/10.1177/03400352221130778>
- Bimber, B. (2003). *Information and American democracy: Technology in the evolution of political power*. Cambridge University Press.
- Grizzle, A., Wilson, C., Douai, A., Dezuanni, M., & Cheung, C. K. (2013). *Media and information literacy: Policy and strategy guidelines*. UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000225606>
- Khymysia, N. (2024). Adapting libraries to new social and technological challenges: current trends in the branding of Ukrainian library institutions. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture*, 66, 100–113. <https://doi.org/10.31516/2410-5333.066.08>
- Khymysia, N., & Kuchma, M. (2021). Features of positioning of German university libraries on official websites. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture*, 60, 43–52. <https://doi.org/10.31516/2410-5333.060.04>
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Touchstone Books/Simon & Schuster.
- Schuler, D., & Day, P. (Eds.). (2003). *Shaping the network society: The new role of civil society in cyberspace*. MIT Press. <https://doi.org/10.7551/mitpress/6204.001.0001>

- Song, J. S., & Sridhar, D. (2021, June 15). How states can support the next generation of digital citizens. *ISTE*. <https://iste.org/blog/how-states-can-support-the-next-generation-of-digital-citizens>
- Wilhelm, A. G. (2000). *Democracy in the digital age: Challenges to political life in cyberspace*. Routledge.

References

- Voronkova, V. H., Kyvliuk, O. P., & Nikitenko, V. O. (2023). Critical Thinking in the Context of Jean Baudrillard's Postmodernist Discourse. *Osvitnii dyskurs*, 45(7–9). [https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.45\(7-9\)-3](https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.45(7-9)-3). [In Ukrainian].
- Zaichenko, N. I. (2015). The National Teacher Library of Argentina as an Information and Educational Center. *Molod i rynok*, 11(130), 10–14. [In Ukrainian].
- Pysarenko, L. M. (2021). Media Literacy as a Tool of Information and Communication Technologies. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Zhurnalistyka*, 4(3). <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.4-3/27>. [In Ukrainian].
- Shchus, N. V., & Yavorska, T. M. (2019). Formation of Media and Information Literacy in Public Libraries of Australia and Finland. *Visnyk studentskoho naukovoho tovarystva Donetskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stusa*, 2(11). <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/7650>. [In Ukrainian].
- Beglu, R.R., and Ahshik, S.S. (2023). Main strategies and services of academic libraries during the COVID-19 pandemic. *IFLA Journal*, 49(2), 286–297. <https://doi.org/10.1177/03400352221130778>. [In English].
- Bimber, B. (2003). *Information and American democracy: Technology in the evolution of political power*. Cambridge University Press. [In English].
- Grizzle, A., Wilson, C., Douai, A., Dezuanni, M., & Cheung, C. K. (2013). *Media and information literacy: Policy and strategy guidelines*. UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000225606>. [In English].
- Khymysia, N. (2024). Adapting libraries to new social and technological challenges: current trends in the branding of Ukrainian library institutions. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture*, 66, 100–113. <https://doi.org/10.31516/2410-5333.066.08>. [In English].
- Khymysia, N., & Kuchma, M. (2021). Features of positioning of German university libraries on official websites. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture*, 60, 43–52. <https://doi.org/10.31516/2410-5333.060.04>. [In English].
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Touchstone Books/Simon & Schuster. [In English].
- Schuler, D., & Day, P. (Eds.). (2003). *Shaping the network society: The new role of civil society in cyberspace*. MIT Press. <https://doi.org/10.7551/mitpress/6204.001.0001>. [In English].
- Song, J. S., & Sridhar, D. (2021, June 15). How states can support the next generation of digital citizens. *ISTE*. <https://iste.org/blog/how-states-can-support-the-next-generation-of-digital-citizens>. [In English].
- Wilhelm, A. G. (2000). *Democracy in the digital age: Challenges to political life in cyberspace*. Routledge. [In English].

<https://doi.org/10.31516/2410-5333.067.03>¹

УДК 028:004.77

А. О. Бондаренко

аспірант, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна
thatismeindeed@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0002-4084-6556>

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ЧИТАННЯ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ

У статті проаналізовано державну політику популяризації читання в Польщі, Фінляндії, Великій Британії, Німеччині та Франції у 2015–2025 рр. Визначено ключові напрями підтримки читання: законодавче регулювання, модернізація бібліотек, цифровізація, програми сімейного читання. Компаративний аналіз дозволив виділити ефективні підходи, релевантні для вдосконалення української стратегії розвитку читання на 2023–2032 рр. Актуальність теми зумовлена потребою формування культури читання в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення.

Ключові слова: державна політика, популяризація читання, бібліотеки, стратегії розвитку читання, європейський досвід.

A. Bondarenko

postgraduate student, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

STATE POLICY FOR READING PROMOTION IN EUROPEAN COUNTRIES

The relevance of the article. The article addresses the pressing issue of promoting reading in times of global literacy decline and shifting digital habits. For Ukraine, this topic has become increasingly urgent due to the war, reduced state funding, and rising social vulnerability.

The purpose of the article. The article aims to analyze state policies for reading promotion in Poland, Finland, the United Kingdom, Germany, and France during 2015–2025, and to identify best practices applicable to Ukraine's strategic development.

The methodology. The study uses comparative analysis, synthesis, and systemic approaches to evaluate policy documents, national programs, and international datasets (PISA, OECD, UNESCO reports). It includes statistical comparison and descriptive case study techniques.

The results. The study reveals that effective reading policies combine legislative frameworks, library modernization, support for early and family reading practices, and digital innovation. Key trends include decentralization, community engagement, and public-private partnerships.

The scientific novelty. This research is the first to offer a comprehensive analysis of reading promotion policies in selected European countries with explicit focus on potential adaptation for Ukraine's crisis context and post-war reconstruction.

The practical significance. Findings may support Ukrainian policymakers and cultural institutions in improving the National Reading Development Strategy (2023–2032), integrating digital platforms, and expanding access for displaced and vulnerable populations.

¹ This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

Conclusions. European experience proves that reading promotion policies are the most effective when grounded in intersectoral cooperation, inclusive access, and consistent institutional support. Ukraine can benefit from these models by localizing them to respond to wartime and recovery challenges.

Keywords: *reading promotion, public policy, libraries, reading promotion strategies, European experience.*

Актуальність теми дослідження. У контексті глобальної конкуренції знань, розвитку інформаційного суспільства й викликів цифровізації, питання розвитку читацької культури отримує державну підтримку серед більшості країн Європи. Україні, яка формує власну модель культурної політики в умовах війни та післявоєнного відновлення, важливо дослідити ефективні європейські стратегії у сфері підтримки читання для вдосконалення власної стратегії.

Постановка проблеми. Українська Стратегія розвитку читання на 2023–2032 рр. окреслює важливі напрями підтримки читацької грамотності. Однак її реалізація ускладнена війною, обмеженнями у фінансуванні, соціальними викликами та відсутністю системної координації на місцевому рівні. Аналіз досвіду країн Європи надає змогу окреслити ефективні рішення для удосконалення української стратегії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепція «культурного капіталу» П'єра Бурдьє (1986) підкреслює важливість читання як ресурсу соціального розвитку, сприяючи формуванню соціальної стабільності та поглибленню участі громадян у культурному та освітньому просторі. Дослідження Wigfield et al. (2016) акцентує на важливості державної підтримки читання, Яценко (2019) вказує на ризики зменшення читацької активності в умовах цифровізації.

ЮНЕСКО розглядає грамотність як фундаментальне право людини, що визначає її залученість до повноцінного життя в суспільстві, а освіта та навчання є центральними елементами цілей сталого розвитку до 2030 р. Документ ЮНЕСКО “Strategy for Youth and Adult Literacy (2020–2025)” надає рекомендації для розробки ефективної державної політики підтримки читання, акцентуючи на важливості інтеграції грамотності в національну політику, використання цифрових технологій, підтримки вразливих груп населення, забезпечення гендерної рівності та моніторинг прогресу.

Мета статті — проаналізувати державну політику популяризації читання в Польщі, Фінляндії, Великій Британії, Німеччині та Франції у 2015–2025 рр., виокремити ефективні моделі та практики, релевантні для вдосконалення української стратегії розвитку читання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вибір Польщі, Фінляндії, Великої Британії, Німеччини та Франції для аналізу державної політики у сфері підтримки читання ґрунтується на поєднанні кількісних та якісних критеріїв. Зокрема, відповідно до результатів міжнародного дослідження читацької грамотності PISA 2022, зазначені країни демонструють високі та стабільні показники читання (OECD, 2024), що свідчить про ефективність реалізованої в них

державної політики у цій сфері. Україна суттєво поступається як середньому показнику серед європейських країн, який становить 455 бали, так і кожній з обраних для дослідження країн (див. Табл. 1).

Крім того, при відборі враховувалися географічні та культурні чинники: обрані країни репрезентують ключові регіони Європи (Північну, Західну та Центральну), а також різні моделі освітньої політики й соціокультурного підходу до читання. Такий підхід дозволяє охопити країни з відмінними традиціями, соціальною структурою та історичним досвідом, що сприяє проведенню глибокого компаративного аналізу.

Варто також зазначити, що обрані для аналізу країни мають практичний досвід інтеграції українських біженців, функціонують у контексті міжкультурного різноманіття та стикаються з міграційними викликами. За даними Європейської служби статистики, станом на листопад 2024 р. за межами України через війну перебуває близько 5,2 млн громадян, серед яких переважають жінки та діти. Найбільшу кількість українських біженців прийняли Німеччина (27%) та Польща (23%) (Центр економічної стратегії, 2025). Такий контекст створює реальні передумови для адаптації ефективних моделей підтримки читання, що сприятиме соціально-культурній реінтеграції українських біженців в умовах післявоєнного відновлення України.

Табл. 1.

Результати PISA 2022 серед європейських країн (розроблено автором)

Країна	Результат з читання
Ірландія	516
Естонія	511
Велика Британія	494
Фінляндія	490
Данія	489
Польща	489
Чеська Республіка	489
Швеція	487
Швейцарія	483
Італія	482
Австрія	480
Німеччина	480
Бельгія	479
Португалія	477
Норвегія	477
Хорватія	476

Латвія	475
Іспанія	474
Франція	474
Угорщина	473
Литва	472
Словенія	469
Нідерланди	459
Туреччина	456
Словацька Республіка	447
Мальта	445
Сербія	440
Греція	438
Ісландія	436
Румунія	429
Республіка Молдова	411
Чорногорія	405
Болгарія	404
Кіпр	381
Північна Македонія	359
Албанія	358
Косово	342
Україна	428
Середній показник серед європейських країн	455

Розглянемо державну політику щодо популяризації читання окремо для кожної країни.

Польща. Державна політика Польщі у сфері популяризації читання спрямована на всесторонню підтримку читацької культури серед усіх верств населення, з особливим акцентом на дітей та молодь. Національна програма розвитку читання 2.0 (NPRCz 2.0), затверджена Міністерством культури та національної спадщини Польщі, реалізується у 2021–2025 рр. і передбачає комплексне розширення доступу до літератури, модернізацію бібліотечної інфраструктури, а також інтеграцію цифрових технологій у сферу читання (Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, 2024).

Програма охоплює не лише публічні бібліотеки, а й навчальні заклади, дошкільні установи та інші культурні осередки, що забезпечує охоплення широких соціальних груп. NPRCz 2.0 реалізується за чотирма ключовими пріоритетами:

1. Закупівля нових видань для бібліотек та дошкільних закладів. У межах цього напрямку було придбано 696 494 нових книжок для публічних та дошкільних бібліотек. Це сприяло зростанню кількості зареєстрованих користувачів на 7,8% за 2021–2022 рр. реалізації проєкту (Narodowe Centrum Kultury, 2023).
2. Модернізація бібліотечної інфраструктури, особливо в сільських регіонах. У результаті реалізації цього пріоритету кількість активних читачів зросла на 5,7%, що свідчить про ефективність зусиль, спрямованих на усунення територіальних бар'єрів доступу до культурних ресурсів (Narodowe Centrum Kultury, 2023).
3. Підтримка освітніх закладів через читацькі заходи. У межах NPRCz 2.0 організовано понад 379 404 читацькі події — це на 70,2% більше, ніж на початку реалізації програми. До таких заходів належать конкурси, бібліотечні уроки, читацькі клуби тощо (Narodowe Centrum Kultury, 2023).
4. Розвиток соціальних ініціатив через бібліотеки. Участь у конкурсах на кшталт “BLISKO” та реалізація загальнонаціональних кампаній сприяли зростанню учасників бібліотечних заходів на 15,2% (Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, 2024).

Окрему увагу приділено цифровим інструментам: зокрема, у 2025 р. планується запуск мобільного застосунку Czytaj PL з безплатним доступом до електронних книг, що має сприяти усуненню нерівності між міськими та сільськими територіями (Czytaj PL, 2025).

Значну роль у підтримці раннього читання відіграє національна програма «Вся Польща читає дітям», започаткована у 2001 р. фондом ABCXXI за підтримки уряду. До 2023 р. в межах програми було розподілено 72 500 комплектів «Перша книжка для мого малюка» у 90% пологових будинків. Набори містять книги, DVD з колисковими та пропонують поради для батьків. За даними Міністерства освіти Польщі, регулярне читання серед дітей віком 6–15 років зросло на 10% з 2018 р. — до 58% щотижнево; водночас серед дорослих цей показник становить лише 38% (Ministerstwo Edukacji, 2024).

Окремо варто згадати програму «Маленька книга — велика людина», яка заснована на британській моделі Bookstart (BookTrust, n.d.). Програма реалізується Польським книжковим інститутом з 2017 р. та охоплює дошкільнят віком 4–6 років. Діти отримують читацькі набори (книгу, брошуру з порадами для батьків, картку маленького читача) та збирають наліпки за кожну прочитану книгу. У 2024/2025 навчальному році участь у проєкті беруть 6 878 бібліотек, що становить 90,85% усіх публічних бібліотек країни (EUREAD, 2025).

Загалом Польща демонструє успішну модель державної підтримки читання, що поєднує традиційні бібліотечні форми з цифровими інноваціями, а також охоплює як інституційний рівень, так і сімейне середовище. Завдяки NPRCz 2.0 та супутнім ініціативам значно посилено роль бібліотек як центрів культурної інтеграції та доступу до знань.

Фінляндія. Ця країна стабільно входить до числа провідних країн світу за рівнем читацької грамотності завдяки цілеспрямованій державній політиці та високій культурній цінності читання в суспільстві. Політика держави в цій сфері базується на принципах доступності, рівності та міжсекторальної взаємодії.

Правовою основою виступає Закон про публічні бібліотеки, який гарантує безкоштовний доступ до бібліотечних послуг для всіх громадян, незалежно від віку, соціального статусу чи місця проживання. Публічні бібліотеки у Фінляндії функціонують як відкриті культурно-освітні центри, що активно співпрацюють із закладами освіти (Finlex, 2016).

Серед ключових програм, що реалізуються на національному рівні, слід виокремити:

Програма «Читаємо вголос» (Read Aloud) — ініціатива Фінського центру читання (Lukukeskus), спрямована на підтримку ранньої грамотності дітей до 8 років. Програма включає:

- онлайн-платформу для батьків і педагогів з рекомендаціями щодо формування читацьких навичок;
- національну кампанію дарування книжок;
- інтерактивну модель Reading Path, яка підтримує інтерес дитини до читання на початкових етапах навчання (Lukukeskus, n.d.).

Програма «Подарунок читання для дитини» (Lukulahja lapselle), що реалізується у Фінляндії з 2019 р., є масштабною національною ініціативою з підтримки сімейного читання на ранньому етапі розвитку дитини. У межах програми книжкові сумки передаються родинам з немовлятами під час пренатального огляду або консультацій у закладах первинної медичної допомоги. За офіційними даними, 93% дітей, народжених у період 2019–2024 рр., отримали такі книжкові подарунки (Lukukeskus, 2025). Метою ініціативи є формування звички до сімейного читання та ранній мовленнєвий розвиток дитини.

Згідно з результатами дослідження, проведеного в жовтні 2021 р. серед 770 батьків дітей віком до трьох років, 63% родин відзначили, що участь у програмі сприяла зростанню читацької активності в сім'ї. Зокрема, 27% почали читати своїм дітям саме завдяки цій ініціативі, а ще 36% стали читати частіше, ніж раніше. У сім'ях, де читання почалося саме після отримання книжкової сумки, ця практика часто перетворювалася на повсякденну: 77% таких родин читають принаймні раз на день. Більшість батьків повідомили, що книги з сумки були прочитані понад 10 разів, а третина — понад 20 разів. Таким чином, програма виявилася особливо ефективною в родинах, де раніше читання не було поширеною практикою (Lue Lapselle, 2021).

Програма "Lukuinto" («Радість читання») — спільна ініціатива бібліотек і шкіл, яка спрямована на підвищення мотивації до читання серед школярів. Програма передбачає розробку нових методів викладання, що поєднують читання з іншими дисциплінами та творчими практиками (Lukukeskus, n.d.).

Ініціатива «Читаючі бабусі та дідусі» — волонтерський проект, у межах якого літні люди допомагають дітям, які мають труднощі з читанням. Вони

відвідують школи та проводять індивідуальні читання, підвищуючи мотивацію та впевненість дітей у власних здібностях (Lukukeskus, n.d.).

Фінляндія також активно просуває концепцію мультилітерації як міждисциплінарної компетентності. В останній реформі навчальної програми читання визначено не лише як навичку, а як інструмент для критичного аналізу різних типів текстів, включаючи цифрові (Lukukeskus, 2024).

Таким чином, фінська модель підтримки читання поєднує системну освітню політику, інституційну підтримку бібліотек і родинно орієнтовані практики, що сприяє збереженню високого рівня грамотності в умовах інформаційної глобалізації.

Велика Британія. Політика підтримки читання цієї держави базується на партнерстві між державними установами, освітніми закладами, бібліотеками, благодійними організаціями та аналітичними центрами. Ключовим пріоритетом є заохочення читання для задоволення, зокрема серед дітей і молоді, а також формування читацьких звичок у родинному й шкільному середовищі.

Центральне місце в цій політиці посідає стратегія Reading for Pleasure (Department for Education, 2012), що підтримує розвиток мотивації до читання через систему шкільних і позашкільних заходів.

У 2015 р. урядом було представлено план “Reading: The Next Steps”, який визначає напрями розвитку читання в контексті систематичного фонетичного навчання (Systematic Synthetic Phonics, SSP), водночас підкреслюючи необхідність виховання зрілих, критично мислячих читачів (Department for Education, 2015). План передбачає створення читацьких клубів, поширення практики спільного читання, а також забезпечення членства в публічних бібліотеках для всіх учнів третього класу.

Серед наймасштабніших програм — English Hubs Programme, що охоплює понад 30 регіональних центрів з підтримки викладання грамотності, а також урядова ініціатива “The Reading Framework” (2021), яка забезпечує методичну підтримку вчителів, сприяє розвитку читацьких навичок та впроваджує системну оцінку читацького прогресу (Department for Education, 2021).

Щорічна загальнонаціональна кампанія “Summer Reading Challenge”, організована агенцією “The Reading Agency” у співпраці з Товариством головних бібліотекарів. Програма охоплює дітей віком 4–11 років, заохочуючи їх прочитати щонайменше шість книг протягом літніх канікул. Учасники отримують призи, сертифікати та мотиваційні нагороди. Кампанія є інклюзивною — вона передбачає спеціальні формати для дітей з порушеннями зору або труднощами у навчанні, а також доступна в цифровому форматі (Department for Digital, Culture, Media & Sport, 2016).

Реалізація програм забезпечується широким колом стратегічних партнерів: Peter Sowerby Foundation, Arts Council England, BookTrust, National Literacy Trust, CILIP, Society of Chief Librarians та ін.

Інноваційним інструментом є Book Adventure — цифрова платформа з елементами гейміфікації, що пропонує дітям квести, вікторини та систему нагород.

Дослідження довели, що учасники програми прочитали на 30% більше книжок, ніж їхні однолітки, які не брали участі, а вчителі зафіксували зростання інтересу до читання та кращі результати запам'ятовування (Book Adventure, 2025).

Загалом модель Великої Британії вирізняється високим рівнем координації між державою, освітніми та культурними установами, а також широким використанням цифрових інструментів для залучення дітей до читання. Особливий акцент робиться на підтримці добровільного читання, що формує сталі читацькі звички з раннього віку.

Німеччина. Державна політика підтримки читання країни має комплексний та міжсекторальний характер, охоплюючи ініціативи для різних вікових груп, а також активно залучаючи громадські, освітні й медіаорганізації. Основну увагу приділено розвитку читацької культури з раннього віку, інституційній співпраці та впровадженню інноваційних підходів.

Однією з ключових ініціатив є програма “Lesestart 1–2–3”, реалізована Федеральним міністерством освіти і науки (BMBF) у співпраці з Фондом читання “Stiftung Lesen”. Вона охоплює дітей віком до 3 років і передбачає поширення безкоштовних книжкових наборів через педіатричні кабінети, бібліотеки та дитячі садки. У межах попереднього етапу (2011–2019) програма охопила 1,8 млн сімей, розподіливши понад 4,5 млн книжкових комплектів (Stiftung Lesen, 2025).

Із 2021 р. впроваджується “Nationaler Lesepakt” — національний пакт заради читання, спрямований на розвиток читацької культури у всіх вікових групах. Він передбачає просвітницькі кампанії, підвищення кваліфікації педагогів, залучення батьків і волонтерів до підтримки читацьких практик (Nationaler Lesepakt, 2025).

Особливої уваги заслуговує ініціатива “MENTOR-Campus”, реалізована спільно з організацією “MENTOR — Die Leselernhelfer Bundesverband e.V.”. Програма забезпечує індивідуальну підтримку дітям з малозабезпечених або освітньо вразливих родин, залучаючи волонтерів до регулярних занять із розвитку читацьких навичок (MENTOR-Campus, 2025).

У межах цифровізації читацького середовища впроваджується програма “Netzwerk Bibliothek Medienbildung II”, що підтримує розвиток бібліотечної та медіаосвіти, зокрема у сільській місцевості. Ініціатива передбачає професійний розвиток бібліотекарів, розширення співпраці бібліотек із навчальними закладами та поліпшення доступу до цифрових ресурсів.

Інноваційною формою роботи є проєкт “Johanniter Lesehund”, у межах якого діти читають вголос спеціально навченим собакам. Ця терапевтична практика сприяє зниженню стресу, підвищенню самооцінки та покращенню навичок читання. У програмі беруть участь 19 команд собак-волонтерів, що працюють з понад 120 дітьми щороку (Johanniter-Unfall-Hilfe e.V., n. d.).

Також активно використовується цифрова платформа “Antolin”, яка поєднує електронне читання з тестами на розуміння тексту. Платформа стимулює аналітичне мислення, а вчителям надає зворотний зв'язок для адаптації навчального процесу (Westermann, n. d.).

Загалом німецька модель розвитку читачької культури поєднує традиційні та інноваційні практики, охоплюючи як освітній, так і соціальний вимір. Вона базується на міжсекторальному партнерстві, доказовості підходів і сталому інституційному розвитку.

Франція реалізує цілісну державну політику розвитку читання, що охоплює законодавчі, освітні, культурні та цифрові компоненти. Основою правового регулювання є Закон № 2021-1717 про бібліотеки та розвиток читання, ухвалений у грудні 2021 р. Документ закріплює правовий статус бібліотек як культурних установ і визначає їх ключову роль у забезпеченні доступу до знань і просуванні книжкової культури (République Française, 2021).

Фінансування модернізації бібліотек здійснюється через дотацію загальної децентралізації (DGD), що надається через Регіональні управління з питань культури (DRAC). Ці кошти спрямовуються на оновлення фондів, створення нових культурних просторів і розширення доступу до читання, зокрема в малих громадах (Légifrance, 2021; Ministère de la Culture, 2024).

Важливу роль відіграє Контракт про територіальне читання (CTL), який підтримує співпрацю між місцевими органами влади та бібліотеками, й Контракт про виїзне читання (CDLI), який сприяє доступу до літератури для мобільних бібліотек і віддалених громад.

Освітня система Франції передбачає чітко структурований поетапний підхід до формування навичок читання. Згідно з політикою Міністерства освіти, наголос робиться на розвитку мовленнєвої компетентності, розпізнаванні літер і звуків, а також формуванні активного словникового запасу (Ministère de l'Éducation nationale et de la Jeunesse, 2024 a).

Додатково впроваджуються численні ініціативи, спрямовані на підтримку читання:

- Конкурс “Les petits champions de la lecture” для учнів початкової школи;
- Програма “Plaisir de lire, plaisir d’écrire”, що поєднує читання з творчим письмом;
- Фестиваль “Les Nuits de la lecture”, який щорічно залучає різні вікові та соціальні групи до спільного читання (Ministère de l'Éducation nationale et de la Jeunesse, 2024 b–d).

Цифрова трансформація бібліотек є важливою складовою стратегії: держава інвестує у створення електронних платформ та інтеграцію цифрових сервісів у публічні бібліотеки. Це сприяє забезпеченню рівного доступу до літературних ресурсів в умовах зростання ролі інформаційних технологій (Ministère de la Culture, 2024).

Отже, Франція демонструє модель, засновану на законодавчій підтримці, державному фінансуванні та широкій мережі культурних ініціатив. Такий підхід сприяє формуванню сталої читачької культури національного масштабу та забезпечує інклюзивний доступ до читання для всіх категорій населення.

Перспективи вдосконалення української Стратегії розвитку читання. Українська стратегія розвитку читання може бути суттєво посилена за допомогою

цифрової трансформації, зокрема через пріоритетне інвестування в електронні платформи, інтерактивні мобільні додатки для дітей, цифрових підручників. У цьому контексті особливо важливо розглядати цифровізацію не лише як технологічне рішення, а як інструмент формування доступного й інклюзивного середовища для читання у родині, школі й громаді.

Водночас, з метою популяризації практики раннього читання серед майбутніх батьків, доцільно запровадити цільові програми для підтримки сімейного читання, які передбачали б, наприклад, роздачу книжкових наборів сім'ям з новонародженими, пілотні моделі бібліотечного патронажу родин із дітьми до трьох років або створення вебплатформи з порадами для батьків і педагогів щодо розвитку читацької грамотності.

Окремої уваги заслуговує питання децентралізації політики популяризації читання в результаті впровадження локальних стратегій у громадах. Такий підхід дозволяє не лише враховувати регіональні культурні та соціальні особливості, а й забезпечити ефективну реалізацію загальнонаціональних ініціатив на місцевому рівні. Локальні програми підтримки читання, основані на співпраці між органами влади, бібліотеками, закладами освіти та громадськими організаціями, мають потенціал стати каталізаторами культурної активності й громадянської взаємодії.

Варто посилити інтеграцію читання в систему освіти й соціального захисту. Бібліотеки можуть виконувати функцію універсальних культурних хабів, що поєднують доступ до літератури, соціальну інклюзію, неформальну освіту та дозвілля.

Також важливо забезпечити системний моніторинг реалізації Стратегії розвитку читання в Україні. Розробка інструментів для відкритої звітності, а також регулярна публікація національного «Звіту про стан читання» нададуть змогу об'єктивно оцінювати досягнення, виявляти проблемні зони та коригувати політику відповідно до реальних запитів громади.

Висновки. Досвід європейських країн свідчить, що ефективна державна політика в галузі популяризації читання ґрунтується на міжсекторальному підході, який передбачає законодавче регулювання, цільове фінансування, інституційне зміцнення бібліотек, підтримку родинного й шкільного читання, а також цифрові інновації. Європейські країни зосереджені на модернізації бібліотечної інфраструктури та розширенні доступу до цифрових ресурсів, але при цьому продовжують підтримувати програми для дітей і молоді, зокрема в соціально вразливих категоріях населення.

Також важливу роль у глобальній координації зусиль відіграють міжнародні організації — ЮНЕСКО, EURead, які ініціюють програми підтримки країн із низьким рівнем доступу до ресурсів. Активна участь України в міжнародному культурному співтоваристві дозволяє не лише запозичувати практики, а й ділитися власними напрацюваннями, особливо у сфері мобілізації культурних ресурсів під час війни. Таким чином, сталий розвиток культури читання має ґрунтуватися на поєднанні загальнонаціональної політики, локальних ініціатив,

міжсекторальної взаємодії та міжнародної співпраці як запоруки інтелектуального, емоційного та соціального добробуту нації.

Перспективи подальших досліджень. Для України, яка нині перебуває в умовах воєнного стану, обмеженого фінансування та зростання соціальних ризиків, перспективним є створення системної програми підтримки читання, інтеграція читання в систему освіти й соціального захисту, а також формування нової культури читання через цифрові медіа та бібліотеки. Подальші дослідження можуть бути зосереджені на моделюванні національної цифрової платформи підтримки читання, розробці інноваційних моделей промоції книги і читання в особливих умовах воєнного стану.

Список посилань

- Кузілова, Т. М. (2022). Світові практики промоції дитячої книги і читання: історія впровадження та сьогодення. *Національна бібліотека України для дітей*. <https://chl.kiev.ua/mbm/MBM/%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%D0%B8/2023/%D0%A1%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%B2%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B8.pdf>
- Яценко, Т. (2019). Проблема читання в умовах інформаційного суспільства: соціальний і методичний аспекти. В Т. О. Яценко (Ред.), *Проблема читання в сучасному інформаційному суспільстві: матеріали Першої всеукраїнської науково-практичної конференції* (с. 5–8). Інститут педагогіки НАПН України. https://lib.iitta.gov.ua/718774/1/zbirnyk-tez_19.10.19_Naumenko_SO.pdf
- Book Adventure. (2025). Book Adventure: A gamified platform for young readers. Retrieved from <https://bookadventure.com>
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (pp. 241–258). Greenwood Press. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/60f4ff21-3e3c-4445-9ae6-77c334f5fa23/content>
- Czytaj PL. (2025). Czytaj PL — największa akcja promująca czytelnictwo w Polsce. Retrieved March 21, 2025, from <https://czytajpl.pl>
- Department for Digital, Culture, Media & Sport. (2016). *Summer Reading Challenge: A national scheme supporting literacy*. Retrieved from <https://www.gov.uk/government/case-studies/summer-reading-challenge-a-national-scheme-supporting-literacy>
- Department for Education. (2012). *Reading for pleasure: A research overview*. Retrieved from https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a7c18d540f0b61a825d66e9/reading_for_pleasure.pdf
- Department for Education. (2015). *Reading: The next steps. Supporting higher standards in schools*. Retrieved from https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/409409/Reading_the_next_steps.pdf
- Department for Education. (2021). *The Reading Framework: Teaching the foundations of literacy*. Retrieved from <https://www.gov.uk/government/publications/the-reading-framework-teaching-the-foundations-of-literacy>

- EURead. (n.d.). Members. Retrieved April 2, 2025, from <https://euread.com/members/>
- Finlex. (2016). *Laki yleisistä kirjastoista 1492/2016*. Retrieved from <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/saaduskokoelma/2016/1492#OT0>
- Johanniter-Unfall-Hilfe e.V. (n.d.). *Johanniter Lesehunde*. Retrieved March 21, 2025, from <https://www.johanniter.de/spenden/projekte-deutschland/kinder-und-jugendliche/johanniter-lesehunde/>
- Lue Lapselle. (2021). *Neuolassa jaettu kirjakassi kannustaa uusia perheitä lukemisen pariin*. Retrieved May 9, 2025, from <https://luelapselle.fi/neuolassa-jaettu-kirjakassi-kannustaa-uus-ia-perheita-lukemisen-pariin/>
- LukuKeskus. (2024). *Literacy has gained a stronger role in the new national curriculum for basic education*. Retrieved April 2, 2025, from <https://lukukeskus.fi/en/news/literacy-has-gained-a-stronger-role-in-the-new-national-curriculum-for-basic-education/>
- Lukukeskus. (2025). *5 faktaa lasten ja nuorten lukemisesta 2025*. Retrieved May 8, 2025, from <https://lukukeskus.fi/5-faktaa-lasten-ja-nuorten-lukemisesta-2025/>
- Lukukeskus. (n.d.). *Campaigns and Programs*. Retrieved March 21, 2025, from <https://lukukeskus.fi/en/campaigns-programs/>
- Mayflower Primary School. (n.d.). *NLB Read@School Programme*. Retrieved April 2, 2025, from <https://www.mayflowerpri.moe.edu.sg/about-us/our-partners/nlb-read-school-programme/>
- MENTOR-Campus. (2025). Retrieved from <https://mentor-campus.de/>
- Ministère de la Culture. (2024). *Développement de la lecture publique*. Retrieved from <https://www.culture.gouv.fr/fr/regions/drac-grand-est/services/idc/livre-lecture/developpement-de-la-lecture-publique>
- Ministère de l'Éducation nationale et de la Jeunesse. (2024a). *L'apprentissage de la lecture à l'école*. Retrieved from <https://www.education.gouv.fr/l-apprentissage-de-la-lecture-l-ecole-1028>
- Ministère de l'Éducation nationale et de la Jeunesse. (2024b). *Les petits champions de la lecture*. Retrieved from <https://www.education.gouv.fr/les-petits-champions-de-la-lecture-1712>
- Ministère de l'Éducation nationale et de la Jeunesse. (2024c). *Plaisir de lire, plaisir d'écrire : parcours et concours*. Retrieved from <https://www.education.gouv.fr/plaisir-de-lire-plaisir-d-ecrire-parcours-et-concours-416501>
- Ministère de l'Éducation nationale et de la Jeunesse. (2024d). *Les Nuits de la lecture*. Retrieved from <https://www.education.gouv.fr/les-nuits-de-la-lecture-9968>
- Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. (2024). *Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa 2.0*. Retrieved March 21, 2025, from <https://nprcz.pl/program/>
- Narodowe Centrum Kultury. (2023). *Ewaluacja mid-term wraz z diagnozą sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej dla projektu kolejnej edycji Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa 2.0: Raport końcowy*. Retrieved from https://nprcz.pl/wp-content/uploads/2024/09/Ewaluacja_NPRCz_plik_dostepny.pdf
- National Literacy Trust. (2023). *Children and young people's reading in 2023*. Retrieved from <https://literacytrust.org.uk/research-services/research-reports/children-and-young-peoples-reading-in-2023/>
- Nationaler Lesepakt. (2025). Retrieved from <https://nationaler-lesepakt.de/index.html>

- Obama, B., & Winfrey, O. (2025). *Book recommendations by the Obamas and Oprah Winfrey*. Retrieved March 21, 2025, from <https://lbbonline.com/news/the-obamas-and-oprah-take-over-childrens-story-time-at-chicago-public-library>
- OECD. (2022). *PISA 2022 Results*. Retrieved from <https://www.oecd.org/pisa/>
- Reading Star. (n.d.). *e-ReadingStar*. Retrieved April 2, 2025, from <https://www.readingstar.co.kr/tech/e-readingstar>
- République Française. (2021). Loi n 2021-1717 du 21 décembre 2021 relative aux bibliothèques et au développement de la lecture. *Légifrance*. <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000044537514>
- Stiftung Lesen. (2025). *Lesestart 1-2-3*. Retrieved from <https://www.stiftunglesen.de/informieren/unsere-angebote/fuer-familien/lesestart-1-2-3>
- UNESCO. (2019). *Strategy for Youth and Adult Literacy (2020-2025)*. Retrieved from https://epale.ec.europa.eu/sites/default/files/unesco_strategy_for_youth_and_adult_literacy.pdf
- Visual Capitalist. (2023, March 22). *Visualized: Which countries publish the most books in each region?* Retrieved March 21, 2025, from <https://www.visualcapitalist.com/visualized-which-countries-publish-the-most-books-in-each-region/>
- Westermann. (n.d.). *Lesespiele und Apps*. Retrieved March 21, 2025, from <https://antolin.westermann.de/all/info/lesespiele-apps.jsp>
- Wigfield, A., Gladstone, J. R., & Turci, L. (2016). Beyond cognition: Reading motivation and reading comprehension. *Child Development Perspectives*, 10(3), 190–195. <https://doi.org/10.1111/cdep.12184>
- Wilson, W. (2024). *Wilson Foundations reading program*. Retrieved March 21, 2025, from <https://www.wilsonlanguage.com>
- World Bank. (2022, June 23). 70% of 10-year-olds now in learning poverty, unable to read and understand a simple text. *World Bank*. <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2022/06/23/70-of-10-year-olds-now-in-learning-poverty-unable-to-read-and-understand-a-simple-text>

References

- Kuzilova, T. M. (2022). World practices of promoting children's books and reading: history of implementation and present. *National Library of Ukraine for Children*. <https://chl.kiev.ua/mbm/MBM/%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%D0%B8/2023/%D0%A1%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B8.pdf>. [In Ukrainian].
- Yatsenko, T. (2019). The problem of reading in the information society: social and methodological aspects. In T. Yatsenko (Ed.), *The problem of reading in the modern information society: materials of the First All-Ukrainian scientific and practical conference* (pp. 5-8). Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. https://lib.iitta.gov.ua/718774/1/zbirnyk-tez_19.10.19_Naumenko_SO.pdf. [In Ukrainian].
- Book Adventure. (2025). *Book Adventure: A gamified platform for young readers*. Retrieved from <https://bookadventure.com>. [In English].
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (pp. 241–258). Greenwood

-
- Press. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/60f4ff21-3e3c-4445-9ae6-77c334f5fa23/content>. [In English].
- Czytaj PL. (2025). Czytaj PL — the largest campaign promoting reading in Poland. Retrieved March 21, 2025, from <https://czytajpl.pl>. [In Polish].
- Department for Digital, Culture, Media & Sport. (2016). *Summer Reading Challenge: A national scheme supporting literacy*. Retrieved from <https://www.gov.uk/government/case-studies/summer-reading-challenge-a-national-scheme-supporting-literacy>. [In English].
- Department for Education. (2012). *Reading for pleasure: A research overview*. Retrieved from https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a7c18d540f0b61a825d66e9/reading_for_pleasure.pdf. [In English].
- Department for Education. (2015). *Reading: The next steps. Supporting higher standards in schools*. Retrieved from https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/409409/Reading_the_next_steps.pdf. [In English].
- Department for Education. (2021). *The Reading Framework: Teaching the foundations of literacy*. Retrieved from <https://www.gov.uk/government/publications/the-reading-framework-teaching-the-foundations-of-literacy>. [In English].
- EURead. (n.d.). Members. Retrieved April 2, 2025, from <https://euread.com/members/>. [In English].
- Finlex. (2016). *Act on Public Libraries 1492/2016*. Retrieved from <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/saadaskokoelma/2016/1492#OT0>. [In Finnish].
- Johanniter-Unfall-Hilfe e.V. (n.d.). *Johanniter Reading Dogs*. Retrieved March 21, 2025, from <https://www.johanniter.de/spenden/projekte-deutschland/kinder-und-jugendliche/johanniter-lesehunde/>. [In German].
- Lue Lapselle. (2021). *A book bag distributed at the clinic encourages new families to read*. Retrieved May 9, 2025, from <https://luelapselle.fi/neuvolassa-jaettu-kirjakassikannustaa-uusia-perheita-lukemisen-pariin/>. [In Finnish].
- LukuKeskus. (2024). *Literacy has gained a stronger role in the new national curriculum for basic education*. Retrieved April 2, 2025, from <https://lukukeskus.fi/en/news/literacy-has-gained-a-stronger-role-in-the-new-national-curriculum-for-basic-education/>. [In English].
- Lukukeskus. (2025). *5 facts about reading for children and young people in 2025*. Retrieved May 8, 2025, from <https://lukukeskus.fi/5-faktaa-lasten-ja-nuorten-lukemisesta-2025/>. [In Finnish].
- Lukukeskus. (n.d.). *Campaigns and Programs*. Retrieved March 21, 2025, from <https://lukukeskus.fi/en/campaigns-programs/>. [In English].
- Mayflower Primary School. (n.d.). *NLB Read@School Programme*. Retrieved April 2, 2025, from <https://www.mayflowerpri.moe.edu.sg/about-us/our-partners/nlb-read-school-programme/>. [In English].
- MENTOR-Campus. (2025). Retrieved from <https://mentor-campus.de/>. [In German].
- Ministère de la Culture. (2024). *Development of public reading*. Retrieved from <https://www.culture.gouv.fr/fr/regions/drac-grand-est/services/idc/livre-lecture/developpement-de-la-lecture-publique>. [In French].

- Ministère de l'Éducation nationale et de la Jeunesse. (2024a). *Learning to read at school*. Retrieved from <https://www.education.gouv.fr/l-apprentissage-de-la-lecture-l-ecole-1028>. [In French].
- Ministère de l'Éducation nationale et de la Jeunesse. (2024b). *Little Reading Champions*. Retrieved from <https://www.education.gouv.fr/les-petits-champions-de-la-lecture-1712>. [In French].
- Ministère de l'Éducation nationale et de la Jeunesse. (2024c). *Pleasure of reading, pleasure of writing: courses and competitions*. Retrieved from <https://www.education.gouv.fr/plaisir-de-lire-plaisir-d-ecrire-parcours-et-concours-416501>. [In French].
- Ministère de l'Éducation nationale et de la Jeunesse. (2024d). *Reading Nights*. Retrieved from <https://www.education.gouv.fr/les-nuits-de-la-lecture-9968>. [In French].
- Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. (2024). *National Reading Development Program 2.0*. Retrieved March 21, 2025, from <https://nprcz.pl/program/>. [In Polish].
- Narodowe Centrum Kultury. (2023). *Mid-term evaluation with a diagnosis of the social, economic and spatial situation for the project of the next edition of the National Reading Development Program 2.0: Final Report*. Retrieved from https://nprcz.pl/wp-content/uploads/2024/09/Ewaluacja_NPRCz_plik_dostepny.pdf. [In Polish].
- National Literacy Trust. (2023). *Children and young people's reading in 2023*. Retrieved from <https://literacytrust.org.uk/research-services/research-reports/children-and-young-peoples-reading-in-2023/>. [In English].
- Nationaler Lesepakt. (2025). Retrieved from <https://nationaler-lesepakt.de/index.html>. [In English].
- Obama, B., & Winfrey, O. (2025). *Book recommendations by the Obamas and Oprah Winfrey*. Retrieved March 21, 2025, from <https://lbbonline.com/news/the-obamas-and-oprah-take-over-childrens-story-time-at-chicago-public-library>. [In English].
- OECD. (2022). *PISA 2022 Results*. Retrieved from <https://www.oecd.org/pisa/>. [In English].
- Reading Star. (n.d.). *e-ReadingStar*. Retrieved April 2, 2025, from <https://www.readingstar.co.kr/tech/e-readingstar>. [In English].
- République Française. (2021). Law No. 2021-1717 of December 21, 2021 relating to libraries and the development of reading. *Légifrance*. <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000044537514>. [In French].
- Stiftung Lesen. (2025). *Reading start 1-2-3..* Retrieved from <https://www.stiftunglesen.de/informieren/unsere-angebote/fuer-familien/lesestart-1-2-3>. [In German].
- UNESCO. (2019). *Strategy for Youth and Adult Literacy (2020-2025)*. Retrieved from https://epale.ec.europa.eu/sites/default/files/unesco_strategy_for_youth_and_adult_literacy.pdf. [In English].
- Visual Capitalist. (2023, March 22). *Visualized: Which countries publish the most books in each region?* Retrieved March 21, 2025, from <https://www.visualcapitalist.com/visualized-which-countries-publish-the-most-books-in-each-region/>. [In English].

-
- Westermann. (n.d.). *Reading games and apps*. Retrieved March 21, 2025, from <https://antolin.westermann.de/all/info/lesespiele-apps.jsp>. [In German].
- Wigfield, A., Gladstone, J. R., & Turci, L. (2016). Beyond cognition: Reading motivation and reading comprehension. *Child Development Perspectives*, 10(3), 190–195. <https://doi.org/10.1111/cdep.12184>. [In English].
- Wilson, W. (2024). *Wilson Foundations reading program*. Retrieved March 21, 2025, from <https://www.wilsonlanguage.com>. [In English].
- World Bank. (2022, June 23). 70% of 10-year-olds now in learning poverty, unable to read and understand a simple text. *World Bank*. <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2022/06/23/70-of-10-year-olds-now-in-learning-poverty-unable-to-read-and-understand-a-simple-text>. [In English].

Надійшла до редколегії 30.01.2025

<https://doi.org/10.31516/2410-5333.067.04>¹

УДК 005.94:316.42: 394.4(477)

Н. С. Вовк

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна
nataliia.s.vovk@lpnu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-2470-7188>

О. В. Марковець

кандидат технічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна
oleksandr.v.markovets@lpnu.ua

<https://orcid.org/0000-0001-8737-5929>

Х. Ю. Косарчин

студентка, кафедра соціальних комунікацій та інформаційної діяльності, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна
khrystyna.kosarchyn.dk.2020@lpnu.ua

<https://orcid.org/0009-0006-1126-9613>

СИСТЕМНІ СКЛАДОВІ ЕФЕКТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ КУЛЬТУРНО-МАСОВИХ ЗАХОДІВ

Стаття присвячена виявленню чинників підвищення ефективності організації культурно-масових заходів в Україні, що відбуваються в умовах повномасштабного російського вторгнення. Акцентовано увагу на ролі якісного документаційного забезпечення організації культурно-масових заходів та ефективного івент-менеджменту як ключових елементів розвитку культурної політики, збереження національної спадщини та забезпечення економічного зростання. Визначено проблеми, що виникають у культурному секторі, зокрема недостатня кваліфікація фахівців та відсутність ефективних комунікаційних платформ, які гальмують розвиток цієї сфери. Запропоновано шляхи вирішення зазначених проблем, серед яких розвиток інноваційних платформ, залучення інвестицій та стимулювання професійної підготовки працівників культурної сфери. Важливу роль у процесі організації культурних заходів відіграють події, що не лише популяризують культуру, а й сприяють соціальній згуртованості та моральному відродженню суспільства.

Ключові слова: культурно-масові заходи, Україна, івент-менеджмент, документаційне забезпечення, культурна політика, соціальна згуртованість.

N. Vovk

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Communications and Information Activity, Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

O. Markovets

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Head of Department of Social Communications and Information Activity, Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

¹ This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

Kh. Kosarchyn

student at the Department of Social Communications and Information Activity,
Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

SYSTEMIC COMPONENTS OF EFFECTIVE ORGANIZATION OF CULTURAL AND MASS EVENTS

The relevance of the article. In the context of globalization and transformational changes, particularly due to the war, cultural events are key to promoting cultural heritage and social cohesion. Challenges such as the insufficient qualifications of specialists and lack of effective communication platforms hinder the progress of organizing such events. Hence, new approaches to event management and documentation support are essential for improving the effectiveness of cultural event organization.

The purpose of the article. This article aims to examine the organization of cultural events during times of change, focusing on the role of event management and documentation support in cultural policy development and economic growth. The study also investigates the problems in organizing cultural events and suggests potential solutions.

The methodology. The study employs methods of analysis, synthesis, and a systematic approach, using case study analysis to evaluate the effectiveness of modern models for organizing cultural events. A comparative approach is also applied to identify key challenges and solutions.

The results. The study identifies several key issues that impede the organization of cultural events, including insufficient specialist qualifications, the absence of innovative platforms, and ineffective communication among cultural sector participants. The article proposes solutions such as developing innovative platforms for event management, attracting investments in cultural infrastructure, and enhancing professional training in event management.

The scientific novelty. The novelty of the research lies in the integration of event management and documentation support as critical tools for organizing cultural events in a rapidly changing global and social context. New models for the event lifecycle and informational support are proposed, aiming to enhance the efficiency of cultural event organization under these conditions.

The practical significance. The findings can be applied to improve the organization of cultural events in government bodies, private sector companies, and NGOs. The proposed innovative platforms can optimize communication and resource management for cultural events, benefiting event management specialists by implementing modern organizational practices.

Conclusions. The article emphasizes the importance of organizing cultural events for cultural policy development and economic growth. Strengthening event management and documentation support is crucial, especially in times of war and socio-political changes. The proposed solutions offer ways to enhance cultural event organization and introduce innovative approaches to managing cultural projects.

Keywords: *cultural events, event management, documentation, cultural policy, social cohesion.*

Актуальність теми дослідження. Організація культурно-масових заходів є важливим елементом розвитку національної культури, мистецтва та економіки.

В умовах глобалізації та технологічних змін культурні події стали ключовим фактором зміцнення міжнародних зв'язків і розвитку туризму. Для ефективного управління такими заходами необхідно забезпечити належний документальний супровід та застосовувати інноваційні підходи в івент-менеджменті. Водночас існують проблеми, такі як недостатня кваліфікація фахівців та відсутність спеціалізованих платформ для обробки й зберігання інформації про культурно-масові заходи, які потребують вирішення. Важливою умовою підвищення ефективності реалізації культурно-масових заходів в Україні є створення системи якісного документального забезпечення цього процесу.

Постановка проблеми. Організація культурно-масових заходів в Україні стикається з низкою проблем, серед яких недостатня кваліфікація спеціалістів, відсутність ефективних комунікаційних платформ та обмежений доступ до інвестицій. Ці фактори уповільнюють розвиток культурного сектору й знижують ефективність популяризації здобутків національної культури. Унаслідок повномасштабного російського вторгнення культурний сектор України зазнав значних втрат, що призвело до суттєвого зменшення кількості культурних подій. Війна внесла суттєві виклики, пов'язані з обмеженим фінансуванням, відсутністю безпеки для проведення культурних заходів та зниженням інтересу до них серед громадян. Однак, саме культурні заходи можуть стати важливим інструментом підтримки національної свідомості та ідентичності, сприяючи моральному відродженню й згуртуванню суспільства. Вирішення проблем у сфері документального забезпечення організації культурних подій в Україні є надзвичайно актуальним для відновлення й популяризації національної культури на внутрішньому та міжнародному рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні розвідки у сфері івент-менеджменту в Україні висвітлюють різні аспекти розвитку цієї галузі. О. Ніколюк, Ю. Дьяченко та Т. Савченко (Ніколюк та ін., 2021) акцентують увагу на специфіці розвитку івент-менеджменту в Україні, Л. Червінська звертає увагу на особливості організації заходів для популяризації культури та мистецтва, що має особливе значення в умовах сучасних українських реалій (Червінська, 2020). Інші дослідники, такі як М. Барна та Я. Стецик, розкривають економічний аспект організації культурних заходів, зокрема в контексті розвитку туризму (Барна & Стецик, 2023). Праці Н. Вовк (Вовк, 2024) та І. Антоненко (Антоненко, 2011) акцентують на важливості івент-менеджменту як інноваційного напрямку, здатного покращити функціонування публічних бібліотек та соціокультурних установ загалом. Однак праць, що досліджують особливості організації якісного документального супроводу культурно-масових заходів як умови їх ефективності, у сучасному потоці наукових публікацій немає.

Мета статті — розроблення теоретико-організаційних засад запровадження документального супроводу у сфері івент-менеджменту як засобу ефективної підготовки та реалізації культурних подій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Організація масових культурних заходів в Україні є важливою складовою розвитку національної культури та

мистецтва, а також інструментом економічного зростання. В умовах сучасних викликів культурний сектор потребує ефективного управління, що передбачає застосування проєктного підходу та розвитку івент-менеджменту. Для цього необхідно створювати цифрові платформи для поліпшення комунікаційної взаємодії культурних суб'єктів, а також активно залучати інвестиції в івент-сферу. У цьому контексті значну роль відіграють також сучасні інформаційні технології та інноваційні стратегії, що сприяють популяризації культурних подій на різних рівнях.

У сучасних умовах подієвий менеджмент набуває особливої актуальності як у сфері бізнесу, так і в розвитку культурних практик, виступаючи важливим інструментом формування іміджу, залучення аудиторії та стимулювання економічного зростання. Його значення посилюється як на рівні окремих підприємств, так і в реалізації державних стратегій розвитку культурної та туристичної інфраструктури. Подієве підприємництво (Event-Based Entrepreneurship, EBE) є окремим видом підприємницької діяльності, який має глибокі історичні корені й нині набуває виняткової актуальності (Fisher et al., 2024). Зростання ролі EBE простежується не лише в розвитку бізнесу, але й у формуванні сучасної культурної політики та стратегіях державного управління. Подієвий менеджмент стає важливим інструментом для підвищення конкурентоспроможності підприємств, посилення культурної ідентичності суспільства та підтримки іміджу держави на міжнародному рівні. Аналіз й систематизація основних характеристик EBE засвідчують його принципову відмінність від традиційних моделей підприємництва, що обґрунтовує потребу в розробленні концептуальних засад подальшого цілеспрямованого дослідження та застосування цього управлінського інструменту.

Для подолання проблем та мінімізації ризиків занепаду української культури й мистецтва пропонується вжити такі заходи:

1. Розвиток івент-менеджменту та створення платформ для взаємодії між культурними суб'єктами, інвесторами й спонсорами з метою популяризації культури в Україні та за кордоном, а також залучення приватних інвестицій у культурний сектор.
2. Формування експертних баз та розробка стандартів моніторингу, а також підтримка політики децентралізації культурних процесів для підвищення якості культурних подій та розвитку культури на регіональному рівні.
3. Підтримка мистецьких, аналітичних та освітніх програм для розвитку професіоналів і початківців у культурному, творчому та аудіовізуальному секторах, стимулювання формального й неформального навчання та забезпечення інтеграції митців на міжнародному рівні.
4. Розвиток спеціалізованих ЗМІ та створення інноваційних культурних продуктів, що сприятимуть популяризації культури й мистецтва України, а також їх просуванню на внутрішньому й зовнішньому ринках.

5. Збереження та популяризація національної культурної спадщини, сприяння формуванню позитивного іміджу України на міжнародній арені через культурні й мистецькі проекти (Червінська, 2020).

Для організації масових заходів найчастіше використовується проектний підхід, який включає створення команди з високим рівнем мотивації для досягнення конкретної мети. Проект описується як унікальний задум, що має визначену мету, відокремленість від інших й організацію із чітким керівництвом (Ткачук, 2010). Н. Попова (Попова та ін., 2020) та І. Антоненко (Антоненко, 2011) акцентують увагу на використанні проектного підходу в організації культурно-мистецьких заходів, хоча не заглиблюються в глибоке теоретичне обґрунтування цієї теми.

Джо Голдблатт запропонував модель життєвого циклу івент-проекту, яка охоплює п'ять етапів: дослідницька фаза, творча фаза, планування, координація та оцінка (Goldblatt, 2002).

Рис. 1. Модель життєвого циклу івент-проекту.

Розроблено авторами на основі дослідження Джо Голдблатта (Goldblatt, 2002).

Відповідно до результатів попередніх досліджень (Вовк, 2024), івент-менеджмент може бути здійснений у такі сім етапів: розроблення ідеї, планування, ухвалення рішення щодо проведення заходу, підготовка, реалізація заходу, його закінчення, завершення проекту.

Після завершення офіційної частини заходу важливо продовжити роботу над отриманими відгуками та результатами для покращення майбутніх заходів та підвищення рівня задоволеності учасників.

Суть культурно-мистецьких заходів полягає не лише в художньому вираженні та відтворенні традицій, а й у їхній здатності стимулювати економічний розвиток й міжнародну співпрацю. Зокрема, культурні події можуть охоплювати широкий спектр мистецьких форм, таких як живопис, скульптура, музика, танець, театр, кінематограф, література та багато інших способів творчої діяльності. Вони можуть сприяти підтримці й популяризації місцевих культурних традицій, водночас сприяючи налагодженню діалогу між різними культурами та національними громадами. Такий підхід є важливим для збереження і розвитку культурної спадщини, а також для підтримки міжнародного культурного обміну.

Організація культурних заходів на регіональному рівні має великий потенціал як економічний інструмент для розвитку туризму. Такі заходи допомагають залучати туристів та кошти до місцевих економік, одночасно сприяючи зміцненню регіонального іміджу на світовій арені. Вони є платформами для реклами й просування національних культурних надбань, що має неабиякий попит у туристичних колах.

Зокрема, ефекти організації культурних заходів у контексті туристичної діяльності можуть включати:

1. Залучення туристів.
2. Економічне зростання регіону.
3. Залучення інвестицій.
4. Створення робочих місць та підтримка місцевого бізнесу.
5. Підвищення обізнаності про регіон.
6. Збереження культурної спадщини.
7. Розвиток інфраструктури (Барна & Стечик, 2023).

Попри наявність певних позитивних тенденцій, основні проблеми, які гальмують розвиток івент-менеджменту та ринку культурних заходів в Україні, це: низька готовність українських замовників до нестандартних і креативних підходів; відсутність спеціалізованої платформи для ефективної комунікації між ключовими учасниками ринку; а також недостатня кількість кваліфікованих фахівців у цій сфері (Ніколюк та ін., 2021).

Для інформаційної підтримки культурно-масових заходів використовуються як традиційні (наприклад, пресрелізи, рекламні матеріали, буклети), так і сучасні (вебсайти, соціальні медіа, електронні розсилки), що дозволяє охопити різноманітні аудиторії та максимізувати зв'язок з ними.

Важливо зазначити, що культурно-масові заходи є не лише інструментом розваг та дозвілля, але й потужним засобом формування суспільних цінностей, ідентичності й соціальної свідомості. Тому, відомості про те, як краще організувати та проводити такі заходи, мають важливе значення і для практиків, і для науковців. Окремо варто зосередитися на аналізі конкретних кейсів успішної

практики організації культурно-масових заходів, а також на розробці інноваційних підходів та стратегій, які дозволять підвищити ефективність таких заходів у різних сферах суспільного життя.

Одним з успішних кейсів загальнодержавного рівня є заходи, організовані скаутською організацією «Пласт». Найбільш масовими заходами, які «Пласт» щорічно організовує на всеукраїнському рівні, є святкування Дня Першої Пластової Присяги, інтелектуально-мистецький конкурс «Орликада», фестивалі творчості «День пластуна», спортивні змагання «Спартакіада», передання Віфлеємського вогню місцевим громадам, змагання з пішого мандрівництва «Стежками героїв», а також «Осінній рейд» та «Весняний рейд». На місцевому рівні осередки Пласту постійно проводять численні соціально-культурні та виховні акції (Про Пласт).

Пласт активно використовує сучасні інформаційні технології для своєї роботи та має всі необхідні умови для ефективної інформаційної підтримки організації культурно-масових заходів. Однак існує ряд проблем, які потребують вирішення:

- невизначення цілей та завдань інформаційної підтримки організації культурно-масових заходів;
- відсутність ефективної системи планування та контролю інформаційної підтримки організації культурно-масових заходів;
- низький рівень використання потенціалу сучасних інформаційних технологій для інформаційної підтримки організації культурно-масових заходів.

Для подолання цих проблем доцільно розробити модель інформаційної підтримки організації культурно-масового заходу, яка включатиме три складові: учасники, захід та організатори заходу. Кожна з них має свої атрибути (рис. 2).

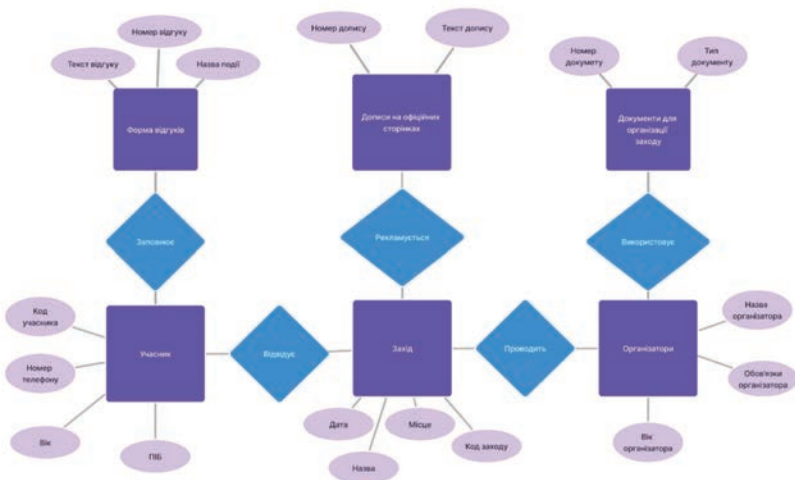

Рис. 2. Модель інформаційної підтримки організації культурно-масового заходу.

На рис. 3 представлено контекстну діаграму інформаційної підтримки організації культурно-масового заходу, яка відображає основний процес та дві його складові (учасники заходу та команда організаторів заходу). Відповідно до моделі, команда організаторів заходу надає програму заходу, після чого учасники отримують інформаційні матеріали про захід. Учасник заходу ділиться відгуками та оцінкою про захід. У результаті команда організаторів отримує опрацьовані результати щодо ефективності та якості проведеного заходу.

Рис. 3. Контекстна діаграма інформаційної підтримки організації культурно-масового заходу.

На рис. 4 представлено деталізацію цього основного процесу, який складається із 4 підпроцесів: опрацювання інформації про захід, публікація матеріалів, опрацювання відгуків та оцінок, формування звіту за результатами проведення заходу.

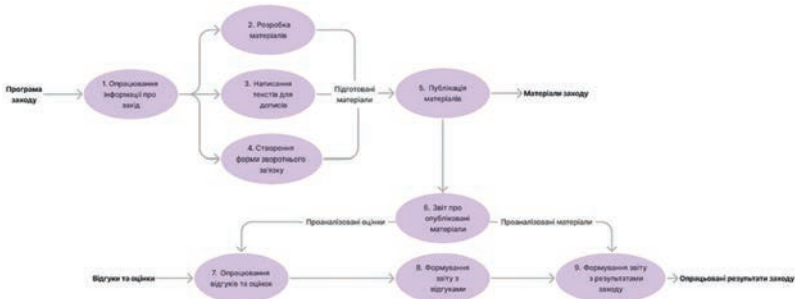

Рис. 4. Деталізація основного процесу.

Відповідно до рисунка, програма заходу опрацьовується і на її основі створюються матеріали, тексти, форми зворотного зв'язку. Після чого матеріали публікуються для аудиторії. Пізніше надходять відгуки та оцінки учасників заходу, які аналізуються відповідно до звіту про опубліковані матеріали. Після опрацювання відгуків та оцінок формується звіт. Звіт з результатами заходу

формується на основі звіту з відгуками та аналізу опублікованих матеріалів. Зрештою отримуємо звіт проведеного заходу.

Оскільки одними з вихідних даних є публікація матеріалів, то на рис. 5 представлено узагальнений вигляд як самих матеріалів, так і публікацій на сайті організатора та в соціальних мережах.

Рис. 5. Оpubліковані матеріали.

Висновки. Організація культурно-масових заходів є важливою складовою розвитку національної культури, формування позитивного іміджу держави, стимулювання її економічного зростання та розширення міжнародного культурного обміну. У сучасних реаліях, особливо в умовах воєнного стану, підвищується роль культурних подій як інструменту підтримки національної ідентичності, згуртування суспільства та морального відродження.

Дослідження підтвердило, що ефективне управління культурними подіями потребує впровадження івент-менеджменту, застосування проектного підходу та сучасних інформаційних технологій. Документаційне забезпечення при цьому є ключовим чинником успішної реалізації заходів, оскільки сприяє прозорості, упорядкованості та збереженню інформації. Наявні проблеми, зокрема недостатня кваліфікація кадрів, відсутність інтегрованих цифрових платформ, обмежене фінансування й безпекові виклики, потребують системного вирішення через реалізацію сталої державної політики у сфері культури, децентралізацію культурних процесів, формування партнерств та розвиток неформальної освіти.

Важливим **напрямом подальших досліджень** є розробка методичних підходів до проектного управління культурними заходами, вдосконалення нормативно-правової бази документаційного забезпечення та створення інноваційних культурних продуктів, здатних ефективно популяризувати українську культуру в умовах глобалізації та цифровізації.

Список посилань

- Антоненко, І. (2011). Івентивний маркетинг як інноваційний напрямок комунікаційної стратегії. *Вісник Хмельницького Національного Університету*, 6(2), 191–194.
- Барна, М. Ю., & Стецик, Я. В. (2023). *Організація культурних заходів як економічний інструмент розвитку туризму*. <https://doi.org/10.5281/ZENODO.10389288>
- Вовк, Н. (2024). Роль івент-менеджменту як бібліотечної інновації в підвищенні привабливості публічних бібліотек: Аналіз тенденцій та успішних практик. *Вісник Книжкової палати*, 7, Article 7. [https://doi.org/10.36273/2076-9555.2024.7\(336\).32-38](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2024.7(336).32-38)
- Ніколюк, О., Дьяченко, Ю., & Савченко, Т. (2021). Особливості розвитку івент-менеджменту в Україні. *Інвестиції: Практика Та Досвід*, 6, 98–103. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.6.98>
- Попова, Н., Катаєв, А., Базалієва, Л., Кононов, О., & Муха, Т. (2020). *Маркетингові комунікації*. Факт.
- Ткачук, О. (2010). Event — важлива складова сучасного PR. *Маркетинг в Україні*, 1, 34–39.
- Про Пласт / Пласт*. (n.d.). Retrieved April 30, 2025, from <https://www.plast.org.ua/about/>
- Червінська, Л. (2020). Організація заходів для популяризації культури і мистецтва в Україні. *Культура і сучасність: Альманах*, 2, 191–197.
- Fisher, G., Josefy, M. A., & Neubert, E. (2024). Event-based entrepreneurship. *Journal of Business Venturing*, 39(1), 106366. <https://doi.org/10.1016/j.jbusvent.2023.106366>
- Goldblatt, J. (2002). *Special Events: Twenty-First Century Global Event Management* (3rd edition). Wiley.

References

- Antonenko, I. (2011). Event marketing as an innovative direction of communication strategy. *Visnyk Khmelnytskoho Natsionalnoho Universytetu*, 6(2), 191–194. [In Ukrainian].
- Barna, M. Yu., & Stetsyk, Ya. . (2023). *Organization of cultural events as an economic tool for tourism development*. <https://doi.org/10.5281/ZENODO.10389288> [In Ukrainian].
- Vovk, N. (2024). The role of event management as a library innovation in increasing the attractiveness of public libraries: Analysis of trends and successful practices. *Visnyk Knyzhkovoi palaty*, 7, Article 7. [https://doi.org/10.36273/2076-9555.2024.7\(336\).32-38](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2024.7(336).32-38) [In Ukrainian].
- Nikoliuk, O., Diachenko, Yu., & Savchenko, T. (2021). Peculiarities of event management development in Ukraine. *Investysii: Praktyka Ta Dosvid*, 6, 98–103. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.6.98> [In Ukrainian].
- Popova, N., Kataiev, A., Bazaliieva, L., Kononov, O., & Mukha, T. (2020). *Marketing communications*. Fakt. [In Ukrainian].
- Tkachuk, O. (2010). Event — an important component of modern PR. *Marketynh v Ukraini*, 1, 34–39. [In Ukrainian].

- Pro Plast / Plast.* (n.d.). Retrieved April 30, 2025, from <https://www.plast.org.ua/about/> [In Ukrainian].
- Chervinska, L. (2020). Organizing events to popularize culture and art in Ukraine. *Kultura i Suchasnist: Almanakh*, 2, 191–197. [In Ukrainian].
- Fisher, G., Josefy, M. A., & Neubert, E. (2024). Event-based entrepreneurship. *Journal of Business Venturing*, 39(1), 106366. <https://doi.org/10.1016/j.jbusvent.2023.106366> [In English].
- Goldblatt, J. (2002). *Special Events: Twenty-First Century Global Event Management* (3rd edition). Wiley. [In English].

Надійшла до редколегії 19.02.2025

<https://doi.org/10.31516/2410-5333.067.05>¹

УДК 316.77:004.738.5:378.4

М. О. Книш

асистент кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва, Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, м. Кременчук, Україна
marharytaknysh@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0009-2111-1889>

Л. В. Бутко

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва, Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, м. Кременчук, Україна

larysabutko@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8817-3381>

В. І. Маслак

доктор історичних наук, професор, професор кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва, Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, м. Кременчук, Україна

vimaslak2017@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2898-2400>

РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ В ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ КАФЕДРИ ГУМАНІТАРНИХ НАУК, КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВА: АНАЛІЗ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Статтю присвячено з'ясуванню цифрової присутності кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського в соціальних мережах. Акцентовано на важливості використання різних платформ, таких як Facebook, Instagram, Telegram, YouTube, для забезпечення ефективної комунікації із зацікавленими особами, а також на необхідності впровадження інтерактивних форматів контенту, які стимулюють зворотний зв'язок. Визначено, що активна й продумана комунікаційна стратегія сприяє підвищенню рівня залученості студентів, абітурієнтів, викладачів тощо до наукових, культурних та освітніх ініціатив кафедри. Запропоновано практичні рекомендації щодо покращення комунікаційної стратегії кафедри. У перспективі подальші дослідження можуть бути спрямовані на аналіз ефективності конкретних стратегій інтернет-комунікації у сфері вищої освіти.

Ключові слова: соціальні мережі, заклад вищої освіти, кафедра, інтернет-комунікація, імідж, контент, цифровізація, популяризація.

М. Knysh

Assistant at the Department of Humanities, Culture and Art, Mykhailo Ostrohradskyi Kremenchuk National University, Kremenchuk, Ukraine

L. Butko

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Humanities, Culture and Art, Mykhailo Ostrohradskyi Kremenchuk National University, Kremenchuk, Ukraine

¹ This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

V. Maslak

Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor at the Department of Humanities, Culture and Art, Mykhailo Ostrohradskyi Kremenchuk National University, Kremenchuk, Ukraine

THE ROLE OF SOCIAL NETWORKS IN ONLINE COMMUNICATION OF THE DEPARTMENT OF HUMANITIES, CULTURE AND ART: ANALYSIS AND DEVELOPMENT PROSPECTS

The purpose is to analyze the communication activities of a structural unit of a higher education institution in social networks (on the example of the Department of Humanities, Culture and Art of Mykhailo Ostrohradskyi Kremenchuk National University) and identify the main directions for its improvement.

The methodology. Both general scientific and special research methods were used in the preparation of the scientific work. In particular, the methods of analysis, synthesis, induction, deduction, abstraction, systematisation, generalisation and data visualisation were used, which allowed to assess the peculiarities of the Department's Internet communication. In addition, the methods of content analysis, observation, quantitative and comparative analyses were used to determine the level of activity of the department in social networks, the effectiveness of various platforms and the peculiarities of interaction with the target audience.

The results. The importance of the digital presence of the Department of Humanities, Culture and Art in social media is highlighted. The importance of using various platforms, such as Facebook, Instagram, Telegram, YouTube, to ensure effective communication with stakeholders, as well as the need to introduce interactive content formats that stimulate feedback, is emphasised. It has been determined that an active and well-thought-out communication strategy helps to increase the level of involvement of students, applicants, teachers, etc. in the scientific, cultural and educational initiatives of the department. Practical recommendations for improving the communication strategy of the department are proposed.

The scientific novelty. A comprehensive analysis of social media of the Department of Humanities, Culture and Arts was carried out, which allowed us to determine the effectiveness of various platforms for communication with stakeholders, their impact on the image of the department and the promotion of science. The study also revealed which methods and tools are most effective in engaging the audience and building an active digital community around the department.

The practical significance. In the future, further research may be aimed at analysing the effectiveness of specific strategies of Internet communication in higher education.

Keywords: *social networks, higher education institution, department, Internet communication, image, content, digitalization, popularization.*

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах цифровізації соцмережі є важливим інструментом для підвищення інтересу до науки, формування позитивного іміджу університету та зміцнення зв'язку між академічною спільнотою й громадськістю. Саме тому необхідне осмислення соціальних мереж структурного підрозділу закладу вищої освіти (ЗВО) в аспекті комунікації, популяризації наукових досягнень, залученні учасників освітнього процесу до життя кафедри. Аналіз соціальних мереж кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва (ГНКМ) дозволяє виявити сильні сторони, недоліки та потенціал для подальшого розвитку цифрової комунікації.

Постановка проблеми. Попри широке впровадження соціальних платформ у діяльність закладів освіти, дослідження демонструють наявність певних проблем у забезпеченні цілісної, стратегічно обґрунтованої та ефективної інтернет-комунікації.

Аналіз сторінок кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського демонструє відсутність єдиного комунікаційного стилю, недостатню залученість цільової аудиторії та обмежене використання можливостей інтеграції різних цифрових платформ.

Стан розробленості проблеми. Теоретичним підґрунтям дослідження є аналіз наукових праць, присвячених використанню соціальних мереж у діяльності закладів вищої освіти та їх структурних підрозділів. Зокрема, праця О. Лаби (2017) висвітлює аспекти використання соціальних платформ у навчальному процесі, що є важливим для формування комунікативної стратегії кафедр. А. Бахметьєва (2018) аналізує роль соціальних мереж у PR-комунікаціях університетів, що має значення для розуміння механізмів побудови бренду. Т. Бондаренко, В. Стеценко та ін. (2021) досліджують цифрову присутність ЗВО у Facebook та Instagram, що допомагає оцінити ефективність цих платформ у популяризації науки. О. Ткач (2022) вивчає інформаційно-рекламну діяльність університетських підрозділів у соціальних середовищах інтернету, що дозволяє визначити ключові методи просування. О. Жегус (2018) акцентує на формуванні маркетингової стратегії в соціальних мережах ЗВО, а В. Попова (2016) аналізує аспекти інтернет-маркетингу освітніх послуг. Д. Сорочан (2014) розглядає інструменти SMM для просування університету, а М. Поплавський (2021) досліджує роль соціальних мереж у просуванні вищих навчальних закладів на прикладі КНУКиМ. У колективній монографії «Розвиток сталих комунікацій закладів вищої освіти у соціальних медіа» (Домбровський та ін., 2023) розглядаються інноваційні практики європейських університетів щодо сталих комунікацій у соціальних медіа. Автори підкреслюють важливість інтеграції соціальних мереж у стратегії розвитку ЗВО для підвищення їхньої видимості й взаємодії з громадськістю. Manca & Ranieri (2016) аналізують можливості та перешкоди використання соціальних медіа, зокрема Facebook, у викладанні у вищій освіті. А дослідження Greenhow & Charman (2020) розглядає роль цифрових інструментів та соціальних мереж у підтримці зв'язку між студентами, викладачами та громадянами під час надзвичайних ситуацій.

Усі ці джерела дозволяють сформувати комплексне бачення використання цифрових комунікацій у діяльності кафедри.

Мета статті — проаналізувати комунікативну діяльність структурного підрозділу закладу вищої освіти в соціальних мережах (на прикладі кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського) та визначити основні напрями її покращення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальні мережі стали невіддільною частиною сучасного життя, і вища освіта не є винятком. Навчальні заклади, зокрема їхні структурні підрозділи, ідуть у ногу із часом і мають сторінки в різних платформах, посилання на які здебільшого можна знайти на офіційній сторінці їхнього сайту. Тому можна зазначити, що використання соціальних мереж нині є стандартом для закладів вищої освіти. Від зв'язків зі студентами до набору кадрів, фандрейзингу та кризового менеджменту — це ефективний інструмент комунікації для вищих навчальних закладів усіх напрямів.

Зважаючи на висхідну популярність соціальних мереж, кафедра гуманітарних наук культури і мистецтва Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського веде сторінки у Facebook, Instagram, TikTok, YouTube. На будь-який її профіль у соціальних платформах можна перейти за допомогою посилань, що розміщені на вебсайті кафедри. Вони є публічними, тобто до них може долучитись будь-хто зацікавлений.

Використання соціальних мереж у навчальному процесі формує думку про впровадження передових підходів у комунікативних процесах випускової кафедри та університету в цілому. Загалом можна виокремити основні функції, які виконують створені облікові записи соціальних мереж у навчальному процесі кафедри (Лаба, 2017, с. 230):

- інформативна (надається читачам актуальна інформація щодо освітнього середовища);
- комунікативна (швидкий та ефективний обмін повідомленнями між студентами, викладачами, керівництвом тощо. Вони надають можливість колективного обговорення, проведення опитувань, участі у форумах та багатьох інших формах організації комунікативного процесу);
- навчальна (студенти мають можливість побачити новий навчальний матеріал у зручний для них час або дізнатись про майбутні заходи, за допомогою добре знайомого інтерфейсу та інструментарію соціальної мережі);
- виховна (публікується інформація про проведені та майбутні виховні заходи);
- розважальна (поширюється інформація розважального характеру, наприклад про творчість та художню самодіяльність студентів. Це відеоролики, фото, колажі тощо);
- іміджева (шляхом опублікування дописів, а також залученням до груп не лише студентів та викладачів, а й інших зацікавлених учасників, які можуть ознайомитися з основними подіями кафедри та на базі цього сформувати позитивне враження. Крім того, інформація не лише навчального характеру, а й виховного та розважального, свідчить про різносторонню роботу зі студентами, що також формує позитивне уявлення про структурний підрозділ);
- інформаційно-аналітична (використовуючи соціальні мережі, студенти здійснюють пошук, аналіз і синтез інформації, що міститься в електронних інформаційних ресурсах. Також фільтрують інформацію, виконують її

обробку, відстежують оновлення контенту й багато інших інформаційно-аналітичних процесів);

- рекламно-інформаційна (інформація про спеціальності, діяльність університету й кафедри тощо, яка може слугувати рекламою);
- профорієнтаційна (запрошення на дні відкритих дверей, публікування агітаційної інформації, підтримання зв'язків з випускниками спеціальностей (інформація про їхнє працевлаштування й професійні досягнення), що допомагає абітурієнтам у процесі прийняття рішень про вибір професії);
- організаційна (розміщення навчально-методичних, навчально-організаційних матеріалів та основних нормативних документів. Це надає можливість ефективної організації навчального процесу).

Присутність у популярних соцмережах робить кафедру «ближчою» до студентства та інших стейкхолдерів, формує імідж сучасного і динамічного підрозділу університету, хоча ефективність такої комунікації поки вивчена недостатньо. Тому проаналізуємо детальніше кожен наявний обліковий запис кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва у соцмережах.

Сторінка кафедри у Facebook нараховує 606 читачів як з України, так і за кордоном. Вона створена у 2017 р., що свідчить про довготривалий досвід використання платформи для комунікації. На сторінці присутнє лише одне посилання, з якого відбувається перехід користувачів на сайт кафедри.

Вигляд Facebook сторінки кафедри можна побачити на рис. 1:

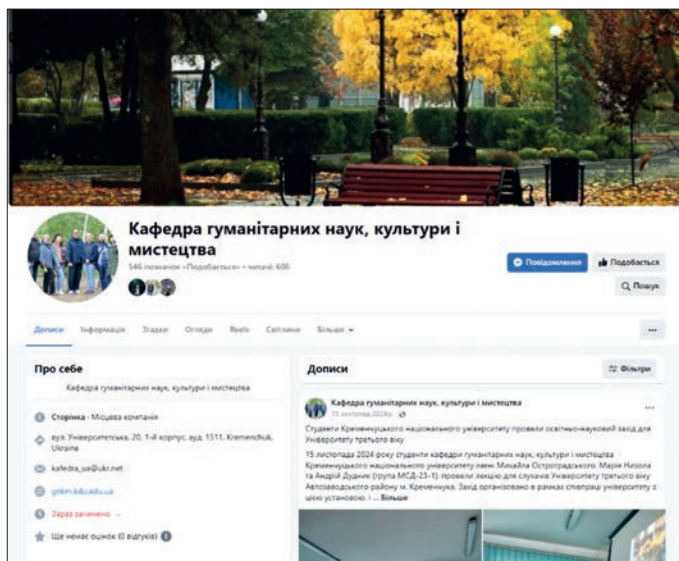

Рис. 1. Сторінка кафедри ГНKM у Facebook
(Кафедра гуманітарних наук, культури і мистецтва, б.д.-а)

Аудиторія різноманітна, її мета — особисте та професійне спілкування, обмін інформацією, спостереження за подіями структурного підрозділу.

Роль сторінки — популяризувати й зміцнювати імідж кафедри, а саме публікування її досягнень, напрацювань, науково-освітніх послуг тощо. Також здійснюється взаємодія з батьками школярів і студентів, випускниками та іншими зацікавленими особами.

Загальна активність сторінки та її читачів доволі низька. Кількість уподобань сягає не більше 50. Переважна більшість постів не коментується, а ті дописи, що викликають бажання залишити відгук, мають у середньому по 2–3 коментарі та кілька перепостів. Тобто, це може свідчити про недостатню залученість аудиторії та потребу в оновленні концепції ведення сторінки у Facebook.

Університети та їхні структурні підрозділи активно доєдналися до діяльності в мережі “Instagram”, як і кафедра ГНКМ. За сторінкою (створена у 2019 р.) humanities_culture_art стежить понад 330 осіб, основна частина яких складається з молоді.

Акаунт кафедри соцмережі “Instagram” можна побачити на рис. 2:

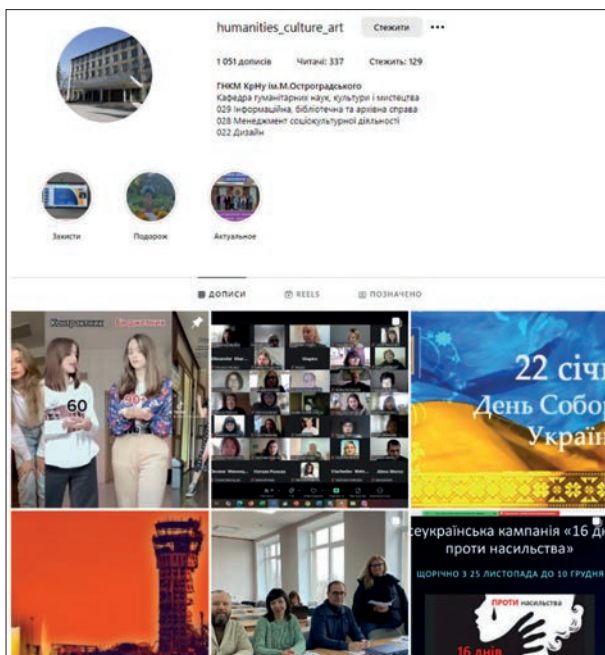

Рис. 2. Instagram-сторінка кафедри ГНКМ
(Кафедра гуманітарних наук, культури і мистецтва б.д.-б)

Шапка профілю містить назву структурного підрозділу та перелік спеціальностей, що нею реалізуються. Посилання на вебсайт та інші соцмережі відсутні. Наразі опубліковано понад 1 тис. дописів.

Стрічка складається з фото, картинок, знімків екрана та відео. Публікація дописів відбувається регулярно, а от використання такого формату, як Stories, реалізується рідко. А Highlights не мають остаточної єдиної структури.

Щодо форматів контенту, то фотографії студентів можуть набирати до 100 вподобань, проте якщо розглядати публікації, наприклад діяльності викладачів на Zoom, то вони охоплюють не більше 50 лайків. Коментарі підписники залишають вкрай рідко.

Також відсутнє використання відповідних хештегів для розширення аудиторії та унікальних для спеціальних ініціатив або подій. Це означає, що комунікативна стратегія діяльності в Instagram остаточно не визначена. Сторінка має потенціал для розвитку, але потребує вдосконалення.

Загалом всі новини, що викладаються на сайті кафедри, дублюються в соціальних мережах Facebook та Instagram.

Контент сторінок різноманітний, що відображає як професійну, так і соціальну сторону кафедри: фото або скриншоти зі зборів, семінарів, лекцій та інших заходів; спільні фотографії викладачів кафедри; групові знімки студентів та їх кураторів; фото з різноманітних подорожей та інших культурно-виховних подій; представлення нових студентів-першокурсників; анонси майбутніх наукових заходів; новини та досягнення кафедри; поради та рекомендації для студентів; розповіді про освітні програми та напрями діяльності кафедри; висвітлення успіхів студентів та випускників кафедри; фото та відеоконкурси; відзначення важливих та святкових подій, таких як річниці, свята тощо.

Слід також відзначити високу якість та емоційну залученість текстового контенту, однак, на нашу думку, необхідно більше розвивати здатність взаємодіяти з аудиторією за допомогою нього. Доповнювати все має спроектованість вигляду публікацій та відповідність загальному стилю, що надасть ефективність та привабливість сторінкам кафедри університету в соціальній мережі "Facebook" та "Instagram".

Цікавим і змістовним є канал кафедри на YouTube, який був створений у 2018 р. Його назва — "NON PROGREDI EST REGREDI" (з латинської мови «не йти вперед — це повернутися назад» («702 афоризми, вирази та крилаті вислови латинською мовою», б.д.). Опис каналу містить текст: «Ви бажаєте отримати цікаву й затребувану професію? Ви хочете, щоб навчальний процес був цікавий і пізнавальний, а викладачі — лояльні і доброзичливі? Тоді чекаємо вас на кафедрі гуманітарних наук, культури і мистецтва КрНУ імені Михайла Остроградського за спеціальностями: 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» або 028 «Менеджмент соціокультурної діяльності». Не прогавайте своє майбутнє! Створіть його власними силами, навчаючись за цими спеціальностями!» (NON PROGREDI EST REGREDI, б.д.). Додатково розміщено посилання на

сторінки у ТікТок, Інстаграм, Фейсбук. Вигляд каналу кафедри можна побачити на рис. 3:

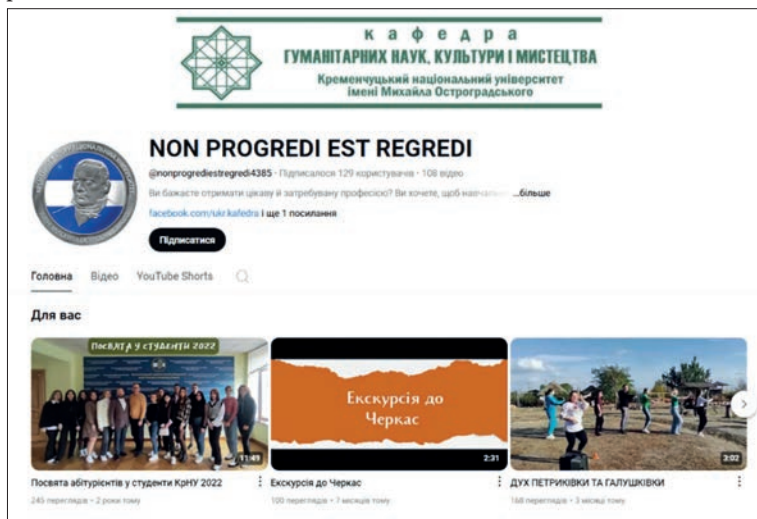

Рис. 3. Фрагмент каналу кафедри ГНКУ у YouTube
(NON PROGREDI EST REGREDI, б.д.)

У статистиці каналу зазначено, що на нього підписано 129 користувачів, опубліковано 108 відео, а переглядів понад 13 тис. Аудиторія — переважно молодь та дорослі. Попри невисоку кількість осіб, що стежать за активністю у цій соціальній мережі, на наш погляд, youtube-канал може гідно представляти студентське життя на кафедрі в інтернет-просторі.

Найбільшу популярність (961 перегляд) має оригінальне відео студентки під назвою «Мої зимові канікули: Валерія Тітова (ДЗН-19-1)». А у YouTube Shorts ролик «Конкурс «Я — студент!» Еліна Гелазова, група МСД-22-1» охопив 1,7 тис. переглядів. Далі численні огляди мають: «Спеціальність 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»» (553 перегляди) та «Спеціальність 028 «Менеджмент соціокультурної діяльності»» (458 переглядів), що свідчить про зацікавленість користувачів щодо даних спеціальностей кафедри. З цього можна висувати — контент каналу призначений для студентів та вступників. «NON PROGREDI EST REGREDI» демонструє сюжети навчальної, наукової та розважальної тематики. Також слід зазначити, що переважно оприлюднюється контент, відзнятий та змонтований студентами, а це свідчить про їх залученість до створення інформаційного продукту.

Публікації на YouTube виходять рідше, ніж у Facebook чи Instagram, оскільки на виготовлення відеоматеріалу йде більше часу, ніж, наприклад, на текстовий чи графічний допис. Проте, на нашу думку, кафедрі важливо періодично приділяти увагу створенню унікального кафедрального відеоконтенту.

Щодо TikTok, то діяльність у цій мережі почалась у 2023 р. За невеликий період вона змогла залучити та охопити широку аудиторію. Наразі за сторінкою слідкують 547 користувачів, а уподобання сумарно становлять понад 200 тис. Глядачі — переважно молодь та підлітки, що цінують креативність.

Вигляд TikTok кафедри показано на рис. 4:

Рис. 4. Сторінка кафедри ГНКМ у TikTok
(Кафедра гуманітарних наук, культури і мистецтва, б.д.-с)

Кафедра демонструє вдале використання платформи TikTok, орієнтуючись на актуальні та relatable теми, які привертають увагу. Тому на сторінці вже наявні тіктоки (короткі відеоролики), які потрапляли в рекомендації та мали охоплення аудиторії. Контент має широкий спектр студентських життєвих ситуацій: про одногрупників, яких намагаєш впізнати по нікнеймах (762,2 тис. переглядів); про найстрашніше питання для кожного студента на екзамені (159,4 тис.); про знайомство першого курсу (146,5 тис.); про курсову роботу (76 тис.); що чують першокурсники, коли їм пояснюють систему оцінювання та навчання на першій в житті парі (48,5 тис.); про усний іспит о 8-й ранку (36,9 тис.) тощо. Загалом створено понад 100 тіктоків.

Увесь контент сторінки кафедри у TikTok має розважальний характер. Використання гумору та цікавих історій привертає увагу аудиторії, оскільки викликає емоції й упізнаваність ситуацій серед студентів (це підтверджується переглядами). У роликах знімаються переважно студенти, однак інколи там можна побачити й викладачів.

Варто також зазначити, що веденням сторінок займаються й студенти, оскільки таким чином вони не лише розвивають креативність та медіаграмотність, а й набувають практичні навички в межах дисциплін спеціальностей. Це дозволяє поєднати навчальний процес із реальним досвідом роботи у сфері цифрових комунікацій, що є важливим для професійного розвитку.

Значна кількість охоплення та читачів у різних соцмережах свідчить про достатню популярність кафедри й те, що вона набула певного іміджу. Однак проблема всіх сторінок в тому, що в них відсутній один стиль, який буде їх поєднувати між собою та з вебсайтом. Тобто, слід розробити єдиний візуальний та комунікаційний стиль для всіх платформ, який об'єднає їх разом із офіційним вебсайтом кафедри. Також бажано публікувати лише якісне мультимедіа. Це допоможе охопити більше аудиторії, оскільки наразі суспільство, а особливо молодь передусім звертає увагу на візуальний контент.

Хоча більшість публікацій мають пряме представлення кафедри та університету в інтернеті, не потрібно зацикловатись на одних і тих же типах дописів весь час. Варто, звичайно, продовжувати періодично публікувати й розвивати традиційний контент, але й розробляти та розмішувати новий. Наприклад, це може бути представлення викладачів, зокрема нових; мініматеріали з лекцій або цікавих досліджень; історії успіхів випускників кафедри; відгуки викладачів щодо своєї роботи та співпраці зі студентами; відгуки колег щодо співпраці; перелік освітніх платформ й ресурсів, посилання на лекції або матеріали для студентів; важливі оновлення та події в системі української освіти; дописи про те, як відбувається навчання чи підготовка до заходів тощо.

Крім того, соціальні мережі можна використовувати для поширення конкретних планів дій для вирішення соціальних чи інституційних проблем, коли вони виникають. Це може бути інформація щодо розв'язання екологічних проблем, волонтерської діяльності, студентської підтримки тощо.

Особливо важливим є також поширення контенту щодо інформаційної гігієни та медіаграмотності, що є надзвичайно актуальним питанням в Україні в умовах гібридної війни. Як зазначається в статті "Media Literacy as a Basis for Opposing information Manipulations in Social Networks" (Butko et al., 2025), соціальні медіа є не лише інструментом інформування, а й потенційною загрозою, через яку поширюється дезінформація, маніпуляції, поширення фейкових новин та панічні настрої. Усе це становить інформаційну небезпеку як для аудиторії закладів вищої освіти, так і суспільства загалом.

Важливий крок до комунікації — це багатоплатформність. На всіх соцмережах слід додати посилання на вебсайт кафедри та інші наявні соціальні медіа.

Це допоможе стейкхолдерам «подорожувати» по сторінках різних платформ і охопити більше різноманітної інформації.

Також недоліком усіх акаунтів кафедри, які досліджуються, є відсутність залучення до комунікації членів спільноти. Соціальні мережі можуть стати чудовим центром для зворотного зв'язку. Слід організовувати опитування або обговорення, а в разі коментаря або запитання обов'язково якнайшвидше надавати відповідь. До того ж, пропонувати студентам та іншим зацікавленим писати відгук та ділитися своїми матеріалами відповідно до теми чи заходу, у якому брали участь.

Під час аналізу особливо низьким видається комунікативний ефект при проведенні абітурієнтської кампанії, що становить один із основних напрямів кафедри. Усі дописи, розміщені під час профорієнтаційної роботи, не мали належної реакції. Важливо зробити так, щоб абітурієнти могли легко уявити своє майбутнє навчання на відповідній кафедрі. Слід допомогти їм зрозуміти вагомі переваги, які пропонує кафедра та заклад вищої освіти порівняно до інших.

За кожним успішним каналом соціальних мереж є стратегія. Тому кожен акаунт кафедри ГНКМ повинен мати конкретну стратегію, яка в результаті впливає в основну, що має на меті популяризацію пріоритетних цілей кафедри та університету. Це створює чіткий план для соціальних мереж і дозволяє краще розподіляти наявні ресурси.

Зважаючи, що пости в соціальних мережах, зокрема у Facebook, індексуються пошуковими системами, слід брати до уваги принципи пошукової оптимізації сторінок (SEO) (Бахметьєва, 2018, с. 10): ключові слова, формування заголовків та описів, які привертають увагу, хештеги тощо.

Періодично кафедрі потрібно проводити аналіз даних. Це може допомогти зрозуміти, наскільки успішною була комунікація, і визначити шляхи її удосконалення. Крім метрик соціальних мереж, можна вимірювати реальний вплив на кількість нових студентів, які фактично прийшли на навчання чи взяли участь у заходах.

Висновки. Дослідження соціальних мереж кафедри гуманітарних наук, культури й мистецтва засвідчує відсутність стратегічного планування, що позначається на якісних і кількісних характеристиках комунікаційного процесу. Загалом реалізується переважно презентаційна стратегія. Тобто, кафедрі необхідно спонукати користувачів до двосторонньої взаємодії на сторінках платформ.

Також наявна неповна інтеграція соціальних мереж для створення комплексного підходу. В усіх соцмережах мають бути посилання на офіційний веб-сайт та облікові записи. За допомогою цього іде інтенсивний обмін актуальною інформацією.

Крім того, необхідно зробити ребрендинг сторінок кафедри в соціальних мережах. Поліпшити якість контенту, урізноманітнити його, оскільки створення інформативної та цікавої інформації може вплинути на рішення потенційних студентів.

Аналіз контенту, що розрахований на вступників, свідчить про низький ступінь залучення цільової аудиторії. Окрім того, слід персоналізувати взаємодію та контент для різних сегментів громадськості.

Отже, структурним підрозділам закладів вищої освіти слід обов'язково працювати над стратегією, ребрендингом, урізноманітненням контенту, інтеграцією платформ, залученням користувачів (особливо вступників), коопераціями із зацікавленими особами та структурами.

Перспективи подальших досліджень. Майбутні наукові пошуки дозволяють зосередитися на розробленні та впровадженні комплексних стратегій інтернет-комунікації кафедр закладів вищої освіти, вивченні впливу різних типів контенту на залучення цільових аудиторій, аналізі ефективності мультиплатформної взаємодії із застосуванням SEO-принципів, дослідженні можливостей інтеграції соціальних мереж у загальну комунікаційну політику закладу, оцінці ефективності профорієнтаційних кампаній у соцмережах, а також розробці моделей залучення студентів до створення й розвитку цифрового контенту.

Список посилань

- 702 афоризми, вирази та крилаті вислови латинською мовою. (б.д.). Supermif.com. <https://supermif.com/aforizm/latin.html>
- Бахметьєва, А. М. (2018). Використання вітчизняними університетами соціальних мереж у PR-комунікаціях. *Communications and communicative technologies*, 18, 4–12. <https://doi.org/10.15421/291801>
- Бондаренко, Т. В., Стеценко, В. П., Стеценко, Н. М., & Ткачук, Г. В. (2021). Цифрова присутність закладів вищої освіти у соціальних мережах Facebook та Instagram. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 84(4), 271–284. <https://doi.org/10.33407/itlt.v84i4.3551>
- Домбровський, З., Дурановський, В., Гуляєва, Л., & Олійник, А. (Ред.). (2023). *Розвиток сталих комунікацій закладів вищої освіти у соціальних медіа*. Фондація ім. Зофії Заменгоф. <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.24814065>
- Жегус, О. В. (2018). Формування стратегії маркетингу в соціальних мережах закладу вищої освіти. *Маркетинг і цифрові технології*, 2(2), 58–75. <https://doi.org/10.15276/mdt.2.2.2018.5>
- Кафедра гуманітарних наук, культури і мистецтва (б.д.-а). Facebook. <https://www.facebook.com/ukr.kafedra>
- Кафедра гуманітарних наук, культури і мистецтва [@humanities_culture_art]. (б.д.-б). Instagram. https://www.instagram.com/humanities_culture_art/
- Кафедра гуманітарних наук, культури і мистецтва [@humanities_culture_art]. (б.д.-с). TikTok. https://www.tiktok.com/@humanities_culture_art
- Лаба, О. В. (2017). Використання соціальних мереж у навчальному процесі. *Молодий вчений*, (3), 227–231. http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_3_55
- Поплавський, М. (2021). Соціальні мережі як інструмент просування вищого навчального закладу (на матеріалах КНУКіМ). *Український інформаційний простір*, 1(7), 14–30. [https://doi.org/10.31866/2616-7948.1\(7\).2021.233777](https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(7).2021.233777)
- Попова, В. Г. (2016). Інтернет-маркетинг освітніх послуг університету в сучасних умовах. *Економіка і організація управління*, 3(23), 262–271.

- Сорочан, Д. В. (2014). Використання вищим навчальним закладом інструментарію SMM для просування власного бренду. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*, 5(3), 57–60. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2014_5%283%29__15
- Трач, О. (2022). Методи та засоби інформаційно-рекламної діяльності підрозділів університету в соціальних середовищах Інтернету. *Вісник Хмельницького національного університету. Технічні науки*. Випуск 6, Т. 315, Ч. 1, 245–250. <https://doi.org/10.31891/2307-5732-2022-315-6-245-250>
- Butko, L., Khmil-Chupryna, V., Shvets, O., & Knysh, M. (2025). Media Literacy as a Basis for Opposing information Manipulations in Social Networks. *Věda a perspektivy*, 4(47), 283–293. [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2025-4\(47\)-283-293](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2025-4(47)-283-293)
- Greenhow, C., & Chapman, A. (2020). Social distancing meet social media: digital tools for connecting students, teachers, and citizens in an emergency. *Information and Learning Sciences*, 121(5/6), 341–352. <https://doi.org/10.1108/ils-04-2020-0134>
- Manca, S., & Ranieri, M. (2016). Facebook and the others. Potentials and obstacles of Social Media for teaching in higher education. *Computers & Education*, 95, 216–230. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2016.01.012>
- NON PROGREDI EST REGREDI [@nonprogrediestregredi4385]. (б.д.). YouTube. [Відео]. <https://www.youtube.com/@nonprogrediestregredi4385>

References

- 702 aphorisms, expressions and catchphrases in latin (n.d.). Supermif.com. <https://supermif.com/aforizm/latin.html> [In Ukrainian].
- Bakhmetieva, A. (2018). PR-activity of Ukrainian universities in social networks. *Communications and Communicative Technologies*, 4–12. <https://doi.org/10.15421/291801> [In Ukrainian].
- Bondarenko, T. V., Stetsenko, V. P., Stetsenko, N. M., & Tkachuk, H. V. (2021). Digital Presence of Higher Education Institutions in the Social Networks Facebook and Instagram. *Information Technologies and Learning Tools*, 84(4), 271–284. <https://doi.org/10.33407/itlt.v84i4.3551> [In Ukrainian].
- Dabrowski, Z., Duranowski, W., Huliaieva, L., & Oliinyk A. (Eds.). *Development of sustainable communications of higher education institutions in social media*. Zofia Zamenhof Foundation. <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.24814065> [In Ukrainian].
- Zhehus, O. V. (2018). Formation of Marketing Strategy in Social Networks of Higher Education Institution. *Marketing and Digital Technologies*, 2(2), 58–75. <https://doi.org/10.15276/mdt.2.2.2018.5> [In Ukrainian].
- Department of Humanities, Culture and Art (n.d.-a). Facebook. <https://www.facebook.com/ukr.kafedra> [In Ukrainian].
- Department of Humanities, Culture and Art [@humanities_culture_art]. (n.d.-b). Instagram. https://www.instagram.com/humanities_culture_art/ [In Ukrainian].
- Department of Humanities, Culture and Art [@humanities_culture_art]. (n.d.-c). TikTok. https://www.tiktok.com/@humanities_culture_art [In Ukrainian].
- Laba, O. V. (2017). Use of social networks in the educational process. *Young Scientist*, (3), 227–231. http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_3_55 [In Ukrainian].

- Poplavskyi, M. (2021). Social Networks As a Tool for Higher Education Institutions Promotion (Based on KNUKiM Materials). *Ukrainian Information Space*, 1(7), 14–30. [https://doi.org/10.31866/2616-7948.1\(7\).2021.233777](https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(7).2021.233777) [In Ukrainian].
- Popova, V. H. (2016). Internet Marketing of Educational Services of the University in Modern Conditions. *Economics and Organization of Managment*, 3(23), 262–271 [In Ukrainian].
- Sorochan, D. V. (2014). Higher Education Institution's Use of SMM Tools to Promote its Own Brand. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Economic Sciences*, 5(3), 57–60. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2014_5%283%29__15 [In Ukrainian].
- Trach, O. (2022). Methods and means of information and advertising activities of university departments in social internet environments. *Herald of Khmelnytskyi National University. Technical sciences*. Issue 6, V. 315, P. 1, 245–250. <https://doi.org/10.31891/2307-5732-2022-315-6-245-250> [In Ukrainian].
- Butko, L., Khmil-Chupryna, V., Shvets, O., & Knysh, M. (2025). Media Literacy as a Basis for Opposing information Manipulations in Social Networks. *Věda a perspektivy*, 4(47), 283–293. [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2025-4\(47\)-283-293](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2025-4(47)-283-293) [In English].
- Greenhow, C., & Chapman, A. (2020). Social distancing meet social media: digital tools for connecting students, teachers, and citizens in an emergency. *Information and Learning Sciences*, 121(5/6), 341–352. <https://doi.org/10.1108/ils-04-2020-0134> [In English].
- Manca, S., & Ranieri, M. (2016). Facebook and the others. Potentials and obstacles of Social Media for teaching in higher education. *Computers & Education*, 95, 216–230. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2016.01.012> [In English].
- NON PROGREDI EST REGREDI [@nonprogrediestregredi4385]. (n.d.). YouTube. <https://www.youtube.com/@nonprogrediestregredi4385> [In Ukrainian].

Надійшла до редколегії 05.02.2025

<https://doi.org/10.31516/2410-5333.067.06>¹

УДК 378 (002+004.9)

Л. Я. Філіпова

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри цифрових комунікацій та інформаційних технологій, Харківська державна академія культури, м. Харків, Україна

flyak@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-0273-7922>

В. О. Брусенцев

кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри цифрових комунікацій та інформаційних технологій, Харківська державна академія культури, м. Харків, Україна

vitalij.brusentsev@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-0020-4025>

А. М. Шелестова

кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, доцент кафедри цифрових комунікацій та інформаційних технологій, Харківська державна академія культури, м. Харків, Україна

anna_shelestova@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-4866-1767>

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ ІНФОРМАЦІЙНО-ДОКУМЕНТНОГО ПРОФІЛЮ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена аналізу тенденцій розвитку сучасних освітніх програм (ОП) інформаційно-документного профілю в Україні та зарубіжних країнах, їх проблемам та перспективним напрямам вдосконалення. Визначено та охарактеризовано існуючі в інформаційному суспільстві виклики для освітніх процесів в Україні, зокрема для закладів вищої освіти (ЗВО). Здійснено детальний аналіз змісту ОП інформаційно-документного профілю за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», на прикладі Харківської державної академії культури (ХДАК). Описано фахові компетентності та професійно орієнтовані результати навчання бакалаврської й магістерської ОП, які спрямовані на посилення інформаційно-технологічного навчання. Особлива увага в статті приділена вивченню магістерських ОП цього профілю, на прикладі університетів України, США, Канади, зокрема проведено порівняльний аналіз їх цільових та змістовно-формальних аспектів. На основі даних про вступну кампанію до магістратури в Україні у 2024 р. здійснено змістовний та кількісний аналіз назв ОП ЗВО України, що пропонують вступ до магістратури за спеціальністю 029. Описано сучасний стан розвитку подібних за профілем навчання ОП в американських університетах, визначено відмінності відносно вибірковості навчальних курсів та спрямованості за інформаційно-технологічною й практично-експериментальною підготовкою в межах обраного майбутнього фаху. Висвітлено виклики та перешкоди, які доведеться подолати, щоб реалізувати весь потенціал цифрових освітніх програм для українських ЗВО. Визначено перспективи розвитку освітніх програм інформаційно-документного профілю в Україні, які орієнтовані на подальше впровадження та використання сучасних цифрових технологій, а також на підвищення рівня практичної підготовки здобувачів освіти, що дозволить створити якісну та конкурентоспроможну систему освіти у цій сфері.

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

Ключові слова: освітні програми, інформаційна складова навчання, цифровізація освіти, заклади вищої освіти, Україна, США.

L. Filipova

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Digital Communications and Information Technologies Department, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, Ukraine

V. Brusentsev

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Digital Communications and Information Technologies Department, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, Ukraine

A. Shelestova

Candidate of Sciences in Social Communications, Associate Professor, Associate Professor at the Digital Communications and Information Technologies Department, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, Ukraine

CURRENT TRENDS FOR THE DEVELOPMENT OF EDUCATIONAL PROGRAMS IN INFORMATION AND DOCUMENT STUDIES IN UKRAINE

The purpose of the study is to analyze trends, challenges, and prospects in the development of modern educational programs (EPs) of an information and documentation profile in Ukraine and abroad. It examines the existing challenges faced by higher education institutions (HEIs) in Ukraine within the information society context, with particular focus on comparing master's degree programs across Ukrainian, American and Canadian universities.

The methodology. The research provides comparative analysis of educational programs in the specialty 029 "Information, Library and Archival Affairs" using Kharkiv State Academy of Culture (KSAC) as a primary case study.

The methodology includes: content analysis of bachelor's and master's programs' professional competencies and learning outcomes; quantitative and qualitative analysis of master's program titles across Ukrainian HEIs based on 2024 admission campaign data; comparative assessment of target, content, and formal aspects of similar programs in American and Canadian universities; analysis of selective course systems and practical-experimental training approaches.

The results. The study identifies important distinctions between the educational approaches of North America and Ukraine in the areas of: the flexibility of elective courses in American universities in comparison to their Ukrainian counterparts; the greater focus on information technology and hands-on training in foreign educational programs; the current status and nomenclature of Ukrainian master's programs in specialty 029; and specific professional competencies and learning outcomes in bachelor's and master's programs designed to improve information technology education.

The scientific novelty. The research provides a comprehensive comparative analysis of information- and document-oriented educational programs across different countries, identifying key challenges in the Ukrainian educational system amid digital transformation. It offers an original assessment of current trends in professional training for information specialists and establishes a basis for educational program development that aligns with global standards while addressing local needs.

The practical significance. The findings present distinct viewpoints for the development of information- and document-oriented educational programs in Ukraine that focus on: expanding the use and application of contemporary digital technologies; improving students' hands-on training; establishing a top-notch, competitive information science education system; and resolving identified barriers to achieving the full potential of digital educational programs in Ukrainian higher education institutions.

The research provides valuable insights for educational administrators, curriculum developers, and policy makers seeking to improve the quality and competitiveness of information science education in Ukraine.

Keywords: *educational programs, information component of learning, digitalization of education, higher education institutions, Ukraine, the USA.*

Актуальність теми дослідження. Сучасні тенденції розвитку освітніх процесів в Україні зумовлені активним упровадженням інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес закладів вищої освіти (ЗВО), іншими словами — цифровізацією освіти на всіх її рівнях. Так, цифрова трансформація у сфері освіти розглядається як «комплексна робота над побудовою екосистеми цифрових рішень у сфері освіти та науки, включно зі створенням безпечного електронного освітнього середовища, забезпеченням необхідної цифрової інфраструктури закладів та установ освіти і науки, підвищення рівня цифрової компетентності, цифровою трансформацією процесів та послуг, а також автоматизацією збору і аналізу даних»¹.

Сучасний стан освіти суттєво змінився, перейшовши на технології дистанційного навчання (далі — ДН) під час пандемії COVID-19 та в умовах воєнного стану України. Тому інформаційні технології та системи ДН вплинули як на організаційні, так і на змістові аспекти навчання.

Важливу роль у підготовці фахівців у сфері інформаційної, бібліотечної та архівної діяльності в Україні відіграють освітні програми інформаційно-документного профілю, які акцентують головну увагу навчання на використанні в професійній діяльності та дослідженнях інтегрованого комплексу інформаційних складових — технологій, мереж, систем, з метою їх упровадження в роботу таких установ, як бібліотеки, архіви, інформаційні центри та служби різних організацій, задля вдосконалення їхньої діяльності на сучасному рівні та відповідності кращим міжнародним практикам у галузі інформації й інформаційного обслуговування.

Постановка проблеми. Звертаючись до освітніх програм (далі — ОП) інформаційно-документного профілю, слід звернути увагу на значний вплив інформаційної складової на зміст навчання із самого початку впровадження подібних ОП в українських закладах вищої освіти (далі — ЗВО).

Слід відзначити, що вже на початку впровадження в українську вищу освіту спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» (далі —

1 Проекти цифрової трансформації, 2025. МОН України. <https://mon.gov.ua/tag/tsifrova-transformatsiya-osviti-i-nauki?&tag=tsifrova-transformatsiya-osviti-i-nauki>

ИБАС) з 2015 р. особливе місце та пріоритетний розвиток належали професійним компетентностям, спрямованим на отримання здобувачами вищої освіти знань і навичок у сфері інформаційного забезпечення управління; розробки й впровадження технологічних процесів документування; організації інформаційної діяльності; роботи з документами та інформацією, використовуючи сучасні засоби комп'ютерно-комунікаційних технологій та систем електронного документообігу. Такі еволюційні напрями розвитку цієї спеціальності на бакалаврському освітньому рівні були відзначені й раніше (Філіпова, 2019).

Специфіка такої спеціальності зберігає її актуальність і нині, у 2025 р., оскільки вона враховує та використовує ті можливості та зміни, які відбуваються в сучасному інформаційному суспільстві та в галузі інформаційних технологій, зокрема це розвиток систем штучного інтелекту (далі — ШІ) та підвищення ролі професіоналів у сфері інформаційного аналізу. Отже, цифрова трансформація безпосередньо впливає на еволюцію означеної спеціальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання впливу цифрової трансформації на освіту різних рівнів досліджується як зарубіжними, так і українськими науковцями та фахівцями-практиками. М. Пригодій у праці «Законодавче забезпечення цифрової трансформації професійної освіти» (2024) аналізує виклики та перспективи цифрової трансформації професійної освіти в Україні, розглядає чинні законодавчі документи та пропонує шляхи поліпшення цифрових навичок здобувачів освіти для підвищення їхньої конкурентоспроможності на ринку праці.

Важливою для цього дослідження є монографія «Інтеграція цифрових технологій в освітній процес: виклики та перспективи» колективу українських дослідників Н. С. Саєнко, Т. П. Голуб, Ю. Е. Лавриш, В. В. Лук'яненко та І. М. Литовченко (2022), оскільки вона присвячена актуальній проблемі впровадження цифрових освітніх технологій у діяльність сучасних ЗВО. Матеріали дослідження мають теоретичний і практичний інтерес та можуть бути використані у формальному й неформальному навчанні здобувачів й аспірантів, а також дослідниками тенденцій розвитку освітнього простору, для підготовки та перепідготовки науково-педагогічних кадрів, фахівців у галузі дидактики та всіх тих, хто зацікавлений впливом цифрової трансформації на вищу освіту й використання технологій для вдосконалення освітніх програм. Автори монографії обґрунтовують ефективність інтеграції цифрових освітніх технологій, підкреслюючи важливість формування в здобувачів вищої освіти навичок оцінювання якості інформаційного контенту, самостійного створення якісного цифрового контенту та аналізу інформаційних повідомлень (Саєнко та ін., 2022).

Прикладом реалізації вдосконалення освітніх програм інформаційно-документного спрямування є впровадження новітніх курсів в освітній процес. Так, у 2022 р. В. О. Брусенцевим та О. Є. Коноваленко виданий навчальний посібник «Інтелектуальні інформаційні системи» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ОП «Інформаційна та документаційна діяльність». Посібник містить опис сучасних інтелектуальних систем обробки інформації, їх

застосування у сфері документознавства, архівної справи та бібліотечних технологій. Цінність навчального посібника полягає в тому, що він враховує новітні тенденції, пов'язані із цифровізацією та використанням штучного інтелекту в інформаційній сфері, для розвитку та вдосконалення ОП «Інформаційна та документаційна діяльність» (Брусенцев & Коноваленко, 2022).

Ще одним прикладом якісного вдосконалення освітніх програм інформаційно-документного спрямування є підготовка та видання начального посібника «Основи інформаційно-аналітичної діяльності» колективом авторів зі Східноєвропейського університету імені Рауфа Аблязова (м. Черкаси) та Харківської державної академії культури (Захарова та ін., 2024). Посібник розкриває основи та принципи сучасної інформаційної аналітики, методи збору, обробки та аналізу інформації, враховуючи можливості найновітніших інформаційних технологій (Захарова та ін., 2024), що забезпечує цінність цієї праці, як важливого ресурсу для аналізу теоретичних засад інформаційної діяльності, що є основою сучасних освітніх програм інформаційно-документного спрямування.

У 2020 р. зарубіжні науковці P. Fidalgo, J. Thormann, O. Kulyk та J. A. Lencastre опублікували дослідження "Students' perceptions on distance education: A multinational study", у якому детально аналізують сприйняття здобувачами дистанційної освіти в різних країнах, підкреслюючи виклики та переваги цієї форми навчання. Особлива увага приділяється адаптації освітніх програм до цифрового середовища та необхідності розвитку цифрових компетенцій у здобувачів (Fidalgo et al., 2020).

Наукова публікація "E-Learning vs. Face-To-Face Learning: Analyzing Students' Preferences and Behaviors" присвячена порівнянню електронного навчання та традиційного очного навчання, акцент дослідження робиться на аналізі переваг та поведінки здобувачів освіти (Gherheș et al., 2021). Результати дослідження підкреслюють важливість гнучкості та індивідуалізації освітніх програм, а також необхідність інтеграції сучасних технологій для підвищення ефективності освітнього процесу.

У науковій статті "Foundations of online learning: Challenges and opportunities" (2022) зарубіжних науковців C. Greenhow, C. R. Graham та M. J. Koehler розглядаються основи онлайн-навчання, його виклики та можливості. Автори акцентують на необхідності розробки нових педагогічних підходів та адаптації освітніх програм до вимог цифрової епохи (Greenhow et al., 2022), які можуть бути застосовані в контексті вдосконалення освітніх програм інформаційно-документного профілю України.

Попри розкриття окремих аспектів теми, яка досліджується, у різних наукових та практикоорієнтованих публікаціях, недостатньо дослідженими залишаються питання сучасних викликів і перспектив розвитку освітніх програм інформаційно-документного профілю в Україні¹, на чому й зосередилися автори цього дослідження.

1 Освітні програми Харківської державної академії культури 2024 року вступу. Харківська державна академія культури. https://ic.ac.kharkov.ua/public_inf/op/op.html

Мета статті — здійснити аналіз тенденцій розвитку сучасних освітніх програм інформаційно-документного профілю в Україні та зарубіжних країнах для визначення проблем, викликів і перспективних напрямів вдосконалення освітніх програм інформаційно-документного профілю.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах цифрової трансформації суспільства й швидких змін у всіх галузях суспільства освітні заклади, зокрема вищої освіти, та їх програми стикаються з низкою викликів, які потребують оперативного реагування і своєчасної адаптації. Серед них можна означити загальні виклики, зумовлені як глобальними, так і національними тенденціями.

Зміни на ринку праці, де відзначаються постійні трансформації. У багатьох випадках ОП закладів освіти недостатньо реагують на актуальні вимоги бізнесу, організацій і державних установ. Випускники мають бути готовими до мультидисциплінарної роботи, поєднуючи навички та знання сучасних ІТ-інструментів, уміння працювати з великими масивами даних й розуміння основ автоматизованих систем управління. Тенденція до дедалі більшого впровадження режиму віддаленої роботи також змінює вимоги до компетенцій, включаючи цифрову грамотність та гнучкість у навчанні новим технологіям.

Недостатня інтеграція між ЗВО та бізнесом. Співпраця між освітніми установами та реальним сектором економіки в Україні залишається на недостатньому рівні. Це призводить до того, що випускники не завжди готові до роботи за своєю спеціальністю, оскільки не мають досвіду взаємодії з реальними вимогами підприємств, організацій та державних структур. Відсутність стажувань і практичних програм, що є важливим компонентом сучасної освіти, стає значним бар'єром для здобувачів у процесі їх професійної адаптації.

Кадрові питання. Необхідність регулярного підвищення кваліфікації викладачів. Для того щоб навчальні програми відповідали вимогам сучасного ринку праці, необхідно регулярно підвищувати кваліфікацію викладачів. Освітні установи повинні надавати можливість своїм викладачам брати участь у тренінгах, семінарах і курсах, щоб вони могли ознайомлювати здобувачів освіти з новими методами та технологіями в обробці та збереженні інформації; крім того — надавати можливість їм проходити стажування в зарубіжних університетах за профільними спеціальностями.

Недостатнє фінансування та матеріально-технічна база. Багато освітніх установ стикаються з проблемою застарілої технічної бази та браку сучасного програмного забезпечення, що значно ускладнює якісну підготовку здобувачів. Це обмежує можливості навчання практичним навичкам роботи з інформаційними системами. Крім того, відсутність достатніх фінансових ресурсів гальмує розвиток лабораторій, оновлення інформаційної інфраструктури та впровадження інноваційних технологій. Заклади освіти прагнуть залучати партнерів з бізнес-середовища, міжнародні гранти та інвесторів для поліпшення матеріально-технічної бази й створення умов для посилення практичної підготовки майбутніх фахівців.

Тенденції цифровізації (або диджиталізації) та технологічні зміни стають одним з найважливіших викликів для закладів освіти. Зокрема, йдеться про швидке впровадження нових інформаційних технологій (далі — ІТ) в усіх сферах суспільства для формування цифрових архівів та бібліотек, електронного документообігу та автоматизації процесів. Сучасні технології, такі як ІІІ, великі дані, блокчейн і хмарні технології, змінюють способи зберігання, обробки та передачі інформації. Цифровізація значно змінює традиційні методи роботи з інформацією, відкриваючи нові можливості для автоматизації процесів, збереження даних і забезпечення швидкого доступу до них. Упровадження сучасних інформаційних технологій дозволяє організаціям оптимізувати управління документами, архівами та інформаційними ресурсами. Для того щоб готувати сучасних фахівців, конкурентоспроможних на ринку праці, освітні програми відповідно оновлюють свої курси та методики, зважаючи на новітні досягнення у сфері ІТ, ІІІ та великого обсягу даних (далі — Big Data). Цифровізація стає ключовим фактором розвитку інформаційно-документної сфери, а тому адаптація до сучасних технологій є необхідністю для ефективного управління інформаційними ресурсами. Освітні програми повинні відповідати інноваціям та залучати їх, щоб забезпечити підготовку фахівців нового покоління. Оновлення навчальних програм є надважливим для підготовки фахівців, здатних працювати з новими цифровими інструментами й системами.

У статті проаналізовано сучасні тенденції розвитку освітніх програм інформаційно-документного профілю в Україні та за кордоном.

На прикладі бакалаврської ОП «Інформаційна та документаційна діяльність» (далі — ІДД) Харківської державної академії культури (Освітньо-професійна програма «Інформаційна та документаційна діяльність» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, 2024) проаналізовано змістовно-компетентнісна складова ОП. Зазначена ОП має суттєвий акцент у напрямі посилення інформаційно-технологічного навчання. Можна підкреслити відповідні фахові (професійні) компетентності здобувачів, а також їх реалізацію в результатах навчання. Так, серед фахових компетентностей визначаються такі:

- використовувати сучасні прикладні комп'ютерні технології, програмне забезпечення, мережеві та мобільні технології для вирішення професійних завдань;
- упроваджувати інноваційні технології виробництва інформаційних продуктів і послуг, підвищення якості інформаційного обслуговування користувачів інформаційних, бібліотечних та архівних установ;
- використовувати прикладні соціокомунікаційні технології в умовах сучасної інформаційно-технологічної інфраструктури;
- адмініструвати соціальні мережі, електронні бібліотеки та архіви;
- використовувати автоматизовані інформаційно-пошукові системи, організовувати електронні бібліотеки та архіви;
- створювати, наповнювати та забезпечувати функціонування вебсайтів й вебспільнот у мережі «Інтернет»;

- опановувати й використовувати технології електронного урядування та електронного документообігу;
- застосовувати технології системного аналізу інформаційної діяльності та інші (Шейко & Рябуха, 2024a).

Відповідно до цих компетентностей, в ОП окреслено надання здобувачам-випускникам таких програмних результатів навчання, спрямованих на опанування та використання:

- наукових засад модернізації й упровадження новітніх технологій в інформаційній, бібліотечній та архівній діяльності;
- комунікаційних технологій у соціальних системах, мультимедійного забезпечення інформаційної діяльності, технологій вебдизайну та вебмаркетингу;
- знань щодо технічних характеристик, конструкційних особливостей, призначення й правил експлуатації комп'ютерної техніки та офісного обладнання для вирішення технічних завдань спеціальності;
- новітніх інформаційно-комп'ютерних та комунікаційних технологій для вдосконалення практик виробництва інформаційних продуктів і послуг;
- сучасних методик і технологій автоматизованого опрацювання інформації, формування та використання електронних інформаційних ресурсів та сервісів;
- електронних засобів для комунікування з професійних питань українською та іноземною (англійською) мовами тощо (Шейко & Рябуха, 2024a).

Таким чином, після успішного оволодіння базовими та вибірковими компонентами навчального плану ОП ІДД випускники мають відповідати вимогам сучасного ринку праці на посадах: професіоналів у галузі інформації та інформаційного аналізу; фахівців з електронних комунікацій; адміністраторів баз даних, вебресурсів та інших, зазначених у Класифікаторі професій ДК 003:2010 (2010).

У магістерській ОП «Інформаційно-документна та бібліотечна діяльність» за цією ж спеціальністю в ХДАК (Шейко & Рябуха, 2024b) фахові компетентності охоплюють професійно орієнтовані науково-інформаційні здібності, які визначені в програмних результатах навчання в таких напрямках, як:

- розробка проєктів автоматизації формування інформаційних ресурсів бібліотечних та архівних установ;
- застосовування технології створення й підтримки функціонування електронних бібліотек та архівів, в тому числі;
- принципів проєктування автоматизованих БД, вебсервісів та соціальних медіа в інформаційній діяльності;
- прикладного програмного забезпечення для вирішення управлінських та/або наукових завдань на основі поєднання інтелектуальних здібностей людини з функціональними можливостями інформаційних систем, а також інші професійні завдання інформаційно-технологічного спрямування (Шейко & Рябуха, 2024b).

Такий рівень навчальної підготовки дозволить випускникам-магістрам виконувати свої функціональні обов'язки в межах основних своїх керівних посад у сфері культури на рівні керівників та менеджерів — у сфері надання інформації;

досліджень і розробок; систем та комп'ютерних послуг; інформаційної аналітики тощо.

Аналіз магістерських ОП в Україні надає корисну інформацію для подальшого вивчення освітніх тенденцій. Магістерські освітні програми в українських ЗВО мають достатньо творчі підходи до своїх назв, попри єдину назву спеціальності. Водночас у закордонних та американських університетах дотримують певної стандартизації в цьому питанні. Порівняльний аналіз назв і навіть змістовних складових магістерських ОП пропонують цікаву інформацію для роздумів та обговорення.

За результатами вступних даних у магістратуру в Україні у 2024 р. на спеціальність 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», виявлено в БД «Вступ»¹, що запрошення в магістратуру було надано від 34 ЗВО, серед яких переважають університети великих міст: Київ (11 ЗВО, серед яких слід виокремити Маріупольський ДУ, оскільки у зв'язку із повномасштабним вторгненням він був релокований у м. Київ), Львів (3), Харків (2), Дніпро (2), Одеса (1), Полтава (2), Вінниця (1), Переяслав (1), Рівне (1), Острого (1), Черкаси (1), Тернопіль (1), Кропивницький (1), Кременчук (1), Луцьк (2), Біла Церква (1), Івано-Франківськ (1). Відповідний розподіл винесено на рис. 1.

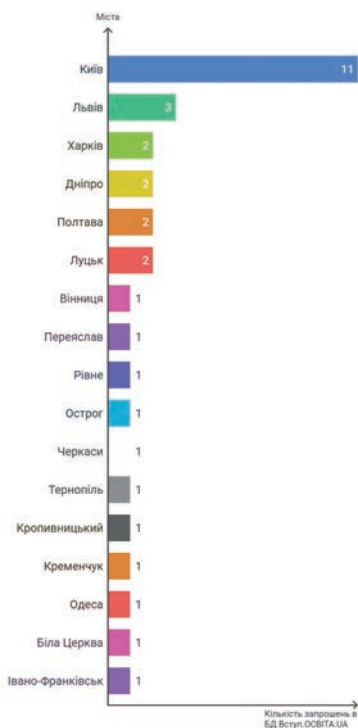

Рис. 1. Кількість запрошень на вступ до магістратури за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа за містами України»

Джерело: розроблено авторами на основі дослідження даних з БД Вступ.ОСВІТА.УА за 2024 р.

1 Вступ, 2024. ОСВІТА.УА. <https://vstup.osvita.ua/spec/2-0-1/0-90-1478-0-0/>

Щодо назв магістерських ОП у цих ЗВО, то вони різняться за назвою, іноді навіть суттєво відрізняються, хоча більшість ЗВО залишила комплексну назву, ідентичну назві спеціальності. У таблиці 1 наведено назви магістерських ОП за спеціальністю 029, які пропонувалися ЗВО України у 2024 р.

Табл. 1

**Назви ОП для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти
за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»
у ЗВО України у 2024 р.¹**

№ з/п	Назва ОП для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»	Кількість ЗВО, що пропонують таку назву	Назва ЗВО
1.	«Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»	9	Центральноукраїнський національний технічний університет (м. Кропивницький); Національний університет «Львівська політехніка»; Заклад вищої освіти «Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна”» (м. Київ); Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського; Відокремлений структурний підрозділ закладу вищої освіти «Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна”» Луцький інститут розвитку людини; Львівський національний університет імені Івана Франка; Київський національний університет культури і мистецтв; Приватний вищий навчальний заклад «Київський університет культури»; Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

2.	«Документознавство та інформаційна діяльність»	8	Національний аерокосмічний університет «Харківський авіаційний інститут»; Рівненський державний гуманітарний університет; Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Полтава); Західноукраїнський національний університет (м. Тернопіль); Національний авіаційний університет (м. Київ); Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»; Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського (м. Київ); Український державний університет науки і технологій (м. Дніпро)
3.	«Документознавство та інформаційна діяльність в поліграфії»	1	Українська академія друкарства (м. Львів)
4.	«Документаційна та інформаційна підтримка управлінської діяльності»	1	Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця)
5.	«Документаційне забезпечення управління та інформаційна діяльність»	1	Університет Григорія Сковороди в Переяславі
6.	«Документаційно-інформаційне забезпечення адміністративної і правової діяльності»	1	Приватний заклад вищої освіти «Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова» (м. Черкаси)
7.	«Керування документаційними процесами та розвиток цифрової громади»	1	Маріупольський державний університет (м. Київ)
8.	«Інформаційно-документна та бібліотечна діяльність»	1	Харківська державна академія культури
9.	«Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія»	1	Рівненський державний гуманітарний університет
10.	Інформаційна діяльність	1	Національний університет «Одеська політехніка»

11.	Інформаційна діяльність та документальне забезпечення управління	1	Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв (м. Київ)
12.	Інформаційна, документно-аналітична діяльність	1	Волинський національний університет імені Лесі Українки (м. Луцьк)
13.	Інформаційна аналітика та комунікативний менеджмент	1	Національний університет «Острозька академія» (м. Острог, Рівненська обл.)
14.	Інформаційне документоупорядження	1	Український державний університет імені Михайла Драгоманова (м. Київ)
15.	Інформаційний інжиніринг та соціальні комунікації	1	Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
16.	Консолідована інформація	1	Національний транспортний університет (м. Київ)
17.	Менеджмент інформаційної діяльності	1	Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
18.	Управління інформаційно-комунікаційною діяльністю	1	Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій (м. Київ)

Згідно з таблицею, назва магістерської ОП «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» пропонується 10 ЗВО, «Документознавство та інформаційна діяльність» — 8; і ще мають місце схожі назви по одній від різних ЗВО: «Документальна та інформаційна підтримка управлінської діяльності»; «Документальне забезпечення управління та інформаційна діяльність»; «Документально-інформаційне забезпечення адміністративної і правової діяльності»; «Керування документальними процесами та розвиток цифрової громади». Відзначаються лише дві назви ОП, до яких була долучена ще і «бібліотечна складова» — «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія» (Рівненський державний гуманітарний університет); «Інформаційно-документна та бібліотечна діяльність» (Харківська державна академія культури).

Однак більшість окремих назв магістерських ОП пов'язана саме з інформаційною діяльністю та інформацією, і серед них можна відзначити такі: «Інформаційна діяльність»; «Інформаційна діяльність та документальне забезпечення управління»; «Інформаційна, документно-аналітична діяльність»; «Інформаційна аналітика та комунікативний менеджмент»; «Інформаційне

документовпорядження»; «Інформаційний інжиніринг та соціальні комунікації»; «Консолідована інформація»; «Менеджмент інформаційної діяльності»; «Управління інформаційно-комунікаційною діяльністю»¹.

Така ситуація співпадає вже з новими підходами до назв магістерських ОП, в умовах зміни назви спеціальності відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України (від 30.08.2024 р. № 1021) про зміни до переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти. Так змінений шифр, код та найменування спеціальностей для рівнів вищої освіти — зокрема для першого (бакалаврського) та другого (магістерського). Шифр В — Культура, мистецтво та гуманітарні науки; код та найменування — В13 Бібліотечна, інформаційна та архівна справа (Library, information and archival studies) (Кабінет Міністрів України, 2024). Відповідно, очікуються розробки нових нормативних документів.

Для порівняння та аналізу сучасних зарубіжних магістерських ОП обрано американські програми за таким же профілем навчання — Library and Information Studies (скорочено — LIS), у перекладі: Бібліотечні та інформаційні дослідження (навчання), який здійснено на основі результатів акредитації освітніх програм LIS університетів США, а також Канади, що виконує на офіційному державному рівні Американська бібліотечна асоціація (ALA — American Library Association) (American Library Association (ALA), 2025).

Слід відзначити, що довідник ALA, який містить актуальну інформацію (станом на 28.03.2025 р.), надає дані про акредитовані магістерські освітні програми (ОП) за спеціальністю з бібліотечних та інформаційних досліджень (Master of Library and Information Studies). Навчальні програми магістерських ОП мають схожість за назвами навчальних дисциплін і водночас у них є курси, які забезпечують підготовку до практики в професії; у деяких програмах пропонуються спеціалізовані курси, які концентрують увагу на окремому напрямі бібліотечних та інформаційних досліджень (наприклад, бібліотечна справа з мистецтва, бібліотечна справа з охорони здоров'я, проектування баз даних або архівні дослідження). Можливість спеціалізуватися залежить від наявності практики чи варіантів працевлаштування здобувачів освіти (American Library Association (ALA), 2025).

Корисним прикладом для такого аналізу є діяльність Іллінойського університету в м. Урбана-Шампейн (Urbana-Champaign), який вважається головним для проведення науково-педагогічного стажування для зарубіжних науковців із цієї галузі. За даними довідника ALA, акредитація відбулася успішно у 2019 р. відповідно до необхідних стандартів. Запропонована здобувачам ОП надає кваліфікацію «Магістр з бібліотечних та інформаційних наук» (Master of Science in Library and Information Science) (MS in Library and Information Science, University of Illinois Urbana-Champaign, 2025). На університетському вебсайті детально розглянута ця програма — MS in Library and Information Science (MSLIS) та

1 Вступ, 2024. *ОСВІТА.UA*. <https://vstup.osvita.ua/spec/2-0-1/0-90-1478-0-0-0/>

надана необхідна інформація для вступників. Випускники магістратури зможуть обіймати керівні посади в різних інформаційних установах, серед яких є бібліотеки (громадські, академічні, шкільні тощо), а також у галузях охорони здоров'я, бізнесу та науки: архівіст, менеджер з інформаційних технологій, директор бібліотеки, інформаційний аналітик, інформаційний розробник, веб-розробник та ін.

Протягом навчання (два роки) здобувачам пропонується вивчати такі обов'язкові дисципліни: Академічне бібліотекознавство; Архівні дослідження; Бібліотечний сервіс для дітей; Управління інформацією про культурну спадщину; Цифрові бібліотеки; Проектування та аналіз інформаційних систем; Управління знаннями; Юридичні бібліотеки та інформаційний сервіс; Управління та адміністрування; Музичні бібліотеки; Організація інформації; Публічні бібліотеки; Бібліотечний сервіс: довідковий та користувацький; Шкільні бібліотеки; Наукове бібліотекознавство; Спеціальні бібліотечні колекції; Спеціальне/корпоративне бібліотекознавство; Сервіс для молоді; Можливості дисертаційного дослідження. Як додаткові курси пропонуються: Обробка даних; Аналітика даних; Інформатика для суспільства; Інформаційний консалтинг (American Library Association (ALA), 2025).

Тобто, у переліку дисциплін переважають бібліотечні, менше — інформаційно-управлінські, хоча надано в цьому напрямі для обрання — додаткові курси переважно — інформаційного спрямування.

Після завершення лише двох обов'язкових курсів за певний період можна обирати спеціалізації, які відповідають інтересам здобувачів у таких професійних напрямках, як: Архівні та спеціальні колекції; Бібліотечна справа для молоді та шкіл; Управління даними; Організація та управління інформацією; Управління знаннями та порівняльна аналітика; Дослідження та інформаційний сервіс.

Додаткова інформація для вступників-магістрів розміщена на університетському сайті (MS in Library and Information Science, 2025).

Багато американських університетів акредитують назви ОП з LIS лише з інформаційних наук. Наприклад, Мічиганський університет¹, який також успішно пройшов акредитацію ALA (2017 р.). Запропонована здобувачам ОП надає кваліфікацію «Магістр у галузі інформації» (Master of Science in Information); програма розрахована на два роки навчання для здобувачів денного навчання, а також можна обирати заочне навчання — за 3–4 роки.

Програма магістра наук у галузі інформації UMSI готує фахівців з інформації до створення рішень на основі даних та цілеспрямованих технологій. Випускникам пропонують реалізувати їхні навички практично скрізь — від провідних технологічних та фінансових компаній до закладів культурної спадщини й некомерційних організацій.

Вступникам пропонуються схожі дисципліни навчального плану — як обов'язкові, декілька відрізняються додаткові курси: Інформаційний аналіз та

1 School of Information University of Michigan. *University of Michigan*. <http://si.umich.edu/>

пошук; Соціальні обчислювання; Інформаційна економіка (American Library Association (ALA), 2025).

У межах магістерської ОП, яка надає кваліфікацію «Магістр у галузі інформації», здобувачі мають можливість самостійно обирати спеціалізацію серед таких: Наука про дані, аналітика даних і обчислювальна соціальна наука (Data science, data analytics, and computational social science), Цифрові архіви, бібліотекознавство та збереження; Дослідження та дизайн взаємодії з користувачем (UX), взаємодії людини з комп'ютером (HCI) і соціальних обчислень (User experience (UX) research and design, human computer interaction (HCI), and social computing).

Наприклад, серед дисциплін факультативу «Аналітика великих даних», здобувачам пропонується вивчати як обов'язкові курси: Основи контекстного дослідження та консалтинг; Сервери, оболонка та Git; Програмування; Вступ до статистики та аналізу даних; Основи математики; Інтелектуальний аналіз даних: методи та застосування; так і вибіркові: Мережі; Візуалізація інформації; Пошук інформації; Інформаційна етика; SQL і бази даних та ін.

Усі спеціалізації та факультативи також передбачають за обраною темою ґрунтовні практичні / експериментальні заняття та наукові дипломні роботи.

Схожі результати аналізу освітніх програм (Master of Information Studies) можна побачити й на сайтах університетів Канади, зокрема в університетах Монреалю¹ (l'Université de Montréal) та Оттави² (University of Ottawa's School of Information Studies (ÉSIS)).

Тобто, можна констатувати певну відмінність ОП з профільної спеціальності в зарубіжних університетах (США та Канади), які мають схожі навчальні плани з обов'язковими дисциплінами, але відзначаються більшою вибірковістю (курсів, факультативів, спеціалізацій) та чіткою спрямованістю на інформаційно-технологічну підготовку, що підтверджується також практично-експериментальною підготовкою, науковою роботою в межах обраного тематичного напрямку.

Перспективи розвитку освітніх програм інформаційно-документного профілю в Україні. Освітні програми інформаційно-документного профілю в Україні мають значний потенціал для розвитку, зважаючи на світові тренди та потреби національного ринку праці. Вони містять спеціальності, пов'язані з управлінням інформацією, документами, архівами, бібліотечними та інформаційними науками, мають великі перспективи розвитку в умовах швидких змін на ринку праці та дедалі більшої цифровізації суспільства. У контексті сучасних технологічних і соціальних змін такі програми можуть стати ключовими для підготовки фахівців, здатних вирішувати нові завдання в управлінні інформацією та документами, інтегруючи інноваційні технології та новітні підходи.

1 Faculté des arts et des sciences École de bibliothéconomie et des sciences de l'information. MONTRÉAL, UNIVERSITÉ DE. <http://www.ebsi.umontreal.ca>

2 School of Information Studies. uOttawa. <https://www.uottawa.ca/faculty-arts/information-studies>

Серед основних напрямів, у яких відбуватиметься розвиток цих програм, слід означити такі:

– **Інтеграція цифрових технологій.** Однією з основних тенденцій є впровадження новітніх технологій у навчальний процес. Оскільки інформаційно-документний сектор дедалі більше орієнтується на цифрові платформи, то освітні програми повинні враховувати використання таких технологій, як електронний документообіг, цифрові архіви, автоматизація процесів обробки інформації та даних. Упровадження таких дисциплін, як управління електронними архівами, цифрова бібліотека, управління великими даними (Big Data), блокчейн для зберігання та обміну документами, стане важливим етапом у розвитку цих програм.

– **Зростання значення управління даними та аналітики.** В умовах розвитку цифрової економіки зростає попит на фахівців, які можуть управляти великими обсягами даних та інформації, а також використовувати їх для аналітики та прийняття рішень. У відповідь на ці потреби в освітніх програмах інформаційно-документного профілю зросте значення дисциплін, що стосуються роботи з даними, аналітики, ШІ та машинного навчання в контексті обробки документів і управління інформацією.

– **Оновлення та адаптація навчальних планів згідно з вимогами ринку праці.** У майбутньому програми навчання інформаційно-документного профілю повинні орієнтуватися на новітні технології, зокрема в галузі управління інформацією, електронного документообігу, цифрових архівів і систем управління знаннями. Важливо адаптувати навчальні плани до реальних потреб сучасного ринку праці та глобальних технологічних тенденцій. Відповідність освітніх програм реальним потребам ринку праці є ключовою проблемою для багатьох напрямів освіти в Україні, зокрема й для інформаційно-документного профілю. Оновлення змісту навчальних курсів, долучення дисциплін з аналізу даних, новітніх підходів до обробки і зберігання великих обсягів даних, кібербезпеки, управління цифровими архівами та ШІ дозволить підготувати конкурентоспроможних фахівців. Для підготовки конкурентоспроможних спеціалістів потрібно постійно оновлювати курси та спеціалізації, зважаючи на вимоги роботодавців та стейкхолдерів, такі як знання новітніх програмних продуктів, здатність працювати з сучасними базами даних, аналітичними інструментами, а також навички роботи в мультидисциплінарних командах.

– **Співпраця з бізнесом та компаніями.** Для того щоб освітні програми були релевантними, слід тісно співпрацювати з ринком праці та бізнес-середовищем. Це дозволить точно визначити потреби роботодавців і сформувати навчальні курси, які відповідають реальним вимогам ринку праці. Інтеграція дуальної освіти, стажування та партнерства з провідними компаніями допоможе здобувачам освіти набути реальний практичний досвід на базі навчальних закладів та збільшити їхні шанси на успішне працевлаштування.

– **Розвиток дистанційної освіти та онлайн-курсів.** Зважаючи на швидкий розвиток цифрових технологій і зростання попиту на гнучкість в освіті, важливим аспектом розвитку освітніх програм буде розширення можливостей

онлайн-освіти. Вебінари, дистанційні курси, інтерактивні платформи для навчання та створення віртуальних лабораторій можуть забезпечити доступ до якісної освіти для здобувачів освіти з різних регіонів країни та навіть за її межами. Цифрові платформи відкривають можливість для організації дистанційного навчання та створення гнучких, адаптивних курсів, що дозволяють здобувачам освіти самостійно обирати теми й напрями для дослідження. Запровадження сучасних методів онлайн-навчання, використання інтерактивних платформ та вебінарів сприятиме розширенню доступу до освіти та підвищенню якості підготовки фахівців.

– Підвищення рівня практичної підготовки здобувачів освіти. Важливим напрямом розвитку є інтеграція практичної підготовки в навчальний процес. Це може передбачати співпрацю з державними установами, компаніями та громадськими організаціями, що дозволить здобувачам освіти на практиці застосовувати теоретичні знання. Для поліпшення підготовки фахівців потрібно забезпечити інтеграцію теорії та практики в освітні програми. Важливо створити умови для здобувачів освіти працювати з реальними проектами, взаємодіяти з підприємствами, державними органами, бібліотеками, архівами, які вже застосовують сучасні інформаційні технології. Програми практик, стажувань та участі в наукових і бізнес-проектах повинні стати обов'язковими елементами освітнього процесу, адже здобувачі освіти зможуть працювати над реальними завданнями у сфері інформаційного менеджменту, архівної справи, управління документами.

– Використання грантів та участь у міжнародних програмах. Задіяння в міжнародних освітніх та дослідницьких проектах сприятиме обміну досвідом та інтеграції в глобальний освітній простір. Інтеграція українських освітніх програм у міжнародні стандарти та практики стане важливим кроком для підвищення конкурентоспроможності випускників на глобальному ринку праці. Це передбачає запровадження курсів, сертифікацій і програм, які відповідають міжнародним стандартам у галузі управління інформацією та документами, а також співпрацю з провідними навчальними закладами та міжнародними організаціями. Залучення до програм міжнародних експертів, розробка спільних курсів і можливість участі в міжнародних конференціях і дослідницьких проектах стане важливим фактором розвитку. У сучасному світі інформація є не лише об'єктом управління, а й стратегічним ресурсом для бізнесу, науки, культури та держави. Тому дедалі більшого значення набувають міждисциплінарні програми, які об'єднують інформаційно-документний профіль з іншими сферами, такими як права, економіка, соціальні науки, кібербезпека, управління бізнесом. Це дозволить здобувачам освіти розвивати ширший спектр навичок і здійснювати управління інформацією в різних контекстах.

– Розвиток міжнародних стандартів й інтеграція в глобальні процеси. Одним із ключових аспектів розвитку є інтеграція освітніх програм у міжнародні стандарти та кращі практики в галузі управління інформацією, збереження документів і архівів, а також відповідність вимогам Європейського Союзу та

інших міжнародних організацій. Зважаючи на глобальні тенденції до стандартизації у сфері управління інформацією, важливо створювати програми, які підготують фахівців до роботи в міжнародному середовищі та за міжнародними стандартами.

– **Гнучкі освітні траєкторії та інноваційні методи навчання.** Майбутнє освіти в галузі інформаційно-документного профілю полягає в можливості створення персоналізованих освітніх траєкторій для здобувачів освіти. Вони повинні мати можливість обирати між різними напрямками навчання, що дозволяє гнучкіше реагувати на вимоги та їхні інтереси. Розвиток таких траєкторій також пов'язаний з можливістю створення подвійних дипломів, а також зручних форм освіти, приміром комбінованого навчання. Важливим елементом у майбутньому є застосування нових методів навчання, орієнтованих на розвиток у студентів критичного мислення, уміння вирішувати складні проблеми, застосовувати міждисциплінарний підхід до вирішення завдань. Це передбачає використання кейс-методів, проектного навчання, інтерактивних та практичних занять, що стимулюватимуть здобувачів освіти до активної участі в навчальному процесі.

– **Підтримка інноваційних стартапів і досліджень у сфері інформаційно-менеджменту.** Для підтримки інноваційних ідей та стартапів в інформаційно-документній сфері в закладах освіти й наукових установах слід створювати інноваційні лабораторії та інкубатори. Це дозволить здобувачам освіти й молодим науковцям реалізовувати свої ідеї, випробовувати нові технології та бізнес-моделі в реальному світі. Відкриття дослідницьких центрів та лабораторій із цифрової архівної справи, ІІІ та управління інформацією дозволить здобувачам освіти працювати з передовими технологіями й розробляти власні проекти.

– **Підвищення якості викладацького складу.** Для забезпечення високої якості освіти важливо постійно підвищувати кваліфікацію викладачів, забезпечувати їхній доступ до міжнародних наукових та професійних ресурсів, а також заохочувати участь у професійних конференціях, тренінгах та дослідженнях. Важливо, щоб викладачі могли передавати здобувачам освіти не лише теоретичні знання, а й практичні навички роботи із сучасними інформаційними технологіями та інструментами. Викладачі повинні бути не лише професіоналами у своїй галузі, а й бути здатними інтегрувати новітні технології та методи навчання в навчальний процес.

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що сучасні освітні програми інформаційно-документного профілю в Україні потребують глибокої модернізації для відповідності викликам цифрової епохи. Інтеграція новітніх технологій, розвиток партнерських програм із бізнесом та міжнародними установами, а також підвищення рівня практичної підготовки здобувачів освіти дозволять створити якісну та конкурентоспроможну систему освіти у цій сфері.

Перспективи розвитку освітніх програм інформаційно-документного профілю в Україні зумовлені вимогами часу та технологічними трансформаціями й значною мірою залежать від здатності цих програм адаптуватися до швидко

змінюваного світу, що потребує постійного оновлення технологій, інтеграції новітніх трендів і забезпечення гнучкості в навчальному процесі. Адаптація програм до нових реалій, інтеграція практичного навчання, розвиток інноваційних методів і міждисциплінарних підходів, а також орієнтація на міжнародні стандарти дозволить підготувати висококваліфікованих фахівців, які відповідатимуть викликам сучасного інформаційного суспільства. Підготовка висококваліфікованих фахівців у сфері управління інформацією та документами сприятиме розвитку багатьох секторів економіки й наукової діяльності, від бізнесу до державних структур.

Перспективи подальших досліджень передбачають дослідження інформаційно-технологічної трансформації освітніх програм, зокрема: методики впровадження ІІІ та машинного навчання в освітній процес та дослідження впливу цифрових технологій на зміст професійної підготовки здобувачів вищої освіти інформаційно-документного спрямування.

Список посилань

- Брусенцев, В. О., & Коноваленко, О. Є. (2022). *Інтелектуальні інформаційні системи*. Видавництво ХДАК.
- Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики. (2010). Національний класифікатор України. *Класифікатор професій (ДК 003:2010, № 327)*. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10#Text>
- Захарова, І. В., Філіпова, Л. Я., Задорожний, І. С., & Тарасенко, Д. А. (2024). *Основи інформаційно-аналітичної діяльності*. (2-ге вид.). Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова.
- Кабінет Міністрів України. (2024). *Про внесення змін до переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої освіти: Постанова Кабінету міністрів України (від 30.08.2024 р. № 1021)*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1021-2024-%D0%BF#Text>
- Міністерство освіти і науки України. (2018). *Стандарт вищої освіти України. Перший (бакалаврський) рівень. Бакалавр. Галузь знань 02 Культура і мистецтво. Спеціальність 029. Інформаційна, бібліотечна та архівна справа: наказ 12.12.2018 № 1378*. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/029-Inform.bibliot.ta.arkh.spr-bakalavr.28.07.pdf>
- Міністерство освіти і науки України. (2019). *Стандарт вищої освіти України. Другий (магістерський) рівень. Магістр. Галузь знань 02 Культура і мистецтво. Спеціальність 029. Інформаційна, бібліотечна та архівна справа: наказ 24.05.2019 № 728*. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/05/28/029-informatsiyna-bibliotekna-ta-arkhivna-sprava-magistr.pdf>
- Пригодій, М. (2024). Законодавче забезпечення цифрової трансформації професійної освіти. *Модернізація освітніх програм підготовки здобувачів вищої освіти в контексті глобальних і національних викликів*, 7(20), 53–60. <https://conference.ivet.edu.ua/index.php/1/issue/view/23/28>

- Саєнко, Н. С., Голуб, Т. П., Лавриш, Ю. Е., Лук'яненко, В. В., & Литовченко, І. М. (2022). *Інтеграція цифрових технологій в освітній процес: виклики та перспективи*. Центр учбової літератури.
- Філіпова, Л. (2016). Магістерські освітні програми бібліотечно-інформаційного профілю в університетах США: досвід організації та змісту навчання. *Вісник Книжкової палати*, 1, 49–52.
- Філіпова, Л. Я. (2019). Інформаційно-документний профіль освітніх програм у контексті нової інтегрованої спеціальності. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 1, 48–55. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.1.2019.165309>
- Шейко, В., & Рябуха, Н. (2024a). *Освітньо-професійна програма «Інформаційна та документна діяльність» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа галузі 02 Культура та мистецтво, Освітня кваліфікація: бакалавр з інформаційної, бібліотечної та архівної справи*. Харківська державна академія культури. https://ic.ac.kharkov.ua/public_inf/op/2024/029_b_idd.pdf
- Шейко, В., & Рябуха, Н. (2024b). *Освітньо-професійна програма «Інформаційно-документна та бібліотечна діяльність» другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа галузі 02 Культура та мистецтво, Освітня кваліфікація: магістр з інформаційної, бібліотечної та архівної справи*. Харківська державна академія культури. https://ic.ac.kharkov.ua/public_inf/op/2024/029_m.pdf
- American Library Association (ALA). (2025, March 28). *Directory of Institutions Offering ALA-Accredited Master's Programs in Library and Information Studies*. https://www.ala.org/CFApps/lisdir/directory_pdf.cfm
- Fidalgo, P., Thormann, J., Kulyk, O., & Lencastre, J. A. (2020). Students' perceptions on distance education: A multinational study. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 17(1), 18. <https://doi.org/10.1186/s41239-020-00194-2>
- Gherheș, V., Stoian, C. E., Fărcașiu, M. A., & Stanici, M. (2021). E-Learning vs. Face-To-Face Learning: Analyzing Students' Preferences and Behaviors. *Sustainability*, 13(8), 4381. <https://doi.org/10.3390/su13084381>
- Greenhow, C., Graham, C. R., & Koehler, M. J. (2022). Foundations of online learning: Challenges and opportunities. *Educational Psychologist*, 57(3), 131–147. <https://doi.org/10.1080/00461520.2022.2090364>
- MS in Library and Information Science. (2025). *University of Illinois Urbana-Champaign*. <http://ischool.illinois.edu/degrees-programs/ms-library-and-information-science>
- n.a. (n.d.). Цифрові платформи у вищій освіті. *Міністерство освіти і науки України*. <https://mon.gov.ua/osvita-2/tsifrova-transformatsiya-osviti-i-nauki/tsifrovi-platformi-u-vishchiy-osviti>

References

- Brusentsev, V. O., & Konovalenko, O. Ye. (2022). *Intelligent information systems*. Vydavnytstvo KSAC. [In Ukrainian].

- State Committee of Ukraine for Technical Regulation and Consumer Policy (2010). National Classifier of Ukraine. *Classifier of professions (DK 003:2010, № 327)*. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10#Text> [In Ukrainian].
- Zakharova, I. V., Filipova, L. Ya., Zadorozhnyi, I. S., & Tarasenko, D. A. (2024). *Fundamentals of information and analytical activity. (2nd ed.)*. Rauf Ablyazov Eastern European University. [In Ukrainian].
- The Cabinet of Ministers of Ukraine. (2024). *On Amendments to the List of Fields of Knowledge and Specialities for the Training of Applicants for Higher and Specialized Higher Education: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine (30.08.2024, No.1021)*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1021-2024-%D0%BF#Text> [In Ukrainian].
- Ministry of Education and Science of Ukraine. (2018). *Standard of higher education in Ukraine. First (bachelor's) level. Bachelor's degree. Field of knowledge 02 Culture and Art. Speciality 029. Information, library and archival affairs: order of 12.12.2018 No. 1378*. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/029-Inform.bibliot.ta.arhk.spr-bakalavr.28.07.pdf> [In Ukrainian].
- Ministry of Education and Science of Ukraine. (2019). *The standard of higher education in Ukraine. Second (master's) level. Master's degree. Field of knowledge 02 Culture and Art. Speciality 029. Information, library and archival affairs: order of 24.05.2019 No. 728*. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/05/28/029-informatsiyna-bibliotekna-ta-arkhivna-sprava-magistr.pdf> [In Ukrainian].
- Prigodiy, M. (2024). Legislative support for the digital transformation of professional education. *Modernisation of educational programmes for the training of higher education applicants in the context of global and national challenges*, 7(20), 53–60. <https://conference.ivet.edu.ua/index.php/1/issue/view/23/28> [In Ukrainian].
- Saenko, N. S., Holub, T. P., Lavrysh, Yu. E., Lukianenko, V. V., & Lytovchenko, I. M. (2022). *Integration of digital technologies into the educational process: challenges and prospects*. Tsentr uchbovoi literatury. [In Ukrainian].
- Filipova, L. (2016). Master's Degree Programmes in Library and Information Studies at US Universities: Experience in Organisation and Content of Education. *Visnyk Knyzhkovoi palaty*, 1, 49–52. [In Ukrainian].
- Filipova, L. Ya. (2019). Information and documentary profile of educational programmes in the context of a new integrated speciality. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 1, 48–55. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.1.2019.165309> [In Ukrainian].
- Sheiko, V., & Riabukha, N. (2024a). *Educational and professional programme "Information and Documentation Activities" of the first (bachelor's) level of higher education in the speciality 029 Information, Library and Archival Affairs, branch 02 Culture and Arts, Educational qualification: Bachelor of Information, Library and Archival Affairs*. Kharkiv State Academy of Culture. https://ic.ac.kharkov.ua/public_inf/op/2024/029_b_idd.pdf [In Ukrainian].
- Sheiko, V., & Riabukha, N. (2024b). *Educational and professional programme "Information, Documentation and Library Activities" of the second (master's) level of higher education in the specialty 029 Information, Library and Archival Affairs, branch 02 Culture and Arts, Educational qualification: Master of*

- Information, Library and Archival Affairs*. Kharkiv State Academy of Culture. https://ic.ac.kharkov.ua/public_inf/op/2024/029_m.pdf [In Ukrainian].
- American Library Association (ALA). (2025, March 28). *Directory of Institutions Offering ALA-Accredited Master's Programs in Library and Information Studies*. https://www.ala.org/CFApps/lisdir/directory_pdf.cfm [In English].
- Fidalgo, P., Thormann, J., Kulyk, O., & Lencastre, J. A. (2020). Students' perceptions on distance education: A multinational study. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 17(1), 18. <https://doi.org/10.1186/s41239-020-00194-2> [In English].
- Gherheș, V., Stoian, C. E., Fărcașiu, M. A., & Stanici, M. (2021). E-Learning vs. Face-To-Face Learning: Analyzing Students' Preferences and Behaviors. *Sustainability*, 13(8), 4381. <https://doi.org/10.3390/su13084381> [In English].
- Greenhow, C., Graham, C. R., & Koehler, M. J. (2022). Foundations of online learning: Challenges and opportunities. *Educational Psychologist*, 57(3), 131–147. <https://doi.org/10.1080/00461520.2022.2090364> [In English].
- MS in Library and Information Science. (2025). *University of Illinois Urbana-Champaign*. <http://ischool.illinois.edu/degrees-programs/ms-library-and-information-science> [In English].
- n.a. (n.d.). Digital platforms in higher education. Ministry of Education and Science of Ukraine. <https://mon.gov.ua/osvita-2/tsifrova-transformatsiya-osviti-i-nauki/tsifrovi-platformi-u-vishchiiy-osviti> [In English].

Надійшла до редколегії 23.12.2024

Розділ 2. Теоретико-методологічні засади книгознавства, бібліотекознавства та архівознавства

(Part 2. Theoretical and methodological foundations of bibliography, library science and archival science)

<https://doi.org/10.31516/2410-5333.067.071>

УДК 002.5:378

О. О. Наливайко

аспірант, кафедра соціальних комунікацій та інформаційної діяльності,
Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна
orest.o.nalyvaiko@lpnu.ua

<https://orcid.org/0009-0008-0923-9188>

ПОЛІТИКА ЦИФРОВІЗАЦІЇ БІБЛІОТЕКИ: ТЕНДЕНЦІЇ І НАПРЯМИ ВПРОВАДЖЕННЯ

Розглянуто тенденції впровадження політики цифровізації в діяльність бібліотек. Досліджено перспективні напрями використання автоматизованих бібліотечних інформаційних систем, роботизованих рішень для формування електронних бібліотечних колекцій, управління бібліотечним фондом, інтегрування цифрових бібліотек у системи управління знаннями, модернізації системи каталогізації та обліку бібліотечних фондів, розроблення інформаційно-пошукових систем бібліотек. Встановлено, що сучасні бібліотеки активно впроваджують інституційну політику цифровізації на всіх етапах функціонування інформаційних ресурсів. Вони розвиваються як гібридні інформаційні установи, що функціонують у соціокультурному середовищі та поєднують традиційні і цифрові сервіси. Обґрунтовано актуальність інтеграції інноваційних технологій (АБІС, RFID, інструменти штучного інтелекту (ШІ)) для підвищення ефективності управління фондами. Останнє полягає в інтеграції інноваційних технологій (АБІС, RFID, інструменти ШІ). Досвід імплементації інноваційних технологій роботи з електронними ресурсами та фондами дозволяє констатувати існування низки викликів щодо консервації й збереження цифрового контенту, придбання та доступності цифрових бібліотек, дотримання авторського права, дотримання стандартів опрацювання та каталогізації електронних ресурсів й компетентності персоналу. Оптимізація моделей інтеграції джерел наукової інформації, пов'язаних даних, цифрове кураторство є важливими компонентами створення наукових електронних бібліотек. Сформульовано систему критеріїв та вимог до впровадження автоматизованої бібліотечної інформаційної системи, способи усунення викликів створення електронних каталогів й електронних ресурсів бібліотеки. Визначено актуальні та пріоритетні програмні рішення для управління бібліотечними колекціями, інтеграції цифрових бібліотек у системи управління знаннями та модернізації бібліотечних інформаційно-пошукових систем.

Ключові слова: *автоматизована бібліотечна інформаційна система, цифровий контент, електронна бібліотека, електронний каталог, електронні ресурси бібліотеки, системи програмного забезпечення, управління фондами.*

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

O. Nalyvaiko

postgraduate student of the Department of Social Communications and Information Activity, Lviv Polytechnic National University, Ukraine

LIBRARY DIGITALIZATION POLICY: TRENDS AND DIRECTIONS OF IMPLEMENTATION

The relevance. Institutional digitization policies are platforms for the sustainable functioning of the library in the digital environment, the preservation and dissemination of corporate and individual scientific achievements.

The purpose of the research. Studying the directions of implementing digitalization policies to regulate the processes of managing electronic resources, ensuring access to information, and complying with legal norms in library activities.

The methodology. Content analysis of scientific publications in combination with grouping methods and logical generalizations made it possible to determine the status and trends in the implementation of digitalization policy in libraries, archives, and management structures of the business sector.

The results. The state of practical implementation of the library digitalization policy in terms of the implementation of automated library information systems for the formation of electronic library collections and access to them has been established.

The scientific novelty. Relevant and priority software solutions for managing library collections, integrating digital libraries into knowledge management systems, and modernizing library information and search systems have been identified.

The practical significance. The formation of a relevant and holistic institutional policy on the implementation of an automated information system is a condition for creating a digital library space.

Conclusions. Modern libraries are actively implementing institutional policies of digitalization at all stages of the functioning of information resources. They are developing as hybrid information institutions that operate in a socio-cultural environment and combine traditional and digital services. The relevance of integrating innovative technologies (ABIS, RFID, artificial intelligence tools) to increase the efficiency of fund management is substantiated. Increasing the efficiency of fund management consists in integrating innovative technologies (ABIS, RFID, artificial intelligence tools). The experience of implementing innovative technologies for working with electronic resources and funds allows us to state the existence of a number of challenges regarding the conservation and preservation of digital content, the acquisition and availability of digital libraries, compliance with copyright, compliance with standards for processing and cataloging electronic resources, and staff competence. Optimization of models for integrating sources of scientific information, related data, and digital curation are important components of creating scientific electronic libraries. A system of criteria and requirements for the implementation of an automated library information system has been formulated, as well as ways to address the challenges of creating electronic catalogs and electronic library resources.

Keywords: *automated library information system, digital content, electronic library, electronic catalog, electronic library resources, software systems, fund management.*

Актуальність теми дослідження. Створення цифрового простору бібліотеки та впровадження автоматизованих систем потребує формування чітких і цілісних інституційних політик. Такі політики слугують основою для регламентації процесів цифровізації, управління електронними ресурсами, забезпечення доступу до інформації та дотримання правових норм, зокрема у сфері захисту персональних даних й авторського права. У нормативно-правовому полі бібліотеки виступають як суб'єкти, що забезпечують доступ до інформації та відповідають за опрацювання персональної інформації користувачів. Бібліотечна діяльність в умовах цифрових трансформацій зумовлює потребу переосмислення уявлень про її сутність.

Постановка проблеми. Інституційні політики цифровізації є платформами сталого функціонування бібліотеки в цифровому середовищі, збереження та поширення корпоративного та індивідуального наукового доробку. Цілісна й багатокомпонентна інституційна політика бібліотеки повинна бути органічною частиною її програми стратегічного розвитку щодо формування електронних ресурсів і цифрових послуг, урахування принципів відкритої науки, кібербезпеки, дотримання авторського права, забезпечення відповідності міжнародним стандартам і рекомендаціям. Наявність інституційної політики суттєво впливає на життєздатність і розвиток інформаційних ресурсів, проте на стабільність та довгострокову ефективність інформаційних ресурсів результує брак стратегічного бачення, політичної волі, нормативної підтримки, технічних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цифровізація відіграє вирішальну роль у модернізації бібліотек, відкриває нові можливості для поліпшення доступу до інформаційних ресурсів відповідно до потреб сучасного користувача, збереження культурної спадщини. Поєднання традиційних бібліотечних практик з інноваційними технологіями забезпечує повне, оперативне і достовірне задоволення інформаційних потреб користувачів. Системи управління бібліотеками (LMS) значно спрощують обслуговування користувачів у різних типах бібліотек та сприяють переходу до безпаперового документообігу (Bakar, 2025). Швидкий розвиток інформаційних технологій стимулює бібліотеки впроваджувати інноваційні рішення для ефективного інформаційного забезпечення, опрацювання великих обсягів ділової інформації. Інформаційний пошук у неструктурованому тексті є складним у зв'язку з великою кількістю даних, що потребує специфічних методів та алгоритмів. Інтелектуальний аналіз інформації є важливим інструментом для ідентифікації тенденцій інформаційних процесів та прийняття управлінських рішень (Катаєва & Якименко, 2023). Зростання попиту на електронні ресурси, спеціалізовані бази даних та повнотекстові електронні документи бібліотек визначається перевагами їхнього використання щодо відкритості й доступності наукового та освітнього знання (Elihaki Kanyika et al., 2024). Європейські бібліотеки, адаптовані до вимог Загального регламенту захисту даних ЄС, демонструють практичні підходи до виконання вимог інформаційної безпеки під час надання бібліотечних послуг. Інституційний підхід передбачає залучення управлінського персоналу, IT-фахівців, юристів та бібліотекарів до спільного розроблення та впровадження політик щодо опрацювання

персональних даних шляхом формування внутрішніх нормативних документів, проведення цільового навчання працівників. Провайдери автоматизованих бібліотечних систем виконують технічне забезпечення для анонімізації та псевдонімізації даних (Katulić, 2018).

Методологія дослідження полягає у використанні загальнонаукових методів: аналізу, синтезу, групування, логічних узагальнень, контент-аналізу, візуалізації. Контент-аналіз наукових публікацій у вітчизняних і закордонних наукових журналах, зокрема індексованих у міжнародній наукометричній базі SCOPUS, надає можливість визначити закономірності та особливості реалізації політики цифровізації в бібліотеках, архівах, управлінських структурах ділової сфери. Метод групування, логічних узагальнень використано для формулювання основних тенденцій діджиталізації діяльності бібліотек. Засобами візуалізації розкрито систему критеріїв та вимог до впровадження автоматизованої бібліотечної інформаційної системи, виклики створення електронних каталогів та електронних ресурсів бібліотеки.

Мета статті — вивчення напрямів упровадження політики цифровізації для регламентації процесів управління електронними ресурсами, забезпечення доступу до інформації, дотримання правових норм у діяльності бібліотек. Напрями практичної реалізації політики цифровізації досліджено в аспекті використання автоматизованих бібліотечних інформаційних систем, роботизованих рішень для формування електронних бібліотечних колекцій, управління бібліотечним фондом, інтегрування цифрових бібліотек у системи управління знаннями, модернізації системи каталогізації та обліку бібліотечних фондів, розроблення інформаційно-пошукових систем бібліотек.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні бібліотеки активно впроваджують інституційну політику цифровізації на всіх етапах функціонування інформаційних ресурсів: формування, зберігання і захисту контенту, обліку видань, використання пристроїв радіочастотної ідентифікації (RFID-міток), доступу та сталого використання електронних баз даних, автоматизацію рутинних бібліотечних операцій (Alim et al., 2022).

Формування електронних бібліотечних колекцій. Спеціалізована політика формування якісних електронних бібліотечних колекцій є стратегічним документом, який визначає принципи та стандарти відбору, збереження й управління ресурсами відповідно до цілей і функцій бібліотеки. Забезпечуючи цілісність і релевантність бібліотечного фонду в цифрову епоху, вона ґрунтується на кращих практиках колекційної діяльності, враховує потреби зацікавлених сторін, охоплює аспекти придбання, дарування, вилучення, заміни, дотримання авторських прав (Cabonero & Mayrena, 2012). Бібліотеки використовують комплекс критеріїв відбору документів для оцифрування та включення до фонду електронних документів (табл. 1) (Таланчук, 2011).

Табл. 1

Критерії відбору документів для оцифрування

Критерій відбору	Показник
Попит на документ серед користувачів	- високий рівень використання в читальних залах; - наявність лише одного або двох примірників у фонді; - незабезпеченість літературою нових навчальних дисциплін; - недоступність документа у відкритому доступі.
Технічна здатність сканування документа	- придатність формату видання для сканування; - наявність відповідного обладнання; - обсяг документа; - зручність опрацювання; - можливість розпізнавання тексту; - відповідність вимогам опису та каталогізації.
Аксіологічна властивість документа	- освітня, наукова, довідкова, просвітницька цінність документа; - рідкісність документа за змістом, формою, умовами існування; - цінність документа як свідчення персональних здобутків автора.

Для підвищення ефективності використання електронних ресурсів бібліотеки здійснюють комплексні заходи, які охоплюють інформування користувачів через соціальні мережі, моніторинг використання БД, консультування щодо створення авторських профілів у міжнародних наукових базах даних. Це дозволяє не лише підвищити рівень доступу до інформації, а й забезпечити точнішу відповідність потребам користувачів і наукових спільнот. Одним з основних завдань бібліотек є вдосконалення доступу до цифрових бібліотечних ресурсів документальної історико-культурної спадщини України. Ефективна організація бібліотечних цифрових ресурсів та джерел наукової інформації потребує розроблення методології формування і структури опису електронних колекцій, інтеграції методів гуманітарних наук з інформаційними технологіями за допомогою семантичних вебтехнологій. Врахування принципів відкритих даних і метаданих відкриває нові можливості для збереження національної спадщини та наукового опрацювання електронних колекцій українки (Лобузин & Перенесієнко, 2020). Створення спеціальних баз даних та каталогів колекцій рідкісних видань у цифровій формі в університетських бібліотеках дозволяє забезпечити інформування і доступ до маловідомих документів. Ефективне збереження, вивчення та популяризація рідкісних видань в науково-освітньому просторі можливе завдяки активній співпраці між бібліотеками. Це дозволяє здійснювати спільне дослідження галузевих колекцій та сприяє їхній доступності на нових рівнях за допомогою цифрових платформ (Шемаєва & Костирко, 2022).

Сфера формування якісних електронних бібліотечних колекцій стикається з низкою організаційних, технологічних, правових проблем.

1. *Придбання та забезпечення доступу до цифрових ресурсів* є актуальним напрямом демократизації знань, проте низка бар'єрів зумовлює складності. У зв'язку з *фінансовими бар'єрами* в доступі до наукової інформації значна частина наукового контенту залишається недоступною, зважаючи на видавничу політику, платні підписки на наукові журнали та бази даних, зокрема такі як Elsevier чи Springer (Candela et al., 2011). *Технологічний бар'єр* обмежує доступ до цифрових бібліотек у країнах, які розвиваються, причиною чого є недостатня цифрова інфраструктура чи повільне інтернет-з'єднання. Існують труднощі, пов'язані з вибором та використанням відповідних техніко-програмних засобів для роботи з електронними ресурсами (Candela et al., 2011). *Бар'єр інклюзивності*, що полягає в недостатній адаптації цифрових бібліотек до потреб користувачів з порушеннями зору, слуху, моторики. Забезпечення доступності потребує впровадження спеціалізованих рішень (екранних рідерів, текстових альтернатив для зображень, навігації з клавіатури), що сприяє повноцінному використанню електронних ресурсів людьми з особливими потребами (Candela et al., 2011). Рекомендація Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (IFLA) є теоретичною основою для розроблення моделі надання тематичних послуг людям з обмеженими можливостями в академічних бібліотеках (Bećirović, 2024).

2. *Консервація та збереження цифрового контенту* є комплексом ключових процесів функціонування цифрових бібліотек, проте на цій ділянці існує низка проблем: *обмежений термін зберігання цифрових форматів* документів призводить до їхнього старіння та несумісності з новими програмними платформами, що потребує конверсії та міграції даних, вилучення застарілих носіїв з фонду, переходу до цифрових форматів з віддаленим доступом; *забезпечення фізичного зберігання у зв'язку з ризиком втрати інформації* зумовлюють потребу у зверненні до надійних систем зберігання даних, зокрема з використанням розподілених технологій; *забезпечення автентичності та цілісності контенту* актуалізує підтвердження оригінальності та незмінності збережених цифрових документів через цифрові підписи або блокчейн-технології; *упровадження резервного копіювання та довготривалого архівування* шляхом використання стратегій багаторівневого резервного копіювання, включаючи хмарні технології та спеціалізовані цифрові архіви (Candela et al., 2011).

3. *Дотримання авторського права* в цифрових бібліотеках супроводжується викликами: *обмеження ліцензійних угод*, що захищають цифрові ресурси авторським правом та внеможливають їхнє поширення без дозволу правовласників; *конфлікт між принципами відкритої науки та комерційними моделями академічного видавництва*, які обмежують безоплатний доступ до наукового контенту; *правові труднощі оцифрування застарілих документів, але ще захищених авторським правом*; невизначеність у *праві на цитування та добросовісне використання (fair use)*, що розмиває межі правомірного використання

документів з навчальною і науковою метою з урахуванням різниці в законодавстві різних країн (Candela et al., 2011).

Отже, формування й використання електронних колекцій у бібліотеках передбачає інтеграцію традиційних та інформаційних технологій, що поліпшує якість відкритого доступу до наукової інформації, підвищує рівень надання бібліотечних послуг у цифровому середовищі, сприяє збереженню національної спадщини.

Управління бібліотечним фондом за допомогою автоматизованих бібліотечних інформаційних систем (АБІС) шляхом поєднання електронного і друкованого середовища бібліотеки створює унікальні умови для орієнтування користувачів в інформаційному середовищі та задоволення їхніх інформаційних потреб. Функціонування публічних бібліотек демонструє поступальну інтеграцію інформаційно-комунікаційних технологій у ключові напрями бібліотечної діяльності, зокрема в процеси формування та управління колекціями, залучення користувачів до бібліотечного простору й розвитку інноваційних онлайн-сервісів. Проте потенціал інструментів Web 2.0 щодо надання інформаційних послуг бібліотек використовується недостатньо (Kumar & Walia, 2024).

Із розвитком інформаційних технологій АБІС продовжують еволюціонувати та набули за своєю сутністю статусу комплексних систем, які включають усі процеси, пов'язані з бібліотечними операціями. До кола найбільш затребуваних програмних продуктів дослідники відносять програмні рішення Koha, NewGenLib, Evergreen, PMB і OpenBiblio, що забезпечують ефективнішу роботу бібліотек завдяки відкритому коду (Moruf et al., 2020).

До проблемних зон автоматизації бібліотечних процесів відносять нестачу кваліфікованого персоналу для роботи з новими технологіями, що обмежує повноцінне використання автоматизованих систем.

На противагу існуванню готових програмних рішень, дослідники та практики розробляють оригінальні автоматизовані бібліотечні системи. Серед вказаних цифрових продуктів інтерес становлять такі:

- рекомендаційна система з відкритим вихідним кодом для малих бібліотек, що рекомендує книги на основі машинного навчання (метод опорних векторів). Розробники пропонують враховувати бібліографічні дані, подібність назв, категорії за NDC та дані про випозичання (Puritat & Intawong, 2020);
- інтелектуальна система обслуговування, автоматизації видачі та повернення книг на основі конвеєра, штрих-коду, мікроконтролера та інтерфейсів MATLAB / LabVIEW, що забезпечує обслуговування в режимі 24/7 і мінімізує потребу в присутності персоналу (Sawant & Patil, 2020);
- система автоматизованого управління доступом шляхом розпізнавання обличчя на основі LBPH-алгоритму, що ідентифікує користувачів і зберігає їхні дані. Система надає дозвіл на видачу книг, знижує навантаження на бібліотекарів і підвищує точність обслуговування (Kandhro et al., 2023).

Одним із перспективних напрямів автоматизації бібліотечних процесів є використання роботизованих рішень для дотримання порядку у фондах та оптимізації процесів обслуговування. Інтеграція мобільних роботів у систему управління дозволяє реалізувати автоматичне впорядкування книг на полицях, що значно полегшує повернення документів і зменшує навантаження на персонал:

- система автоматизації на основі RFID-технологій для ідентифікації примірників і алгоритму A-Star для розрахунку найкоротших маршрутів переміщення, що складається з апаратного, програмного та функціонального рівнів. Вона підвищує ефективність управління, точність обліку, забезпечуючи точне та ефективне розміщення книг згідно з класифікаційними ознаками. Це не лише сприяє підтримці структурованості бібліотечного фонду, а й мінімізує ризики дезорганізації, пов'язані з неправильним поверненням видань. Проект орієнтований на освітні бібліотеки різного рівня (Alim et al., 2022);
- інноваційна система автоматизації, що поєднує технології інтернету речей (IoT) і робототехніки. Вона сприяє підвищенню точності процесу вибору книг і їх доставки до користувача до 97,33%, що позитивно впливає на ефективність обслуговування в бібліотеках (Suhail Et. Al., 2019).
- роботизовані рішення для пошуку та розміщення книг із використанням маніпуляційного робота, який здатен знаходити потрібну книгу та розміщувати її на відповідній полиці. Це рішення допомагає автоматизувати зберігання та пошук у великих бібліотеках (Jyothi Prakash et al., 2019);
- енергоефективні роботизовані системи на основі RFID-міток з підтримкою користувацького пошуку через додаток на Android-і. У разі виявлення книги активується світлодіод. Система підвищує енергоефективність, підсвічуючи лише необхідну ділянку (Sathishkumar et al., 2019).

Отож, ефективне впровадження АБІС потребує комплексного підходу, який включає технічне забезпечення, професійну підготовку персоналу, інформаційно-методичний супровід та організаційну підтримку керівництва установ. Ключові критерії й вимоги до впровадження АБІС охоплюють їхню функціональність, технічні вимоги, інтеграційні можливості, безпеку та конфіденційність, адаптивність і доступність (рис. 1).

Інтеграція цифрових бібліотек у системи управління знаннями. Сучасні електронні бібліотеки слугують не лише сховищами оцифрованих документів, а й важливими компонентами сучасних систем управління знаннями (СУЗ). Компонентами інтеграції електронних бібліотек у СУЗ є: використання стандартизованих метаданих (Dublin Core, MARC, METS) та технологій ІІІ для покращення пошуку, категоризації та аналізу інформації; синхронізація електронних бібліотек іншими інформаційними системами: науковими репозитаріями, базами даних, платформами відкритого доступу і цифровими архівами; персоналізація контенту шляхом його адаптації до інформаційних потреб користувачів, зокрема шляхом рекомендаційних систем на основі ІІІ; забезпечення

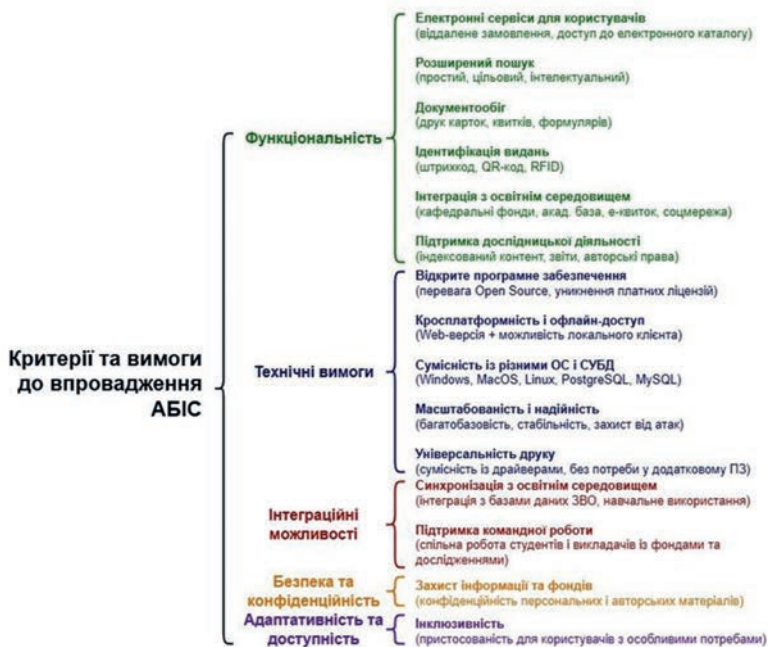

Рис. 1. Система критеріїв та вимог до впровадження АБІС (Івасків, 2020).

колаборативного середовища для реалізації спільної роботи дослідників, коментування, рецензування та обговорення наукового контенту в межах електронних бібліотек.

Системи каталогізації та обліку бібліотечних фондів. Централізовані АБІС, що є технологічною основою формування електронних бібліотек та корпоративних бібліотечно-інформаційних мереж, забезпечують доступ до національних та міжнародних ресурсів, створення і використання єдиних електронних каталогів, обмін електронними документами, безпеку інформаційних потоків, захист від несанкціонованого доступу та вірусних атак. У межах цифрової трансформації інститути культури інтегрують інноваційні методи для організації, каталогізації та обліку інформаційних ресурсів. Електронні каталоги підтримують функціонування бібліотечних фондів, забезпечуючи їхню доступність через публічні онлайн-сервіси, що є ключовим фактором у контексті доступу до знань. Електронні каталоги є ефективними інструментами для переходу до універсальної класифікації, вирішення завдань інформаційного забезпечення обліку фондів та формалізації процесів наукового опрацювання документів. Ці системи забезпечують створення уніфікованих бібліографічних записів, що сприяє стандартизації та підвищенню ефективності пошуку інформації (Голошук & Марковець, 2018). Цифрові платформи каталогізації структурують бібліотечні фонди, формують нові форми подання знань про культурну

спадщину. Взаємодія з цифровими наративами, відкритими архівами та мультимедійними інструментами дозволяє розширити функціональність традиційних каталогів, надаючи користувачам можливість інтерактивно взаємодіяти з інформацією за допомогою сучасних інтерфейсів. В італійських практиках системи каталогізації не лише інтегруються з цифровими пристроями, а й використовують великі дані для збереження, переосмислення та комунікації знань про культурну спадщину в цифровому середовищі (Nappi et al., 2024).

Дотримання стандартів опрацювання, опису та каталогізації електронних ресурсів — ключовий чинник забезпечення ефективної організації доступу до цифрового контенту в бібліотеках, проте має проблемні зони. Використання застарілих стандартів каталогізації може спричиняти плутанину на рівні даних та структурну невизначеність у системі бібліотечного обслуговування, що впливає на якість доступу до інформації (Деркач, 2023). Відсутність уніфікації стандартів каталогізації спричиняє проблеми сумісності між бібліотечними системами та ускладнює обмін даними, інтеграцію каталогів і пошук (там само). Використання стандартів Resource Description and Access (RDA) забезпечує узгодженість та точність в описі цифрових матеріалів, сприяючи ефективному обміну даними між бібліотеками, покращуючи пошук інформації для користувачів (Ezema et al., 2022). Недостатній рівень цифрових компетентностей бібліотечних працівників, що внеможливорює імплементацію інноваційних технологій комплектування та каталогізації (Новальська, 2024). Імплементація інструментів ШІ та блокчейн-технологій у процеси каталогізації та управління цифровими ресурсами відкриває нові можливості для поліпшення доступу й збереження інформації (Meesad & Minghwan, 2024).

Упровадження електронних каталогів передбачає реалізацію комплексу заходів політики цифровізації бібліотек (рис. 2).

Рис. 2. Способи усунення викликів створення електронних каталогів та електронних ресурсів бібліотеки (Khalafova & Ismayilova, 2016).

Для ефективної інтеграції бібліотеки в міжнародну інформаційну інфраструктуру, обміну інформацією між бібліотечними системами слід здійснити комп'ютеризацію всіх технологічних процесів у бібліотеках, забезпечивши сумісність мов, програмного забезпечення та технічних стандартів, адаптувавши національні нормативні документи до міжнародних стандартів.

Інформаційно-пошукові системи бібліотек. Інтеграція різних інформаційно-пошукових мов та узгодження між ними дозволяють користувачам отримувати точніші й релевантніші результати пошуку, що сприяє міжбібліотечному обміну та колективному використанню фондів. Інтеграція гіперпосилань між класифікаційними рубриками спрощує навігацію користувачів у великих масивах інформації, що підтверджують дослідження сучасних практик цифрових бібліотек (Галицька, 2023). Методи роботи з бібліотечними та архівними фондами потребують постійного адаптування до вимог і можливостей інформаційних технологій для забезпечення доступності контенту та ефективності комунікації із користувачами (Думанський, 2023).

Одним з ефективних рішень подолання проблеми точності результатів і значних часових затрат є використання тематичного моделювання на основі прихованого тематичного аналізу (LDA-моделі), що дозволяє автоматизовано ідентифікувати основні теми документів. Цей підхід надає можливість враховувати змістовні характеристики інформації, підвищує релевантність результатів запитів користувачів. За результатами експериментальних досліджень, запропонований метод забезпечив до 99% точності пошуку, значно перевищивши ефективність традиційних рішень. Скорочення часу на опрацювання запитів свідчить про реальний потенціал інтелектуального аналізу в зростанні якості інформаційного обслуговування в бібліотеках (An & Yan, 2022).

Напівавтоматичне тематичне індексування поліпшує функціонування оперативних бібліотечних каталогів. На основі масштабного експерименту з використанням понад 230 000 бібліографічних записів було доведено ефективність програмного інструмента Anrif, що забезпечило найвищу точність класифікації за системою DDC. Отримані результати підтверджують доцільність впровадження таких рішень у реальні інформаційно-пошукові системи, оскільки вони здатні підвищити ефективність організації інформаційного доступу, зменшити навантаження на бібліотекарів-каталогізаторів і підтримати користувачів у процесі пошуку (Golub et al., 2024).

Важким чинником, що впливає та ефективність використання ІПС в освітньому середовищі, є інформаційна тривожність, яка зумовлена недостатніми навичками роботи з інформацією та складністю орієнтації в інформаційному середовищі. Упровадження цільових програм інформаційної грамотності сприяє адаптації студентів до використання ІПС та зменшує бар'єри в доступі до знань. Слід враховувати індивідуальні особливості користувачів, зокрема гендерні аспекти, для створення інклюзивних сервісів підтримки. Емоційні та когнітивні чинники інформаційної тривожності впливають на здатність здобувачів освіти ефективно здійснювати пошук. ІПС повинні бути інтуїтивно зрозумілими,

належним чином структурованими й адаптованими до потреб конкретних груп користувачів. Відсутність істотного впливу сільського чи міського походження на рівень тривоги підкреслює універсальність проблеми (Salaududin, 2024).

У контексті забезпечення доступу до контенту бібліотеки відходять від традиційних моделей на користь гнучкіших та економічно ефективніших рішень, використовуючи комбіновані моделі доступу: передплату, агрегатори, придбання за запитом (PDA), доставку документів і цифрові сховища. Особливої уваги заслуговує модель «користувач платить за доступ» (КПК), яка дозволяє сплачувати лише за фактично використаний контент. Такий підхід знижує витрати і дозволяє забезпечити миттєвий доступ до наукових матеріалів. Прикладом є проєкт з використанням технології ReadCube Access, який дозволив Університету Юти у співпраці з Nature Publishing Group надавати читачам доступ до статей за потребою і за зниженою ціною (England & Jones, 2014). Бібліотеки китайських медичних університетів застосовують системний підхід побудови інфраструктури забезпечення бібліотечними документними ресурсами, що ґрунтується на використанні кластерного аналізу та перехресного індексування. Виявлено, що традиційні методи пошуку — за класифікацією або ключовими словами — є обмеженими у зв'язку з відсутністю в них семантичної глибини, що ускладнює задоволення складніших запитів користувачів. Завдяки застосуванню методів семантичного індексування та аналізу взаємозв'язків між документами вдалося підвищити ефективність пошуку на 11,2%. Такий підхід засвідчує потенціал інтелектуальних систем в удосконаленні користувацького досвіду та раціональному управлінні ресурсами в академічних бібліотеках (Xu & Li, 2021).

Успішна реалізація стратегій імплементації політики цифровізації дозволить бібліотекам ефективно використовувати новітні технології для поліпшення обслуговування користувачів, спрощення процесів управління бібліотечними фондами та забезпечення надійного доступу до ресурсів.

Висновки. Ключовим напрямом реалізації політики цифровізації бібліотек є технічне забезпечення комп'ютеризації традиційних бібліотечних технологічних процесів, необхідність створення форматів, сумісних з національними пристроями, що забезпечують правильне відображення та опрацювання даних. Бібліотеки розвиваються як гібридні інформаційні установи, які функціонують у соціокультурному середовищі та поєднують традиційні і цифрові сервіси. Традиційні та цифрові бібліотеки є основними сховищами інформації. В умовах надшвидкого розвитку інформаційних і комп'ютерних технологій бібліотеки покликані активно використовувати інноваційні методи для підвищення ефективності інформаційної, інформаційно-аналітичної діяльності. Зростання ефективності управління фондами полягає в інтеграції інноваційних технологій (АБІС, RFID, ІІІ-інструменти). Досвід імплементації інноваційних технологій роботи з електронними ресурсами та фондами дозволяє констатувати існування низки викликів щодо консервації й збереження цифрового контенту, придбання та доступності цифрових бібліотек, дотримання авторського права, дотримання стандартів опрацювання та каталогізації електронних ресурсів й

компетентності персоналу. Оптимізація моделей інтеграції джерел наукової інформації, пов'язаних даних, цифрове кураторство є важливими компонентами створення наукових електронних бібліотек. Вибір та впровадження інтелектуального аналізу даних і метаданих є ключовими складниками покращення доступу до наукових ресурсів та оптимізації інформаційного пошуку.

Перспективи подальших досліджень передбачають поглиблений аналіз механізмів для усунення викликів, пов'язаних з цифровізацією бібліотечної діяльності, передусім щодо стандартизації процесів збереження і доступності інформаційних ресурсів.

Список посилань

- Галицька, С. (2023). Відповідність між системами класифікацій в інформаційно-пошукових системах бібліотек. *Бібліотечний вісник*, 1(269), 43–55.
- Голошук, Р., & Марковець, О. (2018). Інформаційне забезпечення обліку бібліотечного фонду районної бібліотеки. *Вісник Книжкової палати*, 6, 35–42.
- Деркач, Н. В. (2023). Інновації у бібліографічному описі інформаційних ресурсів. У К. В. Лобузін (Наук. кер.), *Матеріали Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових бібліотек»* (с. 227–230). Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.
- Думанський, Н. О. (2023). Робота з бібліотечними та архівними фондами: Пошук і збір наукової інформації. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 4, 63–68.
- Іваськів, Р. Р. (2020). Аналіз методів проектування інформаційних систем академічних науково-технічних бібліотек. *Комп'ютерні технології друкарства*, 1(43), 65–70.
- Лобузін, І. В., & Перенесієнко, І. П. (2020). Електронні колекції українці у вебсередовищі: Організація та технологія формування ресурсів рукописних та книжкових джерел у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. *Рукописна та книжкова спадщина України*, 25, 324–336.
- Новальська, Ю. (2024). Методична робота бібліотек України в умовах воєнного стану. *Вісник Книжкової палати*, 2, 10–15.
- Таланчук, О. (2011). Особливості формування бази даних «Електронна бібліотека» в книгозбірнях ВНЗ України. *Бібліотека в освітньому просторі*, 12 : *Комплектування бібліотечних фондів ВНЗ — сучасні технології та вимоги часу*, 30–38.
- Шемаєва, Г. В., & Костирко, Т. М. (2022). Галузеві колекції рідкісних видань в університетських бібліотеках. *Рукописна та книжкова спадщина України*, 28, 146–158.
- Alim, H. N., Tamami, N., & Alasiry, A. H. (2022). Automated Library System Mobile Robot using A-Star Algorithms. *2022 International Electronics Symposium (IES)*, 355–360.
- An, Y., & Yan, Y. (2022). Intelligent retrieval method of library document information based on hidden topic mining. *Web Intelligence*, 20(2), 93–102.
- Bakar, Q. A. A. (2025). Implementation of a Library Management System in a Malaysian Law Firm Library. *International Journal of Legal Information*, 1–10.

- Bećirović, N. (2024). Library and Information Services for People with Disabilities in Academic Libraries on the Example of the Library of the University of Sarajevo — Faculty of Philosophy. *BOSNIACA*, 29, 70–90.
- Cabonero, D. A., & Mayrena, L. B. (2012). The development of a collection development policy. *Library Philosophy and Practice*, 2012 (1).
- Candela, L., Castelli, D., & Pagano, P. (2011). History, Evolution, and Impact of Digital Libraries. In I. Iglezakis, T.-E. Synodinou, & S. Kapidakis (Eds.), *E-Publishing and Digital Libraries: Legal and Organizational Issues*. IGI Global.
- Elihaki Kanyika, M., Sadykova, R., Tuyenbayeva, K., & Wema, E. (2024). User perspectives on library digitization and its impact on research capabilities. *Information Development*, 02666669241294053.
- England, M., & Jones, P. (2014). Diversification of Access Pathways and the Role of Demand-Driven Acquisition: A Case Study at the University of Utah. *The Serials Librarian*, 66(1–4), 96–105.
- Ezema, A. L., Ekenna, U. C., & Ogbuabor, D. C. (2022). Resource Description and Access (RDA): Cataloguing Standard for the Digital Era. 123 Nasarawa. *Journal of Library and Information Science*, 6(1).
- Golub, K., Suominen, O., Mohammed, A. T., Aagaard, H., & Osterman, O. (2024). Automated Dewey Decimal Classification of Swedish library metadata using Annif software. *Journal of Documentation*, 80(5), 1057–1079.
- Guo, Y. (2021). Collaborative control method of library literature resources information based on digital information system. In *2021 3rd International Conference on Artificial Intelligence and Advanced Manufacture* (pp. 2683–2689).
- Jyothi Prakash, K. V., Tejaswi Kumar, K. M. T., Punyadeep, K., Theja, K. R., & Krushna, G. (2019). Automated Library System Using Robotic Arm. In *2019 International Conference on Communication and Electronics Systems (ICCES)* (pp. 1390–1394).
- Kandhro, I. A., Ali, F., Wagan, A. A., Ali, I. T. M., & Afzal, F. (2023). Safe and secure: An automated library management system for monitoring book rotation using face recognition. *Int. J. Electron. Secur. Digit. Forensic*, 15(3), 225–239.
- Katulić, A. (2018). Obveze knjižnica prema Općoj uredbi o zaštiti podataka: Izazovi, pristupi i moguća rješenja. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 61(2), 343–365.
- Khalafova, S., & Ismayilova, N. (2016). Creation of electronic catalogue and resources in Azerbaijani libraries. *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences*, 10(1), 118–124.
- Kumar, A. K. S., & Walia, P. K. (2024). ICT enabled Information Services Using Web 2.0 in Public Libraries of Tamil Nadu. *DESIDOC Journal of Library & Information Technology*, 44(4), 254–261.
- Meesad, P., & Mingkhwan, A. (2024). Emerging Technologies in Smart Digital Libraries. In P. Meesad & A. Mingkhwan (Eds.), *Libraries in Transformation: Navigating to AI-Powered Libraries* (pp. 211–270). Springer Nature Switzerland.
- Moruf, H. A., Sani, S., & Abu, Z. I. (2020). Open Source Automation Software: Stirring Automated to Integrated Library System. *Journal of Applied Sciences and Environmental Management*, 24(7), Article 7.
- Nappi, M. L., Buono, M., Chivăran, C., & Giusto, R. M. (2024). Models and tools for the digital organisation of knowledge: Accessible and adaptive narratives for cultural heritage. *Heritage Science*, 12(1), 1–22.

- Puritat, K., & Intawong, K. (2020). Development of an Open Source Automated Library System with Book Recommendation System for Small Libraries. In *2020 Joint International Conference on Digital Arts, Media and Technology with ECTI Northern Section Conference on Electrical, Electronics, Computer and Telecommunications Engineering (ECTI DAMT & NCON)* (pp. 128–132).
- Salaudhin, N. (2024). An investigation into the unveiling of information-seeking anxiety among agriculture university library users. *Collection and Curation*, 43(4), 129–140.
- Sathishkumar, B. R., Krishnaprabha, M., Priya, S., & Ragavi, M. (2019). Automated library system using android based robot. *International Journal of Recent Technology and Engineering*, 8(2), 4643–4647.
- Sawant, D., & Patil, R. (2020). AD-LIB: Automated Library System. In G. Ranganathan, J. Chen, & Á. Rocha, *Inventive Communication and Computational Technologies*. (pp. 635–646).
- Suhail Et. Al., A. (2019). Automated Library System Using SMS Based Pick and Place Robot. *International Journal of Computing and Digital Systems*, 8(6), 535–544.
- Xu, C., & Li, Y. (2021). Cross Retrieval of Document Resources in the Libraries of Colleges of Traditional Chinese Medicine in Parallel Clusters. In *2021 5th International Conference on Electronics, Communication and Aerospace Technology (ICECA)* (pp. 1314–1317).

References

- Halytska, S. (2023). Correspondence between classification systems in library information retrieval systems. *Biblioteknyi visnyk*, 1(269), 43–55. [In Ukrainian].
- Holoshchuk, R., & Markovets, O. (2018). Information support for accounting of the library collection of the district library. *Visnyk Knyzhkovoi palaty*, 6, 35–42. [In Ukrainian].
- Derkach, N. V. (2023). Innovations in the bibliographic description of information resources. In K. V. Lobuzina (Scientific supervisor), *Proceedings of the International scientific conference “Library. Science. Communication. Topical issues of preservation and innovative development of scientific libraries”* (pp. 227–230). Vernadsky National Library of Ukraine. [In Ukrainian].
- Dumanskyi, N. O. (2023). Working with library and archival collections: Searching and collecting scientific information. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 4, 63–68. [In Ukrainian].
- Ivaskiv, R. R. (2020). Analysis of methods for designing information systems for academic scientific and technical libraries. *Computer printing technologies*, 1(43), 65–70. [In Ukrainian].
- Lobuzin, I. V., & Perenesiienko, I. P. (2020). Electronic collections of Ukrainian in the web environment: Organization and technology of forming resources of manuscript and book sources in the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. *Manuscript and book heritage of Ukraine*, 25, 324–336. [In Ukrainian].
- Novalska, Yu. (2024). Methodical work of Ukrainian libraries under martial law. *Visnyk Knyzhkovoi palaty*, 2, 10–15. [In Ukrainian].
- Talanchuk, O. (2011). Features of the formation of the “Electronic Library” database in the book collections of Ukrainian universities. *Library in the educational space*,

- No. 12: *Completing library collections of universities - modern technologies and requirements of the time*, 30–38. [In Ukrainian].
- Shemaieva, H. V., & Kostyrko, T. M. (2022). Sectoral collections of rare editions in university libraries. *Manuscript and book heritage of Ukraine*, 28, 146–158. [In Ukrainian].
- Alim, H. N., Tamami, N., & Alasiry, A. H. (2022). Automated Library System Mobile Robot using A-Star Algorithms. *2022 International Electronics Symposium (IES)*, 355–360. [In English].
- An, Y., & Yan, Y. (2022). Intelligent retrieval method of library document information based on hidden topic mining. *Web Intelligence*, 20(2), 93–102. [In English].
- Bakar, Q. A. A. (2025). Implementation of a Library Management System in a Malaysian Law Firm Library. *International Journal of Legal Information*, 1–10. [In English].
- Bećirović, N. (2024). Library and Information Services for People with Disabilities in Academic Libraries on the Example of the Library of the University of Sarajevo — Faculty of Philosophy. *BOSNIACA*, 29, 70–90. [In English].
- Cabonero, D. A., & Mayrena, L. B. (2012). The development of a collection development policy. *Library Philosophy and Practice*, 2012 (1). [In English].
- Candela, L., Castelli, D., & Pagano, P. (2011). History, Evolution, and Impact of Digital Libraries. In I. Iglezakis, T.-E. Synodinou, & S. Kapidakis (Eds.), *E-Publishing and Digital Libraries: Legal and Organizational Issues*. IGI Global. [In English].
- Elihaki Kanyika, M., Sadykova, R., Tuyenbayeva, K., & Wema, E. (2024). User perspectives on library digitization and its impact on research capabilities. *Information Development*, 02666669241294053. [In English].
- England, M., & Jones, P. (2014). Diversification of Access Pathways and the Role of Demand-Driven Acquisition: A Case Study at the University of Utah. *The Serials Librarian*, 66(1–4), 96–105. [In English].
- Ezema, A. L., Ekenna, U. C., & Ogbuabor, D. C. (2022). Resource Description and Access (RDA): Cataloguing Standard for the Digital Era. 123 Nasarawa. *Journal of Library and Information Science*, 6(1). [In English].
- Golub, K., Suominen, O., Mohammed, A. T., Aagaard, H., & Osterman, O. (2024). Automated Dewey Decimal Classification of Swedish library metadata using Annif software. *Journal of Documentation*, 80(5), 1057–1079. [In English].
- Guo, Y. (2021). Collaborative control method of library literature resources information based on digital information system. In *2021 3rd International Conference on Artificial Intelligence and Advanced Manufacture* (pp. 2683–2689). [In English].
- Jyothi Prakash, K. V., Tejaswi Kumar, K. M. T., Punyadeep, K., Theja, K. R., & Krushna, G. (2019). Automated Library System Using Robotic Arm. In *2019 International Conference on Communication and Electronics Systems (ICCES)* (pp. 1390–1394). [In English].
- Kandhro, I. A., Ali, F., Wagan, A. A., Ali, I. T. M., & Afzal, F. (2023). Safe and secure: An automated library management system for monitoring book rotation using face recognition. *Int. J. Electron. Secur. Digit. Forensic*, 15(3), 225–239. [In English].

- Katulić, A. (2018). Libraries' Obligations Under the General Data Protection Regulation: Challenges, Approaches and Possible Solutions. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 61(2), 343–365. [In Croatian].
- Khalafova, S., & Ismayilova, N. (2016). Creation of electronic catalogue and resources in Azerbaijani libraries. *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences*, 10(1), 118–124. [In English].
- Kumar, A. K. S., & Walia, P. K. (2024). ICT enabled Information Services Using Web 2.0 in Public Libraries of Tamil Nadu. *DESIDOC Journal of Library & Information Technology*, 44(4), 254–261. [In English].
- Meesad, P., & Mingkhwan, A. (2024). Emerging Technologies in Smart Digital Libraries. In P. Meesad & A. Mingkhwan (Ed.), *Libraries in Transformation: Navigating to AI-Powered Libraries* (pp. 211–270). Springer Nature Switzerland. [In English].
- Moruf, H. A., Sani, S., & Abu, Z. I. (2020). Open-Source Automation Software: Stirring Automated to Integrated Library System. *Journal of Applied Sciences and Environmental Management*, 24(7), Article 7. [In English].
- Nappi, M. L., Buono, M., Chivăran, C., & Giusto, R. M. (2024). Models and tools for the digital organisation of knowledge: Accessible and adaptive narratives for cultural heritage. *Heritage Science*, 12(1), 1–22. [In English].
- Puritat, K., & Intawong, K. (2020). Development of an Open-Source Automated Library System with Book Recommendation System for Small Libraries. In *2020 Joint International Conference on Digital Arts, Media and Technology with ECTI Northern Section Conference on Electrical, Electronics, Computer and Telecommunications Engineering (ECTI DAMT & NCON)* (pp. 128–132). [In English].
- Salaudhin, N. (2024). An investigation into the unveiling of information-seeking anxiety among agriculture university library users. *Collection and Curation*, 43(4), 129–140. [In English].
- Sathishkumar, B. R., Krishnaprabha, M., Priya, S., & Ragavi, M. (2019). Automated library system using android based robot. *International Journal of Recent Technology and Engineering*, 8(2), 4643–4647. [In English].
- Sawant, D., & Patil, R. (2020). AD-LIB: Automated Library System. In G. Ranganathan, J. Chen, & Á. Rocha, *Inventive Communication and Computational Technologies*. (pp. 635–646). [In English].
- Suhail Et. Al., A. (2019). Automated Library System Using SMS Based Pick and Place Robot. *International Journal of Computing and Digital Systems*, 8(6), 535–544. [In English].
- Xu, C., & Li, Y. (2021). Cross Retrieval of Document Resources in the Libraries of Colleges of Traditional Chinese Medicine in Parallel Clusters. In *2021 5th International Conference on Electronics, Communication and Aerospace Technology (ICECA)* (pp. 1314–1317). [In English].

[https://doi.org/10.31516/2410-5333.067.08¹](https://doi.org/10.31516/2410-5333.067.08<sup>1</sup)

УДК 027.022(477):[316.774:004

Ю. І. Горбань

кандидат культурології, професор, завідувач кафедри інформаційної діяльності та зв'язків з громадськістю, Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ, Україна

y.i.gorban@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0001-5837-4409>

В. В. Касьян

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри інформаційної діяльності та зв'язків з громадськістю, Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ, Україна

kasjanvv@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0539-4531>

Л. І. Прокопенко

кандидат культурології, доцент, доцент кафедри інформаційної діяльності та зв'язків з громадськістю, Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ, Україна

lyudmila976@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-9095-8428>

НАПРЯМИ АДАПТАЦІЇ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ В ЦИФРОВОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Статтю присвячено аналізу ролі та трансформації публічних бібліотек в умовах становлення цифрового суспільства. Обґрунтовано актуальність теми через необхідність адаптації бібліотек до нових інформаційних потреб та технологічних реалій. Проаналізовано ключові характеристики цифрового суспільства, що впливають на діяльність бібліотек: інформаційне перевантаження, мережева взаємодія, культура участі, цифрова нерівність. Розглянуто еволюцію функцій публічних бібліотек — від традиційних книгосховищ до багатофункціональних центрів знань, комунікації та цифрової інклюзії. Досліджено основні напрями цифрової трансформації: розвиток електронних ресурсів, впровадження цифрових послуг, використання соціальних медіа, підтримка цифрової грамотності. Визначено основні виклики (фінансові, технологічні, кадрові, соціокультурні) та запропоновано стратегічні орієнтири для сталого розвитку бібліотек у новому суспільному контексті.

Ключові слова: *публічна бібліотека, цифровізація, цифрове суспільство, інформаційне суспільство, цифрові технології, цифрова культура, цифрова нерівність, бібліотечні послуги, електронні ресурси.*

Y. Horban

Candidate of Cultural Studies, Professor, Head of the Department of Information Activities and Public Relations, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

V. Kasian

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Information Activities and Public Relations, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

L. Prokopenko

Candidate of Cultural Studies, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Information Activities and Public Relations, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

DIRECTIONS OF ADAPTATION OF PUBLIC LIBRARIES OF UKRAINE IN THE DIGITAL SOCIETY

The relevance of the article. The rapid development of the digital society fundamentally changes information consumption patterns and user needs, demanding a rethinking of the role and functions of traditional institutions like public libraries. Understanding the adaptation processes and transformation strategies of public libraries in this new context is crucial for ensuring equitable information access and fostering digital inclusion within communities. This study addresses the urgent need to analyze how Ukrainian public libraries are navigating the challenges and opportunities presented by pervasive digitalization.

The purpose of the article. The main purpose of this article is to theoretically analyze the functions, challenges, and transformation strategies of public libraries within the framework of the contemporary digital society, with a specific focus on the Ukrainian context. The study aims to identify key trends, assess the impact of digitalization on library services and roles, and outline strategic directions for future development.

The methodology. The research employs a methodology based on conceptual analysis, theoretical synthesis, and a critical review of existing scholarly literature. Key concepts such as "information society", "digital society", "information culture", "digital divide", and "library transformation" are analyzed. Relevant Ukrainian and international publications, strategic documents, and reports concerning library digitalization and societal changes are integrated to build a coherent theoretical framework.

The results. The analysis reveals that the digital society imposes new demands on public libraries, transforming them from mere book repositories into multifunctional community hubs. Key transformation areas include developing diverse e-resources and digital services, actively engaging users through digital communication channels, and playing a vital role in promoting digital literacy and culture. However, Ukrainian public libraries face significant challenges, including uneven digital infrastructure development, funding limitations, the need for continuous staff upskilling, and adapting services to meet evolving digital user expectations, further exacerbated by the ongoing war.

The scientific novelty. The scientific novelty lies in the integrated theoretical synthesis that examines the specific role and transformation pathways of Ukrainian public libraries within the distinct context of the "digital society", going beyond general "information society" concepts. It connects the challenges of digitalization, digital culture promotion, and community engagement in a unique national setting.

The practical significance. The findings can inform the development of national and regional library policies, strategic planning for individual libraries, and the design of professional development programs for librarians. The results provide insights for stakeholders aiming to enhance the role of public libraries in fostering an informed and digitally inclusive society in Ukraine.

Conclusions. Public libraries remain vital institutions in the digital society, but their survival and relevance depend on strategic adaptation and continuous transformation. Key success factors include adequate funding, policy support, development of digital infrastructure and competencies, user-centered service design, and active community engagement through both physical and digital channels.

Keywords: *public library, digitalization, digital society, information society, digital technologies, digital culture, digital divide, library services, electronic resources.*

Актуальність теми дослідження. Формування цифрового суспільства, де злиття інформаційних потоків та цифрових технологій (Овчарук та ін., 2022) створює нову соціальну реальність, потребує переосмислення ролі багатьох суспільних інститутів. Публічні бібліотеки, історично навантажені місією забезпечення доступу до знань та культури, опиняються в епіцентрі цих змін, балансуючи між збереженням традиційних цінностей та необхідністю впровадження радикальних інновацій. Їхня здатність до адаптації, інтеграції новітніх цифрових інструментів (від електронних ресурсів до сервісів на базі штучного інтелекту) та ефективної взаємодії з користувачами в гібридному (фізично-цифровому) форматі стає запорукою їхньої майбутньої релевантності інформаційним потребам користувачів та суспільної затребуваності. В Україні ця проблема набуває особливої гостроти у зв'язку з необхідністю одночасного подолання технологічного відставання в деяких сегментах, реагування на комплексні виклики сьогодення (включаючи економічні труднощі, інформаційні загрози та соціальне напруження воєнного стану), і модернізації відповідно до загальнодержавних завдань цифрової трансформації та європейських стандартів розвитку інформаційної сфери. Таким чином, дослідження процесів цифрової трансформації публічних бібліотек, виявлення специфічних національних перешкод та успішних адаптивних практик цього процесу є актуальним завданням сучасного бібліотекознавства, результати якого сприятимуть виробленню науково обґрунтованих рекомендацій для сталого розвитку галузі.

Постановка проблеми. Діяльність публічних бібліотек у сучасному інформаційно-цифровому середовищі визначається низкою парадоксів. У той час як інформація стає дедалі доступнішою поза бібліотечними стінами завдяки інтернету та мобільним технологіям, водночас загострюються проблеми її надлишковості, маніпулятивності (dezінформації) та нерівного доступу різних соціальних груп до цифрових благ. Це, своєю чергою, не зменшує, а навпаки, посилює суспільну потребу в навігаційних, верифікаційних, освітніх, комунікативних та соціально-інтеграційних функціях, які історично виконували бібліотеки. Опинившись у ситуації прямої конкуренції за час та увагу аудиторії з потужними комерційними онлайн-платформами і розважальними ресурсами, бібліотеки водночас володіють унікальною спроможністю стати публічними, некомерційними осередками розвитку цифрової культури, критичного мислення та подолання цифрової нерівності. Таким чином, ключова науково-практична проблема полягає в обґрунтуванні та розробці таких шляхів і стратегій цифрової трансформації, які дозволять публічним бібліотекам ефективно реагувати на нові запити суспільства, інтегрувати технологічний потенціал у свою діяльність та не лише зберегти, а й утвердити свою вагомість в інформаційно-цифровій ері. Успішне вирішення цього завдання має безпосереднє практичне значення для гарантування інформаційних свобод громадян, підвищення якості людського капіталу та підтримки суспільної стабільності й згуртованості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика трансформації бібліотек під впливом інформаційних та цифрових технологій є предметом активного наукового дискурсу. Концепції інформаційного суспільства та його впливу на бібліотеки розглядалися в працях Д. Белла (Bell, 2020), М. Кастельса (Castells, 2004), Ф. Вебстера (Webster, 2014) та ін. В українському бібліотекознавстві фундаментальні питання розвитку бібліотек в інформаційному суспільстві, проблеми їх цифровізації досліджували Т. Сафонова (2022), С. Карплюк (2019), М. Іванова (2021), М. Росток (2022), О. Мар'їна, І. Давидова, Н. Тюркеджи (2024) та інші науковці. Окремі аспекти, такі як формування електронних ресурсів, впровадження бібліотечних технологій, розвиток цифрової грамотності користувачів бібліотек висвітлювалися у працях Я. Галети (2024) та Т. Сафоновой (2022), Дж. Кокса (Cox, 2023). Важливі питання цифровізації культурної спадщини розглядає Т. Горбул (2023). Ж. Самохіна (2024) аналізує використання бібліотеками здобутків цифрового маркетингу. Однак, незважаючи на значну увагу до теми, спостерігається певна фрагментарність у дослідженнях проблем адаптації публічних бібліотек до реалій цифрового суспільства. Недостатньо висвітленими є питання оцінки ефективності цифрових ініціатив бібліотек та подолання специфічних викликів, пов'язаних з нерівномірним розвитком технологічної інфраструктури й впливом зовнішніх кризових чинників. Стаття спрямована на часткове заповнення цих прогалин шляхом синтезу наявних знань щодо концептуалізації ролі українських публічних бібліотек у цифровому суспільстві.

Мета статті — здійснити теоретичне обґрунтування значущості публічної бібліотеки як важливої складової розвитку інформаційної культури суспільства та забезпечення цифрової інклюзії громадян.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цифрове суспільство, в якому функціонують сучасні публічні бібліотеки, характеризується не лише домінуванням інформації як ресурсу, але й визначальним впливом цифрових технологій, платформ та мережевих структур на всі соціальні процеси. Це середовище відзначається низкою ключових ознак, що безпосередньо формують контекст діяльності бібліотек:

1. Феномен інформаційного достатку та перевантаження, який виявляється в тому, що експоненційне зростання обсягів даних і легкість їх поширення, часто без належної верифікації, ускладнюють навігацію, критичну оцінку та пошук достовірної інформації (Carr, 2010).
2. Домінування мережевих комунікацій та соціальних медіа кардинально змінює способи соціальної взаємодії, формування громадської думки та моделей споживання контенту, потребуючи від бібліотек активної присутності та функціонування в цифрових просторах (Castells, 2004).
3. Спостерігається розвиток «культури участі», де користувачі прагнуть бути не пасивними споживачами, а активними творцями, співавторами та розповсюджувачами контенту, що відкриває для бібліотек нові можливості залучення громад (Jenkins, 2006).

4. Гостро стоїть проблема цифрової нерівності, що проявляється не лише в доступі до технологій та інтернету, а й у наявності необхідних цифрових навичок та можливостей скористатися перевагами цифровізації, що поглиблює соціальне розшарування (Webster, 2014).
5. Дедалі більшого значення набувають алгоритмічна культура та платформна економіка, де алгоритми визначають видимість контенту, а великі платформи контролюють значні сегменти інформаційного ринку, що ставить питання про інформаційну автономію та доступ до різноманітних точок зору.

У цих складних та динамічних умовах відбувається фундаментальна трансформація самої суті й ролі публічної бібліотеки. Вона долає традиційне уявлення про себе як про місце зберігання та видачі книг, позиціюючись як багатофункціональний, відкритий й інклюзивний соціальний інститут. Трансформована бібліотека цифрової доби виступає передусім як навігатор у складному інформаційному ландшафті. У світі фейкових новин, інформаційного шуму та алгоритмічних «бульбашок» бібліотека стає осередком формування медіаграмотності й критичного мислення, допомагаючи громадянам розвивати навички пошуку, аналізу, верифікації інформації та протидії маніпуляціям. Вона надає доступ до перевірених, авторитетних джерел знань, виступаючи гарантом інтелектуальної свободи та поінформованості.

Не менш важливою є роль бібліотеки як центру цифрової інклюзії та розвитку цифрової грамотності. Надаючи безкоштовний доступ до комп'ютерів, інтернету, програмного забезпечення та сучасних технологій (як-от 3D-друк чи основи робототехніки в деяких прогресивних закладах), бібліотеки стають містком через цифровий розрив для тих, хто не має таких можливостей удома. Систематична організація навчальних програм — від базової комп'ютерної грамотності для людей похилого віку до курсів програмування для молоді чи тренінгів з кібербезпеки — перетворює бібліотеку на ключового гравця в системі неформальної освіти й навчання впродовж життя, сприяючи підвищенню цифрової компетентності громадян та їхньої адаптації до вимог сучасного ринку праці.

Водночас бібліотека зберігає та посилює свою роль як комунікаційний та соціокультурний хаб громади. В епоху зростаючої соціальної фрагментації й віртуалізації спілкування вона пропонує нейтральний, безпечний та гостинний фізичний простір для зустрічей, обговорень, спільної діяльності, реалізації місцевих ініціатив й культурного дозвілля. Ця роль доповнюється активним використанням віртуального простору для підтримки комунікації, проведення онлайн-заходів та формування стійких спільнот навколо бібліотеки.

Зберігається, хоча і трансформується, функція бібліотеки як провайдера доступу до якісного та різноманітного контенту. Поряд із традиційними друкованими фондами, бібліотеки формують і надають доступ до широкого спектру електронних ресурсів: передплачують наукові, освітні й бізнес-бази даних, пропонують електронні книги та аудіокниги через спеціалізовані платформи, створюють власні повнотекстові цифрові колекції, зокрема, оцифровуючи цінні

краєзнавчі матеріали та архівні документи. Забезпечення зручного, в тому числі віддаленого, доступу до цих ресурсів стає пріоритетом.

Публічна бібліотека дедалі активніше позиціює себе як платформа для культурного самовираження та творчості. Вона підтримує місцевих авторів, митців, крафтерів, надає простір для виставок та презентацій, організовує майстер-класи, а іноді й надає доступ до інструментів для створення контенту (мейкерспейси, студії звукозапису тощо). Важливим аспектом є збереження та популяризація місцевої історії та культурної спадщини, зокрема шляхом реалізації проектів з цифрової історії й створення тематичних цифрових архівів (Горбул, 2023).

Цифровізація є невіддільним інструментом та водночас каталізатором реалізації цих нових й оновлених ролей. Основні напрями цифрової трансформації публічних бібліотек України, що спостерігаються з різним ступенем інтенсивності, охоплюють декілька ключових сфер. Насамперед, це розвиток та модернізація цифрової інфраструктури. Йдеться про забезпечення бібліотек достатньою кількістю сучасного комп'ютерного обладнання (включно з планшетами, інтерактивними дошками), надійним та швидкісним доступом до інтернету (в ідеалі — через оптоволоконні мережі), ліцензійним програмним забезпеченням та впровадженням сучасних автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем (АБІС) або хмарних платформ управління бібліотекою, що дозволяють інтегрувати різні процеси й забезпечити кращий користувацький досвід.

Другий напрям — це формування, організація та надання доступу до різноманітних електронних ресурсів. Це охоплює як оцифрування власних унікальних фондів (що потребує вирішення питань авторського права, стандартів якості та довготривалого зберігання), так і забезпечення доступу до зовнішніх ресурсів через передплату комерційних баз даних (наукових, правових, бізнесових), платформ електронних та аудіокниг (як українських, так і світових провайдерів), а також активну агрегацію та популяризацію якісних ресурсів відкритого доступу (Open Access). Важливим стає розвиток інституційних репозитаріїв й участь у національних та міжнародних проектах зі створення спільних цифрових колекцій.

Третій напрям — упровадження та розширення спектру цифрових послуг. Сучасні бібліотечні вебсайти перетворюються на інтерактивні портали, що пропонують не лише інформацію про бібліотеку та доступ до каталогу, а й можливість віддаленого замовлення, бронювання, отримання віртуальної довідки, доступу до особистого кабінету користувача, перегляду віртуальних виставок та онлайн-трансляцій. Активно розвиваються сервіси електронної доставки документів (ЕДД), онлайн-консультації, дистанційне навчання. Перспективним є використання мобільних додатків для доступу до послуг бібліотеки. Різноманітність цих послуг та технологій, що використовуються, відображена в Таблиці 1.

Табл. 1.

**Приклади цифрових послуг та технологій
в публічних бібліотеках України**

Категорія послуги / ресурсу	Специфічні приклади	Використовувані технології / Платформи
Доступ до е-ресурсів	Онлайн-каталог (OPAC), бази даних (EBSCO, Scopus, Web of Science — переважно в обласних/університетських бібліотеках), е-книги (Libby/Overdrive, Yakaboo), цифрові архіви	АБІС (Koha, Aleph), вебпортали, платформи агрегаторів контенту, системи керування цифровими активами (DAMS), інституційні репозитарії (DSpace)
Інформаційно-довідкові послуги	Віртуальна довідкова служба (чат, email, месенджери), онлайн-консультації, тематичні вебспіски, віртуальні виставки	Системи керування контентом вебсайтів (CMS), чатботи, платформи для вебінарів (Zoom, Google Meet), інструменти для створення онлайн-виставок
Освітні та культурні заходи	Онлайн-курси/тренінги (цифрова грамотність, мови), вебінари, лекції, віртуальні екскурсії, онлайн-читання, ігroteки	Платформи для онлайн-навчання (Moodle, Google Classroom), стрімінгові сервіси (YouTube), соціальні мережі, VR/AR технології (рідко)
Комунікація та залучення	Вебсайт бібліотеки, сторінки в соціальних мережах (Facebook, Instagram, Telegram), блоги, email-розсилки, онлайн-опитування	CMS, платформи соціальних медіа, блогіві платформи (WordPress), сервіси email-маркетингу, інструменти для створення опитувань (Google Forms)
Віддалене обслуговування	Онлайн-запис до бібліотеки, електронний читацький квиток, онлайн-бронювання/продовження книг, ЕДД, доступ через проксі	Інтеграція АБІС з вебсайтом, системи віддаленої автентифікації (EZproxy), сканери, ПЗ для керування ЕДД

Примітки: Наявність та рівень розвитку послуг суттєво відрізняються між бібліотеками. **Джерело:** розроблено авторами на базі аналізу вебсайтів та звітів провідних публічних бібліотек України, огляду фахових публікацій (Самохіна, 2024) та міжнародних практик.

Четвертий напрям — це активізація цифрових комунікацій та присутності в соціальних мережах. Бібліотеки використовують ці канали не лише для інформування та промоції, а й для побудови діалогу з користувачами, вивчення їхніх потреб, збору відгуків, формування лояльної спільноти та поширення цінностей читання і знань у популярних цифрових середовищах (Самохіна, 2024). Важливим стає створення якісного, цікавого й візуально привабливого контенту, адаптованого до різних платформ.

П'ятий напрям — системна підтримка та розвиток цифрової грамотності населення. Це передбачає не лише проведення тренінгів, а й розробку власних навчальних програм та матеріалів, партнерство з освітніми проектами (як державними, так і громадськими), індивідуальне консультування та інтеграцію навчання цифровим навичкам у різноманітні бібліотечні заходи. Фокус зміщується від базової комп'ютерної грамотності до складніших компетентностей: медіаграмотності, інформаційної гігієни, кібербезпеки, використання онлайн-сервісів, основ програмування чи цифрової творчості. Ефективність цих програм є ключовим фактором у реалізації місії бібліотеки як центру цифрової інклюзії (Таблиця 2).

Табл. 2.

**Тематичні напрями програм з цифрової грамотності
в публічних бібліотеках**

Напрямок програми	Цільова аудиторія	Ключові навички та знання	Формати реалізації
Базова комп'ютерна грамотність	Люди похилого віку, початківці	Робота з ОС, файлами, текстом, інтернет-браузером, електронною поштою	Групові курси, індивідуальні консультації
Медіа- та інформаційна грамотність	Усі вікові групи, особливо молодь та дорослі	Критична оцінка джерел, розпізнавання фейків та маніпуляцій, фактчекінг, авторське право, безпека в соцмережах	Тренінги, семінари, лекції, ігрові формати, онлайн-курси
Безпека в кіберпросторі	Усі вікові групи	Захист персональних даних, безпечні паролі, розпізнавання фішингу, безпечний онлайн-банкінг та шопінг, батьківський контроль	Семінари, воркшопи, інформаційні кампанії, буклети
Використання державних та муніципальних е-послуг	Дорослі, люди похилого віку	Робота з порталом «Дія», електронний підпис, подання декларацій, запис до лікаря, комунальні платежі онлайн	Консультації, практичні заняття, інструкції
Навички для роботи та кар'єри	Молодь, безробітні, дорослі, що прагнуть змін	Пошук роботи онлайн, створення резюме, основи офісних програм, онлайн-навчання, фріланс-платформи	Курси, тренінги, кар'єрні консультації (у партнерстві)
Цифрова творчість та основи програмування	Діти, підлітки, молодь	Графічний дизайн, відеомонтаж, створення сайтів/блогів, основи кодингу (Scratch, Python), 3D-моделювання, робототехніка	Гуртки, майстер-класи, клуби, мейкерспейси

Примітки: Бібліотеки часто реалізують ці програми у партнерстві з іншими організаціями. **Джерело:** розроблено авторами на базі аналізу діяльності бібліотек-хабів цифрової освіти, проєктів УБА та міжнародного досвіду.

Шостий, не менш важливий напрям — це модернізація робочих місць та безперервний розвиток цифрових компетентностей персоналу. Бібліотекарі мають бути не лише користувачами, а й промоутерами та інструкторами з використання цифрових технологій. Це потребує від них опанування широкого спектру навичок — від роботи зі спеціалізованим бібліотечним ПЗ та базами даних до SMM, створення мультимедійного контенту, фасилітації онлайн-заходів та педагогічних навичок для проведення тренінгів. Необхідна системна підтримка їхнього професійного розвитку через формальні та неформальні канали навчання.

Незважаючи на значний прогрес та активні процеси трансформації, українські публічні бібліотеки продовжують стикатися зі значними викликами, які часто носять системний характер. Хронічне недофінансування є ключовою перешкодою, що обмежує можливості оновлення застарілої комп'ютерної техніки, забезпечення стабільного та швидкого інтернету (особливо в сільській місцевості та малих містах), передплати дорогих міжнародних баз даних та електронних ресурсів, а також впровадження інноваційних технологічних рішень. Це призводить до значної нерівномірності в цифровому розвитку бібліотек різних регіонів та рівнів, поглиблюючи існуючий цифровий розрив у суспільстві.

Потребує модернізації нормативно-правова база, особливо в частині регулювання авторського права при оцифруванні та наданні доступу до контенту, а також стандартів для забезпечення інтероперабельності бібліотечних систем й архівів. Кадрові проблеми полягають не лише у дефіциті фахівців з необхідними цифровими компетенціями, але й у питанні мотивації персоналу, престижності професії та необхідності створення системи безперервного навчання та сертифікації. Важливим викликом є підвищення рівня цифрової грамотності значної частини населення, без чого використання навіть найсучасніших цифрових послуг бібліотеки залишається обмеженим.

Зовнішні кризові фактори, зокрема наслідки пандемії та особливо повномасштабної війни, створили безпрецедентні проблеми: фізичне руйнування бібліотек та їхньої інфраструктури на окупованих і прифронтових територіях, втрата обладнання, вимушене переміщення мільйонів громадян і частини бібліотечних працівників, зростання кіберзагроз та необхідність забезпечення захисту цифрових даних. Водночас ці кризи стимулювали пошук нових форматів роботи та підкреслили важливість бібліотек як центрів підтримки громад. Вплив ключових технологій на діяльність бібліотек також несе як можливості, так і ризики (Таблиця 3).

Табл. 3.

Вплив ключових цифрових технологій на діяльність публічних бібліотек

Технологія	Потенційне застосування в бібліотеках	Ключові можливості	Асоційовані виклики / ризики
Штучний інтелект (AI/ML)	Чатботи для довідки, системи рекомендації книг/ресурсів, автоматичне індексування та каталогізація, аналіз даних користувачів	Персоналізація послуг, підвищення ефективності роботи, краще розуміння потреб користувачів, автоматизація рутини	Етичні питання (упередженість алгоритмів, приватність), вартість впровадження, потреба в кваліфікованих фахівцях, складність
Хмарні обчислення	Розміщення АБІС, вебсайтів, цифрових колекцій у хмарі, спільний доступ до ресурсів, резервне копіювання даних	Гнучкість, масштабованість, потенційне зниження витрат на власну інфраструктуру, підвищення доступності та надійності	Залежність від провайдера, безпека даних у хмарі, вартість хмарних сервісів, питання суверенітету даних
Мобільні додатки	Доступ до каталогу та е-ресурсів, бронювання/продовження книг, сповіщення про події, інтерактивні функції (гейміфікація, тури)	Покращення користувацького досвіду, залучення молодшої аудиторії, надання послуг «на ходу», персоналізовані сповіщення	Вартість та складність розробки та підтримки, забезпечення сумісності з різними пристроями та ОС, конкуренція з іншими додатками
Аналітика великих даних	Аналіз використання ресурсів та послуг, вивчення інформаційної поведінки користувачів, оптимізація фондів та сервісів, прогнозування	Прийняття рішень на основі даних, краще розуміння аудиторії, підвищення ефективності діяльності, персоналізація пропозицій	Збір та обробка персональних даних (приватність), потреба в аналітичних інструментах та навичках, інтерпретація даних
Соціальні медіа та платформи	Промоція, комунікація, віртуальні заходи, формування спільноти, краудсорсинг, зворотний зв'язок	Широке охоплення аудиторії, інтерактивність, оперативність комунікації, низький поріг входу, можливості нетворкінгу	Інформаційний шум, негативні коментарі/тролінг, зміна алгоритмів платформ, потреба у постійній активності та контенті

Примітки: Рівень впровадження та впливу технологій значно варіюється.

Джерело: розроблено авторами на базі аналізу технологічних трендів та фахової літератури (Castells, 2004; Cox, 2023; Jenkins, 2006; Самохіна, 2024).

Таким чином, публічні бібліотеки України стоять на шляху активного освоєння можливостей цифрового суспільства, проте ефективність цього процесу нерозривно пов'язана зі здатністю долати значні перешкоди та адаптуватися до мінливих умов.

Висновки. Виконане дослідження підтверджує, що публічні бібліотеки України перебувають у процесі фундаментального переосмислення своєї місії та операційних моделей в умовах розбудови цифрового суспільства. Зберігаючи традиційну цінність як осередки доступу до знань, вони активно трансформуються, беручи на себе нові критично важливі функції: навігаторів у дедалі складнішому інформаційному потоці, центрів розвитку цифрових компетентностей населення, відкритих комунікаційних платформ та інструментів соціальної інтеграції. Успішність цього адаптаційного процесу в українських реаліях безпосередньо залежить від комплексних та системних зусиль, спрямованих на модернізацію цифрової інфраструктури, створення та просування якісного електронного контенту й послуг, налагодження ефективної цифрової комунікації, безперервний професійний розвиток бібліотечних фахівців та глибоку орієнтацію на мінливі потреби користувачів. Ефективна відповідь на існуючі виклики, ускладнені зовнішніми кризовими факторами, потребує синергії — цілеспрямованої державної політики та підтримки, чіткої стратегії цифрового розвитку галузі, а також розбудови стійких партнерських відносин між бібліотеками, органами влади, освітніми установами, громадським сектором та бізнесом. Лише так публічні бібліотеки зможуть повною мірою реалізувати свій потенціал як важливі чинники розбудови демократичного, освіченого та згуртованого суспільства в цифрову епоху.

Перспективи подальших досліджень. Напрямами наступних розвідок можуть стати: поглиблений аналіз впливу інформаційно-цифрового суспільства на читачькі практики та інформаційну поведінку різних груп користувачів бібліотек; оцінка ефективності цифрових послуг та програм з цифрової грамотності, що впроваджуються українськими бібліотеками; дослідження моделей інтеграції технологій ІІІ в бібліотечну діяльність; розробка стратегій цифрової трансформації для бібліотек різних типів (сільських, міських, обласних) з урахуванням їхніх ресурсних можливостей та місцевого контексту; вивчення довгострокових наслідків війни для цифрового розвитку бібліотечної мережі України.

Список посилань

- Галета, Я. В. (2024). Теоретичні засади формування цифрової компетентності в контексті інформаційної, бібліотечної та архівної справи. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, 215, 12–15. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-215-12-15>
- Горбул, Т. О. (2023). Діджиталізація культурної спадщини в Україні: аналіз особливостей в контексті розвитку цифрової культури. *Культурологічний альманах*, 4, 212–218. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.4.29>
- Іванова, М. (2021). Бібліотечна справа в державних стратегіях розвитку України. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*, 62, 67–83. <https://doi.org/10.15407/np.62.067>

- Карплюк, С. О. (2019). Особливості цифровізації освітнього процесу у вищій школі. У В. Г. Кремінь, О. І. Ляшенко (Ред.), *Інформаційно-цифровий освітній простір України: трансформаційні процеси і перспективи розвитку: збірник наукових праць* (с. 191–200). Національна академія педагогічних наук України.
- Овчарук, О. В., Гриценчук, О. О., Іванюк, І. В., Карташова, Л. А., Кравчина, О. С., Лещенко, М. П., & Малицька, І. Д. (2022). *Розвиток інформаційно-цифрового освітнього середовища закладу загальної середньої освіти: методичний посібник*. Інститут цифровізації освіти НАПН України.
- Ростока, М. Л. (2022). Інформаційно-аналітичний супровід модернізації і реформування сучасної освіти в умовах форс-мажорних обставин, трансформаційних змін і цифровізації суспільства (2019–2022 рр.) (аналітичний огляд). В С. В. Лапаєнко та ін. (Авт.-упор.), *Діяльність НАПН України щодо науково-методичного забезпечення модернізації та реформування освіти: оглядове видання* (с. 38–66). ТВОРИ.
- Самохіна, Ж. (2024). Використання інструментарію цифрового маркетингу в діяльності бібліотек. *Бібліотечний вісник*, 1, 12–22. <https://doi.org/10.15407/bv2024.01.012>
- Сафонова, Т. А. (2022). Цифровізація — стратегічний шлях розвитку бібліотечної сфери. In *Integration of scientific and modern ideas into practice, VIII International Scientific and Practical Conference (Stockholm, November 15–18, 2022)* (pp. 757–760). International Science Group.
- Bell, D. (2020). Post-Industrial Society. In R. Blom et cet. (Eds.), *The Information Society Reader* (pp. 86–102). Routledge.
- Carr, N. (2010). *The Shallows: How the Internet Is Changing the Way We Think, Read and Remember*. Atlantic.
- Castells, M. (2004). Informationalism, Networks, and the Network Society: A Theoretical Blueprint. In M. Castells (Ed.), *The Network Society A Cross-cultural Perspective* (pp. 3–45). Edward Elgar.
- Cox, J. (2023). The Position and Prospects of Academic Libraries: Strengths and Opportunities. *New Review of Academic Librarianship*, 29(4), 367–393, <https://doi.org/10.1080/13614533.2023.2238692>
- Jenkins, H. (2006). *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*. New York University Press.
- Tiurkedzhy, N., Marina, O., Davydova, I., Marin, S. (2024). Experience of Implementing Assistive Technologies in Ukrainian and Foreign Document and Information Structures. *University Library at a New Stage of Social Communications Development. Conference Proceedings*, (9), 140–149. https://doi.org/10.15802/unilib/2024_316712
- Webster, F. (2014). *Theories of the Information Society* (4th ed.). Routledge.

References

- Haleta, Ya. V. (2024). Theoretical principles of the formation of digital competence in the context of information, library and archive matters. *Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohichni nauky*, 215, 12–15. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-215-12-15>. [In Ukrainian].
- Horbul, T. O. (2023). Digitization of cultural heritage in Ukraine: analysis of features in the context of digital culture development. *Kulturolohichniy almanakh*, 4, 212–218. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.4.29>. [In Ukrainian].

- Ivanova, M. (2021). Library affairs in state strategies development of Ukraine. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 62, 67–83. <https://doi.org/10.15407/np.62.067>. [In Ukrainian].
- Karpliuk, S. O. (2019). Features of digitalization of the educational process in higher school. In V. H. Kremin, O. I. Liashenko (Eds.), *Information and digital educational space of Ukraine: transformation processes and development prospects: collection of scientific papers* (pp. 191–200). National Academy of Educational Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
- Ovcharuk, O. V., Hrytsenchuk, O. O., Ivaniuk, I. V., Kartashova, L. A., Kravchyna, O. Ye., Leshchenko, M. P., & Malyska, I. D. (2022). *Development of the information and digital educational environment of a general secondary education institution: a methodological manual*. Institute for Digitalization of Education of the NAES of Ukraine. [In Ukrainian].
- Rostoka, M. L. (2022). Information and analytical support for the modernization and reform of modern education in conditions of force majeure, transformational changes and digitalization of society (2019–2022) (analytical review). In S. V. Lapaenko et al. (Auth.-comp.), *Activities of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine on scientific and methodological support of modernization and reform of education: Review Publication* (pp. 38–66). TVORY. [In Ukrainian].
- Samokhina, Zh. (2024). Use of digital marketing tools in library activities. *Biblioteknyi visnyk*, 1, 12–22. <https://doi.org/10.15407/bv2024.01.012>. [In Ukrainian].
- Safonova, T. A. (2022). Digitalization — a strategic path for the development of the library sector. In *Integration of scientific and modern ideas into practice, VIII International Scientific and Practical Conference* (Stockholm, November 15–18, 2022) (pp. 757–760). International Science Group. [In Ukrainian].
- Bell, D. (2020). Post-Industrial Society. In R. Blom et cet. (Eds.), *The Information Society Reader* (pp. 86–102). Routledge. [In English].
- Carr, N. (2010). *The Shallows: How the Internet Is Changing the Way We Think, Read and Remember*. Atlantic. [In English].
- Castells, M. (2004). Informationalism, Networks, and the Network Society: A Theoretical Blueprint. In M. Castells (Ed.), *The Network Society A Cross-cultural Perspective* (pp. 3–45). Edward Elgar. [In English].
- Cox, J. (2023). The Position and Prospects of Academic Libraries: Strengths and Opportunities. *New Review of Academic Librarianship*, 29(4), 367–393, <https://doi.org/10.1080/13614533.2023.2238692>. [In English].
- Jenkins, H. (2006). *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*. New York University Press. [In English].
- Tiurkedzhy, N., Marina, O., Davydova, I., Marin, S. (2024). Experience of Implementing Assistive Technologies in Ukrainian and Foreign Document and Information Structures. *University Library at a New Stage of Social Communications Development. Conference Proceedings*, (9), 140–149. https://doi.org/10.15802/unilib/2024_316712. [In English].
- Webster, F. (2014). *Theories of the Information Society* (4th ed.). Routledge. [In English].

<https://doi.org/10.31516/2410-5333.067.09>¹

УДК 021.899(477):025.4.03

А. М. Юдов

аспірант, кафедра інформаційної діяльності та зв'язків з громадськістю, Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ, Україна

yudovv@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0009-9255-7263>

ЕЛЕКТРОННІ СЕРВІСИ В ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ БІБЛІОТЕК: НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Досліджено нормативно-правове забезпечення у сфері впровадження електронних сервісів у діяльність українських бібліотек. Проаналізовано законодавче підґрунтя трансформаційних процесів в інформаційно-бібліотечній сфері України, що є надзвичайно важливим для подальшого поступу галузі. З'ясовано, що в національному законодавстві загалом сформовано засади розбудови інформаційного суспільства, прийнято нормативно-правові акти, що регулюють діяльність бібліотечної галузі, зокрема впровадження інформаційно-комунікаційних технологій та формування електронних ресурсів. Однак українській нормативно-правовій базі досі притаманні декларативність, відсутність актів прямої дії та потреба в прийнятті великої кількості підзаконних актів для цільового фінансування задля забезпечення доступу зручними сервісами до національних і світових інформаційних ресурсів. Одним із першочергових завдань має бути оновлення Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» та ухвалення Закону України «Про Національну електронну бібліотеку».

Ключові слова: *електронні сервіси, законодавство України, інформаційні ресурси, інформаційно-бібліотечна сфера, цифрові технології.*

A. Yudov

postgraduate student, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

ELECTRONIC SERVICES IN THE ACTIVITIES OF UKRAINIAN LIBRARIES: REGULATORY AND LEGAL SUPPORT

The problem statement. The difficulties of implementing information technologies are due to the specifics of the work of libraries and the rapid development of their technical and technological support, which, of course, requires constant modification, organization of employee training, as well as improvement of the legislative framework in accordance with the level of development of information technologies and the implementation of electronic services. Providing these transformation processes with a legislative basis is extremely important for the further progress of the information and library sector in Ukraine.

The purpose of the research — regulatory and legal support in the field of implementing electronic services in the activities of Ukrainian libraries.

The methodology. The research methodology is based on the application of analysis and synthesis methods, which ultimately made it possible to achieve the goal and draw reasonable conclusions.

¹ This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

The results. Ukraine's independent information policy dates back to 1991, the year the country regained its independence. An important step in the formation of the legal foundations of the country's information market and the development of the information and library sector as an important component of the information and communication infrastructure was the adoption of the Law of Ukraine "On Information". Informatization processes in Ukrainian libraries are constantly dependent on the introduction of the latest information technologies, to which they are forced to constantly adapt in order to confirm their demand by society.

The scientific novelty. For the first time, the regulatory framework for the implementation of electronic services in the activities of Ukrainian libraries was investigated. It has been found that with the spread of information and communication technologies in the information and library sphere, qualitative changes have occurred in the forms, methods and channels of providing libraries with their services to users. Today, not only information resources are in demand, but also their management systems, because intelligent search services allow the user to find the necessary information faster and more adequately than the request.

Conclusions. In the national legislation as a whole, the principles of building an information society have been formed, and regulatory and legal acts have been adopted that regulate the activities of the library industry, in particular the introduction of information and communication technologies and the formation of electronic resources. The Ukrainian regulatory and legal framework is still characterized by declarativity, the absence of acts of direct action, and the need to adopt a large number of by-laws for targeted financing of all good initiatives to ensure access to national and global information resources through convenient services.

Keywords: *electronic services, legislation of Ukraine, information resources, information and library sphere, digital technologies.*

Актуальність теми дослідження. Одним з ключових пріоритетів розвитку бібліотечної галузі є підвищення ефективності надання інформаційних послуг у результаті запровадження зручних електронних сервісів. Нині електронні бібліотечні сервіси стрімко еволюціонують, поступово змінюючи звичні бібліотечні послуги, довгі очікування відповіді та необхідність особистого відвідування бібліотеки на декілька кліків у комп'ютері чи телефоні. Електронний бібліотечний сервіс — це послуги, які бібліотека надає своїм користувачам за допомогою електронних засобів комунікації та спеціальних платформ. Отже, це ті послуги, які користувач отримує дистанційно за допомогою комп'ютера чи смартфона.

Тотальне впровадження цифрових технологій актуалізує нові завдання перед бібліотеками України. Переосмислюються сам принцип організації бібліотечного простору, методи бібліотечно-інформаційної діяльності, ресурсне забезпечення бібліотечних фондів. Використання сучасних інформаційних технологій, мультимедійних систем, електронних бібліотек тощо забезпечує принципово новий рівень обслуговування користувачів.

Постійне зростання обсягів інформації та вміння з нею працювати посилюють роль бібліотек як одного з провідних суб'єктів інформаційного ринку, сприяють модернізації бібліотечного електронного сервісу задля вдосконалення

доступу для всіх членів суспільства, допомагаючи ефективному забезпеченню зростаючих інформаційних запитів у всіх сферах суспільства. В умовах російсько-української війни й післявоєнної відбудови вивчення особливостей упровадження сучасних технологій та їхня ефективність у роботі бібліотек є надзвичайно актуальними.

Постановка проблеми. Українські бібліотеки мають давні традиції та функціонал з надання якісних послуг. Цифровізація істотно посилила традиційні бібліотечні функції — пізнавальну, просвітницьку, інформаційну, комунікаційну, культурно-виховну, меморіальну, дозвілєву тощо. Організація знання у формі ретельно впорядкованих бібліотечних фондів є важливим процесом, який набуває ще більшої актуальності зі стрімким нарощуванням масиву електронної інформації. Цифровізація стимулює тенденцію перетворення бібліотек у т. зв. лабораторії комплексного опрацювання інформації та надання її користувачу зручним для нього способом. Нині для українських бібліотек це є доволі оптимістичною тенденцією, адже йдеться про новий імпульс для розвитку, який бібліотечне співтовариство має використати повною мірою. Академік О. Онищенко переконаний, що саме в цьому криється гарантована бібліотечна перспектива (Онищенко, 2021).

Оскільки інформаційні ресурси поступово змінюють свою природу — від традиційного друкованого видання до наявного лише у віртуальному просторі, — то інформація удоступнюється для широкого кола користувачів на робочому столі з різноманітних персональних гаджетів. Таким чином, суттєві трансформації в українських бібліотеках відбулися завдяки адаптації до використання новітніх технологій.

Складнощі впровадження інформаційних технологій зумовлені специфікою роботи бібліотек та стрімкістю розбудови їх техніко-технологічного забезпечення, що, безумовно, потребує постійної модифікації, організації навчання працівників, а також удосконалення законодавчої бази відповідно до рівня розвитку інформаційних технологій та впровадження електронних сервісів.

Отже, забезпечення цих трансформаційних процесів законодавчим підґрунтям є надзвичайно важливим для подальшого поступу бібліотечно-інформаційної сфери України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідники приділяють значну увагу ролі бібліотек у системі соціальних комунікацій, а також шляхам і засобам модернізації бібліотечних процесів і сервісів. У монографії О. Желай комплексно досліджено й узагальнено функціонування електронного сервісу сучасної книгозбірні, а також проаналізовано ефективність обслуговування різних категорій користувачів (Желай, 2021).

М. Іванова окреслила основні принципи цифровізації та роль українських бібліотек у цьому процесі через призму нормативно-правового забезпечення (Іванова, 2020). Н. Лощинська, на основі аналізу українських правових актів встановила, що переважна їх більшість сприяє розбудові бібліотечно-інформаційної сфери, упровадженню цифрових технологій та організації вільного

доступу користувачів до електронних інформаційних ресурсів, захисту авторського права в інформаційно-пошукових системах, формуванню та розбудові інформаційно-бібліотечних ресурсів (Лощинська, 2024).

Дослідження О. Клименко й О. Сокур присвячено аналізу нормативно-правової бази України щодо розбудови Національної електронної бібліотеки України (Клименко & Сокур, 2023). Ученими з'ясовано, що чинна українська нормативно-правова база загалом відповідає сучасним вимогам щодо успішного функціонування бібліотечної галузі, але потребує узгодження національного законодавства з нормами міжнародного права.

Теоретичні й практичні аспекти становлення електронних бібліотек (зокрема, нормативно-правове забезпечення) та напрацювання щодо створення Національної електронної бібліотеки висвітлено в розділі колективної монографії О. Сербінін та О. Збанацькою (Сербін & Збанацька, 2024). Підсумовуючи, автори зазначають, що створення Національної електронної бібліотеки України є «складним завданням, що потребує вирішення змістових, методичних, організаційних, технологічних та технічних питань» (Сербін & Збанацька, 2024, с. 105).

Імерсивні технології для електронних бібліотек розглянуто в публікації С. Хрущ, В. Кушнарйова, А. Лютого та І. Онищенко. Дослідники пропонують використання штучного інтелекту в бібліотеках, зокрема в частині надання персоналізованих рекомендацій (Хрущ та ін., 2023).

Проте спостерігається обмаль досліджень нормативно-правового забезпечення у сфері впровадження електронних сервісів у діяльність українських бібліотек. Це питання потребує серйозного теоретичного осмислення, вироблення практичних рекомендацій на шляху впровадження сучасного бібліотечного обслуговування.

Мета статті — визначення напрямів вдосконалення нормативно-правового забезпечення запровадження електронних сервісів у діяльність українських бібліотек.

Методологія дослідження ґрунтується на застосуванні методів аналізу та синтезу, системного підходу й джерелознавчого аналізу, що в підсумку надало змогу досягти мети й сформулювати обґрунтовані висновки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незалежна інформаційна політика України бере початок з 1991 р. — року відновлення країною своєї незалежності. Згідно зі ст. 17 Конституції України, інформаційна безпека — це функція держави: «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» (1996). Ст. 32 і 34 регламентують основи інформаційних правовідносин у державі.

Важливим кроком формування правових засад інформаційного ринку країни та розвитку інформаційно-бібліотечної сфери як важливого складника інформаційно-комунікаційної інфраструктури стало ухвалення Закону України «Про інформацію», де чітко зафіксовано, що основою інформаційного суверенітету держави є національні інформаційні ресурси (1999). Ухвалені закони

України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» (1994), «Про бібліотеки та бібліотечну справу» (1995), «Про обов'язковий примірник документів» (1992) були спрямовані на розбудову бібліотечно-інформаційної сфери та стабільне поповнення бібліотек інформаційними ресурсами.

На підставі Закону України «Про Національну програму інформатизації» (1998, 2022) та постанов Верховної Ради України «Про затвердження Національної програми інформатизації», які актуалізувалися ще три роки, було здійснено комплекс робіт із забезпечення розбудови інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури, зокрема вироблено систему моніторингу вебсайтів органів державної влади та рейтингове оцінювання створених державних електронних інформаційних ресурсів.

Зауважимо, що попередній Закон України «Про Національну програму інформатизації» у 2022 р. втратив чинність у зв'язку з ухваленням нового Закону України «Про Національну програму інформатизації». У новому документі електронні інформаційні ресурси трактуються як «систематизовані відомості і дані, створені, оброблені та збережені в електронній формі за допомогою технічних засобів та/або програмних продуктів» (Про Національну програму інформатизації, 2022). Отже, нова концепція визначала особливості реалізації державної політики у сфері інформатизації задля забезпечення потреб і розвитку інформаційного суспільства, упровадження інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій. У цьому Законі вперше на законодавчому рівні визначено термін *цифровізація* як «процес упровадження цифрових технологій в усі сфери суспільного життя» (Про Національну програму інформатизації, 2022).

Важливим кроком у законодавчому забезпеченні процесів інформатизації стало ухвалення Закону України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства на 2007–2015 роки» (2007). Цим документом задекларовано головний пріоритет України — «прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, в якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистісному розвитку та підвищуючи якість життя» (Про основні засади розвитку інформаційного суспільства на 2007–2015 роки, 2007). У цьому правовому акті також визначалася необхідність вирішення питання створення національної електронної бібліотеки України.

О. Клименко та О. Сокур зазначають, що питання започаткування і формування національної системи електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів — Національної електронної бібліотеки України (НЕБУ) на законодавчому рівні порушувалося неодноразово (Клименко & Сокур, 2023). Уперше це питання актуалізувалося в 1998 р. з ухваленням Закону України «Про Національну програму інформатизації», де було передбачено й розробку Державної програми «Електронна бібліотека» (Про Національну програму інформатизації, 1998). Таким чином, у 1999 р. Кабінетом Міністрів України було прийнято постанову,

де й окреслено суть програми зі створення НЕБУ (Про затвердження переліку державних замовників завдань (проектів) Національної програми інформатизації на 1999 рік, 1999). Зазначимо, що організаційними принципами формування розподіленого ресурсу НЕБУ визначено координацію відомчих програм і проєктів щодо оцифровування найціннішої та найзатребуванішої частини бібліотечного фонду країни, налагодження дієвої кооперації задля їхнього об'єднання в потужний корпоративний ресурс для налагодження системи збереження та запровадження сервісів з їх ефективного використання.

Як вказують О. Клименко та О. Сокур, українські бібліотеки активно долучилися до обговорення та реалізації плану створення НЕБУ (Клименко & Сокур, 2023). Так, було розроблено Стратегічний план інформатизації бібліотек України до 2005 р., який вміщував 10 програм, зокрема: Створення національної інформаційно-бібліотечної мережі; Створення та запровадження комунікативного формату для обміну бібліографічними даними в Україні (UkrMARC) та на міжнародному рівні (UNIMARC) (Сенченко, 1997). Однак жоден із цих проєктів так і не було втілено в життя.

Найрезультативнішим виявився корпоративний проєкт з формування загальнодержавної бази даних «Україніка наукова», започаткований у 1998 р. Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського спільно з Інститутом проблем реєстрації інформації Національної академії наук України. Ця база даних містить інформацію про зміст наукових публікацій за усіма галузями знань. Як зазначають О. Клименко і О. Сокур, реалізація цього проєкту сприяє зміцненню інформаційної бази підтримки інноваційної діяльності, включенню національних ресурсів у зручному форматі до міжнародної системи електронних комунікацій (Клименко & Сокур, 2023), а також є зручним сервісом доступу до великого універсуму знань. Зауважимо, що цей ресурс є лише одним зі складників майбутньої Національної електронної бібліотеки України.

У 2003 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України ухвалено «Концепцію формування системи національних електронних інформаційних ресурсів» (2003), де провідною метою визначено розробку стратегії вирішення організаційних, нормативно-правових і технологічних аспектів проблеми формування системи національних інформаційних ресурсів, у складі яких, зокрема, було вказано й електронні ресурси українських бібліотек та інформаційних центрів. Також у цьому документі увагу приділено й створенню Національного реєстру електронних інформаційних ресурсів, який так і не було сформовано.

Метою розпорядження Президента України «Про першочергові завдання щодо впровадження новітніх інформаційних технологій» (2005) було створення належних умов щодо прискорення економічного та соціального розвитку держави, суттєвого поліпшення умов життя українців, забезпечення відкритості й прозорості функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування. Цим документом визначено, що розвиток інформаційного суспільства в Україні та упровадження новітніх інформаційних технологій в усі сфери суспільного життя є важливим пріоритетом державної політики України. Одним із

завдань є створення е-архівів, е-бібліотек, е-музеїв та інших закладів культури, а також формування баз даних з української історії, культури, народної творчості, сучасного мистецтва та забезпечення каналів широкого доступу суспільства до цих ресурсів.

Вагомим чинником щодо впровадження електронних сервісів у діяльність українських бібліотек було ухвалення Закону України «Про захист персональних даних» (2010), який регулює правові відносини, пов'язані з їх захистом і обробкою. Цей Закон спрямований на захист основоположних прав і свобод людини й громадянина — права невтручання в особисте життя при обробці персональних даних.

Зазначимо, що процеси інформатизації в українських бібліотеках перебувають у постійній залежності від упровадження новітніх інформаційних технологій, до яких вони мають швидко пристосовуватися задля підтвердження своєї затребуваності суспільством. Таким чином книгозбірні поступово перетворюються на інформаційні хаби, центри активності в громадах, осередки для навчання, спілкування, дозвілля.

У 2011 р. постановою Кабінету Міністрів України було схвалено Державну цільову національно-культурну програму створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека — XXI», мета якої — підвищення ефективності використання, забезпечення доступності документів, що зберігаються в бібліотеках, архівах і музеях, шляхом розбудови єдиної інформаційної бібліотечної системи (2011). Цей документ став вагомим складником Національної програми інформатизації та надав ще один поштовх до запровадження зручних сервісів доступу користувачів до інформаційних ресурсів, які формували бібліотеки на своїх вебсайтах.

У 2013 р. Кабінетом Міністрів України було ухвалено Стратегію розвитку інформаційного суспільства в Україні (2013). Цим документом було передбачено активну участь українських бібліотек у реалізації важливих складників: електронна освіта, електронна культура, електронна демократія. Також держава гарантувала сприяння щодо створення інформаційних мереж і телекомунікаційних систем для впровадження зручних сервісів інформаційних обмінів, входження бібліотек у світові глобальні комп'ютерні мережі, об'єднання та забезпечення доступності розподілених бібліотечних ресурсів, інтеграцію книгозбірень у світовий інформаційний простір і створення умов для плідного міжнародного бібліотечного співробітництва.

У 2017 р. Кабінетом Міністрів України було затверджено рамковий документ — Стратегія розвитку бібліотечної справи на період до 2025 р. «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» (2017). Цим документом передбачалося започаткування й здійснення спільних проєктів, спрямованих на формування ефективних корпоративних інформаційних мереж, зведених електронних каталогів, результативних бібліотечно-інформаційних консорціумів, тематичних електронних бібліотек, оснащених єдиним програмним забезпеченням наповнення та єдиними пошуковими системами задля зручного сервісу

доступу через єдину спеціалізовану платформу. Реалізація цієї Стратегії потребувала розроблення та ухвалення великої кількості підзаконних розпоряджень і постанов, але, насамперед, — стабільного фінансування. На жаль, все це так і не було зроблено.

У 2018 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України було затверджено Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки, яка втілювала курс нашої країни на євроінтеграцію та відображала відповідні поточні пріоритети державної політики (2018). Одним із національних пріоритетів було проголошено «створення електронного інформаційного ресурсу з базами даних про об'єкти культурної спадщини, культурні цінності (зокрема, Музейного фонду України), створення електронного інформаційного ресурсу, який складатиметься з модулів (баз даних), з подальшою інтеграцією такої інформації в національні та міжнародні інформаційні ресурси, та забезпечення диференційованого доступу до неї цільових аудиторій» (Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки, 2018).

Наказом Міністерства культури України було затверджено Положення про Українську цифрову бібліотеку (Про затвердження Положення про Українську цифрову бібліотеку, 2018), у якому задекларовано, що метою створення й функціонування цієї бібліотеки є сприяння розвитку культурної, освітньої, наукової й інноваційної діяльності, задоволення культурних, освітніх, інформаційних, науково-дослідних та інших потреб користувачів. У документі подано склад фонду Української цифрової бібліотеки, використовуване програмне забезпечення, визначено технологію роботи, управління й регламент діяльності, а також підготовку цифрового контенту для поповнення цього вагомого ресурсу. Однак, на жаль, ці плани так і не було реалізовано.

У 2021 р. Кабінетом Міністрів України схвалено план заходів з реалізації Стратегії людського розвитку на 2021–2023 роки (Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії людського розвитку на 2021–2023 роки, 2021). У цьому документі в частині «Розвиток бібліотечної справи та популяризація читання» оперативною ціллю визначено основні засади функціонування Національної електронної бібліотеки України.

Наразі реалізація проекту зі створення НЕБУ відбуватиметься в чотири етапи, строк реалізації — 2024–2029 рр. У результаті буде запроваджено централизовану систему довготривалого зберігання електронних документів, що має на меті підвищити доступність користувачів до документів та поліпшити захист національного культурного надбання українців. Також із запровадженням зручних сервісів доступу до ресурсів НЕБУ підвищиться й ефективність роботи бібліотечно-інформаційних установ, у яких зберігаються ці об'єкти національного надбання, а впровадження єдиних підходів до технології формування, прискорення процесів оцифровування документів на основі міжнародних стандартів у підсумку сприятиме створенню дійсно національного продукту зі зручним сервісом доступу до нього всіх користувачів (Бойко, 2023).

У 2023 р. було схвалено Закон України «Про цифровий контент та цифрові послуги», який регулює правові відносини між виконавцем та споживачем щодо надання цифрового контенту та/або цифрової послуги (2023). У цьому документі термін «цифрова послуга» трактується як «послуга, що надає можливість споживачу створювати, обробляти, зберігати та поширювати дані в цифровій формі або отримувати доступ до таких даних, а також здійснювати будь-які інші дії з даними у цифровій формі, що були створені чи завантажені споживачем або іншими користувачами такої послуги» (2023). В українському законодавстві до цифрових послуг належать такі, що дають змогу створювати, обробляти, отримувати доступ або зберігати дані в цифровій формі.

Нині українські бібліотеки продовжують відігравати важливу роль у запровадженні нових сервісів і технологій щодо продукування суспільно значущої інформації та забезпечення інтелектуального насичення українського інформаційного простору.

Висновки. Інтеграція українських бібліотек у систему цифрових комунікацій сприяє підвищенню рівня обслуговування користувачів, зокрема забезпечуючи доступ до бібліотечних сервісів і ресурсів 24/7 з будь-якої точки світу. Запровадження інформаційно-комп'ютерних та інтернет-технологій у бібліотечну галузь спричинило якісні зміни форм, методів та каналів надання бібліотеками своїх послуг користувачам. Нині затребуваними є не лише інформаційні ресурси, а й системи управління ними, адже сервіси з інтелектуального пошуку дозволяють суттєво підвищити оперативність і релевантність пошуку необхідної користувачу інформації.

Одним з першочергових завдань має бути оновлення Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», в основу якого має бути покладено стратегію інформаційно-комунікаційного розвитку українських бібліотек, що забезпечить правове регулювання створення та використання інформаційних ресурсів і впровадження сучасних сервісів обслуговування користувачів. Також невідкладним є ухвалення Закону України «Про Національну електронну бібліотеку» та виділення на неї цільового фінансування.

У національному законодавстві загалом сформовано засади розбудови інформаційного суспільства, прийнято нормативно-правові акти, що регулюють діяльність бібліотечної галузі, зокрема впровадження інформаційно-комунікаційних технологій та формування електронних ресурсів.

Перспективи подальших досліджень. Чинний українській нормативно-правовій базі досі притаманні декларативність, відсутність актів прямої дії та потреба в прийнятті великої кількості підзаконних актів для цільового фінансування всіх цифрових інновацій задля забезпечення доступу зручними сервісами до національних і світових інформаційних ресурсів, що, з одного боку, ще чекає свого дослідника, а з іншого, потребує виваженої копіткої скоординованої роботи фахівців інформаційно-бібліотечної сфери та законотворців.

Список посилань

- Бойко, О. (2023, Листопад 04). Як працюватиме Національна електронна бібліотека України. *Читомо*. <https://tinyurl.com/bddehasu>
- Верховна Рада України. (1992, Жовтень 02). (1992). *Про обов'язковий примірник документів: Закон України № 595-XIV*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-14#Text>
- Верховна Рада України. (1994, Липень 05). *Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах: Закон України № 80/94-ВР*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text>
- Верховна Рада України. (1995, Січень 27). *Про бібліотеки та бібліотечну справу: Закон України № 32/95-ВР*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80#Text>
- Верховна Рада України. (1998, Лютий 04). *Про Національну програму інформатизації: Закон України № 74/98-ВР*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80#Text>
- Верховна Рада України. (1999, Квітень 09). *Про інформацію: Закон України № 2657-XII*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
- Верховна Рада України. (2005, Жовтень 20). *Про першочергові завдання щодо впровадження новітніх інформаційних технологій: Указ Президента України № 1497/2005*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1497/2005#Text>
- Верховна Рада України. (2010, Червень 1). *Про захист персональних даних: Закон України № 2297-VI*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>
- Верховна Рада України. (2020, Січень 1). *Конституція України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
- Верховна Рада України. (2022, Грудень 01). *Про Національну програму інформатизації: Закон України № 2807-IX*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#n191>
- Верховна Рада України. (2023, Серпень 10). *Про цифровий контент та цифрові послуги: Закон України № 3321-IX*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3321-20#Text>
- Желай, О. (2021). *Електронний сервіс сучасної бібліотеки [монографія]*. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. https://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er%2D0004128.pdf
- Іванова, М. В. (2020, 6–8 жовтня). Цифровізація в Україні: нормативно-правове забезпечення. У *Бібліотека. Наука. Комунікація. Розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації: міжнародна наукова конференція* (с. 37–41). Київ. <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/906>
- Кабінет Міністрів України. (1999, Березень 22). *Про затвердження переліку державних замовників завдань (проектів) Національної програми інформатизації на 1999 рік: Постанова № 431*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/431-99-%D0%BF#Text>
- Кабінет Міністрів України. (2003, Травень 5). *Про затвердження Концепції формування системи національних електронних інформаційних ресурсів: Розпорядження № 259-р*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/259-2003-%D1%80#Text>
- Кабінет Міністрів України. (2011, Серпень 17). *Державна цільова національно-культурна програма створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека — XXI»: Постанова № 956*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/956-2011-%D0%BF#Text>

- Кабінет Міністрів України. (2013, Травень 15). *Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні: Розпорядження № 386-р*. <https://www.kmu.gov.ua/pras/246420577>
- Кабінет Міністрів України. (2016, Березень 23). *Стратегія розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України»: Розпорядження № 219-р*. <https://www.kmu.gov.ua/pras/248924865>
- Кабінет Міністрів України. (2018, Серпень 08). *Про затвердження Положення про Українську цифрову бібліотеку: Наказ Міністерства культури України №684-р..* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0970-18#Text>
- Кабінет Міністрів України. (2018, Січень 17). *Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження № 67-р*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80>
- Кабінет Міністрів України. (2021, Грудень 09). *Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії людського розвитку на 2021–2023 роки: Розпорядження № 1617-р*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1617-2021-%D1%80#Text>
- Клименко, О., & Сокур, О. (2023). Національна електронна бібліотека України: нормативно-правове забезпечення. *Вісник Книжкової палати*, 5, 10–15. [https://doi.org/10.36273/2076-9555.2023.5\(322\).10-15](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2023.5(322).10-15)
- Лощинська, Н. В. (2024). Нормативно-правова база розвитку бібліотечних електронних ресурсів в Україні. *Бібліотечний Меркурій*, 1(31), 147–157. [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2024.1\(31\).305541](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2024.1(31).305541)
- Онищенко, О. (2021). Цифровізація — стратегічний шлях розвитку бібліотечної сфери. *Бібліотечний вісник*, 4, 3–9. http://bv.nbuv.gov.ua/doc/bv_2021_4_3
- Сенченко, М. І. (1997). Стратегічний план інформатизації бібліотек України до 2005 року (Доповідь на пленарному засіданні Міжнародної конференції «Крим-97»). *Вісник Книжкової палати*, 6, 3–6.
- Сербін, О., & Збанацька, О. (2024). Національна електронна бібліотека України: виклики та рішення. У Л. П. Бойко (Відп. ред.), *Дослідницькі парадигми та інноваційні стратегії у цифровому суспільстві [колективна монографія]* (сс. 71–112). https://drive.google.com/file/d/1yq_zJQ72aibWhHfa9K3Lw1MUstJPVzbH/view?pli=1
- Хрущ, С., Кушнар'ов, В., Лютий, А., & Онищенко, І. (2023). Імерсивні технології для електронних бібліотек. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*, 6(2), 341–352. <https://doi.org/10.31866/2617-796X.6.2.2023.293605>

References

- Boiko, O. (2023, November 04). How the National Electronic Library of Ukraine will work. *Chytomo*. <https://tinyurl.com/bddehacu>. [In Ukrainian].
- Verkhovna Rada Ukrainy. (1992, October 02). *On the mandatory copy of documents: Law of Ukraine No. 595-XIV*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-14#Text>. [In Ukrainian].
- Verkhovna Rada Ukrainy. (1994, July 05). *On the protection of information in information and telecommunication systems: Law of Ukraine No. 80/94-VR*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text>. [In Ukrainian].

- Verkhovna Rada Ukrainy. (1995, January 27). *On libraries and library affairs: Law of Ukraine No. 32/95-VR*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80#Text>. [In Ukrainian].
- Verkhovna Rada Ukrainy. (1998, February 04). *On the National Informatization Program: Law of Ukraine No. 74/98-VR*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80#Text>. [In Ukrainian].
- Verkhovna Rada Ukrainy. (1999, April 09). *On information: Law of Ukraine No. 2657-XII*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>. [In Ukrainian].
- Verkhovna Rada Ukrainy. (2005, October 20). *On the priority tasks for the introduction of advanced information technologies: Decree of the President of Ukraine No. 1497/2005*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1497/2005#Text>. [In Ukrainian].
- Verkhovna Rada Ukrainy. (2010, June 1). *On personal data protection: Law of Ukraine No. 2297-VI*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>. [In Ukrainian].
- Verkhovna Rada Ukrainy. (2020, January 1). *Constitution of Ukraine*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. [In Ukrainian].
- Verkhovna Rada Ukrainy. (2022, December 01). *On the National Informatization Program: Law of Ukraine No. 2807-IX*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#n191>. [In Ukrainian].
- Verkhovna Rada Ukrainy. (2023, August 10). *On digital content and digital services: Law of Ukraine No. 3321-IX*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3321-20#Text>. [In Ukrainian].
- Zhelai, O. (2021). *Electronic service of the modern library [monograph]*. National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi. https://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er%2D0004128.pdf. [In Ukrainian].
- Ivanova, M. V. (2020, October 6–8). Digitalization in Ukraine: regulatory and legal support. In *Library. Science. Communication. Development of library and information potential in the context of digitalization: international scientific conference* (pp. 37–41). Kyiv. <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/906>. [In Ukrainian].
- Kabinet Ministriv Ukrainy. (1999, March 22). *On the approval of the list of state customers for tasks (projects) of the National Informatization Program for 1999: Resolution No. 431*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/431-99-%D0%BF#Text>. [In Ukrainian].
- Kabinet Ministriv Ukrainy. (2003, May 5). *On the approval of the Concept for the formation of the system of national electronic information resources: Order No. 259-r*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/259-2003-%D1%80#Text>. [In Ukrainian].
- Kabinet Ministriv Ukrainy. (2011, August 17). *State targeted national-cultural program for the creation of a unified information library system “Library — XXI”: Resolution No. 956*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/956-2011-%D0%BF#Text>. [In Ukrainian].
- Kabinet Ministriv Ukrainy. (2013, May 15). *Strategy for the development of the information society in Ukraine: Order No. 386-r*. <https://www.kmu.gov.ua/npas/246420577>. [In Ukrainian].
- Kabinet Ministriv Ukrainy. (2016, March 23). *Strategy for the development of the library sector until 2025 “Qualitative changes in libraries for ensuring sustainable development of Ukraine”: Order No. 219-r*. <https://www.kmu.gov.ua/npas/248924865>. [In Ukrainian].

- Kabinet Ministriv Ukrainy. (2018, August 08). *On the approval of the Regulation on the Ukrainian Digital Library: Order of the Ministry of Culture of Ukraine No. 684-r*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0970-18#Text>. [In Ukrainian].
- Kabinet Ministriv Ukrainy. (2018, January 17). *On the approval of the Concept for the development of the digital economy and society of Ukraine for 2018–2020 and the approval of an action plan for its implementation: Order No. 67-r*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80>. [In Ukrainian].
- Kabinet Ministriv Ukrainy. (2021, December 09). *On the approval of the action plan for the implementation of the Human Development Strategy for 2021–2023: Order No. 1617-r*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1617-2021-%D1%80#Text>. [In Ukrainian].
- Klymenko, O., & Sokur, O. (2023). National Electronic Library of Ukraine: regulatory and legal support. *Visnyk Knyzhkovoї Palaty*, 5, 10–15. [https://doi.org/10.36273/2076-9555.2023.5\(322\).10-15](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2023.5(322).10-15). [In Ukrainian].
- Loshchynska, N. V. (2024). Regulatory and legal framework for the development of electronic library resources in Ukraine. *Bibliotechnyi Merkurii*, 1(31), 147–157. [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2024.1\(31\).305541](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2024.1(31).305541). [In Ukrainian].
- Onyshchenko, O. (2021). Digitalization as a strategic path for the development of the library sphere. *Bibliotechnyi Visnyk*, 4, 3–9. http://bv.nbuv.gov.ua/doc/bv_2021_4_3. [In Ukrainian].
- Senchenko, M. I. (1997). Strategic plan for the informatization of libraries of Ukraine until 2005 (Report at the plenary session of the International Conference “Crimea-97”). *Visnyk Knyzhkovoї Palaty*, 6, 3–6. [In Ukrainian].
- Serbin, O., & Zbanatska, O. (2024). National Electronic Library of Ukraine: challenges and solutions. In L. P. Boiko (Ed.), *Research paradigms and innovative strategies in the digital society [collective monograph]* (pp. 71–112). https://drive.google.com/file/d/1yq_zJQ72aibWhHfa9K3Lw1MUsTJpVzbH/view?pli=1. [In Ukrainian].
- Khrushch, S., Kushnariov, V., Liutyi, A., & Onyshchenko, I. (2023). Immersive technologies for electronic libraries. *Digital Platform: Information Technologies in the Socio-Cultural Sphere*, 6(2), 341–352. <https://doi.org/10.31866/2617-796X.6.2.2023.293605>. [In Ukrainian].

Надійшла до редколегії 17.02.2025

[https://doi.org/10.31516/2410-5333.067.10¹](https://doi.org/10.31516/2410-5333.067.10<sup>1</sup)

УДК 004.91

О. Д. Красинський

аспірант спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»,

Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна

oleksii.d.krasynskiy@lpnu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-5993-8496>

ТРАНСФОРМАЦІЯ РОЛІ БІБЛІОТЕК У ЦИФРОВОМУ ОСВІТЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті розглянуто ключові виклики та тенденції, що зумовлюють трансформацію бібліотек в умовах цифрової епохи. Автор аналізує вплив інформаційно-комунікаційних технологій на діяльність сучасних бібліотек, зокрема їхню роль у підтримці науково-освітнього процесу, цифрової грамотності та інформаційної гігієни. Підкреслено значення інтеграції електронних ресурсів, таких як інституційні репозитарії, електронні каталоги та цифрові платформи, в інформаційну інфраструктуру бібліотек.

Особливу увагу приділено зміні професійного профілю бібліотекаря, який з пасивного посередника між книгою і читачем перетворюється на фахівця з цифрових технологій, аналітики, наукометрії та інтелектуальної власності. Розглянуто приклади успішної трансформації бібліотечних сервісів, зокрема в Науково-технічній бібліотеці НУ «Львівська політехніка» та ЛННБ ім. В. Стефаника, які впроваджують інноваційні послуги на основі штучного інтелекту (ШІ), відкритої науки та онлайн-комунікації з користувачами.

Також проаналізовано перспективи розвитку бібліотек як інклюзивних інформаційних центрів, орієнтованих на забезпечення рівного доступу до цифрових ресурсів для всіх категорій користувачів, включаючи осіб з інвалідністю, літніх людей та студентів пенітенціарних установ. Висвітлено потребу в нормативно-правовому забезпеченні цифрового збереження, стандартизації метаданих та уніфікації цифрових сервісів для подальшої інтеграції українських бібліотек у глобальний інформаційний простір.

Ключові слова: *бібліотека, цифрове освітнє середовище, інформаційні ресурси, електронні сервіси, бібліотекар, цифрова трансформація, інклюзивність, штучний інтелект, електронні репозитарії, цифрова грамотність.*

O. Krasynskyi

postgraduate student of the specialty "Information, Library and Archival Affairs",

Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

TRANSFORMATION OF THE ROLE OF LIBRARIES IN THE DIGITAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT

The purpose of the article is to analyze key trends and challenges driving the transformation of libraries in the digital age. The object of the research is modern libraries in the digital educational environment. The subject of research is the transformation processes affecting library roles, electronic information resources integration, and professional competencies of librarians. The relevance of the study

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

stems from the urgent necessity to understand and address the convergence of traditional library functions with modern digital educational practices, ensuring libraries adapt effectively to the demands of contemporary society.

The methodology of this theoretical analysis involves a comprehensive review and synthesis of scholarly literature, institutional case studies, and international best practices. Particular attention is given to the practical experiences of academic libraries, notably the Scientific and Technical Library of Lviv Polytechnic National University and the Vasyl Stefanyk Lviv National Scientific Library, which illustrate successful implementations of innovative digital services, including artificial intelligence, open science initiatives, and inclusive access strategies. The conceptual framework incorporates perspectives on information society, digital competencies, and inclusive access.

The results. 1. Identification of key areas in which libraries undergo significant transformation, including the development of digital competencies among librarians, the adoption of AI technologies, and integration of electronic information resources such as institutional repositories and digital platforms. 2. Recognition of the changing professional profile of librarians, highlighting the transition from passive information intermediaries to active digital curators and advisors in research and academic integrity. 3. Analysis of the inclusivity of library services, addressing the adaptation of digital services to meet the needs of diverse user groups, including persons with disabilities, elderly individuals, and incarcerated students, thus promoting digital equity. 4. Discussion of the challenges related to technological compatibility, metadata standardization, and the lack of unified normative legal frameworks, which hinder the effective integration of Ukrainian libraries into global informational networks.

The scientific novelty of this research lies in the comprehensive analysis of transformational dynamics within libraries in the context of digital educational environments, particularly in relation to the implementation of AI-driven solutions and inclusive digital platforms. It also provides a comparative perspective on international and Ukrainian experiences in these transformative processes.

The practical significance of the article includes identifying key phases and mechanisms of digital transformation, outlining professional development strategies for librarians, and suggesting pathways for harmonizing Ukrainian library standards with international best practices.

Keywords: *libraries, digital transformation, electronic information resources, academic librarianship, AI in libraries, digital literacy, open science, inclusive access, institutional repositories.*

Актуальність теми дослідження зумовлена потребою теоретичного обґрунтування та практичного переосмислення ролі бібліотек у цифровому освітньому середовищі. Інтенсивне впровадження електронних інформаційних ресурсів, зокрема інституційних репозитаріїв, електронних каталогів, баз даних, цифрових платформ наукової комунікації, зумовлює необхідність їх інтеграції в загальний інформаційний простір з урахуванням потреб різних груп користувачів (Komova et al., 2023; Kowalsky, 2023).

Сучасна бібліотека має не лише відповідати технічним викликам, а й забезпечувати релевантність, доступність, персоналізацію інформаційного обслуговування. Паралельно із цим зростає роль бібліотекаря як фахівця, що володіє

цифровими, педагогічними та аналітичними компетентностями, спроможного супроводжувати дослідницьку й освітню діяльність, забезпечувати академічну доброчесність і підтримку відкритої науки (Pierre-Robertson, 2023; Buck, 2018).

Не менш важливим є інклюзивний аспект бібліотечного обслуговування — формування цифрових сервісів для користувачів з обмеженими можливостями, літніх осіб, студентів пенітенціарних установ, що потребує адаптації цифрового простору до соціально-демографічних особливостей (Atuase & Filson, 2024; Akbar et al., 2024).

Крім того, в Україні досі відсутня єдина нормативно-правова база щодо формування, збереження й інтеграції бібліотечних цифрових ресурсів, що ускладнює кооперацію бібліотек і перешкоджає їх повноцінній участі в глобальних інформаційних ініціативах (Ковтанюк, 2023; Яковенко & Соколова, 2021).

Таким чином, дослідження трансформації ролі бібліотек у цифровому освітньому середовищі є своєчасним і необхідним як для розвитку науково-освітньої інфраструктури, так і для формування національної інформаційної політики в умовах цифрової трансформації суспільства. Воно спрямоване на забезпечення сталого функціонування бібліотек, підвищення якості інформаційного обслуговування та адаптацію бібліотечної галузі до викликів і можливостей цифрової доби.

Постановка проблеми. Сучасні бібліотеки, зокрема академічні, переживають глибоку трансформацію під впливом цифрових технологій, змін в інформаційному середовищі та нових очікувань користувачів. Цей процес супроводжується як новими можливостями, так і численними викликами, що потребують переосмислення традиційної ролі бібліотеки, її функцій та інструментарію.

Один із ключових викликів полягає в необхідності інтеграції цифрових інформаційних ресурсів у бібліотечну інфраструктуру. Попри активне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, залишається відкритим питання сумісності цифрових платформ, якості метаданих, ефективності електронних репозитаріїв та забезпечення зручного й безперешкодного доступу до знань. Брак уніфікованої нормативно-правової бази, стандартизованих форматів опису та політик цифрового збереження призводить до фрагментації електронних ресурсів і дублювання зусиль (Ковтанюк, 2023).

Значного загострення набуває проблема трансформації професійної ролі бібліотекаря. Традиційні функції вже не відповідають сучасним вимогам, а фахівці мають оволодіти широким спектром цифрових компетентностей, включаючи вміння працювати з електронними базами даних, системами наукометрії, цифровими репозитаріями, технологіями ІІІ та засобами відкритої науки (Pierre-Robertson, 2023; Zhang & Zhao, 2024). Однак недостатній рівень цифрової грамотності та відсутність системної підтримки підвищення кваліфікації залишаються серйозною перешкодою на шляху цифрової трансформації бібліотек.

Окрему категорію проблем становить доступність бібліотечних ресурсів для користувачів з особливими потребами. Особи з інвалідністю, люди похилого віку, студенти пенітенціарних установ потребують адаптованих цифрових

сервісів, проте чинні бібліотечні інфраструктури часто не відповідають вимогам інклюзивності (Atuase & Filson, 2024; Akbar et al., 2024).

Таким чином, на сучасному етапі розвитку бібліотек постає немало взаємопов'язаних проблем: потреба в ефективному формуванні, інтеграції та управлінні електронними інформаційними ресурсами; трансформація професійного профілю бібліотекаря відповідно до вимог цифрової доби; забезпечення інклюзивного доступу до бібліотечних сервісів; гармонізація нормативно-правової та методичної бази функціонування бібліотек у цифровому середовищі.

Вирішення зазначених проблем потребує комплексного дослідження, аналізу кращих практик, переосмислення стратегій розвитку бібліотечної сфери, а також розробки ефективних механізмів цифрової трансформації, адаптованих до реалій українських бібліотек.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Упродовж останнього десятиліття спостерігається зростаючий науковий інтерес до проблематики трансформації бібліотек у цифрову епоху. Дослідження спрямовані на аналіз ролі бібліотечних інформаційних ресурсів, інтеграцію електронних технологій у бібліотечну діяльність, зміну професійного профілю бібліотекаря та впровадження інноваційних сервісів на основі ШІ (Lund, 2021; Formanek, 2024; Zhang & Zhao, 2024).

Одним із центральних напрямів є вивчення впливу ІКТ на модернізацію бібліотек. Особлива увага приділяється створенню інтелектуальних систем управління фондами, використанню великих мовних моделей, розробці електронних репозитаріїв та рекомендаційних систем (Li, 2023; Rakhmatullaev et al., 2023). У працях зарубіжних дослідників простежується прагнення переосмислити функціонування бібліотек як центрів цифрової культури, освіти і науки (Tang, 2024; Namad et al., 2023).

Паралельно вивчаються питання інклюзивності та доступності, зокрема доступу до електронних ресурсів для осіб з особливими потребами, літніх людей, студентів пенітенціарних установ (Akbar et al., 2024; Atuase & Filson, 2024). Актуальність цього напрямку зумовлена потребою формування рівноправного доступу до знань у глобальному інформаційному середовищі.

Також значна увага приділяється концептуалізації інформаційного ресурсу бібліотек, дослідженню його структури, класифікації, принципів формування та критеріям ефективності використання. Серед ключових концептуальних категорій — цифрове збереження, корпоративна інформаційна політика, стандарти метаданих і механізми інтеграції ресурсів у національні та міжнародні системи (Ковтанюк, 2023; Rasmussen & Hjørland, 2021).

У дослідженнях вітчизняних авторів висвітлено інституційний досвід провідних бібліотек, зокрема НТБ НУ «Львівська політехніка» та ЛННБ ім. В. Стефаника, у впровадженні електронних сервісів, цифрових платформ, а також сервісів підтримки відкритої науки (library.lpnu.ua; lsl.lviv.ua). Ці приклади демонструють переорієнтацію бібліотек з традиційних книгозбірень на проактивні центри інформаційної підтримки науково-освітньої діяльності.

В умовах цифрової трансформації академічного середовища бібліотеки посилюють взаємодію з користувачами через соціальні мережі, мобільні додатки, чатботи, а також імплементують інноваційні освітні стратегії для формування інформаційної грамотності (Pierre-Robertson, 2023; Dube & Jacobs, 2022; Michalak & Ellixson, 2025).

Таким чином, сучасні наукові публікації репрезентують широкий спектр теоретичних і прикладних досліджень, що охоплюють стратегічні, технологічні, освітні та соціальні аспекти функціонування бібліотек у цифровому середовищі. Ці напрацювання створюють наукове підґрунтя для формування концепцій «розумної бібліотеки», розвитку відкритого доступу, підвищення цифрових компетентностей бібліотекарів і вдосконалення сервісів для академічної спільноти.

Мета статті — здійснити комплексне дослідження сучасних трансформацій у бібліотечній сфері в умовах цифрової доби, зокрема аналіз ключових викликів, змін професійної ролі бібліотекаря, тенденцій інтеграції електронних ресурсів та перспектив розвитку бібліотек у цифровому просторі. Стаття покликана виявити актуальні потреби користувачів, окреслити напрями інноваційного розвитку бібліотечних сервісів, а також підкреслити значення цифрових компетентностей бібліотекарів у новому інформаційному середовищі.

Завдання дослідження. Основні завдання цього дослідження — виявлення та осмислення ключових змін, що відбуваються в бібліотечній сфері в умовах цифрової трансформації. У центрі уваги — аналіз викликів, з якими стикаються сучасні бібліотеки, зокрема впровадження інноваційних технологій, адаптація до нових запитів користувачів та трансформація інформаційного середовища. Дослідження має на меті окреслити зміну професійної ролі бібліотекаря в епоху четвертої промислової революції, простежити еволюцію цифрових компетентностей фахівців, а також дослідити механізми інтеграції електронних ресурсів у наукове та освітнє середовище. Особлива увага приділяється аналізу прикладів сучасних українських бібліотек, які впроваджують інноваційні підходи до збереження культурної спадщини, відкритого доступу та забезпечення цифрової інклюзії.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сучасні виклики для бібліотек. Нині бібліотеки переживають немало викликів, пов'язаних зі швидким розвитком технологій, трансформацією інформаційного середовища, зміною потреб користувачів та необхідністю адаптації до нових реалій інформаційного суспільства.

Одним із ключових членджів для бібліотек є впровадження інноваційних технологій, що визначають їх «виживання» в цифрову епоху. Згідно з дослідженнями, використання інформаційних технологій кардинально змінює професійний профіль бібліотекаря, а також місію самої бібліотеки (Lund, 2021). Нові цифрові технології, такі як ШІ та великі мовні моделі (LLM), стають як потенційними можливостями, так і серйозними випробуваннями, оскільки потребують нових компетенцій працівників (Zhang & Zhao, 2024; Formanek, 2024).

Перехід до цифрових інформаційних ресурсів став обов'язковим процесом для сучасних бібліотек, але також і серйозним викликом, пов'язаним із організацією доступу та зберігання великих масивів інформації (Акульшина, 2018). Цифровий простір бібліотеки потребує постійного оновлення та підтримки актуальності інформації, що є надзвичайно ресурсомістким завданням. Крім того, багато бібліотек стикаються з проблемами технологічної несумісності ресурсів, що ускладнює їх використання і призводить до потреби повторного оцифрування або конвертування даних (Ковтанюк, 2023).

Сучасні бібліотеки мають бути гнучкими та адаптивними до швидкозмінюваних інформаційних потреб користувачів. Це стосується як доступності ресурсів, так і забезпечення їх релевантності та якості (Cabfilan, 2024; Atuase & Maluleka, 2023). Окремі категорії користувачів, думка яких є ключовим критерієм оцінювання: студенти-ув'язнені, залучені до участі в програмі дистанційної освіти, працівників тюремної бібліотеки, студенти з вадами зору, люди похилого віку (Xie, 2023; Akbar et al., 2024; Atuase & Filson, 2024).

В умовах надлишку інформації бібліотеки стають важливими центрами навчання інформаційної грамотності та цифрової компетентності. Це зумовлює потребу в постійному підвищенні кваліфікації бібліотекарів та розробці нових освітніх стратегій (Komova et al., 2023; Namad et al., 2023).

Кризові ситуації, такі як пандемія COVID-19, чітко продемонстрували, наскільки важливо для бібліотек швидко адаптуватися до роботи в дистанційному режимі та підтримувати доступ до ресурсів і послуг у нових умовах (Dube & Jacobs, 2022; Begum & Elahi, 2022). Відсутність технологічної готовності до таких змін може суттєво обмежити ефективність бібліотек у кризових ситуаціях (Oyelude, 2022).

Таким чином, сучасні виклики потребують від бібліотек глибокого осмислення їхньої місії, постійного впровадження інноваційних технологій, врахування індивідуальних потреб користувачів та готовності оперативно реагувати на зміни в інформаційному середовищі.

Зміна ролі бібліотекаря. Сучасні трансформації у сфері інформаційних технологій докорінно змінюють роль та місію бібліотекаря. Технологічний поступ, особливо в контексті четвертої промислової революції, зумовлює необхідність швидкої адаптації бібліотек до цифрових умов діяльності. Саме тому сучасний бібліотечний фахівець вже не може обмежуватися традиційними функціями обслуговування користувачів та каталогізації джерел інформації. На перший план виходять нові компетенції, пов'язані з володінням сучасними інформаційно-комп'ютерними технологіями (ІКТ), навичками управління цифровими інформаційними ресурсами та адаптацією бібліотечних сервісів до потреб цифрового середовища (Murphy, 2022).

В умовах стрімкого розвитку цифрових технологій бібліотекарі набувають нових професійних ролей, серед яких — куратор електронних колекцій, консультант з інформаційних ресурсів, адміністратор цифрових репозитаріїв, фахівець з інформаційної гігієни та цифрової грамотності (Berezivska et al., 2023).

Важливим аспектом стає інтеграція бібліотечних сервісів у науково-освітні процеси, що сприяє ефективному задоволенню інформаційних потреб студентів, науковців та академічної спільноти загалом (Buck, 2018).

Однією з ключових змін є перехід від пасивного надання інформації до активного включення бібліотекарів у навчальні та дослідницькі процеси. Бібліотечні фахівці стають частиною педагогічних команд, беруть участь у розробленні навчальних курсів, підтримці студентських досліджень, що суттєво підвищує якість освітнього процесу (Buck, 2018). У цьому контексті значно зростає важливість професійного розвитку бібліотекарів, необхідність володіння ними навичками аналітики, бібліометрії, академічної доброчесності та знаннями у сфері інтелектуальної власності (Pierre-Robertson, 2023).

У добу цифрових трансформацій роль бібліотекаря зазнає суттєвих змін. Від традиційного посередника між читачем і бібліотечним фондом він еволюціонує до «інформаційного аналітика, консультанта з цифрової грамотності та супровідника наукових досліджень». Сучасні бібліотекарі активно залучені до навчального процесу, консультують у сфері наукометрії, допомагають з оформленням бібліографій, підбором джерел, реєстрацією в системах наукової ідентифікації тощо.

Показовим прикладом нової моделі роботи є діяльність Науково-технічної бібліотеки Національного університету «Львівська політехніка». На офіційному сайті <https://library.lpnu.ua> реалізовано кілька сервісів, які ілюструють проактивну позицію бібліотекаря у взаємодії з користувачем:

- послуга підбору літератури за темою запиту, яка надає змогу користувачеві отримати добірку релевантних джерел із наукових баз даних, каталогів та фондів бібліотеки;
- консультації щодо використання електронних ресурсів та наукометричних систем (Scopus, Web of Science, ORCID, ResearcherID тощо);
- допомога з оформленням цитувань, бібліографії та аналітичних довідок;
- доступ до цифрових ресурсів та електронного каталогу, а також до віддаленого користування репозиторієм та електронною бібліотекою;
- проведення навчальних заходів для студентів і науковців щодо цифрових навичок та роботи з інформаційними системами.

Ці послуги є прикладом переорієнтації бібліотеки з місця зберігання книг у центр інформаційної підтримки освіти й науки, де бібліотекарі стають фахівцями з навігації в інформаційному середовищі, цифровими кураторами, наставниками у сфері відкритої науки.

Активна імплементація інформаційних технологій та ШІ також відкриває нові перспективи й виклики для бібліотекарів. Бібліотечні спеціалісти дедалі більше взаємодіють із технологіями ШІ, використовуючи такі інструменти, як ChatGPT, для поліпшення сервісу й доступу до інформації. Це створює необхідність підвищення цифрових компетентностей бібліотекарів, розуміння тенденцій розвитку генеративного ШІ, а також постійного навчання і вдосконалення своїх навичок (Zhang & Zhao, 2024; Zhang, 2023).

Прискорився перехід бібліотек до цифрового формату діяльності, що зумовило додаткові вимоги до бібліотекарів — здатність ефективно працювати дистанційно, надавати онлайн-консультації, управляти віртуальними інформаційними сервісами (Dube & Jacobs, 2022). Такі зміни потребують багатопрофільної підготовки фахівців, формування їхньої здатності оперативного реагувати на зміни в інформаційних запитах користувачів та забезпечувати високу якість дистанційного обслуговування (Hamad et al., 2023).

Таким чином, сучасний бібліотекар перетворюється на високоінтегровано-го фахівця, здатного ефективно функціонувати в цифровому освітньому середовищі, володіти широким спектром цифрових компетентностей, а також бути активним учасником навчально-дослідницьких процесів та інноваційного розвитку бібліотечних сервісів.

Інтеграція електронних інформаційних ресурсів у сучасні бібліотеки є необхідною умовою їхнього успішного функціонування в умовах цифрової трансформації інформаційного середовища. Вона забезпечує ефективне задоволення інформаційних потреб користувачів, оптимізує процеси бібліотечної діяльності та підвищує конкурентоспроможність бібліотек.

Електронні ресурси в бібліотеках охоплюють вебсайти, електронні каталоги, репозитарії, спеціалізовані бази даних, віртуальні виставки, електронні путівники, пошукові системи та соціальні медіа. Вебсайти бібліотек є ключовим компонентом інтеграції, слугуючи платформою для доступу до ресурсів і послуг. Ефективність вебсайтів визначається рівнем контенту, функціональністю, зручністю навігації та наявністю навчальних інструментів.

Електронні каталоги бібліотек пройшли значний шлях розвитку від простих записів до інтеграції в глобальні корпоративні каталоги, що дозволяє надавати доступ до повних текстів документів і вдосконалювати пошуковий апарат. Успішним прикладом такої інтеграції є Центральноукраїнський кооперативний каталог, що об'єднує цифровий простір кількох обласних універсальних бібліотек України.

Одним із ключових напрямів цифрової трансформації бібліотечної справи є інтеграція електронних ресурсів у наукове та освітнє середовище. У цьому контексті важливою є не лише наявність окремих електронних колекцій, а й їх структуроване поєднання, забезпечення доступності, міжбібліотечна взаємодія, упровадження пошукових сервісів та метаданих. Вдалим прикладом комплексної інтеграції електронних ресурсів є діяльність Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника (ЛННБ), яка системно реалізує політику цифрової відкритості та збереження культурної спадщини.

На офіційному порталі бібліотеки <https://www.lsl.lviv.ua> реалізовано доступ до різних електронних платформ та проєктів, зокрема:

- електронна бібліотека ЛННБ, яка містить оцифровані фонди: стародруки, рідкісні книги, періодику, архівні документи, матеріали української еміграції тощо;

- інтеграція з DSpace, що забезпечує стандартизоване зберігання метаданих та їхню індексацію в наукових системах;
- багаторівнева система навігації та пошуку, яка дозволяє швидко знайти документи за автором, назвою, роком видання, темою;
- використання міжнародних форматів опису (наприклад, Dublin Core), що забезпечує сумісність ресурсів із зовнішніми агрегаторами та науковими платформами.

Окрім цього, бібліотека активно бере участь у міжнародних цифрових ініціативах, забезпечуючи інтероперабельність своїх електронних фондів із платформами Europeana, WorldCat, EODOPEN тощо.

Таким чином, інтеграція електронних ресурсів у ЛННБ ім. В. Стефаника є прикладом стратегічного поєднання цифрового збереження, відкритого доступу та підтримки дослідницької діяльності, що відповідає сучасним світовим тенденціям розвитку бібліотек.

Інституційні репозитарії відіграють важливу роль у забезпеченні відкритого доступу до наукових результатів, підтримуючи сучасні моделі наукової комунікації. Репозитарії є ефективним інструментом для самоархівування та поширення актуального знання в цифровому вигляді.

Спеціалізовані бази даних є джерелом якісного наукового знання, критично важливим для науково-дослідної та навчальної діяльності. Інтеграція цих ресурсів у бібліотечні системи забезпечує високий рівень інформаційного обслуговування.

Віртуальні виставки та електронні путівники є інноваційними цифровими форматами, що дозволяють залучати віддалених користувачів, забезпечуючи інформативність і зручність доступу до тематичних ресурсів бібліотек.

Пошукові системи з потужними аналітичними інструментами дозволяють ефективно керувати великими обсягами інформації, здійснювати швидкий і точний пошук, задовольняючи різноманітні інформаційні потреби користувачів. Інтеграція рекомендаційних систем оптимізує процес пошуку і підвищує рівень задоволеності користувачів.

Використання соціальних медіа сприяє інтерактивній комунікації бібліотек з користувачами, посилюючи ефективність просування бібліотечних послуг та ресурсів.

Інтеграція сучасних цифрових технологій, таких як ІІІ, сприяє створенню інтелектуальних систем управління бібліотечними ресурсами, поліпшенню процесів класифікації, пошуку, індексування та взаємодії з користувачами. Проте імплементація таких технологій потребує високого рівня кваліфікації бібліотечних працівників та відповідного технологічного забезпечення.

Таким чином, ефективна інтеграція електронних інформаційних ресурсів є ключовою умовою розвитку сучасних бібліотек, дозволяючи їм відповідати на виклики цифрової епохи та задовольняти дедалі більші інформаційні потреби академічної спільноти.

Перспективи розвитку бібліотек у цифровому просторі. Сучасні бібліотеки перебувають на етапі глибокої трансформації, зумовленої впливом цифрових технологій, глобалізаційних процесів та зміною запитів користувачів. У цифровому середовищі бібліотеки не лише зберігають свій статус центрів знань, а й активно освоюють нові напрями діяльності, формуючи розвинену інфраструктуру електронних інформаційних ресурсів, сервісів і послуг.

Одним із ключових чинників трансформації є стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема ШІ, технологій глибокого навчання, віртуальної реальності, рекомендаційних систем, метасервісів. Ці технології сприяють персоналізації обслуговування, автоматизації пошуку інформації, оптимізації обліку фондів, а також формуванню нових форм взаємодії з користувачами (Fortmanek, 2024; Zhang & Zhao, 2024).

Значні перспективи відкриває впровадження інтелектуальних систем управління бібліотечними фондами, зокрема на базі алгоритмів ШІ, що дозволяють автоматизувати процеси індексування, класифікації та аналітики запитів (Li, Z., 2023). У поєднанні з хмарними обчисленнями та інтерфейсами, орієнтованими на користувача, концепція «розумної бібліотеки» забезпечує підвищення якості та швидкості обслуговування.

Бібліотека більше не є виключно сховищем документів. Вона перетворюється на центр цифрової культури, науки, освіти, інновацій. Цифровий простір бібліотеки охоплює вебсайти, електронні каталоги, репозитарії, бази даних, віртуальні виставки та соціальні медіа. Зокрема, упровадження електронних путівників (LibGuides), використання пошукових систем з елементами наукометрії, інтеракція через соцмережі та застосування аналітичних інструментів на основі великих даних демонструють зростання значення бібліотеки як провайдера знання (Mwanzu et al., 2022).

Бібліотеки академічних установ мають потенціал бути ядром наукової інфраструктури. Вони підтримують розвиток відкритої науки, забезпечують доступ до цифрових репозитаріїв, формують електронні колекції, беруть участь у побудові національних та міжнародних інформаційних платформ. Зокрема, під час пандемії COVID-19 було апробовано й вдосконалено численні онлайн-сервіси, які й надалі залишаються актуальними в умовах гібридного навчання (Begum & Elahi, 2022).

Розвиток цифрових сервісів висуває нові вимоги до фахівців бібліотечної сфери. Від бібліотекаря очікується володіння цифровими компетентностями, навичками роботи з електронними ресурсами, знання в галузі інтелектуальної власності, академічної доброчесності та наукометрії (Pierre-Robertson, 2023). Формування професійного стандарту фахівця з бібліотечно-інформаційної справи в контексті цифрових трансформацій є одним із ключових завдань найближчого майбутнього.

Розвиток цифрового простору бібліотек неможливий без уніфікації термінології, оновлення законодавства у сфері авторського права, гармонізації стандартів метаданих та розробки національних нормативів щодо цифрового збереження. Відсутність єдиної нормативно-правової бази в Україні призводить до

дублювання оцифрування та фрагментованості цифрових ресурсів, що стримує інтеграцію у світовий інформаційний простір (Ковтанюк, 2023).

Зважаючи на стрімке зростання цифрових сервісів, важливим завданням бібліотек стає забезпечення доступності для всіх категорій користувачів: осіб з інвалідністю, осіб похилого віку, студентів пенітенціарних установ тощо. У цьому контексті бібліотека повинна не лише впроваджувати інклюзивні сервіси, а й відігравати роль соціального посередника, просуваючи рівні можливості та боротьбу з ейблізмом (Michalak & Ellixson, 2025; Akbar et al., 2024).

Висновки. Отже, у процесі трансформації бібліотек у цифровому освітньому середовищі чітко окреслюється тенденція переходу від традиційної моделі обслуговування до концепції інноваційного, технологічно оснащеного інформаційного центру. Сучасні виклики, зокрема диджиталізація, зміна інформаційних запитів користувачів та впровадження ШІ, потребують від бібліотек гнучкості, стратегічного переосмислення функцій та активного впровадження цифрових сервісів.

Роль бібліотекаря зазнає суттєвої трансформації — з інформаційного посередника він стає цифровим куратором, консультантом із цифрової грамотності, активним учасником науково-освітнього процесу. Така еволюція професійного профілю потребує не лише підвищення кваліфікації, а й створення умов для безперервного розвитку цифрових компетентностей.

Інтеграція електронних ресурсів, зокрема інституційних репозитаріїв, цифрових платформ й аналітичних інструментів, є необхідною умовою ефективного функціонування бібліотек у сучасному інформаційному середовищі. Успішні приклади такої інтеграції демонструють провідні українські наукові бібліотеки, які активно впроваджують моделі відкритої науки, інклюзивного доступу та дистанційного обслуговування.

Таким чином, бібліотеки в умовах цифрової трансформації не лише зберігають свою актуальність, а й набувають нових функцій, стаючи важливими суб'єктами освітньої, наукової та інформаційної екосистеми. Подальший розвиток цієї сфери потребує комплексного підходу — нормативного, технологічного та освітнього — для забезпечення повноцінної інтеграції українських бібліотек у глобальний цифровий простір.

Перспективи подальших досліджень полягають у глибшому аналізі ефективності застосування ШІ та великих мовних моделей у бібліотечній діяльності, зокрема в контексті персоналізації обслуговування, автоматизації інформаційних процесів та підтримки користувачів. Доцільно також зосередитися на розробці стратегій підвищення цифрових компетентностей бібліотекарів, адаптованих до специфіки різних типів бібліотек. Не менш актуальним є дослідження рівня доступності електронних сервісів для різних категорій користувачів, зокрема осіб з інвалідністю, літніх людей та студентів пенітенціарних установ. Подальші наукові пошуки мають бути спрямовані на вдосконалення нормативно-правової бази у сфері цифрового збереження та авторського права, а також на розробку механізмів інтеграції українських бібліотек у глобальний інформаційний простір.

Список посилань

- Акульшина, А. В. (2018). Особливості використання інформаційних ресурсів в бібліотеках України. У *Збірник матеріалів Міжнародної Інтернет-конференції «Інформація та культура в забезпеченні сталого розвитку людства»*. https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/685/1/informatsiia_ta_kultura_2017.pdf#page=62
- Ковтанюк, Ю. (2023). Нормативно-правове регулювання оцифрування фондів закладів культури як вимога для розбудови державних інтеграційних електронних ресурсів національного історичного та культурного надбання. *Рукописна та книжкова спадщина України*, 31, 379–406. <https://doi.org/10.15407/rksu.31.379>
- Яковенко, О., & Соколова, І. (2021). Бібліотечно-інформаційні ресурси: Управління й збереження в контексті національних стандартів (на прикладі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського). *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*, 62, 214–228. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=npnbuimviv_2021_62_17
- Akbar, A., Jabbar, A., Saleem, Q. U. A., & Ashiq, M. (2024). Access and Use of Digital Information Resources by Students with Vision Impairment: Challenges, Prospects and Expected Role of Libraries. *International Journal of Disability, Development and Education*, 71(2), 189–207. <https://doi.org/10.1080/1034912X.2022.2095356>
- Atuase, D., & Filson, C. K. (2024). Availability and accessibility of academic library resources and services for prison inmates in the distance education programme. *The Journal of Academic Librarianship*, 50(1), 102816. <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2023.102816>
- Atuase, D., & Maluleka, J. (2023). Are Libraries up to the Task? Bridging the Gap between Libraries and Distance-Learning Students in Ghana. *Journal of Library & Information Services in Distance Learning*, 17(3–4), 100–115. <https://doi.org/10.1080/1533290X.2023.2239221>
- Begum, D., & Elahi, Md. H. (2022). Digital library services to support online learning amid COVID-19: A study of a private university library in Bangladesh. *Digital Library Perspectives*, 38(3), 332–345. <https://doi.org/10.1108/DLP-03-2021-0025>
- Berezivska, L., Guraliuk, A., Ponomarenko, L., Rostoka, M., & Tarnavska, S. (2023). Information and library support for education in the context of its digitalization. *World Multidisciplinary Civil Engineering-Architecture-Urban Planning Symposium (WMCAUS 2022)*. <https://doi.org/10.1063/5.0172779>
- Buck, S. (2018). High-Impact Practices and Library and Information Resources. In K. E. Linder, C. M. Hayes (Eds.), *High-Impact Practices in Online Education* (1st ed.). Routledge.
- Buck, S. (2018). High-Impact Practices and Library and Information Resources. In *High-Impact Practices in Online Education*. Routledge.

- Cabfilan, N. W. (2024). Information Sources Preferred by Students in Academic Writing. *DESIDOC Journal of Library and Information Technology*, 44(1), 25–31. <https://doi.org/10.14429/djlit.44.1.18909>
- Dube, T. V., & Jacobs, L. (2022). Academic library services extension during the COVID-19 pandemic: Considerations in higher education institutions in the Gauteng Province, South Africa. *Library Management*, 44(1/2), 17–39. <https://doi.org/10.1108/LM-04-2022-0039>
- Formanek, M. (2024). Exploring the potential of large language models and generative artificial intelligence (GPT): Applications in Library and Information Science. *Journal of Librarianship and Information Science*, 09610006241241066. <https://doi.org/10.1177/09610006241241066>
- Hamad, F., Al-Fadel, M., & Shehata, A. M. K. (2023). The level of digital competencies for the provision of smart information service at academic libraries in Jordan. *Global Knowledge, Memory and Communication*, 73(4/5), 614–633. <https://doi.org/10.1108/GKMC-06-2022-0131>
- Komova, M., Petrushka, A., Penchuk, I., & Tarasov, D. (2023). Digital Humanities in the Concept of Training Specialists in Information, Library and Archival Science. *Proceedings of the 2nd International Workshop on Social Communication and Information Activity in Digital Humanities (SCIA 2023)*, 5–33. <https://ceur-ws.org/Vol-3608/paper1.pdf>
- Li, Z. (2023). Construction of an Intelligent Library Book Management System Based on Artificial Intelligence Algorithms. *2023 International Conference on Power, Electrical Engineering, Electronics and Control (PEEEEC)*, 674–678. <https://doi.org/10.1109/PEEEEC60561.2023.00135>
- Lund, B. (2021). Fourth Industrial Revolution: Does It Pose an Existential Threat to Libraries? *Information Technology and Libraries*, 40(1). <https://doi.org/10.6017/ital.v40i1.13193>
- Michalak, R., & Ellixson, D. (2025). Addressing Language and Ableism in Information Technology: A Call to Action for Academic Librarians. *Journal of Library Administration*, 65(1), 100–131. <https://doi.org/10.1080/01930826.2024.2432225>
- Murphy, J. (2022). Transforming health science libraries around the globe: The impact of technology. *Health Information & Libraries Journal*, 39(3), 203–206. <https://doi.org/10.1111/hir.12451>
- Mwanzu, A., Nakaziba, S., Karungi, J., Ayebazibwe, E., & Gatiti, P. (2022). Adoption of LibGuides as a reference service in academic libraries: Insights from Aga Khan University, Uganda. *The Journal of Academic Librarianship*, 48(4), 102560. <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2022.102560>
- Oyelude, A. A. (2022). What's trending: Technology in “left behind” libraries. *Library Hi Tech News*, 39(7), 13–14. <https://doi.org/10.1108/LHTN-05-2022-0066>
- Pierre-Robertson, P. (2023). #SuperLibrarian — the evolving role of librarians in technology spaces. *Digital Library Perspectives*, 39(4), 620–627. <https://doi.org/10.1108/DLP-04-2023-0026>
- Rakhmatullaev, M., Normatov, S., & Bekkamov, F. (2023). Fuzzy relations based intelligent information retrieval for digital library users. Environment. Technologies. Resources. *Proceedings of the International Scientific and Practical Conference*, 2, 80–83. <https://doi.org/10.17770/etr2023vol2.7218>

- Rasmussen, C. H., & Hjørland, B. (2021). Libraries, archives and museums (LAM): Conceptual issues with focus on their convergence. *Encyclopedia of Knowledge Organization*. https://www.isko.org/cyclo/lam?utm_source=chatgpt.com#ref
- Tang, X. (2024). Construction and Application of Reader Cloud Service Platform under the Background of Smart Library Construction. *2024 International Conference on Distributed Computing and Optimization Techniques (ICDCOT)*. <https://doi.org/10.1109/ICDCOT61034.2024.10515767>
- Xie, Y. (2023). Review of Public Library Services to the Elderly in China. *Journal of Library and Information Science in Agriculture*, 35(7), 18–26. <https://doi.org/10.13998/j.cnki.issn1002-1248.23-0332>
- Zhang, B. (2023). Prompt Engineers or Librarians? An Exploration. *Medical Reference Services Quarterly*, 42(4), 381–386. <https://doi.org/10.1080/02763869.2023.2250680>
- Zhang, M., & Zhao, M. (2024). Applying ChatGPT to improve the user experience in digital libraries. *Proceedings of the 2023 4th International Conference on Big Data Economy and Information Management*, 44–48. <https://doi.org/10.1145/3659211.3659219>

References

- Akulshyna, A. V. (2018). Features of the use of information resources in libraries of Ukraine. In *Collection of materials of the International Internet Conference "Information and Culture in Ensuring Sustainable Development of Humanity"*. https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/685/1/informatsiia_ta_kultura_2017.pdf#page=62. [In Ukrainian].
- Kovtaniuk, Yu. (2023). Regulatory and legal regulation of digitization of funds of cultural institutions as a requirement for the development of state integration electronic resources of the national historical and cultural heritage. *Rukopysna ta knyzhкова spadshchyna Ukrainy*, 31, 379–406. <https://doi.org/10.15407/rksu.31.379>. [In Ukrainian].
- Yakovenko, O., & Sokolova, I. (2021). Library and information resources: Management and preservation in the context of national standards (on the example of the Vernadsky National Library of Ukraine). *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 62, 214–228. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=npnbuimviv_2021_62_17. [In Ukrainian].
- Akbar, A., Jabbar, A., Saleem, Q. U. A., & Ashiq, M. (2024). Access and Use of Digital Information Resources by Students with Vision Impairment: Challenges, Prospects and Expected Role of Libraries. *International Journal of Disability, Development and Education*, 71(2), 189–207. <https://doi.org/10.1080/1034912X.2022.2095356>. [In English].
- Atuase, D., & Filson, C. K. (2024). Availability and accessibility of academic library resources and services for prison inmates in the distance education programme. *The Journal of Academic Librarianship*, 50(1), 102816. <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2023.102816>. [In English].
- Atuase, D., & Maluleka, J. (2023). Are Libraries up to the Task? Bridging the Gap between Libraries and Distance-Learning Students in Ghana. *Journal of Library*

- & Information Services in Distance Learning, 17(3–4), 100–115. <https://doi.org/10.1080/1533290X.2023.2239221>. [In English].
- Begum, D., & Elahi, Md. H. (2022). Digital library services to support online learning amid COVID-19: A study of a private university library in Bangladesh. *Digital Library Perspectives*, 38(3), 332–345. <https://doi.org/10.1108/DLP-03-2021-0025>. [In English].
- Berezivska, L., Guraliuk, A., Ponomarenko, L., Rostoka, M., & Tarnavska, S. (2023). Information and library support for education in the context of its digitalization. *World Multidisciplinary Civil Engineering-Architecture-Urban Planning Symposium (WMCAUS 2022)*. <https://doi.org/10.1063/5.0172779>. [In English].
- Buck, S. (2018). High-Impact Practices and Library and Information Resources. In K. E. Linder, C. M. Hayes (Eds.), *High-Impact Practices in Online Education* (1st ed.). Routledge. [In English].
- Buck, S. (2018). High-Impact Practices and Library and Information Resources. In *High-Impact Practices in Online Education*. Routledge. [In English].
- Cabfilan, N. W. (2024). Information Sources Preferred by Students in Academic Writing. *DESIDOC Journal of Library and Information Technology*, 44(1), 25–31. <https://doi.org/10.14429/djlit.44.1.18909>. [In English].
- Dube, T. V., & Jacobs, L. (2022). Academic library services extension during the COVID-19 pandemic: Considerations in higher education institutions in the Gauteng Province, South Africa. *Library Management*, 44(1/2), 17–39. <https://doi.org/10.1108/LM-04-2022-0039>. [In English].
- Formanek, M. (2024). Exploring the potential of large language models and generative artificial intelligence (GPT): Applications in Library and Information Science. *Journal of Librarianship and Information Science*, 09610006241241066. <https://doi.org/10.1177/09610006241241066>. [In English].
- Hamad, F., Al-Fadel, M., & Shehata, A. M. K. (2023). The level of digital competencies for the provision of smart information service at academic libraries in Jordan. *Global Knowledge, Memory and Communication*, 73(4/5), 614–633. <https://doi.org/10.1108/GKMC-06-2022-0131>. [In English].
- Komova, M., Petrushka, A., Penchuk, I., & Tarasov, D. (2023). Digital Humanities in the Concept of Training Specialists in Information, Library and Archival Science. *Proceedings of the 2nd International Workshop on Social Communication and Information Activity in Digital Humanities (SCIA 2023)*, 5–33. <https://ceur-ws.org/Vol-3608/paper1.pdf>. [In English].
- Li, Z. (2023). Construction of an Intelligent Library Book Management System Based on Artificial Intelligence Algorithms. *2023 International Conference on Power, Electrical Engineering, Electronics and Control (PEEEEC)*, 674–678. <https://doi.org/10.1109/PEEEEC60561.2023.00135>. [In English].
- Lund, B. (2021). Fourth Industrial Revolution: Does It Pose an Existential Threat to Libraries? *Information Technology and Libraries*, 40(1). <https://doi.org/10.6017/ital.v40i1.13193>. [In English].
- Michalak, R., & Ellixson, D. (2025). Addressing Language and Ableism in Information Technology: A Call to Action for Academic Librarians. *Journal of Library Administration*, 65(1), 100–131. <https://doi.org/10.1080/01930826.2024.243225>. [In English].

- Murphy, J. (2022). Transforming health science libraries around the globe: The impact of technology. *Health Information & Libraries Journal*, 39(3), 203–206. <https://doi.org/10.1111/hir.12451>. [In English].
- Mwanzu, A., Nakaziba, S., Karungi, J., Ayebazibwe, E., & Gatiti, P. (2022). Adoption of LibGuides as a reference service in academic libraries: Insights from Aga Khan University, Uganda. *The Journal of Academic Librarianship*, 48(4), 102560. <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2022.102560>. [In English].
- Oyelude, A. A. (2022). What's trending: Technology in “left behind” libraries. *Library Hi Tech News*, 39(7), 13–14. <https://doi.org/10.1108/LHTN-05-2022-0066>. [In English].
- Pierre-Robertson, P. (2023). #SuperLibrarian — the evolving role of librarians in technology spaces. *Digital Library Perspectives*, 39(4), 620–627. <https://doi.org/10.1108/DLP-04-2023-0026>. [In English].
- Rakhmatullaev, M., Normatov, S., & Bekkamov, F. (2023). Fuzzy relations based intelligent information retrieval for digital library users. Environment. Technologies. Resources. *Proceedings of the International Scientific and Practical Conference*, 2, 80–83. <https://doi.org/10.17770/etr2023vol2.7218>. [In English].
- Rasmussen, C. H., & Hjørland, B. (2021). Libraries, archives and museums (LAM): Conceptual issues with focus on their convergence. *Encyclopedia of Knowledge Organization*. https://www.isko.org/cyclo/lam?utm_source=chatgpt.com#ref. [In English].
- Tang, X. (2024). Construction and Application of Reader Cloud Service Platform under the Background of Smart Library Construction. *2024 International Conference on Distributed Computing and Optimization Techniques (ICDCOT)*. <https://doi.org/10.1109/ICDCOT61034.2024.10515767>. [In English].
- Xie, Y. (2023). Review of Public Library Services to the Elderly in China. *Journal of Library and Information Science in Agriculture*, 35(7), 18–26. <https://doi.org/10.13998/j.cnki.issn1002-1248.23-0332>. [In English].
- Zhang, B. (2023). Prompt Engineers or Librarians? An Exploration. *Medical Reference Services Quarterly*, 42(4), 381–386. <https://doi.org/10.1080/02763869.2023.2250680>. [In English].
- Zhang, M., & Zhao, M. (2024). Applying ChatGPT to improve the user experience in digital libraries. *Proceedings of the 2023 4th International Conference on Big Data Economy and Information Management*, 44–48. <https://doi.org/10.1145/3659211.3659219>. [In English].

Надійшла до редколегії 03.01.2025

<https://doi.org/10.31516/2410-5333.067.11>¹

УДК 023.4.076:004.896]-043.86(045)

Д. О. Гончаров

аспірант, кафедра цифрових комунікацій та інформаційних технологій,

Харківська державна академія культури, м. Харків, Україна

dmytro.honcharov.main@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4560-3545>

ЕВОЛЮЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ РОЛІ БІБЛІОТЕКАРЯ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ ЧАТБОТІВ НА БАЗІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

У статті запропоновано та візуалізовано цілісну триетапну методологію впровадження ШІ чатботів у бібліотечні процеси, орієнтовану на бібліотекарів без глибоких технічних навичок. Підготовчий етап передбачає аудит ресурсів, формування комплексних етичних, правових та інших вимог і розвиток ШІ-грамотності персоналу, рекомендовано узгодити ці вимоги з універсальною теорією прийняття та використання технологій UTAUT. На етапі впровадження описано тестування прототипу й первинне навчання моделі за активної участі бібліотекарів і кінцевих користувачів. Етап підтримки охоплює регулярне навчання моделі, моніторинг точності відповідей і систематичний збір зворотного зв'язку. Доведено, що професійна роль бібліотекаря еволюціонує до ШІ-професіонала, здатного підтримувати нові сервіси і забезпечувати виконання етичних стандартів. Перспективи подальших досліджень передбачають апробацію методології в різних типах бібліотек і формування уніфікованих галузевих рекомендацій.

Ключові слова: *штучний інтелект, чатботи, бібліотека, методологія впровадження, ШІ-грамотність бібліотекарів.*

Д. Honcharov

postgraduate student, Department of Digital Communications and Information

Technologies, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, Ukraine

EVOLUTION OF THE PROFESSIONAL ROLE OF THE LIBRARIAN IN THE CONTEXT OF INTEGRATING AI-BASED CHATBOTS

The relevance of the research. ChatGPT has changed how people view artificial intelligence. This shift has triggered a sharp rise in research on AI's role in libraries. Libraries now face intense "innovation pressure" from users, media, and tech leaders, yet they still lack a clear, librarian-friendly roadmap for integrating AI into day-to-day work. Most technical, cybersecurity, legal, and financial challenges should be addressed by experts outside library science, so librarians must identify the specific tasks that require their direct attention.

The purpose of the research is to develop a practice-oriented methodology for implementing AI-based chatbots in libraries, tailored to librarians who lack extensive technical training yet play a key role in launching and supporting AI services. The research adopts a systems-analysis and conceptual-modelling methodology. It examines real-world examples of AI-chatbot deployment in libraries and offers a practical visual model with three stages for librarians: preparation, implementation, and maintenance.

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

The result is a three-stage framework: preparation, which covers resource auditing, setting requirements, and structured AI-literacy training; implementation, centered on prototype testing; and maintenance, involving continuous model retraining, performance monitoring, and systematic feedback collection.

The scientific novelty. This article is the first to propose and systematize a set of tasks designed specifically for librarians during the implementation of AI in libraries, giving ethical, legal, and educational tasks the same weight as technical ones. The study also re-examines the librarian's professional role in the age of AI.

The practical significance. The proposed methodology allows librarians with limited resources to plan their tasks across all stages of AI implementation.

The conclusions. Introducing AI chatbots is the next natural step for libraries. The librarian's role is shifting from intermediary for users and services to an AI moderator who protects ethical standards. This strengthens the profession and helps create more effective services. Future studies should test this method in different kinds of libraries and write clear, practical guidelines for using AI in everyday work.

Keywords: *artificial intelligence, chatbots, libraries, implementation methodology, AI literacy for librarians.*

Актуальність теми дослідження. ChatGPT суттєво змінив ставлення людей до штучного інтелекту (ШІ), і бібліотечна сфера не виняток. Показовим є простий пошук у наукометричній базі Scopus за словами “artificial intelligence” (штучний інтелект) та “academic library” (академічна бібліотека) у тексті анотацій, ключових словах та заголовку: кількість публікацій у 2022 р. — 12; 2023 р. — 17; у 2024 р. — 37, що в декілька разів перевищує сумарну їх кількість за 2017–2021 рр. (14), і ця динаміка щороку зростає.

Сучасні бібліотеки опинилися під «інноваційним тиском»: громадськість, ЗМІ та технологічні лідери активно просувають ідею впровадження ШІ, тоді як цілісна методологія його інтеграції в бібліотечні процеси ще не сформована. Утім дедалі очевидніше, що використання ШІ стане неминучим етапом еволюції бібліотек. Оскільки універсальної бібліотечної ШІ-системи не існує, а більшість глобальних проблем (техніко-інфраструктурних, кібербезпекових, фінансових, етичних, юридичних та інших) вирішують фахівці інших галузей, то бібліотекознавці концентруються на вивченні цих існуючих ШІ-платформ, щоб знайти способи інтегрувати їх у бібліотеки, а також виявити потенційні обмеження, ризики та прогалини.

Постановка проблеми. Більшість бібліотекарів уже встигли попрацювати з ChatGPT та схожими платформами, тому мати власного чатбота, під'єданого до сервісів бібліотеки, є логічним і зрозумілим кроком. Це фактично той самий ChatGPT, але з прямим доступом до ресурсів фонду та актуальних даних про наявність видань, тож він може якісно обслуговувати читачів, а саме забезпечити цілодобовий доступ через єдиний діалоговий інтерфейс, що підтримуватиме багатомовний інтелектуальний пошук, зможе формувати бібліографічні списки в потрібних стилях, пропонуватиме персоналізовані рекомендації літератури, а також аналізуватиме запити. Попри численні успішні приклади застосування ШІ у бібліотеках, більшість із них залишаються розрізненими ініціативами, що

інколи очолюються технічними спеціалістами. Відтак, бракує цілісної, практично орієнтованої методології, яка б чітко окреслювала покроковий план дій саме для бібліотекарів, котрі лише розпочинають шлях упровадження ШІ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Beth Twomey, Annie Johnson та Colleen Estes описали досвід бібліотеки Делаверського університету, яка впровадила чатбот на основі ШІ, наголошуючи, що інтеграція потребувала значних зусиль та активної участі великої кількості фахівців (2024). О. Шевчук та А. Салтикова вивчили досвід бібліотек, порівняли існуючі платформи і проаналізували можливості використання чатботів як ефективного інструмента для створення інклюзивного інформаційного середовища в академічних бібліотеках (2024). Ng et al. розробили чатбот Lib-Bot на основі алгоритму BERT для відповідей на запити користувачів бібліотеки та рекомендацій книг відповідно до їхніх вподобань і досягнули точності 99.14% (2024). Існуючі дослідження вивчають окремі аспекти впровадження ШІ, але не надають цілісного бачення. Наразі вважається, що впровадження ШІ в кожній бібліотеці є індивідуальним процесом, оскільки бібліотеки суттєво відрізняються за рівнем цифрової інфраструктури, технічними можливостями та організаційною моделлю. Відсутність єдиної державної політики лише підсилює цю фрагментарність. Проте зростає потреба в тому, щоб бібліотекарі усвідомили свою роль у майбутній епісі ШІ.

Мета статті — розроблення практично орієнтованої методології впровадження в бібліотеках чатботів на базі ШІ, акцентованої саме на працівників бібліотек, які не мають глибокої технічної підготовки, але відіграють ключову роль у реалізації та підтримці ШІ-сервісів. Методологія полягає у формулюванні завдань для бібліотекарів на різних етапах трансформації бібліотечних технологій під час інтеграції ШІ.

Виклад основного матеріалу дослідження. У впровадженні ШІ в бібліотечні процеси можна умовно виокремити три взаємопов'язані етапи: підготовчий, впровадження та підтримки. На кожному етапі потрібні консультації професіоналів: бібліотекарей, ІТ-фахівців, юристів, кіберфахівців та ін. Попри стереотипи, ШІ не може якісно функціонувати без постійного людського супроводу. Хоча запропонований далі план може бути використаний для різних типів ШІ-рішень, але для наочності буде розглянуто саме приклад впровадження чатбота на базі ШІ.

Підготовчий етап для бібліотекарей охоплює три ключові напрями: аналіз ресурсів та потреб, організаційно-технічна підготовка, а також навчання необхідним навичкам. Аналіз доцільно розпочати з анкетування персоналу: з'ясувати, які знання про ШІ вони вже мають, яких змін очікують і які рутинні технологічні процеси хотіли б автоматизувати. Одночасно слід фіксувати можливі упередження, щоб завчасно мінімізувати опір, зумовлений страхом бути заміненими ШІ. Підсумком цього кроку стане перелік завдань, які можна буде доручити ШІ, звільнивши фахівців для складнішої творчої роботи. Наступний крок — аудит наявної інфраструктури. Хоча основну роботу тут виконуватимуть ІТ-фахівці, бібліотекарям важливо мати бодай базове уявлення про

архітектуру систем, типи й структуру даних, а також про обмеження чинного програмного забезпечення. Ці знання допоможуть обґрунтовано обирати ШІ-рішення та, за потреби, адаптувати існуючі процеси, наприклад, упровадити сучасніший формат метаданих для майбутніх надходжень, який буде якісніше працювати з обраним видом ШІ.

Важливим кроком є формулювання етичних, правових та інших нефункціональних вимог до майбутньої ШІ-платформи. Потрібно вивчити законодавство і забезпечити чіткий розподіл відповідальності між бібліотекою, розробниками ШІ та кінцевими користувачами. Бібліотека має заздалегідь визначити, як діяти у разі хибної відповіді ШІ і хто несе за це відповідальність. Можливо, необхідною стане вимога, щоб ШІ щоразу підтверджував інформацію джерелом: наприклад, на запит про години роботи бібліотеки чатбот повинен надсилати посилання або скріншот з офіційного сайту та просити користувача перевірити відповідь. Крім того, реальна людина має регулярно переглядати діалоги, аналізувати помилки й коригувати модель ШІ. Mannheimer et al. (2024) розглянули широкий спектр етичних питань, які виникають при впровадженні ШІ в бібліотеки та архіви, і означили такі важливі аспекти:

- точність і «людина в циклі» (англ. human-in-the-loop) — для забезпечення високої точності відповідей на всіх етапах впровадження ШІ необхідна участь людини. У контексті етичного використання чатботів бібліотекар виконує функції контролю якості, уточнення помилкових або упереджених результатів. Навіть якщо модель демонструє високу технічну точність, вона не здатна самостійно враховувати упередження, застарілість чи неоднозначність змісту документів у бібліотечному фонді. Лише фахівець може критично оцінити інформацію, тому чим більше професіоналів залучено до навчання, тим якісніше буде платформа для користувача;

- фінансові аспекти — усвідомлення цінності як людської, так і машинної праці. Працівникикладають час і зусилля в опанування нових інструментів, адаптацію робочих процесів і підтримку системи, що супроводжується стресом, тому мотивація важлива;

- етичні політики та методичні вказівки — це внутрішні документи, що визначають принципи етичного використання ШІ і захисту особистих даних користувачів. У контексті впровадження чатботів, які взаємодіють із приватними запитам читачів або з документами, автори яких проти використання матеріалів для навчання ШІ, наявність чітко сформульованих політик є необхідністю. Такі документи забезпечують юридичну та етичну узгодженість дій бібліотекарів й зміцнюють довіру користувачів;

- соціальна справедливість та інклюзивність — забезпечення рівного, справедливого доступу до інформації й технологій для всіх користувачів. Важливо уникати дискримінаційних упереджень у відповідях; в Україні особливо критично забезпечити високу точність відповідей українською мовою, а за можливості — й іншими мовами. Більшість готових сервісів ШІ розроблені для англomовного середовища, тому перевірка точності українською потребує окремого

дослідження. Також слід враховувати потреби людей з інвалідністю. Бібліотеки можуть залучати представників різних спільнот до тестування чатботів, щоб ці сервіси справді відповідали потребам усіх користувачів — зміцнюючи роль бібліотеки як інклюзивного простору;

– неупередженість, надійність і прозорість — точність відповідей ШІ безпосередньо залежить від якості даних, на яких він навчався. Бібліотечні фонди містять твори авторів різних епох і світоглядів, тому в них часто наявні застарілі чи упереджені погляди. Важливо регулярно перевіряти і коригувати відповіді чатбота, а також відкрито попереджати користувачів про можливість і причини упередженості, особливо при зверненні до чутливих тем;

– конфіденційність — захист персональних даних користувачів. Під час взаємодії з чатботом користувач повинен розуміти, які саме дані збираються, з якою метою та як вони будуть використані, і надати чітку згоду на обробку персональних даних у спосіб, що не порушує законодавство України про захист персональних даних.

Згідно з UTAUT — універсальною теорією прийняття та використання технологій (Venkatesh et al., 2003) — виокремлюють чотири основних чинники, що визначають чи буде технологія успішно сприйнята користувачами:

- очікувана продуктивність — міра того, наскільки бібліотекарі і читачі вважають, що використання ШІ поліпшить ефективність їхньої роботи;
- очікувані зусилля — міра того, наскільки користувачі вважають, що взаємодія з ШІ буде простою і зрозумілою;
- соціальний вплив — міра того, наскільки користувачі вважають, що інші люди очікують, що вони використовуватимуть нову технологію;
- сприяючі умови — наявність у бібліотеки ресурсів підтримувати ШІ.

Завдання бібліотекознавців полягає у формулюванні таких вимог до системи, які забезпечать виконання умов моделі UTAUT. Наприклад, у випадку університетської бібліотеки, якщо ШІ матиме змогу глибоко аналізувати методичні рекомендації викладачів, то це суттєво підвищить «очікувану продуктивність» серед студентів і персоналу, оскільки чатбот стане найефективнішим інструментом навчання. Простий та інтуїтивний інтерфейс, аналогічний до звичного ChatGPT, задовольнить критерій «очікуваних зусиль». Враховуючи, що ChatGPT наразі має значну популярність, «соціальний вплив» має бути достатньо високим. Важливою умовою успішної інтеграції є також забезпечення постійної підтримки системи бібліотекарями за участі викладачів, які зможуть коригувати та оновлювати рекомендації чатбота, формуючи таким чином сприятливі умови. Продумана взаємодія між викладачами, бібліотекарями і студентами у межах підтримки ШІ дозволить не лише підвищити якість роботи системи, а й запобігти зниженню мотивації до її використання і підтримки.

Корисним є вивчення досвіду інших бібліотек, а за можливості і безпосереднє тестування чатботу. Наприклад, під час упровадження платформи Chatbase в бібліотеці Делаверського університету команда ще до інтеграції ШІ визначила як ключові цінності прозорість, приватність та відповідальність

перед користувачами. Утім, на практиці бібліотека зіштовхнулася з численними неточностями у відповідях чатбота через вибір дешевшої, але менш точної моделі ChatGPT 3.5. Попри активну участь багатьох співробітників бібліотеки в реалізації проєкту, на момент написання статті частина персоналу залишається скептично налаштованою щодо використання такого ШІ-інструменту (Twomey et al., 2024). Саме тому важливо чітко сформулювати переваги від впровадження ШІ та надати бібліотекарям зрозуміти, що саме зміниться на краще після його реалізації. Наприклад, для бібліотекознавців з КПІ ім. Ігоря Сікорського основною перевагою чатботів є спрощення комунікації, адже деякі користувачі можуть розгубитися, зіткнувшись з великим обсягом інформації на вебсайтах бібліотек (Shevchuk & Saltykova, 2024). Останнім кроком аналізу стає огляд наявних на ринку ШІ-рішень, які відповідають вимогам, і вивчення їх потенційних обмежень, ризиків та переваг.

Організаційно-технічна підготовка вже менше залежить від бібліотекарів, але тут потрібно сформувати команду, яка працюватиме над впровадженням ШІ. Якщо йдеться про спеціалізовану установу, скажімо, медичний університет, доцільно залучити викладачів, щоб ШІ в першу чергу посилався на конкретний список підручників та відмічав застарілі чи псевдонаукові джерела (наприклад, альтернативну медицину XVIII ст.). Підготовка інфраструктури й уніфікація форматів до сумісних із ШІ можуть потребувати перегляду звичних бібліотечних процесів. За потреби чатбот можна інтегрувати з автоматизованою бібліотечною інформаційною системою, забезпечивши сумісність форматів даних, або переглянути репозиторій електронних документів, виокремивши файли, використання яких для навчання ШІ обмежує авторське право, видалити чи оновити застарілий контент на вебсайті, щоб модель працювала лише з актуальними даними.

Паралельно з технічними змінами слід розпочати цілеспрямовану навчальну підготовку: ще до опитувань бібліотекарів варто ознайомити, наприклад, з ChatGPT як репрезентативною генеративною моделлю, щоб сформувати базові навички взаємодії з чатботами, а після вибору конкретного ШІ-рішення бібліотекарі мають вивчити його, щоб мати змогу уточнити вимоги до системи і переконатися, що інтерфейс буде інтуїтивно зрозумілий користувачам. А також у зв'язку з невеликими навчальними ініціативами слід виробити методику передачі знань користувачам, оскільки успішне впровадження ШІ передбачає не лише опанування інструментів самими співробітниками, а й їхню здатність ефективно навчати читачів працювати з новим сервісом. L. Lo (2025) виокремлює п'ять ключових компонентів ШІ-грамотності:

- технічні знання;
- етична обізнаність;
- критичне мислення;
- практичні навички;
- суспільний вимір.

Автор підкреслює, що саме бібліотекарі здатні відігравати провідну роль у формуванні цієї грамотності серед користувачів, навчаючи спільноту свідомо та етично взаємодіяти з ШІ.

Скандинавські науковці запропонували цілісний практичний підхід до формування ШІ-компетентності бібліотек B-Wheel. Візуально модель представлена у формі концентричних кіл: зовнішнє коло орієнтоване на ознайомлення з базовими поняттями ШІ, кольорове коло охоплює основні напрями бібліотечної діяльності, які потенційно можуть бути вдосконалені за допомогою ШІ, наприклад, класифікація метаданих, управління фондами, підтримка бібліотечних систем, пошук інформації, інформаційна грамотність, підтримка досліджень, адміністрування бібліотеки, а також закупівля ресурсів. Середнє коло окреслює конкретні завдання, які можуть бути оптимізовані за допомогою ШІ. На внутрішньому колі бібліотекарі експериментують з існуючими інструментами або сервісами. У центрі розміщено кінцеву мету — ШІ-компетентність всієї бібліотеки, сформовану через комунікацію між працівниками. Важливо, що модель нелінійна, різні фахівці можуть паралельно опрацьовувати різні напрями, поступово формуючи глибоку експертизу на рівні установи (Kautonen & Gasparini, 2024). У контексті впровадження чатбота ця модель дозволяє структурувати процес навчання й підготовки команди.

Упровадження ШІ чатбота в бібліотечну практику потребує не лише технічної підготовки, а й стратегічного переосмислення ролі бібліотеки, її фахівців і користувачів у новому інформаційному середовищі, адже бібліотекарі відіграють ключову роль у трансформації бібліотеки як модератор і захисник етичних принципів. Схема підготовчого етапу представлена на рис. 1.

Етап впровадження можна умовно поділити на дві фази: тестування прототипу та початкове навчання моделі ШІ. Хоча значну частину технічних робіт із налаштування й інтеграції системи виконують ІТ-спеціалісти, важлива участь і бібліотекарів, адже саме вони працюватимуть із платформою у щоденній практиці. Рекомендується відвести достатній час на тестування: на цьому етапі ШІ-системі надається мінімальний набір даних без повної інтеграції, що забезпечує швидке розгортання та надає змогу бібліотекарям на практиці оцінити інтерфейс, перевірити точність відповідей і зробити виважені висновки щодо ефективності рішення. За результатами тестування може виникнути потреба повернутися до аналізу та уточнити вимоги на основі набутого досвіду. Важливо перевірити, чи система дозволяє аналізувати історію запитів, адже це надає змогу виявляти та виправляти неточності у відповідях ШІ. Доцільно залучити кінцевих користувачів до пілотного тестування прототипу задля отримання об'єктивної оцінки зручності інтерфейсу. Після повного тестування, коли завершиться впровадження ШІ і система отримує доступ до фонду та інших даних, потрібно презентувати систему користувачам і бути готовими їх навчати. Схема етапу впровадження представлена на рис. 2.

На етапі підтримки бібліотекарі переходять до безпосередньої експлуатації ШІ з мінімальним залученням інших спеціалістів. Працівники мають регулярно

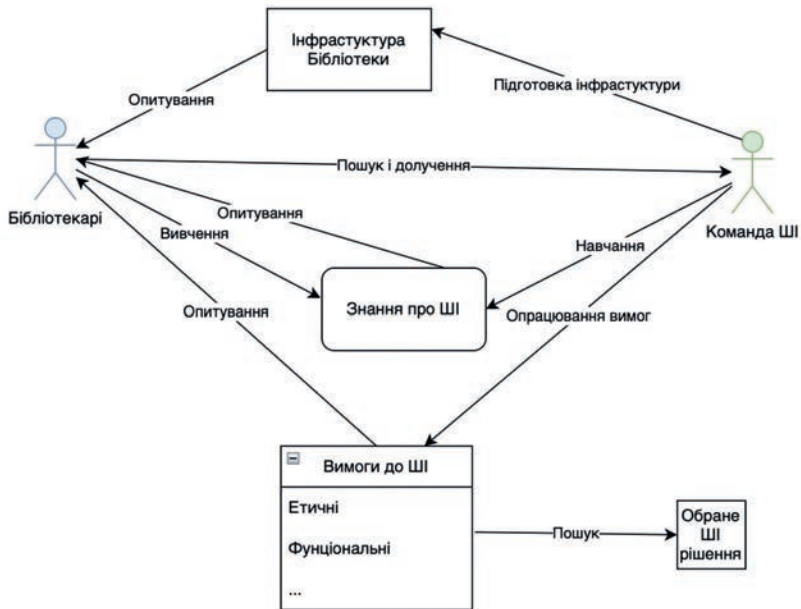

Рис 1. Схема підготовчого етапу впровадження ШІ.

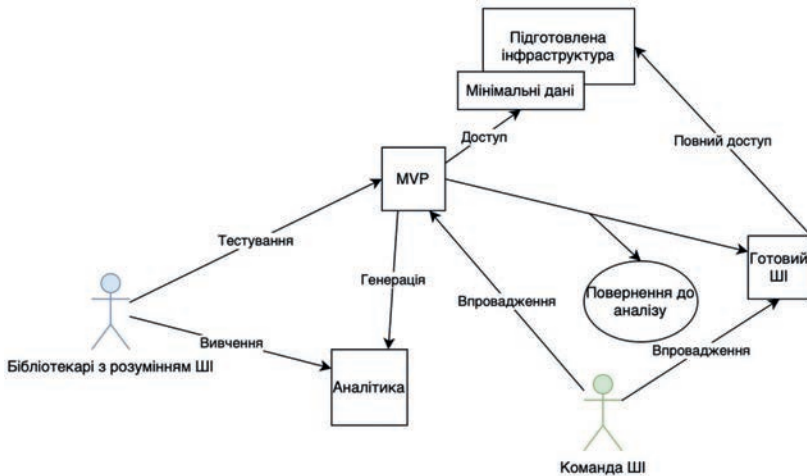

Рис 2. Схема етапу впровадження ШІ.

донавчати модель на основі оновлень фонду, моніторити точність та час відповідей і оперативно вирішувати шаблонні проблеми. Важливо також підтримувати постійний зворотний зв'язок з користувачами і зважати на їхні відгуки для підвищення якості відповідей ШІ. Схема етапу підтримки представлена на рис. 3.

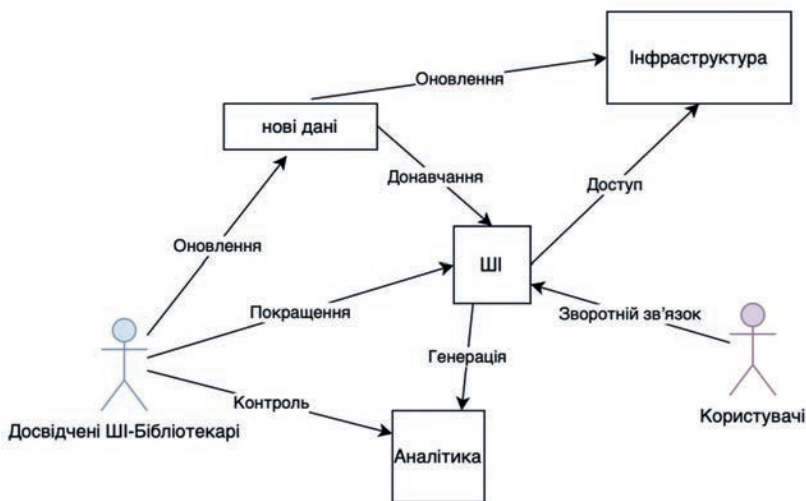

Рис 3. Схема етапу підтримки ШІ.

Інтеграція ШІ в бібліотечні процеси неминуче трансформує професійну роль бібліотекаря. Якщо на початкових етапах упровадження більшість працівників мають лише фрагментарне розуміння ШІ, то в процесі підготовки, а потім і щоденного використання сервісу, по мірі зростання залежності бібліотечних сервісів від ШІ, бібліотекарі стають носіями унікальної експертизи. Цей зсув у професійному позиціонуванні посилює авторитет бібліотекарів як посередників між складними технологіями ШІ та користувачами, які потребують інтерпретації, підтримки та етичного орієнтира.

Висновки. Впровадження ШІ чатботів у бібліотеки є закономірним етапом еволюції галузі. У статті було розроблено триетапну методологію і візуалізовано основні процеси інтеграції ШІ в бібліотечну діяльність. Ефективна його інтеграція можлива лише за умови ґрунтовної підготовки, що включає: аудит ресурсів, формування етичних і правових вимог та розвиток ШІ-грамотності персоналу; ретельне тестування прототипу за активної участі бібліотекарів; постійну підтримку й донавчання моделі. Ключова роль бібліотекаря трансформується від посередника між користувачем і бібліотечними послугами — до модератора ШІ-сервісів та захисника етичних принципів, що підсилює авторитет професії й відкриває нові можливості для розвитку ефективних інклюзивних бібліотечних послуг. Перспективним напрямом подальших досліджень є апробація запропонованої методології в різних типах бібліотек і розроблення уніфікованих

практичних рекомендацій щодо запровадження технологій ІІІ в бібліотечну діяльність.

Список посилань / References

- Kautonen, H., & Gasparini, A. A. (2024). B-Wheel — Building AI competences in academic libraries. *The Journal of Academic Librarianship*, 50(4), 102886. <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2024.102886>. [In English].
- Lo, L. (2025). AI Literacy: A guide for academic libraries. *College & Research Libraries News*, 86(3). <https://doi.org/10.5860/crln.86.3.120>. [In English].
- Mannheimer, S., Bond, N., Young, S. W. H., Kettler, H. S., Marcus, A., Slipher, S. K., Clark, J. A., Shorish, Y., Rossmann, D., & Sheehey, B. (2024). Responsible AI practice in libraries and archives. *Information Technology and Libraries*, 43(3). <https://doi.org/10.5860/ital.v43i3.17245>. [In English].
- Ng, T., Ng, K., & Haw, S. (2024). Lib-Bot: a smart Librarian-Chatbot assistant. *International Journal of Computing and Digital Systems*, 15(1), 1–11. <https://doi.org/10.12785/ijcds/160101>. [In English].
- Shevchuk, O. A., & Saltykova, A. A. (2024). Improving the Inclusive Information Space: Introducing Chatbots into the Work of Academic Libraries. In *UNIVERSITY LIBRARY AT a NEW STAGE OF SOCIAL COMMUNICATIONS DEVELOPMENT CONFERENCE PROCEEDINGS*, 9 (pp. 174–181). https://doi.org/10.15802/unilib/2024_317408. [In English].
- Twomey, B., Johnson, A., & Estes, C. (2024). It takes a village. A Distributed Training Model for AI-Based Chatbots. *Information Technology and Libraries*, 43(3). <https://doi.org/10.5860/ital.v43i3.17243>. [In English].
- Venkatesh, V., Morris, M. G., Davis, G. B., & Davis, F. D. (2003). User Acceptance of Information Technology: Toward a Unified View. *MIS Quarterly*, 27(3), 425–478. <https://doi.org/10.2307/30036540>. [In English].

Надійшла до редколегії 06.03.2025

<https://doi.org/10.31516/2410-5333.067.12>¹

УДК 002.5:378

Д. М. Драпалиук

аспірант, кафедра соціальних комунікацій та інформаційної діяльності, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна

dmytro.drapaliuk.mdkib.2022@lpnu.ua

<https://orcid.org/0009-0002-0054-246X>

ПУБЛІКАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ З БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ НАУК

Розглянуто тенденції публікаційної діяльності з освітньої тематики у сфері бібліотекознавства та інформаційних наук у наукових фахових журналах, заснованих провідними освітніми закладами й науковими інституціями України. Означено особливості темпоральності публікаційної активності з освітньої діяльності з бібліотекознавства та інформаційних наук, вивчено тематичну пріоритетність публікування, виявлено рівні публікаційної діяльності персоналій. Встановлено чітку тенденцію до зростання публікаційної діяльності з освітньої тематики протягом 2018–2023 рр. Наукові статті з організації навчального процесу зі спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», опубліковані в низці журналів, становлять вагомий частку. Узагальнений показник пріоритетності публікаційної діяльності у всій вибірці наукових фахових журналів за визначені роки вказує на доволі незначну кількість статей з освітньої тематики на тлі всієї генеральної сукупності опублікованих розвідок. Аналіз публікаційної діяльності персоналій у фахових журналах з бібліотекознавства та інформаційних наук свідчить про нечисленність авторів, для яких освітня тематика є вагомим напрямом наукового профілю. Для переважної більшості дослідників властива епізодичність наукових розвідок на тему навчання з бібліотечно-інформаційної діяльності.

Ключові слова: публікаційна діяльність, цифровізація освіти, диверсифікація освітніх програм, наукова інформація, програмні компетентності, програмні результати навчання, якість освіти.

D. Drapaliuk

postgraduate student of the Department of Social Communications and Information Activity, Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

PUBLICATION ACTIVITIES IN LIBRARY AND INFORMATION SCIENCES

The relevance. Publication activity shapes a unified information space by linking science, education, and the professional environment. Verifying its relevance and significance in national specialized journals requires statistical analysis.

The purpose of the research. The study examines trends in educational publication activity in library and information sciences within Ukraine's specialized academic journals.

The methodology. A cross-sectional analysis of educational publications in Ukraine's peer-reviewed journals (2018–2023) was conducted. A selective approach, combined

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

with statistical methods and content analysis, identified trends in publication activity and refined key terminology.

The results. The study analyzed publication trends in library and information sciences by examining temporal distribution, thematic priorities, individual activity levels, research collaboration, and institutional contributions.

The scientific novelty. The research establishes the current state of publication activity in education, focusing on information, library, and archival studies.

The practical significance. Quantitative assessment of publication activity supports scientific advancements and informs editorial policies in academic journals.

The conclusion. The features of the temporality of publication activity in educational activities in library and information sciences were established, the thematic priority of publication was studied, and the levels of publication activity of personalities were identified. A clear trend of increasing publication activity on educational topics, particularly regarding the organization of the learning process in the field of "Information, Library, and Archival Affairs", has been identified. The generalized indicator of the priority of publication activity in the entire sample of scientific professional journals for the specified years indicates a rather low share of articles on educational topics against the background of the entire general set of published articles. Analysis of the publication activity of personalities in professional journals on library science and information sciences indicates a small number of authors for whom educational topics are a significant direction of their scientific profile.

Keywords: *publishing activities, digitization of education, diversification of educational programs, scientific information, scientific and technical information, scientific library, program competencies, program learning results, quality of education.*

Актуальність теми дослідження. Публікаційна діяльність як пріоритетний напрям формування єдиного інформаційного простору базується на тісному взаємозв'язку науки, освіти й професійного середовища суспільства. Розвиток інформаційного суспільства визначає високі вимоги до наукової діяльності викладачів університетів та оприлюднення результатів їхніх досліджень. Публікаційна діяльність науково-педагогічних і наукових працівників є одним із найважливіших критеріїв під час рейтингування, оцінювання університетів і наукових установ. За основними міжнародними рейтингами, найкращі 100 університетів мають статус дослідницьких, що є результатом їхньої діяльності в напрямі інтенсивного розвитку держави шляхом поєднання освіти, науки та інновацій, сприяння її інтеграції у світовий освітньо-науковий простір. Використовуючи кількісні показники публікування наукових праць та їхнього цитування, застосовується низка рейтингів: Шанхайський рейтинг університетів (Academic Ranking of World Universities), Лейденський рейтинг університетів (CWTS Leiden Ranking), Рейтинг університетів Таймс (The Times Higher Education World University Rankings), Рейтинг QS (QS World University Rankings), Рейтинг журналу U.S. News & World Report (Best Global Universities Rankings), Рейтинг університетів (Scimago Institutions Rankings), Вебометрикс (Ranking Web та Webometrics) (Козьменко & Остапенко, 2019). Успішне просування в міжнародних рейтингах забезпечує наукова діяльність університету, яка вимірюється насамперед кількістю та якістю публікацій.

Постановка проблеми. Аргументація актуальності, суспільної та професійної вагомості публікаційної діяльності з освітньої тематики у вітчизняних фахових журналах потребує верифікації та обґрунтування на основі вивчення й узагальнення статистичної інформації. Точність об'єктивних, кількісно вимірюваних характеристик наявності освітньої тематики в інформаційному просторі засвідчує рівень залученості наукової громадськості до вивчення освітньої проблематики на рівні окремих науковців, інституцій, кореляції понять «освітньо-наукова школа — публікаційна діяльність».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні сформовано систему нормативно-правових актів щодо оцінювання діяльності університетів і наукових установ. Кількість та якість наукових публікацій й афілійованих з ними наукових журналів є вагомим критерієм, який береться до уваги під час: визначення рейтингів університетів і наукових установ; подання документів у спеціалізовану вчену раду для захисту дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора філософії / доктора наук або у вчену раду — для присвоєння вченого звання доцента / професора / старшого дослідника; оцінювання наукової роботи ЗВО й наукових установ; визначення статусу університетів як національного та дослідницького; державної атестації університетів щодо їхньої ефективної наукової і науково-технічної діяльності (Козьменко & Остапенко, 2019). Оприлюднення результатів дослідження слід розглядати як процес наукової комунікації. Публікаційна діяльність як вияв наукової комунікації є не лише основою для поширення нових наукових знань, а й ефективною рушійною силою розвою науки. Розвиток науково-дослідницької діяльності, підвищення її якості та результативності зумовлює поширення наукової культури, новаторства, формування персонального наукового іміджу і престижу наукової праці, пошуку й відбору талановитої молоді, підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників через аспірантуру, докторантуру, підготовку та захист дисертацій (Шейко та ін., 2018). Однією з актуальних дослідницьких проблем у сфері наукової комунікації є пошук оптимальних підходів та інструментів оцінювання наукового контенту. Використання кількісних і, зокрема, наукометричних методів та засобів є ключем до ідентифікації та популяризації якісних наукових знань (Petrushka, 2020). Поглибленню інтеграції наукових журналів НАН України в міжнародний наукометричний простір сприяє розгляд методології їхнього оцінювання в таких аспектах: вивчення принципів формування переліку наукових журналів НАН України; встановлення критеріїв оцінювання рівня наукових періодичних видань за кількісними показниками, зокрема за імпакт-фактором. Періодичні видання, представлені в інформаційному ресурсі «Наукова періодика України» Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського і, зокрема, фахові бібліотечні наукові видання НБУВ, успішно інтегруються в міжнародні інформаційно-аналітичні та пошукові системи, їм надається міжнародний цифровий ідентифікатор DOI. Пошукова система Google Scholar коректно індексує ці наукові журнали, вможливаючи їм

отримувати наукометричні портрети (Самохіна та ін., 2020). Видову класифікацію вітчизняних бібліотекознавчих періодичних видань здійснено за ознакою цільового (функціонального) призначення. Науково-практичні, науково-теоретичні, науково-методичні, науково-виробничі видання бібліотекознавчого змісту та збірники наукових праць посідають пріоритетне місце в системі наукових видань (Шагайденко, 2020). Взаємний вплив бібліотечної професії та фахової періодики набуває сучасних обрисів шляхом створення баз даних інформаційно-аналітичної системи «Імідж бібліотечної справи та бібліотек України в пресі», функціонування реферативної бази даних «Україніка наукова» та УРЖ «Джерело», які широко використовують бібліотечні фахівці з освітньою та науковою метою (Воскобойнікова-Гузева, 2002; Воскобойнікова-Гузева & Солонська, 2003). Публікаційна діяльність формує теоретичну базу для реалізації практичних професійних проєктів, зокрема щодо розроблення інформаційного ресурсу для тьютора. Інформаційне забезпечення наставника студентів має вплив не тільки на результативність його роботи, а й на успішність навчальної й наукової діяльності студентів (Марковець та ін., 2023). Важливим вектором підготування фахівців з бібліотекознавства та інформаційних наук є ефективна співпраця освітян і працедавців. Трендом у наукових дослідженнях є питання взаємодії, партнерства основних учасників освітнього процесу, а відтак — вдосконалення і підвищення якості бібліотечно-інформаційної освіти відповідно до потреб ринку праці (Кушнарєнко & Соляник, 2023).

Методологія дослідження полягає у використанні загальнонаукових методів: аналізу, синтезу, вибіркового й статистичного методу, логічних узагальнень, синхронного зрізу, контент-аналізу. Вибірковий метод надає змогу поширити висновки, отримані на основі вивчення частини сукупності (вибірки) на всю генеральну сукупність (Державний комітет статистики України, 2010). Генеральна сукупність наукових журналів України визначена за контентом інформаційного ресурсу «Реєстр наукових фахових видань України», повноту і достовірність якого забезпечує ІАС «Наукова періодика України», створена за програмними рішеннями та технологічною підтримкою Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІАС «Наукова періодика України», 2024). Додаткову інформацію почерпнуто й з інших інформаційних ресурсів, створених Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського (Наукова періодика України, 2014). На основі генеральної сукупності сформована вибірка періодичних видань для вивчення публікаційної діяльності українських науковців з освітньої тематики. Журнали, на основі яких сформовано вибірку, відповідають одному або кільком критеріям:

- науковий журнал, включений до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» (ІБАС);
- наукове видання, індексоване в міжнародній наукометричній базі даних SCOPUS;

- науковий журнал, заснований провідною науковою інституцією України;
- науковий журнал, який забезпечує регіональне представлення фахової наукової громадськості;
- науковий журнал, який має доступний електронний архів.

Отже, до кола аналізованих журналів увійшли: «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія», засновник: Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв¹, «Бібліотечний вісник», засновники: Національна академія наук України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського², «Вісник Книжкової палати», засновники: Книжкова палата України імені Івана Федорова, Харківська державна академія культури³, «Вісник Харківської державної академії культури»⁴, «Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук», засновник: Київський національний університет культури і мистецтв⁵. Також проаналізовано контент 1, 2, 3 міжнародних воркшопів Social Communication and Information Activity in Digital Humanities (SCIA), організованих на кафедрі соціальних комунікацій та інформаційної діяльності Національного університету «Львівська політехніка» та опублікованих на міжнародній видавничій платформі CEUR Workshop Proceedings. Матеріали воркшопів SCIA індексовано в наукометричній базі даних SCOPUS (Zhezhnych et al., 2022; Zhezhnych et al., 2023; Zhezhnych et al., 2024). Синхронний зріз публікацій з освітньої тематики в наукових фахових журналах України виконано з хронологічним охопленням 2018–2023 рр. Статистичний метод надає можливість встановити закономірності та особливості публікаційної діяльності науковців й інституцій з освітньої тематики і, зокрема, з теорії та практики підготовки фахівців зі спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». Контент-аналіз наукових публікацій у наукових фахових журналах на основі зібраних кількісних даних дозволяє визначити актуальність, затребуваність і зорієнтованість наукової громадськості досліджувати питання організації та цифровізації навчального процесу, змісту навчання у сфері бібліотекознавства та інформаційних наук.

Із затвердженням Методики оцінювання ефективності наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності наукової установи в науковому обігу набуло поширення розуміння терміна «публікаційна активність» у річичі показників класифікаційної оцінки наукової установи за її науковим потенціалом і досягненнями за попередні роки. Ці показники ґрунтуються на різних аспектах практики індексування в наукометричних базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus. Відповідно, публікаційна активність трактується переважно як кількість наукових працівників (за основним місцем роботи), які є

1 Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. (2025). <https://bdi.com.ua/uk>

2 Бібліотечний вісник. (2025). <http://bv.nbuv.gov.ua/>

3 Вісник Книжкової палати. (2025). <http://www.ukrbook.net/visnyk.htm>

4 Вісник Харківської державної академії культури. (2025). <http://v-khsac.in.ua/>

5 Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук. (2025). <http://librinfosciences.knukim.edu.ua/>

членами редакційних колегій наукових видань (журналів), що індексуються в наукометричних базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus і не видаються цією науковою установою («Наукометрія в Методиці оцінювання ефективності діяльності наукових установ України», 2019). Уважаємо, що для дослідження публікаційної діяльності українських науковців та розміщення результатів їхніх розвідок у наукових фахових журналах України, які наразі не індексуються в наукометричних базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus, актуальним є трактування терміна «публікаційна діяльність» як дослідницька діяльність автора або колективу авторів, результати якої оприлюднені в науковому виданні.

Мета статті полягає у вивченні тенденцій публікаційної діяльності з освітньої тематики у сфері бібліотекознавства та інформаційних наук у наукових фахових виданнях, заснованих провідними освітніми закладами й науковими інституціями України. Дослідження та узагальнення особливостей публікаційної діяльності з освітньої тематики в наукових фахових журналах з бібліотекознавства та інформаційних наук виконується шляхом: встановлення темпоральності публікаційної діяльності; вивчення тематичної пріоритетності публікування; виявлення рівня публікаційної діяльності персоналій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання концептуального моделювання модернізації системи вищої бібліотечно-інформаційної освіти в Україні набуває особливої актуальності в річниці процесів глобальної цифровізації всіх сфер суспільного життя. Розроблення та реалізація у ЗВО інноваційних, диверсифікованих освітніх програм для підготування фахівців бібліотечно-інформаційної сфери з високим рівнем компетентностей, адаптованих до вимог цифрового суспільства, зумовлює підвищений інтерес до висвітлення питань з освітньої тематики на сторінках наукових видань з бібліотекознавства та інформаційних наук.

Темпоральність публікаційної діяльності в наукових фахових журналах з бібліотекознавства та інформаційних наук виявляється в динаміці зміни кількості публікацій з освітньої тематики протягом визначених часових меж (див. таблицю 1).

Темпоральність публікування свідчить про тенденції виконання наукових досліджень та оприлюднення їхніх результатів у професійному інформаційному просторі. Контент-аналіз публікацій у вибірці наукових журналів засвідчує, що протягом 2018–2023 рр. у всіх обраних часописах надруковано 1609 наукових статей, з них 167 — з освітньої тематики. До наукових статей з освітньої тематики належать статті, присвячені теоретико-методологічним питанням з освіти загалом, з організації освітньо-наукового процесу та змісту навчання зі спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», а також суміжних спеціальностей чи сфер діяльності, у межах яких відбувається успішна диверсифікація освітніх програм за спеціальністю ІБАС: PR- та HR-технології, менеджмент, маркетинг, медіакомунікація, медіапродукція, журналістика.

Табл. 1

Темпоральність публікаційної діяльності з освітньої тематики

	2018		2019		2020		2021		2022		2023		Разом	
	Загальна к-сть статей	З них, про освіту	Загальна к-сть статей	З них про освіту	Загальна к-сть статей	З них про освіту	Загальна к-сть статей	З них про освіту	Загальна к-сть статей	З них про освіту	Загальна к-сть статей	З них про освіту	Загальна к-сть статей	З них про освіту
БДІ	68	11	69	11	43	2	50	6	62	13	67	15	359	58
БВ	31	-	27	-	42	1	34	1	45	2	50	3	229	7
ВКП	146	5	141	6	118	5	96	5	98	13	89	5	688	39
ВХДАК	46	5	44	9	14	1	23	7	20	6	24	7	171	35
УЖБІН	14	2	14	2	17	3	20	4	30	5	22	5	117	21
SCIA	-	-	-	-	-	-	-	-	18	2	27	5	45	7
Разом	305	23	295	28	234	12	223	23	273	41	279	40	1609	167

БДІ — Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.

БВ — Бібліотечний вісник.

ВКП — Вісник Книжкової палати.

ВХДАК — Вісник Харківської державної академії культури.

УЖБІН — Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук.

SCIA — Social Communication and Information Activity in Digital Humanities.

У всіх обраних журналах результати наукових досліджень з освітньої діяльності оприлюднюються регулярно, крім «Бібліотечного вісника» у 2018–2019 рр. Означено чітку тенденцію публікаційної діяльності до зростання з вимушеним коливанням у 2020–2021 рр. у зв'язку з COVID-19 (див. рис. 1).

Наукові статті, присвячені питанням організації освітньо-наукового процесу та змісту навчання зі спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», переважно становлять вагому частку, що свідчить про чітку професійну зорієнтованість як наукової спільноти, так і редакційних рад наукових фахових журналів. Протягом аналізованого періоду найбільшу кількість статей з освітньої тематики — 37 публікацій — опублікував журнал «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія», засновником якого є Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв. Українські науковці виявляють публікаційну діяльність майже на одному рівні в журналах «Вісник Книжкової палати» (27 статей) та «Вісник Харківської державної академії культури» (22 статті).

«Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук», який видає Київський національний університет культури і мистецтв, демонструє послідовність редакційної політики, надрукувавши 21 статтю виключно зі спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» (див. табл. 2).

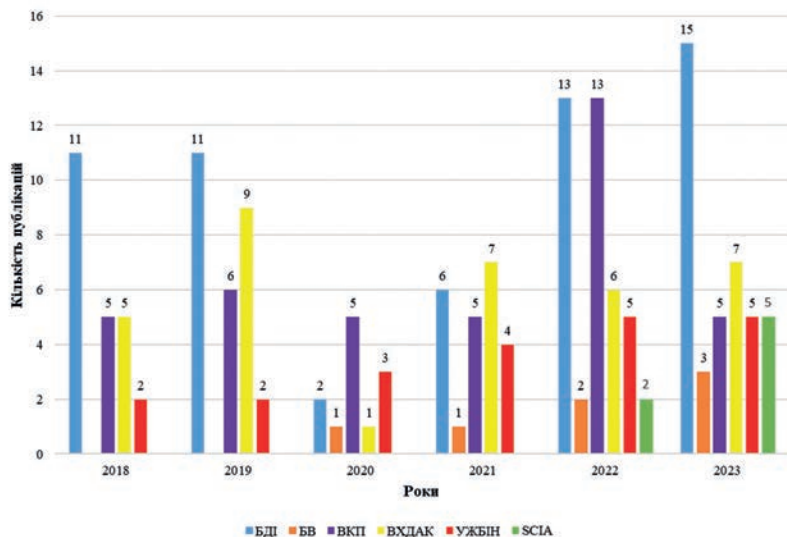

Рис. 1. Динаміка публікаційної активності з освітньої тематики.

Табл. 2

	2018		2019		2020		2021		2022		2023		Разом	
	Загальна к-сть статей про освіту	З них про ІБАС	Загальна к-сть статей про освіту	З них про ІБАС	Загальна к-сть статей про освіту	З них про ІБАС	Загальна к-сть статей про освіту	З них про ІБАС	Загальна к-сть статей про освіту	З них про ІБАС	Загальна к-сть статей про освіту	З них про ІБАС	Загальна к-сть статей про освіту	З них про ІБАС
БДІ	11	6	11	6	2	1	6	4	13	9	15	11	58	37
БВ	-	-	-	-	1	-	1	1	2	2	3	3	7	6
ВКП	5	4	6	3	5	3	5	2	13	10	5	5	39	27
ВХДАК	5	1	9	5	1	1	7	5	6	6	7	4	35	22
УЖБІД	2	2	2	2	3	3	4	4	5	5	5	5	21	21
SCIA	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	5	1	7	1
Разом	23	13	28	16	12	8	23	16	41	32	40	29	167	114

Темпоральність публікаційної діяльності зі спеціальності ІБАС

Тематична пріоритетність публікування виявляється у співвідношенні кількості опублікованих наукових праць з освітньої тематики до загальної кількості публікацій, що вийшли у світ протягом певних часових меж у наукових фахових журналах з бібліотекознавства та інформаційних наук. Аналіз публікаційної діяльності на основі відсоткового співвідношення надає підґрунтя для

об'єктивності твердження про пріоритетність освітньої тематики в певному журналі, нівелювання різної річної періодичності виходу у світ часописів і, відповідно, різної кількості статей. Цей показник свідчить про насиченість професійного наукового контенту публікаціями на тему організації навчального процесу, усвідомленість науковою громадськістю актуальності та важливості цієї тематики для виконання теоретичних і практичних завдань з бібліотекознавства та інформаційних наук.

Як свідчить порівняльний аналіз тематичного спрямування публікацій у провідних фахових журналах, питання освітньої діяльності належить до пріоритетних у «Віснику Харківської державної академії культури». Майже 21 % публікацій, розміщених у цьому науковому часописі, присвячено питанням освіти і, зокрема, 13 % — організації навчального процесу з бібліотекознавства та інформаційних наук. Це найвищі показники пріоритетності публікування загалом з освітньої тематики серед аналізованих наукових фахових журналів (див. рис. 2).

Найвищий відсоток наукових статей зі спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» опублікував «Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук», який видає Київський національний університет культури і мистецтв, — 18,0 %.

Проте узагальнений показник пріоритетності публікування у всій вибірці наукових фахових журналів за 2018–2023 рр. свідчить про доволі невисоку частку статей з освітньої тематики на тлі всієї генеральної сукупності опублікованих статей: статті з освітньої тематики становлять 10,4 %, а статті про спеціальність ІБАС — 7,0 %. Цей стан зумовлений незначними показниками пріоритетності публікування у двох фахових журналах: «Вісник Книжкової палати», «Бібліотечний вісник». Їхні фундатори — Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського і Книжкова палата України — володіють потужним науковим і практичним потенціалом для розвитку тісної та багатоаспектної співпраці із закладами вищої освіти як провідні роботодавці у сфері бібліотечної, видавничої справи та інформаційної діяльності, як генератори ідей для розроблення модерних й інноваційних освітніх програм зі спеціальності «Бібліотечна, інформаційна та архівна справа».

Публікаційна діяльність персоналій у наукових фахових журналах з бібліотекознавства та інформаційних наук демонструє рівень включення публікацій з освітньої тематики в персональний науковий профіль дослідника.

Класифікація авторів за основним місцем роботи в закладах вищої освіти та наукових закладах чи навчання дозволяє означити такі категорії: науково-педагогічні працівники (НПП), наукові працівники (бібліотечні працівники), НПП / наукові працівники, аспіранти, студенти (див. рис. 3).

Найчисленніша категорія авторів публікацій з освітньої тематики — науково-педагогічні працівники (214 осіб), що зумовлено безпосередньою причетністю до освітньо-наукової діяльності зі спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» та суміжних спеціальностей. На нашу думку, бажане ширше залучення наукових працівників і професіоналів наукових, публічних,

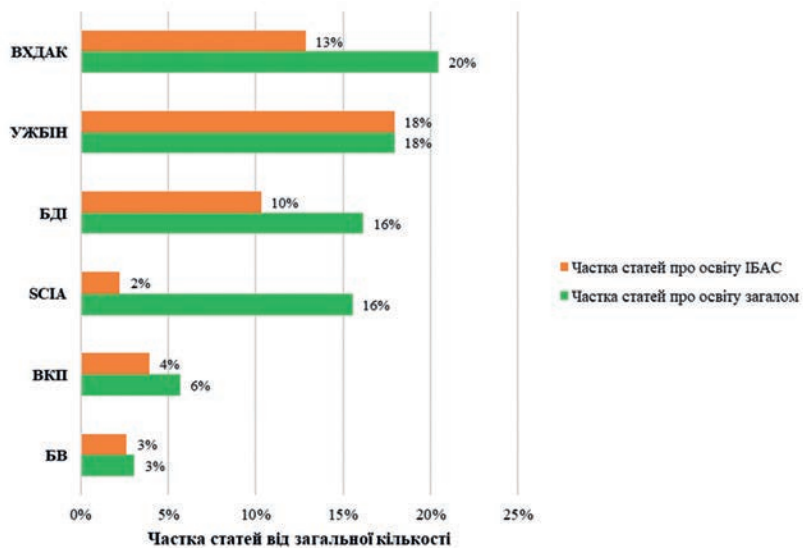

Рис. 2. Пріоритетність публікування з освітньої тематики.

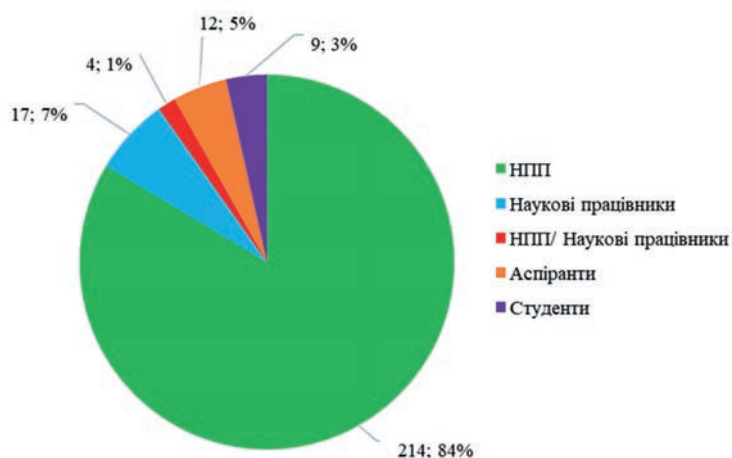

Рис. 3. Категорії авторів публікацій з освітньої тематики.

спеціальних, спеціалізованих бібліотек до наукових розвідок з питань модернізації та диверсифікації освітніх програм. Як свідчить статистика, це ще далеко не реалізований ресурс співпраці освітян з когортою роботодавців, які можуть надати відчутний імпульс до осучаснення компетентностей, зміщення фокусів навчання в чинних освітніх програмах.

Зважаючи на те, що в наукових фахових журналах з бібліотекознавства та інформаційних наук науковці оприлюднюють результати своїх наукових досліджень практично в усіх виданнях, що увійшли у вибірку наукових фахових видань (2018–2023), оперуємо двома кількісними показниками:

- сумарна кількість авторів, які публікували статті з освітньої тематики в кожному з номерів вибраних журналів (див. табл. 3);
- персональна кількість авторів, які публікували статті з освітньої тематики у вибраних журналах незалежно від кількості публікацій (див. табл. 4, 5).

Табл. 3

Сумарна кількість авторів публікацій з освітньої тематики

Категорія автора	БДІ	БВ	ВКП	ВХДАК	УЖБІД	SCIA	Разом
НПП	70	2	46	55	28	13	214
Наукові працівники	1	6	6	-	4	-	17
НПП / Наукові працівники	2	-	-	2	-	-	4
Аспіранти	7	-	2	1	1	1	12
Студенти	6	-	2	1	-	-	9
Разом	86	8	56	59	33	14	256

Сумарна кількість авторів публікацій з освітньої тематики свідчить про широту залучення автури в кожному з номерів наукових фахових видань. Високі показники співпраці редакційних рад видань і наукової громадськості в журналах «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія» (86 авторів), «Вісник Харківської державної академії культури» (59 авторів), «Вісник Книжкової палати» (56 авторів).

Персональна кількість авторів, які публікували статті з освітньої тематики у вибраних журналах, свідчить про публікаційну діяльність окремого дослідника та наявність у нього публікацій з означеної тематики. Персональна кількість авторів є неоднорідною. Зважаючи на кількість опублікованих статей, виокремлено три групи авторів з різним рівнем персональної публікаційної діяльності з освітньої тематики за такими критеріями:

- до першої групи належать автори, які опублікували по 10 і більше статей, що свідчить про освітню тематику як визначальний напрям наукової і, зокрема, публікаційної діяльності автора (див. табл. 4);

Табл. 4

Персональна публікаційна діяльність авторів. 1-ша група

	Прізвище, ініціали автора	Афіліція автора, вказана в статтях	К-сть статей
1	Гуменчук А. В.	Київський національний університет культури і мистецтв, Міжрегіональна академія управління персоналом, Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури	17
2	Бачинська Н. А.	Київський національний університет культури і мистецтв	14
3	Матвієнко О. В.	Київський національний університет культури і мистецтв	12
4	Цивін М. Н.	Інститут реклами, Інститут дизайну, архітектури та журналістики, Міжрегіональна академія управління персоналом	11
5	Кушнарєнко Н. М.	Харківська державна академія культури	10

- до другої групи належать автори, які опублікували по 4–9 статей, що свідчить про освітню тематику як вагомих напрям наукового профілю і публікаційної діяльності автора (див. табл. 5);

Табл. 5

Персональна публікаційна діяльність авторів. 2-га група

	Прізвище, ініціали автора	Афіліція автора, вказана в статтях	К-сть статей
1	Василенко В. Ю.	Донецький національний університет імені Василя Стуса	9
2	Шейко В. М.	Харківська державна академія культури	6
3	Новальська Т. В.	Київський національний університет культури і мистецтв	5
4	Соляник А. А.	Харківська державна академія культури	5

- до третьої групи належать автори, які опублікували по 1–3 статті, що свідчить про входження освітньої тематики до кола наукових інтересів автора або епізодичність наукових публікацій автора з освітньої тематики (див. табл. 6).

Остання група авторів з різним рівнем персональної публікаційної діяльності з освітньої тематики є найчисленніша — 125 авторів, які репрезентують різні університети та наукові установи України (див. табл. 6).

Табл. 6

Персональна публікаційна діяльність авторів. 3-тя група

	Прізвище, ініціали автора	Афіліція автора, вказана в статтях	К-сть статей
1	Зацерківна М. О.	Київський національний університет культури і мистецтв	3
2	Касьян В.	Київський національний університет культури і мистецтв	3
3	Комова М. В.	Національний університет «Львівська політехніка»	3
4	Коржова Т.	Київський національний університет культури і мистецтв	3
5	Сидоренко А. І.	Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв	3
6	Тур О. М.	Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»	3
7	Шелестова А. М.	Харківська державна академія культури	3
8	Антонюк Т.	Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського	2
9	Башманівський В.	Житомирський державний університет імені Івана Франка	2
10	Башманівська Л.	Житомирський державний університет імені Івана Франка	2
11	Дерев'янко Л. І.	Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»	2
12	Збанацька О. М.	Київський університет культури, Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого	2
13	Клименко О.	Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського	2
14	Кобижча Н. І.	Київський національний університет культури і мистецтв	2
15	Коваленко С.	Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського	2
16	Ковальчук У. Р.	Національний університет «Львівська політехніка»	2
17	Литвин С.	Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв	2
18	Марковець О. В.	Національний університет «Львівська політехніка»	3
19	Мина Ж. В.	Національний університет «Львівська політехніка»	2
20	Петрушка А. І.	Національний університет «Львівська політехніка»	2

21	Прігунов О. В.	Донецький національний університет імені Василя Стуса	2
22	Ржечицька С. А.	Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв	2
23	Сербін О. О.	Наукова бібліотека імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка	2
24	Сидоренко Т. В.	Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв	2
25	Сищенко С. В.	Харківська державна академія культури	2
26	Трач О.	Національний університет «Львівська політехніка»	2
27	Філіпова Л. Я.	Харківська державна академія культури	2
28	Химиця Н. О.	Національний університет «Львівська політехніка»	2
29	Хрущ С. С.	Київський національний університет культури і мистецтв	2
30	Яворська Т.	Донецький національний університет імені Василя Стуса	2
31	Яворська Ю.	Донецький національний університет імені Василя Стуса	2
32	Андросович О.	Житомирський державний університет імені Івана Франка	1
33	Анісімова О.	Донецький національний університет імені Василя Стуса	2
34	Антонова В.	Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського	1
35	Базар В.	Ніжинський коледж культури і мистецтв імені Марії Заньковецької	1
36	Баландіна Н.	Одеський національний політехнічний університет	1
37	Барабанова Н. Р.	Національний університет «Одеська юридична академія»	1
38	Білик О. М.	Харківська державна академія культури	1
39	Біловус Л. І.	Західноукраїнський національний університет	1
40	Білушак Т. М.	Національний університет «Львівська політехніка»	1
41	Блашків О.	Західноукраїнський національний університет	1
42	Богданов Г.	Київський національний університет культури і мистецтв	1
43	Бондаренко В.	Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського	1

44	Борсуковська А.	Донецький національний університет імені Василя Стуса	1
45	Брагіна Т. М.	Харківська державна академія культури	1
46	Брусенцев В. О.	Харківська державна академія культури	1
47	Вакуленко Ю. О.	Донецький національний університет імені Василя Стуса	1
48	Василинина О. М.	Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»	1
49	Вдовіна О. О.	Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»	1
50	Вовк Н. С.	Національний університет «Львівська політехніка»	1
51	Воскобойнікова-Гузєва О.	Київський університет імені Бориса Грінченка	1
52	Герасимюк Л. С.	Академія рекреаційних технологій і права	1
53	Гомотюк О. Є.	Західноукраїнський національний університет	1
54	Грушевська Ю. А.	Національний університет «Одеська юридична академія»	1
55	Давидова І.	Харківська державна академія культури	1
56	Денисевич О.	Державний університет «Житомирська політехніка»	1
57	Дзира О.	Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського	1
58	Диба О. П.	Київський національний університет культури і мистецтв	1
59	Добровольська В. В.	Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв	1
60	Дорошенко С. М.	Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»	1
61	Дубова С.	Національний інститут стратегічних досліджень	1
62	Єрмолаєва Г. А.	Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв	1
63	Загуменна В. В.	Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв	1
64	Звегинцова М.	Харківська державна академія культури	1
65	Зозуля Н. Ю.	Національний транспортний університет	1
66	Ісаєнко О.	Київський університет імені Бориса Грінченка	1
67	Каністратенко М. М.	Харківська державна академія культури	1
68	Карпенко О. О.	Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського «ХАІ»	1
69	Клиніна Т. С.	Національний авіаційний університет	1
70	Кобелев О. М.	Харківська державна академія культури	1

71	Колесникова Т.	Наукова бібліотека Українського державного університету науки і технологій	1
72	Кошелева О.	Київський національний університет культури і мистецтв	1
73	Кравець Р. Б.	Національний університет «Львівська політехніка»	1
74	Кравчук О.	Київський національний університет культури і мистецтв	1
75	Кубко В.	Одеський національний політехнічний університет	1
76	Кудлай В. О.	Маріупольський державний університет	1
77	Кузьменко О. І.	Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв	1
78	Кулик Є.	Науково-технічна бібліотека імені Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»	1
79	Кундереви́ч О. В.	Київський національний університет культури і мистецтв	1
80	Лиман С. І.	Харківська державна академія культури	1
81	Ліщинська Н.	Західноукраїнський національний університет	1
82	Лошков Ю. І.	Харківська державна академія культури	1
83	Лукаш Г.	Донецький національний університет імені Василя Стуса	1
84	Марі́на О.	Харківська державна академія культури	1
85	Маркова В.	Харківська державна академія культури	1
86	Маслак В. І.	Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського	1
87	Морушко О. О.	Національний університет «Львівська політехніка»	1
88	Мудро́ха В.	Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника, Львівський національний університет імені Івана Франка	1
89	Нечиталюк В. С.	Національний університет «Львівська політехніка»	1
90	Олійник О. В.	Харківська державна академія культури	1
91	Палеха Ю. І.	Національний транспортний університет	1
92	Паздерська Р.	Національний університет «Львівська політехніка»	1
93	Пенчук І.	Класичний приватний університет	1
94	Панькевич О.	Одеський національний політехнічний університет	1
95	Петрова І. О.	Маріупольський державний університет	1

96	Побіженко І. О.	Харківська державна академія культури	1
97	Політова О. А.	Київський університет імені Бориса Грінченка	1
98	Поліщук Т.	Київський університет імені Бориса Грінченка	1
99	Пономаренко Л.	Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського	1
100	Прокопенко Лілія	Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого	1
101	Прокопенко Людмила	Київський національний університет культури і мистецтв	1
102	Просяня Д.	Запорізький національний університет	1
103	Пшенична О.	Запорізький національний університет	1
104	Савчук Я. О.	Академія рекреаційних технологій і права	1
105	Сенченко О.	Харківська державна академія культури	1
106	Сівак С.	Запорізький національний університет	1
107	Спектор А. Ю.	Донецький національний університет імені Василя Стуса	1
108	Тарасов Д. О.	Національний університет «Львівська політехніка»	1
109	Тарасюк Л. М.	Академія рекреаційних технологій і права	1
110	Тодорова Є. М.	Харківська державна академія культури	1
111	Тур О. М.	Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського	1
112	Фомін М. В.	Харківська державна академія культури	1
113	Хімич Я. О.	Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв	1
114	Хміль-Чуприна В.	Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського	1
115	Цисельська О.	Київський національний університет культури і мистецтв	1
116	Цілина М.	Київський національний університет культури і мистецтв	1
117	Шабуніна В. В.	Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського	1
118	Шілінг А. Ю.	Національний університет «Львівська політехніка»	1
119	Шленьова М. Г.	Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського «ХАІ»	1
120	Штефан І. П.	Київський національний університет культури і мистецтв	1
121	Щербіна О. С.	Донецький національний університет імені Василя Стуса	1
122	Ющенко Л.	Ніжинський коледж культури і мистецтв імені Марії Заньковецької	1

123	Яблонська Н. М.	Західноукраїнський національний університет	1
124	Ярошенко Т. О.	Київський національний університет культури і мистецтв, Національний університет «Києво-Могилянська академія»	1
125	Ярута В. О.	Харківська державна академія культури	1

Отож, широта залучення авторів та їхнє афіліювання до університетів і наукових установ у всіх регіонах України свідчить про значний науковий потенціал для розгортання освітньої діяльності у сфері бібліотекознавства та інформаційних наук.

Висновки. Розроблення та реалізація інноваційних, диверсифікованих освітніх програм для підготування фахівців з високим рівнем цифрових компетентностей зумовлює висвітлення питань трансформації змісту освіти з бібліотекознавства та інформаційних наук у наукових фахових журналах. Окреслено чітку тенденцію до зростання публікаційної діяльності з освітньої тематики протягом 2018–2023 рр. Наукові статті з організації навчального процесу зі спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», опубліковані в низці журналів, становлять вагомий частку, що свідчить про тематику спрямування наукових досліджень в академічних громадах і професійну зорієнтованість редакційних рад видань. Узагальнений показник пріоритетності публікаційної діяльності у всій вибірці наукових фахових журналів за визначені роки вказує на доволі невисоку частку статей з освітньої тематики на тлі всієї генеральної сукупності опублікованих статей: статті з освітньої тематики становлять 10 %, статті про спеціальність ІБАС — 7 %. Аналіз публікаційної діяльності персоналій у фахових журналах з бібліотекознавства та інформаційних наук свідчить про вузьке коло авторів, для яких освітня тематика є вагомим напрямом наукового профілю. Для переважної більшості авторів властива епізодичність наукових досліджень щодо змісту навчання з бібліотечно-інформаційної діяльності.

Перспективи подальших досліджень. Вагомим аспектом публікаційної діяльності, яка потребує подальшого вивчення, є дослідження особливостей наукової колаборації авторів публікацій у наукових фахових виданнях, що є вином реалізації міжінституційних, міжгалузевих наукових та освітніх проєктів.

Список посилань

- Воскобойникова-Гузева, О. В., & Солонська, Н. Г. (2003). Бібліотечна періодика. В І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк (Ред. кол.), *Енциклопедія Сучасної України*. Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. <https://esu.com.ua/article-39817>
- Воскобойникова-Гузева, О. В. (2002). Бібліотечна періодика та її вплив на формування бібліотечної професії. *Бібліотечний вісник*, 6, 30–35.
- Державний комітет статистики України. (2010). *Методика формування вибіркової сукупності звітних одиниць у структурному обстеженні малих підприємств: Наказ від 29.12.2010. № 536*. https://ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2010/536/metod.htm

- ІАС «Наукова періодика України». (2024). Реєстр наукових фахових видань України. *ІАС «Наукова періодика України»*. [https://nfv.ukrintei.ua/search?sortOrder=title&categorySearch\[\]=b&](https://nfv.ukrintei.ua/search?sortOrder=title&categorySearch[]=b&)
- Козьменко, С., & Остапенко, Л. (2019, Січень 16). Публікаційна активність як об'єкт оцінювання діяльності закладів вищої освіти і наукових установ (огляд нормативно-законодавчої бази України). *International Compliance Index*. <https://jicindex.com/news/news/42-174>
- Кушнарєнко Н. М., & Соляник А. А. (2023). Вектори розвитку ефективної співпраці освітян та працевластів у системі підготовки бібліотечних фахівців. *Вісник Харківської державної академії культури*, 63, 72–87.
- Марковець О. В., Ковальчук У. Р., & Кравець Р. Б. (2023). Інформаційне забезпечення тьютора в закладах вищої освіти. *Вісник Харківської державної академії культури*, 64, 143–160.
- Наукова періодика України. (2014). Бібліотекознавчі періодичні видання України у відкритому доступі. *НБУВ*. <http://nbuv.gov.ua/node/1408>
- Наукометрія в Методиці оцінювання ефективності діяльності наукових установ України. (2019). *Пан Бібліотекар*. https://www.xn--80abaqzevto0rc.xn--j1amh/2019/08/blog-post_19.html?m=1
- Самохіна, Н. Ф., Кудименко, Л., & Мартинюк, О. (2020). Бібліотечна фахова періодика України в цифрових наукових комунікаціях. *Бібліотечний вісник*, 1, 33–39.
- Шагайденко, Т. С. (2020). Бібліотечна періодика в системі наукових періодичних видань. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*, VIII(37), I.: 223, Feb., 80–82. <https://doi.org/10.31174/SEND-HS2020-223VIII37-19>
- Шейко В. М., Кانیстратенко М. М., & Кушнарєнко Н. М. (2018). Принципи і пріоритети наукової діяльності ВНЗ культурологічно-мистецького профілю. *Вісник Харківської державної академії культури*, 52, 61–70.
- Petrushka, A. (2020). Methodological risks of evaluating the quality of scientific content. In V. Shedyakov and others (Eds), *Theoretical and practical aspects of the development of the European Research Area*. (3rd ed., pp. 92–111). Publishing House “Baltija Publishing.” <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-53-2-34>
- Zhezhnych, P., Markovets, O., & Petrushka, A. (Eds). (2022). *Social Communication and Information Activity in Digital Humanities. Proceedings of the 1st International Workshop on Social Communication and Information Activity in Digital Humanities (SCIA-2022): Vol-3296*. <https://ceur-ws.org/Vol-3296/>
- Zhezhnych, P., Markovets, O., & Petrushka, A. (Eds). (2023). *Social Communication and Information Activity in Digital Humanities 2023. Proceedings of the 2nd International Workshop on Social Communication and Information Activity in Digital Humanities (SCIA 2023): Vol-3608*. <https://ceur-ws.org/Vol-3608/>
- Zhezhnych, P., Markovets, O., Petrushka, A., & Gnatyuk, S. (Eds). (2024). *Social Communication and Information Activity in Digital Humanities 2024. Proceedings of the 3rd International Workshop on Social Communication and Information Activity in Digital Humanities (SCIA 2024): Vol-3851*. <https://ceur-ws.org/Vol-3851/>

References

- Voskoboinykova-Huzieva, O. V., & Solonska, N. H. (2003). Library periodicals. In I. M. Dziuba, A. I. Zhukovsky, & M. G. Zheleznyak (Eds.), *Encyclopedia of Modern Ukraine*. Institute of Encyclopedic Research of the National Academy of Sciences of Ukraine. <https://esu.com.ua/article-39817>. [In Ukrainian].
- Voskoboinykova-Huzieva, O. V. (2002). Library periodicals and their influence on the formation of the library profession. *Bibliotechnyi visnyk*, 6, 30–35. [In Ukrainian].
- State Statistics Committee of Ukraine (2010). *Methodology of forming a sample population of reporting units in the structural survey of small enterprises: Order of 29.12.2010. № 536*. https://ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2010/536/metod.htm. [In Ukrainian].
- IAS “Scientific Periodicals of Ukraine” (2024). *Register of scientific professional publications of Ukraine*. IAS “Scientific Periodicals of Ukraine”. [https://nfv.ukrintei.ua/search?sortOrder=title&categorySearch\[\]=b&](https://nfv.ukrintei.ua/search?sortOrder=title&categorySearch[]=b&). [In Ukrainian].
- Kozmenko, S., & Ostapenko, L. (2019, January 16). Publication activity as an object of evaluation of higher education and research institutions (review of the regulatory framework of Ukraine). *International Compliance Index*. <https://jicindex.com/news/news/42-174>. [In Ukrainian].
- Kushnarenko N. M., & Solianyuk A. A. (2023). Vectors of development of effective cooperation of educators and employers in the system of training of library specialists. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture*, 63, 72–87. [In Ukrainian].
- Markovets O. V., Kovalchuk U. R., & Kravets R. B. (2023). Information support of a tutor in higher education institutions. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture*, 64, 143–160. [In Ukrainian].
- Scientific periodicals of Ukraine (2014). Library science periodicals of Ukraine in open access. *NBUV*. <http://nbuv.gov.ua/node/1408>. [In Ukrainian].
- Scientometrics in the Methodology for Evaluating the Performance of Scientific Institutions of Ukraine. (2019). *Pan Bibliotekar*. https://www.xn--80abaqzevto0rc.xn--j1amh/2019/08/blog-post_19.html?m=1. [In Ukrainian].
- Samokhina, N. F., Kudymenko, L., & Martyniuk, O. (2020). Library professional periodicals of Ukraine in digital scientific communications. *Bibliotechnyi visnyk*, 1, 33–39. [In Ukrainian].
- Shahaidenko, T. S. (2020). Library periodicals in the system of scientific periodicals. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*, VIII(37), 1: 223, Feb. 80-82. <https://doi.org/10.31174/SEND-HS2020-223VIII37-19>. [In Ukrainian].
- Sheiko V. M., Kanistratenko M. M., & Kushnarenko N. (2018). Principles and priorities of scientific activity of higher educational institutions of cultural and artistic profile. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture*, 52, 61–70. [In Ukrainian].
- Petrushka, A. (2020). Methodological risks of evaluating the quality of scientific content. In V. Shedyakov and others (Eds), *Theoretical and practical aspects of the development of the European Research Area*. (3rd ed., pp. 92–111). Publishing House “Baltija Publishing.” <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-53-2-34>. [In English].

- Zhezhnych, P., Markovets, O., & Petrushka, A. (Eds). (2022). *Social Communication and Information Activity in Digital Humanities. Proceedings of the 1st International Workshop on Social Communication and Information Activity in Digital Humanities (SCIA-2022)*: Vol-3296. <https://ceur-ws.org/Vol-3296/>. [In English].
- Zhezhnych, P., Markovets, O., & Petrushka, A. (Eds). (2023). *Social Communication and Information Activity in Digital Humanities 2023. Proceedings of the 2nd International Workshop on Social Communication and Information Activity in Digital Humanities (SCIA 2023)*: Vol-3608. <https://ceur-ws.org/Vol-3608/>. [In English].
- Zhezhnych, P., Markovets, O., Petrushka, A., & Gnatyuk, S. (Eds). (2024). *Social Communication and Information Activity in Digital Humanities 2024. Proceedings of the 3rd International Workshop on Social Communication and Information Activity in Digital Humanities (SCIA 2024)*: Vol-3851. <https://ceur-ws.org/Vol-3851/>. [In English].

Надійшла до редакції 07.02.2025

<https://doi.org/10.31516/2410-5333.067.13>¹

УДК 378:159.925

В. І. Саранча

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва, Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, м. Кременчук, Україна
visar73@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-9435-0615>

О. М. Тур

доктор наук із соціальних комунікацій, професор, професор кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва, Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, м. Кременчук, Україна
oktur@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-8094-687X>

В. В. Шабуніна

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва, Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, м. Кременчук, Україна
shabuninaviktoria@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7957-3378>

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ІНФОРМАЦІЙНОЇ, БІБЛІОТЕЧНОЇ ТА АРХІВНОЇ СПРАВИ

У статті здійснено аналіз чинників, що впливають на формування соціально-комунікативних навичок у майбутніх фахівців галузі інформаційної, бібліотечної та архівної справи й забезпечують підвищення професійної компетентності й ефективну адаптацію до змін у професійному середовищі. Розширено уявлення про структуру соціально-комунікативних навичок, розроблено авторський варіант їх класифікації. Комплексно досліджено чинники формування соціально-комунікативних навичок, що дозволило розробити практичні рекомендації щодо інтеграції їх в освітній процес. Доведено, що соціально-комунікативні навички є важливим чинником формування професійної компетентності в майбутніх фахівців з інформаційної, бібліотечної та архівної справи. Продемонстровано необхідність розвитку цих навичок з метою ефективної взаємодії в професійному середовищі та адаптації до змін у галузі.

Ключові слова: соціально-комунікативні навички, чинники, здобувачі вищої освіти, інформаційна, бібліотечна та архівна справа, компетентності.

V. Sarancha

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Humanities, Culture and Art of Mykhailo Ostrohradskiy Kremenchuk National University, Kremenchuk, Ukraine

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

O. Tur

Doctor of Sciences in Social Communications, Professor, Professor of the Department of Humanities, Culture and Art of Mykhailo Ostrohradskyi Kremenchuk National University, Kremenchuk, Ukraine

V. Shabunina

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Humanities, Culture and Art of Mykhailo Ostrohradskyi Kremenchuk National University, Kremenchuk, Ukraine

FACTORS OF FORMATION OF SOCIAL AND COMMUNICATION SKILLS OF FUTURE SPECIALISTS IN INFORMATION, LIBRARY AND ARCHIVAL AFFAIRS

Transformations in the socio-economic sphere associated with globalization and digitalization determine the need to train highly qualified specialists who can effectively adapt to changes in the professional environment. These processes require the full implementation of a competency-based approach aimed at developing a holistic system of knowledge, skills and abilities necessary for professional activity and social interaction among higher education students. At the same time, it is of particular importance that graduates of higher education institutions have social and communication skills that ensure the effectiveness of information interaction in resolving conflicts and building productive teamwork. The above determines the relevance of the study.

The purpose of the article is to analyze the factors that influence the development of social and communication skills of future specialists in the field of information, library and archival affairs and ensure the improvement of professional competence and effective adaptation to changes in the professional environment.

The methodological basis of the study was formed by general scientific and special methods of studying the problem. In order to achieve this goal, a set of theoretical and empirical methods was used: theoretical — analysis and synthesis, which allowed to summarize information about the social and communication skills of students; systematization and generalization of approaches to determining the basic components of social and communication skills and their impact on the professional training of students; empirical methods — observation aimed at identifying the features of interpersonal interaction of students in the educational process; questionnaire, which allowed to assess the attitude of students.

The results of the study. Social and communicative skills (SCS) represent a multidimensional construct that encompasses verbal and non-verbal communication, emotional intelligence, cognitive flexibility, and behavioral adaptability. These skills are fundamental for effective interpersonal interaction, conflict resolution, social integration, and professional performance in the field of information, library, and archival sciences. The analysis of educational programs, combined with empirical data obtained through student surveys using N. Hall's Emotional Intelligence Test, confirmed the importance of integrating SCS development into higher education curricula. The formation of SCS is not limited to the acquisition of communicative techniques but is deeply interrelated with the emotional, psychological, and social maturity of students.

A key outcome of the study was the development of an authorial classification of factors influencing SCS formation.

The scientific novelty of the work lies in expanding the understanding of the structure of social and communication skills, developing the authorial version of their classification. The authors have comprehensively studied the factors of formation of socio-communication skills, which allowed them to develop practical recommendations for the integration of them into the educational process.

The practical significance of the study lies in the development of a systematic approach to the formation of social and communicative skills among students majoring in Information, Library and Archival Affairs. The obtained results may be effectively applied to improve various aspects of the educational process, namely: in the development and modernization of academic programs, in teaching practices through the implementation of interactive instructional methods, in the pedagogical work of academic staff, etc.

Conclusions. The study proved that socio-communication skills are an important factor in the development of professional competence of future specialists in information, library and archival affairs. The results of the study have demonstrated the need to develop these skills in order to effectively interact in a professional environment and adapt to changes in the field.

Keywords: *socio-communication skills, factors, higher education students, information, library and archival science, competencies.*

Актуальність теми дослідження. Трансформації в суспільно-економічній сфері, пов'язані з глобалізацією та цифровізацією, детермінують потребу в підготовці висококваліфікованих фахівців, здатних ефективно адаптуватися до змін у професійному середовищі. Ці процеси потребують повноцінної імплементації компетентнісного підходу, спрямованого на формування в здобувачів вищої освіти цілісної системи знань, умінь і навичок, необхідних для виконання професійної діяльності та соціальної взаємодії. Водночас особливого значення набуває наявність у випускників закладів вищої освіти соціально-комунікативних навичок (СКН), які забезпечують ефективність інформаційної взаємодії у вирішенні конфліктів і побудові продуктивної командної роботи.

Постановка проблеми. У контексті підготовки майбутніх фахівців у галузі інформаційної, бібліотечної та архівної справи СКН стають базовим елементом професійної компетентності. Вони є важливими для успішної роботи в документально-інформаційній сфері, оскільки сприяють оптимальному пошуку, аналізу, управлінню та передавню інформації, а також формуванню якісної взаємодії із замовниками послуг, колегами й партнерами.

Метою освітньої програми, яка забезпечує підготовку фахівців у галузі інформаційної, бібліотечної та архівної справи в Кременчуцькому національному університеті імені Михайла Остроградського, є формування інтелектуальної, інформованої, самоідентифікованої, креативної, інтегрованої в суспільство особистості-професіонала. Досягнення цієї мети можливе завдяки формуванню в здобувачів вищої освіти СКН, які є необхідними для адаптації в соціумі

та професійному середовищі. Саме вони сприяють інтеграції особистості в суспільство, дозволяючи їй ефективно взаємодіяти з іншими, налагоджувати партнерські відносини, адекватно сприймати трансформаційні процеси, розуміти суспільні норми та очікування.

Розвинені СКН є базовими для здійснення організаційно-управлінської діяльності, адже вони забезпечують ефективне управління, формулювання завдань, мотивування команди, вирішення конфліктів та продуктивну комунікацію. У проєктній й інноваційній діяльності такі навички є необхідними для презентації ідей, обговорення проєктів, залучення партнерів та отримання зворотного зв'язку. У сфері соціально-виховної й просвітницької діяльності СКН забезпечують урахування індивідуальних і групових потреб аудиторії, побудову довірчих відносин та якісну передачу знань.

Яскравим підтвердженням вищезазначеного є зв'язок СКН із компетентностями, формування яких мають забезпечувати складові освітньої програми підготовки бакалаврів з інформаційної, бібліотечної та архівної справи в КрНУ імені Михайла Остроградського. Так, усі аспекти інтегральної компетентності безпосередньо пов'язані із СКН. Здатність вирішувати складні спеціалізовані завдання в умовах комплексності та невизначеності потребує ефективної взаємодії з іншими людьми, комунікації в команді, ведення переговорів та адаптації до мінливих обставин. Також СКН є фундаментом для успішного застосування положень і методів професійної діяльності.

Практично всі загальні компетентності безпосередньо чи опосередковано пов'язані із СКН. Уміння спілкуватися державною та іноземними мовами, працювати в команді, взаємодіяти з експертами з інших галузей, а також здатність до пошуку, аналізу інформації й використання ІКТ потребують розвинених комунікативних здібностей. Окрім того, реалізація громадянських обов'язків та збереження моральних і культурних цінностей передбачають уміння ефективно спілкуватися і взаємодіяти в суспільстві. Усі спеціальні компетентності значною мірою пов'язані з наявністю СКН, які є ключовими для успішної діяльності в інформаційній, бібліотечній та архівній сфері. Частина з них безпосередньо передбачає ефективну комунікацію з різними суб'єктами, використання PR-технологій і впровадження технологій електронного урядування, що неможливо без розвинених навичок соціальної взаємодії. Інші компетентності потребують здатності працювати в колаборативному середовищі, зважати на потреби користувачів і забезпечувати ефективне передавання інформації. Навіть ті компетентності, що здаються більш технічно орієнтованими, потребують комунікативної адаптивності для роботи в команді чи співпраці з клієнтами та партнерами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розвитку соціально-комунікативних навичок посідає важливе місце в сучасній психології та педагогіці, зважаючи на їх значення для ефективної міжособистісної й професійної взаємодії. У вітчизняній і зарубіжній науковій літературі представлено широкий спектр досліджень, які зосереджуються як на теоретичному аналізі

сутності СКН, так і на практичних аспектах їх формування. Для майбутніх фахівців у галузі інформаційної справи ці навички є важливим чинником успішної соціалізації та професійного становлення. У зарубіжних дослідженнях СКН розглядаються в контексті *soft skills*, що охоплюють не лише професійні, а й особистісні вміння, які є необхідними для ефективною взаємодії в різних соціальних і професійних ситуаціях.

Вітчизняні дослідники також активно вивчають процеси розвитку СКН, звертаючи увагу на їх важливість для професійної адаптації студентів. Одним із головних напрямів є вивчення впливу освітнього середовища та соціальних взаємодій на формування цих навичок. Так, К. Галацин і А. Хом'як (2019) висвітлюють формування комунікативної культури студентів закладів вищої освіти, акцентуючи на її сутності, структурі та функціях. С. Ганаба (2023) з'ясовує вплив «плинної модерності» на освіту, зокрема на розвиток *soft skills*, акцентуючи на необхідності адаптації освітніх програм до швидких соціальних і технологічних змін, що потребують оновлення методів навчання й розвитку міжособистісних навичок у студентів.

Більшість зарубіжних і вітчизняних концепцій відзначають значний вплив рівня емоційного інтелекту на формування СКН. В. В. Зарицька (2012, 2018), І. В. Головнюова та О. В. Милославська (2012) дослідили емоційний компонент компетентісно спрямованої освіти та визначили взаємозв'язок емоційного інтелекту й комунікативних умінь у студентів.

Перші публікації, присвячені питанням специфіки підготовки фахівців у сфері документально-інформаційних комунікацій, з'явилися майже одразу із започаткуванням спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність», серед яких, зокрема, можна означити праці В. Г. Власової (2004), Н. А. Гайсинюк (2003) та ін. Протягом 2000–2010 рр. з'являються статті, присвячені проблемі формування інформаційно-комунікативної компетенції в студентів, зокрема в майбутніх фахівців документально-інформаційної сфери. А. А. Алева, Н. М. Лесовець (2009) досліджують актуальні питання підготовки фахівців спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність», О. Ю. Малиук (2010) аналізує соціально-особистісні, інструментальні та професійні компетенції студентів-документознавців, а також особливості формування інформаційно-комунікативної компетентності. Формуванню комунікативних умінь майбутніх документознавців засобами медіаосвітніх технологій присвячено дисертаційне дослідження О. К. Янишин (2012). Соціальну та комунікативну культуру як невіддільну частину професійного розвитку дослідили В. В. Шабуніна й О. М. Тур (2024). Активне запровадження компетентісного підходу у вищій освіті сприяло появі низки публікацій, у яких науковці досліджували різні аспекти підготовки спеціалістів із документально-інформаційного забезпечення (Г. Гордієнко, 2010; Г. Малик, 2010, 2011, 2013; М. С. Слободяник, 2012; Л. Філіпова, 2009 та ін.). Окремо варто виокремити статтю В. Спрінсяна (2015), у якій обґрунтовано необхідність створення системи підготовки фахівців документального менеджменту, схарактеризовано

їхню професійну компетентність, запропоновано модель інтегрованої компетентності фахівця з документального менеджменту тощо.

На середину 2010-х рр. припадають дві важливі події, які суттєво вплинули як на парадигму розвитку вітчизняної вищої освіти загалом, так і на підготовку фахівців у галузі документально-інформаційних комунікацій. Створення НАЗЯВО (2015) зумовило новий підхід до формування освітніх програм, введення інституту гарантів програм, експертів, порядку акредитації тощо, а запровадження нового переліку спеціальностей (перехід від «Документознавства та інформаційної діяльності» до «Інформаційної, бібліотечної та архівної справи» у 2016 р.) викликало низку проблем: від зменшення кількості абітурієнтів до необхідності адаптації освітніх програм до нових стандартів і переосмислення підходів до формування професійних компетентностей у контексті сучасних вимог до фахівців.

Одночасно з новими тенденціями у вищій освіті з'являються публікації, у яких запропоновано відхід від стандартного уявлення про компетентності, що необхідні для підготовки фахівця. Так, Н. Р. Барабанова (2017) досліджує специфіку розробки сучасних освітніх програм з урахуванням компетентнісного підходу та з'ясовує, що в переліку компетентностей майбутніх фахівців, окрім загальних і професійних, доцільно визначити інваріантні соціокомунікативні компетентності. Авторка надає огляд різних підходів до формування системи компонентів соціокомунікативної компетентності та пропонує власний погляд на перелік компонентів цієї системи. В іншій статті Н. Барабанової та Ю. Грушевської (2019) зазначено, що «глобалізаційна культура системи вищої освіти в Україні, в першу чергу, пов'язана з розвитком необхідних для ефективної самореалізації людини компетенцій. Глобалізація науки, академічна мобільність науковців, необхідність поширення знань про соціальні процеси та умінь їх використання у професійно-ділових, соціокультурних, навчальних ситуаціях впливає на розвиток глобальної освіти, зміну вектору навчання з накопичення знань на можливості їх реалізації у типових ситуаціях соціальної, трудової, наукової взаємодії» (с. 26).

У наукових дослідженнях 2020-х рр. значну увагу зосереджено на різних аспектах професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі інформаційної, бібліотечної та архівної справи. Зокрема, порушено питання розвитку професійних компетентностей, пов'язаних з інформаційними технологіями, організацією інформаційних ресурсів, документообігом та управлінням даними. Також ґрунтовно проаналізовано педагогічні підходи до інтеграції інноваційних методик навчання, визначено роль цифрових технологій у формуванні компетентностей і забезпеченні академічної мобільності здобувачів. Так, О. М. Тур та В. В. Шабуніна (2021) зазначають, що комунікативна компетентність — важлива складова професіограми фахівця з інформаційної діяльності. Дослідники наголошують, що комунікативна компетенція дозволяє ефективно функціонувати в умовах динамічного обміну інформацією (Shabunina et al., 2020).

А. Зленко та Д. Мірошніченко (2021) визначили особливості формування комунікативної компетентності у фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. Автори зазначають, що сучасний ринок праці висуває якісно нові вимоги до фахівців документознавчо-інформаційної сфери, а специфіка роботи такого фахівця передбачає постійне самовдосконалення та саморозвиток, навчання протягом життя, покращення своїх *hard* і *soft skills*.

Н. А. Бачинська (2022) окреслила інформаційно-цифрові та соціально-освітні компетентності бібліотечно-інформаційного фахівця з урахуванням міждисциплінарності бібліотечно-інформаційної діяльності у використанні цифрових технологій та відповідно до чинних нормативних документів і практики бібліотечної діяльності. Авторка доводить необхідність розробки Професійного стандарту фахівця з бібліотечно-інформаційної діяльності, у якому мають бути окреслені його інформаційно-цифрові та соціально-освітні компетентності з урахуванням міждисциплінарності бібліотечно-інформаційної діяльності в застосуванні цифрових технологій.

Л. І. Біловус, О. Є. Гомотюк і Н. М. Яблонська (2023) вважають, що електронний документообіг, *e-learning* та хмарні технології, розвиток і використання соціальних мереж зумовлюють зміну змісту навчання при підготовці майбутніх фахівців з інформаційної, бібліотечної та архівної справи. Реалізацію компетентнісного підходу у вищій освіті, формування комунікативної компетентності, з огляду на сучасну інформатизацію суспільства, вони вбачають в активному впровадженні сучасних інформаційних технологій у навчальний процес.

В. В. Касьян (2023) акцентує на формуванні професійної компетенції здобувачів освіти під час виробничої практики. Автор пропонує власну дефініцію поняття «професійна компетенція», досліджує особливості формування професійних компетенцій студентів у процесі проходження ними виробничої практики, аналізує основні підходи до оцінювання практики здобувачів, які навчаються за інформаційно-документаційним профілем.

С. С. Хрущ (2023) подає інтегрований аналіз ключових компетентностей бібліотечного фахівця та рекомендації щодо підвищення ефективності бібліотечних практик з огляду на сучасні вимоги до бібліотечної справи й стрімкі зміни в інформаційному середовищі. У дослідженні використано новаторський підхід до вивчення компетентностей як динамічного інструменту, спрямованого на активне впровадження інновацій у медіапростір бібліотек задля забезпечення їх адаптації до викликів цифрової епохи.

Специфічні аспекти в підготовці фахівців розкриває Н. С. Вовк (2023), яка кризь призму освітньої компоненти «Івент-менеджмент» як складової освітньої програми виявила особливості набуття компетентностей організації заходів та управління ними у випускників спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». Проведене авторкою дослідження засвідчило, що формування зазначених компетентностей є важливою передумовою їх подальшого розвитку та працевлаштування. У зв'язку з трансформацією бібліотечно-архівних

установ у соціокомунікаційні центри та збільшенням популярності івент-індустрії, зростає потреба у випускниках галузі, які можуть планувати й реалізовувати події різного роду та керувати ними.

Соціально-психологічні чинники інформаційної діяльності та їх вплив на ухвалення управлінських рішень фахівцями інформаційної галузі дослідили В. Шабуніна, В. Саранча та О. Тур (Shabunina et al., 2023).

В. Маслак, С. Федоренко й Л. Бутко (Maslak et al., 2024) аналізують підприємницьку компетентність як важливий елемент підготовки фахівців для інформаційної, бібліотечної та архівної сфери. Дослідники переконані, що сучасна молодь, щоб бути конкурентоспроможною на ринку праці, повинна володіти широким спектром як *hard skills*, так і *soft skills*.

Отже, аналіз наукових джерел свідчить про значну кількість публікацій, у яких досліджено різні компетентності й засоби їх формування в майбутніх фахівців у сфері інформаційної, бібліотечної та архівної справи. Ці роботи зосереджуються на розвитку цифрової, управлінської, комунікаційної, підприємницької й інших професійних компетентностей, а також на вдосконаленні освітніх програм відповідно до сучасних викликів. Водночас досліджень, присвячених чинникам формування соціально-комунікативних навичок, які є підґрунтям для більшості компетентностей, не виявлено, що підкреслює наукову новизну та актуальність теми цієї розвідки.

Мета статті — визначення чинників, що впливають на формування соціально-комунікативних навичок у майбутніх фахівців галузі інформаційної, бібліотечної та архівної справи й забезпечують підвищення професійної компетентності й ефективну адаптацію до змін у професійному середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціально-комунікативні навички — це комплекс знань, умінь і здібностей, що забезпечують ефективну взаємодію особистості з іншими людьми, зокрема здатність до активного слухання, конструктивного вирішення конфліктів, емпатії, адаптації до соціальних контекстів та успішної самопрезентації. Також їх можна визначити як сукупність умінь і здібностей, які сприяють встановленню, підтриманню та регуляції міжособистісних і професійних стосунків. СКН охоплюють вербальні й невербальні аспекти комунікації, управління емоціями, здатність до конструктивного вирішення конфліктів та адаптації до соціальних змін. СКН є базовою характеристикою професійної компетентності, що визначає якість міжособистісної взаємодії, здатність до конструктивного вирішення конфліктів, управління емоціями та адаптації до соціальних змін.

Соціально-комунікативні навички формуються й розвиваються протягом усього онтогенезу, але особливого значення вони набувають у юнацькому віці, коли людина починає активно взаємодіяти зі складними соціальними системами — професійними, освітніми та громадськими. Система формування професійних компетенцій здобувачів тісно пов'язана з розвитком загальних компетенцій особистості, що відображено в європейських освітніх документах. Зокрема, концепція “Tuning” визначає три рівні компетенцій:

- 1) знання на рівні розуміння — це глибокі професійні знання у своїй сфері та здатність до їх оновлення з метою особистісного й професійного розвитку;
- 2) знання на рівні діяльності — уміння застосовувати здобуті знання в конкретних професійних і творчих завданнях;
- 3) знання на рівні буття — інтеграція професійних і гуманістичних цінностей у повсякденне життя та професійну діяльність.

У ширшому контексті європейські освітні документи виокремлюють вісім головних компетенцій, які охоплюють міжособистісну та соціально-комунікативну компетенцію, поряд із лінгвістичною, технологічною, підприємницькою й культурною компетенціями.

У процесі розвитку СКН у здобувачів важливо враховувати безліч чинників, які здійснюють різноманітні впливи на цей процес. Ці чинники можуть бути класифіковані за кількома основними ознаками, що дозволяє систематизувати та уточнити їх роль у формуванні навичок.

Освітньо-педагогічні чинники відіграють важливу роль у формуванні СКН студентів, особливо в контексті гуманітарних спеціальностей, де комунікація є підґрунтям професійної діяльності. Специфіка таких спеціальностей, зокрема вивчення соціальних, культурних та історичних аспектів, потребує особливої уваги до розвитку навичок ефективної комунікації як на індивідуальному, так і колективному рівнях. Ці чинники охоплюють як методи навчання, так і організацію навчального процесу, від яких залежить ефективність розвитку цих навичок у студентів. Загалом, ці чинники можна поділити на кілька основних категорій, серед яких важливими є структура освітніх програм, методи викладання, організація навчальних заходів та взаємодія студентів із викладачами. Вони визначають, наскільки успішно студент буде вчитися працювати в команді, вести дискусії, знаходити компроміси та ефективно комунікувати в професійному середовищі.

Структура освітніх програм та типи навчальних завдань є одними з базових освітньо-педагогічних чинників, що визначають рівень розвитку СКН у студентів гуманітарних спеціальностей. Високий рівень комунікативних навичок важливий, оскільки майбутні фахівці в галузях інформаційної, бібліотечної та архівної справи, журналістики тощо повинні бути здатні ефективно взаємодіяти з іншими людьми, вести дискусії, презентувати свої ідеї та працювати в команді. Підготовка фахівців у цій сфері потребує особливого підходу до організації навчального процесу. Програми повинні охоплювати дисципліни, що не лише розвивають теоретичні знання, але й зосереджують увагу на практичних аспектах комунікації.

Навчальні завдання повинні стимулювати не лише інтелектуальну активність, а й сприяти розвитку особистісних якостей, необхідних для ефективної комунікації. Для цього використовуються завдання, що передбачають активну участь студентів у групових проєктах, презентаціях або дискусіях. Одними з базових компонентів освітніх програм є активні форми навчання, зокрема групові проєкти, лекції, семінари, дискусії. Ці методи надають студентам можливість

безпосередньої взаємодії та розвитку комунікативних здібностей в умовах реального обміну інформацією.

Формат навчання — один із важливих освітньо-педагогічних чинників, що впливає на розвиток СКН здобувачів документаційно-інформаційного спрямування. Університети нині активно впроваджують різні формати навчання: офлайн, онлайн та змішане навчання, кожен з яких має свої особливості та впливає на спосіб взаємодії студентів, їх участь у навчальному процесі й розвиток комунікативних здібностей.

Офлайн-навчання, або традиційне навчання в аудиторіях, залишається важливим для розвитку соціально-комунікативних навичок. Онлайн-навчання набуло популярності в останні роки, особливо з огляду на глобальні зміни, пов'язані з пандемією та умовами, які склалися в країні з кінця лютого 2022 р. Онлайн-курси дозволяють здобувачам отримувати доступ до навчальних матеріалів і ресурсів з будь-якої точки світу. Однак цей формат має свої обмеження: хоча онлайн-навчання забезпечує зручність і доступність, воно обмежує можливість для безпосередньої взаємодії викладача зі здобувачами, а також студентів між собою. Розвитку СКН такий формат навчання не сприяє, оскільки переважна більшість здобувачів потребують реального контакту для покращення своїх умінь взаємодії під час безпосередніх дебатів та обговорень.

Змішане навчання поєднує переваги обох попередніх форматів. Такий підхід дозволяє комбінувати онлайн-навчання із заняттями в аудиторіях, надаючи студентам можливість вивчати теоретичний матеріал онлайн, а практичні заняття відвідувати в закладі освіти. Це дозволяє оптимізувати навчальний процес, збільшуючи його ефективність і зручність, водночас зберігаючи активну комунікацію між здобувачами. Змішане навчання є особливо корисним для розвитку соціально-комунікативних навичок, оскільки поєднує теоретичну частину з можливістю участі в реальних обговореннях, що є необхідним для студентів.

Педагогічний вплив на здобувачів є невіддільним аспектом формування їхніх СКН. Методи навчання, які використовуються в освітньому процесі, мають значний вплив на здатність студентів ефективно комунікувати, взаємодіяти в групах, брати участь у дискусіях, розвивати критичне мислення.

Інтерактивні методи забезпечують активне залучення студентів до навчального процесу через взаємодію з викладачем та іншими студентами. Для майбутніх фахівців з інформаційної, бібліотечної й архівної справи, яким важливо мати навички аргументації, презентації й критичного осмислення інформації, використання інтерактивних методів навчання є особливо ефективним. Приклади таких методів включають дебати, групові проекти, рольові ігри, дискусії. Ці методи стимулюють активну взаємодію студентів, дають можливість працювати в групах, що сприяє розвитку навичок комунікації, ефективного вирішення конфліктів та публічного виступу.

Активні форми навчання, які передбачають залучення студентів до різних видів діяльності, сприяють розвитку їх соціальних і комунікативних навичок.

Це можуть бути семінари, практичні заняття, проекти, що надають студентам можливість не лише отримувати знання, а й застосовувати їх у реальних умовах. Для здобувачів, які навчаються за інформаційно-документаційними освітніми програмами, це особливо важливо, оскільки вони в майбутньому будуть часто стикатися з необхідністю інтерпретації, аналізу та передавання складної інформації різним аудиторіям.

Методи оцінки також мають неабиякий вплив на розвиток соціально-комунікативних навичок. Традиційні форми оцінювання, такі як письмові іспити, можуть обмежувати комунікаційний аспект, тоді як альтернативні форми, зокрема усні відповіді, проекти, презентації, забезпечують гнучкіше й різноманітніше оцінювання набутих навичок. Вони дозволяють студентам продемонструвати свої комунікативні здібності, вміння співпрацювати в групах, обґрунтовувати свої погляди та вести аргументовані дискусії.

Викладач як головний агент педагогічного впливу відіграє вагому роль у розвитку СКН студентів гуманітарних спеціальностей. Стиль викладання, використання активних та інтерактивних методів, підтримка ініціативи студентів, організація ситуацій для спільної роботи — усе це сприяє розвитку комунікативних здібностей.

Вагомою є роль соціокультурних чинників у розвитку соціально-комунікативних навичок. Ці чинники формують суспільний контекст, у якому студенти взаємодіють, навчаються та формують свої професійні й особисті позиції. Здобувачі, які навчаються за інформаційно-документаційними напрямками, часто працюють з ідеями, текстами, залучені до міжособистісної комунікації, а отже, такі чинники для них мають особливе значення, адже їхня діяльність нерозривно пов'язана з впливом соціальних норм, культурних трансформацій і суспільних викликів.

Соціальний контекст є широким і багатогранним чинником, який визначає середовище, у якому студенти навчаються й взаємодіють. На формування СКН студентів впливають такі аспекти, як стан війни та політичних криз, соціальні мережі, які є важливим інструментом комунікації для сучасних здобувачів, зміни в культурних нормах, зокрема переосмислення ролі освіти, праці, гендерних і соціальних ролей. Майбутні фахівці в галузі інформаційної справи, які часто є медіаторами культурних змін, повинні вміти адаптуватися до них і знаходити спільну мову з різними аудиторіями. Сучасні тенденції, пов'язані із цифровізацією, глобалізацією, розвитком індивідуалізму, змінюють підходи до освіти та праці.

Культурний контекст є невіддільною складовою соціокультурних чинників, оскільки саме культура визначає базові норми, цінності й установки, що впливають на комунікацію. Для студентів, які навчаються в галузі знань «Культура, мистецтво і гуманітарні науки», цей аспект має особливе значення, адже їхнє професійне становлення часто пов'язане з осмисленням і трансляцією культурних феноменів. Культурний контекст формує базові передумови розвитку СКН студентів гуманітарних спеціальностей. Робота з традиціями, національною ідентичністю, глобальними культурними змінами дозволяє їм

не лише адаптуватися до сучасних викликів, а й бути активними учасниками їх вирішення, виступаючи культурними медіаторами в суспільстві.

Економічний контекст є важливим чинником, що впливає на процес навчання студентів-гумантаріїв. Залежно від економічної ситуації в країні та індивідуального матеріального становища здобувачів, виникають специфічні виклики, які впливають на розвиток їхніх СКН. На старших курсах значна частина студентів змушена поєднувати навчання з роботою, що часто впливає на якість засвоєння навчального матеріалу. У таких умовах студентам доводиться розвивати тайм-менеджмент, стресостійкість і навички міжособистісної комунікації в робочому середовищі. Це збагачує їхній досвід, але може створювати перевантаження та знижувати ефективність навчання.

Економічна нестабільність у країні впливає на освітню політику, фінансування закладів вищої освіти й можливості працевлаштування випускників. Студенти гуманітарних спеціальностей, особливо з бібліотечним чи архівним профілем, часто стикаються з обмеженим попитом на свою професію, що стимулює їх до розвитку підприємницьких або кроскультурних комунікативних навичок, адаптації до нових ринків праці.

Постійна необхідність вирішення фінансових проблем може створювати психологічний тиск, знижувати рівень мотивації до навчання та активної участі в студентських спільнотах. Проте це формує певну емоційну витримку й навички вирішення конфліктів у складних життєвих обставинах.

Психологічні чинники суттєво впливають на процес навчання та розвитку студентів. Їхній вплив особливо помітний у формуванні СКН, оскільки цей процес залежить не лише від зовнішніх умов, але й від внутрішнього стану та готовності особистості до сприйняття нового досвіду. Для студентів-гумантаріїв, які мають справу зі складними соціальними й культурними контекстами, такий вплив набуває додаткового значення.

Мотивація є ключовим рушієм у розвитку комунікативних навичок. Для здобувачів, майбутніх фахівців з інформаційної, бібліотечної та архівної справи важливою є як внутрішня мотивація (прагнення до самореалізації та професійного зростання), так і зовнішня (заохочення викладачів, престижність професії, соціальне схвалення). Недостатній рівень мотивації може призводити до поверхневого засвоєння знань і слабкої залученості до комунікативної діяльності. Постійний інтелектуальний та емоційний стрес у зв'язку з великим обсягом навчальних завдань, що потребують глибокого аналізу текстів і міжособистісної взаємодії, може призводити до вигорання. Водночас це знижує продуктивність навчання та інтерес до комунікації.

Війна, соціально-політична нестабільність, високі академічні вимоги сприяють підвищенню рівня тривожності в студентів. Це може негативно впливати на їхню здатність спілкуватися ефективно, брати участь у групових завданнях або проявляти ініціативу. Для подолання цих труднощів потрібна підтримка викладачів і створення сприятливого емоційного середовища. Зміна формату навчання (перехід на онлайн або змішане навчання) й адаптація до умов війни створюють серйозний виклик для здобувачів. Психологічна адаптація до таких

змін впливає на їхню здатність будувати комунікативні зв'язки як з одногрупниками, так і з викладачами.

Психологічний стан студентів є фундаментальним чинником, що визначає успіх у формуванні соціально-комунікативних навичок. Своєчасна підтримка, мотивація та створення безпечного емоційного середовища можуть допомогти їм долати труднощі й розвивати здатність до ефективної взаємодії в сучасних умовах. Особистісні якості здобувачів освіти значною мірою визначають їхню здатність ефективно спілкуватися та взаємодіяти в соціокультурному середовищі. Цей аспект особливо важливий для майбутніх бібліотекарів чи архівістів, чий професії потребують високого рівня міжособистісних компетенцій. Так, здатність розуміти та керувати власними емоціями, а також емпатія до емоцій інших є основою для ефективної комунікації. Студенти з високим рівнем емоційного інтелекту легше знаходять спільну мову з іншими, виявляють чуйність і будують міцні соціальні зв'язки.

Поведінкові та когнітивні аспекти відіграють важливу роль у формуванні СКН. Ці чинники визначають, як студенти реагують на виклики освітнього процесу, адаптуються до нових умов і використовують свій інтелектуальний потенціал. Навчання, особливо в умовах кризи, може спричинити підвищений рівень стресу. У відповідь на стрес деякі студенти демонструють замкнутість або агресивність, що ускладнює ефективну комунікацію та роботу в команді. Розвиток цих поведінкових і когнітивних характеристик створює умови для ефективної комунікації, сприяє побудові професійних і міжособистісних зв'язків та допомагає гуманітаріям краще інтегруватися в суспільство й виконувати свої професійні обов'язки.

Отже, формування СКН студентів гуманітарних спеціальностей залежить від комплексу взаємопов'язаних чинників, які впливають на їхню освітню, соціокультурну та психологічну адаптацію. Ці чинники розглядаються в різних контекстах — від специфіки навчальних програм до впливу глобальних змін, таких як війна чи економічна нестабільність. Усі аспекти підкреслюють багатовимірність і динамічність процесу становлення студента як особистості та фахівця. Авторську класифікацію чинників, що впливають на розвиток СКН у студентів, наведено в таблиці 1.

Висновки. Отже, завдяки здійсненому аналізу можна стверджувати, що соціально-комунікативні навички є багатовимірним феноменом, який охоплює вербальні та невербальні складові, а також когнітивні, емоційні й поведінкові аспекти, що забезпечують ефективну взаємодію особистості в соціальному середовищі. Ці навички допомагають налагодженню міжособистісних контактів, сприяють професійній адаптації та є основою розвитку soft skills. Для майбутніх фахівців у галузі інформаційної, бібліотечної та архівної справи соціально-комунікативні навички є головним компонентом професійної підготовки, з огляду на особливість їхньої діяльності, пов'язаної з міжособистісною взаємодією.

На нашу думку, розвиток СКН залежить від трьох груп чинників:

- освітньо-педагогічних (інтерактивні методи навчання, активні форми роботи);

- соціокультурних (цифровізація, вплив глобалізаційних процесів);
- психологічних (емоційний стан, мотивація, особистісні особливості).

Табл. 1.

**Класифікація чинників, що впливають
на розвиток соціально-комунікативних навичок у студентів**

Критерій ознаки	Тип чинників	Категорія	Приклади
За видом впливу	Освітньо-педагогічні	Вплив освітніх програм і методів	Структура освітніх програм, типи навчальних завдань, активні методи навчання (групові проекти, дискусії).
		Формат навчання	Офлайн, онлайн, змішане навчання.
		Методики педагогічного впливу	Інтерактивні методи, оцінка студентів, індивідуальний підхід викладача.
	Соціокультурні	Соціальний контекст	Війна, політична ситуація, вплив соціальних мереж, адаптація до змін.
		Культурний контекст	Традиції, національна ідентичність, глобалізація, соціально-політичні зміни.
		Економічний контекст	Поеднання навчання із роботою, фінансові труднощі, економічна ситуація, рівень зайнятості.
	Психологічні	Психологічний стан студента	Мотивація, емоційне вигорання, рівень стресу, адаптація до умов війни чи зміни формату навчання.
		Особистісні якості	Емоційний інтелект, соціальна компетентність, внутрішня мотивація, здатність до самоосвіти.
		Когнітивно-поведінкові аспекти	Зміни в поведінці через стрес, когнітивна гнучкість, прагнення до самостійної роботи.
За джерелом впливу	Освітньо-педагогічні, соціокультурні, психологічні	Об'єктивні	Структура освітніх програм, зміст дисциплін, доступ до ресурсів (бібліотеки, лабораторії, онлайн-платформи).
		Суб'єктивні	Мотивація, емоційний інтелект, внутрішні прагнення до розвитку.
За напрямом впливу	Освітньо-педагогічні, соціокультурні, психологічні	Зовнішні	Освітні стандарти, соціокультурні ініціативи, позанавчальна діяльність.
		Внутрішні	Емоційний стан студента, рівень внутрішньої мотивації, персональні переконання.

За структурою впливу	Освітньо-педагогічні, соціокультурні, психологічні	Прямого впливу	Викладання комунікативних дисциплін, групові проекти, інтерактивні семінари, рольові ігри.
		Опосередкованого впливу	Онлайн-курси, використання соціальних мереж, доступ до додаткових матеріалів.
За інтенсивністю і тривалістю впливу	Освітньо-педагогічні, соціокультурні, психологічні	Високої інтенсивності	Інтерактивні методи, позанавчальні активності, тренінги з розвитку комунікативних навичок, інтенсивні програми розвитку.
		Низької інтенсивності	Лекційний формат, самостійне навчання, участь у добровільних заходах.
За рівнем впливу	Освітньо-педагогічні, соціокультурні, психологічні	Макрочинники	Глобалізація, освітня політика, цифровізація, міжнародні освітні програми.
		Мікрочинники	Взаємодія з однокласниками, консультації з викладачами, участь у мікро- або малих проектах.

Джерело: розроблено авторами на основі аналізу анкетування студентів відповідно до тесту на виявлення рівня емоційного інтелекту Н. Холла.

Особливістю гуманітарних спеціальностей є потреба інтеграції СКН у професійне навчання, що вирізняє їх від спеціальностей технічного чи природничого профілю. Практичні рекомендації, спрямовані на вдосконалення формування СКН, можуть охоплювати кілька напрямів, зокрема доцільно адаптувати освітні програми для здобувачів інформаційно-документаційного спрямування, зробивши акцент на формування soft skills. Це може бути реалізовано в результаті інтеграції курсів із розвитку комунікативної культури, навичок вирішення конфліктів, тайм-менеджменту та стресостійкості. Важливим є й упровадження міждисциплінарних навчальних модулів, що дозволять студентам формувати комплексне бачення соціальних проблем і навички їх вирішення.

Окрім того, слід забезпечити здобувачам освіти можливості для участі в соціально спрямованих проектах і волонтерських ініціативах. Це сприятиме не лише практичному застосуванню здобутих знань, а й розвитку лідерських якостей і вміння працювати в команді та будувати соціальні зв'язки. Такі проекти можуть включати міжнародний досвід, що допоможе студентам адаптуватися до полікультурного середовища й збагатити емоційний інтелект.

Перспективами подальших досліджень є вивчення специфіки розвитку СКН в умовах дистанційного навчання та аналіз впливу конкретних освітніх компонент на їх формування.

Список посилань

- Алева, А. А., & Лесовець, Н. М. (2009). Актуальні питання підготовки фахівців спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність». У *Матеріали II Регіон. наук.-практ. конф. з документознавства (Луганськ-Старобільськ, 21 травня 2009 р.)* (с. 10–13). Альма-матер.
- Барабанова, Н. Р. (2017). Оптимізація компонентів соціокомунікаційної компетентності в сучасних освітніх стандартах підготовки фахівців. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціальні комунікації*, 11, 48–52.
- Барабанова, Н., & Грушевська, Ю. (2019). Формування соціально-ділової компетентності випускників вишів в умовах глобалізації освітнього простору. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*, 42, 26–33. [https://doi.org/10.31909/26168812.2019-\(42\)-3](https://doi.org/10.31909/26168812.2019-(42)-3)
- Бачинська, Н. А. (2022). Професійна стандартизація: вимоги до компетентностей фахівця з бібліотечно-інформаційної справи. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 3, 87–92. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.3.2022.267001>
- Біловус, Л. І., Гомотюк, О. Є., & Яблонська, Н. М. (2023). Формування комунікативної компетентності бакалаврів із використанням інформаційних технологій під час навчання. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 1, 73–78. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.1.2023.276770>
- Власова, Г. В. (2004). Проблеми і перспективи підготовки фахівців з документознавства та інформаційної діяльності. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 1, 13–15.
- Вовк, Н. С. (2023). Особливості набуття компетентностей управління та організації заходів у випускників спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 4, 140–145. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.4.2023.294094>
- Гайсинюк, Н. А. (2003). Підготовка документознавців в умовах інформатизації суспільства. У *Документознавство та інформаційна діяльність: наука, освіта, практика* (с. 79–80). Держ. акад. кер. кадрів культури і мистецтв.
- Галацин, К., & Хом'як, А. (2019). *Комунікативна культура майбутнього фахівця: Монографія*. Вежа-Друк.
- Ганаба, С. (2023). Soft skills епохи «плинної модерності»: як змінюється змістове наповнення освіти. *Вища освіта України*, 2, 25–31. [https://doi.org/10.32782/UDU-VOU.2023.2\(89\).03](https://doi.org/10.32782/UDU-VOU.2023.2(89).03)
- Глазунова, О. Г., Волошина, Т. В., & Корольчук, В. І. (2019). Розвиток “soft skills” у майбутніх фахівців з інформаційних технологій: методи, засоби, індикатори оцінювання. *Open educational e-environment of modern University. Special edition*, 93–106. <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2019s8>
- Головнюба, І. В., & Милославська, О. В. (2012). Взаємозв'язок емоційного інтелекту та комунікативних умінь у студентів. *Вісник Національного університету оборони України*, 4, 143–148.
- Гордієнко, Г. (2010). Компетентнісний підхід до навчання майбутніх. *Українська мова і література в школі*, 4, 30–36.
- Дроздова, Ю. В., & Дубініна, О. В. (2020). Концептуальні підходи до визначення “soft skills” у сучасних освітніх і професійних моделях. У *Soft skills — невід'ємні аспекти формування конкурентоспроможності студентів у XXI столітті* (с. 31–34). КНТЕУ.

- Зарицька, В. В. (2012). *Психологія розвитку емоційного інтелекту у системі професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю* [Автореферат дисертації доктора, Класичний приватний університет]. <https://uacademic.info/ua/document/0512U000285>
- Зарицька, В. В., & Козарик, О. С. (2018). Емоційний компонент компетентнісно спрямованої освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 58–59, 85–92.
- Зленко, А., & Мірошніченко, Д. (2021). Розвиток комунікативної компетентності у фахівців з документознавства та інформаційної діяльності як запорука успішної кар'єри. *Соціум. Документ. Комунікація* (с. 291–310).
- Касьян, В. В. (2023). Формування професійних компетентностей здобувачів освіти під час проходження виробничої практики. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 4, 133–139. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.4.2023.294092>
- Малик, Г. Д. (2013). Компетентнісний профіль документознавця. *Вісник Харківської державної академії культури*, 41, 82–92.
- Малик, Г. Д. (2011). *Педагогічні умови реалізації компетентнісного підходу в професійній підготовці майбутнього документознавця* [Автореферат дисертації кандидата, Київський університет імені Бориса Грінченка]. <https://uacademic.info/ua/document/0411U004065>.
- Малик, Г. (2010). Професійні стандарти й компетентнісні профілі з документознавства та інформаційної діяльності: досвід західних країн. *Вісник Книжкової палати*, 9, 47–52.
- Малюк, О. Ю. (2010). Методологічні особливості формування інформаційно-комунікативної компетенції у студентів спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність». *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*, 12(199), 158–162.
- Слободяник, М. С. (2012). Компетентнісний підхід як чинник удосконалення підготовки майбутніх документознавців. В *Інформаційні технології і системи в документознавчій сфері* (с. 110–111). ДНУ.
- Спрінсян, В. Г. (2014). Міжнародні й зарубіжні стандарти як чинник розвитку документального менеджменту. *Держава та регіони. (Сер. Соц. комунікації)*, 4, 147–151.
- Тур, О. М., & Шабуніна, В. В. (2021). Комунікативна компетентність — важлива складова професіограми фахівця з інформаційної діяльності. *Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття* (с. 112–116). Державний університет «Одеська політехніка».
- Філіпова, Л. (2009). Професійні компетенції фахівців з документальних комунікацій: освітній аспект. *Вісник Книжкової палати*, 1, 25–28.
- Хрущ, С. С. (2023). Компетентності бібліотечного фахівця як чинник формування інноваційного медіапростору. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 4, 156–164. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.4.2023.294101>
- Цілина, М. (2023). Формування soft skills і компетенцій у здобувачів вищої освіти як підґрунтя адаптації майбутніх фахівців до професійної діяльності. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*, 11, 156–166. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.11.2023.282675>
- Янишин, О. К. (2012). *Формування комунікативних умінь майбутніх документознавців засобами медіаосвітніх технологій* [Автореферат дисертації кандидата, Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України]. https://mediaeducation.ucoz.ru/_Id/3/336__2012.pdf

- Maslak, V., Fedorenko, S., & Butko, L. (2024). Modern trends in the training of library and information specialists. *Library Science. Record Studies. Informology*, 20(2), 8–19. <https://doi.org/10.63009/lrsi/2.2024.08>.
- Shabunina V., Sarancha V., & Tur O. (2023). Influence of Social and Psychological Factors of Information Activity on Managerial Decision-Making. *Library Science. Record Studies. Informology*, 4, 5–13. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.4.2023.293965>
- Shabunina, V., & Tur, O. (2024). Social and communication culture as an integral part of professional development. *Proceedings of the IV International Scientific and Practical Conference “Theoretical and practical aspects of modern scientific research”* (p. 196–200). Seoul. <https://doi.org/10.36074/logos-21.06.2024.040>
- Shabunina, V., Tur, O., & Sarancha, V. (2020). Foreign language Communicative Competence as a Factor of Improving the Quality of Electrical Engineering Students Professional Training. *2020 IEEE Problems of Automated Electrodrive. Theory and Practice (PAEP)*, Kremenchuk, Ukraine, 1–5, <https://doi.org/10.1109/PAEP49887.2020.9240853>

References

- Alieva, A. A., & Liesovets, N. M. (2009). Topical issues of training specialists in the specialty “Documentation and Information Activity”. In *Materialy II Rehion. nauk.-prakt. konf. z dokumentoznavstva (Luhansk-Starobilsk, May 21, 2009)* (pp. 10–13). Alma Mater. [In Ukrainian].
- Barabanova, N. R. (2017). Optimization of components of socio-communication competence in modern educational standards of training. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya: Sotsialni komunikatsii*, 11, 48–52. [In Ukrainian].
- Barabanova, N., & Hrushevskaya, Y. (2019). Formation of social-business competence of university graduates during globalization of educational environment. *Naukovyi visnyk Izmajlskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu*, 42, 26–33. [https://doi.org/10.31909/26168812.2019-\(42\)-3](https://doi.org/10.31909/26168812.2019-(42)-3). [In Ukrainian].
- Bachynska, N. (2022). Professional standardization: requirements for the competences of a library and information specialist. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 3, 87–92 <https://doi.org/10.32461/2409-9805.3.2022.267001> [In Ukrainian].
- Bilovus L., Homotuk O., & Yablonska N. (2023). Formation of the Bachelors' Communicative Competence Implementing the Informational Technologies in the Study Process. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 1, 73–78 <https://doi.org/10.32461/2409-9805.1.2023.276770>. [In Ukrainian].
- Vlasova, H. V. (2004). Problems and prospects of training specialists in document science and information activity *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 1, 13–15. [In Ukrainian].
- Vovk, N. (2023). Features of acquiring management and event organization competencies among graduates of specialty 029 “Information, library and archival affairs”. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 4, 140–145. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.4.2023.294094>. [In Ukrainian].
- Haisyniuk, N. A. (2003). Training of document specialists in the conditions of informatization of society. In *Dokumentoznavstvo ta informatsiina diialnist: nauka, osvita, praktyka* (pp. 79–80). State Academy of Managerial Staff of Culture and Arts. [In Ukrainian].

- Halatsyn, K., & Khomiak A. (2019). *Communicative culture of the future specialist: Monograph*. Vezha-Druk. [In Ukrainian].
- Hanaba, S. (2023). Soft skills of the era of “liquid modernity”: how the content of education is changing. *Vyshcha osvita Ukrainy*, 2, 25–31. [https://doi.org/10.32782/UDU-VOU.2023.2\(89\).03](https://doi.org/10.32782/UDU-VOU.2023.2(89).03). [In Ukrainian].
- Hlazunova, O. H., Voloshina, T. V., & Korolchuk, V. I. (2019). Development of “soft skills” of the future information technologies professionals: methods, means, evaluation indicators. *Open educational e-environment of modern University. Special edition* (p. 93–106). <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2019s8>. [In Ukrainian].
- Holovneva, I. V., & Myloslavska, O. V. (2012). The relationship between emotional intelligence and communicative skills of students. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy*, 4, 143–148. [In Ukrainian].
- Hordiienko, H. (2010). Competency-based approach to teaching future generations. *Ukrainska mova i literatura v shkoli*, 4, 30–36. [In Ukrainian].
- Drozdova, Yu. V., & Dubinina, O. V. (2020). Conceptual approaches to the definition of “soft skills” in modern educational and professional models. In *Soft skills — integral aspects of the formation of students’ competitiveness in the XXI century* (pp. 31–34). Kyiv national university of trade and economics [In Ukrainian].
- Zarytska, V. V. (2012). *Psychology of the development of emotional intelligence in the system of professional training of humanitarian specialists* [Doctoral dissertation, Classic Private University]. <https://uacademic.info/ua/document/0512U000285>. [In Ukrainian].
- Zarytska, V., & Kozaryk, O. (2018). The emotional component of competence-oriented education. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*, 58–59, 85–92. [In Ukrainian].
- Zlenko, A., & Miroshnichenko, D. (2021). Development of communicative competence in specialists in document management and information activities as a key to a successful career. *Sotsium. Dokument. Komunikatsiia* (p. 291–310). [In Ukrainian].
- Kasjan, V. (2023). Formation of Professional Competence of Education Seekers During Production Practice. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 4, 133–139. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.4.2023.294092>. [In Ukrainian].
- Malyk, H. (2013). Competency profile of a document scientist. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture*, 41, 82–92. [In Ukrainian].
- Malyk, H. D. (2011). *Pedagogical conditions for the implementation of a competence-based approach in the professional training of future document specialists* [Candidate’s thesis, Borys Hrinchenko Kyiv University]. <https://uacademic.info/ua/document/0411U004065>. [In Ukrainian].
- Malyk, H. (2010). Professional standards and competency profiles in document science and information activities: experience of Western countries. *Visnyk Knyzhkovoi palaty*, 9, 47–52. [In Ukrainian].
- Maliuk, O. Y. (2010). Methodological features of the formation of information and communication competence in students majoring in “Documentation and Information Activity”. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky*, 12(199), 158–162. [In Ukrainian].

- Slobodanyk, M. S. (2012). Competence-based approach as a factor in improving the training of future document specialists. In *Informatsiini tekhnolohii i systemy v dokumentoznavchii sferi* (pp. 110–111). [In Ukrainian].
- Sprinsyan, V. H. (2014). International and foreign standards as a factor in the development of documentary management. *Derzhava ta rehiony. (Ser. Sots. komunikatsii)*, 4, 147–151. [In Ukrainian].
- Tur, O. M., & Shabunina, V. V. (2021). Communicative competence is an important component of the professional curriculum of an information specialist. In *Informatsiina osvita ta profesiino-komunikativni tekhnolohii XXI stolittia* (pp. 112–116). Odesa Polytechnic National University [In Ukrainian].
- Filipova, L. (2009). Professional competencies of specialists in documentary communications: educational aspect. *Visnyk Knyzhkovoi palaty*, 1, 25–28. [In Ukrainian].
- Khrushch, S. (2023). Competences of a Library Specialist as a Factor in the Formation of Innovative Media Space. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 4, 156–164. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.4.2023.294101>. [In Ukrainian].
- Tsilyna, M. (2023). Soft skills and competences formation of higher education recipients as an adaptation basis to professional activity of future specialists. *Ukrainskyi zhurnal z bibliotekoznavstva ta informatsiinykh nauk*, 11, 156–166. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.11.2023.282675>. [In Ukrainian].
- Yanyshyn, O. K. (2012). *Formation of communicative skills of future document specialists by means of media education technologies* [Candidate's thesis, Institute of Higher Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine]. https://mediaeducation.ucoz.ru/_id/3/336_2012.pdf. [In Ukrainian].
- Maslak, V., Fedorenko, S., & Butko, L. (2024). Modern trends in the training of library and information specialists. *Library Science. Record Studies. Informology*, 20(2), 8–19. <https://doi.org/10.63009/lrsi/2.2024.08>. [In English].
- Shabunina V., Sarancha V., & Tur O. (2023). Influence of Social and Psychological Factors of Information Activity on Managerial Decision-Making. *Library Science. Record Studies. Informology*, 4, 5–13. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.4.2023.293965>. [In English].
- Shabunina, V., & Tur, O. (2024). Social and communication culture as an integral part of professional development. In *Proceedings of the IV International Scientific and Practical Conference "Theoretical and practical aspects of modern scientific research"* (pp. 196–200). Seoul. <https://doi.org/10.36074/logos-21.06.2024.040> [In English].
- Shabunina, V., Tur, O., & Sarancha, V. (2020). Foreign language Communicative Competence as a Factor of Improving the Quality of Electrical Engineering Students Professional Training. In *2020 IEEE Problems of Automated Electrodrive. Theory and Practice (PAEP)*, Kremenchuk, Ukraine (pp. 1–5), <https://doi.org/10.1109/PAEP49887.2020.9240853> [In English].

<https://doi.org/10.31516/2410-5333.067.14>¹

УДК 023.5.088.6:378.091.2(477.54-25):069[(091)*192](045)

Н. В. Бабкова

кандидат історичних наук, старший викладач кафедри музейно-туристичної діяльності, Харківська державна академія культури, м. Харків, Україна
akademixdak@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0347-0633>

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ БІБЛІОТЕЧНОГО ПРОФІЛЮ НА БАЗІ ХАРКІВСЬКОГО ІНСТИТУТУ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ: ІСТОРІЯ, ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА МУЗЕЄФІКАЦІЇ

Стаття присвячена підготовці бібліотечних фахівців на базі Харківського інституту політичної освіти — одного з попередників Харківської державної академії культури. Зроблена спроба реконструювати процес теоретичної та практичної підготовки майбутніх бібліотекарів вищої кваліфікації, склад науково-педагогічних працівників, що забезпечували освітній процес, перелік баз практик і список студентів — випускників 1930 р. Доведено, що поглиблення спеціалізованої фахової підготовки сприяло формуванню бібліотекарів як інтелектуальної еліти радянського суспільства кінця 20-х — початку 30-х рр. XX ст. Доведено, що відсутність комплексних архівних джерел ускладнює процес дослідження функціонування бібліотечного відділення Харківського інституту політичної освіти, його музеєфікації. Проте досвід попередників та можливості сучасного інформаційного суспільства забезпечили початок формування цифрової музейної колекції як основи збереження історичної пам'яті про діяльність Харківського інституту політичної освіти в 1929–1930 рр.

Ключові слова: *Харківська державна академія культури, вища бібліотечна освіта, історія, музеєфікація історичної пам'яті.*

N. Babkova

Candidate of Historical Sciences, senior lecturer at the Department of Museum and Tourism Activities, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, Ukraine

TRAINING OF LIBRARY SPECIALISTS ON THE BASIS OF THE KHARKIV INSTITUTE OF POLITICAL EDUCATION: HISTORY, RESEARCH AND MUSEUMIFICATION PROBLEMS

The purpose of the research is to reconstruct the process of training library specialists on the basis of Kharkiv Institute of Political Education, to identify the main problems of research and museumification.

The methodology. Methods of research that allow to solve the tasks and achieve the goal were historical approach, chronology, analysis and processing of archival documents, reconstruction, generalization and systematization.

The results. For the first time in scientific literature, an attempt was made to restore the specifics of the educational process at the library department of Kharkiv Institute of Political Education. The list of disciplines of special training in the library science field, the process of practical consolidation of the obtained theoretical knowledge have been reconstructed.

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

The scientific novelty. The separation of the Faculty of Political Education of Kharkiv Institute of Public Education into a separate institution of higher education contributed to the improvement of the quality of training of students of the library department. Unlike the faculty, the institute taught specialized library disciplines from the first year. Theoretical knowledge of library construction, library technology, bibliography, methods of working with readers, book distribution, and methods of teaching library disciplines were consolidated during practical work that took place in the 2nd to 4th years of study. Graduates of the library department of Kharkiv Institute of Political Education in 1930 became the core of the intellectual elite of the then Soviet Ukraine.

The practical significance. The practical significance of this article is to resume the process of training library profile specialists in Kharkiv in the late 1920's — in the early 1930's. The analysis of the theoretical and practical component of student training contributed to the understanding of the development of the main directions of library education. In the future, this will help restore the history of library education in higher education institutions, which were the predecessors of Kharkiv State Academy of Culture, create museum exhibitions dedicated to the training of library specialists.

Keywords: *Kharkiv State Academy of Culture, library education, museum, historical memory.*

Актуальність теми дослідження. Підготовка до святкування 100-річчя запровадження вищої бібліотечної освіти в Україні спонукає до нових наукових досліджень у цій царині. Вивчення різних етапів підготовки фахівців бібліотечної галузі сприяє розумінню трансформації бібліотечних установ від центрів радянської політичної пропаганди до осередків інформаційної безпеки, цифровізації та інноваційного розвитку суспільства.

Реконструкція особливостей організації освітнього процесу на бібліотечному відділенні Харківського інституту політичної освіти формує потребу в збереженні історичної пам'яті про заклад вищої освіти — один із попередників Харківської державної академії культури, викладачів та студентів, що стали інтелектуальною елітою 1930-х рр. Пам'ять про деяких із них і досі живе завдяки зусиллям їхніх нащадків — сучасних істориків бібліотечної галузі.

Постановка проблеми. Функціонування Харківського інституту політичної освіти має доволі багато лакун як в історичному, так і у вузькопрофільному контексті. Короткотривалий період існування цього закладу вищої освіти, відсутність архівних джерел про нього не сприяли ґрунтовному вивченню особливостей організації навчання майбутніх бібліотекарів вищої кваліфікації. Однак нові можливості цифрових архівів сприяли започаткуванню процесу відновлення навчальних планів, даних про викладацький склад, встановлення фактів впливу політичної ідеології на формування майбутніх спеціалістів бібліотечної галузі в 1929–1930 рр. Розуміння цих факторів важливе для реконструкції одного з початкових етапів історичного розвитку Харківської державної академії культури, вищої бібліотечної освіти України в цілому та визначення ролі бібліотеки в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зв'язку з недовготривалим існуванням Харківського інституту політичної освіти питання підготовки на його базі бібліотекарів вищої категорії не отримало спеціалізованого дослідження. Окремі

моменти процесу теоретичного навчання та практичної підготовки відображені в наукових статтях Н. Я. Фрідьєвої (1929, 1930), О. А. Майбороди (1929, 1930), О. І. Євсєєва (1957) та ін. Сучасні дослідники подають лише загальну інформацію про існування закладу вищої освіти, не концентруючи увагу на діяльності бібліотечного відділення та специфіці підготовки фахівців бібліотечної галузі на його базі.

Мета статті — на основі доступних архівних матеріалів та наукових джерел реконструювати особливості підготовки фахівців бібліотечного профілю на базі Харківського інституту політичної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. 10 вересня 1929 р. факультет політичної освіти Харківського інституту народної освіти імені О. Потебні рішенням українського радянського уряду було офіційно реорганізовано в окремий заклад вищої освіти — Харківський інститут політичної освіти (далі ХІПО). Але, на початковому етапі свого існування, новостворений заклад не поривав зв'язків зі своєю *alma mater*. До затвердження нового бюджету, що відбувалося щороку 1 жовтня, обидва ЗВО мали спільний бюджет, з якого ХІНО оплачувало Робітничому університету оренду приміщення за адресою: вул. К. Лібкнехта, 40 (сучасна вул. Сумська), забезпечувало набір на 1929/30 н. р. нових 150 абітурієнтів (Про контингент набору до ВУЗ'ів на 1929–30 р., с. 3).

За умовами вступу на 1929/30 н. р. на факультет політоосвіти, а по факту уже до окремого інституту, мали право подавати заявки лише особи з відрадженнями від окружних управлінь політичної освіти, членством у КП(б)У, віком від 20 до 35 р., стажем роботи в політосвітній роботі від 1 року. Усі вступники обов'язково повинні були володіти українською мовою, незалежно від освіти, скласти вступні іспити за програмою, установленною для вступників до інститутів Народного комісаріату освіти України. Для командированих із національних районів та національних республік надавалася можливість відстрочки на ½ року, після закінчення якої, у разі нескладання іспиту на володіння українською мовою, їх офіційно відраховували. Усі студенти забезпечувалися гуртожитками, студентською стипендією та навчальною літературою. Випускники бібліотечного відділу отримували кваліфікацію організаторів бібліотечної роботи та кваліфікованих бібліотекарів (Правила прийому до факультету політосвіти Харківського інституту народної освіти на 1929/30 уч. р.).

Перед початком вступної кампанії всі кандидати, які вступали до ХІПО, після відбору й затвердження окружними управліннями політосвіти, надсилали власноруч заповнені анкети на адресу інституту. За попереднім розподілом місць на 1929/30 н. р., на бібліотечний відділ інституту передбачалося набрати 75 абітурієнтів із 40 округів України, Молдовської республіки та Воронізької губернії (Розкладка місць до факультету політосвіти ХІНО на 1929/30 рік). Реальна ж цифра новонабраних на 1 курс здобувачів освіти не перевищувала 60 осіб (Соловей, 1930, с. 5).

Новостворений Інститут політичної освіти очолив колишній декан факультету політичної освіти ХІНО І. П. Соловей, який ґрунтовно підійшов

до підбору науково-педагогічних кадрів, що забезпечували навчальний процес у ЗВО (Рис. 1).

Рис. 1. Іван Прокопович Соловей (1898–1937) — директор Харківського інституту політичної освіти.

Підготовку із соціально-економічних та гуманітарних дисциплін забезпечували як діючі, так і колишні викладачі ХІНО: М. М. Пакуль, О. Я. Киктів викладали «Історію Заходу», Н. І. Мірза-Авакянс, О. О. Городецька — «Історію України», К. М. Герман, Д. Б. Альперович — «Історію Росії», І. П. Соловей — «Історію ВКП(б)», М. С. Волобуїв, Н. О. Шкляр — «Політичну економіку», О. Ф. Левицький, П. І. Сольонов, М. В. П'ятигорський — «Економічну географію», С. Ю. Семковський, Н. В. Білярчик, П. С. Загорський — «Діалектичний матеріалізм», О. Г. Розенберг, З. С. Єфімова — «Літературу», В. І. Чучмарьов, В. С. Васильєв — «Історичний атеїзм», В. Є. Фаворський та Й. П. Станцель — «Історію релігії» (Відомості про катедри соцек. дисциплін ХІКО, арк. 20).

Профільне навчання в бібліотечній галузі проводили колишні викладачі факультету політичної освіти ХІНО — Н. Я. Фрідьєва, Д. Н. Ігудесман, М. О. Габель (Бабкова, 2024, с. 131). Однак навчальний план циклу спеціальної підготовки зазнав значних змін, адже інститут взяв курс на поглиблення підготовки бібліотечних фахівців, і готував не лише організаторів-методистів, але й планував підготовку викладачів бібліотечних дисциплін у технікумах політичної освіти, партійних школах, бібліотечних відділах педагогічних технікумів.

На 1 курсі викладався курс «Бібліотечне будівництво» (організаційні питання бібліотечної справи) — 64 год. на рік.

На 2 курсі — «Бібліотечна техніка» — 128 год. на рік. та «Бібліографія» (теоретична і прикладна) — 104 год. на рік.

На 3 курсі — «Бібліографія» (теоретична і прикладна) — 104 год. на рік та «Методи роботи з читачем» — 130 год. на рік.

На 4 курсі — «Методи роботи з читачем» — 130 год. на рік, «Книгорозповсюдження» — 84 год. на рік та «Методика викладання бібліотечних дисциплін» — 72 год. на рік (Фридьєва, 1930, с. 44).

Курс «Бібліотечне будівництво» мав за мету ознайомити студентів із принципами організації бібліотечної роботи в Україні, з основами бібліотечної політики. В центрі уваги була єдина бібліотечна мережа і планування бібліотечної роботи в тогочасних умовах соціально-економічного розвитку держави. Паралельно надавалася інформація про особливості організації бібліотечної роботи за межами СРСР.

Зазначений предмет одночасно був і вступом до бібліотечної роботи, під час якого обговорювалося поняття «бібліотека», її завдання, роль і місце в системі освіти; типи бібліотек, зміст та організація роботи кожного з них. Теоретичний матеріал підкріплювався практичними роботами й екскурсійним відвідуванням бібліотек.

Навчальна дисципліна «Бібліографія» поділялася на три основних розділи: 1) Поняття бібліографії, її об'єкт та методологія. Організація та техніка бібліографічної справи в Україні та СРСР; 2) Бібліотечне вивчення книги. Анування та рецензування; 3) Комплектування (принципи комплектування і практика підбору різноманітних бібліотек).

Предмет «Методи роботи з читачем» охоплював розділи: 1) вивчення читача; 2) пропаганда книги і політична та просвітницька робота бібліотек (вся масова робота бібліотечних установ); 3) робота з окремими групами читачів: серед робітників та селян, молоді, жінок і т.п.

Цей курс був головним у навчальному плані бібліотечного відділу інституту й базувався на отриманих раніше студентами знаннях як у галузі організації бібліотечної справи, так і у сфері бібліографії (вивчення книги).

Дисципліна «Бібліотечна техніка» містила питання, пов'язані з організацією бібліотечного приміщення і його обладнання. Додатково викладався курс «Книгорозповсюдження»: організація, методи роботи, техніка книжкової торгівлі та робота колекторів.

Курс бібліотечної техніки засвоювався здобувачами освіти лабораторним методом. Вступна лекція давала основні установки для опанування теми: сама тема опрацьовувалася в кабінеті, лабораторії чи бібліотеці шляхом виконання ряду завдань із класифікації, шифровки, каталогізації, рубрикації книги. Курс надавав студентам перспективні практичні навички.

Усі інші дисципліни викладалися лабораторно-лекційним методом, за яким лекції посідали мінімальне місце в опрацюванні курсу. Їхнє завдання полягало в наданні основної інформації про конкретну тему, спрямуванні векторів самостійного опрацювання зазначеного в завданні матеріалу, віднайденні й оприлюдненні тієї інформації, яка ще не відображена в навчальній або допоміжній літературі (Фридьєва, 1930, с. 45).

Для відпрацювання навичок практичної роботи студентами-бібліотекарями ще в 1927 р. було організовано кабінет бібліотечної роботи, у якому здобувачі освіти користувалися діорамами, макетами, схемами за певними темами.

Крім того, в кабінеті був доступний матеріал про вивчення читача й книги, поліпшення бібліотечної роботи; новинки з теорії та практики бібліотекознавства. Головне завдання кабінету полягало у функціонуванні за принципом навчальної лабораторії, де кожен студент бібліотечного відділення міг би не лише теоретично опрацювати певну тему, а й практично її розробити, перевірити та на випадок нерозуміння якихось моментів — отримати відповідну допомогу від чергового по кабінету або від консультуючого викладача (Майборода, 1929, с. 7–8).

У межах ХІПО здобувачі бібліотечного фаху відточували свої практичні навички і під час бібліотечного походу, що проходив під гаслами «Жодного навчено грамоті, поза бібліотекою» та «Книгу — в масу!». Це була відповідь на офіційну постанову радянського уряду від 30 жовтня 1929 р. «Про поліпшення бібліотечної роботи». У стінах закладу освіти головна мета заходу полягала в збільшенні авторитету бібліотечної роботи серед студентів різних курсів, студентських організацій, науково-педагогічних працівників, членів правління інституту. Крім того похід був спрямований на підвищення популярності бібліотечного відділу та організації його 100% якості роботи (Фрідьева, 1929, с. 20). Однак, за згадкою О. А. Майбороди, широкої підтримки серед студентів-бібліотекарів захід не отримав ні в стінах ХІПО, ні в межах Харківського регіону (Майборода, 1930, с. 33). Причина незацікавленості студентів у бібліотечному поході полягала, по-перше, у невмотивованості здобувачів вищої освіти, а по-друге, у їх перенавантаженні громадською роботою.

Поза стінами ЗВО керівництво інституту одним із головних своїх завдань вважало організацію високоякісної навчальної практики студентів. 23 листопада 1929 р. Управління профосвіти НКО УРСР вирішило для здобувачів 2–4 курсів ввести безперервну виробничу практику протягом усього навчального року (Протокол наради Завідувача Упрофосвіти з заступниками). Відповідно до «Положення про практичні роботи студентів Харківського інституту політичної освіти», серед головних завдань практичної підготовки була допомога студентам всесторонньо ознайомитися з життям політичних установ та організацій; розвинути навички запровадження на практиці здобутих під час навчання теоретичних знань; сформувати в студентів уміння керувати колективом і працювати з ним (Євсєєв, 1957, с. 11).

Практична підготовка студентів ХІПО проводилася як у місті Харкові, так і в сільській місцевості українських округів. За навчальними планами інституту, студенти 1 курсу від проходження практики звільнялися. На 2 курсі для здобувачів освіти організовувалася політосвітня робота на виробництві, на 3 курсі — практична підготовка у сфері клубної підготовки, а на 4 курсі — за фахом, який здобувався студентами.

Під час проходження практики на виробництві головне завдання здобувачів освіти полягало у вивченні культурної роботи як такої й закріпленні основних навичок цієї роботи. Під час практики студенти брали безпосередню

участь у політосвітній роботі обраної установи, виконували як організаційну, так і безпосередньо педагогічно-просвітницьку роботу: читали лекції, виступали з доповідями та ін. Крім того, у межах курсу «Основи політосвіти» та робочих планів установ — баз практик, здобувачі проводили різноманітні дослідження. Майбутні фахівці бібліотечної роботи проходили практику на базі клубних, заводських і фабричних бібліотек, ознайомлювалися зі специфікою організації їх роботи.

Практична підготовка у сфері клубної роботи передбачала вивчення в реальних умовах основних принципів політосвітньої роботи та набуття організаційних і технічних навичок у проведенні різних напрямів клубної діяльності. Протягом навчального року студенти прикріплювалися до 2–3 клубних установ м. Харкова, у яких практично реалізовували обрані під час теоретичних занять теми. Проходження клубної практики зараховувалося лише після успішного захисту студентами звіту та доповіді про пророблену роботу (Положення про практичні роботи студентів Харківського інституту політосвіти, арк. 290–291).

Закріплення теоретичних знань з бібліотечної роботи на практиці проводилося у сфері бібліотечної техніки, вивчення читача та інших профільних дисциплін. Характер студентської роботи в харківських бібліотечних закладах полягав у спостереженні за роботою обраних установ, аналізі специфіки їх функціонування, проведенні здобувачами власної роботи з подальшим розглядом її ефективності для конкретно обраної бібліотеки (Положення про практичні роботи студентів Харківського інституту політосвіти, арк. 292).

Практична підготовка в сільській місцевості поширювалася лише на студентів 2–3 курсів, і за традицією проходила в зимовий період після 1 семестру. Як і міська практика, вишкіл у селі проходив у межах дисциплін «Основи політосвіти», «Клубна робота» та за спеціалізацією.

Студенти 2 курсу брали безпосередню участь у роботі громадських установ визначеного села, всесторонньо вивчали їх виробничі, природні й побутові умови й вплив політосвітньої роботи на ці процеси. У коаліції зі студентами 3 курсу здобувачі вказаного курсу проводили масові політосвітні заходи з метою вивчення їх ефективності в сільській місцевості.

Студенти 3 курсу включалися в роботу політосвітніх установ з метою виконання конкретних завдань відповідно до обраного фаху, вивчали окремі, найбільш пристосовані для місцевих умов, форми політосвітньої роботи (Положення про практичні роботи студентів Харківського інституту політосвіти, арк. 293).

Після закінчення проходження практичної підготовки здобувачі освіти звітували перед керівництвом сільської місцевості про зроблену роботу, звертаючи особливу увагу на виявлені недоліки та шляхи їх подолання. Лише після схвалення звітів місцевими органами влади студенти надсилали увесь пакет документів (щоденники проходження практики, звіти про пророблену роботу й протоколи засідань) до інституту.

Якщо в 1925–1929 рр. студенти факультету політосвіти набували практичних знань у селах Лубенської, Полтавської, Сумської та Харківської округи, то

з вересня 1929 р. — бази практик перемістилися в центрально-південні регіони України. У грудні зазначеного року директор інституту І. П. Соловей особисто налагоджував організацію проведення зимової практичної роботи студентів у Миколаївській та Зінов'ївській (сучасна Одеська та Кіровоградська обл.) округах (Посвідка ректора Солов'я). Саме в цій місцевості в січні 1930 р. студенти 2–3 курсів бібліотечного відділу впроваджували ідеї бібліотечного походу: звертали увагу місцевих органів влади на проблеми бібліотечного будівництва, організовували бібліотечну мережу, заохочували усіх мешканців сільського краю до відвідування бібліотечних закладів. Для місцевого бібліотечного активу здобувачі освіти проводили спеціалізовані курси, семінари, наради; для споживачів бібліотечних послуг — конкурси на кращого читача, книжкові виставки, вечори книги, громадські читання й бесіди (Фридьєва, 1930, с. 49).

Здобувачі освіти останнього, 4 курсу, практичні навички закріплювали в межах округової інструкторсько-інспекторської роботи, що проходила в зимовий період по всіх округах України. Практика відбувалася за дорученням відділів культури Всеукраїнського комітету робітників мистецтва та управління політосвіти НКО, культосвітніх організацій України за завданнями, які розробляв ХІПО за погодженням із відповідними організаціями, за дорученням яких студенти відправлялися на місця. Кожен студент 4 курсу отримував персональне завдання й виконував його під свою відповідальність, звітуючи за пророблену роботу як перед правлінням інституту, так і перед приймаючими організаціями (Положення про практичні роботи студентів Харківського інституту політосвіти, арк. 294).

Майбутні бібліотекарі проходили практику на базі великих бібліотек системи політосвіти, профспілкових бібліотек, бібліотечних колекторів. Крім того, здобувачі відвідували академічні бібліотеки, Книжкову палату УСРР, друкарні та інші організації. Взимку 1930 р. практична робота студентів проявилася в допомозі організації роботи центральних округових бібліотек. Так, здобувачі освіти бібліотечного відділення ХІПО Уманська, Фельдштейн та Гармаш брали участь у впорядкуванні та налагодженні роботи Полтавської центральної наукової бібліотеки (сучасна Полтавська обласна універсальна наукова бібліотека імені І. П. Котляревського), Афанасьєва — Миколаївської центральної бібліотеки (сучасна Миколаївська обласна універсальна наукова бібліотека), Аксельрод — Мелітопольської центральної округової бібліотеки (нині — Центральна міська бібліотека м. Мелітополь), а Фрізе — Зінов'ївської (сучасна Кіровоградська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д. І. Чижевського) (Посвідка, видана студентів 4 курсу).

Грунтова теоретична та практична підготовка студентів і головне — нестача в УСРР кваліфікованих спеціалістів бібліотечного профілю призвели до того, що на розподіл 18 випускників-бібліотекарів 1930 р. прийшло понад 100 заявок від різних організацій та установ (Майборода, А., 1930, с. 100–101; Список випускників Бібфаку за час з 1928 по 1935) (Табл. 1).

Список випусників бібліотечного відділу ХІПО 1930 р.

Андрющенко	Колтипіна
Аскельрод	Майборода
Афанасьєва	П'ятигорська
Безпрозвана	Савіч
Бреславська	Уманська
Веремій	Уральцева
Вол	Фельдштейн
Гармаш	Фрізе
Кастеллі	Чертнік

Молоді фахівці займали керівні посади, наприклад М. М. Фельдштейн (Рис. 2) протягом 1934–1941 та 1947–1952 рр. очолював Книжкову палату УРСР, О. А. Майборода — з 1930 по 1968 рр. перебував на науково-педагогічних та адміністративних посадах в Харківському інституті комуністичної освіти, Всеукраїнському інституті комуністичної освіти, Українському бібліотечному інституті, Харківському державному бібліотечному інституті, Харківському державному інституті культури (Рис. 3). Л. Кастеллі з 1934 р. обіймав посаду декана вечірнього бібліотечного факультету ВУІКО в м. Києві.

Дослідження початкового етапу історії підготовки фахівців бібліотечно-го профілю в ХІПО ускладнюється багатьма факторами. По-перше, в архівних установах України відсутні централізовано впорядковані справи з історії Харківського інституту політичної освіти. Це пов'язано із його недовготривалим

Рис. 2. М. М. Фельдштейн — директор Книжкової палати УРСР

Рис. 3. О. А. Майборода — член адміністрації та викладач закладів — попередників ХДАК

існуванням, адже в серпні 1930 р. ЗВО було перейменовано в Харківський інститут комуністичної освіти. Незважаючи на те, що інститут мав власне періодичне видання, засноване ще в березні 1929 р. на базі ХІНО імені О. Потебні, у вітчизняних бібліотечних установах вдалося виявити лише два номери журналу «Політосвітник» (№ 2 за 1929 р. та № 1(3) за 1930 р.) (Журнал ФАКПОЛО, с. 3). Проте навіть у доступних номерах міститься інформація, яка доповнює віднайдені в архівних матеріалах дані щодо підготовки фахівців бібліотечного профілю вищої кваліфікації.

Запровадження працівниками ХДАК проекту «ВІВАТ, АКАДЕМІЄ!: ХДАК у фотографіях, документах та спогадах» сприяло відцифруванню наявних в архіві академії документальних й фотографічних матеріалів, що стануть джерельною базою для майбутньої музейної експозиції з історії академії. Так, у цифрових копіях збережено довідку Л. С. Аскельрода про закінчення в 1930 р. бібліотечного відділення ХІПО, студентський квиток, залікову книжку та диплом про вищу освіту О. А. Майбороди, наукові статті директора І. П. Солов'я та викладача Н. Я. Фрідьєвої. Книжкова Палата України надала особову справу колишнього директора М. М. Фельдштейна. Тому ці матеріали можна використовувати для створення майбутнього музейного проекту та подальших наукових досліджень як у галузі розвитку вищої бібліотечної освіти в Україні, так і попередників ХДАК у 1930-х рр.

Висновок. Реорганізація факультету політичної освіти ХІНО імені О. Потебні в окремий заклад вищої освіти не зупинила підготовку фахівців бібліотечного профілю. Керівництво ХІПО докладало максимум зусиль, щоб підвищити спеціалізовану підготовку здобувачів вищої освіти. Теоретичну підготовку в соціально-економічній та гуманітарній сфері забезпечували найкращі викладачі інституту-засновника, спеціалізована освіта забезпечувалася силами Н. Я. Фрідьєвої, Д. Н. Ігудесман, М. О. Габель. Завдяки їх зусиллям уже з першого курсу відбувалося навчання бібліотечній справі, що на 2 та 3 курсах закріплювалося під час практичної роботи як у межах міста Харкова, так і в сільській місцевості різних округів радянської України. Практика на останньому, 4 курсі, фокусувалася на допомозі в налагодженні роботи центральних наукових та округових бібліотек. Глибока спеціалізована підготовка, отримана на базі ХІПО, сприяла становленню справжніх фахівців бібліотечної справи: М. М. Фельдштейна як директора Книжкової Палати УРСР, О. А. Майбороди — як адміністративного співробітника та науково-педагогічного працівника установ-попередників ХДАК, Л. Кастеллі — декана вечірнього бібліотечного факультету ВУІКО в м. Києві. Тож, **перспективи подальшого дослідження** полягають у реконструкції історії підготовки фахівців бібліотечного профілю вищої категорії на базі Харківського інституту комуністичної освіти, Харківського інституту масової комуністичної освіти та Всеукраїнського інституту комуністичної освіти.

Список посилань

- Бабкова, Н. В. (2024). Запровадження вищої бібліотечної освіти в Україні у другій декаді ХХ ст. *Вісник Харківської державної академії культури*, 65, 121–142.
- Відомості про катедри соcek. дисциплін ХІКО* (1930). Ф. 166. «Міністерство освіти і науки України, мм. Харків, Київ» (Оп. 9, Спр. 870, Арк. 19–20), Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Київ, Україна (далі ЦДАВО).
- Євсєєв, О. І., Виноградов, А. П., & Майборода, О. А. (1957). Підготовка культосвітніх працівників в Харківському бібліотечному інституті. *Учені записки. Харківський державний бібліотечний інститут*, 3, 3–51.
- Журнал ФАКПОЛО (1929). *Інновець*, 7(23) від 28 березня, 3.
- Майборода, А. (1930). 18 выпускников-библиотекарей. *Красный библиотекарь*, 7, 100–101.
- Майборода, О. (1929). Про кабінет бібліотечної роботи. *Політосвітник*, 2, 7–8.
- Майборода, О. (1930). Перебіг бібліотечного походу на Харківщині. *Політосвітник*, 1(3), 30–33.
- Положення про практичні роботи студентів Харківського інституту політосвіти* (1929). Ф. 166. «Міністерство освіти і науки України, мм. Харків, Київ» (Оп. 6, Спр. 4583, Арк. 289–294), ЦДАВО.
- Посвідка ректора Солов'я* (1929). Ф. 166. «Міністерство освіти і науки України, мм. Харків, Київ» (Оп. 6, Спр. 4583, Арк. 281), ЦДАВО.
- Посвідка, видана студентові 4 курсу* (1929). «Міністерство освіти і науки України, мм. Харків, Київ» (Оп. 6, Спр. 4583, Арк. 288), ЦДАВО.
- Правила прийому до факультету політосвіти Харківського інституту народної освіти на 1929/30 уч. р.* (1929). Ф. 166. «Міністерство освіти і науки України, мм. Харків, Київ» (Оп. 6, Спр. 4583, Арк. 182–182зв), ЦДАВО.
- Про контингент набору до ВУЗ'ів на 1929–30 р. (1929). *Бюлетень Народного комісаріату освіти УСРР*, 30(169), 3–8.
- Протокол наради Завідувача Упрофосвіти з заступниками* (1929, 28 листопада). Ф. 166. «Міністерство освіти і науки України, м. Харків, Київ» (Оп. 6, Спр. 4583, Арк. 298), ЦДАВО.
- Розкладка місць до факультету політосвіти ХІНО на 1929/30 рік* (1929). Ф. 166. «Міністерство освіти і науки України, мм. Харків, Київ» (Оп. 6, Спр. 4583, Арк. 183), ЦДАВО.
- Соловей, І. (1930). До перспектив підготовки політосвітніх кадрів та реорганізації ХІПО. *Політосвітник*, 1(3), 3–5.
- Список випускників Бібфаку за час з 1928 по 1935 рік* (1935). Ф. 1. «Особові архівні фонди» (Оп. 1. Спр. 1, Арк. 89–90), Архів Харківської державної академії культури, Харків, Україна.
- Фридьєва, Н. (1930). Библиотечный поход в опытно-показательном округе. *Красный библиотекарь*, 5, 49–52.
- Фридьєва, Н. (1930). Подготовка библиотечных кадров на Украине (библиотечное отделение Института политпросвета в Харькове). *Красный библиотекарь*, 10, 42–45.
- Фридьєва, Н. (1929). В похід за бібліотеку. *Політосвітник*, 2, 17–20.

References

- Babkova, N. V. (2024). The introduction of higher library education in Ukraine in the second decade of the XX century. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture*, 65, 121–142.
- Information about the departments of social sciences disciplines of the Kharkiv Institute of Communist Education* (1930). F. 166. “Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, Kyiv” (Op. 9, F. 870, Ark. 19–20), Central State Archive of Higher Authorities and Administration of Ukraine, Kyiv Ukraine (hereinafter TsDAVO).
- Yevseyev, O. I., Vynogradov, A. P., & Mayboroda, O. A. (1957). Training of cultural and educational workers at Kharkiv Library Institute. *Scholarly notes. Kharkiv State Library Institute*, 3, 3–51.
- Journal FAKPOLO (1929). *Innovets*, 7(23), March, 28, 3.
- Mayboroda, A. (1930). 18 graduate-librarians. *Red Librarian*, 7, 100–101.
- Mayboroda, O. (1929). On the library work office. *Politosvitnyk*, 2, 7–8.
- Mayboroda, O. (1930). The course of the library campaign in the Kharkiv region. *Politosvitnyk*, 1(3), 30–33.
- Regulations on practical work of students of Kharkiv Institute of Political Education* (1929). F. 166. “Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, Kyiv” (Op. 6, F. 4583, Ark. 289–294), TsDAVO.
- Identity of Solovei rector* (1929). F. 166. “Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, Kyiv” (Op. 6, F. 4583, Ark. 281), TsDAVO.
- Identity issued to a 4th year student* (1929). “Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, Kyiv” (Op. 6, F. 4583, Ark. 288), TsDAVO.
- Admission rules to the Faculty of Political Science of Kharkiv Institute of Public Education for the 1929/30 academic year* (1929). F. 166. “Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, Kyiv” (Op. 6, F. 4583, Ark. 182–182zv), TsDAVO.
- On the contingent of admission to universities for 1929–30 (1929). *Bulletin of the People's Commissariat of Education of the USSR*, 30(169), 3–8.
- Protocol of the meeting of the Head of the Department of Official Education with his deputies* (1929, November 28). F. 166. “Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, Kyiv” (Op. 6, F. 4583, Ark. 298), TsDAVO.
- Distribution of places in the Faculty of Political Science of the KhIPE for 1929/30* (1929). F. 166. “Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, Kyiv” (Op. 6, F. 4583, Ark. 183), TsDAVO.
- Solovei I. (1930). To the prospects of training political education personnel and reorganization of the KhIPE. *Political Science*, 1(3), 3–5.
- List of graduates of the Library Faculty from 1928 to 1935* (1935). F. 1. “Personal archival funds” (Op. 1. F. 1, Sh. 89), Archive of Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, Ukraine.
- Fridyeva, N. (1930). Library campaign in the experimental-demonstration district. *Red Librarian*, 5, 49–52.
- Fridyeva, N. (1930). Training of library personnel in Ukraine (library department of Institute of Political Science in Kharkiv). *Red Librarian*, 10, 42–45.
- Fridyeva, N. (1929). On a campaign for the library. *Political Scientist*, 2, 17–20.

<https://doi.org/10.31516/2410-5333.067.15>¹

УДК 02(497.6)“1992/20”

Л. С. Прокопенко

кандидат історичних наук, доцент, головний бібліотекар науково-дослідного відділу, Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого, м. Київ, Україна

prokopenko888888@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0531-6111>

БІБЛІОТЕКИ БОСНІЇ І ГЕРЦЕГОВИНИ ПІД ЧАС ТА ПІСЛЯ БОСНІЙСЬКОЇ ВІЙНИ

Висвітлено стан бібліотечної справи Боснії і Герцеговини під час Боснійської війни (1992–1995). Охарактеризовано втрати бібліотек та бібліотечних ресурсів у різних містах і регіонах країни. Розглянуто діяльність з повоєнного відновлення бібліотек, проаналізовано проекти з відновлення бібліотечних фондів і поповнення їх новими виданнями, зокрема завдяки підтримці міжнародних організацій, урядів інших держав, зарубіжної бібліотечної спільноти. Охарактеризовано внесок окремих організацій, установ та осіб у повоєнне відновлення бібліотечної справи в Боснії і Герцеговині. Наголошено на практиці роботи бібліотек Боснії і Герцеговини з повоєнного відновлення суспільства. Підкреслено, що репрезентація й вивчення досвіду бібліотек Боснії і Герцеговини, здобутого під час та після війни, є важливими для повоєнного відновлення бібліотечної справи України. Статтю підготовлено за результатами дослідження «Бібліотеки в повоєнному суспільстві: зарубіжний досвід відновлення», проведеного у 2023 р. в Національній бібліотеці України імені Ярослава Мудрого.

Ключові слова: історія бібліотечної справи за кордоном, бібліотечна справа Боснії і Герцеговини, бібліотеки і війна, бібліокластія, повоєнне відновлення бібліотек.

L. Prokopenko

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Chief Librarian at the Research Department, Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine, Kyiv, Ukraine

LIBRARIES IN BOSNIA AND HERZEGOVINA DURING AND AFTER THE BOSNIAN WAR

The relevance of the study. In the context of the Russian-Ukrainian war, examining the experience of countries that have endured war and undertaken post-war recovery becomes particularly relevant for Ukraine.

The purpose of the article is to consider the state of librarianship in Bosnia and Herzegovina during the Bosnian War (1992–1995), to assess the extent of libraries and library resources losses, to study the activities for post-war library restoration, in particular, to analyze projects for the restoration of library collections and acquisition with new publications, implemented with international support to identify strategies applicable to Ukraine.

The methodology is based on the general scientific principles of historicism, objectivity, systemic, interdisciplinary and informational approaches. The purpose was achieved using a system of general scientific and special methods: theoretical (analysis,

¹ This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

synthesis, generalization), empirical (description, comparison, observation), historical-comparative, problem-chronological, identification and analysis of sources, and others.

The results. It has been studied that the library and documentary heritage of Bosnia and Herzegovina suffered huge losses as a result of the Bosnian War. The library collections and buildings, public, school, and academic, were significantly devastated, many of them were destroyed. The National Library and the University Library of Bosnia and Herzegovina were burned. During and after the war, a number of projects were implemented to restore the library sector, most of them were carried out with significant international support.

The scientific novelty. In Ukrainian library and information science, the state of librarianship in Bosnia and Herzegovina during the Bosnian War and the experience of post-war restoration are studied for the first time.

The practical significance. The successes and failures of complex strategies and individual projects for library restoration in Bosnia and Herzegovina require careful examination. This will allow avoiding mistakes in activities for the post-war restoration of librarianship in Ukraine.

Conclusions. The experience of Bosnia and Herzegovina has confirmed that the restoration of library collections and buildings, especially large ones and especially after large-scale destruction, is a task that is possible with multilateral international support. But even with strong international aid, the successful implementation of restoration projects requires coordination of the activities of participants, a clear specification of their roles and tasks, sound plans, tools and transparent operational reporting. Successful sustainable and long-term post-war restoration requires the development of a holistic comprehensive strategy.

Keywords: *history of librarianship abroad, librarianship in Bosnia and Herzegovina, libraries and war, biblioclasy, post-war restoration of libraries.*

Актуальність теми дослідження. Війна обов'язково спричиняє травматичні втрати культурної спадщини. У військових конфліктах ХХ–ХХІ ст., які характеризуються масштабністю руйнувань, ці втрати стали катастрофічними та стимулювали зусилля урядів, учених, фахівців і громадськості щодо відновлення втраченого, збереження культурних цінностей, документування культурних злочинів та притягнення винних до відповідальності. В умовах російсько-української війни вивчення досвіду країн, які пережили війну й реалізували повне відновлення, набуває особливої актуальності для України. Ця стаття підготовлена за результатами дослідження «Бібліотеки в повоєнному суспільстві: зарубіжний досвід відновлення», проведеного у 2023 р. в Національній бібліотеці України імені Ярослава Мудрого.

Постановка проблеми. Необхідність ґрунтовного вивчення українським бібліотекознавством зарубіжного досвіду функціонування бібліотек в умовах війни та стратегій повоєнного відновлення бібліотечної справи спонукає звернути увагу на один із недавніх військових конфліктів — Боснійську війну. Це міжнародний військовий конфлікт на території Боснії і Герцеговини, який тривав із 6 квітня 1992 р. до 14 вересня 1995 р. між Сербією і Чорногорією з одного боку, Республікою Боснія і Герцеговина — з другого, та Хорватією — з третього. Ця війна стала однією з найжорстокіших у європейській історії. Від самого

початку військові дії характеризувались особливостями, далекими від законних військових цілей: «етнічні чистки», масові згвалтування, систематичне й навмисне знищення культурних, релігійних та історичних пам'яток. Однією з особливостей Боснійської війни є прояви лібрициду як усвідомленого знищення книжок і бібліотек з метою повної або часткової ліквідації культурної спадщини окремої нації, документально зафіксованої на матеріальних носіях (Riedlmayer, 1995). Осмислення наслідків Боснійської війни для бібліотек, вивчення шляхів і результатів реалізації зусиль щодо їх подолання є важливим завданням українського бібліотекознавства в контексті необхідності вироблення стратегії повоєнного відновлення бібліотечної справи України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За кордоном є значна кількість досліджень бібліотечної справи балканських країн під час та після Югославських воєн 1991–2001 рр., у т. ч. Боснійської. Ґрунтовний внесок у справу фіксації втрат бібліотек у Боснії і Герцеговині та їх повоєнного відновлення зробив науковець з Гарвардського університету (США) А. Рідльмайер (Riedlmayer, 1995, 1996, 2003, 2004, 2007). Аналізуючи проблеми документування знищених і пошкоджених бібліотек, дослідник розглянув їх систематичне та цілеспрямоване руйнування в цій країні в широкому теоретичному й правовому контекстах. Стан бібліотечної справи Боснії і Герцеговини під час війни та заходи з повоєнного відновлення розглядали у своїх дослідженнях К. Бакаршич (Bakaršić, 1994), В. Блажина (Blazina, 1996), Л. Газич (Gazić, 2015), Б. Готьє (Gauthier, 2015), І. Казапович (Kasapović, 2015), Д. Маркес та А. Араухо (Marques & Araujo, 2022), Р. Пргуда (Priguda, 1998). Значна частина публікацій стосується спалення Національної та університетської бібліотеки Боснії і Герцеговини, її функціонування під час війни й діяльності з повоєнного відновлення: М. Зеко (Zećo, 1996), Е. Куюнджич (Kujundžić, 2000), І. Овчина (Ovčina, 2016), А. Решитбегович (Rešidbegović, 2005). Утім, попри наявність великої кількості зарубіжних публікацій з окресленої проблематики, в українському бібліотекознавстві це питання вивчалось мало (Прокопенко, 2024). Бібліотеки Боснії і Герцеговини під час та після Боснійської війни об'єктом самостійного дослідження не були.

Окрім наукових публікацій, джерельна база цієї розвідки представлена документами міжнародних організацій (ООН, ЮНЕСКО, Ради Європи), Міжнародного трибуналу з колишньої Югославії (МТКЮ¹), документальними фільмами тощо.

Мета статті — розглянути стан бібліотечної справи Боснії і Герцеговини під час Боснійської війни (1992–1995), охарактеризувати втрати бібліотек та бібліотечних ресурсів у різних містах і регіонах країни, вивчити діяльність з повоєнного відновлення бібліотек, зокрема проаналізувати проекти з відновлення

1 Міжнародний трибунал з колишньої Югославії (повна назва — Міжнародний трибунал для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, здійснені на території колишньої Югославії з 1991 р.), створений Радою безпеки ООН, працював у 1993–2017 рр. За час роботи трибуналу були висунуті звинувачення щодо 161 особи, 90 з них були засуджені.

бібліотечних фондів і поповнення їх новими виданнями, що реалізовані за міжнародної підтримки, задля визначення можливості використання позитивного досвіду в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Боснійську війну було спричинено складним поєднанням у країні загальнополітичної, суспільної і безпекової криз, якими обернувся кінець Холодної війни й соціалістичного ладу в Югославії. За останніми даними, у цій війні загинуло близько 100 тис. осіб, 40 % з яких були цивільними. Понад 2 млн жителів були змушені покинути свої домівки, понад 40 тис. пропали безвісти (Lampré, 2024). Загальний збиток від воєнних дій становив близько \$200 млрд. На момент завершення війни в 1995 р., порівняно з 1991 р., населення країни зменшилося на 23 %, промислове виробництво впало на 90 %, рівень безробіття також прирівнювався до 90 %. ВВП на душу населення впав з \$1900 в 1991 р. до приблизно \$500 по завершенню війни (Косаревиц, 2022).

Ця війна була однією з найбільш руйнівних і щодо бібліотечної та документальної спадщини. За деякими оцінками, за час Боснійської війни було пошкоджено біля 200 бібліотек (Civallero, 2007), з них 43 було знищено повністю (Báez, 2008, p. 217). Утім, повного перепису втрат бібліотек і бібліотечних ресурсів у Боснії і Герцеговині немає. На початок війни більшість бібліотек ще не перевели свої каталоги в електронну форму. Записи існували переважно на паперових носіях — карткові каталоги, інвентарні та бухгалтерські книги. У багатьох випадках вони були знищені разом із книгами. Хоча через відсутність даних складно точно визначити, скільки було втрачено, але точно можна визначити, що масштаби бібліокластії були надзвичайно широкими (Marques & Araújo, 2022). На думку деяких дослідників, Боснія і Герцеговина під час цієї війни втратила 40 % своєї документальної спадщини (Gauthier, 1997, p. 73).

З квітня 1992 р. по лютий 1996 р. столиця Боснії і Герцеговини Сараєво перебувала в облозі. Серйозним випробуванням став цей період і для закладів культури, зокрема бібліотек: книги, знищені під час облоги, заповнили б 440 км полиць (Verde, 2016). У цей період тут сталася одна з «найбільших трагедій навмисного спалення книжок у сучасній історії» (Riedlmayer, 2003, p. 56): 25–27 серпня 1992 р. в пожежі, яка виникла внаслідок безперервного масового артилерійського обстрілу, було знищено Національну та університетську бібліотеку Боснії і Герцеговини. З 2 млн одиниць фонду вдалося врятувати лише близько 10 % (Ovčina, 2016).

Під час війни в столиці було повністю або частково зруйновано 10 із 16 факультетських бібліотек Сараєвського університету, завдано значної шкоди будівлям, обладнанню та фондам бібліотек спеціалізованих науково-дослідних інститутів, пов'язаних з університетом.

Зазнав нападу Інститут сходознавства, у якому зберігалася одна з найбільших і найцінніших колекцій ісламських, єврейських рукописів та османських документів у Європі. Втрачено 5263 рукописи арабською, перською, івритом

та альхаміядо¹, 7000 османських документів — першоджерел з п'ятисотлітньої історії Боснії, колекцію кадастрових реєстрів XIX ст., які фіксували структуру землеволодіння та населення Боснії з XVI до кінця XIX ст.; 200 тис. інших документів османської епохи (Bakaršić, 1994; Gazić, 2015).

Зазнали обстрілів вісім із 20 філій муніципальної публічної бібліотеки Сараєва, чотири було знищено. Із 300 тис. томів, які були до війни у фонді цієї бібліотеки, вдалося врятувати 50 %. Штат скоротився зі 120 до 20 осіб (Blazina, 1996, p. 113–114).

Одна з найстаріших бібліотек країни — перша публічна бібліотека — Бібліотека Газі Хусрев-бега, заснована в 1537 р., була обстріляна й зруйнована в травні 1992 р. разом із прилеглою мечеттю Газі Хусрев-бега. Фонд цієї бібліотеки вдалося врятувати (Verde, 2016, p. 25–29).

У передмісті Сараєва Недзаричі було пограбовано монастир, церкву й бібліотеку Францисканської духовної семінарії, яка містила 50 тис. книг, у т. ч. рідкісні книги та рукописи XVII ст. Після закінчення війни деякі книги повернули місцеві сербські жителі, але більше половини фонду, у т. ч. найцінніші предмети, залишаються зниклими безвісти дотепер (Lovrenovic, 1994). Відомо, що під час війни Белград був одним із найактивніших та найнасиченіших ринків нелегальної торгівлі творами мистецтва та книжок (Riedlmayer, 2007, p. 114).

Успішних спроб порятунку документальної спадщини від пошкодження й знищення було дуже мало. Таким прикладом є евакуація під артилерійським та снайперським вогнем улітку 1992 р. фонду у 200 тис. прим. бібліотеки Національного музею Боснії і Герцеговини, заснованої в 1888 р. (Blazina, 1996, p. 155–157).

Аналогічні столичним акти руйнувань відбувалися в сотнях інших боснійських громад, які зазнали «етнічної чистки», скоєні сербськими та хорватськими націоналістичними силами в 1991–1996 рр.

У квітні 1992 р. сербські війська почали бомбардування історичного міста Мостар — центру південно-західного регіону країни — Герцеговини. Тут було знищено багато бібліотек у різних частинах міста, зокрема бібліотеку Університету Мостара. Понад 60 тис. книжок спалено в травні 1992 р., коли Югославська народна армія, очолювана сербами, підпалила бібліотеку в палаці римо-католицького єпископа (Blazina, 1996, p. 157–158; Marques & Araújo, 2022, p. 201; Riedlmayer, 2007, p. 114–115). На східному березі річки Неретви було повністю зруйновано бібліотеки восьми шкіл. Серйозних збитків зазнали бібліотеки Музею та архіву Герцеговини й Інституту охорони пам'яток культури. Два відділи Національної та університетської бібліотеки Боснії і Герцеговини (дитячий та юнацький), які розташовувалися в цьому місті, було зруйновано повністю (Prguda, 1998, s. 101).

1 Альхаміядо — запис арабським або єврейським письмом європейських, особливо романських мов, таких як мосарабська, португальська, іспанська та ладино, а також запис арабською абеткою боснійської мови та старобілоруської мови.

Муніципальну бібліотеку Мостара, яка серйозно постраждала в 1992 р., але зберегла майже 70 % фонду, було відновлено завдяки зусиллям Європейського Союзу. Вона знову відкрилась для користувачів у березні 1995 р. в тимчасовому приміщенні колишнього кінотеатру (Blazina, 1996, p. 157–158).

Доля двох невеликих міст та їхніх бібліотек — Яні в північно-східній частині Боснії та Столацу в Герцеговині — демонструє поширену модель руйнувань. Ці населені пункти стали місцем особливо жорстокої кампанії «етнічної чистки», яку проводили сербські ополченці. Разом із мечетями зруйновано та спалено бібліотеки, у фондах яких були цінні рукописи, історичні документи, друковані книжки й общинні архівні документи.

Серед культурних цінностей багатьох міст було знищено приватні бібліотеки та сімейні архіви старих боснійських і герцеговинських сімей, відомих учених, письменників, вчителів, діячів культури й релігійних лідерів. Общинні та сімейні бібліотеки втілювали особисту й колективну історію та відображали культурне життя боснійців і герцеговинців у багатьох великих і малих містах країни. Дослідники пишуть, що в цих бібліотеках були цінні рукописи та друковані книги різними мовами, проте про вміст цих колекцій, зазвичай, була доступна лише обмежена інформація. І дотепер доля багатьох із них залишається невизначеною (Lovrenović, 1994; Riedlmayer, 2007, p. 116).

По всій країні бібліотеки, архіви й музеї зазнавали жорстоких атак у спробі знищити речові докази, книги, документи та твори мистецтва, «які могли б нагадати майбутнім поколінням, що люди різних етнічних та релігійних традицій колись поділяли загальну спадщину і життя у цій країні» (Riedlmayer, 1996). Крім того, «спалюючи документи, руйнуючи мечеті та католицькі церкви та зносячи бульдозерами цвинтарі, націоналістичні сили, які зараз захопили ці міста та села, намагалися застрахувати себе від будь-яких майбутніх претензій від людей, яких вони вигнали та позбавили власності» (Riedlmayer, 2003, p. 63).

У справу фіксації втрат культурної спадщини та її відновлення після війни, і бібліотек у т. ч., значний внесок зробив А. Рідльмайер. Виступаючи в 1995 р. на 61-й Генеральній конференції ІФЛА в Стамбулі (Туреччина) з промовою на тему «Бібліотеки не для спалювання: міжнародна бібліотечна справа та відновлення знищеної спадщини Боснії і Герцеговини», А. Рідльмайер розповів про руйнування бібліотек та інших закладів, які зберігали культурну спадщину, у цій країні під час війни (Riedlmayer, 1996). Дослідник довів, що підпали бібліотек є злочином проти людяності й порушенням міжнародних законів та конвенцій — злочином, який потребує організованого та ефективного реагування: «За останні три роки культурна спадщина Боснії і Герцеговини зазнала серйозних руйнувань. ... Історична архітектура (у тому числі 1200 мечетей, 150 церков, 4 синагоги та понад 1000 інших пам'яток культури), твори мистецтва, а також культурні установи (зокрема, музеї, бібліотеки, архіви та колекції рукописів) систематично зазнавали нападів та знищувалися. Втрачено не лише твори мистецтва, а й важливу документацію, яка могла б допомогти в їхній реконструкції» (Riedlmayer, 1996).

А. Рідльмайер зазначив, що «організованої реакції професійної бібліотечної спільноти» на події в Боснії і Герцеговині не було, за винятком «символічних заяв», закликавши міжнародну бібліотечну спільноту допомогти боснійським колегам «відновити й реконструювати частину того, що було втрачено, а також відновити будівлі та установи, що втілюють культурну спадщину їхньої країни» (Riedlmayer, 1996). Важливо, що вчений чітко окреслив напрями, за якими міжнародна спільнота могла б надати фінансову, матеріальну та технічну допомогу, організувати навчання й стажування персоналу тощо. Як один із найважливіших внесків у відновлення бібліотечної справи в Боснії і Герцеговині він розглядав вивчення всіма бібліотеками світу своїх фондів щодо наявності документів, виданих або пов'язаних із цією країною, та надання копій постраждалим бібліотекам. Як зазначив А. Рідльмайер, більша частина документальної спадщини Боснії зберіглася лише за її межами (Riedlmayer, 1996).

Істотним внеском у підтримку процесів відновлення бібліотечної справи Боснії і Герцеговини стала дисертація А. Рідльмайера (2007), у якій дослідник розглянув систематичне та цілеспрямоване знищення бібліотек у цій країні. Учений довів, що руйнації бібліотек, архівів та інших закладів культури скоєно в країнах колишньої Югославії свідомо. Він продемонстрував факти умисного знищення боснійської культурної спадщини під час війни 1992–1995 рр., зібравши докази військових злочинів проти культури, зумів привернути увагу міжнародної спільноти до переслідування злочинів проти культури як одного з найнагальніших завдань сучасності (Kasapović, 2015, p. 668–669). Як результат, цим злочинам було присвоєно особливу класифікацію в МТКЮ у Гаазі, а також у місцевих судах. У 2007 р. було винесено вирок, і Сербія була визнана винною в нападах, скоєних проти Національної та університетської бібліотеки Боснії і Герцеговини та Інституту сходознавства (International Court of Justice, 2007, p. 146).

Бібліотечні фонди та будівлі країни, міські, шкільні, наукові були значно спустошені, багато зруйновано, знищено, їхній статус невизначений. Актуалізувалась проблема збереження того, що залишилося, у належних умовах. Ще під час війни в Боснії і Герцеговині було ініційовано декілька проєктів, спрямованих на відновлення бібліотечних фондів та колекцій, втрачених під час війни. Пріоритетним завданням стало відновлення й повернення до життя Національної та університетської бібліотеки.

Суттєве значення для відновлення бібліотечної справи мав довгостроковий проєкт групи боснійських, американських і канадських учених зі збору боснійських рукописів “Bosnian manuscripts ingathering project”, ініційований у 1994 р. А. Бутурович (Йоркський університет), А. Рідльмайером (Гарвардський університет) та І. Дж. Шиком (Массачусетський технологічний інститут). Проєктом керував А. Рідльмайер. Його метою було надання допомоги Інституту сходознавства в Сараєві та іншим установам — бібліотекам і архівам Боснії та Герцеговини — у справі «відродження з попелу» — створення віртуальної колекції рукописів та інших документів, знищених пожежами. Суть проєкту

полягала у формуванні бази даних мікрофільмів, фото- та інших копій, зроблених іноземними вченими для різних дослідницьких проєктів або відправлених за кордон (переважно до Європи та в країни Близького Сходу) у межах обміну між боснійськими бібліотеками та зарубіжними установами. Так, наприклад, значну частину фондів Інституту сходознавства було відправлено або вивезено за кордон у вигляді мікрофільмів або фотокопій, завдяки чому вони збереглися, хоча оригінали втрачені під час війни. Створення реєстру копій та визначення їхнього місцезнаходження стало основою відновлення. Копії цих відео- та мікрофільмів, фотокопії були розпорошені по зарубіжних бібліотеках, науково-дослідних інститутах, приватних колекціях та архівах. Дослідники проєкту зв'язувалися з багатьма зарубіжними бібліотекарями, вченими, їхніми родичами з проханням надати копії зі своїх копій втрачених боснійських рукописів (Riedlmayer, 2004).

У справі відродження бібліотек допомогу Боснії і Герцеговині надали бібліотеки та бібліотекарі з багатьох країн: Словенії, Хорватії, Македонії, США, Іспанії, Канади, Ірану тощо. Гельсінська громадянська асамблея, правозахисна група, яка базується в Празі (Чехія), закликала свої членські організації надати допомогу Національній та університетській бібліотеці Боснії і Герцеговини й створити в країнах Європи місця для зберігання пожертвованих книг і фінансової допомоги. Подібні проєкти реалізовувалися в Австрії, Італії, Нідерландах, Німеччині, інших країнах. У Франції під керівництвом Асоціації відродження Національної та університетської бібліотеки збирали і книги, і гроші. Невелика група британських учених заснувала приватний фонд «Порятунок спадщини Боснії і Герцеговини у Великій Британії» (Blazina, 1996, p. 160).

Міжнародна підтримка надходила за декількома напрямками: фінансова допомога, навчання бібліотекарів, створення баз даних видань Боснії і Герцеговини та екстеріоріки, комп'ютеризація, надання доступу до інтернету. Першочерговим завданням було визначено відновлення фондів.

Дієвим способом відродження бібліотек стало поповнення їх новими виданнями. Видавництва Боснії і Герцеговини випустили репринтні видання класичних творів, антологій боснійської літератури й нові дослідження боснійської культури та історії. Допомогу у випуску репринтних видань класиків боснійської літератури надавали видавництва Чехії та Німеччини (Riedlmayer, 1996).

Важливий внесок у відновлення й розбудову повоєнного боснійського суспільства зробив Боснійський інститут (Bosniak Institute) — установа, заснована одним з найвидатніших боснійських інтелектуалів ХХ ст. Адилем Зулфікарпашичем і його дружиною Тетяною. Цінною частиною інституту є бібліотека, яку засновники збирали впродовж півстоліття і яка наразі містить понад 90 тис. документів. Серед інших бібліотечних ресурсів босніки виокремлюється Військова колекція (Ratna zbirka), яка містить боснійські й зарубіжні видання (багато з них — рідкісні), пов'язані з Боснійською війною. Окрім наукових праць, особливе значення мають рідкісні періодичні видання, які видавалися в Боснії і Герцеговині і в діаспорі під час війни, мемуари, щоденники очевидців.

Військова колекція Боснійського інституту високо цінується науковцями всього світу як унікальна джерельна база дослідження не лише Боснійської війни, а й інших воєн та військових конфліктів, які відбувалися на Балканах у 1990–2000-х рр. (Прокопенко, 2024).

У 1999–2002 рр. реалізовано програму “Book Aid for Balkans” — спільну ініціативу Британської Ради, “Book Aid International” та ЮНЕСКО, що мала на меті підтримати відновлення бібліотек та освітніх закладів на Балканах після військових конфліктів. Програма передбачала збір, транспортування й розподіл книг, журналів, аудіо- та відеоматеріалів, комп’ютерного обладнання й інших навчальних ресурсів серед бібліотек, шкіл, університетів, госпіталів й інших установ на території Боснії і Герцеговини, Хорватії, Косово, Македонії, Сербії та Чорногорії. У межах програми надавалися консультації, освітня та технічна допомога балканським бібліотекарям. Програма сприяла розвитку бібліотечної інфраструктури та надавала технічну допомогу для збереження книжкових фондів. “Book Aid for Balkans” отримала підтримку від багатьох видатних письменників (Дж. Ле Карре, Дж. Паттерсон, М. Морпурго, Т. Моррісон, Ф. Пулман, Дж. Мойєс, М. Юсуфзай та ін.). Також до програми долучилися багато книжкових магазинів та видавництв, які надавали знижки на книги. Результати цієї програми були доволі успішними: вона поліпшила доступ до інформації, освіти та культури для багатьох людей, які постраждали від війни на Балканах (Prochaska, 2023).

Жахливі наслідки мала війна й для бібліотечних кадрів Боснії і Герцеговини. Війна повністю змінила структуру персоналу в бібліотеках: напівпрофесійний та допоміжний персонал переважав над кваліфікованими працівниками. Багато бібліотекарів залишили країну у зв’язку з військовими діями в пошуках порятунку. Бібліотеки гостро відчували брак бібліотекарів із фаховою базовою освітою. Професія потребувала сильної підтримки. Національна та університетська бібліотека Боснії і Герцеговини, попри той катастрофічний стан, у якому опинилася після пожежі 1992 р., як національний бібліотечно-інформаційний освітній центр відповідально підійшла до вирішення цієї проблеми, залучивши допомогу міжнародної спільноти. У 1997–2005 рр. в освітньому центрі національної бібліотеки пройшли базову підготовку понад 1500 бібліотечних працівників, із них 388 склали професійні іспити. Реалізуючи освітній напрям діяльності, Національна та університетська бібліотека Боснії і Герцеговини тісно співпрацює із Сараєвським університетом (Rešidbegović, 2005, s. 13).

У 2000-х рр. реалізовано державний проєкт з оновлення та переобладнання бібліотек у 35 муніципалітетах країни. І хоча було відремонтовано й осучаснено майже 40 бібліотек, більша частина коштів пішла на реконструкцію будівлі, де до війни розміщувалася Національна та університетська бібліотека (Українська бібліотечна асоціація, 2022).

На особливу увагу заслуговує внесок бібліотек у повоєнне відновлення суспільства, сприяння відновленню й підтримці діалогу між представниками ісламу, християнства та юдаїзму. У 1996 р. у Сараєві відкрито бібліотеку Міжнародного

мультирелігійного й міжкультурного центру «Разом», фонд якої вміщує видання на тему мультирелігійного діалогу, справедливості та миру. Бібліотека обслуговує викладачів та студентів Сараєвського університету. У 1999 р. у цьому закладі освіти відкрито бібліотеку Центру з прав людини, створеного за підтримки багатьох міжнародних організацій. Метою Центру є сприяння реалізації міжнародно визнаних прав людини шляхом надання освітніх, інформаційних, консультаційних послуг та підтримка наукових досліджень (Kulenović, 2008).

Як зазначає дослідниця І. Казапович, стан сучасного суспільства Боснії і Герцеговини характеризується розколом, який вдалося створити політиці, а не війні (Kasapović, 2015, p. 663). Війна призвела до величезних людських жертв та матеріальних руйнувань, і навіть сьогодні її наслідки продовжують впливати на культуру та політику країни. Загальна ситуація в післявоєнній Боснії і Герцеговині не сприяє реконструкції й розвитку бібліотек. Країна мала вирішувати багато складних завдань: відновлення руйнувань; запровадження ринкової економіки; подолання наслідків глобальної економічної кризи; великі внутрішні політичні, економічні та соціальні проблеми, які перешкоджали відновленню країни після підписання Дейтонської мирної угоди в 1995 р.

Дослідники вважають, що нинішній стан бібліотечної інфраструктури, бібліотечних фондів, рівень професіоналізму фахівців, освіти та статусу бібліотекарів у Боснії і Герцеговині не відповідає рівню бібліотек в інших країнах колишньої Югославії, а ще більше програє, порівняно з бібліотеками розвинутих країн Європи. Складна система державного управління негативно впливає на роботу бібліотек, оскільки вони перебувають у віданні двох секторів — освіти й культури. Така ситуація посилюється розбіжністю в чинних стандартах щодо роботи бібліотек різних типів, болючим питанням відсутності бібліотечної будівлі Національної та університетської бібліотеки Боснії і Герцеговини, бездіяльністю громадської організації — Асоціації бібліотекарів Боснії і Герцеговини (Kasapović, 2015, p. 670; Rešidbegović, 2005, s. 13–15).

Учасники Міжнародної конференції «Боснія і Герцеговина: постколоніальна та постконфліктна спадщина європейської держави» (2022) обговорювали ситуацію в країні через 30 років від дня проголошення Боснії і Герцеговини незалежною та суверенною європейською державою. Було визнано, що попри значну довгострокову міжнародну участь у повоєнному відновленні та зусиллях з державного будівництва, країна відстає в процесі європейської інтеграції і, як і раніше, зазнає негативного впливу націоналізму, внутрішніх розбіжностей, соціальних проблем минулого (The Institute of History of the Czech Academy of Sciences, 2022, p. 3–4).

Етнічні, політичні, мовні та інші розбіжності, що характеризують сучасне боснійське суспільство, згубно вплинули на бібліотечну спільноту. І. Казапович зауважує, що бібліотечна справа в Боснії і Герцеговині далека від «об'єднання сил та спільного використання ресурсів для досягнення спільних цілей» (Kasapović, 2015, p. 669–672).

Висновки. Боснійська війна призвела до загибелі людей, до насильницького переміщення спільнот, які зазнали переслідувань у зв'язку з етнічною та релігійною належністю. Насильство над людьми супроводжувалося систематичним знищенням документальної спадщини, зосередженої в бібліотеках країни. Бібліотеки, як інституції, які мають важливе значення для підтримки національної ідентичності, стали військовими цілями. Бібліотекарі Боснії і Герцеговини продемонстрували високий професіоналізм та відданість роботі, попри втрати бібліотек, труднощі й небезпеку, які їх спіткали в складні часи під час і після війни. Багато з них жили й працювали в умовах загрози життю й нестабільності, особливо ті, хто перебував у зоні бойових дій і в окупації.

Вивчення повоєнного відновлення Боснії і Герцеговини доводить, що процес дистанціювання від війни, від політики розбіжностей та конфліктів, які підживлювали її руйнівність, — непростий. Руйнівні наслідки війни не обмежуються матеріальною оцінкою, а є значно ширшими за масштабами й значенням для нащадків.

Досвід Боснії і Герцеговини підтвердив, що відновлення фондів і будівель бібліотек, особливо великих і особливо після масштабних руйнувань, — це завдання, яке під силу виснаженій війною країні тільки за умов багатосторонньої колективної підтримки міжнародних організацій, благодійних фондів, урядів інших держав, зарубіжних бібліотек, волонтерів і зусиль фахівців багатьох галузей. Конкретні приклади такої співпраці — фінансова, технічна, гуманітарна допомога Боснії і Герцеговині — ілюструють цінність спільних стратегій відбудови та відновлення.

Кейс післявоєнної відбудови Боснії і Герцеговини — це той випадок, коли міжнародні сили зробили для відновлення більше, ніж національний уряд. Найскладнішими проблемами, з якими зіткнулися бібліотеки країни в мирний період, є відсутність адекватного законодавства, політизація бібліотечної справи та наслідки воєнних руйнувань.

Вивчення практики Боснії і Герцеговини має важливе значення для України. Аналіз успіхів і невдач комплексних стратегій і окремих проєктів відновлення бібліотечної справи сприятиме уникненню помилок у діяльності з повоєнного відновлення бібліотек та розбудові їхнього внеску в повернення суспільства до мирного життя. Досвід Боснії і Герцеговини свідчить, що навіть за умов активної міжнародної підтримки для успішної реалізації проєктів відновлення необхідна координація діяльності учасників, чітка конкретизація їхніх ролей і завдань, обґрунтовані плани, інструментарії та прозора оперативна звітність. Успішне стійке та довгострокове повоєнне відновлення вимагає розроблення цілісної комплексної стратегії, а не разових проєктів та ініціатив. Ефективне подолання наслідків війни й подальший розвиток потребують значних зусиль, часу та ресурсів — насамперед від уряду, який має взяти на себе провідну роль у переході до миру.

Список посилань

- Косаревич, С. (2022, Вересень 20). Післявоєнна відбудова Боснії і Герцеговини. *Центр Дністрянського*. <https://dc.org.ua/news/reconstruction-bosnia>
- Прокопенко, Л. С. (2024, Травень 22–25). Фонд зарубіжних документів про російсько-українську війну: до питання про створення. *Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі: збірник матеріалів Сьомої міжнародної наукової конференції* (с. 26–27), Київський національний університет культури і мистецтв. Київ, Україна.
- Українська бібліотечна асоціація. (2022, Грудень 7). Міжнародний форум «Роль бібліотек в інтеграції населення у мирне життя». *Facebook*. <https://www.facebook.com/ula.org.ua/videos/1870453149967952>
- Báez, F., & MacAdam, A. J. (2008). *A Universal history of the destruction of books: from ancient Sumer to modern Iraq*. Atlas & Co.
- Bakaršić, K. (1994). The libraries of Sarajevo and the book that saved our lives. *The New Combat: A Journal of Reason and Resistance*, 3, 1–12. <https://heritage.sensecentar.org/assets/sarajevo-national-library/sg-3-08-libraries-sarajevo.pdf>
- Blazina, V. (1996). Mémoiricide ou la purification culturelle: la guerre et les bibliothèques de Croatie et de Bosnie-Herzégovine. *Documentation et bibliothèques*, 42(4), 149–163. <https://doi.org/10.7202/1032995ar>
- Civallero, E. (2007). When memory is turn into ashes... Memoricide during XX century. *Information for Social Change*, summer iss., 7–22. <http://hdl.handle.net/10150/200650>
- Gauthier, B. (1997). La Bibliothèques nationale et universitaire de Sarajevo et les bibliothèques bosniaques. *Bulletin des Bibliothèques de France*, 42(6), 72–77.
- Gazić, L. (2015). Destruction of the Institute for Oriental Studies during the aggression against Bosnia and Herzegovina 1950–2000. In A. Husić (prired., gl. ured.). *Orijentalni Institut u Sarajevu 1950–2015*. (pp. 93–98). Orijentalni Institut u Sarajevu. http://ois.unsa.ba/images/izdavacka/Monografija_OIS-2015.pdf
- International Court of Justice. (2007). *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, Judgment, I.C.J. Reports 2007. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/91/091-20070226-JUD-01-00-EN.pdf>
- Kasapović, I. (2015). In “No Man’s Land”: Libraries in Post-Dayton Bosnia and Herzegovina. *Library Trends*, 63(4), 663–674. <https://doi.org/10.1353/lib.2015.0027>
- Kujundžić, E. (2000). National and University Library of Bosnia and Herzegovina at the turn of millennium. *Bosniaca*, 4–5(4–5), 5–8. <http://bosniaca.nub.ba/index.php/bosniaca/article/view/333/333>
- Kulenovic, F. (2008, March 31 — April 2). Librarians in the aftermath of conflict: The case of Bosnia and Herzegovina. *International Conference on Libraries from a Human Rights Perspective: Proceedings of the conference* (pp. 29–32), Ramallah Centre for Human Rights Studies.
- Lampe, J. R. (2024, January 9). Bosnian war. *Britannica*. <https://www.britannica.com/event/Bosnian-War>
- Lovrenovic, I. (1994, May 28). The hatred of memory. *New York Times*. <https://www.nytimes.com/1994/05/28/opinion/the-hatred-of-memory.html>

- Marques, D. dos S., & Araujo, A. V. de F. (2022). Biblioteca invisível: a biblioclastia na guerra da Bósnia e Herzegovina (1992–1995). *Perspectivas em Ciência Da Informação*, 72(3), 185–213. <https://doi.org/10.1590/1981-5344/25794>
- Ovčina, I. (2016, September). *What did the National and University Library of Bosnia and Herzegovina lose after 25/26th August 1992? What do we lose when we lose a library?* Proceedings of the conference (pp. 77–82), KU Leuven, UC Louvain, the Goethe Institut, the British Council. Retrieved from <https://www.goethe.de/resources/files/pdf94/streamgate.pdf>
- Prguda, R. (1998). O bibliotekama i bibliotekarstvu u Mostaru. *Bosniaca*, 3(3), 100–103. <http://bosniaca.nub.ba/index.php/bosniaca/article/view/329/329>
- Prochaska, A. (2023). Librarianship in times of conflict. *Insights: the UKSG journal*, 36, 22–30. <https://doi.org/10.1629/uksg.639>
- Rešidbegović, A. (2005). Rekonstrukcija bibliotečke zajednice u BiH. *Bosniaca*, 9–10(9–10), 12–16. <http://bosniaca.nub.ba/index.php/bosniaca/article/view/223/222>
- Riedlmayer, A. (1995). Erasing the past: The destruction of libraries and archives in Bosnia-Herzegovina. *Middle East Studies Association Bulletin*, 29(1), 7–11. <https://doi.org/10.1017/S0026318400030418>
- Riedlmayer, A. (1996). Libraries are not for burning: International librarianship and the recovery of the destroyed heritage of Bosnia-Herzegovina. *Art Libraries Journal*, 21(2), 19–23. <https://doi.org/10.1017/S0307472200009834>
- Riedlmayer, A. (2003). Convivencia under fire: Genocide and book burning in Bosnia. *Bosniaca*, 8(8), 55–73. <http://bosniaca.nub.ba/index.php/bosniaca/article/view/393/396>
- Riedlmayer, A. (2004). The Bosnian Manuscript Ingathering Project. In M. Koller, & K. H. Karpat (Eds.). *Ottoman Bosnia: A history in peril* (pp. 27–38). University of Wisconsin Press.
- Riedlmayer, A. (2007). Crimes of war, crimes of peace: destruction of libraries during and after the Balkan Wars of the 1990s. *Library Trends*, 56(1), 107–132. <https://doi.org/10.1353/lib.2007.0057>
- The Institute of History of the Czech Academy of Sciences. (2022, November 10). *Bosnia and Herzegovina: Post-colonial and post-conflict heritage of a European state: The international interdisciplinary conference programme*. Prague, Czech Republic. Retrieved from https://www.hiu.cas.cz/user_uploads/badatelum_i_verejnosti/udalosti/2022_11_10_konference_bosnia_and_herzegovina/konference_bosnia_and_herzegovina_program_komplet.pdf
- Verde, T. (2016). *Saving Sarajevo's literary legacy: Interview with M. Jahić, the former Gazi Husrev-beg Library director*. *Aramco World*, 67(1), 24–33. Retrieved from <https://www.aramcoworld.com/Articles/January-2016/Saving-Sarajevo-s-Literary-Legacy>
- Zećo, M. (1996). The National and University Library of Bosnia and Herzegovina during the current war. *The Library Quarterly: Information, Community, Policy*, 66(3), 294–301. <https://doi.org/10.1086/602886>

References

- Kosarevych, S. (2022, September 20). Post-war reconstruction of Bosnia and Herzegovina. *Tsentr Dnistrianskoho*. <https://dc.org.ua/news/reconstruction-bosnia> [In Ukrainian].

- Prokopenko, L. S. (2024, May 22–25). The Collection of Foreign Documents on the Russian-Ukrainian War: On the Issue of Creation. *Informatsiia, komunikatsiia ta upravlinnia znanniamy v hlobalizovanomu sviti*: Collection of materials of the Seventh International Scientific Conference (pp. 26–27), Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
- Ukrainian Library Association. (2022, December 7). International Forum ‘The Role of Libraries in the Integration of the Population into Peaceful Life’. *Facebook*. <https://www.facebook.com/ula.org.ua/videos/1870453149967952> [In Ukrainian].
- Báez, F., & MacAdam, A. J. (2008). *A Universal history of the destruction of books: from ancient Sumer to modern Iraq*. Atlas & Co. [In English].
- Bakaršić, K. (1994). The libraries of Sarajevo and the book that saved our lives. *The New Combat: A Journal of Reason and Resistance*, 3, 1–12. <https://heritage.sensecentar.org/assets/sarajevo-national-library/sg-3-08-libraries-sarajevo.pdf> [In English].
- Blazina, V. (1996). Mémoiricide ou la purification culturelle: la guerre et les bibliothèques de Croatie et de Bosnie-Herzégovine. *Documentation et bibliothèques*, 42(4), 149–163. <https://doi.org/10.7202/1032995ar> [In French].
- Civallero, E. (2007). When memory is turn into ashes... Memoricide during XX century. *Information for Social Change*, summer iss., 7–22. <http://hdl.handle.net/10150/200650> [In English].
- Gauthier, B. (1997). La Bibliothèques nationale et universitaire de Sarajevo et les bibliothèques bosniaques. *Bulletin des Bibliothèques de France*, 42(6), 72–77. [In French].
- Gazić, L. (2015). Destruction of the Institute for Oriental Studies during the aggression against Bosnia and Herzegovina 1950–2000. In A. Husić (priréd., gl. ured.). *Orijentalni Institut u Sarajevu 1950–2015*. (pp. 93–98). Orijentalni Institut u Sarajevu. http://ois.unsa.ba/images/izdavacka/Monografija_OIS-2015.pdf [In English].
- International Court of Justice. (2007). *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, Judgment, I.C.J. Reports 2007. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/91/091-20070226-JUD-01-00-EN.pdf> [In English].
- Kasapović, I. (2015). In “No Man’s Land”: Libraries in Post-Dayton Bosnia and Herzegovina. *Library Trends*, 63(4), 663–674. <https://doi.org/10.1353/lib.2015.0027> [In English].
- Kujundžić, E. (2000). National and University Library of Bosnia and Herzegovina at the turn of millennium. *Bosniaca*, 4–5(4–5), 5–8. <http://bosniaca.nub.ba/index.php/bosniaca/article/view/333/333> [In English].
- Kulenovic, F. (2008, March 31 — April 2). Librarians in the aftermath of conflict: The case of Bosnia and Herzegovina. *International Conference on Libraries from a Human Rights Perspective: Proceedings of the conference* (pp. 29–32), Ramallah Centre for Human Rights Studies. [In English].
- Lampe, J. R. (2024, January 9). Bosnian war. *Britannica*. <https://www.britannica.com/event/Bosnian-War> [In English].
- Lovrenovic, I. (1994, May 28). The hatred of memory. *New York Times*. <https://www.nytimes.com/1994/05/28/opinion/the-hatred-of-memory.html> [In English].

- Marques, D. dos S., & Araujo, A. V. de F. (2022). Biblioteca invisível: a biblioclastia na guerra da Bósnia e Herzegovina (1992–1995). *Perspectivas em Ciência Da Informação*, 72(3), 185–213. <https://doi.org/10.1590/1981-5344/25794> [In Portuguese].
- Ovčina, I. (2016, September). *What did the National and University Library of Bosnia and Herzegovina lose after August 25-26, 1992? What do we lose when we lose a library?* Proceedings of the conference (pp. 77–82), KU Leuven, UC Louvain, the Goethe Institut, the British Council. Retrieved from <https://www.goethe.de/resources/files/pdf94/streamgate.pdf> [In English].
- Prguda, R. (1998). O bibliotekama i bibliotekarstvu u Mostaru. *Bosniaca*, 3(3), 100–103. <http://bosniaca.nub.ba/index.php/bosniaca/article/view/329/329> [In Polish].
- Prochaska, A. (2023). Librarianship in times of conflict. *Insights: the UKSG journal*, 36, 22–30. <https://doi.org/10.1629/uksg.639> [In English].
- Rešidbegović, A. (2005). Rekonstrukcija bibliotečke zajednice u BiH. *Bosniaca*, 9–10(9–10), 12–16. <http://bosniaca.nub.ba/index.php/bosniaca/article/view/223/222> [In Slovenian].
- Riedlmayer, A. (1995). Erasing the past: The destruction of libraries and archives in Bosnia-Herzegovina. *Middle East Studies Association Bulletin*, 29(1), 7–11. <https://doi.org/10.1017/S0026318400030418> [In English].
- Riedlmayer, A. (1996). Libraries are not for burning: International librarianship and the recovery of the destroyed heritage of Bosnia-Herzegovina. *Art Libraries Journal*, 21(2), 19–23. <https://doi.org/10.1017/S0307472200009834> [In English].
- Riedlmayer, A. (2003). Convivencia under fire: Genocide and book burning in Bosnia. *Bosniaca*, 8(8), 55–73. <http://bosniaca.nub.ba/index.php/bosniaca/article/view/393/396> [In English].
- Riedlmayer, A. (2004). The Bosnian Manuscript Ingathering Project. In M. Koller, & K. H. Karpat (Eds.). *Ottoman Bosnia: A history in peril* (pp. 27–38). University of Wisconsin Press. [In English].
- Riedlmayer, A. (2007). Crimes of war, crimes of peace: destruction of libraries during and after the Balkan Wars of the 1990s. *Library Trends*, 56(1), 107–132. <https://doi.org/10.1353/lib.2007.0057> [In English].
- The Institute of History of the Czech Academy of Sciences. (2022, November 10). *Bosnia and Herzegovina: Post-colonial and post-conflict heritage of a European state: The international interdisciplinary conference programme*. Prague, Czech Republic. Retrieved from https://www.hiu.cas.cz/user_uploads/badatelum_i_verejnosti/udalosti/2022_11_10_konference_bosnia_and_herzegovina/konference_bosnia_and_herzegovina_program_komplet.pdf [In English].
- Verde, T. (2016). *Saving Sarajevo's literary legacy: Interview with M. Jahić, the former Gazi Husrev-beg Library director*. *Aramco World*, 67(1), 24–33. Retrieved from <https://www.aramcoworld.com/Articles/January-2016/Saving-Sarajevo-s-Literary-Legacy> [In English].
- Zećo, M. (1996). The National and University Library of Bosnia and Herzegovina during the current war. *The Library Quarterly: Information, Community, Policy*, 66(3), 294–301. <https://doi.org/10.1086/602886> [In English].

<https://doi.org/10.31516/2410-5333.067.16>¹

УДК 004.738.5:930.25

В. Г. Курило

аспірант спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна

vasyl.h.kurylo@lpnu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-1819-2269>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ ОЦИФРУВАННЯ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ

У статті досліджено особливості нормативно-правового регулювання процесів оцифрування архівних документів у контексті сучасних трансформацій інформаційного суспільства. Цифровізація архівної справи потребує комплексного правового, технічного та організаційного підходу, що враховує як національні потреби, так і міжнародні стандарти. В умовах глобалізації та розвитку електронного урядування зростає значення чітко визначених правових механізмів, які регулюють доступ до цифрових архівів, їхню автентичність, довготривале зберігання та захист персональних даних. Проведено порівняльний аналіз українського та зарубіжного досвіду, розглянуто національні законодавчі акти, методичні документи, а також міжнародні нормативи й стандарти, зокрема ISO, FADGI, OAIS, GDPR. Особливу увагу приділено викликам і практикам цифровізації архівів в Україні під час воєнного стану. Висвітлено перспективи гармонізації підходів та розвитку національної цифрової архівної інфраструктури відповідно до міжнародних вимог.

Ключові слова: оцифрування, архівні документи, нормативно-правове регулювання, цифрова архівна інфраструктура, стандарти збереження цифрової інформації, електронні архіви, метадані, цифрова трансформація, архівна справа.

V. Kurylo

postgraduate student in the specialty "Information, Library and Archival Affairs",
Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

REGULATORY AND LEGAL FRAMEWORK FOR THE DIGITIZATION OF ARCHIVAL DOCUMENTS: A COMPARATIVE ANALYSIS OF UKRAINIAN AND INTERNATIONAL EXPERIENCE

The relevance of the research. The digitization of archival documents is a key component of modern information policy aimed at ensuring long-term preservation, accessibility, and the legal validity of documentary heritage. As countries around the world develop comprehensive legal frameworks and technical standards to regulate this process, Ukraine faces the need to assess and improve its own normative base. A comparative study of national and international regulatory approaches is relevant for identifying best practices, aligning with global standards, and strengthening Ukraine's archival infrastructure especially in the context of current geopolitical challenges and the growing role of digital information in society.

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

The purpose of this study is to analyze and compare the legal frameworks for archival digitization in Ukraine and abroad to identify similarities, differences, and development prospects.

The methodology. The study applies comparative legal analysis, systematic review of normative acts, and content analysis of international standards and national regulatory documents related to archival digitization.

The results. The study provides a comprehensive overview of international legal approaches to archival digitization, highlighting key standards, regulatory models, and institutional practices. Ukrainian legal documents were analyzed to identify the current state of digital transformation in the archival sector. A comparative analysis revealed both common features and critical differences between Ukrainian and international frameworks.

The scientific novelty of the study lies in its integrated comparative analysis of Ukrainian and international legal frameworks on archival digitization. The research offers a structured evaluation of normative documents and identifies specific gaps and opportunities for improving Ukraine's regulatory system in accordance with global standards and contemporary challenges.

The practical significance. The article will be useful to archivists, legal scholars, and information policy experts. The structured comparison of Ukrainian and international practices provides a foundation for future improvements. The research findings can serve as a starting point for further studies on the legal and organizational aspects of archival digitization.

The conclusion. The conducted research highlights the crucial role of normative and legal regulation in ensuring effective and sustainable archival digitization. The analysis of international experience shows that comprehensive legal frameworks, supported by clear technical standards and institutional strategies, are essential for the authenticity, accessibility, and preservation of digital archives. In contrast, Ukraine's legal base remains fragmented and requires systematic refinement and harmonization. The comparative analysis demonstrates both the potential and the challenges of aligning national regulation with global practices. Ukraine's experience, particularly under wartime conditions, reveals a unique model of adaptive digital transformation. Strengthening the legal foundation, adopting unified standards, and fostering international cooperation will support the development of a reliable, secure, and modern digital archival infrastructure. These conclusions provide a valuable foundation for future reforms and scholarly research in the field of archival digitization and information governance.

Keywords: *digitization, archival documents, legal regulation, digital archival infrastructure, digital preservation standards, electronic archives, metadata, digital transformation, archival science.*

Актуальність теми дослідження. Оцифрування архівних документів є невіддільним складником сучасної інформаційної політики, що має на меті збереження національної пам'яті, розширення доступу до історичних джерел та забезпечення прав громадян на інформацію. Успішна реалізація процесів цифровізації потребує не лише технічного, а й правового регулювання, яке визначає умови створення, зберігання, використання та захисту цифрових копій документів.

Водночас нормативно-правове забезпечення цифровізації архівів суттєво варіюється в різних країнах світу. Досвід провідних держав базується на застосуванні міжнародних стандартів і комплексних політик, тоді як українська нормативна база лише формується та потребує системного осмислення. У зв'язку із цим актуальним є порівняльне дослідження національного та зарубіжного досвіду, що дозволяє виявити спільні ознаки, відмінності, ефективні практики та потенційні напрями вдосконалення.

Тема дослідження є важливою як у науковому, так і в прикладному аспекті, оскільки вона сприяє глибшому розумінню нормативних основ цифрової трансформації архівної справи, створює підґрунтя для гармонізації українського законодавства з міжнародними підходами та забезпечує фаховий внесок у розбудову сучасної цифрової архівної інфраструктури.

Постановка проблеми. У сучасних умовах цифрової трансформації архівної справи виникає потреба в системному аналізі нормативно-правового забезпечення процесів оцифрування. Попри наявність міжнародних стандартів і практик, національні моделі регулювання процесів оцифрування та збереження архівних документів суттєво відрізняються між собою за структурою, повнотою та обов'язковістю. Проблема полягає у відсутності цілісного порівняльного дослідження українського законодавства у сфері цифровізації архівів у зіставленні з міжнародним досвідом. Актуальність теми зумовлена необхідністю виявлення спільного та відмінного в правовому підході до цифрового збереження документів, а також визначення можливих орієнтирів для гармонізації української нормативної бази з усталеними світовими практиками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх років спостерігається зростання наукового інтересу до проблематики оцифрування архівних документів та відповідного нормативно-правового забезпечення. Дослідження стану цифрових архівів в Україні акцентує на необхідності розвитку нормативної бази для забезпечення доступу до цифрових архівних ресурсів у глобальному інформаційному просторі (Коржик, 2022).

Українські дослідники виявляють значний інтерес до питань цифровізації архівних та бібліотечних фондів, до правових аспектів, що супроводжують ці процеси. Низку досліджень зосереджено на практичному аналізі стану цифровізації документальної спадщини в наукових бібліотеках України. Обґрунтовано необхідність створення національної програми цифровізації, яка б уніфікувала підходи до оцифрування, стандартизувала технічні вимоги та сприяла довготривалому збереженню цифрових копій. Практичні рекомендації щодо підвищення ефективності роботи бібліотек у сфері цифрової трансформації передбачають розроблення й реалізацію комплексної державної політики в цій галузі (Shevchenko & Solianyk, 2023).

Не менш важливим напрямом сучасних досліджень є вивчення ефективності цифрових архівів як засобу збереження та дослідження медіаматеріалів. Такий підхід надає змогу оцінити не лише технічну, а й нормативну складову функціонування цифрових архівних систем в Україні. У результаті аналізу

було виявлено суттєві прогалини в чинному правовому регулюванні цифрових архівів, зокрема відсутність єдиних стандартів, які б визначали порядок їх створення, структуру, а також рівень доступності (Tsaurkubule & Zlenko, 2024). Упровадження національної нормативної основи є критично важливим для забезпечення сталого розвитку цифрових медіаархівів та їхньої інтеграції в загальний інформаційний простір.

Світовий досвід демонструє дедалі більший інтерес науковців до питань цифровізації архівної спадщини, що виявляється в міждисциплінарних дослідженнях на перетині архівознавства, права та інформаційних технологій. У межах таких досліджень вивчаються як технічні, так і нормативні аспекти цифрової трансформації архівів. Зокрема, значну увагу привертають розвідки, присвячені проблемам правового регулювання архівних інформаційних ресурсів у контексті стратегічно важливих галузей. Наприклад, проаналізовано специфіку збереження документів, що стосуються розвитку ракетно-космічної галузі, з наголосом на важливості розширення нормативної бази для захисту унікальних джерел, включаючи усні свідчення, які мають істотне культурне й історичне значення (Pорова et al., 2022). Такі дослідження підкреслюють необхідність формування правових підходів, здатних забезпечити не лише цифрове збереження, а й ефективне використання архівних матеріалів у науковій, освітній та публічній сферах.

Правові аспекти оцифрування об'єктів культурної спадщини актуальні й для близькоспоріднених сфер, зокрема музейної справи. Під час оцифрування музейних колекцій особливу увагу надають дотриманню норм авторського права, яке регламентує порядок відтворення, зберігання та поширення цифрових копій творів. Так, на основі порівняльного аналізу української та німецької правових доктрин виявлено, що ключовим фактором правового захисту цифровізованих експонатів є визначення критерію «оригінальності» як підстави для охорони (Rozghon et al., 2024). Дослідження підкреслює, що саме від юридичної кваліфікації твору як оригінального залежить можливість його використання у відкритому цифровому доступі, що, у свою чергу, впливає на розвиток цифрових платформ у сфері музейної справи.

Ці дослідження та ініціативи свідчать про активний розвиток нормативно-правового забезпечення процесів оцифрування архівних документів в Україні та необхідність подальших досліджень у цьому напрямі для забезпечення ефективного збереження та доступу до цифрової архівної спадщини.

Мета статті — здійснити аналіз та порівняння нормативно-правової бази, яка регулює процеси оцифрування архівних документів в Україні та в провідних країнах світу, з метою виявлення спільних тенденцій, ефективних практик і потенційних напрямів удосконалення національного правового регулювання. Головними завданнями роботи є:

- дослідити світовий досвід нормативно-правового регулювання процесів оцифрування архівних документів;

- вивчити український досвід цифровізації архівної справи через аналіз чинної нормативно-правової бази;
- здійснити порівняльний аналіз української та міжнародної нормативної бази у сфері оцифрування архівних документів, виявити ключові спільні й відмінні ознаки.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному світі процес оцифрування архівних документів став невіддільною частиною державних програм, що забезпечують збереження та широке використання історико-культурної спадщини. *Закордонний досвід* свідчить про важливість комплексного підходу до нормативного регулювання цього процесу, включаючи чіткі технічні стандарти й рекомендації, затверджені на законодавчому рівні.

США є одним із лідерів у сфері цифровізації архівних документів завдяки діяльності Національного управління архівів і документації (NARA), яке розробило стандарти Федеральної ініціативи цифрових рекомендацій (Federal Agencies Digital Guidelines Initiative, FADGI). Ці стандарти детально визначають технічні вимоги: формати цифрових копій, роздільну здатність, глибину кольору, точність кольоропередачі, а також методики перевірки автентичності й довгострокового збереження цифрових архівів (Beckerle, 2023).

У Європейському Союзі питання оцифрування регулюється комплексом документів, серед яких важливу роль відіграє “Digital Preservation Policies: Guidance for archives”, розроблений Національним архівом Великої Британії та Британською бібліотекою. Документ містить принципи й підходи щодо управління цифровими архівами, забезпечення їхньої доступності, автентичності, цілісності й захисту від втрат даних. Особливістю європейського підходу є інтеграція міжнародних стандартів ISO (зокрема, ISO/TR 13028, ISO/TS 19264), що дозволяє гармонізувати процеси між країнами ЄС та гарантувати високу якість цифрових копій (The National Archives, 2016).

Окремої уваги заслуговує досвід Канади, яка має ґрунтовну нормативну базу в галузі цифрового збереження культурної спадщини. Канадська програма National Heritage Digitization Strategy (NHDS) є ініціативою на федеральному рівні, спрямованою на координацію цифрових проектів у бібліотеках, архівах, музеях і наукових інституціях. У межах цієї стратегії створено рекомендації щодо цифрових форматів (TIFF, PDF/A), стандартів метаданих (Dublin Core, MODS), а також вимог до довгострокового зберігання цифрових об’єктів у національних репозиторіях (Bieman & Vinh-Doyle, 2019).

У світовій практиці важливу роль відіграє нормативне закріплення вимог до метаданих та управління інформацією протягом усього життєвого циклу цифрових об’єктів. Наприклад, стандарти PREMIS (Preservation Metadata: Implementation Strategies), розроблені Бібліотекою Конгресу США, визначають обов’язкові складові метаданих для підтримки автентичності, технічної придатності та історії збереження кожного цифрового об’єкта. Цей стандарт використовується не лише в США, але й у Канаді, Нідерландах, Австралії, а також

у європейських репозиторіях, що прагнуть до інтероперабельності цифрових ресурсів (Майстренко & Романовський, 2018).

Окрім PREMIS, у багатьох країнах поширеною є підтримка стандарту METS — XML-схеми, що дозволяє інтегрувати структурні, адміністративні й описові метадані. Завдяки METS можна пов'язати текстові, графічні та аудіовізуальні ресурси в один логічний архівний об'єкт і забезпечити повноцінний контроль за всіма елементами документа (METS: The Metadata Encoding and Transmission Standard, 2012).

У Франції нормативна база цифровізації регулюється не лише на рівні Національного архіву, а й через Code du patrimoine, який містить положення про обов'язкове цифрове збереження документів із державних архівів. Французька модель також акцентує на юридичній відповідальності за цілісність цифрових даних, що зберігаються в репозиторіях, визнаних державою як «надійні архіви» (Dumont & Le Goff, 2023).

Паралельно з національними ініціативами існують транскордонні проекти, як-от Europeana, яка потребує від партнерів відповідності стандартам EDM (Europeana Data Model) та OAI-PMH (Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting). Це забезпечує спільність форматів, спрощує агрегацію контенту з десятків тисяч архівів по всій Європі й робить його доступним для дослідників у межах єдиного цифрового середовища (Freire et al., 2019).

У Німеччині ключовим проектом є Deutsche Digitale Bibliothek (ddb), що інтегрує цифрові ресурси понад 30 тис. інституцій. Юридичною основою є Закон про збереження культурної спадщини, який зобов'язує установи дотримувати стандартів Europeana (наприклад, EDM — Europeana Data Model), а також забезпечує контроль за автентичністю оцифрованих об'єктів через відкриті API та цифрові ідентифікатори (DOI, URN) (Rühle et al., 2014).

Національна бібліотека Австралії реалізує проект Trove, що базується на відкритому доступі до цифрових колекцій з архівів, бібліотек, університетів. Центральним у нормативному регулюванні є документ Digital Preservation Policy (2021), який передбачає використання стандартів PREMIS для збереження метаданих про життєвий цикл цифрового об'єкта (Coufal, 2022).

Усі згадані країни демонструють спільну ознаку — нормативні документи формують не лише технологічну основу процесу, а й визначають етичні та правові межі доступу, збереження, відтворення й повторного використання архівного контенту. Такий підхід забезпечує не лише сумісність, а й сталість цифрових ініціатив у сфері культурної спадщини.

Міжнародні організації відіграють ключову роль у формуванні глобальних підходів до цифрового збереження архівів. Глобальним гравцем є UNESCO, яке координує програму Memory of the World, що передбачає цифрове збереження як один із ключових інструментів захисту документальної спадщини людства. У межах цієї ініціативи публікуються рекомендації щодо створення цифрових архівів із відкритим доступом, з дотриманням етичних стандартів і прав інтелектуальної власності.

Однією з провідних організацій є Міжнародна рада архівів (ICA), яка розробила Універсальну декларацію архівів (2010), схвалену UNESCO. Цей документ визначає базові принципи цифрового управління архівами, зокрема автентичність, доступність, довгострокову збереженість та дотримання прав громадян на інформацію. ICA також регулярно оновлює рекомендації щодо цифрової архівної політики, зосереджуючи увагу на стандартах опису (ISAD(G), ISAAR(CPF)) та принципах «відкритих метаданих» (International Council on Archives, 2011).

Інша важлива ініціатива — Open Archival Information System (OAIS), стандартизована як ISO 14721:2012. OAIS є концептуальною моделлю цифрового архіву, яка описує повний життєвий цикл даних: від надходження до довготривалого збереження й доступу. Цей підхід використовується більшістю національних цифрових архівів — у США (NARA), Канаді (LAC), Британії (The National Archives) — і перебуває в основі розробки цифрових репозиторіїв у наукових бібліотеках та університетах (Santos & Flores, 2021).

Спільною ознакою всіх міжнародних підходів є стратегічна орієнтація на довготривале збереження, правову захищеність цифрових документів, прозорість процедур та їхню сумісність із відкритими технологіями, що дозволяє формувати глобальні архівні екосистеми.

Розвинуті країни дедалі частіше застосовують принципи ризикоорієнтованого підходу в нормативному регулюванні цифрового архівування. Наприклад, у Великій Британії в межах цифрової політики Національного архіву введено класифікацію цифрових об'єктів за рівнями ризику втрати, що визначає обсяг і тип метаданих, необхідних для їх збереження. Такий підхід дозволяє архівним установам раціонально використовувати ресурси, зосереджуючи зусилля на довготривалому збереженні об'єктів найвищої історичної чи юридичної цінності (Barons et al., 2021).

Значною перевагою нормативних систем країн ЄС і Північної Америки є обов'язкова інтеграція принципів цифрової етики та захисту персональних даних. Оцифрування, як правило, супроводжується перевіркою на відповідність законодавству щодо конфіденційності (наприклад, GDPR у ЄС або Privacy Act у Канаді), що регламентує не лише захист особистої інформації, а й надає право громадянам знати, які архівні дані зберігаються про них у цифровій формі (Krucker & D'Angela, 2021).

Ще одна вагомá особливість — це відкрите програмне забезпечення, яке активно підтримується на державному рівні. Наприклад, у США архіви застосовують системи Archivematica та Access to Memory (AtoM), які базуються на принципах відкритого коду й відповідають стандартам OAIS, PREMIS, METS. Такі рішення забезпечують не лише технологічну сумісність, а й прозорість процесів цифровізації (Clapsopoulos et al., 2022).

Отже, провідні країни світу не лише створили нормативну базу для цифрового збереження документів, а й сформували екосистему, де технології, законодавство, етика й стандарти діють як єдине ціле. Цей досвід визначає тенденції

побудови стійкої цифрової архівної інфраструктури в інших країнах з урахуванням правових, технічних та соціальних аспектів.

Процеси оцифрування архівних документів в Україні розпочалися з поодиноких ініціатив на початку 2000-х рр., проте лише впродовж останнього десятиліття вони набули системності. Базовим нормативним документом, що визначає основи функціонування архівної системи в Україні, є Закон України «Про Національний архівний фонд та архівні установи», який визначає процедуру створення цифрових копій документів та забезпечення їхнього збереження (Про Національний архівний фонд та архівні установи, 2001).

Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг», хоча і не спрямований безпосередньо на архівну сферу, проте заклав базу для правового визнання цифрових форматів. Важливо, що Закон не регламентує окремо архівну специфіку електронних документів, тому його положення доводиться адаптувати через інші документи (Про електронні документи та електронний документообіг, 2005).

Сучасну нормативну поняттєво-термінологічну базу містить ДСТУ 2732:2023 «Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять» (Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять, 2024).

У 2019 р. Державна архівна служба України (ДАСУ) затвердила методичні рекомендації з переведення документів на цифрові носії, які, попри свій дорадчий статус, стали першим національним документом, що містив стандартизовані технічні параметри цифрового копіювання. Зокрема, вказано мінімальні вимоги до роздільної здатності сканування (300 dpi), прийнятні формати (TIFF, PDF/A), а також базові вимоги до зберігання та резервного копіювання цифрових образів (Про затвердження та впровадження методичних рекомендацій «Цифровий фонд користування документами Національного архівного фонду: створення, зберігання, облік та доступ до нього», 2019).

На відміну від багатьох країн Європи, де ці стандарти є обов'язковими, в Україні їх застосування часто залежить від ініціативності регіональних архівів. Це призводить до фрагментарності процесу: в одних областях створено електронні фонди з описами та сканами, а в інших — робота залишається на рівні традиційного паперового зберігання. Водночас саме ці обмеження сприяли формуванню локальних експериментальних практик, що згодом стали основою для формування національної цифрової стратегії архівної справи (Калакура & Ковтанюк, 2019).

Початок повномасштабної війни в Україні у 2022 р. кардинально змінив підхід до архівної справи. У зв'язку зі збільшенням ризиків фізичної втрати документів у результаті обстрілів, окупації та руйнування архівних будівель виникла термінова потреба в переведенні найбільш цінної інформації в цифрову форму. Це надало своєрідний імпульс до цифровізації архівних документів.

В умовах війни особливої актуальності набуло питання цифрового дублювання документів, які мають стратегічне або суспільне значення. Ідеться, зокрема, про матеріали, що стосуються прав власності, актів громадянського стану,

демографічних записів, історії громад. У багатьох регіонах архіви намагаються створювати резервні цифрові фонди, які можуть бути передані на інші сервери в разі загрози фізичного знищення приміщень або документів (Колесник & Картузов, 2024). Наприклад, у Львівській області було розгорнуто регіональну платформу для збереження сканованих копій метричних книг, яка зберігає як образи сторінок, так і супровідні метадані у форматі Dublin Core. Цей формат використовується і в багатьох країнах ЄС, тож його впровадження в Україні сприяє кращій сумісності з міжнародними стандартами (FamilySearch.org, б. д.).

Додатково варто відзначити співпрацю українських архівів із міжнародними організаціями. Наприклад, у 2022–2023 рр. українські архівісти брали участь у спільних проєктах з UNESCO, Міжнародною радою архівів (ICA), а також європейськими партнерами з Польщі, Естонії та Нідерландів, спрямованих на обмін практиками кризового архівування, збереження метаданих у нестабільних умовах та дистанційне навчання фахівців (Campfens et al., 2023).

Таким чином, українська архівна система, навіть в умовах війни, поступово інтегрується у світову цифрову спільноту, долаючи бар'єри завдяки гнучкості, партнерству та відкритості до інновацій.

Порівняння українського та світового досвіду цифровізації архівної сфери демонструє як суттєві відмінності, так і потенційні точки перетину. Передусім вартим уваги є рівень нормативної деталізації та уніфікації. У таких країнах із розвинутою архівною культурою, як США, Канада, Велика Британія чи Франція, стандарти цифровізації не лише затверджені на державному рівні, а й активно використовуються в державному та приватному секторах.

В Україні ж, хоча існують рекомендації Державної архівної служби, більшість технічних аспектів залишаються у сфері адміністративної самостійності регіональних установ. Це створює фрагментарність підходів, що призводить до нерівномірного розвитку цифрової інфраструктури та ускладнює створення єдиного національного цифрового архівного простору. Якщо у Великій Британії чи Канаді архівні установи об'єднані в єдину національну мережу з уніфікованими політиками, то в Україні спроби створити таку модель залишаються на етапі обговорень і пілотних проєктів.

Ще одна суттєва різниця — стійкість до ризиків. Закордонні архіви зазвичай мають дублікати в окремих центрах збереження, резервні сервери, автоматизовані системи резервного копіювання. В Україні ж під час війни архівісти були змушені самостійно розробляти схеми збереження, часто з мінімальним технічним забезпеченням і під час відключень світла чи обстрілів.

Однією з ключових відмінностей між українським і світовим досвідом є якість оцифрованих матеріалів, що безпосередньо залежить від застосування технічних стандартів та рівня контролю якості. У країнах Заходу діють чітко регламентовані параметри, наприклад стандарти FADGI у США визначають не лише роздільну здатність сканування (600 dpi для кольорових документів), але й вимагають калібрування обладнання, перевірки точності передавання кольору та

реєстрації контрольних зображень (Federal Agencies Digital Guidelines Initiative, 2023).

В Австралії застосовується стандарт AS 7531:2015, який додатково регламентує вимоги до зберігання сканів — у форматах TIFF або JPEG2000 з багаторівневим резервним копіюванням. В Україні такі технічні параметри лише згадуються в рекомендаціях і не мають обов'язкового характеру. Методичні рекомендації щодо переведення документів на цифрові носії, затверджені ДАСУ у 2021 р., передбачають мінімальні технічні вимоги, але не регулюють процес контролю якості чи перевірки автентичності цифрових копій. Це призводить до ситуації, коли два архіви можуть виконувати однакову функцію, наприклад сканування метричних книг, але робити це з абсолютно різними підходами, що ускладнює інтеграцію результатів у єдину систему (Державна архівна служба України, 2021).

У більшості західних країн існує незалежний зовнішній аудит цифрових проєктів. Водночас в Україні оцінка якості здебільшого є внутрішньою справою установи. Відсутність єдиного органу, відповідального за верифікацію цифрових архівів, стримує формування довіри до таких ресурсів, як джерела офіційної інформації на рівні держави, наукової спільноти чи міжнародних партнерів.

Ще одним важливим аспектом порівняння є доступність цифрових архівів для користувачів. У країнах із розвинутою цифровою інфраструктурою оцифровані матеріали здебільшого представлені на національних онлайн-платформах. Україна також має приклади позитивної динаміки в цьому напрямі, однак реалізація таких платформ відбувається локально і без обов'язкової інтеграції в загальнонаціональну систему. Так, Державний архів Київської області створив електронний каталог метричних книг, доступ до якого надається через окремий сайт архіву, що не синхронізується з іншими архівними ресурсами. Це обмежує користувача в здійсненні кросрегіонального пошуку, а також породжує дублювання функціоналу й витрат.

Суттєвою відмінністю правових норм і практики архівного оцифрування в Україні і за кордоном, окрім технічних та організаційних аспектів, є дотримання етичних та інклюзивних вимог щодо цифрового доступу. Важливою сферою правового регулювання є доступ до цифрових архівних документів із персональними даними. В Україні, попри декларативне дотримання принципів доступності, практична реалізація цих вимог перебуває на початковому рівні. У країнах Європейського Союзу це питання чітко врегульовано Регламентом GDPR, що встановлює обов'язкові обмеження щодо відкриття документів з конфіденційною інформацією. У національних архівах Нідерландів чи Німеччини діють системи анонімізації або часткового закриття сторінок оцифрованих документів до закінчення строку обмеження доступу (Biesner et al., 2021).

В Україні правове регулювання захисту персональних даних також закріплено на законодавчому рівні, зокрема в Законі про захист персональних даних. Проте в контексті архівної справи це положення часто стикається з невизначеністю: частина архівів не має чітких протоколів дотримання конфіденційності в цифровому середовищі. Як наслідок, у публічному доступі можна знайти

скан-копії документів із відкритими паспортними, ідентифікаційними чи службовими даними, що суперечить європейській практиці (Дідух & Залеток, 2021).

Підсумовуючи порівняння українського та світового досвіду цифровізації архівних документів, слід наголосити на потенціалі гармонізації підходів. Україна вже має окремі приклади імплементації міжнародних стандартів, таких як PREMIS, Dublin Core, PDF/A, ISO 15489, що використовуються в деяких регіональних архівах або в співпраці з міжнародними проектами. Проте для побудови повноцінної системи цифрового архівування національного рівня необхідне інституційне узгодження, державна політична воля та стабільне фінансування.

Окремим напрямом інтеграції в міжнародну архівну спільноту є участь України в ініціативах Міжнародної ради архівів (ICA) та потенційне підключення до мережі Europeana як офіційного партнера. Це не лише забезпечило б обмін досвідом, а й дозволило б визнати українські цифрові архіви як повноцінну частину європейської інформаційної інфраструктури.

Також перспективним є запозичення моделей фінансування, що функціонують у провідних країнах. У Канаді, Австралії, Німеччині цифровізація фінансується не лише з державного бюджету, а й через цільові фонди, грантові програми, участь громадських організацій. В Україні такий підхід лише починає формуватися.

Нарешті, особливо важливим для українських реалій є формування концепції цифрової стійкості архівів у кризових умовах — воєнних, економічних або техногенних. Саме ця ознака, яка стала вимушеною перевагою в умовах війни, може стати фундаментом для побудови ефективної, адаптивної та стійкої архівної системи нового покоління, яка не лише зберігає пам'ять, а й активно працює з майбутнім.

Висновки. Ефективна цифрова трансформація архівної сфери розвинених країн ґрунтується на чітко визначених технічних стандартах, загальнонаціональних політиках збереження, правового забезпечення доступу до інформації та стабільного фінансування. Світова практика базується на системному підході, який поєднує технічну уніфікацію (FADGI, PREMIS, METS, OAIS, ISO 16175), правові обмеження (зокрема, у контексті персональних даних — GDPR), доступність архівів у цифровому форматі та інтеграцію в міжнародні мережі (Europeana, UNESCO, ICA). Водночас ключовою ознакою оцифрування архівних документів є функціонування єдиних національних платформ і механізмів моніторингу якості цифрових копій.

Український досвід, хоча й характеризується фрагментарністю, демонструє адаптивність, прагнення до оновлення та активізацію цифрових ініціатив. Складні умови воєнного стану стали каталізатором прискореної цифровізації архівів, зокрема на регіональному рівні. Відсутність обов'язкових стандартів, централізованої цифрової інфраструктури, недостатня правова деталізація та ресурсна обмеженість залишаються стримуючими факторами.

Отже, ефективне впровадження цифрових технологій в українську архівну справу потребує поєднання міжнародного досвіду з урахуванням національних

реалій. Розроблення національної стратегії цифровізації архівної галузі з єдиними технічними й правовими вимогами, нормативними актами є обов'язковими умовами створення безпечного цифрового простору для збереження, доступу та використання архівної спадщини в довгостроковій перспективі.

Перспективи подальших досліджень. Тематика нормативно-правового забезпечення процесів оцифрування архівних документів залишається динамічною та багатовимірною, що відкриває широкі можливості для подальших досліджень. Насамперед перспективним напрямом є аналіз імплементації міжнародних стандартів (ISO, OAI, PREMIS, METS) у правове поле України, а також вивчення ефективності наявних методичних рекомендацій у реальній практиці архівних установ.

Особливу наукову цінність становить дослідження взаємодії державних архівів із цифровими платформами публічного доступу, зокрема оцінка рівня інтероперабельності метаданих, захищеності персональної інформації та забезпечення довготривалого збереження цифрових копій. Також варто зосередити увагу на порівняльному аналізі юридичної відповідальності за знищення або пошкодження електронних архівних документів у національному та міжнародному законодавстві. Актуальним напрямом є розробка національного стандарту цифрового архівування, який враховував би українські реалії та адаптував кращі міжнародні практики. Доцільним є також вивчення ролі регіональних ініціатив у формуванні цифрових стратегій, особливо в умовах децентралізації та воєнного стану.

Список посилань

- Державна архівна служба України. (2021). *Оцифрування аудіовізуальних документів Національного архівного фонду: методичні рекомендації*. Укрдержархів. https://srpi.archives.gov.ua/tmp/1446_1.pdf
- Дідух, Л. В., & Залеток, Н. В. (2021). Розгляд державними архівами України запитів на доступ до документів, що містять персональні дані: пропозиції для удосконалення процедури. *Архіви України*, (1), 34–41. <https://doi.org/10.47315/archives2021.327.033>
- Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять: ДСТУ 2732:2023. (2024). *ДП УкрНДНЦ*, https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/dstu_2732-2023.pdf
- Калакура, Я., & Ковтанюк, Ю. (2019). Архівний менеджмент в умовах електронного урядування. *Архіви України*, 3(320). <https://doi.org/10.47315/archives2019.320.018>
- Колесник, Н., & Каргузов, К. (2024). Оцифрування архівних документів воєнного часу: досвід Державного архіву Миколаївської області. *Архіви України*, 22–32. <https://doi.org/10.47315/archives2024.340.022>
- Коржик, Н. (2022). Цифрові архіви України: стан, проблеми, перспективи. *Вісник Книжкової палати*, (4), 35–39. [https://doi.org/10.36273/2076-9555.2022.4\(309\).35-39](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2022.4(309).35-39)
- Майстренко, А., & Романовський, Р. (2018). Оцифрування архівних документів зарубіжних країн: інформаційно-аналітичний огляд. *Архіви України*, 1(312), 64–87. <https://doi.org/10.47315/archives2020.312.064>

- Про електронні документи та електронний документообіг, Закон України № 2599-IV* (2005) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>
- Про затвердження та впровадження методичних рекомендацій «Цифровий фонд користування документами Національного архівного фонду: створення, зберігання, облік та доступ до нього», Наказ № 36* (2019) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0036843-19#Text>
- Про Національний архівний фонд та архівні установи, Закон України № 2888-III* (2001) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12#Text>
- Barons, M., Bhatia, S., Double, J., Fonseca, T., Green, A., Krol, S., Merwood, H., Mulinder, A., Ranade, S., Smith, J. Q., Thornhill, T., & Underdown, D. (2021). Safeguarding the nation's digital memory: Towards a Bayesian model of digital preservation risk. *Archives and Records*, 42(1), 72–90. <https://doi.org/10.1080/23257962.2021.1873121>
- Beckerle, H. (2023). Third Edition of the FADGI Technical Guidelines for Digitizing Cultural Heritage Materials. *Archiving Conference*, 20(1), 66–70. <https://doi.org/10.2352/issn.2168-3204.2023.20.1.13>
- Bieman, E., & Vinh-Doyle, W. (2019). National Heritage Digitization Strategy: Digital Preservation File Format Recommendations. *Canadian Heritage Information Network*. <https://www.canada.ca/en/heritage-information-network/services/digital-preservation/recommendations-file-format.html>
- Biesner, D., Ramamurthy, R., Stenzel, R., Lübbering, M., Hillebrand, L., Ladi, A., Pielka, M., Loitz, R., Bauckhage, C., & Sifa, R. (2021). Anonymization of German financial documents using neural network-based language models with contextual word representations. *Journal of Data Science and Analytics*, 10(3), 123–137. <https://doi.org/10.1007/s41060-021-00285-x>
- Campfens, E., Jakubowski, A., Hausler, K., & Selter, E. (2023). *Protecting cultural heritage from armed conflicts in Ukraine and beyond*. European Parliament, Policy Department for Structural and Cohesion Policies. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/733120/IPOL_STU\(2023\)733120_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/733120/IPOL_STU(2023)733120_EN.pdf)
- Clapsopoulos, I., Laliotou, I., Doropoulos, S., Fanakis, A., Bourdakis, V., Stoyannidis, Y., Pentazou, I., Kalauzis, G., & Selitsaniotis, T. (2022). Managing digital archival collections by integrating Archivematica, AtoM and VuFind software: the University of Thessaly Historical Archive case. *Journal of Integrated Information Management*, 7(1). <https://doi.org/10.26265/jiim.v7i1.4506>
- Coufal, D. (2022). *Digital preservation at the National Library of Australia*. Digital Preservation Coalition. <https://www.dpconline.org/blog/wdpd/wdpd2022-coufal>
- Dumont, M., & Le Goff, M. (2023). The OeDIPus riddle: Ensuring trust and accessibility in French digital archives. *Proceedings of the International Conference on Digital Preservation (iPRES)*, 19, 1–9. <https://www.ideals.illinois.edu/items/128267/bitstreams/428899/data.pdf>
- FamilySearch. (n. d.). *Ukraine, Lviv, Metrical Books, 1786–1937*. <https://www.familysearch.org/search/collection/4426190>
- Federal Agencies Digital Guidelines Initiative (FADGI). (2023). *Technical Guidelines for Digitizing Cultural Heritage Materials: Creation of Raster Image Files*. <https://www.digitalizationguidelines.gov/guidelines/FADGI%20>

- Technical%20Guidelines%20for%20Digitizing%20Cultural%20Heritage%20Materials_3rd%20Edition_05092023.pdf
- Freire, N., Voorburg, R., Cornelissen, R., de Valk, S., Meijers, E., & Isaac, A. (2019). Aggregation of linked data in the cultural heritage domain: A case study in the Europeana network. *Information*, 10(8), 252. <https://doi.org/10.3390/info10080252>
- International Council on Archives. (2011). *Universal Declaration on Archives*. <https://www.ica.org/resource/universal-declaration-on-archives-uda/>
- Krucker, M., & D'Angela, N. (2021). The Current State of Privacy in Canadian Archives. *Sagesse: Journal of Canadian Records and Information Management*, 6(1), 1–15. <http://armacanada.org/wp-content/uploads/2021/02/04-Sagesse-2021-The-Current-State-of-Privacy-in-Canadian-Archives.pdf>
- METS: The Metadata Encoding and Transmission Standard. (2012). *Y Metadata* (c. 245–262). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203051238-14>
- Popova, L., Khromov, A., & Balyshev, M. (2022). The Problem of Legal Regulation of Archival Information Resources in the Field of Research on the Development of the Rocket and Space Industry. *Advanced Space Law*, 10. <https://doi.org/10.29202/asl/10/6>
- Rozghon, O., Davydova, I., Oliukha, V., & Shepeliuk, V. (2024). Problems of Digitization and Use of Digitized Works by Museums from the Position of German and Ukrainian Copyright Law. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4859370>
- Rühle, S., Schulze, F., & Büchner, M. (2014). Applying a linked data compliant model: The usage of the Europeana Data Model by the Deutsche Digitale Bibliothek. *International Conference on Dublin Core and Metadata Applications*, 24–30. <https://dcpapers.dublincore.org/files/articles/952136503/dcmi-952136503.pdf>
- Santos, H. M. d., & Flores, D. (2021). Open Archival Information System. *Revista Brasileira de Preservação Digital*, 2, Стаття e021005. <https://doi.org/10.20396/rebpred.v2i00.15814>
- Shevchenko, M., & Solianyk, A. (2023). The State of Digitization of Documentary Heritage in Scientific Libraries of Ukraine. *Knygotyra*, 79, 223–249. <https://doi.org/10.15388/knygotyra.2022.79.126>
- The National Archives. (2016). *Digital preservation policies: Guidance for archives*. <https://cdn.nationalarchives.gov.uk/documents/information-management/digital-preservation-policies-guidance-draft-v4.2.pdf>
- Tsaurkubule, Z., & Zlenko, Z. (2024). Digital archives as a tool for preserving and researching media materials. *Society. Document. Communication*, 9(3), 8–19. <https://doi.org/10.69587/sdc/3.2024.08>

References

- State Archival Service of Ukraine. (2021). *Digitization of audiovisual documents of the National Archival Fund: methodological recommendations*. Ukrderzharkhiv. https://srpi.archives.gov.ua/tmp/1446_1.pdf [In Ukrainian].
- Didukh, L. V., & Zaletok, N. V. (2021). Consideration by state archives of Ukraine of requests for access to documents containing personal data: proposals for improving the procedure. *Archives of Ukraine*, (1), 34–41. <https://doi.org/10.47315/archives2021.327.033> [In Ukrainian].

- Records management and archival science. Terms and definitions of concepts: DSTU 2732:2023. (2024). *State Enterprise "UkrNDNC"*. https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/dstu_2732-2023.pdf [In Ukrainian].
- Kalakura, Ya., & Kovtaniuk, Yu. (2019). Archival management in the context of e-governance. *Archives of Ukraine*, 3(320). <https://doi.org/10.47315/archives2019.320.018> [In Ukrainian].
- Kolesnyk, N., & Kartuzov, K. (2024). Digitization of Archival Documents During Wartime: Experience of the State Archives of Mykolaiv Region. *Archivi Ukraini*, 22–32. <https://doi.org/10.47315/archives2024.340.022> [In Ukrainian].
- Korzhuk, N. (2022). Digital archives of Ukraine: state, problems, prospects. *Вісник Книжкової палати*, (4), 35–39. [https://doi.org/10.36273/2076-9555.2022.4\(309\).35-39](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2022.4(309).35-39) [In Ukrainian].
- Maistrenko, A., & Romanovskiy, R. (2018). Digitization of Archival Documents in Foreign Countries: Information and Analytical Review. *Archivi Ukraini*, 1(312), 64–87. <https://doi.org/10.47315/archives2020.312.064> [In Ukrainian].
- On electronic documents and electronic document flow, Law of Ukraine N 2599-IV*. (2005). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> [In Ukrainian].
- On approval and implementation of methodological recommendations "Digital Fund for the Use of Documents of the National Archival Fund: Creation, Storage, Accounting and Access to It", Order No. 36* (2019) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0036843-19#Text> [In Ukrainian].
- On the National Archival Fund and archival institutions, Law of Ukraine N 2888-III*. (2001). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12#Text> [In Ukrainian].
- Barons, M., Bhatia, S., Double, J., Fonseca, T., Green, A., Krol, S., Merwood, H., Mulinder, A., Ranade, S., Smith, J. Q., Thornhill, T., & Underdown, D. (2021). Safeguarding the nation's digital memory: Towards a Bayesian model of digital preservation risk. *Archives and Records*, 42(1), 72–90. <https://doi.org/10.1080/23257962.2021.1873121> [In English].
- Beckerle, H. (2023). Third Edition of the FADGI Technical Guidelines for Digitizing Cultural Heritage Materials. *Archiving Conference*, 20(1), 66–70. <https://doi.org/10.2352/issn.2168-3204.2023.20.1.13> [In English].
- Bieman, E., & Vinh-Doyle, W. (2019). National Heritage Digitization Strategy: Digital Preservation File Format Recommendations. *Canadian Heritage Information Network*. <https://www.canada.ca/en/heritage-information-network/services/digital-preservation/recommendations-file-format.html> [In English].
- Biesner, D., Ramamurthy, R., Stenzel, R., Lübbering, M., Hillebrand, L., Ladi, A., Pielka, M., Loitz, R., Bauckhage, C., & Sifa, R. (2021). Anonymization of German financial documents using neural network-based language models with contextual word representations. *Journal of Data Science and Analytics*, 10(3), 123–137. <https://doi.org/10.1007/s41060-021-00285-x> [In English].
- Campfens, E., Jakubowski, A., Hausler, K., & Selter, E. (2023). *Protecting cultural heritage from armed conflicts in Ukraine and beyond*. European Parliament, Policy Department for Structural and Cohesion Policies. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/733120/IPOL_STU\(2023\)733120_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/733120/IPOL_STU(2023)733120_EN.pdf) [In English].
- Clapsopoulos, I., Laliotou, I., Doropoulos, S., Fanakis, A., Bourdakis, V., Stoyannidis, Y., Pentazou, I., Kalauzis, G., & Selitsaniotis, T. (2022). Managing digital

- archival collections by integrating Archivematica, AtoM and VuFind software: the University of Thessaly Historical Archive case. *Journal of Integrated Information Management*, 7(1). <https://doi.org/10.26265/jiim.v7i1.4506> [In English].
- Coufal, D. (2022). *Digital preservation at the National Library of Australia*. Digital Preservation Coalition. <https://www.dpconline.org/blog/wdwd/wdwd2022-coufal> [In English].
- Dumont, M., & Le Goff, M. (2023). The OeDIPus riddle: Ensuring trust and accessibility in French digital archives. *Proceedings of the International Conference on Digital Preservation (iPRES)*, 19, 1–9. <https://www.ideals.illinois.edu/items/128267/bitstreams/428899/data.pdf> [In English].
- FamilySearch. (n. d.). *Ukraine, Lviv, Metrical Books, 1786–1937*. <https://www.familysearch.org/search/collection/4426190> [In English].
- Federal Agencies Digital Guidelines Initiative (FADGI). (2023). *Technical Guidelines for Digitizing Cultural Heritage Materials: Creation of Raster Image Files*. https://www.digitizationguidelines.gov/guidelines/FADGI%20Technical%20Guidelines%20for%20Digitizing%20Cultural%20Heritage%20Materials_3rd%20Edition_05092023.pdf [In English].
- Freire, N., Voorburg, R., Cornelissen, R., de Valk, S., Meijers, E., & Isaac, A. (2019). Aggregation of linked data in the cultural heritage domain: A case study in the Europeana network. *Information*, 10(8), 252. <https://doi.org/10.3390/info10080252> [In English].
- International Council on Archives. (2011). *Universal Declaration on Archives*. <https://www.ica.org/resource/universal-declaration-on-archives-uda/> [In English].
- Krucker, M., & D'Angela, N. (2021). The Current State of Privacy in Canadian Archives. *Sagesse: Journal of Canadian Records and Information Management*, 6(1), 1–15. <http://armacanada.org/wp-content/uploads/2021/02/04-Sagesse-2021-The-Current-State-of-Privacy-in-Canadian-Archives.pdf> [In English].
- METS: The Metadata Encoding and Transmission Standard. (2012). In *Metadata* (p. 245–262). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203051238-14> [In English].
- Popova, L., Khromov, A., & Balyshev, M. (2022). The Problem of Legal Regulation of Archival Information Resources in the Field of Research on the Development of the Rocket and Space Industry. *Advanced Space Law*, 10. <https://doi.org/10.29202/asl/10/6> [In English].
- Rozghon, O., Davydova, I., Oliukha, V., & Shepeliuk, V. (2024). Problems of Digitization and Use of Digitized Works by Museums from the Position of German and Ukrainian Copyright Law. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4859370> [In English].
- Rühle, S., Schulze, F., & Büchner, M. (2014). Applying a linked data compliant model: The usage of the Europeana Data Model by the Deutsche Digitale Bibliothek. *International Conference on Dublin Core and Metadata Applications*, 24–30. <https://dcpapers.dublincore.org/files/articles/952136503/dcmi-952136503.pdf> [In English].
- Santos, H. M. d., & Flores, D. (2021). Open Archival Information System. *Revista Brasileira de Preservação Digital*, 2, Article e021005. <https://doi.org/10.20396/rebpred.v2i00.15814> [In English].

- Shevchenko, M., & Solianyuk, A. (2023). The State of Digitization of Documentary Heritage in Scientific Libraries of Ukraine. *Knygotyra*, 79, 223–249. <https://doi.org/10.15388/knygotyra.2022.79.126> [In English].
- The National Archives. (2016). *Digital preservation policies: Guidance for archives*. <https://cdn.nationalarchives.gov.uk/documents/information-management/digital-preservation-policies-guidance-draft-v4.2.pdf> [In English].
- Tsaurkubule, Z., & Zlenko, Z. (2024). Digital archives as a tool for preserving and researching media materials. *Society. Document. Communication*, 9(3), 8–19. <https://doi.org/10.69587/sdc/3.2024.08> [In English].

Надійшла до редколегії 03.03.2025

<https://doi.org/10.31516/2410-5333.067.17>¹

УДК 002.5:378

Д. І. Грещук

аспірант кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності,

Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна

danylo.i.hreshchuk@lpnu.ua

<https://orcid.org/0009-0006-3012-038X>

ІНФОРМАЦІЙНІ ЗВ'ЯЗКИ В ПРОЦЕСАХ ОРГАНІЗАЦІЇ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ

Розглянуто вияви архівознавчої інституціоналізації інформаційних зв'язків та особливості їх функціонування в контексті процесів організації архівних документів. Досліджено термінологічні, онтологічні, функціональні аспекти існування інформаційних зв'язків у контексті архівного описування, концепцій формування класифікаційних систем архівного фонду, використання архівної інформації. Доведено, що інформаційні зв'язки є фундаментальною характеристикою структури інформаційного простору архіву. Вони забезпечують цілісність документального контексту, зберігають інституційну пам'ять, сприяють ефективному доступу та використанню ресурсів. Інформаційні зв'язки архівних документів реалізують себе на структурному й технологічному рівнях, що свідчить про їхню багатовимірність і функціональність. Для них властива низка ознак, які консолідують архівні документи як об'єкти пізнання в архівний інформаційний простір. Збереження та передавання інформаційних зв'язків між документами є основою для досліджень, управління та збереження культурної спадщини. Обґрунтовано, що інформаційні зв'язки як інструмент забезпечення цілісності архівних документів є обов'язковою умовою зв'язності архівного масиву, особливо в умовах цифрового середовища. Автентичність документа гарантується шляхом дотримання низки організаційних, ділових, технічних, правових вимог. На прикладі сучасних класифікаційних моделей доведено, що інформаційні зв'язки формують основи концептуальних підходів до розроблення класифікаційних систем архівних документів, є вагомим компонентом імплементації цифрових технологій в архівну справу. Встановлено, що функціональна класифікація є головним методологічним апаратом для систематизації архівних фондів, що дозволяє ефективно реалізовувати логічні, семантичні й ієрархічні інформаційні зв'язки між документами, формувати структуровану модель інформаційного простору архіву. Оптимальні концепції моделювання архівної структури сприяють виявленню нових знань, забезпеченню публічного доступу до історичних документів, встановленню взаємодії між різними джерелами інформації.

Ключові слова: архів, архівний документ, організація архівних документів, інформаційні зв'язки, автентичність документа, цілісність архівних документів, інформаційний простір архіву, цифрові технології, класифікаційна система, джерело інформації.

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

D. Hreshchuk

postgraduate student of the Department of Social Communications and Information Science, Lviv Polytechnic National University, Ukraine

INFORMATION CONNECTIONS IN THE PROCESSES OF ORGANIZATION OF ARCHIVE DOCUMENTS

The relevance of the article. The creation of electronic archives and the integration of archival resources into national and international information networks contribute to strengthening information connections between archives, users, and information systems.

The purpose of the research. Study of manifestations of archival institutionalization of information connections and the features of their functioning in the context of processes of organizing archival documents.

The methodology. Content analysis was used to identify trends in the institutionalization and functioning of information connections. Visualization techniques were used to reveal the attribution and functionality of information connections within the documentary process.

The results. The specifics of the institutionalization of information relations in terminological, ontological, and functional aspects and the features of their implementation in the context of archival description, concepts of forming classification systems of archival funds, and the use of archival information are investigated.

The scientific novelty. A multi-level model of information connections of archival documents has been developed.

The practical significance. Preserving informational links between documents is the foundation for research, management, and preservation of scientific and cultural heritage.

The conclusion. Information links are a fundamental characteristic of the structure of the information space of the archive, ensure the integrity of the documentary context, preserve institutional memory, and contribute to effective access and use of resources. Information links of archival documents are realized at the structural and technological levels, which indicates their multidimensionality and functionality. They are characterized by a number of features that consolidate archival documents as objects of knowledge in the archival information space. Information links as a tool for ensuring the integrity of archival documents are a prerequisite for the connectivity of the archival array, especially in the digital environment. Functional classification is the main methodological apparatus for systematizing archival funds, which allows you to effectively implement logical, semantic, and hierarchical information links between documents, and form a structured model of the archive information space. Information connections form the basis of conceptual approaches to the development of classification systems for archival documents and are an important component of the implementation of digital technologies in archival work.

Keywords: *archive, archival document, organization of archival documents, information links, authenticity of the document, integrity of archival documents, information space of the archive, digital technologies, classification system, source of information.*

Актуальність теми дослідження. Цифровізація процесів зберігання, опрацювання та надання доступу до архівних документів є об'єктивною умовою вдосконалення усіх напрямів архівної справи. Створення електронних архівів, автоматизованих інформаційно-пошукових систем, інтеграція архівних ресурсів у національні та міжнародні інформаційні мережі сприяють зміцненню інформаційних зв'язків між документами, архівами, користувачами, інформаційними системами. Технологічні зміни під впливом цифровізації спричинили докорінні якісні зміни в архівній справі, розвиваючи її головну суспільну функцію — збирання, зберігання, облік і використання архівних документів, створення та функціонування архівних установ. Інформаційні зв'язки між архівними документами трактуються не лише як технологічні чи логічні відношення, а й як інфраструктура, що забезпечує інтеграцію документів як носіїв свідчень, колективної пам'яті та інструментів підзвітності суспільству у цифрову інформаційну систему.

Постановка проблеми. Традиційна суспільна думка трактує архіви як схопища історичних джерел, як систему збирання, систематизації та використання архівних документів. Сучасне розуміння наукового й суспільного значення архівів полягає в необхідності деконструювати закритість архівних фондів, архівних документів, архівних установ та архівних систем, використовуючи потужний потенціал інформаційних технологій. Інформаційно-комунікаційні технології модернізували теорію та практику систем архівного опису, створили механізми управління цифровими записами, забезпечили реалізацію кураторства цифрових архівних матеріалів. У контексті суспільних процесів інформаційні зв'язки між архівами, громадами та колективною пам'яттю розвиваються в межах обмеженого доступу до історичних першоджерел, що впливає на спроможність недержавних народів писати власну історію, формувати свою колективну пам'ять. Тому історія колонізованих народів завжди тлумачиться крізь призму історичних записів колонізаторів. Архівам належить вагома суспільна функція: налагодити взаємодію усіх елементів комунікаційної системи, відновити інформаційні зв'язки між документальними джерелами й користувачами — представниками колонізованих народів, зацікавлених в розвитку державотворчих процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інформаційне суспільство здійснює активний вплив на архівну справу, змінюється статус документів, архівних колекцій та архівів, розробляються цифрові концепції опису й класифікації архівних документів, у яких інформаційні зв'язки набувають цифрових характеристик. Технології управління документацією стали наслідком зростання потреби в адекватному відтворенні всебічної сукупності знань про документи та архіви (Delmas, 2001). Цифровізація впливає на навколишнє середовище, зважаючи на природу та характеристики цифрового світу, у межах якого утворюється значний обсяг даних. Архівна практика перебуває в рамках впливу процесів сталого розвитку. Методології опису й класифікації архівних документів дають змогу скоротити витрати часу та енергії на пошук потрібної

інформації, оцінка цінності документів відіграє важливу роль у регулюванні обсягу даних, що зберігаються. Тривале зберігання споживає значну кількість енергії. Альтернативні рішення передбачають способи зберігання за допомогою синтезу ДНК, на кварцовому склі, що мають переваги з погляду місткості та стійкості. Розробляються й інші IT-проекти, які можуть адаптуватися до архівування (Nicolet & Makhlouf Shabou, 2021). Суспільство, державні та приватні організації залежать від своїх повноважень щодо створення та ведення записів, перебувають у системі спостереження та знання, що базується на реєстрації документів та архівних записах. Архівні технології повинні бути орієнтовані на потреби громадянина. Порушення прав людини задокументовано в архівних документах, які є свідченням і доказом у випадку необхідності судового захисту. Архіви мають захищати документальну пам'ять, яка зберігає інформацію для майбутніх функціональних потреб суспільства (Ketelaar, 2002).

Методологія дослідження полягає у використанні загальнонаукових методів: аналізу, синтезу, групування, логічних узагальнень, контент-аналізу, візуалізації. Контент-аналіз наукових публікацій у вітчизняних і закордонних наукових журналах надає можливість встановити вияви інституціалізації та функціонування інформаційних зв'язків у контексті процесів організації архівних документів. Метод групування, логічних узагальнень використано для формулювання основних тенденцій функціонування інформаційних зв'язків архівних колекцій. Техніку візуалізації застосовано для розкриття виявів процесуальної атрибутивності й функціональності інформаційних зв'язків у межах документального процесу, представлення багаторівневої моделі інформаційних зв'язків архівних документів.

Мета статті. Вивчення виявів архівознавчої інституціалізації інформаційних зв'язків та особливостей їхнього функціонування в контексті процесів організації архівних документів. Формування й використання інформаційних зв'язків у процесах організації архівних документів досліджено шляхом встановлення специфіки інституціалізації інформаційних зв'язків у термінологічному, онтологічному й функціональному аспектах; вивчення особливостей реалізації інформаційних зв'язків документів у контексті архівного описування, концепцій формування класифікаційних систем архівного фонду, використання архівної інформації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Архівознавча теорія слугує дієвим інструментом критичного осмислення професійної реальності на всіх рівнях теоретичних досліджень, практики, освіти. Теоретичні положення, верифіковані крізь призму практики, актуалізуються в напрямі обґрунтування взаємозв'язку історичних підходів з викликами цифрової епохи щодо оцінювання та опису архівних документів, управління первинно цифровими документами (born-digital documents). Під час розроблення концептуальних моделей упорядкування та метаопису архівної інформації до найвагоміших критеріїв оптимальності особливого значення набувають рівень задоволення вимог користувачів, пошукова доступність, дотримання етичних норм, авторських прав та прав спільнот (Brown, 2013).

Архівознавча інституціоналізація поняття «інформаційний зв'язок».

У сучасному архівознавстві поняття термін «інформаційний зв'язок» (ІЗ) використовується під час опису відношень між архівними документами, фондами, інформаційними системами та користувачами. Проте термін ще не має усталеного, стандартизованого визначення.

Пропонуємо уточнення поняттєво-термінологічного апарату щодо функціонування інформаційних зв'язків архівних документів. Вважаємо, що ці зв'язки виявляють себе на двох рівнях: структурному й технологічному.

На структурному рівні *інформаційні зв'язки архівних документів* — це компонент архівної інформаційної інфраструктури, що формує архівний інформаційний простір та забезпечує його системність, інформаційну цілісність й ефективний доступ до архівної інформації в індустрії інформаційних послуг та інформаційного ринку.

На технологічному рівні *інформаційні зв'язки архівних документів* — це система змістовних, логічних, функціональних, контекстуальних і структурних відношень між документами, що виникають у процесі їхнього описування, класифікування, фондоутворення та використання.

Для ІЗ властива низка ознак, які консолідують архівні документи як об'єкти пізнання в архівний інформаційний простір: атрибутивність, функціональність, структурованість, системність, практична спрямованість, континуальність (неперервність), аналітичність.

Атрибутивність ІЗ виявляється в наявності онтологічних складників, які є середовищем існування та умовою появи. ІЗ як цілісна система складається із двох основних складників — матеріального й процесуального.

Матеріальна атрибутивність ІЗ виявляється у функціонуванні архівних документів у межах соціальної документно-комунікаційної системи. *Архівний документ* як інформаційна одиниця функціонує не ізольовано, а на різних рівнях інформаційного простору архіву. Зокрема, дослідники виокремлюють три рівні інформації документа (Драгомірова, 2004):

- безпосередня інформація, що відображає власний контент документа;
- опосередкована інформація, що відкривається в контексті зв'язку з іншими документами тієї ж інформаційної системи;
- прихована інформація, що є системою інформацією для встановлення *взаємозв'язків* між документами різних комплексів.

Відповідно до «Правил роботи архівних установ України», саме зв'язки між документами та їхніми утворювачами слугують основою формування та організації архівних фондів (Верховна Рада України, 2013). Отож, повнота й комплексність власне інформації документа реалізується в контексті системи інформаційних зв'язків.

Процесуальна атрибутивність ІЗ виявляється в реалізації системи документальних процесів в інформаційному просторі архіву (таблиця 1).

Табл. 1

**Вияви процесуальної атрибутивності ІЗ
в межах документального процесу**

Документальний процес	Сутність ІЗ
Надходження документів в архів	– забезпечення інформаційної цілісності шляхом систематичного збору документів, які відображають адміністративні, академічні та соціальні функції – встановлення зв'язків між фондоутворювачами та документацією, що зберігає інформаційне походження й контекст – формування мережі ІЗ у межах організації
Документування та аналіз контексту із застосуванням принципів походження й поваги до фонду	Архівні документи мають цінність не лише як окремі одиниці, а й через зв'язки між ними
Збір та аналіз архівної інформації про походження, функції, структуру та зміст документів	Забезпечення глибшого розуміння ІЗ між документами та їхнього значення в архівному фонді
Опис документів із використанням стандартів ISAD(G), EAD	– встановлення ІЗ між різними архівними фондами та колекціями – полегшення пошуку та інтерпретації документів
Архівні інформаційні системи	– підтримання ІЗ між документами через індексацію, кроспосилання, використання контрольованих словників – відображення змісту й контекстуальних зв'язків документів (через серії, підсерії, авторів, хронологію) – забезпечення цілісності інформаційного простору архіву
Опрацювання та організація документів зі збереженням їхнього оригінального порядку	– підтримання ІЗ документів та контекст – відновлення логічної структури архівних документів, яка відображає функціональні ІЗ між ними
Застосування цифрових технологій для збереження та опису архівних матеріалів	– збереження ієрархічної структури, що дозволяє виявляти неявні зв'язки між архівними одиницями з різних колекцій
Забезпечення доступу й використання архіву та його популяризація	– забезпечення широкого доступу та збереження ІЗ між документами – створення зворотних ІЗ між користувачами та ресурсами

Функціональність ІЗ визначається їхнім призначенням бути засобом виконання документального процесу (таблиця 2).

Вияви функціональності ІЗ в межах документального процесу

Документальний процес	Функціональність ІЗ
Надходження документів в архів	Встановлення зв'язків між документацією та структурними одиницями установи
Документування та аналіз контексту із застосуванням принципів походження й поваги до фонду	– збереження логіки внутрішніх зв'язків між документами – збереження контексту створення документів – відтворення логіки функціонування особи, установи, яка створила документ
Збір та аналіз архівної інформації про походження, функції, структуру та зміст документів	Виконання аналізу метаданих, які описують фізичні характеристики документів, їхній інформаційний контекст
Опис документів із використанням стандартів ISAD(G), EAD	– передавання інформації користувачам – забезпечення унікації підходів до опису
Архівні інформаційні системи	– використання системи пошукових засобів – управління, зберігання, надання доступу до архівних матеріалів
Опрацювання та організація документів зі збереженням їхнього оригінального порядку	Забезпечення фізичної та інтелектуальної організації документів
Застосування цифрових технологій для збереження та опису архівних матеріалів	– використання цифрових форматів, метаданих та інтеграції з глобальними інформаційними мережами – упровадження цифрових засобів опису (MARC, EAD)
Забезпечення доступу й використання архіву та його популяризація	– документування доступу, історії використання та реєстрації запитів

Під час виконання основних функцій архівної діяльності (поповнення, опрацювання, використання архівних документів) інформаційні зв'язки виступають не лише як атрибут опису, але й як методологічна та технологічна основа збереження контексту, структури й змісту документів. Політики забезпечення рівного доступу до архівних документів передбачають моніторинг взаємодії користувача з інформаційною системою архіву, що дозволяє оптимізувати доступ до контекстуально, логічно зв'язаних об'єктів. Архівні інформаційні програми сприяють активному використанню міждокументних зв'язків під час пошуку інформації, підвищують рівень обґрунтованості інтерпретації змісту архівних документів завдяки аналітичному тлумаченню контексту їхнього походження (Warren, 1998).

Структурованість ІЗ виявляється у відповідності структурі архівних документів, методам організації та опису архівних матеріалів. Функціональна структура архіву, що охоплює надходження, опрацювання й використання документів, є основою, на якій формуються, підтримуються та активуються

інформаційні зв'язки між архівними одиницями. ІЗ є фундаментальною характеристикою структури інформаційного простору архіву, забезпечують цілісність документального контексту, зберігають інституційну пам'ять і сприяють ефективному доступу та використанню ресурсів (*Core Archival Functions*, б.д.).

Системність ІЗ забезпечує тісний взаємозв'язок і цілісність архівних документів у потоках інформації та рекомбінаціях інформації між кількома інформаційними системами та схемами класифікації. Еволюція концепції архівного зв'язку до інформаційного зв'язку підкреслює важливість інформаційних зв'язків у структурі архівних документів. В основі архівної концепції лежить твердження про те, що записи набувають значення й ідентичності в контексті своєї первинної агрегації. Архівний зв'язок є втіленням зв'язків між записами, створеними під час діяльності одним фондоутворювачем. Отож відповідно до керівних принципів архівної діяльності доцифрової епохи автори, види діяльності та фонди легко розмежовуються. Із початком використання цифрових технологій у веденні записів межі цих традиційних процесів стираються, набувають пріоритету потоки інформації та рекомбінації інформації між кількома системами й схемами класифікації, контекст цифрової інформації, достовірність архівних представлень (Pacheco & Silva, 2023).

Практична спрямованість ІЗ архівних документів виявляється в тому, що вони дедалі частіше розглядаються не лише як структурна чи технологічна компонента архівної системи, а як результат соціально зумовленої практики. Так, із погляду практики запропоновано трактувати архівування як організаційну діяльність, у якій формування, підтримка та інтерпретація інформаційних зв'язків між документами залежать від культурного, професійного та процедурного контексту. Такий підхід дозволяє виявити причинний зв'язок між організаційною культурою та методами збереження документального зв'язку, що особливо актуально в умовах цифрових трансформацій (Ivanov, 2017).

Континуальність (неперервність) ІЗ ґрунтується на необхідності глибокого переосмислення природи архівного документа в контексті його інформаційних зв'язків. Еволюція концептуальних підходів до організації архівної інформації свідчить про перехід від моделі життєвого циклу документа до континуальної моделі архіву як динамічної інформаційної системи. Така система існує не тільки як сховище документів, а й як мережа взаємозалежних інформаційних одиниць, об'єднаних походженням, контекстом і функціональними зв'язками (MacNeil, 2007).

Аналітичність ІЗ виявляється в отриманні нового знання шляхом логічного й раціонального опрацювання інформації на основі виявлення причинно-наслідкових залежностей, просторово-часових зв'язків в архівних документах. Збереження та передавання інформаційних зв'язків між документами є основою для досліджень, управління та збереження культурної спадщини. Концепція функціонування інформаційних зв'язків у сфері управління документами стикається з труднощами щодо уніфікації термінології, ідентифікації

функцій в установах, відсутністю сталої методології впровадження функціональної класифікації (Tough & Moss, 2003).

Різні концептуальні підходи до визначення й розуміння взаємозв'язків даних, інформації та знань створюють семантичні бар'єри для ефективної класифікації інформації. Уніфікація й кодифікація поняттєво-термінологічного апарату спрямовані на дослідження та впорядкування основ інформаційної науки. Гармонізація базових понять і формулювання визначень термінів *дані, інформація та знання* відображає основні концептуальні підходи світової наукової думки (Zins, 2007).

Інформаційні зв'язки як результат процесів організації архівних документів. Встановлення й використання інформаційних зв'язків є органічним компонентом таких основних процесів організації архівних документів, як архівне описування, створення довідкового апарату, користування документами та використання архівної інформації. Ці процеси формують основу інформаційної діяльності державних архівів, забезпечуючи ефективне управління та доступ до архівних ресурсів (Боряк, 2005).

Реалізація інформаційних зв'язків у контексті архівного описування. Інформаційна цілісність є базовою, універсальною характеристикою процесу формування інформаційних зв'язків архівних документів, що забезпечує ефективну організацію, збереження та доступ до архівної інформації. Інформаційна цілісність — вимога збереження змісту окремого документа як інформаційної одиниці в інформаційній системі та забезпечення його контекстуальних зв'язків з іншими документами в межах цієї системи. (Драгомірова, 2004).

Контекстуальний опис відіграє ключову роль у підтриманні інформаційних зв'язків як на рівні структурної ієрархії, так і в площині функціональних відносин. Відповідно до принципу “respect des fonds”, документ розглядають не ізольовано, а як частину цілого — фонду, що відображає адміністративну логіку його створення. Такий підхід дозволяє підтримувати інформаційну цілісність, у межах якої зв'язки між документами мають визначальне значення для їхньої інтерпретації та достовірності. Особливої актуальності ці положення набувають в умовах цифрової трансформації архівної діяльності, де метадані виступають основним інструментом підтримки міждокументних зв'язків і гарантією автентичності в електронному середовищі (MacNeil, 2007).

Дотримання інформаційної цілісності архівних документів передбачає їхню автентичність і надійність. Для розмежування обсягів понять надійності (reliability) та автентичності (authenticity) архівних документів деталізуємо їхню семантику. Надійність трактується як здатність документа достовірно відображати факти, яких він стосується, а також його здатність самому бути фактом. Автентичність документа означає, що він не містить фальсифікацій, підробок після створення.

Автентичність документа гарантується шляхом дотримання певних організаційних, ділових, технічних, правових вимог.

1. *Відповідність форми і процедури створення документа.* Важливими факторами забезпечення зв'язку документа з контекстом його виникнення є форма документа (наявність реквізитів датування, підписання, уніфікованої структури) та контрольована процедура його створення. Автентичність документа не гарантує його достовірності, адже тільки документ, створений у процесі формального робочого процесу відповідальною особою, може вважатися надійним. Це створює логічні та функціональні інформаційні зв'язки в масиві архівних документів, забезпечуючи їхню надійність і відповідність. Отож, інформаційні зв'язки (контекст створення, підпис, дата, структура) є критично важливими для збереження не лише автентичності, а й достовірності та ефективності доступу до документів.

2. *Контрольованість формування документного контексту.* Контрольованість процесів маршрутизації, реєстрації та зберігання документа забезпечує логічну цілісність і формує документний контекст. Чітке дотримання правил є умовою створення ієрархічної структури інформаційних зв'язків.

3. *Тривалість архівного зв'язку між цифровими документами та їхніми паперовими оригіналами.* Для електронних документів властивий високий рівень автентичності (через електронні підписи, тимчасові мітки). Водночас вони мають низький рівень надійності через слабку структурованість, недотримання процедур створення, множинність дублікатів, відсутність зв'язків із контекстом виникнення, що знижує пошукову ефективність і порушує інформаційну цілісність архівного масиву. Демонстрація вимог надійності та автентичності актуальна в контексті традиційних дипломатичних та архівних документів. Необхідно зберегти недоторканість архівного зв'язку між паперовими записами та їхніми електронними версіями протягом тривалого часу (Duranti, 1997).

4. *Захищеність документної інформації в довгостроковій перспективі.* Технічні та правові аспекти тривалого збереження автентичності лежать в основі концепції цифрових доказів існування документа. Криптографічні засоби використовують для підтвердження незмінності цифрових архівних об'єктів, передусім для цифрових документів тривалого зберігання: земельних книг, медичних записів. Архів повинен надати докази надійності документа, тобто підтвердити його існування на певну дату й незмінність його контенту. До цілей захисту документної інформації також належить перевірка походження документа, авторство документа. Функціональність запропонованих рішень захисту інформації є сутністю довіри до автентичності документа (Vigil et al., 2015).

Забезпечення інформаційної цілісності дозволяє сформувати багаторівневу модель інформаційних зв'язків архівних документів (рис. 1).

Мікрорівень відображає внутрішню тривірневу структуру архівного документа.

Мезорівень ілюструє мережу інформаційних зв'язків між архівними документами:

- контекстуальні зв'язки, що відображають організаційні та логічні відношення, які виникають у процесі описування, класифікації, фондоутворення;

- функціональні зв'язки, що об'єднують документами за функціональною чи тематичною ознакою.

Макрорівень відображає архівний інформаційний простір, що визначається сукупністю структурних та семантичних зв'язків між структурними одиницями архіву:

- структурні зв'язки формують ієрархічну структуру архіву та пов'язують фонди, серії, підсерії, одиниці зберігання, документи;
- семантичні зв'язки відображають тематичні або концептуальні відношення між різними структурними одиницями архіву.

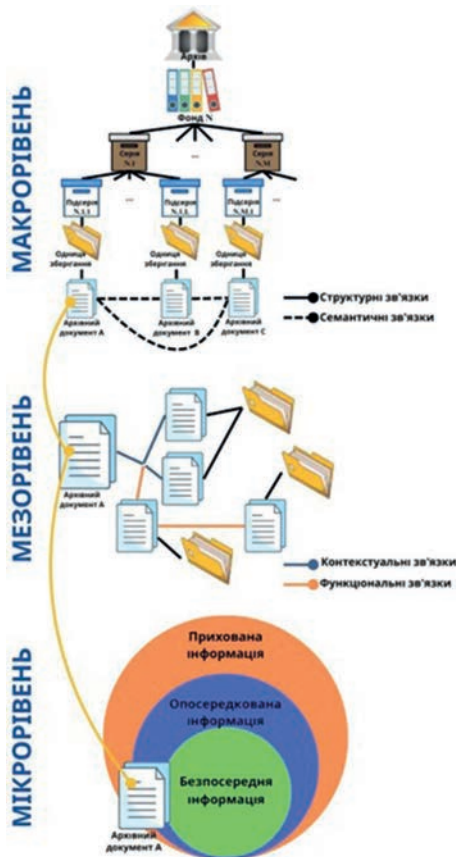

Рис. 1. Багаторівнева модель інформаційних зв'язків архівних документів.

Отож інформаційні зв'язки як інструмент забезпечення цілісності архівних документів є обов'язковою умовою зв'язності архівного масиву, особливо в умовах цифрового середовища (Duranti, 1995).

Реалізація інформаційних зв'язків у контексті концепцій формування класифікаційних систем архівного фонду

Інформаційні зв'язки — логічні, семантичні, ієрархічні, функціональні, хронологічні — формують основи концептуальних підходів до розроблення класифікаційних систем архівних документів. Процес аналізу контенту архівних колекцій формує глибоке розуміння структури архівних документів та їхніх інформаційних зв'язків, закладає основу для створення пошукових засобів, полегшення доступу до архівної інформації (Warren, 1998).

Ієрархічна класифікація документів. Ієрархічна класифікація «Універсальна десятикова класифікація» посідає центральні позиції у структуризації знань та її застосуванні в семантичному вебі. Семантична павутина трансформується в мережу пов'язаних даних з використанням семантичних зв'язків, які відтворюються в системах організації знань, предметних метаданих і метаданих ресурсів. Контент бібліотечних колекцій класифікується за авторитетними бібліографічними класифікаціями, які набувають цифрових форматів. Бібліографічні класифікації використовують для інформаційного пошуку ресурсів в інтернеті, підтримки інтеграції інформації в міжнародних проектах цифрових бібліотек. Універсальні класифікації як незалежні від мови концептуальні схеми є вагомим інструментарієм для комп'ютерного структурування та представлення інформації, формулювання запитів (Slavic, 2017). У реляційній тематичній моделі як ієрархічній мережі атрибутами є теги, ключові слова документів, що входять до фіксованого словника. Модель призначена для пошуку та узагальнення документів у мережі за фіксованими словами, а отже за семантичними зв'язками між документами. Реляційна тематична модель має прогностичну продуктивність для великих мереж наукових рефератів, вебдокументів і новин із географічними тегами (Chang & Blei, 2010).

Функціональна класифікація документів. Функціональна класифікація документів (functions-based classification) є одним із провідних підходів до впорядкування документів на основі функцій і діяльності організації. Згідно з міжнародними стандартами BS ISO 15489-1 (2001) та австралійським AS 4390 (1996), така класифікація визначається як процес побудови класифікаційних схем на основі бізнес-процесів, які породжують документи. Цей підхід, також відомий як business classification або functional classification, розглядається як альтернатива традиційній предметній або ієрархічній класифікації (Kennedy & Schauder, 1998). Із 1990-х років в архівній справі почав активно впроваджуватися функціональний підхід, який передбачав перехід від предметно-орієнтованих до функціонально-орієнтованих моделей опису. Зміна концепції моделювання зумовлена зростанням обсягів електронної документації, що ґрунтувалася на новому рівні логіки, семантики й зв'язності в її класифікації. Функціональна класифікація полегшує пошук інформації шляхом структурування документів відповідно до функцій установи, забезпечення контекстуальності та автентичності документального масиву. Функціональна класифікація ґрунтується на логічних і семантичних інформаційних зв'язках архівних документів. Їй властива

гібридна, дуалістична побудова внаслідок використання різнорідних процесів: виконання контентного аналізу функцій організації та визначення причинно-наслідкових зв'язків між видами діяльності й документами; реалізування ієрархічної організації через послідовність рівнів: функція → діяльність → процес → серія → одиниця зберігання. Функціональна класифікація набула нормативного визнання та поширення в Австралії, Великій Британії, Канаді й Новій Зеландії (National Archives of Australia, n.d.; Library and Archives Canada, n.d.).

Упровадження функціональної класифікації документів здійснює вплив на систему управління електронними записами та організаційну структуру документів в урядових установах Фінляндії. Існує взаємозв'язок між схемою функціональної класифікації та використанням системи управління документами користувачами в різних організаційних підрозділах і на різних рівнях установ. Оптимізація системи керування електронними документами передбачає включення в неї алгоритмів градації та визначення потрібних користувачам функціональних класів. Порівняльний аналіз метаданих у записах, які були зафіксовані в системі управління електронними документами, з розподілом функцій між структурними підрозділами установи дає підстави стверджувати про реальну поведінку користувачів під час взаємодії із системою управління електронними записами, стан і перспективи її використання та зв'язок з організаційною структурою установи. Широта використання класів системи управління електронними записами має пряму залежність від становища користувача в ієрархії установи та обмежується профілем діяльності підрозділу. Оптимізація доступу до електронних систем управління записами передбачає розроблення та імплементацію програмного забезпечення для управління документацією з інформаційними профілями, які відтворюють потрібні в роботі функціональні класи документів (Henttonen & Kettunen, 2011).

Переваги та виклики функціональної класифікації в управлінні записами залежать від виконання установою своїх функцій щодо ефективної класифікації документів. Класифікація є ключовим елементом управління записами, що забезпечує систематичну організацію документів і полегшує пошук інформації. Управління записами базується на концепції життєвого циклу документа, яка охоплює створення, підтримку (класифікація та організація), використання, оцінку та утилізацію. Валідація функціональної моделі класифікації документів у контексті управління записами передбачає перевірку предметного поля та контексту процесу класифікації, а також змісту, обсягу, узгодженості зв'язків, повноти, можливості адаптації власне класифікації, послідовності процесу та загального враження від системи (Mokhtar & Yusof, 2015).

Отже, функціональна класифікація є головним методологічним апаратом для систематизації архівних фондів, що дозволяє ефективно реалізовувати логічні, семантичні й ієрархічні інформаційні зв'язки між документами, формувати структуровану модель інформаційного простору архіву (Orr, 2005).

Семантичні та концептуальні моделі. Концептуальні моделі FRBR, FRAD та FRSAD використовують для забезпечення предметного доступу до бібліографічних систем. Проте існують проблеми доступу до бібліотечних каталогів і баз

даних через неадекватну якість суб'єктних метаданих, складність представлення суб'єкта. Основні стандарти каталогізації (AACR2 та його попередники) ігнорують важливість предметного доступу й не розглядають предметну каталогізацію, що спричиняє проблеми в організації предметного доступу. Новий кодекс каталогізації Resource Description and Access (RDA) та його базові концептуальні моделі (FRBR, FRAD і FRSAD) розглядають предметний доступ під час визначення функціональних вимог до бібліографічного контролю. Модель FRBR використовується як аналітична основа для дослідження пошукових запитів користувачів у великій цифровій бібліотеці. Розділи RDA охоплюють доступ до суб'єктів, зокрема предметні сутності та зв'язки (Zavalina, 2012).

Оптимальні концепції моделювання архівної структури сприяють виявленню нових знань, забезпеченню публічного доступу до історичних документів, встановленню взаємодії між різними джерелами інформації. Необхідність розроблення й втілення стратегії моделювання організації та обліку архівних документів зумовлене відсутністю комплексної класифікаційної системи німецьких архівних фондів, використанням неуніфікованої термінології, яка часто не відповідає чинним стандартам. Через гетерогенну природу архівів наявні класифікації не завжди повно розкривають архівний контент. Ієрархічна структура архівних фондів відображає взаємозв'язки між документами. Зважаючи на неоднорідність ієрархічної структури архівів, системи ArDO та RiC-O використовують різні концепції до моделювання рівнів ієрархії та динаміки архіву. Концепція моделювання класифікації, прийнята ArDO, передбачає більш визначене наповнення своїх класів, що дозволяє створити однорідні архівні моделі, правильно інтерпретувати змодельовану архівну інформацію. Крім того, динамічний компонент в ArDO містить елементи для адаптування моделі до змін у схемі класифікації архівних фондів. Концепція ієрархії RiC-O пропонує більш узагальнену стратегію, що дозволяє широко використовувати її під час систематизації архівних документів різних історичних періодів і територій, а також іменами персоналій. Проте ця гнучкість може призвести до неоднозначного трактування класів, а отже, до створення розбіжностей у методологічних рішеннях щодо систематизації документів у різних архівах. Включення детальних об'єктів в ієрархію в RiC-O збільшує доступність і точність моделювання архівних ресурсів. Інтеграція особливостей різних архівних класифікаційних систем підвищить доступність архівів. Потужність і гнучкість моделювання архівної структури RiC-O можна збільшити, інтегруючи в неї динамічний компонент ArDO. Відкриття архівного контенту шляхом оцифрування вимагає структурного представлення архівних ієрархій через класифікацію. Для реалізації консолідованого семантичного пошуку на основі архівного контенту важливо додатково ідентифікувати та відображати персоналії, організації, місця та події на зовнішніх ресурсах, авторитетних файлах (Vafaie et al., 2021).

Хронологічні зв'язки та управління записами. У класифікаційних моделях хронологічна організація документів ґрунтується на важливості часу створення та використання записів. Функціональна класифікація є ефективним підходом до

організації документів, створюючи логічні й функціональні зв'язки між ними. Хронологічний аспект моделі, побудованої за функціональним принципом, може бути адаптований для врахування темпоральних характеристик сукупності документів, темпоральних інформаційних зв'язків в архівних системах загалом (Mokhtar & Yusof, 2015).

Реалізація інформаційних зв'язків у контексті використання архівної інформації. Інформаційна поведінка дослідників в архівах демонструє процеси створення знань через інформаційні зв'язки. Архівні документи як першоджерела є унікальним джерелом інформації для переосмислення й створення нових знань, формулювання нових ідей на основі гібридної інтерпретації архівного контенту, власних позицій та інтересів дослідника. Перехід від інформації до створення знань щодо історичних і соціальних подій відбувається шляхом (ре) інтерпретації змісту, контексту та структури архівних записів. До основних процесів наукового пізнання, що сприяють створенню знань з архівних записів, належать сканування, зв'язок та систематизація (Leigh et al., 2021).

Висновки. Інформаційні зв'язки є фундаментальною характеристикою структури інформаційного простору архіву, забезпечують цілісність документального контексту, зберігають інституційну пам'ять і сприяють ефективному доступу та використанню ресурсів. Інформаційні зв'язки архівних документів реалізують себе на структурному й технологічному рівнях, що свідчить про їхню багатовимірність і функціональність. Для інформаційних зв'язків властива низка ознак, які консоліднують архівні документи як об'єкти пізнання в архівний інформаційний простір: атрибутивність, функціональність, структурованість, системність, практична спрямованість, континуальність (неперервність), аналітичність. Збереження та передавання інформаційних зв'язків між документами є основою для досліджень, управління та збереження культурної спадщини. Обґрунтовано, що інформаційні зв'язки як інструмент забезпечення цілісності архівних документів є обов'язковою умовою зв'язності архівного масиву, особливо в умовах цифрового середовища. Автентичність документа гарантується шляхом дотримання таких організаційних, ділових, технічних, правових вимог, як відповідність форми й процедури створення документа, контролювання формування документного контексту, тривалість архівного зв'язку між цифровими документами та їхніми паперовими оригіналами, захищеність документної інформації в довгостроковій перспективі. На прикладі сучасних ієрархічних, функціональних, концептуальних класифікаційних моделей доведено, що інформаційні зв'язки (логічні, семантичні, ієрархічні, функціональні, хронологічні) формують основи концептуальних підходів до розроблення класифікаційних систем архівних документів, є вагомим компонентом імплементації цифрових технологій в архівну справу. Встановлено, що функціональна класифікація є головним методологічним апаратом для систематизації архівних фондів, що дозволяє ефективно реалізовувати логічні, семантичні й ієрархічні інформаційні зв'язки між документами, формувати структуровану модель інформаційного простору архіву. Оптимальні концепції моделювання архівної

структури сприяють виявленню нових знань, забезпеченню публічного доступу до історичних документів, встановленню взаємодії між різними джерелами інформації.

Перспективи подальших досліджень. Емпіричне дослідження функціональності інформаційних зв'язків, реалізованих у класифікації і систематизації архівних документів, висвітлить повноту відображення контенту інформаційно-пошуковою системою обраної архівної колекції.

Список посилань

- Боряк, Г. (2005). Проблеми подальшого реформування документно-інформаційної сфери. *Архіви України*, 1–3(256), 9–31.
- Драгомірова, Л. (2004). Оптимальна модель організації документів Національного архівного фонду: Методологія визначення і технологія створення (науково-практичний коментар до третього розділу Основних правил роботи державних архівів України). *Студії з архівної справи та документознавства*, 11.
- Верховна Рада України (2013, Квітень 8). *Про затвердження Правил роботи архівних установ України, Наказ №656/5 Міністерства юстиції України*. <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0584-13>
- Brown, C. (2013). *Archives and Recordkeeping: Theory into Practice*. Facet Publishing. <https://shop.nationalarchives.gov.uk/products/archives-recordkeeping>
- Chang, J., & Blei, D. M. (2010). Hierarchical relational models for document networks. *The Annals of Applied Statistics*, 4(1).
- Core Archival Functions. (б. д.). *Society of American Archivists*. <https://www2.archivists.org/node/14804>
- Delmas, B. (2001). Archival science facing the information society. *Archival Science*, 1(1), 25–37.
- Duranti, L. (1995). Reliability and Authenticity: The Concepts and Their Implications. *Archivaria*, 5–10.
- Duranti, L. (1997). The Archival Bond. *Archives and Museum Informatics*, 11(3), 213–218.
- Henttonen, P., & Kettunen, K. (2011). Functional classification of records and organisational structure. *Records Management Journal*, 21(2), 86–103.
- Ivanov, A. O. (2017). Practice theory: A new approach for archival and recordkeeping research. *Records Management Journal*, 27(2), 104–124.
- Kennedy, J., & Schauder, Ch. (1998). *Records management: a guide to corporate record keeping*. (2nd ed.). Longman.
- Ketelaar, E. (2002). Archival temples, archival prisons: Modes of power and protection. *Archival Science*, 2(3), 221–238.
- Leigh, A., Makri, S., Taylor, A., Mulinder, A., & Hamdi, S. (2021). From Information to Knowledge Creation in the Archive: Observing Humanities Researchers' Information Activities. *Proceedings of the Association for Information Science and Technology*, 58(1), Article 1.
- Library and Archives Canada*. (n.d.). <https://library-archives.canada.ca/eng>
- MacNeil, H. (2007). Archival Theory and Practice: Between Two Paradigms. *Archivaria*, 37, 6–20.
- Mokhtar, U. A., & Yusof, Z. M. (2015). Function-Based Classification: Model Development and Validation. *Open Journal of Social Sciences*, 3(3), Article 03.

- Myers, N. (2001). Cox, Richard J. Closing an Era: Historical Perspectives on Modern Archives and Records Management. Westport, Conn.: Greenwood Pr. (New Directions in Information Management, № 35). *College & Research Libraries*, 62(4), Article 4.
- National Archives of Australia. (n.d.). <https://researchdata.edu.au/contributors/national-archives-of-australia>
- Nicolet, A., & Makhoulf Shabou, B. (2021). Coûts écologiques de nos pratiques archivistiques. *Comma*, 2. <https://www.liverpooluniversitypress.co.uk/doi/abs/10.3828/coma.2021.35>
- Orr, S. (2005). *Functions-based classification of records: Is it functional?* https://www.researchgate.net/publication/228787956_Functions-based_classification_of_records_is_it_functional
- Pacheco, A., & Silva, C. G. da. (2023). From the Archival Bond to the Informational Bond. *Preservation, Digital Technology & Culture*, 52(2), 49–58.
- Slavic, A. (2017, May 19). *Classification revisited: A web of knowledge*. arXiv.org. <https://arxiv.org/abs/1705.07058v1>
- Tough, A., & Moss, M. (2003). Metadata, controlled vocabulary and directories: electronic document management and standards for records management. *Records Management Journal*, 13(1), 24–31.
- Vafaie, M., Bruns, O., Dessi, D., Pilz, N., & Sack, H. (2021). Modelling Archival Hierarchies in Practice: Key Aspects and Lessons Learned. *Ceur Workshop Proceedings, 2981: Proceedings of the 6th International Workshop on Computational History (HistoInformatics 2021) co-located with ACM/IEEE Joint Conference on Digital Libraries 2021 (JCDL 2021)*. <https://ceur-ws.org/Vol-2981/paper6.pdf>
- Vigil, M., Buchmann, J., Cabarcas, D., Weinert, C., & Wiesmaier, A. (2015). Integrity, authenticity, non-repudiation, and proof of existence for long-term archiving: A survey. *Computers & Security*, 50, 16–32.
- Warren, S. R., Fox, M. J., & Wilkerson, P. L. (1998). *Introduction to Archival Organization and Description*. <https://www.getty.edu/publications/virtuallibrary/0892365455.html>
- Zavalina, O. L. (2012). Subject Access: Conceptual Models, Functional Requirements, and Empirical Data. *Journal of Library Metadata*, 12(2–3), 140–163.
- Zins, C. (2007). Conceptual approaches for defining data, information, and knowledge. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 58(4), 479–493.

References

- Boriak, H. (2005). Problems of further reforming the document and information sphere. *Archives of Ukraine*, 1–3(256), 9–31. [In Ukrainian].
- Drahomirova, L. (2004). The appropriate model of document organization of the National Archival Fund: Methodology of definition and technology of creation (scientific and practical commentary to the third section of the Basic Rules for the Work of State Archives of Ukraine). *Studies in Archival Affairs and Document Science*, 11. [In Ukrainian].

- Verkhovna Rada of Ukraine (2013, April 8). *On approval of the Rules of work of archival institutions of Ukraine, Order No. 656/5 of the Ministry of Justice of Ukraine*. <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0584-13>. [In Ukrainian].
- Brown, C. (2013). *Archives and Recordkeeping: Theory into Practice*. Facet Publishing. <https://shop.nationalarchives.gov.uk/products/archives-recordkeeping> [In English].
- Chang, J., & Blei, D. M. (2010). Hierarchical relational models for document networks. *The Annals of Applied Statistics*, 4(1). [In English].
- Core Archival Functions. (n. d.). *Society of American Archivists*. <https://www2.archivists.org/node/14804> [In English].
- Delmas, B. (2001). Archival science facing the information society. *Archival Science*, 1(1), 25–37. [In English].
- Duranti, L. (1995). Reliability and Authenticity: The Concepts and Their Implications. *Archivaria*, 5–10. [In English].
- Duranti, L. (1997). The Archival Bond. *Archives and Museum Informatics*, 11(3), 213–218. [In English].
- Henttonen, P., & Kettunen, K. (2011). Functional classification of records and organisational structure. *Records Management Journal*, 21(2), 86–103. [In English].
- Ivanov, A. O. (2017). Practice theory: A new approach for archival and recordkeeping research. *Records Management Journal*, 27(2), 104–124. [In English].
- Kennedy, J., & Schauder, Ch. (1998). *Records management: a guide to corporate record keeping*. (2nd ed.). Longman. [In English].
- Ketelaar, E. (2002). Archival temples, archival prisons: Modes of power and protection. *Archival Science*, 2(3), 221–238. [In English].
- Leigh, A., Makri, S., Taylor, A., Mulinder, A., & Hamdi, S. (2021). From Information to Knowledge Creation in the Archive: Observing Humanities Researchers' Information Activities. *Proceedings of the Association for Information Science and Technology*, 58(1), Article 1. [In English].
- Library and Archives Canada*. (n.d.). <https://library-archives.canada.ca/eng> [In English].
- MacNeil, H. (2007). Archival Theory and Practice: Between Two Paradigms. *Archivaria*, 37, 6–20. [In English].
- Mokhtar, U. A., & Yusof, Z. M. (2015). Function-Based Classification: Model Development and Validation. *Open Journal of Social Sciences*, 3(3), Article 03. [In English].
- Myers, N. (2001). Cox, Richard J. Closing an Era: Historical Perspectives on Modern Archives and Records Management. Westport, Conn.: Greenwood Pr. (New Directions in Information Management, № 35). *College & Research Libraries*, 62(4), Article 4. [In English].
- National Archives of Australia*. (n.d.). <https://researchdata.edu.au/contributors/national-archives-of-australia> [In English].
- Nicolet, A., & Makhoulf Shabou, B. (2021). Coûts écologiques de nos pratiques archivistes. *Comma*, 2. <https://www.liverpooluniversitypress.co.uk/doi/abs/10.3828/coma.2021.35> [In English].
- Orr, S. (2005). *Functions-based classification of records: Is it functional?* https://www.researchgate.net/publication/228787956_Functions-based_classification_of_records_is_it_functional [In English].
- Pacheco, A., & Silva, C. G. da. (2023). From the Archival Bond to the Informational Bond. *Preservation, Digital Technology & Culture*, 52(2), 49–58. [In English].

- Slavic, A. (2017, May 19). *Classification revisited: A web of knowledge*. arXiv.org. <https://arxiv.org/abs/1705.07058v1> [In English].
- Tough, A., & Moss, M. (2003). Metadata, controlled vocabulary and directories: electronic document management and standards for records management. *Records Management Journal*, 13(1), 24–31. [In English].
- Vafaie, M., Bruns, O., Dessi, D., Pilz, N., & Sack, H. (2021). Modelling Archival Hierarchies in Practice: Key Aspects and Lessons Learned. *Ceur Workshop Proceedings, 2981: Proceedings of the 6th International Workshop on Computational History (HistoInformatics 2021) co-located with ACM/IEEE Joint Conference on Digital Libraries 2021 (JCDL 2021)*. <https://ceur-ws.org/Vol-2981/paper6.pdf> [In English].
- Vigil, M., Buchmann, J., Cabarcas, D., Weinert, C., & Wiesmaier, A. (2015). Integrity, authenticity, non-repudiation, and proof of existence for long-term archiving: A survey. *Computers & Security*, 50, 16–32. [In English].
- Warren, S. R., Fox, M. J., & Wilkerson, P. L. (1998). *Introduction to Archival Organization and Description*. <https://www.getty.edu/publications/virtuallibrary/0892365455.html> [In English].
- Zavalina, O. L. (2012). Subject Access: Conceptual Models, Functional Requirements, and Empirical Data. *Journal of Library Metadata*, 12(2–3), 140–163. [In English].
- Zins, C. (2007). Conceptual approaches for defining data, information, and knowledge. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 58(4), 479–493. [In English].

Надійшла до редколегії 17.02.2025

Розділ 3. Прикладні соціокомунікаційні технології (Part 3. Applied Communication Technologies)

[https://doi.org/10.31516/2410-5333.067.18¹](https://doi.org/10.31516/2410-5333.067.18<sup>1</sup)

УДК 027.021:021.4:004]:378.4:62(477.83-25)

М. Б. Сокіл

кандидат технічних наук, доцент, кафедра соціальних комунікацій та інформаційної діяльності, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна
mariia.b.sokil@lpnu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-3352-2131>

ОНТОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО СТРУКТУРУВАННЯ БАЗИ ЗНАНЬ БІБЛІОТЕКИ НА ОСНОВІ МЕТАДАНИХ. АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД

У статті розглянуто онтологічний підхід до структуривання бази знань бібліотеки. Запропоновано модель, яка зважає на специфіку метаданих бібліотечних ресурсів, що визначаються особливостями програмного забезпечення бібліотеки. Здійснено аналіз стандартів метаданих бібліотечних ресурсів та розроблено онтологічну модель, яка враховує їхню структуру. Такий підхід дозволить поліпшити взаємодію між бібліотечними системами, пошукові можливості та якість обслуговування користувачів. Запропонована модель може бути використана для створення інтелектуальних бібліотечних систем, які підтримують семантичний пошук, автоматичну класифікацію ресурсів і генерацію рекомендацій.

Ключові слова: онтологічна модель, база знань, метадані, семантичний пошук, Dublin Core, MARC21, інтелектуальні бібліотечні системи, бібліотечні інформаційні системи.

M. Sokil

Associate Professor, Department of Social Communications and Information Activity,
Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

ONTOLOGICAL APPROACH TO STRUCTURING A LIBRARY KNOWLEDGE BASE BASED ON METADATA. ANALYTICAL OVERVIEW

The relevance of the research. In the digital age, libraries require sophisticated tools to manage and analyze vast amounts of information. Traditional systems struggle with the complexities of digital resources, hindering data management and user service. Ontological models offer a promising solution. This research studies innovative approaches to structuring library knowledge bases using metadata.

The purpose. This study aims to develop an ontological model for structuring library knowledge bases based on metadata, integrating standards like Dublin Core and MARC21. The purpose is to improve resource organization, enable semantic search, and automate library processes, ultimately enhancing library services.

The results. A comprehensive ontological model was developed, capturing the hierarchical and relational aspects of library resources. Key outcomes include improved search accuracy, enhanced interoperability, and personalized recommendations. The model supports automated resource classification and metadata processing.

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

The scientific novelty. This research develops a model of an ontological framework that integrates metadata for potential library optimization towards user recommendation systems. Unlike previous approaches focusing on individual standards, this model provides a comprehensive metadata integration for improved resource organization and personalized recommendations.

The practical significance. The proposed model can transform library operations across various library types. By enabling semantic search and automation, it enhances resource accessibility and usability. Its adaptability allows for future expansions, such as integrating additional standards and AI tools.

The conclusion. This research demonstrates the effectiveness of an ontological approach to structuring library knowledge bases. The model addresses key challenges in modern library management, offering a scalable solution. Future work will expand the ontology and explore AI integration.

Keywords: *ontological model, knowledge base, metadata, semantic search, Dublin Core, MARC21, intelligent library systems, library information systems.*

Постановка проблеми. У сучасному інформаційному суспільстві бібліотеки трансформуються в цифрові хаби знань, проте традиційні підходи до структурування їхніх ресурсів не відповідають сучасним вимогам. Існує розрив між дедалі більшими обсягами цифрових ресурсів та ефективністю їх використання через інформаційне перевантаження й фрагментацію метаданих, спричинену різними стандартами. На відміну від наявних рішень, які зосереджуються на адаптації окремих стандартів чи їх механічному поєднанні, у роботі запропонована модель структурування даних, що базується на онтологічному підході. Вона інтегрує метадані в семантичну систему, створюючи контекстні зв'язки між ресурсами, що забезпечує не лише ефективний пошук, але й підтримує рекомендаційні механізми. Такий підхід вирішує проблему інтеграції та адаптації до потреб користувачів, що робить його актуальним для підвищення якості бібліотечних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження в галузі онтологій спрямовані на створення інтегрованих моделей знань, що охоплюють різні предметні області, від бібліотечних ресурсів до систем машинного навчання. Важливим напрямом є розробка модульних онтологій, які зважають на обмеження наявних стандартів метаданих. Застосування онтологій, наприклад у медицині, дозволяє уніфікувати медичну інформацію та поліпшити прийняття клінічних рішень. Онтології сприяють розвитку інтелектуальних систем, які здатні до глибокого аналізу знань й автоматизації завдань. Під час розробки нових онтологій важливо брати до уваги досвід наявних проєктів, таких як DBpedia, WordNet тощо.

Методологія дослідження. Дослідження проводилося в кілька етапів із використанням комбінації теоретичних й емпіричних методів. На першому етапі застосовано аналіз літератури для вивчення сучасних підходів до використання онтологій у бібліотечних системах та стандартів метаданих (Dublin Core, MARC 21, EAD, MODS). Це дозволило визначити прогалини в існуючих

дослідженнях й обґрунтувати актуальність онтологічного підходу для рекомендаційних систем. На другому етапі використано емпіричний аналіз для дослідження користувацької поведінки та взаємодії з ресурсами бібліотек технічних ЗВО України (Мина, 2025). Зокрема, проведено аналіз запитів користувачів, що показав їхню зацікавленість у навчальній і науковій літературі в електронному форматі за критеріями «автор», «назва» та «предмет». На третьому етапі застосовано порівняльний аналіз стандартів метаданих щоб відібрати мінімальний набір ідентифікаторів, який відповідає потребам користувачів і забезпечує семантичну структуру бази знань. На основі відібраних метаданих за допомогою методу онтологічного моделювання розроблено ієрархічну модель бази знань, яка враховує семантичні зв'язки між сутностями. Для аналізу сумісності моделі з наявними бібліотечними системами використано системний аналіз, зокрема досліджено ABIC (IPBIC, УФД, Koha тощо) та електронні репозиторії (DSpace, EPrints).

Мета статті — дослідити теоретичні засади застосування онтологічного підходу до структурування бібліотечних ресурсів на основі метаданих для вирішення проблеми інформаційного перевантаження та фрагментації даних. Зокрема, досліджується можливість створення онтологічної моделі, яка інтегрує метадані в семантичну систему, щоб забезпечити основу для можливої розробки рекомендаційних систем, спрямованих на персоналізацію доступу до навчальної та наукової літератури в бібліотеках.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття онтології в контексті представлення взаємозв'язків цифрових ресурсів у базі знань має давню історію, проте новий виток його розвитку пов'язаний зі стрімким прогресуванням цифрових технологій, зокрема штучного інтелекту. Сучасні підходи до обробки даних, які ґрунтуються на навчанні та адаптації до прикладів, замість жорстких алгоритмів, відкривають нові можливості для застосування онтологій у різних галузях, зокрема в бібліотечній справі. У цьому дослідженні онтологічний підхід використано для створення семантичної основи майбутньої рекомендаційної системи підбору літератури, що спрямована на підвищення якості бібліотечних сервісів.

В основу побудови майбутньої онтологічної моделі покладено результати аналізу взаємодії користувачів бібліотек технічних ЗВО України з ресурсами бібліотеки (Мина, 2025). Завдяки аналізу користувацької поведінки вдалося визначити, що основними напрямками зацікавлення користувачів є пошук навчальної та наукової літератури за такими критеріями, як автор, назва чи предмет, електронний формат тощо. Ці дані стали основою для розробки онтології, яка забезпечує гнучкість у підборі ресурсів та відповідає сучасним вимогам до бібліотечних систем.

Сучасні бібліотеки стикаються з низкою викликів, пов'язаних з ефективним управлінням цифровими ресурсами та забезпеченням якісного обслуговування користувачів. У цьому контексті онтології й метадані відіграють ключову роль у структуруванні знань і забезпеченні доступу до інформації. У межах

дослідження було проаналізовано стандарти метаданих для того, щоб визначити мінімальний набір елементів (автор, назва, предмет тощо), який відповідає основним потребам користувачів. Цей набір використано для побудови онтології, що може стати основою для рекомендаційної системи підбору літератури.

Хоча онтологічний підхід до структурування знань виник ще в середині ХХ ст., його застосування в бібліотечній справі залишається обмеженим. Однак із розвитком сучасних технологій, таких як граfi знань, він набуває нового значення та стає перспективним інструментом для створення інтелектуальних рекомендаційних систем. Використання онтологій дозволяє не лише структурувати дані, а й забезпечувати їх семантичну взаємодію, що є ключовим для підвищення ефективності бібліотечних сервісів у цифрову епоху.

Дослідження онтологічних підходів до структурування баз знань у бібліотечних системах набули нового імпульсу в контексті цифрових технологій і штучного інтелекту. Ataeva (2024) акцентують на побудові граfi знань для необроблених наукових текстів, використовуючи онтологію “LibMeta” для семантичного моделювання та інтеграції метаданих, що забезпечує навігацію й порівняння ресурсів. Цей підхід близький до ідеї створення семантичної основи для рекомендаційних систем, хоча не розглядає користувацькі потреби безпосередньо. Тап (2024) підкреслює роль онтологій у вдосконаленні графів знань для цифрових бібліотек культурної спадщини, фокусуючись на доступності метаданих, але без прив’язки до індивідуальних запитів.

Розвиток онтологій для бібліотечних систем також пов’язаний із їхньою адаптацією до конкретних контекстів. Ferilli (2024) пропонують холістичну онтологію, інтегровану з освітніми стандартами (IEEE LOM, OERschema), що сприяє зв’язку бібліотечних і навчальних ресурсів — аспект, релевантний для рекомендаційних систем у навчальному середовищі. Willer (2023) розробили онтологію LAM Code для машинного оброблення метаданих у бібліотеках, архівах і музеях, що спрощує пошук і обмін інформацією, але не торкається оптимізації метаданих для рекомендацій. Rayan (2023) у модульній онтології для MODS зважають на баланс між модульністю та сумісністю, пропонуючи підхід до структурування, який можна адаптувати до бібліотечних баз знань.

Сучасні дослідження дедалі частіше пов’язують онтології з граничними концепціями, такими як граfi знань і машинне навчання. Екарутра (2023) формалізують семантичні мережі для систем машинного навчання (SWeMLS-KG), демонструючи потенціал онтологій у документуванні складних зв’язків, що може бути використано для рекомендацій. Qiang (2024) розглядають організацію знань для мультиджерельних медіаресурсів, підкреслюючи актуальність семантичних структур у цифровому середовищі. Jia (2023) аналізує еволюцію від каталогізації до управління метаданими, а Roszkowski (2023) досліджує інтеграцію дисертацій у Wikidata, вказуючи на необхідність гнучких схем метаданих. Asundi (2023) і Сілагін та ін. (2023) доповнюють картину, наголошуючи на практичному застосуванні онтологій у цифрових гуманітарних науках

і створенні баз знань у Protégé, що наближає ці ідеї до реалізації інтелектуальних бібліотечних систем.

З наведених досліджень можна зрозуміти, що онтологія виступає як формальна модель знань, яка описує предметну сферу за допомогою понять, їхніх властивостей та взаємозв'язків. У такому трактуванні вона відіграє ключову роль у структуруванні даних, полегшенні пошуку, аналізу та інтеграції інформації. У бібліотечній справі онтології використовують для систематизації метаданих, що описують ресурси, та створення семантичної мережі, яка полегшує доступ до інформації й сприяє її кращому розумінню.

Таким чином, наукова література демонструє широкий спектр онтологічних підходів до структурування знань, але в ній недостатньо уваги приділено оптимізації метаданих для рекомендаційних систем на основі користувацьких потреб, що підкреслює актуальність цього дослідження.

Переваги використання результатів онтологічного моделювання в бібліотечній справі є очевидними. Семантична сумісність та уніфіковане представлення знань забезпечують узгодженість і стандартизацію інформації в різних системах. Здатність онтологій охоплювати багату семантику домену знань та надавати точні метадані дозволяє поліпшувати пошук інформації.

Однак упровадження моделей на основі онтологій у бібліотеках пов'язане з певними проблемами та міркуваннями. Розробка онтології потребує глибокого розуміння домену й вимог до організації бібліотеки. Онтологічні моделі слід ретельно розробляти та підтримувати, що гарантуватиме широке охоплення сфери знань, збереже еластичність і чутливість до нових розробок.

Практичні аспекти розробки онтології для бібліотечних сервісів повинні враховувати можливість адаптації моделі до наявних бібліотечних систем та платформ, а також стандарти метаданих, які використовуються в бібліотеках. Аналіз використання АБІС (автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем) та електронних репозиторіїв в академічних бібліотеках України свідчить про дедалі більшу потребу в інтеграції різних систем і стандартів метаданих для забезпечення ефективного доступу до інформації.

За результатами дослідження Муна (2024) виявлено, що основними напрямками зацікавлення користувачів академічних бібліотек України є тематична навчальна чи наукова література. Найчастіше для пошуку інформації використовують дані, пов'язані з типом документа, назвою, ключовими словами. У початковому запиті не завжди фігурують дані про авторів, оскільки при тематичному пошуку користувач не завжди знає цю інформацію. Саме з таких міркувань потрібно виходити під час планування майбутньої онтологічної моделі.

Іншим аспектом є метадані або набір ідентифікаторів, за допомогою яких створюється опис літературних джерел. Причому слід взяти до уваги, що більшість метаданих, які використовуються для опису літературного джерела, важливі не стільки для налагодження та підтримки процесу пошуку й взаємодії з користувачем, а для забезпечення внутрішніх процесів у бібліотеці. Тому для створення онтологічної моделі, яка призначена для оптимізації процесу пошуку,

рекомендації та взаємодії з користувачами, потрібно насамперед визначити оптимальні показники для формування класів і зв'язків.

За даними досліджень 2020 р., серед всіх бібліотек України налічується приблизно 800 публічних та 1000 академічних. Їхні електронні ресурси організовані на таких системах: MARC-SQL, ІРБІС, УФД v.2, ALEF, Koha, UNILIB та системи Liber. Майже 90 % користуються системами ІРБІС або УФД.

Для визначення об'єктів майбутньої онтології було проведено аналіз цифрових ресурсів та програмного забезпечення академічних бібліотек України. На рис. 1 представлено найпопулярніші комерційні електронні платформи, які забезпечують функціонування цих ресурсів, а також стандарти метаданих, що з ними пов'язані.

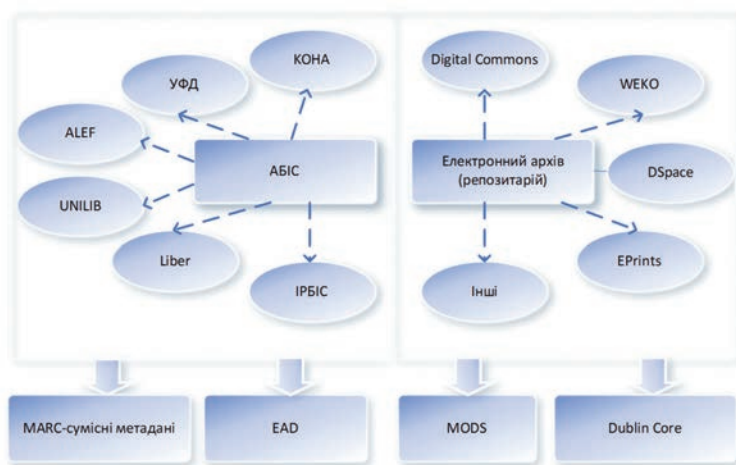

Рис. 1. Формати метаданих платформ, які використовуються для організації роботи електронних репозиторіїв та АБІС.

Виходячи з аналізу АБІС та електронних репозиторіїв академічних бібліотек України (рис. 1), залежно від цифрових платформ, які вони використовують для організації роботи, можливо планувати онтологію, використовуючи формати Dublin, Core, MARC 21, EAD, MODS. Вирішено для дослідження використовувати стандарти Dublin Core та MARC 21. Розглянуто також стандарти та MODS, однак їх виключено з моделі. EAD орієнтований на архівні ресурси, що не відповідає потребам бібліотечних користувачів, які зосереджені на електронних навчальних матеріалах. MODS, хоча й забезпечує детальний опис метаданих, виявився надто складним для цілей рекомендаційної системи, де пріоритетом є простота й швидкість обробки даних. Таким чином, Dublin Core став основою у зв'язку з його універсальністю й відповідністю визначеним критеріям.

Нижче, у табл. 1, наведено відповідність полів цих стандартів.

Табл. 1.

Відповідність між MARC 21 та Dublin Core

Елемент DC	Відповідне поле MARC 21	Опис
Title (Заголовок)	245 (Заголовок)	Назва ресурсу.
Creator (Автор)	100 (Основне поле для імені автора) або 700 (Додаткове поле для імені автора)	Ім'я автора або творця ресурсу.
Subject (Тема)	650 (Тематичний заголовок)	Ключові слова або теми, що описують ресурс.
Description (Опис)	520 (Анотація)	Короткий опис або анотація ресурсу.
Publisher (Видавець)	260 (Видавництво)	Назва видавництва або організації, яка опублікувала ресурс.
Contributor (Учасник)	700 (Додаткове поле для імені автора)	Інші особи або організації, які зробили внесок у створення ресурсу.
Date (Дата)	260 \$c (Дата публікації) або 008 (Фіксовані дані)	Дата публікації або створення ресурсу.
Type (Тип)	655 (Індексний термін для жанру / форми)	Тип ресурсу (наприклад, книга, стаття, зображення).
Format (Формат)	300 (Фізичний опис)	Фізичний опис ресурсу (наприклад, розмір, кількість сторінок).
Identifier (Ідентифікатор)	020 (ISBN) або 022 (ISSN)	Унікальний ідентифікатор ресурсу (ISBN, ISSN, DOI тощо).
Source (Джерело)	786 (Джерело даних)	Джерело, з якого взято ресурс.
Language (Мова)	008 (Фіксовані дані) або 041 (Мова)	Мова ресурсу.
Relation (Відношення)	530 (Інші форми доступності) або 787 (Інші відношення)	Зв'язок з іншими ресурсами.
Coverage (Охоплення)	651 (Географічний заголовок)	Географічне або часове охоплення ресурсу.
Rights (Права)	540 (Примітки про права)	Інформація про авторські права або ліцензію.

Зважаючи на таку структуру та особливості майбутньої онтології, для побудови ієрархії класів і зав'язків між ними вирішено використовувати ідентифікатори, представлені на рис. 2.

Рис. 2. Поля метаданих стандартів Dublin Core та MARC 21 для онтологічної моделі.

Онтологічний підхід передбачає структуризацію бази знань предметної сфери за такими основними компонентами:

- Класи (або категорії) та підкласи — це основні поняття або категорії предметної сфери. Класи можуть бути організовані в ієрархії.
- Екземпляри (індивіди) — конкретні об'єкти, які належать до класів.
- Властивості (атрибути) — характеристики, що описують класи або екземпляри.

Такий розподіл дозволить структурувати інформаційні ресурси бібліотеки або архіву в чітку та логічну систему, яка зважає на семантичні зв'язки між об'єктами. Це дозволить:

- організувати дані за категоріями та підкатегоріями;
- створити семантичну мережу;
- уніфікувати метадані;
- поліпшити пошукові можливості;
- забезпечити масштабованість;
- спростити обмін даними;
- підтримувати аналітику та дослідження.

Використовуючи наведені на рис. 2 ідентифікатори метаданих бібліотечних ресурсів, було створено ієрархічну модель, яка представлена на рис. 3. Ця модель у вигляді графа відображає особливості організації бази знань бібліотечних ресурсів.

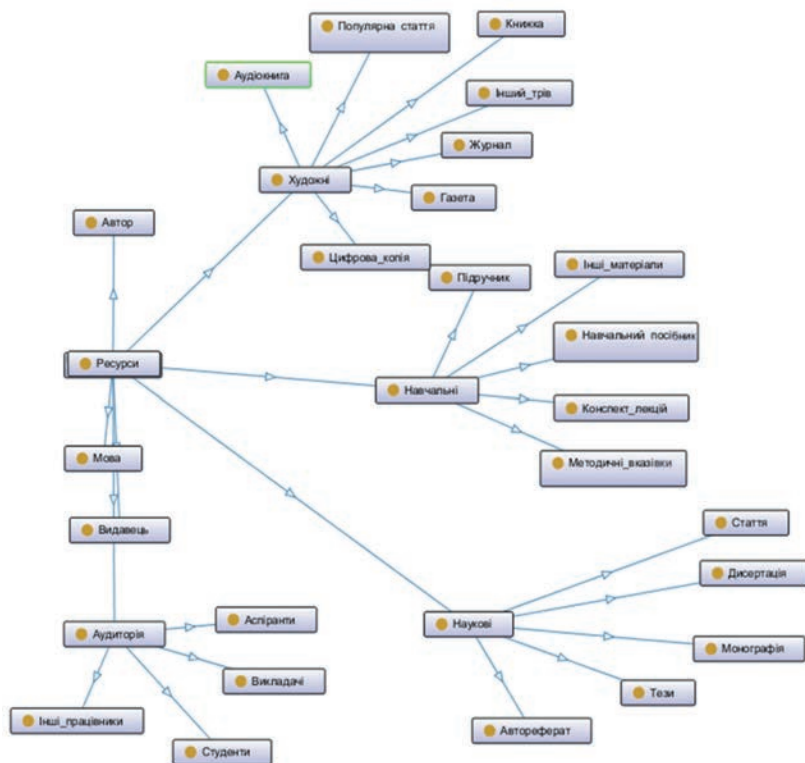

Рис. 3. Онтологічна модель бази знань бібліотеки для рекомендаційної системи.

Запропонована онтологічна модель розроблена для структурування бази знань бібліотеки з метою створення рекомендаційної системи підбору літератури. Основною сутністю моделі є «Аудиторія», яка представляє користувачів бібліотеки (студенти, викладачі, аспіранти та ін.), що мають різні інформаційні потреби. Аудиторія пов'язана з категоріями ресурсів через зв'язок «Читачі», що відображає їхню взаємодію з літературою. Ресурси поділяються на три основні гілки: «Художні» (художня література, що включає популярні твори, класику, журнали, газети), «Навчальні» (посібники, конспекти лекцій, методичні вказівки тощо) та «Наукові» (наукові матеріали, статті, дисертації тощо). Кожна сутність у моделі описується мінімальним набором метаданих (автор, назва, предмет мова, видавець), визначеним на основі аналізу користувацьких запитів. Наприклад, для «Навчальних посібників» метадані дозволяють ідентифікувати автора, назву та предметну сферу, що забезпечує семантичні зв'язки між ресурсами. Це надає змогу рекомендаційній системі пропонувати релевантні матеріали, наприклад навчальні посібники для студентів або статті для аспірантів, на основі

їхньої категорії та предметних інтересів. Модель є гнучкою: нові класи можуть бути додані для адаптації до нових типів ресурсів чи потреб користувачів.

Доповнення можливе шляхом розширення онтології: наприклад, додаванням нових сутностей (таких як «дата публікації» чи «тип ресурсу») та зв'язків між ними, якщо аналіз користувацьких запитів покаже потребу в таких параметрах. Модифікація може передбачати інтеграцію з іншими стандартами метаданих (наприклад, MODS чи EAD) або використання графів знань для поліпшення семантичних зв'язків. Така адаптація необхідна у випадку зміни потреб користувачів (наприклад, зростання попиту на пошук за датою чи типом ресурсу), появи нових типів цифрових ресурсів (аудіо- чи відеоматеріали), а також під час упровадження нових технологій, таких як машинне навчання для вдосконалення рекомендаційних алгоритмів. Це забезпечує довгострокову актуальність моделі в умовах розвитку бібліотечних систем.

Висновки. Дослідження підкреслює значущість онтологічного підходу для моделювання організації бібліотечних ресурсів, оскільки він дозволяє переглянути та оптимізувати наявні підходи структуризації бібліотечних даних. Запропонована модель, що зважає на ключові аспекти метаданих, може слугувати основою для побудови ефективних рекомендаційних систем орієнтованих на потреби студентів та науковців.

Основними перевагами моделі є:

- **чітке розмежування категорій ресурсів** (художні, навчальні, наукові), що дозволяє автоматизувати їхню обробку;
- **інтеграція користувацьких груп (аудиторії) у модель**, що відкриває можливість для персоналізації доступу та рекомендацій;
- **мінімізація необхідних метаданих** (ключові слова, назва, предметна область), що забезпечує ресурсоефективність моделі.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розширення онтологічної моделі з урахуванням нових семантичних зв'язків, а також використання методів машинного навчання для персоналізації рекомендацій на основі індивідуальних інформаційних потреб користувачів.

Список посилань

- Сілагін, О. В., Сілагін, Є. О., Денисюк, В. О., & Денисюк, А. В. (2023). Розробка онтологічної моделі бази знань «бібліотека» на базі середовища protégé. *Інформаційні технології та комп'ютерна інженерія*, 3, 12–21.
- Asundi, A. Y., Reddy, B. S., & Krishnamurthy, M. (2023). Digital Humanities: Concepts, Tools and Applications. *DESIDOC Journal of Library and Information Technology*, 43(4), 276–281. https://www.researchgate.net/publication/373863224_Digital_Humanities_Concepts_Tools_and_Applications
- Ataeva, O. M., Serebryakov, V. A., & Tuchkova, N. P. (2024). From Texts to Knowledge Graph in the Semantic Library LibMeta. *Lobachevskii Journal of Mathematics*, 45(5), 2211–2219. <https://doi.org/10.1134/S1995080224602625>
- Ekaputra, F. J., Llugiqi, M., Sabou, M., Ekelhart, A., Paulheim, H., Breit, A., ... & Auer, S. (2023). Describing and Organizing Semantic Web and Machine Learning

- Systems in the SWeMLS-KG. *Lecture Notes in Computer Science*, 13870, 372–389. https://doi.org/10.1007/978-3-031-33455-9_22
- Ferilli, S., Bernasconi, E., Di Pierro, D., Redavid, D., & Loop, L. (2024). A Holistic Ontology for Digital Libraries The Educational Extension. *CEUR Workshop Proceedings*, 3643, 74–86.
- Jia, J. (2023). From Cataloging to Metadata Management: The Development of Library Knowledge Organization. *Journal of Library Science in China*, 49(2), 121–131. <https://doi.org/10.13530/j.cnki.jlis.2023017>
- Myna, Z., Sokil, M., Gorova, V., & Manach, E. (2024). Discovering library users' information needs of Ukrainian technical universities based on SEO analysis. *CEUR Workshop Proceedings*, 3851.
- Qiang, L., Side, L., Zhenbo, Z., & Yulai, B. (2024). Research on the Construction of Knowledge Organization Model for Multi-source Self Media Resources. *Journal of Modern Information*, 44(4), 98–113. <https://doi.org/10.3969/j.issn.1008-0821.2024.04.010>
- Rayan, R., Shimizu, C., Sieverding, H., & Hitzler, P. (2023). A Modular Ontology for MODS — Metadata Object Description Schema. *Lecture Notes in Computer Science*, 14382, 168–182. https://doi.org/10.1007/978-3-031-47745-4_13
- Roszkowski, M. (2023). Modelling doctoral dissertations in Wikidata knowledge graph: Selected issues. *Journal of Academic Librarianship*, 49(1), 102658. <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2022.102658>
- Tan, M. A. (2024). Knowledge Graph Construction and Refinement for Cultural Heritage Digital Libraries. *CEUR Workshop Proceedings*, 3884.
- Willer, M., Vukadin, A., Bosančić, B., Rajh, A., & Zlodi, G. (2023). Ontologija Pravilnika za opis i pristup građi u knjižnicama, arhivima i muzejima. *Vjesnik Bibliotekara Hrvatske*, 66(2), 25–52. <https://doi.org/10.30754/vbh.66.2.1092>

References

- Silahin, O. V., Silahin, Ye. O., Denysiuk, V. O., & Denysiuk, A. V. (2023). Development of an ontological model of the knowledge base “library” based on the protégé environment. *Informatsiini tekhnologii ta kompiuterna inzheneriia*, 3, 12–21. [In Ukrainian].
- Asundi, A. Y., Reddy, B. . S., & Krishnamurthy, M. (2023). Digital Humanities: Concepts, Tools and Applications. *DESIDOC Journal of Library and Information Technology*, 43(4), 276–281. https://www.researchgate.net/publication/373863224_Digital_Humanities_Concepts_Tools_and_Applications. [In English].
- Ataeva, O. M., Serebryakov, V. A., & Tuchkova, N. P. (2024). From Texts to Knowledge Graph in the Semantic Library LibMeta. *Lobachevskii Journal of Mathematics*, 45(5), 2211–2219. <https://doi.org/10.1134/S1995080224602625>. [In English].
- Ekaputra, F. J., Llugiqi, M., Sabou, M., Ekelhart, A., Paulheim, H., Breit, A., ... & Auer, S. (2023). Describing and Organizing Semantic Web and Machine Learning Systems in the SWeMLS-KG. *Lecture Notes in Computer Science*, 13870, 372–389. https://doi.org/10.1007/978-3-031-33455-9_22. [In English].
- Ferilli, S., Bernasconi, E., Di Pierro, D., Redavid, D., & Loop, L. (2024). A Holistic Ontology for Digital Libraries The Educational Extension. *CEUR Workshop Proceedings*, 3643, 74–86. [In English].

- Jia, J. (2023). From Cataloging to Metadata Management: The Development of Library Knowledge Organization. *Journal of Library Science in China*, 49(2), 121–131. <https://doi.org/10.13530/j.cnki.jlis.2023017>. [In English].
- Myna, Z., Sokil, M., Gorova, V., & Manach, E. (2024). Discovering library users' information needs of Ukrainian technical universities based on SEO analysis. *CEUR Workshop Proceedings*, 3851. [In English].
- Qiang, L., Side, L., Zhenbo, Z., & Yulai, B. (2024). Research on the Construction of Knowledge Organization Model for Multi-source Self Media Resources. *Journal of Modern Information*, 44(4), 98–113. <https://doi.org/10.3969/j.issn.1008-0821.2024.04.010>. [In English].
- Rayan, R., Shimizu, C., Sieverding, H., & Hitzler, P. (2023). A Modular Ontology for MODS — Metadata Object Description Schema. *Lecture Notes in Computer Science*, 14382, 168–182. https://doi.org/10.1007/978-3-031-47745-4_13. [In English].
- Roszkowski, M. (2023). Modelling doctoral dissertations in Wikidata knowledge graph: Selected issues. *Journal of Academic Librarianship*, 49(1), 102658. <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2022.102658>. [In English].
- Tan, M. A. (2024). Knowledge Graph Construction and Refinement for Cultural Heritage Digital Libraries. *CEUR Workshop Proceedings*, 3884. [In English].
- Willer, M., Vukadin, A., Bosančić, B., Rajh, A., & Zlodi, G. (2023). Ontology of the Regulations for the Description and Access to Materials in Libraries, Archives and Museums. *Vjesnik Bibliotekara Hrvatske*, 66(2), 25–52. <https://doi.org/10.30754/vbh.66.2.1092>. [In Croatian].

Надійшла до редколегії 23.01.2025

<https://doi.org/10.31516/2410-5333.067.19>¹

УДК 004.934:007.52

Н. О. Думанський

старший викладач кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності, Інститут гуманітарних та соціальних наук Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів, Україна

аспірант, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Інформаційна, бібліотечна та архівна справа, м. Київ, Україна
nestor.o.dumanskyi@lpnu.ua

<https://orcid.org/0000-0001-6908-2751>

Р. Б. Кравець

кандидат технічних наук, доцент кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності, Інститут гуманітарних та соціальних наук Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів, Україна

ruslan.b.kravets@lpnu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-2837-9190>

КОНЦЕПЦІЇ РОЗРОБЛЕННЯ ВІРТУАЛЬНИХ ПОМІЧНИКІВ

У статті досліджено концептуальні основи розроблення віртуальних помічників на базі чатботів. Проаналізовано еволюцію чатботів, починаючи з простих систем на правилах до сучасних інтелектуальних агентів, що використовують глибоке навчання та обробку природної мови. Розглянуто ключові технології, включаючи розуміння намірів, вилучення сутностей, аналіз контексту, генерацію природної мови, а також методи машинного навчання та архітектури нейронних мереж. Особливу увагу приділено інтеграції зовнішніх знань і систем. Визначено основні тенденції розвитку галузі, такі як персоналізація, адаптивність та використання навчання з підкріпленням. У висновках узагальнено ключові результати дослідження й окреслено перспективи подальших наукових розробок, включаючи покращення емоційного інтелекту, навчання за обмежених даних, забезпечення прозорості рішень та інтеграцію мультимодальних даних. Стаття має теоретичне та практичне значення для дослідників та розробників віртуальних помічників.

Ключові слова: *віртуальні помічники, чатботи, обробка природної мови, машинне навчання, глибоке навчання, діалогові системи.*

N. Dumanskyi

senior lecturer, Department of Social Communications and Information Activity, Institute of Humanities and Social Sciences, Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

postgraduate student, National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts, Information, Library and Archival Affairs, Kyiv, Ukraine

R. Kravets

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Department of Social Communications and Information Activity, Institute of Humanities and Social Sciences, Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

DEVELOPMENT CONCEPTS OF VIRTUAL ASSISTANTS

The relevance of the article. Intelligent virtual assistants, powered by AI and chatbots, are increasingly vital across various sectors, enhancing efficiency and user experience. This paper addresses the core conceptual frameworks for their development.

The purpose of the article. This article aims to conceptually explore methodologies for creating intelligent virtual assistants using advanced NLP and ML-driven chatbots. It analyzes current trends, identifying promising directions for enhanced effectiveness, context-awareness, and user-centricity, highlighting fundamental principles for next-generation systems and outlining future research.

The methodology. A comprehensive analysis of scholarly literature, conceptual models, and technological solutions in chatbot-based virtual assistant development is conducted. This includes a comparative study of architectures, learning methods, dialogue management, and knowledge integration. Key NLP (intent recognition, entity extraction, NLG), ML (supervised, unsupervised, reinforcement learning), and neural network (RNNs, LSTMs, Transformers) technologies are systematically reviewed. Findings are synthesized to derive conclusions and future research areas.

The results. The study reveals an evolution towards sophisticated deep learning architectures, particularly Transformers, significantly improving contextual understanding and response generation. The crucial role of NLP in effective dialogue is confirmed. Integration of external knowledge via APIs enhances functionality. Reinforcement learning shows promise for dialogue optimization, and personalization/adaptability are key trends.

The scientific novelty. This paper provides a structured conceptual synthesis of contemporary chatbot-based virtual assistant development, offering a holistic view of technologies and trends, and identifying specific challenges and future research avenues.

The practical significance. The research offers valuable insights for developers and researchers aiming to build more intelligent dialogue systems, improving user experience and efficiency in areas like customer service and information management.

Conclusions. The development of chatbot-based virtual assistants is progressing towards greater intelligence and functionality. Advances in deep learning and NLP are central. Knowledge integration, reinforcement learning for dialogue, and personalization are crucial future directions. Further research into emotional intelligence, few-shot learning, explainable AI, and multimodal integration is vital for the field's advancement.

Keywords: *virtual assistants, chatbots, natural language processing, machine learning, deep learning, dialogue systems.*

Актуальність теми дослідження. У сучасному світі, де технології штучного інтелекту (ШІ) швидко проникають у різні сфери нашого життя, розробка інтелектуальних віртуальних помічників стає особливо актуальною. Ці системи здатні розуміти живу мову, навчатися та виконувати різноманітні завдання. Вони стають невіддільною частиною як бізнес-процесів, так і повсякденного життя користувачів. Від автоматизації рутинних операцій і надання миттєвої підтримки клієнтам до персоналізації навчання та допомоги в організації робочого часу, віртуальні помічники демонструють значний потенціал для підвищення ефективності й зручності.

Одним із провідних підходів до реалізації інтелектуальних помічників є використання чатботів, які пройшли значний шлях еволюції — від простих систем, здатних відповідати на задалегідь визначені запитання, до складних діалогових агентів. Ці сучасні системи інтегрують методи обробки природної мови (NLP) та машинного навчання (ML), відкриваючи нові перспективи для інтерактивної взаємодії між людиною та комп'ютером. Завдяки здатності до ведення контекстуальних діалогів, розуміння інтенцій користувачів і забезпечення релевантних відповідей, чатботи стали значним інструментом у розробці високоякісних віртуальних асистентів.

Актуальність вивчення концепцій створення віртуальних помічників на базі чатботів зумовлена кількома сучасними науковими та прикладними тенденціями:

1. Спостерігається постійне зростання інтересу до технологій ШІ та їх інтеграції в практичну сферу. Значна частина наукових досліджень нині сфокусована на вдосконаленні алгоритмів NLP та ML, що має вирішальне значення для підвищення когнітивних можливостей систем.
2. Бізнес демонструє дедалі більший запит на впровадження віртуальних помічників для оптимізації різноманітних процесів, зокрема клієнтського сервісу, маркетингових операцій та внутрішніх комунікацій.
3. Розвиток персоналізованих сервісів і користувацьких інтерфейсів робить віртуальних помічників ключовим елементом для забезпечення комфорту й ефективності взаємодії людей з інформаційними платформами (Недашківська та ін., 2023).

Окрім цього, дослідження концептуальних аспектів проектування віртуальних помічників, зокрема тих, що базуються на чатботах, має потенціал бути особливо релевантним для діяльності кафедр чи наукових установ, які спеціалізуються на ШІ, комп'ютерних науках, інформаційних технологіях або лінгвістиці. Аналіз теоретичних засад створення цих систем сприятиме розвитку знань у міждисциплінарній сфері досліджень та матиме вагоме практичне значення для розробки інноваційних технологічних рішень.

Постановка проблеми. Попри значний прогрес у розробці чатботів, створення повноцінних і ефективних віртуальних помічників є складним науково-практичним завданням. Наявні рішення часто стикаються з труднощами в розумінні складних запитів користувачів, підтримці тривалих і контекстуальних діалогів, обробці неструктурованої інформації та адекватній реакції на непередбачувані ситуації. Актуальність цієї проблеми полягає в потребі розробки нових концептуальних підходів, методів й архітектур, які дозволять підвищити інтелектуальні можливості віртуальних помічників, зробити їх гнучкішими, адаптивнішими та орієнтованими на потреби користувачів. Вирішення цієї проблеми має важливе практичне значення для оптимізації багатьох сфер діяльності, таких як обслуговування клієнтів, освіта, медицина, електронна комерція та управління інформацією, що забезпечить підвищення продуктивності, зниження витрат і покращення користувацького досвіду.

У статті застосовано комплекс наукових методів для досягнення поставленої мети. На першому етапі було проведено контент-аналіз наукових публікацій за період 2022–2025 рр., що відображає найбільш інтенсивний розвиток технологій ШІ та чатботів, зокрема в контексті появи та вдосконалення трансформерних архітектур. Для аналізу було відібрано публікації за ключовими словами «віртуальні помічники», «чатботи», «обробка природної мови», «машинне навчання» та їхніми англомовними еквівалентами. Основна увага приділялась виявленню домінуючих концепцій розроблення віртуальних помічників, аналізу використовуваних технологій та визначенню ключових тенденцій розвитку галузі.

Наступним етапом було використання порівняльного аналізу різноманітних архітектур нейронних мереж (RNN, LSTM, Transformer) та методів машинного навчання. Крім того, було застосовано системний аналіз для розгляду віртуальних помічників як інтегрованих систем, що включають взаємопов'язані модулі обробки природної мови (відповідальні за розуміння та генерацію тексту), машинного навчання (що забезпечують навчання та прийняття рішень) та баз знань (для зберігання та доступу до інформації). У межах системного аналізу досліджувалися особливості інтеграції цих модулів, їхній вплив на загальну функціональність віртуальних помічників та ефективність виконання поставлених завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні роки характеризуються значною активністю дослідників у галузі розроблення чатботів та віртуальних помічників. Серед ключових напрямів можна виокремити дослідження вдосконалення архітектур нейронних мереж, зокрема трансформерних моделей, які продемонстрували значний прогрес у розумінні контексту та генеруванні природної мови (Kumar & Yadav, 2023). Активно вивчаються методи навчання з підкріпленням для поліпшення здатності чатботів вести діалоги та приймати рішення (Зозуля, Трегуб, Телелим, 2025). Значна увага приділяється розробленню ефективніших механізмів обробки намірів користувачів (intent recognition) та вилучення сутностей (entity extraction) з неструктурованих текстових даних (Александрова, 2024).

Незважаючи на ці досягнення, немало питань досліджено недостатньо. Зокрема, проблема забезпечення емоційного інтелекту віртуальних помічників, їхньої здатності розуміти та адекватно реагувати на емоції користувачів все ще потребує глибокого вивчення. Також актуальним є питання підвищення здатності чатботів до навчання в умовах обмеженої кількості даних (few-shot learning) та їхньої адаптації до нових доменів знань. Окрема проблема — забезпечення прозорості й пояснюваності рішень, прийнятих віртуальними помічниками, особливо в критично важливих застосуваннях.

Ця стаття зосереджується на дослідженні концептуальних основ розроблення віртуальних помічників, акцентуючи на інтеграції різних підходів машинного навчання та обробки природної мови для створення більш інтелектуальних і людиноподібних діалогових систем. Особливу увагу буде приділено

аналізу можливостей використання передових архітектур нейронних мереж для поліпшення розуміння контексту та генерування зв'язних і релевантних відповідей.

Мета статті — концептуальне дослідження підходів до створення інтелектуальних віртуальних помічників на базі чатботів, які використовують сучасні методи обробки природної мови та машинного навчання. Стаття аналізує актуальні тенденції та виявляє перспективні напрями в розробці архітектур, методів навчання та стратегій діалогової взаємодії, що сприяють створенню ефективніших, контекстуально обізнаніших й орієнтованих на користувача віртуальних помічників. На відміну від існуючих оглядів, які часто зосереджуються на конкретних технологіях або застосуваннях, ця розвідка акцентує на основних концепціях і принципах, що перебувають в основі створення віртуальних помічників нового покоління. Крім того, стаття окреслює потенційні напрями для подальших досліджень у цій динамічній галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток віртуальних помічників тісно пов'язаний із прогресом у створенні чатботів — програм, що імітують спілкування з людиною. Досліджуючи шлях від перших спроб до сучасних інтелектуальних систем, можна означити кілька важливих етапів, котрі стали фундаментом для появи складних віртуальних асистентів.

Перші чатботи, що виникли в середині ХХ ст., ґрунтувалися на чітко визначених правилах і попередньо заданих шаблонах відповідей. Одним із найвідоміших таких прикладів була система ELIZA (Killgrove, 2025), яка моделювала розмову з психотерапевтом за допомогою простих шаблонів і перефразування висловлювань користувача. Хоча ці системи могли створювати ілюзію розуміння в межах обмеженого контексту, їхні можливості суттєво обмежувалися відсутністю справжнього аналізу мови та неспроможністю реагувати на нестандартні запити. Основним принципом таких чатботів було зіставлення вхідних фраз із доступними шаблонами й надання заздалегідь підготовленої відповіді.

З розвитком технологій машинного навчання наприкінці ХХ та на початку ХХІ ст. з'явилося нове покоління чатботів. Вони базувалися на статистичних методах і базових алгоритмах машинного навчання, які дозволяли аналізувати вхідні дані та підбирати заготовлені відповіді. До таких чатботів належать ті, що використовували приховані марковські моделі (Hidden Markov Models) чи прості нейронні мережі для визначення намірів користувача та пошуку відповідей у базі знань. Основний підхід полягав у навчанні моделей на великих текстових масивах, щоб знаходити статистичні закономірності в мові та встановлювати взаємозв'язок між запитом і відповіддю.

На сучасному етапі розвитку чатботів домінують методи глибокого навчання із застосуванням складних нейронних мереж. Серед них особливе місце посідають рекурентні нейронні мережі (RNN), моделі довгої короткочасної пам'яті (LSTM), згорткові нейронні мережі (CNN) та трансформерні архітектури. Ці моделі дозволяють обробляти складні мовні структури, розуміти контекст, генерувати більш природні й логічно пов'язані відповіді, а також ефективно навчатися

на великих обсягах неструктурованих даних. Головна ідея сучасних чатботів полягає у створенні багаторівневих нейронних мереж, які можуть самостійно освоювати складні мовні представлення й будувати семантичні зв'язки, що надає змогу краще розуміти запити користувачів та забезпечувати більш точні й релевантні відповіді.

Еволюція чатботів природно спричинила виникнення концепції віртуальних помічників. Якщо ранні чатботи були переважно орієнтовані на ведення бесіди, то віртуальні помічники є складнішими системами, що поєднують можливості чатбота зі здатністю виконувати конкретні завдання, отримувати доступ до інформації з різних джерел, інтегруватися з іншими сервісами та пам'ятати контекст попередніх взаємодій. Концепція віртуального помічника передбачає створення інтелектуального агента, здатного не лише розуміти та відповідати на питання, але й проактивно допомагати користувачеві у вирішенні його завдань, надаючи персоналізовану підтримку та автоматизуючи рутинні процеси. Відтак, чатбот є ключовим компонентом віртуального помічника, що відповідає за діалогову взаємодію, але сам віртуальний помічник є ширшим поняттям, що охоплює інтеграцію різноманітних функціональних можливостей та знань.

Розроблення ефективних віртуальних помічників, що базуються на чатботах, є складним завданням, яке потребує інтеграції різноманітних концепцій та технологій. Серед найважливіших можна виокремити обробку природної мови (NLP), машинне навчання (ML), архітектури нейронних мереж та можливості інтеграції із зовнішніми системами.

Обробка природної мови є фундаментальною для забезпечення здатності віртуальних помічників розуміти та генерувати людську мову. Ключові підзадачі NLP, що використовуються в розробленні чатботів, передбачають:

- **Розуміння намірів користувача (Intent Recognition).** Цей процес полягає у визначенні мети або бажання, яке стоїть за запитом користувача. Моделі класифікації використовуються для віднесення вхідного тексту до одного з попередньо визначених намірів (наприклад, «замовити товар», «дізнатися про доставку», «змінити особисті дані»).
- **Вилучення сутностей (Entity Extraction).** Сутності — це ключові інформаційні елементи в запиті користувача, які необхідні для виконання наміру. Наприклад, у запиті «Замовити синю футболку розміру L» сутностями є «синю» (колір), «футболку» (тип товару) та «L» (розмір). Методи вилучення сутностей допомагають ідентифікувати та класифікувати ці елементи.
- **Аналіз контексту та збереження стану діалогу.** Для підтримки змістовних розмов віртуальний помічник повинен враховувати попередні репліки користувача та свій власний внесок у діалог. Механізми управління контекстом дозволяють зберігати інформацію про хід бесіди та використовувати її для коректної інтерпретації наступних запитів, подолання неоднозначностей та підтримки когерентності відповідей.
- **Генерація природної мови (Natural Language Generation, NLG).** Після обробки запиту та визначення необхідної дії, система повинна сформулювати

відповідь природною й зрозумілою мовою. Методи NLG використовуються для перетворення структурованих даних або внутрішніх представлень у текстові висловлювання, враховуючи граматичні правила, лексику та стиль спілкування.

Машинне навчання відіграє ключову роль у навчанні чатботів здатності розуміти мову, приймати рішення та адаптуватися до нових ситуацій. Основні парадигми машинного навчання, що застосовуються в цій галузі, включають:

- **Навчання з учителем (Supervised Learning).** Використовується для завдань класифікації (наміри, тональність) та регресії (оцінка). Моделі навчаються на розмічених даних, що складаються з пар «запит–правильна відповідь» або «запит–мета».
- **Навчання без учителя (Unsupervised Learning).** Може застосовуватися для виявлення прихованих закономірностей у великих обсягах нерозмічених текстових даних, наприклад, для кластеризації тем або виявлення семантично схожих фраз.
- **Навчання з підкріпленням (Reinforcement Learning, RL).** Застосовується для оптимізації діалогових стратегій. Агент (чатбот) взаємодіє із середовищем (користувачем) та отримує винагороду або штраф за свої дії. Мета RL полягає в навчанні такої стратегії поведінки, яка максимізує очікувану винагороду (наприклад, успішне виконання завдання користувача).
- **Методи transfer learning та fine-tuning для адаптації моделей.** Полягають у використанні попередньо навчених на великих корпусах даних мовних моделей (наприклад, BERT, GPT) та їхнього подальшого донавчання на специфічних для конкретного віртуального помічника даних. Це дозволяє значно скоротити обсяг необхідних навчальних даних та підвищити якість роботи моделі.

Сучасні віртуальні помічники значною мірою покладаються на складні архітектури нейронних мереж.

Рекурентні нейронні мережі (RNN) та їхні варіації (LSTM, GRU) були одними з перших успішних архітектур для обробки послідовностей, таких як текст. LSTM та GRU вирішують проблему зникнення градієнта, що дозволяє їм краще запам'ятовувати довгі залежності в тексті та враховувати контекст.

Наступними є трансформерні мережі та механізми уваги (Attention Mechanisms). Вони, завдяки механізмам уваги, дозволяють моделі зважувати важливість різних частин вхідної послідовності при обробці інформації. Такі архітектури, як Transformer, BERT та GPT, продемонстрували вражаючі результати в різних завданнях NLP та стали основою для багатьох сучасних віртуальних помічників.

Концепції мереж пам'яті (Memory Networks) та графів знань (Knowledge Graphs) використовуються для інтеграції зовнішніх знань у моделі чатботів. Графи знань представляють інформацію у вигляді взаємопов'язаних сутностей, що дозволяє віртуальним поміщикам отримувати доступ до структурованих

даних та використовувати їх для надання точніших та інформативніших відповідей, а мережі пам'яті надають механізми для читання, запису та використання інформації із зовнішньої пам'яті.

Для виконання реальних завдань віртуальні помічники часто потребують інтеграції з різними зовнішніми системами та базами даних через API (Application Programming Interface). Це дозволяє їм отримувати актуальну інформацію, виконувати дії (наприклад, оформлювати замовлення, бронювати квитки), а також персоналізувати взаємодію з користувачем на основі даних з CRM (Customer Relationship Management) та інших систем. Механізми пошуку та відбору інформації з баз знань (knowledge retrieval) є важливими для надання користувачам точних та релевантних відповідей на їхні запитання.

Розуміння й ефективне застосування цих ключових концепцій та технологій є визначальним для успішного розроблення інтелектуальних віртуальних помічників на основі чатботів.

Виконаний аналіз концептуальних підходів дозволяє виявити немало ключових результатів та закономірностей у сфері розроблення віртуальних помічників на основі чатботів.

Одним з головних підсумків дослідження є чітке простежування еволюції від простих чатботів, що базувалися на правилах та шаблонах, до сучасних інтелектуальних систем, котрі використовують складні архітектури нейронних мереж й передові методи машинного навчання. Перехід до моделей глибокого навчання, особливо трансформерних мереж, забезпечив суттєвий прогрес у здатності віртуальних помічників розуміти складний контекст, обробляти довгі послідовності й генерувати більш зв'язні та людиноподібні відповіді.

Слід відзначити критичну важливість технологій обробки природної мови для ефективного функціонування віртуальних помічників. Удосконалення методів розуміння потреб користувача, виокремлення сутностей, аналізу контексту та генерації природної мови є ключовими чинниками, що визначають якість та функціональність діалогової взаємодії. Розвиток контекстно-залежних моделей та механізмів управління діалогом дозволяє створювати більш інтерактивні й змістовні розмови.

Сучасні дослідження засвідчують зростаючу важливість персоналізації та адаптивності віртуальних помічників. Здатність системи враховувати індивідуальні потреби, переваги та історію взаємодій з користувачем є ключовим чинником для підвищення його задоволеності й ефективності використання помічника. Методи transfer learning та fine-tuning відіграють важливу роль в адаптації загальних моделей до специфічних доменів і завдань.

Постійний розвиток у галузі обробки природної мови й машинного навчання є рушійною силою еволюції чатботів до повноцінних віртуальних асистентів, здатних виконувати дедалі складніші та різноманітніші завдання.

Авторська інтерпретація в межах цього дослідження полягає в концептуальному обґрунтуванні значущості використання специфічних баз знань для навчання віртуальних помічників з метою підвищення якості їхньої допомоги

у вузькоспеціалізованих галузях. На відміну від підходів, що орієнтуються на універсальні моделі знань, ця розвідка підкреслює переваги глибокої інтеграції віртуальних помічників з профільними інформаційними ресурсами, такими як бібліотечні фонди, спеціалізовані каталоги або галузеві бази даних. Це відкриває шлях до створення асистентів, які володіють експертними знаннями в конкретній предметній сфері та здатні надавати висококваліфіковану підтримку користувачам у їхніх запитах.

Наукова новизна дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні концепції персоналізації взаємодії з віртуальними помічниками в результаті запам'ятовування індивідуальних стилів та вподобань користувачів у контексті спеціалізованих знань. Пропонований підхід передбачає розробку механізмів, що дозволяють віртуальному помічнику адаптувати свої рекомендації та відповіді на основі попередніх взаємодій користувача з конкретною базою знань (наприклад, історія пошуку в бібліотечному каталозі). Введення елементу глибокої персоналізації в контексті спеціалізованих віртуальних помічників є новим кроком у науковому дискурсі, оскільки це значно підвищує релевантність та ефективність їхньої допомоги, роблячи взаємодію більш інтуїтивною й орієнтованою на потреби конкретного користувача в межах певної галузі знань, прикладом чого є поліпшений підбір літератури в бібліотеці.

Висновки. Отримані в ході дослідження результати підтверджують загальну тенденцію розвитку віртуальних помічників на основі чатботів у напрямі інтелектуалізації, розширення функціональності та підвищення рівня взаємодії з користувачем. Еволюція від простих скриптових систем до складних нейронних мереж відображає значний прогрес у здатності машин розуміти та генерувати природну мову, а також виконувати різноманітні завдання.

Відповідно до аналізу, ключовими рушійними силами цього прогресу є досягнення в галузі глибокого навчання та обробки природної мови. Трансформерні архітектури, зокрема, мали революційний вплив на якість розуміння контексту й генерації тексту, відкриваючи нові можливості для створення більш змістовних та людиноподібних діалогів. Водночас інтеграція віртуальних помічників із зовнішніми знаннями й системами є критично важливою для їхньої здатності надавати точну інформацію та виконувати практичні дії.

Особливу увагу слід приділити зростаючій ролі навчання з підкріпленням в оптимізації діалогових стратегій. Цей підхід дозволяє навчати віртуальних помічників вести ефективніші розмови, враховуючи довгострокові цілі та задоволеність користувача, що є важливим кроком до створення справді корисних і зручних асистентів. Тенденція до персоналізації й адаптивності також є значущою, оскільки вона спрямована на підвищення релевантності та зручності взаємодії для кожного окремого користувача.

Теоретична значущість проведеного дослідження полягає у виявленні ключових концептуальних основ розроблення віртуальних помічників, що може слугувати базою для подальших наукових розробок у цій галузі. Практичне

значення полягає в наданні структурованої інформації для розробників та дослідників, що працюють над створенням нових поколінь віртуальних помічників.

Перспективи подальших досліджень. Здійснене дослідження виявило немало перспективних напрямів для подальшого розвитку концепцій розроблення віртуальних помічників на основі чатботів. Серед найбільш актуальних можна означити підвищення емоційного інтелекту віртуальних помічників, що полягає в розробленні методів для глибшого розуміння та адекватної реакції на емоційний стан користувачів, а це є важливим кроком до створення більш емпатичних та людиноорієнтованих діалогових систем. Дослідження в цій сфері можуть вміщувати аналіз тональності, розпізнавання емоцій за текстом та голосовими характеристиками, а також генерацію емоційно забарвлених відповідей.

У критично важливих застосуваннях віртуальних помічників (наприклад, у медицині чи фінансах) зростає потреба в розумінні того, як саме система прийшла до певного рішення. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розроблення методів, які дозволять віртуальним помічникам пояснювати свої дії користувачам.

Підтримка тривалих і складних діалогів, врахування великого обсягу контексту та плавне переключення між темами залишаються складними завданнями. У цьому напрямі дослідження можуть бути зосереджені на розробленні нових архітектур та методів управління станом діалогу.

Розширення можливостей віртуальних помічників у результаті обробки та генерації не лише тексту, але й зображень, аудіо та відео, відкриває нові перспективи для більш природної та багатогранної взаємодії.

З поширеністю віртуальних помічників виникають важливі питання щодо приватності даних, безпеки, потенційних упереджень у моделях та впливу на суспільство. Подальші дослідження повинні враховувати ці аспекти для забезпечення відповідального та етичного розвитку технології.

Ці напрями досліджень мають значний потенціал для подальшого вдосконалення концепцій розроблення віртуальних помічників на основі чатботів та розширення їхніх можливостей у різних сферах людської діяльності.

Список посилань

- Александрова, Ю. В. (2024). Штучний інтелект: корисна технологія або небезпечна тенденція? В *Інноваційні практики наукової освіти: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 11–16 грудня 2024 року)* (с. 30–33). Інститут обдарованої дитини НАПН України. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743965/1/iv-vseukrayinska-naukovo-praktichna-konferenciya-innovaciyni-praktiki-naukovoyi-osviti_publications.pdf
- Зозуля, Н. Ю., Трегуб, А. М., & Телелим, І. В. (2025). Роль штучного інтелекту у розвитку соціальних комунікацій: виклики та перспективи. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*, 2(1), 141–145. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.1.2/23>

- Недашківська, Т. Є., Шепя, Н. С., & Лещенко, А. В. (2023). Перспективи використання віртуальних асистентів та інших інтелектуальних систем у процесі вивчення філологічних дисциплін. *Вісник науки та освіти*, 11(17), 1509. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/70898>
- Killgrove, K. (2025, January 18). "ELIZA," the world's 1st chatbot, was just resurrected from 60-year-old computer code. *Live Science*. <https://www.livescience.com/technology/eliza-the-worlds-1st-chatbot-was-just-resurrected-from-60-year-old-computer-code>
- Kumar, N., & Yadav, S.C. (2023). Comprehensive analysis of deep learning based text classification models and applications. *International Journal of Applied Science and Engineering*, 20(3), 1–11. [https://doi.org/10.6703/IJASE.202309_20\(3\).002](https://doi.org/10.6703/IJASE.202309_20(3).002)

References

- Aleksandrova, Yu. V. (2024). Artificial intelligence: a useful technology or a dangerous trend? In *Innovative practices of scientific education: materials of the IV All-Ukrainian scientific and practical conference* (Kyiv, December 11–16, 2024) (pp. 30–33). Institute of Gifted Child of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743965/1/iv-vseukrayinska-naukovo-praktichna-konferenciya-innovaciyni-praktiki-naukovoyi-osviti_publications.pdf [In Ukrainian].
- Zozulia, N. Yu., Trehub, A. M., & Telelym, I. V. (2025). The role of artificial intelligence in the development of social communications: challenges and prospects. *Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Philology. Journalism*, 2(1), 141–145. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.1.2/23> [In Ukrainian].
- Nedashkivska, T. Ye., Shepa, N. S., & Leshchenko, A. V. (2023). Prospects for the use of virtual assistants and other intelligent systems in the process of studying philological disciplines. *Bulletin of Science and Education*, 11(17), 1509. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/70898> [In Ukrainian].
- Killgrove, K. (2025, January 18). "ELIZA," the world's 1st chatbot, was just resurrected from 60-year-old computer code. *Live Science*. <https://www.livescience.com/technology/eliza-the-worlds-1st-chatbot-was-just-resurrected-from-60-year-old-computer-code> [In English].
- Kumar, N., & Yadav, S. C. (2023). Comprehensive analysis of deep learning-based text classification models and applications. *International Journal of Applied Science and Engineering*, 20(3), 1–11. [https://doi.org/10.6703/IJASE.202309_20\(3\).002](https://doi.org/10.6703/IJASE.202309_20(3).002) [In English].

Надійшла до редколегії 20.12.2024

<https://doi.org/10.31516/2410-5333.067.20>¹

УДК 004.9:35.07

В. В. Гришин

аспірант, Харківська державна академія культури, м. Харків, Україна

vgryshin@ukr.net

<https://orcid.org/0009-0004-8912-986X>

ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЕЛЕКТРОННИМ ДОКУМЕНТООБІГОМ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Стаття присвячена дослідженню проблематики формування сучасної моделі системи управління електронним документообігом в органах державної влади. Проаналізовано існуючі системи управління електронним документообігом в органах державної влади та визначено певні недоліки їх функціонування: слабкий рівень інтеграції з іншими системами управління, дублювання процесів електронного документообігу, недостатньо високий рівень безпеки існуючих систем документообігу тощо. У статті наголошується на важливості створення ефективної системи управління електронним документообігом в органах державної влади, для чого спочатку необхідно розробити її модель. Здійснено науковий аналіз основних складових системи управління, окреслено її структуру, функції та виявлено вимоги стосовно її інтеграції з існуючими системами управління в органах державної влади. На основі проведеного наукового аналізу та вивчення наукових досліджень щодо створення моделей системи управління запропоновано власну модель системи управління електронним документообігом в органах державної влади.

Ключові слова: *електронний документообіг, державно-владні структури, система управління, модель, державне управління, інформаційна безпека.*

V. Hryshyn

postgraduate student, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, Ukraine

FORMATION OF A MODEL OF ELECTRONIC DOCUMENT MANAGEMENT SYSTEM IN STATE AUTHORITY BODIES

The relevance of the research topic is due to the need to form an effective model of the electronic document management system in state authorities, because existing management systems face a number of challenges and threats, as a result of which they lose their effectiveness. That is why the formation of an adaptive and effective model of the electronic document management system will allow to a large extent to modernize the management of electronic document management in state authorities and will contribute to increasing transparency and openness in their activities.

The purpose of the article is to study the theoretical aspects of the formation of a model of the electronic document management system in state authorities and to develop practical aspects of its formation to ensure transparency, speed, efficiency and security of management in this area.

The methodology is determined by its purpose and covers a range of general scientific and special methods of scientific knowledge. In particular, the author succeeded

¹ This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

in achieving the set goal in the course of the study using the methods of analysis, synthesis, induction, deduction, modeling.

The results. As a result of the research, the theoretical aspects of the formation of an electronic document management system in state authorities were outlined, existing electronic document management systems in state authorities were analyzed, existing problems of their implementation and functioning were identified, as a result of which an authorial model of an electronic document management system in state authorities was formed, the implementation of which will allow achieving greater efficiency in electronic document management at the state level.

The scientific novelty. The novelty of the study is manifested in the proposed authorial model of an electronic document management system in state authorities, the implementation of which will allow achieving greater efficiency in public administration.

The practical significance. The model of an electronic document management system proposed by the author can be used in the development and implementation of electronic document management systems in state authorities in Ukraine. Its implementation will allow achieving a significantly higher level of efficiency of electronic document management, both at the level of the body in which it will be implemented, and at the state level, where electronic document management takes place between different government bodies.

Conclusions. The existing problems of the functioning of electronic document management systems in government bodies can be solved by implementing the authorial model of the management system in this area, because the proposed model has the potential to improve the quality of management decisions and more effectively implement electronic document management in government structures.

Keywords: *electronic document management, state and government structures, management system, model, public administration, information security.*

Актуальність теми дослідження, а саме формування моделі системи управління електронним документообігом в органах державної влади, зумовлюється необхідністю вдосконалення управлінських процесів відповідно до сучасних вимог. За умов ефективного функціонування системи документообігу в державних органах забезпечується прозорість, відкритість та підзвітність державного управління, досягається оптимальний рівень обробки інформації, скорочуються часові та ресурсні витрати. Зважаючи на сучасні тенденції розвитку нашої держави, які проявляються в цифровізації державного управління, упровадженні електронного урядування, орієнтації на європейські стандарти тощо, актуалізується потреба у створенні ефективної та адаптивної моделі управління електронним документообігом на шляху до підвищення ефективності публічного управління.

Постановка проблеми, її актуальність і зв'язок із важливими практичними завданнями, значення вирішення проблеми.

Проблематика ефективної організації електронного документообігу в органах державної влади завжди була і є актуальною, адже за сучасних умов цифрової трансформації та реформування системи управління в органах державної влади електронний документообіг стикається з низкою проблем: відсутність

єдиних стандартизованих правил обробки та зберігання електронних документів, низький рівень інтеграції між системами документообігу різних органів влади, їх технічна несумісність між собою, низький рівень цифрової компетентності державних службовців, недосконалість правової основи організації та здійснення електронного документообігу, а також проблематика втрати даних чи їх незбереження в системі електронного документообігу. Усі ці фактори значно ускладнюють ефективність електронного документообігу, призводячи до затримок у прийнятті управлінських рішень, зниження ефективності комунікації між різними органами державних структур, перешкоджаючи досягненню вищого рівня прозорості та підзвітності влади. Зважаючи на це, формування цілісної та адаптивної моделі системи управління електронним документообігом є важливим кроком на шляху до вирішення наявних проблем здійснення електронного документообігу в органах державної влади, а також забезпечення ефективної, стабільної та відкритої державно-владної діяльності в цифрову еру.

Доцільність формування цілісної та адаптивної моделі системи управління електронним документообігом зумовлюється також і тим, що наявна практика впровадження систем електронного документообігу в органах державної влади є неоднозначною, фрагментарною та непослідовною, що призводить до неефективності її функціонування. Саме тому варто сформувати таку модель системи управління електронним документообігом в органах державної влади, упровадження якої на практиці дозволить досягти успіху в контексті оптимізації процесів електронного документообігу, підвищення його оперативності, а також якості прийнятих управлінських рішень. Крім того, це дозволить ефективно зберігати та поширювати електронні документи, удоступнюючи їх для всіх користувачів системи електронного документообігу. Загалом слід відзначити, що розробка ефективної моделі системи управління електронним документообігом — це важливе практичне завдання, вирішення якого дозволить вивести державне управління в Україні на якісно новий рівень.

Останні дослідження та публікації, виокремлення невирішених раніше питань; частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Останнім часом помітним чином активізувались дослідження систем управління електронним документообігом як в державних, так і в приватних структурах. Зокрема, останні розвідки присвячуються специфіці розвитку та впровадження цих систем під впливом цифровізації. У статті О. Білика (2023) висвітлюються теоретичні та практичні аспекти реалізації сучасних підходів до впровадження електронного документообігу в систему державного управління в Україні, окреслюються переваги та недоліки останніх. Крім цього, автор приділяє значну увагу застосуванню сучасних інформаційних технологій для оптимізації систем електронного документообігу в управлінні. Наукове дослідження С. Ващенко, І. Гагаріної та Ю. Ярошук (2024) присвячується впровадженню та вдосконаленню системи електронного документообігу в державному управлінні, зокрема і з використанням сучасних цифрових технологій. Зарубіжні науковці Р. Карашевський, П. Моджинський та Я. Моджинська (Karaszewski et al., 2021),

досліджуючи можливості використання технології блокчейн в управлінні установами державного сектору, приділяють увагу й впровадженню цієї технології і в системах електронного документообігу таких установ.

Немало досліджень присвячується також формуванню моделей систем управління електронним документообігом. Зокрема, Є. Гончаренко (2023) у своїй статті досліджує сучасні моделі й методи проєктування та реалізації систем електронного документообігу. Особливу увагу автор зосереджує на пропрієтарних системах електронного документообігу, таких як Microsoft SharePoint, АСКОД та Alfresco. При цьому автор відзначає, що їх розробники надають перевагу універсальним підходам до створення таких систем, включаючи до них конструктори для створення власних форм звітності, зважаючи на індивідуальну специфіку користувача. Однак, незважаючи на детальний аналіз функціоналу пропрієтарних систем, автор приділяє недостатньо уваги інтеграції цих систем в органах державної влади. Такі українські науковці, як О. Данилко, К. Суркова та Т. Тернавська (2025) розробили та запропонували впровадження моделі електронного документообігу закладу вищої освіти. Однак ця модель у її запропонованому вигляді не може бути використана в державних структурах, адже потребує адаптації та пристосування. Зарубіжні дослідники Ф. Файкуніса, Е. Нугрохо та П. Сантоза (Faiqunisa, Nugroho, Santosa, 2013) у своїй статті також висвітлили формування моделі системи електронного документообігу, однак зосередившись не на органах державної влади, а на приватних структурах. Це помітним чином ускладнює її застосування в публічному управлінні та вимагає складної роботи в контексті її адаптації до впровадження в органах державної влади. Це свідчить про те, що проблематика формування моделі системи управління електронним документообігом в органах державної влади, зокрема в українських, ще не була досліджена належним чином, а наявні розвідки стосуються більшою мірою приватних структур, а тому їх результати не можуть бути використані для вдосконалення електронного документообігу в органах державної влади.

Мета статті — обґрунтувати теоретичні аспекти формування моделі системи управління електронним документообігом в органах державної влади та розробити модель системи управління електронним документообігом в органах державної влади, на прикладі місцевих державних структур з урахуванням практичних підходів до створення аналогічних моделей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, потреба забезпечити ефективне управління електронними документами призвела до створення у 80-х рр. ХХ ст. перших систем електронного документообігу (далі — СЕД). Під ними зазвичай розуміють організаційно-технічні системи, за допомогою яких забезпечується процес створення, управління доступом та поширення електронних документів у комп'ютерних мережах, а також відбувається контролювання переміщення потоків документів в установах та організаціях (Політанський, 2021, с. 24).

Станом на сьогодні в органах державної влади України використовуються різноманітні системи електронного документообігу, найбільш поширеними серед яких є наступні (табл. 1). Кожна з них має як свої переваги, так і недоліки, наявність яких також відображена нижче.

Табл. 1.

**Аналіз сучасних систем управління електронним документообігом
в органах державної влади**

Система управління електронним документообігом	Переваги від запровадження в державних органах	Недоліки запровадження в державних органах
АСКОД	– набула найбільшого поширення в державних органах; – є відповідною українським стандартам документообігу; – підтримка КЕП, контроль виконання доручень.	– застарілий інтерфейс; – невисокий рівень адаптивності, що може спричиняти певні проблеми при її запровадженні в окремих органах державної влади; – потребує додаткових ресурсів для взаємодії з державними реєстрами та інтеграції з іншими системами
Megapolis.DocNet	– наявність зручного сучасного інтерфейсу; – можливість мобільного доступу; – високий рівень автоматизації процесів; – можливість роботи зі зверненнями громадян.	– потребує технічної адаптації відповідно до специфіки структури конкретного органу влади; – доволі висока вартість запровадження; – необхідність навчання персоналу навичкам роботи із цією системою електронного документообігу.
ДОК ПРО	– доволі широкий спектр можливих налаштувань; – легко інтегрується з кадровими та фінансовими системами; – надає змогу створювати складні маршрути документів.	– доволі низькі можливості для інтеграції з державними інформаційними системами; – необхідність додаткового технічного налаштування «під замовника».
СЕД ОБВ	– забезпечує міжвідомчий обмін електронними документами; – відповідає вимогам Кабінету Міністрів України; – дозволяє скоротити час доставки та обробки документів.	– не може бути застосована для здійснення внутрішнього документообігу в органах державної влади; – низький рівень адаптивності; – залежність від підключення інших державних структур.

Джерело: розроблено авторами на основі дослідження даних з (Овсієнко, 2022; Банторіна, 2019; Патряк, 2020).

Тож, як видно з таблиці 1, жодна з наявних нині систем електронного документообігу в Україні не є ідеальною, крім переваг кожна з них має і недоліки. Якщо ж здійснити SWOT-аналіз функціонування систем електронного документообігу в органах державної влади, то можна помітити наступне (рис. 1).

Рис. 1. SWOT-аналіз функціонування систем електронного документообігу в органах державної влади.

Джерело: розроблено авторами на основі дослідження даних (Гаркуша, 2020; Ясінська, 2022).

Виникає необхідність створення нової, ефективнішої моделі системи управління електронним документообігом в органах державної влади. Під моделлю управління прийнято розуміти подання об'єкта управління, управлінської системи або ідеї в деякій певній умовній формі. Зокрема, як відзначає О. Євтушенко, модель є представленням об'єкта, системи чи поняття (ідеї) в певній формі, яка є відмінною від форм, які існують у реальності (Євтушенко, 2014, с. 27). Тож, модель є передусім спрощеним уявленням реального об'єкта чи явища, що зберігає його основні, суттєві особливості. Значення моделі управління зводиться до того, що вона надає змогу виявити, здійснити опис та проаналізувати основні складові та їх взаємозв'язки в системі управління, зробити прогноз щодо функціонування останньої, а також визначити напрями вдосконалення її функціонування. У контексті електронного документообігу в органах державної влади в Україні така модель системи управління дозволить не тільки

досягти більшої ефективності управління в цій сфері, а й забезпечити прозорість, ефективність та швидкість документообігу в органах влади.

Тож, розглянувши й здійснивши аналіз ряду літературних джерел стосовно формування моделей систем управління електронним документообігом, наявні системи електронного документообігу в органах державної влади, а також здійснивши SWOT-аналіз функціонування систем електронного документообігу в органах державної влади, було розроблено наступну модель системи управління електронним документообігом в органах державної влади (рис. 2).

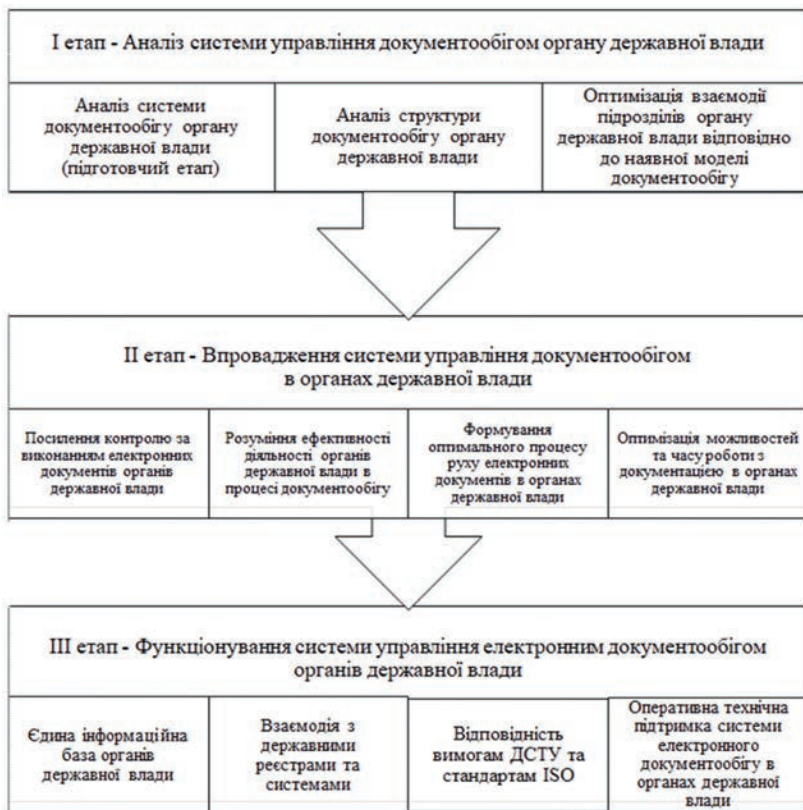

Рис. 2. Модель системи управління електронним документообігом в органах державної влади.

Джерело: розроблено авторами на основі дослідження даних (Данилко, Суркова, Тернавська, 2025).

Розглянемо кожен з етапів детальніше.

І етап — Аналіз системи управління документообігом органу державної влади:

1. Аналіз існуючої системи електронного документообігу в органі державної влади (підготовчий етап):

- дослідження організаційної структури органу державної влади;
- визначення підрозділів, які проводять роботу з документами, встановлення ієрархії останніх та розподілу їх повноважень у процесі документообігу, визначення кола виконавців, які відповідають за його здійснення;
- формування відповідної моделі системи управління електронним документообігом в органі державної влади.

2. Аналіз структури електронного документообігу органу державної влади:

- аналіз розподілу документів відповідно до їх типів: вхідні, вихідні, внутрішні, розпорядчі акти, звернення громадян тощо;
- аналіз окремих груп документів в органах державної влади.

3. Оптимізація взаємодії підрозділів органів державної влади відповідно до існуючої в них системи документообігу:

- дослідження організаційних структур органів влади стосовно руху вхідних, вихідних та внутрішніх документів;
- формування та опрацювання зв'язків всіх підрозділів органу державної влади;
- аналіз ефективності зв'язків відповідно до кожного з різновидів організаційної структури, яка була спроектована;
- здійснення підсумкової оцінки розроблених заходів та аналіз можливості їх реалізації в органах державної влади (Данилко та ін., 2025, с. 1016).

II етап — Впровадження системи управління електронним документообігом в органах державної влади:

1. Вдосконалення контролю за виконанням документів:

- посилення рівня виконавської дисципліни в процесі документообігу органів державної влади;
- формування ефективної системи сповіщень про закінчення строків розгляду документа та прийняття відповідного рішення по ньому відповідним виконавцем.

2. Розуміння ефективності діяльності органів державної влади в процесі документообігу легко здійснити відповідно до звітів, які відображають повну картину ефективності діяльності як окремих підрозділів і працівників органів державної влади, так і самих органів влади загалом.

3. Формування оптимального шляху руху документів в органі державної влади передбачає створення окремих маршрутів документів в органах державної влади та розрахунок оптимального шляху руху останніх як усередині органу влади, так і в процесі зовнішнього документообігу.

4. Оптимізація часу та можливостей роботи з документацією полягає в скороченні часових затрат на обробку та реєстрацію, а також уникнення помилок, що можуть мати місце в процесі заповнення реквізитів документа (запровадження автоматичної генерації та присвоєння документу номера та поточної дати тощо). Також оптимізація часу та можливостей роботи з документацією

передбачає створення можливостей для швидкого пошуку документів засобами системи електронного документообігу (Данилко та ін., 2025, с. 1017–1018).

ІІІ етап — Функціонування системи управління електронним документообігом органів державної влади:

1. Єдина інформаційна база органів державної влади:

- забезпечення повноцінної та ефективної циркуляції електронних документів в органах державної влади;
- введення в дію кваліфікованого цифрового підпису;
- створення реєстру працівників органів державної влади;
- створення реєстру громадян, які подають звернення до органів державної влади;
- функціонування систем: Система обліку кадрів, Система бухгалтерського обліку, Система обробки звернень громадян, Система внутрішнього контролю та аудиту тощо;
- мобільна версія системи документообігу в органах державної влади.

2. Взаємодія з державними реєстрами та системами:

- інтеграція системи електронного документообігу в органах державної влади з усіма наявними державними реєстрами;
- налагодження обміну інформацією через Систему електронної взаємодії органів виконавчої влади.

3. Відповідність вимогам ДСТУ та стандартам ISO:

- відповідність стандарту ДСТУ 4163:2020, який встановлює уніфіковану систему організаційно-розпорядчої документації та закріплює вимоги до оформлення документів у органах державної влади (ДСТУ 4163:2020, 2020);
- відповідність ISO 15489-1:2016 — міжнародному стандарту, який визначає міжнародні концепції та принципи, на основі яких розробляються підходи до створення, збору та управління документами, зокрема і в державних органах України (ISO 15489-1:2016, 2016);
- відповідність ISO/IEC 27001:2022 — міжнародному стандарту, який визначає інформаційну безпеку, зокрема і під час електронного документообігу в органах державної влади (ISO/IEC 27001:2022, 2022);
- відповідність ISO/IEC 27002:2022 — міжнародному стандарту, який визначає стандарти кібербезпеки й управління ризиками при роботі з електронними документами (ISO/IEC 27002:2022, 2022).

4. Оперативна технічна підтримка системи електронного документообігу в органах державної влади:

- реалізація сукупності заходів організаційного та технічного штибу, що спрямовуються на забезпечення безперервного функціонування системи електронного документообігу в органах державної влади;
- забезпечення необхідної технічної бази для ефективного здійснення електронного документообігу (отримання актуальних оновлень програмного забезпечення здійснення електронного документообігу в органах державної влади; забезпечення підтримки існуючих функціональних можливостей

систем електронного документообігу органів державної влади; підвищення надійності функціонування системи документообігу в органах державної влади; надання консультацій та роз'яснень користувачам систем електронного документообігу в органах державної влади).

Висновки. Під час розробки моделі системи управління електронним документообігом в органах державної влади було використано комплексний та системний підходи, що дозволило охопити всі етапи управління електронним документообігом — від аналізу існуючої системи управління електронним документообігом до повноцінного впровадження та забезпечення ефективного функціонування останньої. Запропонована модель націлена на оптимізацію системи управління документообігом в органах державної влади, посилення виконавської дисципліни, прискорення обробки документів та мінімізацію помилок під час роботи з ними. Основна ідея створеної моделі зводиться до формування єдиної інформаційної бази органів державної влади, що дозволить забезпечити ефективний документообіг, підвищить швидкість обробки інформації та прозорість цих процесів. Особливий акцент робиться на важливості відповідності запропонованої моделі національним та міжнародним стандартам у сфері електронного документообігу, що дозволяє гарантувати уніфікованість підходів до створення й обробки документів, а також досягти відповідного рівня інформаційної та кібербезпеки в процесі управління електронним документообігом. Модель передбачає також постійну технічну підтримку системи управління електронним документообігом, що надасть змогу вчасно оновлювати програмне забезпечення та підтримувати функціонал системи. Тому запропонована модель системи управління електронним документообігом може стати ефективним інструментом трансформації діяльності органів державної влади та забезпечення ефективності їх функціонування.

Перспективи подальших досліджень зумовлюються необхідністю вивчення можливостей використання моделі системи управління електронним документообігом у різних органах влади.

Список посилань

- Банторіна, Т. О. (2019). Проблеми і перспективи застосування системи електронного документообігу «АСКОД». *Інституційний репозитарій Миколаївського НАУ*. <http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6704/1/studentresearchjournal162-27.pdf>
- Білик, О. (2023). Сучасні підходи до впровадження електронного документообігу в системі державного управління. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Екологія. Державне управління та адміністрування»*, 4, 38–45. <https://doi.org/10.32782/2786-5681-2023-4.06>
- Вашенко, С., Гагаріна, І., & Ярошук, Ю. (2024). Впровадження та вдосконалення системи електронного документообігу в державному управлінні. *Державне управління: концепції, парадигма, розвиток, вдосконалення*, 10, 18–25. <https://doi.org/10.31470/2786-6246-2024-10-18-25>

- Гаркуша, С. А. (2020). Електронний документообіг: переваги та недоліки впровадження. *Інфраструктура ринку*, (50), 259–262. <https://doi.org/10.32843/infrastuct50-43>
- Гончаренко, Є. (2023). Сучасні моделі і методи проектування і реалізації систем електронного документообігу. *Управління розвитком складних систем*, (56), 78–84. <https://doi.org/10.32347/2412-9933.2023.56.78-84>
- Данилко, О., Суркова, К., & Тернавська, Т. (2025). Модель електронного документообігу закладу вищої освіти. *Наукові інновації та передові технології*, 3(43), 1011–1020. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-3\(43\)-1011-1020](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-3(43)-1011-1020)
- ДСТУ 4163:2020. (2020). *Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів* (ДСТУ ДП «УкрНДНЦ» № 144 від 01.07.2020). <https://www.kdu.edu.ua/Documents/DSTU41632020v1.pdf>
- Євтушенко, О. Н. (2014). *Державне управління: [навчальний посібник у трьох частинах]*. Частина 3. Видавництво ЧДУ ім. Петра Могили. <https://dspace.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/135/1/Євтушенко%20О.%20Н.%20Державне%20управління.%20Ч.%203.pdf>
- Овсієнко, А. С. (2022). Сучасні напрями використання електронних ресурсів державними органами влади. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*, (1–2), 80–85. <https://doi.org/10.31673/2415-8089.2022.018085>
- Патряк, О. Т. (2020). Використання сучасних цифрових технологій для налагодження системи електронного документообігу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації»*, (17). <https://periodicals.karazin.ua/sc/article/view/16531>
- Політанський, В. С. (2021). Теоретико-правові засади системи електронного документообігу в Україні. *Право і суспільство*, (1), 22–27. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.1.4>
- Ясінська, А. (2022). Проблеми та перспективи електронного документообігу в умовах цифрової трансформації. *Молодий вчений*, 11(111), 128–134. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-11-111-27>
- Faiqunisa, F., Nugroho, E., & Santosa, P. I. (2013). A model of electronic document management system for limited partnership. *Journal of Telematics and Informatics*, 1(2), 69–79. <https://doi.org/10.12928/jti.v1i2.78-88>
- International Organization for Standardization & International Electrotechnical Commission. (2022). *ISO/IEC 27001:2022: Information security, cybersecurity and privacy protection — Information security management systems — Requirements*. <https://www.iso.org/obp/ui/en/#iso:std:82875:en>
- International Organization for Standardization & International Electrotechnical Commission. (2022). *ISO/IEC 27002:2022: Information security, cybersecurity and privacy protection — Information security controls*. <https://www.iso.org/obp/ui/ru/#iso:std:75652:en>
- International Organization for Standardization. (2016). *ISO 15489-1:2016: Information and documentation — Records management*. <https://www.iso.org/obp/ui/ru/#iso:std:iso:15489-1:ed-2:v1:en>
- Karaszewski, R., Modrzyński, P., & Modrzyńska, J. (2021). The use of blockchain technology in public sector entities management: An example of security and energy efficiency in cloud computing data processing. *Energies*, 14(7), 1873. <https://doi.org/10.3390/en14071873>

References

- Bantorina, T. O. (2019). Problems and Prospects of Implementing the Electronic Document Management System “ASKOD.” *Institutional Repository of Mykolayiv NAU*. <http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6704/1/studentresearchjournal162-27.pdf>. [In Ukrainian].
- Bilyk, O. (2023). Modern Approaches to the Implementation of Electronic Document Management in the Public Administration System. *Naukovyi visnyk Vinnytskoi akademii bezperervnoi osvity. Seriya “Ekolohiia. Derzhavne upravlinnia ta administruvannia”*, 4, 38–45. <https://doi.org/10.32782/2786-5681-2023-4.06>. [In Ukrainian].
- Vashchenko, S., Haharina, I., & Yaroshuk, Yu. (2024). Implementation and Improvement of Electronic Document Management in Public Administration. *Derzhavne upravlinnia: kontseptsii, paradyhma, rozvytok, vdoskonalennia*, 10, 18–25. <https://doi.org/10.31470/2786-6246-2024-10-18-25>. [In Ukrainian].
- Harkusha, S. A. (2020). Electronic Document Management: Advantages and Disadvantages of Implementation. *Infrastruktura rynku*, (50), 259–262. <https://doi.org/10.32843/infrastruct50-43>. [In Ukrainian].
- Honcharenko, Ye. (2023). Modern Models and Methods for Designing and Implementing Electronic Document Management Systems. *Upravlinnia rozvytkom skladnykh system*, (56), 78–84. <https://doi.org/10.32347/2412-9933.2023.56.78-84>. [In Ukrainian].
- Danylo, O., Surkova, K., & Ternavska, T. (2025). Model of Electronic Document Management for a Higher Education Institution. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii*, 3(43), 1011–1020. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-3\(43\)-1011-1020](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-3(43)-1011-1020). [In Ukrainian].
- DSTU 4163:2020. (2020). *Unified System of Organizational and Administrative Documentation. Requirements for Document Formatting* (DSTU DP “UkrNDNC” No. 144 of 01.07.2020). <https://www.kdu.edu.ua/Documents/DSTU41632020v1.pdf>. [In Ukrainian].
- Yevtushenko, O. N. (2014). *Public Administration: [Textbook in Three Parts]*. Part 3. Publishing House of Petro Mohyla Black Sea State University. <https://dspace.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/135/1/Євтушенко%20О.%20Н.%20Державне%20%20управління.%20Ч.%203.pdf>. [In Ukrainian].
- Ovsienko, A. S. (2022). Modern Trends in the Use of Electronic Resources by Government Authorities. *Ekonomika. Menedzhment. Biznes*, (1–2), 80–85. <https://doi.org/10.31673/2415-8089.2022.018085>. [In Ukrainian].
- Patriak, O. T. (2020). Use of Modern Digital Technologies for Establishing an Electronic Document Management System. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya “Sotsialni komunikatsii”*, (17). <https://periodicals.karazin.ua/sc/article/view/16531>. [In Ukrainian].
- Politanskyi, V. S. (2021). Theoretical and Legal Foundations of the Electronic Document Management System in Ukraine. *Pravo i suspilstvo*, (1), 22–27. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.1.4>. [In Ukrainian].
- Yasinska, A. (2022). Problems and Prospects of Electronic Document Management in the Context of Digital Transformation. *Molodyi vchenyi*, 11(111), 128–134. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-11-111-27>. [In Ukrainian].

- Faiqunisa, F., Nugroho, E., & Santosa, P. I. (2013). A model of electronic document management system for limited partnership. *Journal of Telematics and Informatics*, 1(2), 69–79. <https://doi.org/10.12928/jti.v1i2.78-88>. [In English].
- International Organization for Standardization & International Electrotechnical Commission. (2022). *ISO/IEC 27001:2022: Information security, cybersecurity and privacy protection — Information security management systems — Requirements*. <https://www.iso.org/obp/ui/en/#!iso:std:82875:en>. [In English].
- International Organization for Standardization & International Electrotechnical Commission. (2022). *ISO/IEC 27002:2022: Information security, cybersecurity and privacy protection — Information security controls*. <https://www.iso.org/obp/ui/ru/#!iso:std:75652:en>. [In English].
- International Organization for Standardization. (2016). *ISO 15489-1:2016: Information and documentation — Records management*. <https://www.iso.org/obp/ui/ru/#iso:std:iso:15489:-1:ed-2:v1:en>. [In English].
- Karaszewski, R., Modrzyński, P., & Modrzyńska, J. (2021). The use of blockchain technology in public sector entities management: An example of security and energy efficiency in cloud computing data processing. *Energies*, 14(7), 1873, <https://doi.org/10.3390/en14071873>. [In English].

Надійшла до редколегії 12.02.2025

<https://doi.org/10.31516/2410-5333.067.21>¹

УДК 004.6/027.7/378

О. В. Марковець

аспірант кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна

oleksii.v.markovets@lpnu.ua

<https://orcid.org/0000-0001-8546-8099>

DSpace як засіб формування електронного архіву кваліфікаційних робіт

Стаття присвячена аналізу застосування програмної платформи DSpace для створення електронного архіву кваліфікаційних робіт на основі формальної моделі, розробленої автором раніше. Особлива увага приділяється функціональним можливостям DSpace, зокрема підтримці конфігурованих сутностей і налаштуванню процесу розгляду подань, що дозволяє адаптувати систему до широкого спектра завдань, пов'язаних з архівуванням кваліфікаційних робіт. Розглянуто можливості обміну метаданими за допомогою протоколу OAI-PMH, інтеграцію з міжнародними сервісами, такими як ORCID, NDLTD і OATD, а також функції локалізації та налаштування користувацького інтерфейсу. У статті наголошується на потенціалі DSpace як платформи для створення прозорої інфраструктури електронних архівів у закладах вищої освіти України. Перспективи подальших досліджень пов'язані з порівняльним аналізом DSpace та альтернативних рішень, зокрема GNU EPrints.

Ключові слова: *DSpace, репозитарій, електронний архів, кваліфікаційна робота, дисертація, дипломна робота, цифровізація, OAI-PMH, ORCID, NDLTD, OATD, відкритий доступ, управління архівом, метадані.*

О. Markovets

postgraduate student at the Department of Social Communications and Information Activity, Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

DSpace as a means of building an electronic archive of theses and dissertations

The relevance. In the context of growing demands for academic integrity and transparency, theses and dissertations are becoming key indicators of students' and researchers' scholarly achievements. Providing open access to these works not only promotes transparency in education but also fosters the development of academic culture. Traditional methods of storing such documents in paper format no longer meet the modern requirements of accessibility, interoperability, and long-term digital preservation. DSpace, a widely adopted open-source repository system, offers a flexible, scalable, and standards-compliant infrastructure that supports the goals of digital transformation in higher education. These features make DSpace a powerful and practical solution for building institutional electronic archives of theses and dissertations.

The purpose of this article is to examine the applicability of the DSpace platform for building an electronic archive of theses and dissertations, guided by a formal model

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

previously developed by the author. The study seeks to evaluate how well DSpace's functional capabilities align with the technical and organizational requirements defined by the model. By doing so, the research aims to provide evidence-based recommendations for Ukrainian higher education institutions that are planning to build electronic archives for theses and dissertations.

Methodologically, to assess the alignment between the model's requirements and DSpace's capabilities, the study systematically examines the platform's architecture, functional modules, and configuration options, as documented in the official DSpace 8.x technical documentation. Special attention is paid to the implementation of configurable entities, customizable workflows, metadata exchange protocols (such as OAI-PMH), and user interface localization.

Conclusion. The analysis confirms that the DSpace platform offers a robust and flexible foundation for developing electronic archives of theses and dissertations in accordance with the formal model proposed by the author. The platform's open-source nature and extensive documentation make it highly adaptable to the specific needs of Ukrainian higher education institutions.

Keywords: *DSpace, thesis, dissertation, ETD, repository, electronic archive, digitization, OAI-PMH, ORCID, NDLTD, OATD, metadata, open access, archive management.*

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах підвищеної уваги до якості вищої освіти та академічної доброчесності, кваліфікаційні роботи студентів і науковців набувають особливого значення як показник рівня підготовки фахівців. Відкритий доступ до таких робіт сприяє прозорості освітнього процесу, розвитку академічної культури та запобіганню плагіату. У цьому контексті створення електронних архівів кваліфікаційних робіт на основі сучасних програмних платформ, таких як DSpace, є важливою складовою цифрової трансформації освіти. Необхідність упровадження ефективних, масштабованих та таких, що відповідають міжнародним стандартам, рішень для зберігання, систематизації й поширення кваліфікаційних робіт зумовлює актуальність цього дослідження.

Постановка проблеми. Цифровізація документів відіграє ключову роль у розвитку сучасного інформаційного суспільства, оскільки перехід від традиційних паперових архівів до електронних дозволяє значно підвищити ефективність зберігання, пошуку та аналізу даних. Архіви кваліфікаційних робіт не є винятком: сучасні вимоги до відкритості, оперативного доступу та перевірки на академічну доброчесність деактуалізують методи зберігання в паперовому форматі. У зв'язку із цим постає завдання вибору надійного, масштабованого та функціонального програмного інструменту для формування електронного архіву. Одним із перспективних рішень у цьому контексті є використання платформи DSpace, яка дозволяє реалізовувати сучасні підходи до організації, зберігання та доступу до кваліфікаційних робіт відповідно до міжнародних стандартів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. МакКензі Сміт, Мері Бартон, Мік Басс, Маргрет Браншофські, Грег МакКлеллан, Дейв Стьюв та Роберт Тенслі (2003) розглядають архітектуру DSpace, її функціональні можливості

та підхід до вирішення проблем, пов'язаних із цифровими бібліотеками та архівами. Особлива увага приділяється моделі організації інформації в системі.

Річард Джонс та Тео Ендрю (2005) аналізують досвід розробки репозитарію відкритого доступу на основі DSpace в Единбурзькому університеті.

Сурендран Черукодан та Хумаюн Кабір С (2016) дослідили причини, з яких наукові інституції Індії надають перевагу DSpace у формуванні електронних архівів. Автори розглядають різні приклади індійських веборієнтованих систем, зокрема особливості і зростання колекцій, географічний розподіл систем DSpace, а також типи установ, які впроваджують і підтримують DSpace.

О. Марковець (2024) запропонував формальну модель електронного архіву кваліфікаційних робіт, яка охоплює структуру системи, ролі користувачів і взаємодію із зовнішніми сервісами. Модель враховує процеси архівування та оцифрування робіт, інтегрується з міжнародними репозитаріями й підтримує побудову дерева академічної генеалогії.

Мета статті — здійснити аналіз застосованості програмної платформи DSpace для формування електронного архіву кваліфікаційних робіт на основі раніше розробленої формальної моделі такого архіву. Зокрема, досліджується відповідність функціональних можливостей DSpace вимогам моделі, а також потенціал платформи для забезпечення ефективного зберігання, доступу та управління кваліфікаційними роботами відповідно до сучасних освітніх й інформаційних стандартів.

Виклад основного матеріалу дослідження. DSpace — це програмне забезпечення з відкритим вихідним кодом, призначене для створення цифрових репозиторіїв, що забезпечують довгострокове зберігання, поширення та відкритий доступ до наукових публікацій і цифрових матеріалів.

Проект був започаткований у 2000 р. Массачусетським технологічним інститутом (MIT) спільно з компанією “Hewlett-Packard” (HP). У 2002 р. програмний код DSpace опубліковано на умовах ліцензії BSD (Berkeley Software Distribution), яка дозволяє вільно використовувати, модифікувати й поширювати програму як у відкритих, так і в закритих комерційних проєктах (“The 3-Clause BSD License”, 2025).

DSpace створювався для задоволення потреб викладачів та дослідників Массачусетського технологічного інституту (MIT). Зі зростанням кількості наукових матеріалів у складних цифрових форматах постала необхідність їх збирання, зберігання, індексації й поширення. Самостійне керування цим процесом є трудомістким і витратним для окремих підрозділів. DSpace надає централізований репозиторій, який професійно підтримується та поліпшує видимість і доступність матеріалів (Smith та ін., 2003).

Починаючи з першої публікації у 2002 р., проєкт стрімко розвивався, збільшуючи користувацьку базу. У березні 2004 р. група зацікавлених установ сформувала DSpace Federation, яка визначила подальший розвиток програмного забезпечення й заснувала DSpace Committer Group. У липні 2007 р., коли спільнота користувачів DSpace значно зросла, компанія “HP” і MIT спільно створили

DSpace Foundation — неприбуткову організацію, що забезпечувала керівництво та підтримку. У травні 2009 р. DSpace Foundation і Fedora Commons об'єдналися в неприбуткову організацію DuraSpace з метою спільного виконання своїх місій. У липні 2019 р. відбулося злиття DuraSpace та LYRASIS. Відтоді керівництво проектом здійснює організація LYRASIS (“DSpace”, 2025).

З технологічної точки зору програмний комплекс DSpace складається з двох основних частин: інтерфейсу користувача (Frontend) та серверної частини (Backend).

Серверна частина DSpace забезпечує REST API, який використовується інтерфейсом користувача. Backend також надає додаткові програмні інтерфейси для взаємодії з даними у DSpace, зокрема OAI-PMH (“Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting”, 2025), сервери SWORDv2 та SWORDv1 (“SWORD (protocol)”, 2025), а також різні інструменти командного рядка (CLI). Серверна частина DSpace потребує реляційну базу даних (зазвичай PostgreSQL), яка зберігає всі метадані та зв'язки між об'єктами. Завантажені файли зберігаються у файловій системі.

Користувацький інтерфейс DSpace створений на платформі Angular з використанням мови програмування TypeScript, що забезпечує динамічне завантаження сторінок і компонентів та створює плавний і швидкий інтерфейс користувача (“Technology Overview — DSpace 8.x Documentation — LYRASIS Wiki”, 2025).

Для ідентифікації користувачів та управління доступом DSpace використовує поняття електронних користувачів (EPerson) та груп (Group). Хоча багато функцій DSpace, таких як пошук і перегляд документів, доступні анонімним користувачам, деякі можливості (або документи) можуть бути доступні лише певним користувачам.

DSpace зберігає базову інформацію про кожного електронного користувача, зокрема контактні дані, параметри входу, інформацію щодо реєстрації, налаштування сповіщень про нові матеріали та, за потреби, дані для автентифікації через LDAP або за допомогою сертифіката X509. Ця інформація використовується для керування доступом та взаємодією користувачів із системою.

Група зазвичай являє собою список електронних користувачів. Будь-хто, хто належить до цієї групи, отримує відповідні привілеї.

Анонімні користувачі, що не ідентифіковані як електронні користувачі, також можуть належати до груп. Наприклад, деякі установи використовують цю можливість, щоб надавати доступ до певних матеріалів користувачам із локальної мережі. Анонімні користувачі з локальної мережі включаються до групи “LocalUsers” та отримують відповідні привілеї (“Functional Overview — DSpace 8.x Documentation — LYRASIS Wiki”, 2025).

DSpace підтримує протокол OAI-PMH версії 2.0 для надання метаданих. DSpace представляє колекції та спільноти як набори (OAI-PMH Set), що дозволяє групування елементів із метою вибіркового збирання. Оскільки OAI

не передбачає механізмів автентифікації або авторизації, на цей момент передбачається, що усі метадані є публічними. Проте набір відкритих для збирання метаданих можна змінити шляхом редагування конфігураційних файлів (“OAI-PMH Data Provider 2.0 (Internals) — DSpace 8.x Documentation — LYRASIS Wiki”, 2025). Підтримка протоколу OAI-PMH дозволяє інтегровувати репозитарії кваліфікаційних робіт на базі DSpace з такими міжнародними сервісами пошуку кваліфікаційних робіт, як OATD та NDLTD.

Користувальчий інтерфейс DSpace вирізняється гнучкістю налаштувань та зручністю адаптації до різних потреб. Починаючи з версії 7.2, система використовує формат YAML для конфігураційних файлів, що значно спрощує керування параметрами інтерфейсу.

За допомогою конфігураційних файлів можна встановити базові технічні параметри, необхідні для роботи DSpace, та параметри, які дозволяють змінити вигляд та поведінку певних елементів інтерфейсу.

Зокрема, можна визначити мову за замовчуванням, яка використовуватиметься у випадку, якщо мова браузера користувача не входить до списку активних. Крім того, задається перелік мов, доступних для перемикання в інтерфейсі.

Також доступне налаштування вигляду й поведінки головної сторінки DSpace. Тут можна вмикати або вимикати фільтри пошуку безпосередньо на головній сторінці, визначити, скільки останніх доданих матеріалів буде відображено в блоці «Останні надходження», яке поле використовувати для їх сортування, а також скільки спільнот показуватиметься на сторінці.

Теми оформлення DSpace також доступні для налаштування. За замовчуванням використовується стандартна тема під назвою “dspace”, проте можна підключати й альтернативні — як для всього сайту, так і для окремих сторінок, спільнот, колекцій чи навіть конкретних елементів.

Вбудований у користувальчий інтерфейс медіапереглядач вимкнений за замовчуванням, але за потреби його можна ввімкнути окремо для зображень та відео. У разі активації перегляду зображень користувач отримує можливість масштабування та гортання зображень у форматі галереї, а перегляд відео забезпечує потокове відтворення безпосередньо на сторінці елемента. Цей же відеопрогравач підтримує й аудіофайли (“User Interface Configuration — DSpace 8.x Documentation — LYRASIS Wiki”, 2025).

Користувальчий інтерфейс DSpace підтримує немало мов та дозволяє створення власних локалізацій. Нині до списку мов, які офіційно підтримуються, входить 28 мов, і українська є однією з них (“dspace-angular/src/assets/i18n at main DSpace/dspace-angular”, 2025).

Організаційна структура DSpace побудована таким чином, щоб відображати внутрішню структуру установи, яка використовує цю систему. Основними елементами організаційної структури DSpace є спільноти (community), колекції (collection) та елементи (item).

Спільноти можуть поділятися на підспільноти та відображають типову структуру університету — факультети, кафедри, наукові центри або лабораторії.

Спільноти містять колекції — це об'єднання пов'язаного між собою контенту. Нині кожна колекція може належати лише одній спільноті.

Кожна колекція складається з елементів, які є основними архівними одиницями. Кожен елемент належить до однієї основної колекції, але також може належати до інших додаткових колекцій. Елементи, у свою чергу, складаються з файлів та метаданих.

Організаційна структура DSpace наведена на рис. 1.

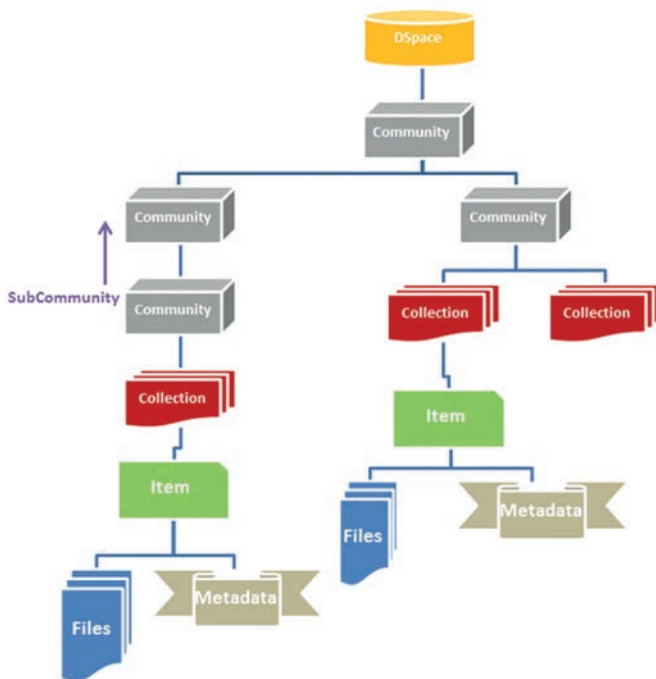

Рис. 1. Організаційна структура DSpace
 ("Functional Overview — DSpace 8.x Documentation — LYRISIS Wiki", 2025).

Об'єктна модель DSpace репрезентує файли за допомогою бітстрімів (bitstream), об'єднаних у пакети (bundle). Бітстріми — це потоки бітів, тобто звичайні комп'ютерні файли. Бітстріми, які тісно пов'язані між собою, наприклад HTML-документ та зображення, що його супроводжують, об'єднуються в один пакет.

Кожен бітстрім асоціюється з певним форматом бітстріму (Bitstream Format). Оскільки одним із важливих аспектів DSpace є довготривале збереження даних, надзвичайно важливо фіксувати конкретні формати файлів, які завантажують користувачі ("Functional Overview — DSpace 8.x Documentation — LYRISIS Wiki", 2025).

Об'єктна модель, яку використовує DSpace для репрезентації завантажених даних, наведена на рис. 2.

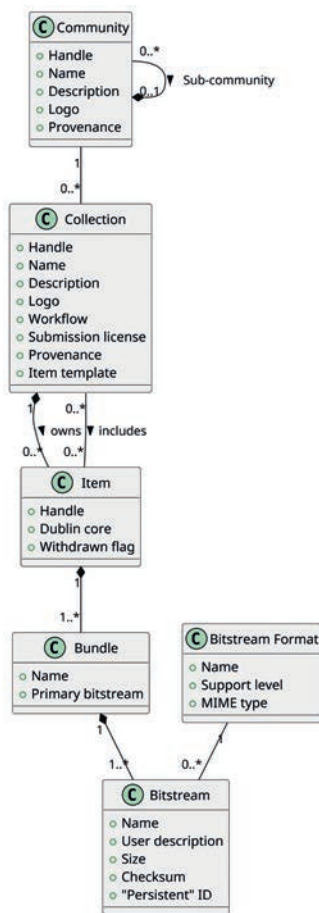

Рис. 2. Об'єктна модель DSpace.

Конфігуровані сутності (Configurable Entities) в DSpace створені для підтримки різних типів цифрових об'єктів, пов'язаних із публікаціями, але які не є публікаціями, такі як профілі авторів, набори даних тощо. У DSpace сутність (Entity) — це особливий тип елемента (Item), який може мати зв'язки з іншими сутностями.

Кожна сутність є елементом, але не кожен елемент є сутністю. Це означає, що сутність має належати до певної колекції, як і звичайний елемент. Звичайні елементи залишаються «типовими» елементами й не змінюються.

Усі сутності мають певний тип: “Person”, “Project”, “Publication”, “Journal” тощо. У користувацькому інтерфейсі цей тип відображається у вигляді мітки. Виходячи з типу, сутність може мати зв’язки з іншими сутностями. Наприклад, за допомогою зв’язку “isPublicationOfAuthor” можна створити зв’язок між сутностями “Person” та “Publication”.

Сутності та їхні зв’язки є повністю налаштовуваними. DSpace постачає декілька готових моделей сутностей та зв’язків, які можна використати напряду або адаптувати за потреби (“Configurable Entities — DSpace 8.x Documentation — LYRASIS Wiki”, 2025).

Конфігуровані сутності DSpace також можна застосувати для побудови дерева академічної генеалогії, пов’язавши сутності науковців зв’язками, що відображають зв’язки між студентами та науковими керівниками.

Профіль науковця (Researcher Profile) в DSpace — це особлива сутність типу “Person”, яка пов’язана рівно з одним обліковим записом користувача (EPerson). Цей користувач є власником профілю і має права на його редагування. За потреби профілі можуть бути синхронізовані з ORCID (“Researcher Profiles — DSpace 8.x Documentation — LYRASIS Wiki”, 2025).

Процес архівування в DSpace починається зі створення подання (InProgressSubmission). Це відбувається або в автоматичному режимі за допомогою інструменту пакетного імпорту (batch importer), або в ручному режимі за допомогою користувацького інтерфейсу.

Залежно від політики колекції, до якої надсилається подання, може бути запущено процес розгляду (workflow). Зазвичай це дозволяє одному або кільком модераторам перевірити подання й переконатися, що воно підходить для включення до колекції. Відстежувати проходження процесу можна за допомогою повідомлень, що генеруються на кожному етапі процесу (наприклад, коли модератор приймає подання).

Після успішного завершення процесу розгляду подання перетворюється на повноцінний елемент у DSpace.

За замовчуванням процес розгляду колекції може містити до трьох кроків. Кожна колекція може мати пов’язану групу користувачів для виконання кожного кроку; якщо для певного кроку не вказано групу, цей крок пропускається. Якщо для жодного з кроків не призначено жодної групи, процес розгляду успішно завершується автоматично.

Коли крок активується, подання потрапляє до «пулу завдань» групи, пов’язаної із цим кроком. Один із членів цієї групи бере завдання з пулу, після чого воно зникає з пулу, щоб уникнути ситуації, коли кілька людей одночасно виконують одне й те саме завдання, не знаючи про це.

На першому кроці (кроці перевірки) член групи, що взяв завдання, може прийняти подання для включення до архіву або відхилити його.

На другому (кроці редагування) він може редагувати метадані, надані користувачем разом із поданням, але не може змінювати надіслані файли. Після цього може прийняти подання для включення або відхилити його.

На третьому кроці (кроці фінального редагування) він може редагувати метадані, надані користувачем разом із поданням, але не може змінювати надіслані файли. Повинен завершити процес архівацією; не має права відхилити подання.

Втім, це лише поведінка за замовчуванням, і процес розгляду можна налаштувати та змінювати (“Functional Overview — DSpace 8.x Documentation — LYRASIS Wiki”, 2025).

Налаштування процесу розгляду можна використовувати для визначення того, як подання мають рецензуватися або редагуватися після їх створення. DSpace дозволяє створити гнучкий процес розгляду, який може налаштовувати адміністратор, а також надає можливість розробнику реалізовувати власні, спеціалізовані кроки, що можуть бути включені до процесу через конфігураційний файл.

За допомогою налаштування процесів розгляду можна кожній колекції присвоїти власний процес розгляду. Якщо процес розгляду не присвоєно явно, колекції присвоюється процес розгляду за замовчуванням.

Щоб створити новий процес розгляду, йому потрібно надати унікальне ім'я та задати список кроків, що мають виконуватися послідовно. Кожному кроку потрібно присвоїти роль (role), дії (actions) та результати (outcomes). За потреби можна використовувати існуючі процеси розгляду як основу.

Роль, присвоєна кроку, визначає набір користувачів, які можуть виконувати дії над поданням, що увійшло до цього кроку. Дії кроку описують типи робіт, які виконуються на цьому етапі. Результати пов'язують рішення учасників ролі з наступним кроком, який має бути виконаний. Наприклад, це дозволяє учаснику ролі прийняти подання й одразу перейти до фінального кроку процесу розгляду, минаючи проміжні.

Багато дій уже попередньо визначено, і цього має бути достатньо для більшості випадків. Дії реалізуються за допомогою мови програмування Java, тому, щоб створити нову дію, доведеться не лише додати конфігурацію, а й написати відповідний Java-клас (“Configurable Workflow — DSpace 8.x Documentation — LYRASIS Wiki”, 2025).

Оскільки процес розгляду в DSpace може бути застосований до будь-якого елемента й сутності, конфігуровані сутності та процеси розгляду можуть бути використані для реалізації процесу обробки запитів на оцифрування кваліфікаційних робіт.

Висновки. Результати виконаного аналізу підтверджують, що платформа DSpace є ефективним і гнучким інструментом для формування електронного архіву кваліфікаційних робіт відповідно до вимог, визначених у раніше розробленій формальній моделі. Функціональні можливості DSpace, зокрема підтримка конфігурованих сутностей, гнучкий механізм процесу розгляду (workflow), підтримка міжнародних стандартів обміну метаданими (OAI-PMH) та адаптивність користувацького інтерфейсу, дозволяють забезпечити високий рівень організації, доступності й збереження академічних документів.

Завдяки відкритому коду та активній спільноті розробників DSpace має великий потенціал для адаптації до потреб конкретних освітніх установ та інтеграції із зовнішніми сервісами, такими як ORCID, NDLTD чи OATD. Це робить платформу привабливим вибором для вітчизняних університетів, що прагнуть цифровізувати свої архіви та забезпечити прозорість академічного процесу.

Таким чином, DSpace може бути ефективно використаний як технічна основа для впровадження електронних архівів кваліфікаційних робіт у межах стратегії цифрової трансформації вищої освіти.

Перспективи подальших досліджень. У подальших дослідженнях доцільно зосередитися на порівняльному аналізі DSpace з альтернативними програмними засобами для створення електронних архівів, зокрема такими, як GNU EPrints. Це дозволить виявити переваги та обмеження кожної з платформ у контексті впровадження електронних архівів кваліфікаційних робіт, а також обґрунтувати вибір найбільш відповідного рішення для конкретних освітніх установ.

Список посилань

- Марковець, О. (2024). Формальна модель функціонування електронного архіву кваліфікаційних робіт. *Вісник Книжкової палати*, (10), 30–35. [https://doi.org/10.36273/2076-9555.2024.10\(339\).30-35](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2024.10(339).30-35)
- The 3-clause BSD license* [Open source initiative]. (2025). <https://opensource.org/license/bsd-3-clause>
- Cherukodan, S., & S, H. K. (2016). Adoption of DSpace by Indian libraries. *Program*, 50(2), 175–183. <https://doi.org/10.1108/PROG-08-2014-0059>
- Configurable Entities — DSpace 8.x Documentation — LYRISIS Wiki*. (2025). <https://wiki.lyrasis.org/display/DSDOC8x/Configurable+Entities>
- Configurable Workflow — DSpace 8.x Documentation — LYRISIS Wiki*. (2025). <https://wiki.lyrasis.org/display/DSDOC8x/Configurable+Workflow>
- DSpace [Page Version ID: 1273935418]. (2025, Лютий 4). В *Wikipedia*. <https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=DSpace&oldid=1273935418>
- Dspace-angular/src/assets/i18n at main DSpace/dspace-angular* [GitHub]. (2025). <https://github.com/DSpace/dspace-angular/tree/main/src/assets/i18n>
- Functional Overview — DSpace 8.x Documentation — LYRISIS Wiki*. (2025). <https://wiki.lyrasis.org/display/DSDOC8x/Functional+Overview>
- Jones, R., & Andrew, T. (2005). Open access, open source and e-theses: the development of the Edinburgh Research Archive. *Program*, 39(3), 198–212. <https://doi.org/10.1108/00330330510610555>
- OAI-PMH Data Provider 2.0 (Internals) — DSpace 8.x Documentation — LYRISIS Wiki*. (2025). <https://wiki.lyrasis.org/pages/viewpage.action?pageId=315720673>
- Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting*. (2025). <https://www.openarchives.org/pmh/>
- Researcher Profiles — DSpace 8.x Documentation — LYRISIS Wiki*. (2025). <https://wiki.lyrasis.org/display/DSDOC8x/Researcher+Profiles>
- Smith, M., Barton, M., Branschovsky, M., McClellan, G., Walker, J. H., Bass, M., Stuve, D., & Tansley, R. (2003). DSpace: An open source dynamic digital repository. *D-Lib Magazine*, 9(1). <https://doi.org/10.1045/january2003-smith>

SWORD(protocol) [Page Version ID: 1283501490]. (2025, Квітень 1). У *Wikipedia*. [https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=SWORD_\(protocol\)&oldid=1283501490](https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=SWORD_(protocol)&oldid=1283501490)

Technology Overview — DSpace 8.x Documentation — LYRASIS Wiki. (2025). <https://wiki.lyrasis.org/display/DSDOC8x/Technology+Overview>

User Interface Configuration — DSpace 8.x Documentation — LYRASIS Wiki. (2025). <https://wiki.lyrasis.org/display/DSDOC8x/User+Interface+Configuration>

References

- Markovets, O. (2024). Model of electronic archive of theses and dissertations. *Visnyk Knyzhkovoi palaty*, (10), 30–35. [https://doi.org/10.36273/2076-9555.2024.10\(339\).30-35](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2024.10(339).30-35). [In Ukrainian].
- The 3-clause BSD license* [Open-source initiative]. (2025). <https://opensource.org/licenses/bsd-3-clause>. [In English].
- Cherukodan, S., & S, H. K. (2016). Adoption of DSpace by Indian libraries. *Program*, 50(2), 175–183. <https://doi.org/10.1108/PROG-08-2014-0059>. [In English].
- Configurable Entities — DSpace 8.x Documentation — LYRASIS Wiki*. (2025). <https://wiki.lyrasis.org/display/DSDOC8x/Configurable+Entities>. [In English].
- Configurable Workflow — DSpace 8.x Documentation — LYRASIS Wiki*. (2025). <https://wiki.lyrasis.org/display/DSDOC8x/Configurable+Workflow>. [In English].
- DSpace [Page Version ID: 1273935418]. (2025, February 4). In *Wikipedia*. <https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=DSpace&oldid=1273935418>. [In English].
- Dspace-angular/src/assets/i18n at main DSpace/dspace-angular* [GitHub]. (2025). <https://github.com/DSpace/dspace-angular/tree/main/src/assets/i18n>. [In English].
- Functional Overview — DSpace 8.x Documentation — LYRASIS Wiki*. (2025). <https://wiki.lyrasis.org/display/DSDOC8x/Functional+Overview>. [In English].
- Jones, R., & Andrew, T. (2005). Open access, open source and e-theses: the development of the Edinburgh Research Archive. *Program*, 39(3), 198–212. <https://doi.org/10.1108/00330330510610555>. [In English].
- OAI-PMH Data Provider 2.0 (Internals) — DSpace 8.x Documentation — LYRASIS Wiki*. (2025). <https://wiki.lyrasis.org/pages/viewpage.action?pageId=315720673>. [In English].
- Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting*. (2025). <https://www.openarchives.org/pmh/>. [In English].
- Researcher Profiles — DSpace 8.x Documentation — LYRASIS Wiki*. (2025). <https://wiki.lyrasis.org/display/DSDOC8x/Researcher+Profiles>. [In English].
- Smith, M., Barton, M., Branschofsky, M., McClellan, G., Walker, J. H., Bass, M., Stuve, D., & Tansley, R. (2003). DSpace: An open source dynamic digital repository. *D-Lib Magazine*, 9(1). <https://doi.org/10.1045/january2003-smith>. [In English].
- SWORD (protocol) [Page Version ID: 1283501490]. (2025, April 1). In *Wikipedia*. [https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=SWORD_\(protocol\)&oldid=1283501490](https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=SWORD_(protocol)&oldid=1283501490). [In English].
- Technology Overview - DSpace 8.x Documentation - LYRASIS Wiki*. (2025). <https://wiki.lyrasis.org/display/DSDOC8x/Technology+Overview>. [In English].
- User Interface Configuration — DSpace 8.x Documentation — LYRASIS Wiki*. (2025). <https://wiki.lyrasis.org/display/DSDOC8x/User+Interface+Configuration>. [In English].

<https://doi.org/10.31516/2410-5333.067.22>¹

УДК 004.738.5:929.1:002.6

А. Ю. Спектор

аспірант, кафедра соціальних комунікацій та інформаційної діяльності, інститут гуманітарних та соціальних наук, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна

artur.y.spektor@lpnu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-4176-9177>

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ «МІЖАРХІВНОГО ПОШУКОВОГО ПОРТАЛУ» З ВЕБСЕРВІСОМ “OPEN ARCHIVES” ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ГЕНЕАЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У роботі проаналізовано пошукові механізми роботи з оцифрованими документами онлайн-архівів на прикладі українського «Міжархівного пошукового порталу» на основі системи “Archium” та європейської платформи “Open Archives”. Розглянуто функціональні можливості ресурсів, рівень доступності інформації, зручність інтерфейсів та інструменти для генеалогічних досліджень. Особливу увагу приділено можливостям точного пошуку, контекстному пошуку в документах, фільтрації та обробці результатів і взаємодії з оцифрованими документами. Здійснено порівняльний аналіз платформ, виокремлено їхні спільні особливості та ключові відмінності, зокрема в підходах до формування вебкаталогів. Підкреслено необхідність вдосконалення пошукового функціоналу та розширення доступу до архівних фондів в Україні, що сприятиме ефективнішому проведенню генеалогічних досліджень і збереженню національної культурної спадщини.

Ключові слова: *цифрові архіви, генеалогічні дослідження, архівні фонди, онлайн-платформи, вебкаталоги.*

A. Spektor

postgraduate, Department of Social Communications and Information Activity, Institute of the Humanities and Social Sciences, Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE “INTER-ARCHIVAL SEARCH PORTAL” AND THE “OPEN ARCHIVES” WEB SERVICE FOR CONDUCTING GENEALOGICAL RESEARCH

The purpose of the study. This research aims to analyze the mechanisms for working with digitized documents in online archives, focusing on the Ukrainian “Inter-Archive Search Portal” based on the “Archium” system and the European “Open Archives” platform developed by Coret Genealogy. The study explores the functional capabilities of these web resources, their level of information accessibility, interaction features, and the tools available for conducting genealogical research. Special emphasis is placed on search functionalities and the ease of processing retrieved data. The study also identifies common approaches to catalog development and highlights key differences between the platforms.

The methodology. The research employs a combination of general scientific and specialized methods, enabling a comprehensive analysis of the construction principles,

¹ This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

structural organization, and information retrieval tools of the examined web resources. A literature review method is applied to gain an in-depth understanding of the current state of Ukrainian archival web resources and the challenges associated with their digitization.

The scientific novelty. The novelty of the study lies in the comparative analysis of the "Open Archives" platform and the "Inter-Archive Search Portal", identifying their respective strengths and weaknesses and offering insights into areas for improvement.

Conclusions. The comparative analysis confirms the need for further development of search mechanisms and expansion of access to archival collections in Ukraine. Enhancing search functionality and continuing the digitization of archival documents will significantly improve the efficiency of genealogical research and contribute to the preservation of Ukraine's cultural heritage.

Keywords: *digital archives, genealogical research, archival repositories, online platforms, web-based catalogues.*

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що швидкий розвиток інформаційних технологій активно впливає на архівну галузь. Цифровізація архівів стає не лише необхідністю, а й стратегічним напрямом для збереження культурної спадщини України. Створення «Міжархівного пошукового порталу» та уніфікація побудови вебсайтів за допомогою програмного забезпечення "Archium" сприяло значному розвитку в удосконаленні процесів зберігання та доступу до архівних документів, а також стандартизації підходів до цього. Вивчення європейських сервісів, таких як "Open Archives", надасть змогу виявити слабкі місця «Міжархівного пошукового порталу» та визначити відсутні функціональні можливості, що потребують вдосконалення.

Постановка проблеми. В умовах інформатизації суспільства та активної цифровізації архівної справи постає питання ефективної роботи з масивами оцифрованих документів. Під час проведення генеалогічних досліджень гостро постає питання взаємодії з вебресурсом архівної установи. Подібні дослідження потребують зручних інструментів навігації та пошуку по архівних фондах необхідної інформації. Аналіз можливостей функціоналу «Міжархівний пошуковий портал» і "Open Archives" є необхідним для виявлення ефективних практик та механізмів побудови найкращого користувацького досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. О. Артеменкова проаналізувала теоретичні й методологічні напрацювання провідних фахівців архівної справи України щодо інформаційного інструментарію підвищення ефективності здійснення генеалогічних досліджень. Науковиця зазначила, що слід активізувати розвиток упровадження інформаційних технологій систематично на рівні держави для сталого розвитку архівної справи та генеалогічних досліджень в архівах України (Артеменкова, 2022).

Автори Л. Божук та О. Ількова дослідили довідково-інформаційну діяльність Державного архіву Вінницької області, акцентувавши на вебсайті як сучасній інформаційній системі та роботі інформаційного відділу. Автори зазначають, що архіви трансформуються з місць зберігання документів у потужні інформаційні центри, які забезпечують доступ до ретроспективних ресурсів.

Згідно із Законом України «Про Національний архівний фонд та архівні установи», діяльність архівів охоплює як зберігання, так і активне використання документів. Дослідження підкреслює, що вебсайт архіву ефективно надає дистанційний доступ до інформації та є важливим засобом комунікації з громадськістю. Автори відзначають необхідність подальшого розвитку цифрових фондів і впровадження електронних послуг для забезпечення широкого доступу до архівних ресурсів (Bozhuk & Ilkova, 2022).

І. Тюрменко, Л. Божук, І. Струк та Ю. Серов досліджували процеси оцифрування документів у регіональних державних архівах України, які активізувалися з 2016 р. та досягли піку у 2019–2020 рр. Вони зазначили, що, хоча всі архіви вже мають електронні ресурси, процес оцифрування залишається несистемним у зв'язку з відсутністю єдиної державної політики. Автори вказали на хаотичний відбір документів, проблеми зі структурою архівних вебсайтів і необхідність розширення цифрових колекцій для підвищення доступності культурної спадщини (Tiurmenko et al., 2022).

М. Сокіл, Ю. Серов та В. Бойко дослідили значні втрати культурної спадщини України, спричинені російським вторгненням, та проаналізували заходи щодо її збереження, зокрема створення цифрових моделей архітектурних об'єктів. Вони зазначили, що численні об'єкти культурної спадщини, такі як історичні будівлі, музеї та архіви, були знищені внаслідок війни. Зокрема, автори звернули увагу на важливість створення цифрових моделей, що дозволяють зберегти пам'ятки культури, навіть коли фізичні об'єкти неможливо відновити. Автори наголошують на необхідності розроблення відповідних стандартів і технологій для створення високоякісних цифрових архівів, а також важливості міжнародної співпраці для забезпечення збереження культурної спадщини (Sokil et al., 2024).

М. Фрідевальд, І. Секей та М. Карабога проаналізували вплив оцифрування на доступність архівних документів, зменшення навантаження на користувачів та установи. Зазначено, що лише мала частина архівних фондів оцифрована, що зумовлює необхідність подальших зусиль у цьому напрямі. Основними проблемами є захист даних та авторські права, що створили юридичні обмеження й невизначеності для проведення оцифрування архівних фондів. Також було відзначено проблеми із сумісністю та організацією цифрових записів. На думку авторів, для ефективного збереження й доступу до цифрових колекцій важлива співпраця між архівами, а також використання технологій штучного інтелекту для поліпшення процесів обробки метаданих (Friedewald et al., 2024).

Мета статті — проаналізувати пошукові механізми роботи з оцифрованими документами онлайн-архівів на прикладі українського «Міжархівного пошукового порталу» на базі системи “Archium” та європейської платформи “Open Archives”. Дослідити функціональні можливості вебресурсів, рівень доступності інформації, особливості взаємодії з даними та наявні інструменти для проведення генеалогічних досліджень. Особливу увагу приділити можливостям точного контекстного пошуку інформації та зручності обробки отриманих

результатів. Виокремити спільні ознаки підходів до формування каталогів та виявити ключові відмінності між розглянутими інтерактивними платформами.

Виклад основного матеріалу дослідження. У травні 2022 р. очільник Укрдержархіву Анатолій Хромов презентував інформаційний ресурс «Міжархівний пошуковий портал», який надає можливість отримати доступ до об'єднаних архівних фондів державних архівів України через вебсайт. Ресурс створений у співпраці з ПП «Архівні інформаційні системи» та державними архівами на базі програмного забезпечення “Archium” (Державна архівна служба України, 2024). На березень 2025 р. на сайті доступна інформація про 37 тис. фондів, що вміщують 46 тис. описів, 611 тис. справ та 11 млн цифрових зображень із державних архівів, які теж працюють на базі програмного забезпечення “Archium” (Міжархівний пошуковий портал, б. д.).

Нині інформаційні ресурси порталу формуються на основі даних таких архівних установ:

- Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України;
- Центральний державний архів вищих органів влади та управління України;
- Центральний державний архів громадських об'єднань та українці;
- Центральний державний історичний архів України, м. Київ;
- Державний архів Львівської області;
- Цифровий архів Західноукраїнської народної республіки;
- Центральний державний історичний архів України, м. Львів;
- Державний архів Кіровоградської області.

Програмний комплекс “Archium” забезпечує створення та публікацію масштабних електронних архівних ресурсів із гнучкою ієрархічною структурою, підтримкою архівних стандартів, повнотекстовим пошуком і зручним адміністративним інтерфейсом. Система підтримує автоматизацію введення даних, управління доступом і користувачами, а також пропонує ліцензії відповідно до складності проекту (Arinsy, б. д.). Застосування уніфікованого програмного забезпечення для розробки вебресурсів архівних установ сприяє стандартизації підходів до пошуку інформації та структурування вмісту сайтів.

На сайті «Міжархівний пошуковий портал» реалізовано можливість пошуку за словами в описах справ, а також фільтрації за архівом, у якому зберігаються потрібні документи. Пошукова система підтримує пошук за частковим співпадінням, що дозволяє знаходити слова, схожі за написанням, із допущенням орфографічних помилок, перестановок літер або незначних відмінностей у кількох символах. Ймовірно, такий механізм реалізовано із застосуванням алгоритму обчислення відстані Левенштейна або метрики подібності Джаро-Вінклера, які дозволяють здійснювати пошук з урахуванням орфографічних відхилень та схожості між словами (рис. 1).

Наприклад, при введенні запиту на прізвище «Тичина» система також ідентифікує релевантні результати, як-от «дитина» чи «точна» (таб. 1). Цей функціонал є надзвичайно корисним у контексті проведення генеалогічних досліджень, зокрема у випадках, коли в різних архівних фондах одне й те саме прізвище або

ім'я може мати варіативне написання внаслідок помилок під час внесення даних або свідомих змін, зумовлених зовнішніми чинниками. Особливо це стосується імен та прізвищ представників єврейської спільноти, які в історичному контексті нерідко зазнавали трансформацій. З недоліків можна зазначити, що існує вірогідність отримати велику кількість пошукового шуму, який може ускладнити дослідження.

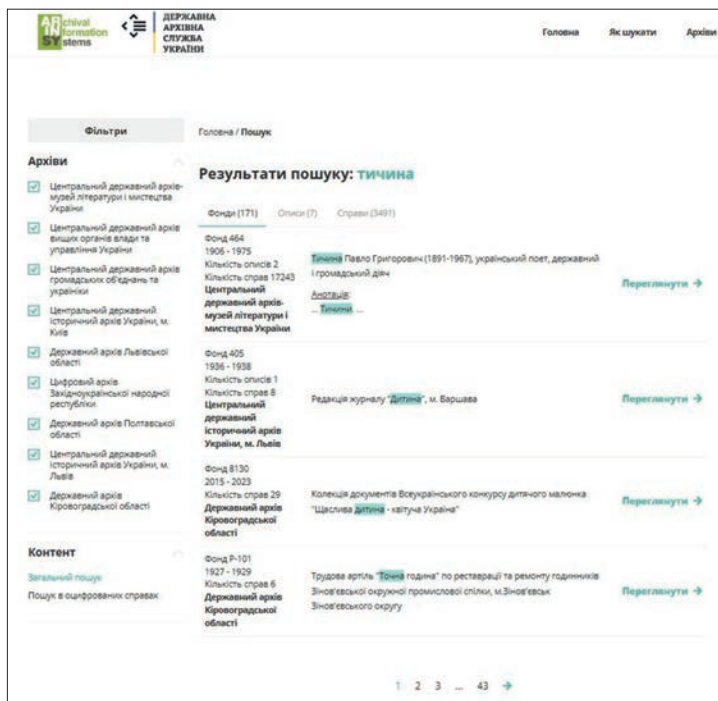

Рис. 1. Приклад пошукового запиту на сайті «Міжархівний пошуковий портал».

Табл. 1

Результати пошуку по словах на сайті «Міжархівний пошуковий портал»

Запит	Результати пошуку
тичина	дитина, точна
петлюра	Петлюри, Петра, Петлюра
йошуа	Іошуа, Йошва, Йошура, Йозуа, Йошка
михаель	Михайло, Михайла
Малевич	Маркевич, Михалевич, Мацкевич

У переліку отриманих результатів доступна інформація про архівний фонд, зокрема діапазон дат, кількісні характеристики, найменування архівної установи, у якій зберігається документ, фрагмент опису з виявленим співпадінням, а також посилання на ресурс зберігання.

Для уточнення результатів є можливість шукати контент лише в оцифрованих справах або через загальний пошук. Для зручності роботи з результатами пошуку доступна можливість групувати за фондами, описами, справами та іменними покажчиками. Також один з розділів сайту присвячений інструкції з взаємодії з сайтом, наприклад щодо пошуку.

Схожим на «Міжархівний пошуковий портал» європейським ресурсом є «Open Archives» від «coretgenealogy», який надає доступ до генеалогічних даних, зібраних з архівів Нідерландів та Бельгії. «Open Archives» — це вебресурс, який дозволяє шукати записи архівів, дані яких доступні для повторного використання. На березень 2025 р. в цьому ресурсі розміщено 354,5 млн особистих історичних записів зі 165 архівних сховищ Нідерландів, Бельгії, Франції та Суринаму (Open Archieven, б. д.).

Ресурс «Open Archives» надає гнучкий набір інструментів для пошуку генеалогічної інформації за архівними даними Нідерландів та Бельгії. Серед основних можливостей пошукової системи є:

- пошук за ім'ям: введення частини імені або прізвища, наприклад *Choenni*, дозволяє знайти всіх осіб із відповідною частиною імені;
- пошук за кількома частинами імені: наприклад запит *Johannes de Kriek* дозволяє знайти особу за всіма трьома частинами імені;
- точний пошук: використання лапок, як у запиті «*Petrus Links*», забезпечує пошук лише за повним збігом фрази;
- пошук пов'язаних осіб: введення через символ **&**, наприклад *Kool & Blokland*, надає можливість знайти записи, де присутні дві пов'язані особи;
- пошук із підстановочними знаками: використання символів ***** або **?**, як у запиті *Ksper**, дозволяє знаходити варіації написання імен (наприклад, *Kysper, Kijsper, Keijsper* тощо);
- пошук за подіями в певному році: наприклад *Groot 1822* — пошук осіб, пов'язаних із подіями 1822 р.;
- пошук за часовим інтервалом: запит *Dijkstra 1905–1910* здійснює пошук осіб, пов'язаних із подіями в зазначений період;
- виключення певних імен: наприклад, *Doek -Aaltje* дозволяє шукати осіб із частиною імені *Doek*, виключаючи результати з іменем *Aaltje*;
- пошук сканованих записів: запит *Wiggers \$* виводить результати, де для особи доступна оцифрована копія документа;
- фонетичний пошук: використання символу **~**, як у запиті *~Rodenburg*, дозволяє знайти записи з подібним звучанням імен;
- пошук за прізвищем: оператор **>**, наприклад *>Vincent*, дозволяє шукати осіб за вказаним прізвищем;

- пошук за професією: оператор %, як у запиті **%directeur**, використовується для пошуку осіб за їх професійною діяльністю (Open Archieven, б. д.).

Крім базового пошуку, доступна фільтрація за результатом, типом джерела, географічною локацією, роллю особи в документі та часовими рамками. Також реалізовано функціонал розширеного пошуку з відповідною формою для заповнення параметрів для точнішого налаштування запитів (Open Archieven, б. д.).

Отримані результати пошуку можна додатково відфільтрувати за необхідними параметрами, зберегти пошуковий запит для подальшого дослідження або відстежування оновлень, є можливість зберегти до 10 тис. результатів у форматі CSV або XLS (за наявності акаунту та підписки на сервіс).

На прикладі пошукового запиту “Vincent van Gogh” система видає користувачу таблицю, де можна переглянути ролі в документах (наприклад, у якій ролі вона фігурує — як наречений, свідок, батько тощо), подію, яка зафіксована, дату документа, його фізичне місце знаходження та архів, у якому розміщено документ. Також є позначка, відповідно до якої можна дізнатись, чи доступний документ в електронному варіанті (рис. 2).

The screenshot shows the Open Archives search results for the query "Vincent van Gogh". The interface includes a search bar, a results table, and a filter section.

Search results table:

Name	Role	Event	Date	Place	Source
Cornelia Vincent van Gogh	Child	Birth	17-5-1867	Zandert	Civil registration births
Cornelia Vincent van Gogh	Registered	Registration	1880	Numen	Population register
Cornelia Vincent van Gogh	Child	Birth	17-5-1867	Zandert	Civil registration births
Cornelia Vincent van Gogh	Registered	Registration	17-5-1867	Zandert	Population register
Cornelia Vincent van Gogh	Registered	Registration	17-5-1867	Zandert	Population register
Cornelia Vincent van Gogh	Registered	Registration	1880	Helmond	Population register
Cornelia Vincent van Gogh	Registered	Registration	17-5-1867	Zandert	Population register
Cornelia Vincent van Gogh	Registered	Registration	17-5-1867	Amsterdam	Population register
Hendrik Vincent van Gogh	Groom	Marriage	17-11-1841	Rotterdam	Civil registration marriages
Hendrik Vincent van Gogh	Lidmaat	Lidmaat	1832	Breda	Baptism, Marriage and Burial Registers (DTB)

Refine your search using the following filters:

- Source type:** Notarial records (1), Population register (1), Civil registration (1), Civil registration deaths (1), Civil registration births (1), Military records (1). [More...](#)
- Event:** Notarial recording (1), Baptism (1), Death (1), Willing (1), Betrothal (1), Ordination (1). [More...](#)
- Place:** Breda (1), Groningen (1), Pinnerhouse (1), Amsterdam (1), Benschop (1), Zandert (1). [More...](#)
- Role:** Registered (1), Father (1), Father of groom (1), Groom (1), Witness (1), Deceased (1). [More...](#)

Рис. 2. Приклад результату пошуку на “Open Archives” за запитом “Vincent van Gogh”.

Система також пропонує на основі отриманого результату додаткові фільтри, які спростять пошук, або альтернативні варіанти написання пошукового запиту. Також “Open Archives” шукає результати за іншими ресурсами системи, які входять до інфраструктури “coretgenealogy”.

При переході на конкретний запис користувач може побачити коротку інформацію про особу, яку шукав, та посилання на документ в архівному фонді, де він зберігається. Цікавою та зручною функцією є можливість побудувати за допомогою системи родовід, який належить до цього запису (за наявності акаунту та підписки на сервіс). Також на вебсайті можна шукати за оцифрованими документами за допомогою контекстного пошуку в тексті документа, що збільшує можливості пошуку інформації та здійснення досліджень.

Аналіз «Міжархівного пошукового порталу» підтверджує правильність обраного напрямку розвитку цифровізації архівної справи в Україні. Уніфікація зовнішнього вигляду, структури та методологічних принципів роботи державних архівів сприяє підвищенню ефективності й зручності проведення генеалогічних досліджень. Створення інтегрованого пошукового ресурсу, такого як «Міжархівний пошуковий портал», позитивно впливає на спрощення взаємодії з різноманітними архівними фондами, дозволяючи одночасний пошук у всіх доступних архівах. Робота державних архівів з індексацією та оцифруванням документів має значний вплив на поліпшення релевантності та актуальності інформації, що надається в результатах пошуку.

“Open Archives” пропонує широкий набір інструментів, що забезпечують ефективний пошук та зручну взаємодію з архівними документами. Особливу увагу привертають можливості гнучкого пошуку на вебсайті архіву, що надає змогу точно формулювати пошукові запити та уточнювати їх у процесі подальшого пошуку. Такий підхід дозволяє здійснювати детальний контекстний пошук в архівних справах й оцифрованих документах, що позитивно впливає на процес генеалогічних досліджень і підвищує їхню якість.

Висновки. При порівнянні «Міжархівного пошукового порталу» та “Open Archives” слід відзначити, що «Міжархівний пошуковий портал» пропонує більш продуману навігацію та зручний інтерфейс. Однак його пошукові можливості обмежені і є доволі простими, а також доступні лише дев'ять державних архівів для пошуку. У свою чергу, “Open Archives” має широкий і зручний пошуковий функціонал, а також забезпечує доступ до значної бази даних — 165 архівних установ. Крім того, у “Open Archives” можна безпосередньо переглядати оцифровані архівні справи та шукати інформацію в їхніх текстах. Проте інтерфейс цієї платформи не такий зручний, а навігація видається складнішою.

Для кращої роботи та можливостей використання «Міжархівного пошукового порталу» слід додати можливості точнішого пошуку інформації, зокрема пошук за контекстом документів. Це потребує подальшої роботи з уніфікації механізмів оцифрування архівних фондів, принципів їх збереження та організації доступу до них. Також слід зазначити, що постійно відбувається процес оцифрування архівних фондів Архівною службою України, а це позитивно

впливає на темпи впровадження програмного забезпечення “Archium” в інші державні архіви. Останнє сприяє збереженню культурної спадщини України та доступу до неї та цифровізації галузі загалом.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні досвіду архівних установ в організації онлайн-репозиторіїв документів, розробці принципів побудови механізмів пошуку архівних матеріалів для проведення генеалогічних досліджень, а також вивченні найкращих підходів і практик для організації зберігання архівної інформації в системах баз даних.

Список посилань

- Артеменкова, О. М. (2022). Інформаційний інструментарій генеалогічних досліджень в архівах України. *Вісник Харківської державної академії культури*, 61, 134–140. <https://doi.org/10.31516/2410-5333.061.08>
- Державна архівна служба України. (2024, Жовтень 22). В інформаційному ресурсі «Міжархівний пошуковий портал» доступні понад 10 млн сканкопій документів. Кабінет Міністрів України. <https://www.kmu.gov.ua/news/v-informatsiinomu-resursi-mizharkhivnyi-poshukovyi-portal-dostupni-ponad-10-mln-skankopii-dokumentiv>
- Міжархівний пошуковий портал. (n.d.). SearchArchives.net.ua. <https://searcharchives.net.ua/>
- Arinsy. (n. d.). Archium — Платформа для створення цифрового архіву. <https://arinsy.com/product/archium/>
- Bozhuk, L., & Ilkova, O. (2022). Reference and information activities of the archives of Ukraine: Challenges of the digital society (based on the State Archives of Vinnytsia region). *Scientific Papers of Mykhailo Kotsyiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University. Series History*, 41, 80–89. <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2022-41-80-89>
- Friedewald, M., Székely, I., & Karaboga, M. (2024). Preserving the past, enabling the future: Assessing the European policy on access to archives in the digital age. *Preservation, Digital Technology & Culture*, 53(2), 61–71. doi: 10.1515/pdtc-2024-0003.
- Open Archieven. (n. d.). Search the genealogical data of Dutch and Belgian archives and societies and automatically find linked records and additional information about people and context. <https://www.openarchieven.nl/>
- Sokil, M., Syerov, Y., & Boiko, V. (2024). From destruction to digitization: Safeguarding Ukraine’s cultural and archival heritage in wartime. In P. Štarchoň, S. Fedushko, & K. Gubíniová (Eds.), *Data-centric business and applications. Lecture notes on data engineering and communications technologies* (Vol. 208, pp. 253–280). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-59131-0_12
- Tiurmenko, I., Bozhuk, L., Struk, I., & Syerov, Y. (2022). Digital documentary collections of national cultural heritage on the Ukrainian regional state archives websites. In N. Kryvinska & M. Greguš (Eds.), *Developments in information & knowledge management for business applications* (Vol. 421, pp. 449–470). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-97008-6_20

References

- Artemenkova, O. M. (2022). Information tools for genealogical research in the archives of Ukraine. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture*, 61, 134–140. <https://doi.org/10.31516/2410-5333.061.08> [In Ukrainian].
- State Archival Service of Ukraine. (2024, October 22). *More than 10 million scanned copies of documents are available on the “Inter-archival Search Portal”*. Cabinet of Ministers of Ukraine. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/news/v-informatsiinomu-resursi-mizharkhivnyi-poshukovy-portal-dostupni-ponad-10-mln-skankopii-dokumentiv> [In Ukrainian].
- Inter-archival Search Portal*. (n.d.). SearchArchives.net.ua. <https://searcharchives.net.ua/> [In Ukrainian].
- Arinsy. (n. d.). Archium — Platform for creating a digital archive. <https://arinsy.com/product/archium/> [In Ukrainian].
- Bozhuk, L., & Ilkova, O. (2022). Reference and information activities of the archives of Ukraine: Challenges of the digital society (based on the State Archives of Vinnytsia region). *Scientific Papers of Mykhailo Kotsyiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University. Series History*, 41, 80–89. <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2022-41-80-89> [In English].
- Friedewald, M., Székely, I., & Karaboga, M. (2024). Preserving the past, enabling the future: Assessing the European policy on access to archives in the digital age. *Preservation, Digital Technology & Culture*, 53(2), 61–71. <https://doi.org/10.1515/pdte-2024-0003>. [In English].
- Open Archieven. (n. d.). *Search the genealogical data of Dutch and Belgian archives and societies and automatically find linked records and additional information about people and context*. <https://www.openarchieven.nl/> [In English].
- Sokil, M., Syerov, Y., & Boiko, V. (2024). From destruction to digitization: Safeguarding Ukraine’s cultural and archival heritage in wartime. In P. Štarchoň, S. Fedushko, & K. Gubíniová (Eds.), *Data-centric business and applications. Lecture notes on data engineering and communications technologies* (Vol. 208, pp. 253–280). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-59131-0_12 [In English].
- Tiurmenko, I., Bozhuk, L., Struk, I., & Syerov, Y. (2022). Digital documentary collections of national cultural heritage on the Ukrainian regional state archives websites. In N. Kryvinska & M. Greguš (Eds.), *Developments in information & knowledge management for business applications* (Vol. 421, pp. 449–470). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-97008-6_20 [In English].

Надійшла до редколегії 28.01.2025

<https://doi.org/10.31516/2410-5333.067.23>¹

УДК 378.091.214(083.17):002.1

Р. О. Голошчук

кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна
roman.o.holoshchuk@lpnu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-1811-3025>

М. В. Голошчук

магістр кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна
mariia.holoshchuk.mdlib.2023@lpnu.ua
<https://orcid.org/0009-0008-0820-5701>

О. В. Марковець

кандидат технічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна
oleksandr.v.markovets@lpnu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-8737-5929>

ДОКУМЕНТАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДТРИМКИ СКЛАДАННЯ РОЗКЛАДУ НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Розглянуто проблематику розроблення документаційного забезпечення підтримки складання навчального розкладу як ключового етапу організації освітнього процесу, що особливо актуально для закладів вищої освіти з великою кількістю студентів і викладачів. Розроблено документаційне забезпечення, яке надасть змогу активно впроваджувати нові технології для автоматизації й оптимізації складання якісного персоналізованого навчального розкладу в закладі вищої освіти. Запропоновано методи й засоби для автоматизації складання персоналізованого навчального розкладу. Надано рекомендації, які мають посприяти поліпшенню організації навчального процесу, задоволенню потреб викладачів і студентів, оптимізації ресурсів та підвищенню рейтингу університету.

Ключові слова: *розклад занять, документаційне забезпечення, оптимізація навчального процесу, Положення про розклад навчальних занять.*

R. Holoshchuk

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Communications and Information Activity, Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

M. Holoshchuk

Master of the Department of Social Communications and Information Activity, Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

O. Markovets

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Social Communications and Information Activity, Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

¹ This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

DOCUMENTATION SUPPORT FOR THE SCHEDULING OF EDUCATIONAL ACTIVITIES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The relevance. The paper addresses the issue of developing documentation support for the scheduling process as a key stage in the organization of the educational process, which is particularly relevant for higher education institutions with many students and academic staff. The schedule must consider formal criteria and personal needs of teachers and students, optimize the use of classroom resources, and ensure accessibility for individuals with special needs.

The purpose of the research is to develop documentation support that enables the active implementation of new technologies for the automation and optimization of the creation of a high-quality, personalized academic schedule within a higher education institution. To achieve this goal, the following tasks were defined: analysis of input documentation, the study of the stages of schedule formation, the creation of informational process models, and the development of recommendations for improving the methodology.

The methodology. The research methodology is based on a comprehensive approach to developing documentation support for academic scheduling in higher education institutions. The study employs elements of general scientific methods: systems analysis, process modeling, comparative analysis of existing solutions, and logical generalizations. The methodological framework aims to ensure the effective integration of the developed solutions into the university's information system, considering modern requirements for accessibility, flexibility, and transparency of the educational process.

The results. Functional and informational models were developed to describe the scheduling process, including its automation through integration into the "Schedule" information system. The study also analyzes existing approaches to academic process management and proposes updated solutions to ensure transparency, accessibility, and efficiency in schedule creation.

The scientific novelty is creating methods and tools for automating personalized academic schedule generation.

The practical significance. Implementing the proposed recommendations will improve the organization of the educational process, meet the needs of faculty and students, optimize resource use, and contribute to raising the institutional ranking.

The conclusion. Recommendations were formulated as part of developing documentation support — a practical implementation of the scheduling support process in higher education institutions — and a preliminary draft of the "Regulations on the Academic Schedule" was developed. The creation and implementation of the "Regulations on the Academic Schedule" at Lviv Polytechnic National University is a key component in enhancing the scheduling process. The document regulates all stages of schedule creation, from data collection to its personalization. Upon its approval and compliance, it will ensure procedural standardization, simplify the work of administrative staff, and increase the overall efficiency of the educational process.

Keywords: *academic schedule, documentation support, optimization of the educational process, Regulations on the Academic Schedule.*

Актуальність теми дослідження. Складання навчального розкладу в закладах вищої освіти (ЗВО) є актуальним і важливим етапом в організації ефективного управління освітнього процесу. Особливо це стосується навчальних

закладів з великою кількістю здобувачів освіти, викладачів та навчально-допоміжного персоналу. Зокрема, у Національному університеті «Львівська політехніка» (НУЛП) навчається майже 34 тис. студентів, а освітній процес забезпечують науково-педагогічні працівники чисельністю понад 2100 осіб (Інформація про університет, 2024). При складанні навчального розкладу необхідно, крім формальних критеріїв, зважати на персоніфіковані потреби й побажання викладачів та здійснювати оптимізацію розподілу навчальних аудиторій залежно від видів занять, обладнання, доступу людей з особливими потребами. Відповідно до цих потреб, розроблення документаційного забезпечення для складання навчального розкладу у ЗВО є актуальним завданням, яке потребує детального дослідження.

Постановка проблеми. Проблематика розроблення документаційного забезпечення підтримки складання навчального розкладу як ключового етапу організації освітнього процесу особливо актуальна для закладів вищої освіти з великою кількістю студентів і викладачів. У Національному університеті «Львівська політехніка» цей процес забезпечується Відділом моніторингу та оперативного планування навчального процесу. Якісний розклад має враховувати формальні критерії, персональні потреби викладачів і студентів, а також забезпечувати оптимізацію використання аудиторного фонду та доступність для людей з особливими потребами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До кола вітчизняних наукових досліджень входить вивчення особливостей складання розкладу навчальних занять у різних навчальних закладах. Для початку вивчення основних аспектів стосовно тенденцій упровадження документаційних та інформаційних технологій для складання розкладу занять потрібно розглянути проблематику галузі. Також важливим є визначення засобів (документаційних та інформаційних ресурсів), які допоможуть у проведенні дослідження.

У статті Л. Левченко (2015) проведено аналіз особливостей упровадження інформаційно-комунікаційних технологій в управлінський процес у закладах вищої освіти. Основну увагу приділено перевагам використання технічних засобів для затвердження управлінських рішень та ефективної діяльності освітньої установи. Описано проблеми впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в управлінську діяльність вищої школи та шляхи їх подолання; проаналізовано роль хмарних технологій для успішного функціонування закладу вищої освіти. Охарактеризовано застосування інформаційних систем для підтримки освітнього процесу та адміністративного управління.

У статті В. Golub, D. Vetrova та K. Pronishina (2019) представлені проблеми, що пов'язані з формуванням розкладу ЗВО, та шляхи їх вирішення. Продемонстровано архітектуру системи, структуру бази даних, алгоритми розпізнавання елементів документів та готові форми варіантів вибору критеріїв для формування розкладу й сформований розклад.

У статті Н. Кулалаева, Х. Бахтіярова та М. Артюшина (2023) розглядається застосування інформаційних систем для підтримки формування індивідуальних освітніх траєкторій здобувачів вищої освіти, що є особливо актуальним

в умовах упровадження компетентнісного та студентоцентричного підходів. Розроблена інформаційна система надає змогу зареєстрованим користувачам обирати перелік вибіркових освітніх компонентів на основі заздалегідь внесених навчальних планів конкретної спеціальності. Вибрані дисципліни враховуються при розрахунку навантаження на кафедру. Система також забезпечує можливість формування звітів за різними критеріями завдяки своєму розширеному функціоналу.

У дослідженні Т. Сидоренко (2023) проведено аналіз особливостей упровадження інформаційно-комунікаційних технологій в управлінський процес у закладах вищої освіти. Основну увагу приділено перевагам використання технічних засобів для прийняття управлінських рішень та ефективної діяльності освітньої установи. Описано проблеми впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в управлінську діяльність вищої школи та шляхи їх подолання; проаналізовано роль хмарних технологій для успішного функціонування закладу вищої освіти. Охарактеризовано застосування інформаційних систем для підтримки освітнього процесу та адміністративного управління.

У праці О. Ольховської, О. Кошової, Д. Ольховського та Д. Семикоз (2023) проаналізовано проблему створення програмного забезпечення для формування розкладу в закладі вищої освіти. Мета розробки таких елементів була сформульована за допомогою діаграми прецедентів. Застосунок для складання розкладу є ключовим інструментом забезпечення якості освітнього процесу, оскільки дозволяє оптимізувати використання ресурсів, ефективно розподіляти навчальне навантаження, мінімізувати конфлікти та підвищувати рівень навчання. Під час проектування програмного забезпечення враховувалися потреби та очікування користувачів. Для викладачів, студентів і диспетчерської служби було розроблено діаграму прецедентів, яка описує їхні дії в процесі створення розкладу.

Науковці Т. С. Нгуєн, Х. Т. Дуонг, К. Д. Нгуєн доводять важливу роль розкладу курсів у коледжі та університетській освіті, оскільки він надає змогу студентам і викладачам організувати свій навчальний рік (Nguyen et al., 2022). Він встановлює розпорядок дня, який інформує студента про його обов'язки протягом семестру. Створення добре складеного розкладу курсу потребує багато часу та немало людських зусиль, позаяк фахівцям доводиться виставляти дисципліни, аудиторії, лекторів в обмежену тривалість часу. Щоб вирішити ці проблеми, вони спробували застосувати генетичний алгоритм, щоб автоматично скласти розклад курсів. У запропонованій схемі означені як жорсткі, так і м'які обмеження для отримання точніших результатів. Експериментальні результати засвідчили, що використання генетичного алгоритму може зайняти короткий час для створення розкладу курсу з високою точністю.

У праці R. Ismibayli та S. Rzayeva (2023) розглянуто особливості процесу складання розкладу у вищих навчальних закладах в умовах Болонської системи навчання. Описано етапи автоматизації та вимоги й обмеження до них. Наведено математичну постановку задачі. Розроблено модель складання

розкладу занять в інтерактивному режимі, побудовану за принципом світлофора. Описано можливості розробленого програмного забезпечення, які мають на меті полегшення та прискорення роботи користувача, виключаючи можливі помилки у складеному розкладі.

Методологія наукового дослідження базується на комплексному підході до розроблення документаційного забезпечення підтримки складання навчального розкладу у ЗВО. Вона передбачає поетапний аналіз вхідної документації, вивчення чинних практик організації навчального процесу, побудову функціональних та інформаційних моделей складання розкладу, а також розроблення методичних рекомендацій для його автоматизації та персоналізації. Застосовано елементи загальнонаукових методів: системного аналізу, моделювання процесів, порівняльного аналізу існуючих рішень, а також логічних узагальнень. Методологічна база дослідження орієнтована на забезпечення ефективної інтеграції розроблених рішень в інформаційну систему університету, зважаючи на сучасні вимоги до доступності, гнучкості та прозорості освітнього процесу.

Мета статті — розроблення документаційного забезпечення, яке надасть змогу активно впроваджувати нові технології для автоматизації й оптимізації складання якісного персоналізованого навчального розкладу у ЗВО.

Для досягнення поставленої мети потрібно вирішити такі завдання:

- проаналізувати види вхідних організаційно-розпорядчих документів та їхню структуру (накази, витяги з навчальних планів, розподіл годин);
- дослідити етапи й особливості складання навчального розкладу;
- побудувати інформаційну та функціональну моделі процесу складання навчального розкладу;
- розробити документаційне забезпечення, яке дозволить автоматизувати та оптимізувати складання якісного персоналізованого навчального розкладу в ЗВО.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні технології та сервіси управлінського документообігу в Україні й світі мають значний потенціал для полегшення процесу складання навчального розкладу. У навчальних закладах України і за її межами дедалі більше уваги приділяється впровадженню цифрових інструментів, що сприяють автоматизації та оптимізації цього процесу. Наприклад, використання спеціалізованих програмних засобів та інформаційних систем надає змогу автоматично аналізувати навчальні плани, розподіл годин навантаження та оптимізувати розподіл аудиторій.

Упровадження хмарних технологій також пропонує нові можливості для ефективної співпраці та обміну даними між учасниками процесу складання розкладу, навіть якщо вони перебувають у різних місцях. Використання цифрових рішень також надає змогу зменшити кількість ручних операцій та знизити ймовірність помилок у процесі складання розкладу.

Проте в Україні, поряд з усіма перевагами сучасних технологій, існують певні виклики. Адаптація до цифрового середовища потребує часу та ресурсів, а також зусиль для навчання персоналу. Більше того, не завжди можливо

забезпечити достатнє фінансування для впровадження сучасних технологій у навчальних закладах. Тому для успішного впровадження цифрових інструментів у складанні розкладу необхідна підтримка університетської адміністрації, а також розроблення комплексних стратегій, що враховують конкретні потреби та можливості кожного навчального закладу.

Однією з важливих особливостей, на яку слід зважати при складанні навчального розкладу, є індивідуальні траєкторії навчання студентів. Закордонні університети впроваджують гнучкі навчальні програми, які надають студентам можливість обирати предмети та заняття згідно з їхніми індивідуальними потребами та інтересами. В Україні також спостерігається тенденція до більшої індивідуалізації навчального процесу. У НУЛП розроблено Порядок вибору навчальних дисциплін студентами, який визначає процедуру вибору та оформлення запису студентів на вивчення навчальних дисциплін і який регламентує процес навчання за індивідуальним вибором студента (Порядок вибору навчальних дисциплін студентами національного університету «Львівська Політехніка», 2024).

Необхідно розглядати можливості врахування індивідуальних траєкторій навчання при складанні розкладу, надаючи студентам можливість вибирати з різних варіантів занять та аудиторій, що відповідають їхнім потребам і навчальним цілям. Такий підхід сприяє забезпеченню більшої гнучкості та індивідуального підходу до навчання, а це сприяє підвищенню мотивації студентів та їхньому успіху в навчанні.

При складанні навчального розкладу також слід зважати на індивідуальні побажання науково-педагогічних працівників. Кожен викладач має свої унікальні стилі викладання, пропозиції щодо розміщення занять у різний час дня, а також певні вимоги до аудиторій та обладнання. Врахування цих факторів надає можливість стимулювати викладачів до активнішої участі в процесі навчання та підвищує їхню ефективність. Крім того, важливо систематично відслідковувати й усувати невідповідності (огріхи), які можуть виникнути при складанні розкладу: конфлікти в розміщенні занять, брак аудиторій або обладнання, а також перекриття занять для студентів. Розуміння та вирішення цих проблем допомагає забезпечити плавний й ефективний навчальний процес для всіх учасників.

Для відображення логічної структури процесу складання розкладу та формалізації взаємодії його компонентів побудуємо контекстну діаграму цього процесу в НУЛП (рис. 1).

Діаграма потоків даних (DFD) відображає ключові елементи, що задіяні в процесі складання розкладу занять, та їхню взаємодію за допомогою потоків даних.

На цьому функціональному рівні сформувалася контекстна діаграма, яка наочно відображає мету системи та її взаємодію із зовнішніми трьма сутностями (об'єктами), які відображені у вигляді прямокутників: «Навчально-методичний відділ (НМВ)», що формує / отримує та передає документи

до відділу МОПНП та «Кафедри ННІ», які надають інформацію та отримують доступ до складеного розкладу. Також третьою сутністю виступає «Центр інформаційного забезпечення (ЦІЗ)», який налагоджує роботу БД і публікує інформацію на сайті.

Рис. 1. Контекстна діаграма процесу складання навчального розкладу.

Для детальнішого розуміння доцільно розбити основний процес на підпроцеси й зробити декомпозицію — побудувати DFD першого рівня (рис. 2).

Рис. 2. Діаграма потоків даних першого рівня.

Основний процес «Складання навчального розкладу» доцільно розбити для детальнішого розуміння на 5 підпроцесів:

- 1.1. Отримання вхідних даних для складання розкладу;
- 1.2. Отримання розподілу навантаження;
- 1.3. Співставлення викладачів з відповідними дисциплінами та вибір аудиторії;
- 1.4. Формування розкладу;
- 1.5. Перевірка обмежень.

Витяги з навчальних планів отримують з НМВ. Вони містять дані про кількість потоків і груп для обраного курсу відповідної спеціалізації. Також вказана

кількість годин лекції, практичних і лабораторних та курсових, які слід виставити згідно з регламентом спеціалізації. Кафедри інститутів надають проект навантаження, документ, що містить вхідну інформацію про навчальні дисципліни, призначених викладачів, а також про потребу в аудиторіях певного типу. Далі відбувається підпроцес «Співставлення викладачів з відповідними дисциплінами та вибір аудиторії» — визначення вільної аудиторії та співставлення викладачів з дисциплінами.

Зібрана інформація для складання навчального розкладу, яка об'єднує дані про групи, дисципліни, розподіл годин викладачів та аудиторії, записується в базу даних ІС «Розклад».

Підпроцес «Формування розкладу» — виконується відділом МОПНП. Цей процес враховує дані з бази даних дисциплін, аудиторій та груп студентів для створення попереднього розкладу.

Підпроцес «Перевірка обмежень» — аналізує складений розклад на відповідність обмеженням, включаючи доступність аудиторій, викладачів і часових проміжків. У разі порушень розклад коригується.

Представлена діаграма демонструє логічну структуру процесу складання розкладу й забезпечує формалізацію взаємодії його компонентів. Її реалізація надає змогу мінімізувати конфлікти та автоматизувати процеси планування, що сприяє підвищенню ефективності навчального процесу.

Метою розроблення документаційного забезпечення є збереження та надання необхідних організаційно-розпорядчих документів, рекомендацій і положень, які вже існують або будуть розроблені, для поліпшення методики складання якісного персоніфікованого навчального розкладу.

Основними вимогами до розробленого документаційного забезпечення підтримки складання розкладу постає:

- створення чітких і зрозумілих рекомендацій та алгоритму дій під час створення навчального розкладу;
- електронне збереження та опрацювання документів (навчальних планів, витягів тощо);
- оперативність пошуку даних;
- зручність використання документів;
- формування звітів та роз'яснень.

Грунтуючись на цих вимогах, потрібно обрати відповідні інструменти для їх реалізації.

Оскільки Відділ моніторингу та оперативного планування навчального процесу — це структурний підрозділ НУЛП й одним з його основних завдань є складання розкладу занять для здобувачів вищої освіти усіх спеціальностей та форм навчання згідно з навчальними планами, тому в ньому має бути чітко відпрацьований алгоритм цього процесу.

Для перенесення з паперових таблиць інформації (проекту розкладу) використовується інформаційна система (ІС) формування розкладу проведення навчальних занять «Розклад».

Наразі більшість робіт з документального забезпечення складання розкладу занять здійснюється в ручному режимі, а отже, автоматизація документально-інформаційних процесів є обов'язковою умовою раціональної організації процедури складання навчального розкладу, засобом підвищення продуктивності й здешевлення управлінської праці.

Комп'ютерне опрацювання організаційно-документаційних процесів формування розкладу повинне здійснюватися на основі упорядкованої системи документування управлінської діяльності, уніфікації та скорочення кількості форм використовуваних документів.

Комплекс інформаційних засобів повинен забезпечувати збирання й передавання інформації, її запис на електронні носії, введення інформації в комп'ютер, виведення результатів її опрацювання в електронній формі, сумісність з іншими інформаційними системами, а також можливість об'єднання їх в єдину інформаційну систему.

Для підвищення оперативності роботи ВМОПНП, на основі типових основних документів для формування розкладу потрібно розробити проект положення з чіткими рекомендаціями й алгоритмом дій для аналізу вхідної інформації, опрацювання облікової та управлінської документації і формування якісного персоналізованого навчального розкладу.

Опишемо умови створення оптимального розкладу.

- рівномірний розподіл занять протягом тижня;
- кількість занять на день не більше чотирьох;
- заняття, по можливості, для перших, других курсів виставляти в першу зміну, а третіх, четвертих, магістрів і аспірантів та заочної форми навчання — в другу;
- обов'язково брати до уваги побажання викладачів щодо часу та вибору аудиторій.

Оскільки в укладенні розкладу на навчальний семестр беруть участь різні підрозділи Університету: навчально-методичний відділ, кафедри, деканати, відділ докторантури та аспірантури, то рекомендується всім дотримувати термінів подання відповідної інформації згідно з розробленим і погодженим регламентом. Також варто при складанні розкладу враховувати окремі пропозиції завідувачів кафедр щодо особливих умов праці окремих викладачів.

Нині Відділ моніторингу оперативного планування навчального процесу отримує витяги з навчальних планів, графіки та потокові листи з інформаційної системи «Розклад», навантаження викладачів про розподіл годин від кафедр. Потрібно створити документ, де кафедри самі вносять відповідних викладачів, закріплених за дисципліною в системі «Розклад», отримавши навантаження з навчально-методичного відділу, й далі відділ МОПНП формує розклад навчальних занять.

Пропозиції та рекомендації щодо створення проекту «Положення про розклад навчальних занять в НУЛП» визначають основні принципи формування розкладу з метою забезпечення ефективного навчального процесу. Документ

передбачає рівномірний розподіл занять протягом тижня, уникаючи перевантаження студентів та викладачів, а також регламентує тривалість навчального дня, перерви й порядок організації навчальних днів. Особлива увага приділена розподілу ресурсів, таких як аудиторії, технічне обладнання та викладацький склад, з урахуванням потреб закладу освіти й здобувачів освіти з особливими потребами.

Документ також встановлює порядок внесення змін до розкладу в разі надзвичайних обставин, механізми його затвердження керівництвом університету та відповідальність структурних підрозділів за дотримання графіків. Рекомендації сприяють використанню сучасних технологій для автоматизації процесу складання розкладу та враховують особливості різних форм навчання — денної, заочної, дистанційної. Основною метою є підвищення прозорості та доступності розкладу для всіх учасників освітнього процесу.

У розробленому проєкті «Положення про розклад навчальних занять в НУЛП» враховано й задокументовано:

- часові вимоги до подання обов'язкових первинних вхідних документів, які необхідні для планування навчального процесу відповідно до затвердженого графіка за днями тижня, курсами, групами та аудиторіями;
- вимоги та пропозиції щодо типів аудиторій для проведення спеціалізованих дисциплін, які потребують додаткового обладнання (мультимедійного, спецобладнання тощо);
- індивідуальні побажання викладачів щодо часу та місця проведення занять.

Висновки. Процес складання навчального розкладу є складним і потребує детального розгляду та опису всіх задіяних об'єктів. При цьому важливо описати особливості, які можуть виникнути під час аналізу вхідних документів, а також основні критерії та особливості, що надають змогу зменшити кількість ручних операцій та знизити ймовірність помилок у процесі складання розкладу. Було розроблено функціональну модель, яка містить опис структури об'єкта завдяки здійсненню деталізації процесу складання навчального розкладу, взаємодію між його підпроцесами та потоки даних, які передаються між ними. Було вказано технологічні рішення щодо створення документаційного забезпечення, яке надасть змогу автоматизувати та оптимізувати складання якісного персоналізованого навчального розкладу в ЗВО, а також наведено переваги його впровадження.

Упровадження документаційного забезпечення, зокрема й «Положення про розклад навчальних занять», має значні переваги. Для закладів вищої освіти загалом це сприяє підвищенню організаційної дисципліни, зменшенню конфліктів у розподілі ресурсів та забезпеченню відповідності законодавчим нормам. Положення сприяє автоматизації процесів, що поліпшує доступність і прозорість інформації для всіх учасників освітнього процесу. Для Національного університету «Львівська політехніка» Положення створює умови для адаптивного навчального середовища, підвищення рейтингу закладу в результаті якісної

організації процесу та оптимізації використання ресурсів. Університет отримує ефективний інструмент для забезпечення інноваційних форм освіти та інтеграції сучасних технологій. Зрештою, Положення сприяє формуванню якісного освітнього простору, орієнтованого на потреби студентів та викладачів.

Під час розроблення документаційного забезпечення, як практична реалізація процесу підтримки складання розкладу навчальних занять у закладах вищої освіти, було сформовано рекомендації для написання та створено попередній проєкт Положення про розклад навчальних занять. Створення та використання «Положення про розклад навчальних занять в НУЛП» є ключовим елементом у процесі вдосконалення складання розкладу. Документ регламентує всі етапи створення розкладу, від збору даних до його персоналізації. Після його затвердження й дотримання, він забезпечить стандартизацію процедур, спрощення роботи адміністративного персоналу та підвищення ефективності освітнього процесу.

Перспективи подальших досліджень. Важливо дослідити та обґрунтувати використання штучного інтелекту та алгоритмів машинного навчання для прогнозування оптимальних варіантів розкладу, які враховували б багатofакторність умов — кількість студентів, наявність викладачів й аудиторій, а також інші обмеження та умови. Ці технології можуть значно спростити й прискорити процес складання розкладу, забезпечуючи оптимальніші рішення на основі аналізу великої кількості даних.

Список посилань

- Левченко, Л. С. (2015). Застосування інформаційно-комунікаційних технологій в професійній діяльності працівника освіти. *Educational Dimension*, 45, 154–159. <https://doi.org/10.31812/educdim.v45i0.2607>
- Інформація про університет. (2024). Національний університет «Львівська політехніка». <https://lpnu.ua/lvivska-politekhnikha/informatsiia-pro-universytet>
- Кулалаєва, Н., Бахтіярова, Х., & Артюшина, М. (2023). Методика формування індивідуальної освітньої траєкторії майбутніх бакалаврів з професійної освіти. *Professional Pedagogics*, 1(26), 74–83. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2023.26.74-83>
- Порядок вибору навчальних дисциплін студентами національного університету «Львівська Політехніка». (2024). Національний університет «Львівська політехніка». <https://lpnu.ua/poriadok-vyboru-navchalnykh-dystsyplin-studentamy-nulp>
- Сидоренко, Т. М. (2023). Застосування інформаційно-комунікаційних технологій у діяльності освітніх установ. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*, ½, 50–55.
- Ольховська, О. В., Кошова, О. П., Ольховський, Д. М., & Семикоз, Д. С. (2023). Розробка веб-застосунку для формування розкладу в закладі вищої освіти. *Вісник Херсонського національного технічного університету*, 1(84), 155–162. <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2023.1.21>
- Golub, B. L., Vetrova, D. V., & Pronishina, K. O. (2019). The program system of formation of the educational schedule in institution of Higher Education. *Mathematical*

Machines and Systems, 4, 100–109. <https://doi.org/10.34121/1028-9763-2019-4-100-109>

Ismibayli, R., & Rzayeva, S. (2023). University Scheduling System on the Bologna Form of Education. *5th International Conference on Problems of Cybernetics and Informatics, PCI 2023*. Scopus. <https://doi.org/10.1109/PCI60110.2023.10326003>

Nguyen, T. S., Duong, H. T., & Nguyen, K. D. (2022). Automatic Generation of Course Schedules Using Genetic Algorithm. *B Lecture Notes on Data Engineering and Communications Technologies*, 124, 37–45. Scopus. https://doi.org/10.1007/978-3-030-97610-1_4

References

Levchenko, L. S. (2015). Application of information and communication technologies in the professional activity of an education worker. *Educational Dimension*, 45, 154–159. <https://doi.org/10.31812/educdim.v45i0.2607> [In Ukrainian].

Information about the university. (2024). Lviv Polytechnic National University. <https://lpnu.ua/lvivska-politehnika/informatsiia-pro-universytet> [In Ukrainian].

Kulalaieva, N., Bakhtiarova, K., Artiushyna, M. (2023). Methodology for forming an individual educational trajectory of future bachelors in professional education. *Professional Pedagogics*, 1(26), 74–83. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2023.26.74-83> [In Ukrainian].

Regulations on the selection of academic disciplines by students of Lviv Polytechnic National University. (2024). Lviv Polytechnic National University. <https://lpnu.ua/poriadok-vyboru-navchalnykh-dystyplin-studentamy-nulp> [In Ukrainian].

Sydorenko, T. M. (2023). Application of information and communication technologies in the activities of educational institutions. *Economics. Management. Business*, ½, 50–55. [In Ukrainian].

Olkhovska, O. V., Koshova, O. P., Olkhovsky, D. M., & Semikoz, D. S. (2023). Development of a web application for the formation of a schedule in a higher education institution. *Bulletin of the Kherson National Technical University*, 1(84), 155–162. <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2023.1.21>. [In Ukrainian].

Golub, B. L., Vetrova, D. V., & Pronishina, K. O. (2019). The program system of formation of the educational schedule in institution of Higher Education. *Mathematical Machines and Systems*, 4, 100–109. <https://doi.org/10.34121/1028-9763-2019-4-100-109> [In English].

Ismibayli, R., & Rzayeva, S. (2023). University Scheduling System on the Bologna Form of Education. *5th International Conference on Problems of Cybernetics and Informatics, PCI 2023*. Scopus. <https://doi.org/10.1109/PCI60110.2023.10326003> [In English].

Nguyen, T. S., Duong, H. T., & Nguyen, K. D. (2022). Automatic Generation of Course Schedules Using Genetic Algorithm. In *Lecture Notes on Data Engineering and Communications Technologies*, 124, 37–45. Scopus. https://doi.org/10.1007/978-3-030-97610-1_4 [In English].

<https://doi.org/10.31516/2410-5333.067.24>¹

УДК 004.002.1:378.4:62(477.83-25)Львівська політехніка

В. О. Горова

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна

vitalina.o.horova@lpnu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-2228-4337>

О. В. Марковець

кандидат технічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна

oleksandr.v.markovets@lpnu.ua

<https://orcid.org/0000-0001-8737-5929>

О. М. Палій

студентка кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна

oksana.palii.dk.2020@lpnu.ua

<https://orcid.org/0009-0001-7632-9713>

ВИКОРИСТАННЯ ХМАРНИХ РЕСУРСІВ ДЛЯ ДОКУМЕНТАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КАФЕДРИ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проаналізовано можливість використання хмарних ресурсів для покращення документаційного забезпечення кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності НУ «Львівська політехніка». Покроково описано процес створення та використання електронних документів кафедрою за допомогою онлайн-редакторів текстових документів (Google Документи), електронних таблиць (Google Таблиці), а також питальників та інших онлайн-форм засобами Google Форми й онлайн-сервісу для планування та координації заходів (Google Календар). Створено та обґрунтовано доцільність використання шаблонів електронних документів в управлінській діяльності зазначеного структурного підрозділу.

Ключові слова: *хмарні технології, Google Apps, соціальні комунікації, електронний документообіг, інформаційні системи.*

V. Gorova

Candidate of Historical Sciences, Associate professor, Associate Professor of the Department of Social Communications and Information Activities, Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

O. Markovets

Candidate of Technical Sciences, Associate professor, Head of the Department of Social Communications and Information Activities, Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

O. Paliy

student of the Department of Social Communications and Information Activities, Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

¹ This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

USE OF CLOUD RESOURCES FOR DOCUMENTATION OF THE ACTIVITIES OF THE DEPARTMENT OF SOCIAL COMMUNICATIONS AND INFORMATION ACTIVITIES

The purpose of the article is to identify the possibilities and features of using cloud resources to improve the documentation support of the Department of Social Communications and Information Activities of Lviv Polytechnic National University, as well as to describe the process of creating and using electronic documents by the department using online editors.

The methodology is based on the methods of analysis, synthesis, abstraction and generalization, as well as methods of systemic and causal analysis.

The result of the research is the introduction of an effective document management system at the Department of SCIA, which will help to increase the productivity and quality of the educational process, as well as provide greater accessibility of documents for all participants in the educational process for the benefit of Ukraine.

The scientific novelty of the research results lies in the scientific substantiation and construction of methods and means for the using cloud resources in the educational process, which contribute to the expansion of the educational space and increase the efficiency of the educational process using innovative tools and methods.

The practical significance of the research results lies in the development and implementation of an effective documentation system at the Department of SCIA of the Lviv Polytechnic National University. This will help improve the department's document flow and ensure effective collaboration between employees.

The conclusions. Cloud technologies, which allow storing, processing and exchanging data in real time, are becoming increasingly popular in the modern world, which significantly simplifies document management processes. In the course of studying the possibilities of using cloud resources for documentation support of the Department of the SCIA of Lviv Polytechnic National University, Google Drive services were chosen as the main tool and Google Docs was used as an online text document editor. Described the possibilities of creating electronic documents by the department using an online spreadsheet editor (Google Tables), questionnaires and other online forms, using Google Forms, as well as Google Calendar as an online service for planning and coordinating events. The possibilities of creating and collaborating with department documentation in electronic form were studied.

Keywords: *cloud technologies, Google Apps, social communications, electronic document management, information systems.*

Постановка та актуальність проблеми. У сучасному світі особлива увага приділяється вивченню можливостей покращення управлінських процесів, важливою складовою яких є організація роботи зі службовою документацією. У часи, коли стрімко зростає потреба в сучасних інструментах онлайн-комунікацій, стає очевидним, що ефективне управління організацією, незалежно від її сфери діяльності, не може здійснюватися лише за допомогою традиційних способів обігу службових документів. У сфері соціальних комунікацій та інформаційної діяльності важливим є безперервний доступ до інформації та документів. Інноваційні технології надають нові шляхи для вдосконалення цих процесів, що у свою чергу підвищує продуктивність роботи з документацією загалом.

Завдяки швидкому прогресу у сфері хмарних технологій, використання хмарних сервісів для керування документацією стає все більш популярним, зокрема й в академічних колах та структурних підрозділах Закладу вищої освіти (далі — ЗВО). Ефективне документальне забезпечення діяльності кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності (далі — СКІД) стає важливим елементом для забезпечення якісного освітнього процесу та відповідності сучасним стандартам. Використання хмарних ресурсів для цієї мети є перспективним напрямом, але потребує ретельного аналізу, обґрунтування та дослідження. Порівняння з наявними методами документування показує переваги хмарних технологій у забезпеченні доступності, безпеки та зручності використання. Розвиток цієї сфери досліджень сприятиме покращенню освітнього процесу та підвищенню конкурентоспроможності українських вишів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти щодо впровадження та використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі досліджували такі науковці, як Б. Ю. Биков, Б. В. Лапінський, О. Н. Спирін, М. П. Шишкіна та інші, чії дослідження відображено в колективній монографії (Биков та ін., 2010).

Проблемою застосування технологій хмарних обчислень і засобів веб 2.0 в освіті також займалися Б. Ю. Биков, М. П. Шишкіна (Шишкіна, 2015; Биков & Шишкіна, 2018; Биков та ін., 2020), С. Г. Литвинова (Литвинова, 2016). Недавні тенденції вказують на переосмислення функцій електронного документообігу. Він уже не сприймається лише як засіб для автоматизації офісної роботи, а як інструмент, що сприяє управлінню знаннями та інтеграції бізнес-процесів. Автоматизація документообігу тепер вважається частиною комплексної автоматизованої інформаційної системи, де документи створюються та обробляються відповідно до конкретних бізнес-завдань, що підвищує загальну продуктивність та ефективність управління в організації.

Аналізуючи праці О. О. Гриценчука, І. В. Іванюка, О. Є. Кравчини та інших, що увійшли до методичного посібника під загальною редакцією Б. Ю. Бикова та О. В. Овчарука, стало зрозуміло, що інформаційно-освітнє середовище не є однорідною системою, а складається з різних програмних засобів освітнього призначення. Об'єкти інформаційно-освітнього середовища є атрибутами, які визначають змістовну, матеріальну наповненість, або є ресурсами діяльності учасників освітнього процесу (Гриценчук та ін., 2019).

Ефективність залучення, використання та створення інформаційно-освітнього середовища ЗВО значною мірою залежить не лише від різноманітності засобів інформаційно-комунікаційних технологій, використовуваних для підтримки навчальної, наукової та управлінської діяльності, але й від якості цих засобів і технологій, від вміння всіх учасників освітнього процесу ефективно ними користуватися, їхньої активності та розсудливості при застосуванні. А. Карпенко (Карпенко, 2017) у праці «Використання Google-диску сервісу Google Apps у роботі організаційно-навчальних підрозділів ВНЗ» дослідила, що використання Google Drive в межах Google Apps працівниками організаційно-

навчальних відділів університету забезпечує онлайн-зберігання робочої документації, що гарантує доступ до неї будь-коли та з будь-якого комп'ютера. Під час організації освітнього процесу сервіси Google Apps допомагають створити ефективну інформаційну систему підтримки діяльності організаційно-навчальних підрозділів, що становить важливий етап у формуванні єдиного інформаційного середовища університету (Карпенко, 2019).

У статті В. Олексюка (Олексюк, 2013) розкривається досвід інтеграції хмарних сервісів Google APPS в інформаційно-освітній простір ЗВО. Завдяки хмарним технологіям, зокрема і Google Apps, можна зменшити витрати на обслуговування мережних комплексів навчальних закладів, а також підвищити якість і доступність їхніх навчальних ресурсів. Перспективним вважаємо розробку персонального кабінету студента, який міститиме документи, листи, події, контакти та інший контент, який створений студентом або безпосередньо стосується його навчальної діяльності

У ході аналізу досліджень науковців, що стосуються використання хмарних сервісів для документообігу, було виявлено, що хмарні технології набувають все більшої популярності в сучасному світі. Вони дозволяють зберігати, обробляти та обмінюватися даними в режимі реального часу, що значно спрощує процеси документообігу.

Мета статті — проаналізувати можливості та особливості використання хмарних ресурсів для покращення документального забезпечення кафедри соціальної комунікації та інформаційної діяльності НУ «Львівська політехніка», а також описати процес створення та використання електронних документів кафедри за допомогою онлайн-редакторів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кафедра соціальних комунікацій та інформаційної діяльності НУ «Львівська політехніка» в процесі своєї діяльності активно використовує програмні засоби автоматизації обробки електронних документів. Офіційно в університеті використовується ЕСМ система Alfresco — система управління корпоративними інформаційними ресурсами й документообігом, для підтримки єдиного життєвого циклу контенту різних типів і форматів. Робота закладів вищої освіти супроводжується циркуляцією різноманітної документальної інформації. Структурована природа більшості цих інформаційних масивів дозволяє їх повноцінну обробку в інформаційних системах за допомогою традиційних СУБД. Платформу Alfresco було впроваджено на основі детального аналізу вимог університетського керівництва, зважаючи на її переваги: програмне забезпечення з відкритим кодом, інноваційні технологічні рішення, сумісність із більшістю стандартних форматів файлів, просунуті функції моделювання бізнес-процесів та комплексну систему контролю доступу до інформації (Пелешин & Жежнич, 2016). Додатково при працевлаштуванні кожен співробітник отримує персональний обліковий запис із доступом до хмарних сервісів Google Workspace та Microsoft Office365 (Інформаційні системи та сервіси Львівської політехніки).

Потрібно зауважити, що сфера наукових інтересів колективу кафедри є синтезом актуальних напрямів досліджень, а саме: соціальних комунікацій, бібліотечної та архівної діяльності, інформаційного менеджменту, електронного урядування, документознавства, прикладної психології та лінгвістики, безпеки інформаційного простору тощо (Кафедра СКІД — офіційний сайт). Тому активне використання засобів електронного документообігу є й важливою частиною наукових досліджень.

Навчальна робота кафедри передбачає формування різноманітної документації, зокрема електронних відомостей, студентських відгуків та матеріалів лабораторних практикумів. Електронні відомості слугують для документування академічної успішності, моніторингу відвідуваності та фіксації результатів контрольних заходів. Студентські відгуки функціонують як механізм зворотного зв'язку, що сприяє оптимізації освітнього процесу. Лабораторні практикуми забезпечують практичне закріплення теоретичного матеріалу, засвоєного на лекційних заняттях.

Зазначена документація забезпечує раціональне керування навчальним процесом, синхронізацію роботи викладацького складу та студентського контингенту, а також комунікацію з іншими університетськими підрозділами. Адміністративно-управлінська функція кафедри реалізується через документацію засідань, формування комісій тощо. Ці матеріали забезпечують оптимальне адміністрування, координацію та взаємодію з іншими структурними елементами університету.

До адміністративної документації належать протоколи, порядки денні та інші матеріали, що фіксують діяльність кафедри. Вони охоплюють також планування й організацію наукових і навчальних заходів, координацію викладацької діяльності, планування освітнього процесу та дослідницьких проєктів. Документообіг на кафедрі відбувається за участю завідувача, секретаря, науково-педагогічного персоналу та керівництва інституту.

Основним засобом для ведення електронної документації кафедри СКІД було обрано сервіси Google Диск, оскільки визначено, що саме вони можуть значно покращити документообіг кафедри, забезпечуючи ефективну співпрацю працівників кафедри. Для покращення роботи кафедри було використано Google Документи — безкоштовний онлайн-редактор текстових документів, який дозволяє створювати, редагувати та спільно працювати над документами в режимі реального часу. Він є частиною Google Workspace й інтегрується з іншими сервісами Google, такими як Google Диск і Gmail. Щоб створити Google Документи, потрібно зробити наступні кроки: відкрити Google Документи на комп'ютері, перейшовши за посиланням docs.google.com, потім у нижньому правому куті натиснути на «+» та «Створити новий документ» (рис. 1)

Google Таблиці — це безкоштовний онлайн-редактор електронних таблиць, який дозволяє створювати й редагувати таблиці безпосередньо в браузері, без необхідності встановлення додаткового програмного забезпечення. Щоб створити Google Таблиці, можна зайти в сервіс та обрати з переліку «Таблиці» (рис. 2).

Рис. 1. Створення нового документу за допомогою Google Диск.

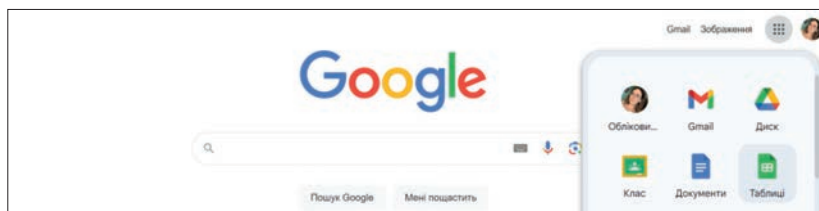

Рис. 2. Створення Google таблиці.

На кафедрі СКІД Google Таблиці знайдуть застосування в кількох напрямках: обробка інформації (спрощення введення, аналізу та візуалізації даних, що полегшить викладачам підготовку відомостей та звітів); колаборативна діяльність (можливість синхронного опрацювання таблиць кількома викладачами з переглядом змін у реальному часі, коментуванням та призначенням завдань); управління й планування (розробка розкладів, планів діяльності та переліків завдань).

Google Форми представляють собою безкоштовне програмне рішення для розробки опитувань, тестових завдань та різноманітних онлайн-анкет. Цей інструмент оптимізує процес збору та опрацювання інформації від студентського та викладацького складу в режимі реального часу. Для створення Google Форми необхідно увійти в сервіс та вибрати відповідний пункт у доступному переліку функцій (рис. 3)

Ключові функціональні можливості Google Форм у діяльності кафедри охоплюють: акумулювання інформації (створення різноманітних питальників, анкет та реєстраційних форм для збору даних від студентського контингенту, викладацького складу та інших працівників кафедри); контрольно-оцінювальну діяльність (розробка тестових завдань та опитувань для вимірювання рівня засвоєння знань студентами, а також збір відгуків щодо навчальних курсів, семінарських занять та інших освітніх заходів); організацію участі в заходах

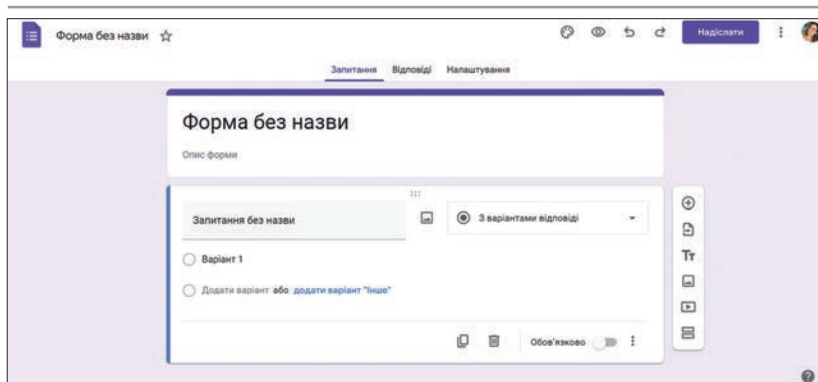

Рис. 3. Створення Google Форми.

(використання форм для реєстрації учасників наукових конференцій, семінарів, вебінарів та інших академічних подій).

Google Календар функціонує як безкоштовний мережевий сервіс для оптимізації часових ресурсів та планування заходів у складі пакету Google Workspace. Цей інструмент надає викладачам можливість створювати й модифікувати події, встановлювати нагадування, формулювати завдання та інші види записів, а також забезпечує колективне використання календарів для узгодження зустрічей та заходів. Процедура створення календаря аналогічна діям, необхідним для формування форм (рис. 4).

Назвемо деякі основні можливості Google Календаря для кафедри: розумне планування; об'єднання кількох календарів в один для ефективного планування робочих та особистих справ викладачів; спільний доступ: можливість поділитися календарями з колегами, щоб вони знали ваш розклад; автоматичне додавання подій: Google Календар може автоматично додавати події, такі як семінари, лекції, важливі зустрічі тощо.

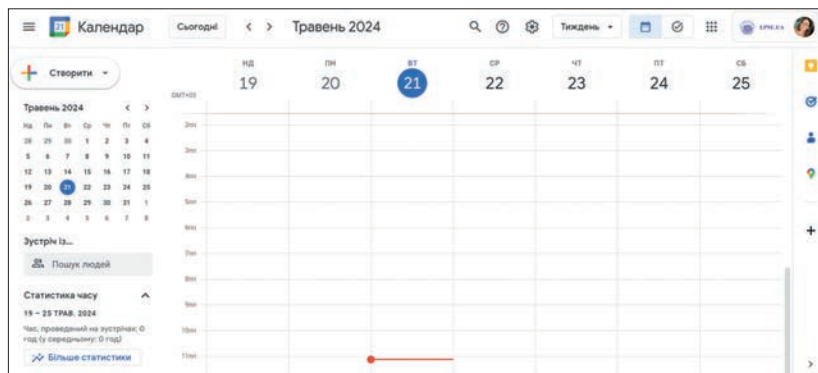

Рис. 4. Вигляд Google Календаря.

Вивчаючи можливості створення та спільної роботи з документацією кафедри в електронному вигляді, доцільним буде створити шаблони таких документів, як протокол засідання кафедри, витяг з протоколу засідання кафедри, журнал відвідування, які будуть розміщені на диску та використовуватися в подальшому для полегшення складання й подання за потреби у відповідні структурні підрозділи.

Таким чином, у всіх співробітників кафедри буде спільний доступ до протоколу, що дасть можливість внести потрібну інформацію доповідачу або за потреби відредагувати його. Після створення шаблону документу ним потрібно поділитися з колегами, надавши їм посилання на документ. Шаблон протоколу виглядатиме таким чином, щоб працівник міг легко додавати та редагувати інформацію.

Шапка шаблону є незмінною, окрім номеру протоколу та дати (рис. 5).

ПРОТОКОЛ № 12	
засідання кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності Національного університету «Львівська політехніка» від 15 квітня 2024 р.	
Голова – Олександр МАРКОВЕЦЬ Секретар – Олімпія ПРУДИУС	Присутні:
Порядок денний:	
1.	
І.С.ЛУХА.ПІ:	
І.С.ЛУХА.ПІ:	
УХВА.ПІ.ПІ:	
Голова засідання, зав. кафедри СКІД к.т.н., доц.	Олександр МАРКОВЕЦЬ
Секретар засідання кафедри СКІД	Олімпія ПРУДИУС

Рис. 5. Вигляд шаблону протоколу засідання кафедри.

Подібним чином можна створити шаблон витягу з протоколу. Тут змінними даними буде номер протоколу та дата засідання. В ньому потрібно буде внести інформацію про питання, які слухали, та ухвалені рішення (рис. 6).

Шаблон журналу відвідування занять є зручним інструментом запису та зберігання даних. За допомогою нього можна легко відслідковувати й спостерігати, хто зі студентів має найбільші проблеми з відвідуваністю та на кого потрібно звернути безпосередню увагу кафедри, щоб зв'язатися з батьками та повідомити про проблему (рис. 7).

ВИТЯГ]
з протоколу № 15 засідання кафедри
соціальних комунікацій та інформаційної діяльності
Національного університету «Львівська політехніка»
від 21 травня 2024 р.

СЛУХАЛИ:

УХВАЛИЛИ:

Голова засідання,
завідувач кафедри СКІД,
к.т.н., доцент

Олександр МАРКОВЕЦЬ

Секретар кафедри СКІД

Олімпія ПРУДИУС

Рис. 6. Вигляд шаблону витягу засідання кафедри.

№ п/п	Прізвище	Ім'я	По-батькові	Група	Відвідування лекцій	Відвідування практичних занять	Відвідування лабораторних занять
1							
2							
3							
4							
5							
6							
7							
8							
9							
10							
11							
12							
13							
14							
15							
16							

Рис. 7. Журнал відвідування студентів.

Щоб оптимізувати роботу кафедри під час прийому лабораторних робіт, можна використовувати такий підхід: після виконання та здачі лабораторних робіт в аудиторії, результати записувати в електронний журнал. Потім дані з електронного журналу перенести до віртуального навчального середовища університету. Результатом роботи мають стати електронні відомості. Це дозволить викладачам легко вести облік успішності студентів та їхнього прогресу. Також це допоможе забезпечити прозорість та об'єктивність оцінювання, а також сприятиме ефективному управлінню навчальним процесом.

За допомогою «Форми» можна створити питальник для студентів, наприклад, про якість освітнього процесу. Він може містити різні запитання з різними формами відповідей, що допоможуть кафедрі зрозуміти, як покращити роботу для ефективного навчання студентів (рис. 8).

Опитувальник студентів НУ ЛП

Усі дані збережено на Диск

Надіслати

Запитання Відповіді Налаштування

Анкета для опитування студентів Національного університету "Львівська політехніка" про якість освітнього процесу та навчальної діяльності

- Мета опитування:** оцінити якість освітнього процесу та навчальної діяльності з метою виявлення сильних та слабких сторін, а також визначення напрямків для покращення.
- Цільова аудиторія:** студенти всіх курсів та факультетів Національного університету "Львівська політехніка"

Оберіть з переліку ступінь вищої освіти:

☐ Бакалавр

☐ Магістр

Рис. 8. Питальник для студентів кафедри СКІД.

У цьому випадку запитання розроблені таким чином, щоб отримати якомога більше детальної інформації від студентів про все, що відбувається в освітньому процесі (рис. 9).

1. Чи забезпечено Вам можливість формування індивідуальної освітньої траєкторії, зокрема через індивідуальний вибір навчальних дисциплін? *

☐ Так

☐ Ні

☐ Інше: _____

2. Наскільки Ви задоволені навчанням за обраною освітньою програмою? *

1 2 3 4 5

Зовсім не задоволений ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ Повністю задоволений

3. Наскільки, на Вашу думку, актуальна освітня програма на якій ви навчаєтесь, у світлі найновіших досліджень у відповідній галузі? *

1 2 3 4 5

Зовсім не задоволений ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ Повністю задоволений

Рис. 9. Приклади запитань у питальнику.

Важливим завданням є планування подій кафедри на новий навчальний рік, що включає організацію академічних і наукових заходів, таких як конференції, семінари, а також інші освітні та соціальні події. Для цього використовуємо Google Календар, який можна доповнювати в ході навчального процесу

та поширювати серед викладачів, щоб швидше повідомляти їх про майбутні події та заходи на кафедрі (рис. 10).

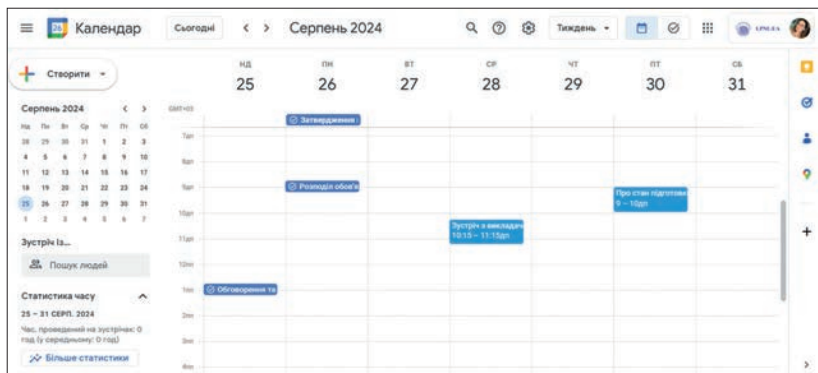

Рис. 10. Робочий план на тиждень.

Щоб створити подію у Google Календарі, потрібно відкрити Google Календар та натиснути місце поруч із датою, на яку потрібно запланувати подію. Додати назву й час проведення події — зберегти. Якщо необхідно створити регулярну подію або додати відеозустріч, Google Календар пропонує такі функції (рис. 11).

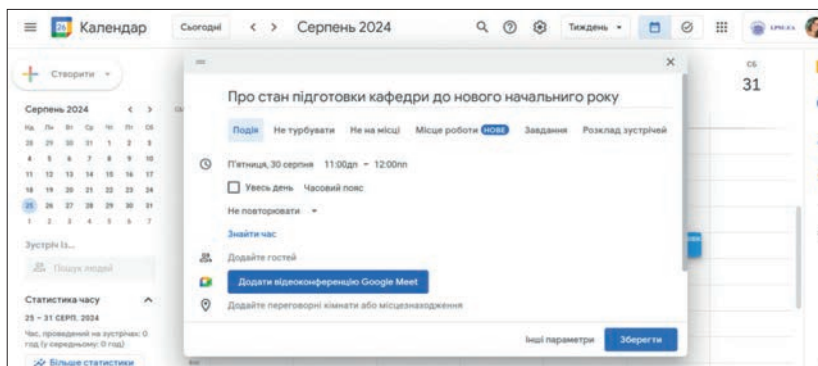

Рис. 11. Створення події в Google Календарі.

Висновки. Підсумовуючи, варто зауважити, що хмарні технології, які дозволяють зберігати, обробляти та обмінюватися даними в режимі реального часу, набувають все більшої популярності в сучасному світі, що значно спрощує процеси документообігу. У ході вивчення можливостей використання хмарних ресурсів для документального забезпечення структурного підрозділу Закладу вищої освіти (на прикладі кафедри соціальної комунікації та інформаційної діяльності Національного університету «Львівська політехніка») основним засобом було обрано сервіси Google Диск і використано Google Документи як

онлайн-редактор текстових документів. Також описано можливості створення електронних документів кафедрою за допомогою онлайн-редактора електронних таблиць (Google Таблиці), питальників та інших онлайн-форм, використовуючи Google Форми, а також Google Календар як онлайн-сервіс для планування та координації заходів.

Вивчено можливості створення й спільної роботи з документацією кафедри в електронному вигляді. Створено шаблони таких документів, як протокол засідання кафедри, витяг з протоколу засідання кафедри й журнал відвідування занять, які розміщено на диску, що в подальшому значно полегшить їх складання й за потреби подання у відповідні структурні підрозділи.

Використання шаблонів може значно полегшити та прискорити роботу структурного підрозділу, оскільки вони дозволяють автоматизувати рутинні завдання. Шаблони забезпечують узгодженість та послідовність документів, що також полегшує розуміння та обмін інформацією між учасниками. Використання таблиць та опитування дозволяють збирати структуровані дані, які легко аналізувати й використовувати для прийняття обґрунтованих рішень. Опитування можуть бути використані для отримання зворотного зв'язку від студентів, викладачів та інших зацікавлених сторін, що сприяє покращенню якості освітнього процесу. Використання шаблонів та цифрових інструментів значно підвищує ефективність роботи, забезпечує стандартизацію документації, сприяє кращому збиранню та аналізу даних, а також покращує взаємодію між учасниками освітнього процесу.

Список посилань

- Биков, В., та ін. (2010). *Засоби інформаційно-комунікаційних технологій єдиного інформаційного простору системи освіти України: Монографія*. В. В. Лапінський, А. Ю. Пилипчук, М. П. Шишкіна та ін.; В. Ю. Бикова (Ред.). Педагогічна думка.
- Биков, В., & Шишкіна, М. (2018). Концептуальні основи формування та розвитку хмаро орієнтованого навчально-наукового середовища університету в контексті пріоритетів відкритої науки. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 68(6), 1–19. <https://doi.org/10.33407/itlt.v68i6.2609>
- Биков, В. та ін. (2020). Використання хмаро орієнтованої платформи відкритого навчання та досліджень для співробітництва у віртуальних колективах. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 76(2), 304–320. <https://doi.org/10.33407/itlt.v76i2.3706>
- Гриценчук, О., та ін. (2019). *Розвиток інформаційно-комунікаційної компетентності вчителів в умовах хмаро орієнтованого навчального середовища: Методичний посібник*. В. Биков, О. Овчарук (Ред.). Видавництво «Літера ЛТД».
- Інформаційні системи та сервіси Львівської політехніки*. (б.д.). Національний університет «Львівська політехніка». <https://lpnu.ua/pratsivnyku/informatsiini-systemy-ta-servisy-lvivskoi-politekhniky>
- Карпенко, А. (2019). Використання сервісів Google Apps (G Suite) для формування ікт-компетентностей у співробітників організаційно-навчальних підрозділів

- університету. *Фізико-математична освіта*, 3, 71–78. http://nbuv.gov.ua/UJRN/fmo_2019_3_13.
- Карпенко, А. (2017). Оптимізація діяльності організаційно-навчальних підрозділів ВНЗ засобами сервісу Google APPS. *Комп'ютер у школі та сім'ї*, 5, 34–35.
- Кафедра СКІД — офіційний сайт кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності. (б.д.). <https://skid.lpnu.ua/>
- Литвинова, С. (2016). *Проектування хмаро зорієнтованого навчального середовища загальноосвітнього навчального закладу: Монографія*. Компрінт.
- Олексюк, В. (2013). Досвід інтеграції хмарних сервісів Google APPS у інформаційно-освітній простір вищого навчального закладу. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 35(3), 64–73. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2013_35_3_9.
- Пелешишин, О., & Жежнич, П. (2016). Система слабо структурованого документообігу Львівської політехніки на базі платформи Alfresco. *Редакційна колегія*, 19.
- Шишкіна, М. (2015). *Формування і розвиток хмаро зорієнтованого освітнього навчального середовища вищого навчального закладу: Монографія*. УкрІНТЕІ.

References

- Bykov, V., et al. (2010). *Information and communication technology tools of the unified information space of the education system of Ukraine: Monohrafiia*. V. V. Lapinskiy, A. Iu. Pylypchuk, M.P. Shyshkina et al.; V. Iu. Bykova (Ed.). Pedahohichna dumka. [In Ukrainian].
- Bykov, V., & Shyshkina, M. (2018). Conceptual foundations of the formation and development of a cloud-oriented educational and scientific environment of the university in the context of open science priorities. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*, 68(6), 1–19. <https://doi.org/10.33407/itlt.v68i6.2609> [In Ukrainian].
- Bykov, V., et al. (2020). Using a cloud-based open learning and research platform for collaboration in virtual teams. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*, 76(2), 304–320. <https://doi.org/10.33407/itlt.v76i2.3706>. [In Ukrainian].
- Hrytsenchuk, O., et al. (2019). *Developing teachers' information and communication competence in cloud-based learning environments: Methodological guide*. V. Bykov, O. Ovcharuk (Ed.). Vydavnytstvo "Litera LTD". [In Ukrainian].
- Information systems and services of Lviv Polytechnic*. (n.d.). Lviv Polytechnic National University. <https://lpnu.ua/pratsivnyku/informatsiini-systemy-ta-servisy-lvivskoi-politekhniky>. [In Ukrainian].
- Karpenko, A. (2019). Using Google Apps (G Suite) services to develop ICT competencies among employees of the university's organizational and educational departments. *Fizyko-matematychna osvita*, 3, 71–78. http://nbuv.gov.ua/UJRN/fmo_2019_3_13. [In Ukrainian].
- Karpenko, A. (2017). Optimization of the activities of organizational and educational units of the university using the Google APPS service. *Kompiuter u shkoli ta simi*, 5, 34–35. [In Ukrainian].
- Department of Social Communications and Information Activities — the official website of the Department of Social Communications and Information Activities*. (n.d.). <https://skid.lpnu.ua/> (accessed 10.05.2025). [In Ukrainian].

- Lytvynova, S. (2016). *Designing a cloud-based learning environment for a secondary school: Monohrafiia*. Kompyrnt. [In Ukrainian].
- Oleksiuk, V. (2013). Experience in integrating Google APPS cloud services into the information and educational space of a higher education institution. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*, 35(3), 64–73. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2013_35_3_9. [In Ukrainian].
- Peleshchyshyn, O., & Zhezhnych, P. (2016). Lviv Polytechnic University's poorly structured document management system based on the Alfresco platform. *Redaktsiina kolehiia*, 19. [In Ukrainian].
- Shyshkina, M. (2015). *Formation and development of a cloud-oriented educational and scientific environment of a higher educational institution: Monohrafiia*. UkrINTEL. [In Ukrainian].

Надійшла до редколегії 16.01.2025

Розділ 4. Рецензії

(Part 4. Reviews)

<https://doi.org/10.31516/2410-5333.067.25>¹

УДК 015:050(477+410):[791+075]:001.83](045)

О. В. Безручко

доктор мистецтвознавства, професор, професор кафедри режисури кіно і телебачення, Київський національний університет культури і мистецтв, завідувач кафедри кіно-, телемистецтва, ПВНЗ «Київський університет культури», м. Київ, Україна

oleksandr_bezruchko@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-8360-9388>

ХАРКІВ — ЛОНДОН: СІМ ДОСЯГНЕНЬ СПІЛЬНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРОЄКТУ З АУДІОВІЗУАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

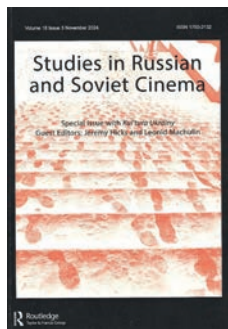
Рецензія на спеціальний спільний випуск журналів: *Studies in Russian and Soviet Cinema: peer-reviewed journal*. — 2024. — Vol. 18, Iss. 3: Spec. Iss. with Kul'tura Ukrainy. — 358 p. ; *Культура України : зб. наук. пр. / М-во культури та стратегічних комунікацій України, Харків. держ. акад. культури ; за заг. ред. В. Шейка*. — Харків : ХДАК, 2025. — Вип. 87 (спецвип.). — 98 с.

О. Bezruchko

Doctor of Study of Art, Professor, Professor at the Film and Television Directing Department, Kyiv National University of Culture and Arts, Head of the Film and Television Art Department, Kyiv University of Culture, Kyiv, Ukraine

KHARKIV — LONDON: SEVEN ACHIEVEMENTS OF A JOINT INTERNATIONAL AUDIOVISUAL ART PROJECT

A review of Special joint issue: *Studies in Russian and Soviet Cinema: peer-reviewed journal*. — 2024. — Vol. 18, Iss. 3: Spec. Iss. with Kul'tura Ukrainy. — 358 p. ; *Culture of Ukraine: coll. of scientific papers / Ministry of Culture and Strategic Communications of Ukraine, Kharkiv State Academy of Culture; under general editorship of V. Sheiko*. — Kharkiv : KhSAC, 2025. — Vol. 87 (special edition). — 98 p.

¹ This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

Здебільшого провідні українські науковці в рецензіях у фахових журналах аналізують монографії, зокрема й колективні, навчальні посібники, концептуально-термінологічні словники, каталоги тощо. Наприклад, рецензія доктора наук, професора, заслуженого діяча мистецтв України, академіка Національної академії мистецтв України В. М. Шейка на концептуально-термінологічний словник В. Миславського «Західний кінематограф» (Шейко, 2024); рецензія кандидата філософських наук Л. І. Мачуліна на монографію Л. Соколюк «Вища мистецька школа Харкова: від модернізму до трансформації (1921–1962)» під назвою «Джерела натхнення мистецтвознавці Людмили Соколюк» (Мачулін, 2023); рецензія англійською мовою доктора мистецтвознавства, професора, члена-кореспондента Національної академії мистецтв України В. Н. Миславського на книгу групи авторів — Д. Вовка та ін. «Право, релігія, кіно» під назвою «Релігійно-правові аспекти у світовому кінематографі» (Myslavskiy, 2023); рецензія доктора мистецтвознавства, професора, члена-кореспондента Національної академії мистецтв України В. Н. Миславського та кандидатки мистецтвознавства, доцентки Н. В. Мархайчук на дві книги І. Зборовця «Кінемелодрама ХХ століття як явище світової культури» та «Трофейні кінофільми у рецепції радянських глядачів першого післявоєнного десятиліття» під назвою «Кінемелодрама ХХ століття і трофейні фільми: екранний дискурс» (Миславський & Мархайчук, 2022); рецензія доктора мистецтвознавства, професора В. Г. Горпенка на навчальний посібник О. В. Безручка та ін. «Магістерські проекти зі спеціальності “Аудіовізуальне мистецтво та виробництво” в Київському національному університеті культури і мистецтв» (Горпенко, 2020); рецензія докторки філософських наук, професорки, академіка Національної академії мистецтв України Г. П. Чміль на навчальний посібник О. Москаленко-Висоцької «Основи продюсерської діяльності» (Чміль, 2020); рецензія англійською мовою доктора мистецтвознавства, професора О. В. Безручка на монографію Х. Баталіної «Дитина як втілення зла у фільмах жахів» під назвою «Ґрунтовне дослідження дитячих образів у творах аудіовізуального мистецтва в жанрі хоррор» (Bezruchko, 2024); рецензія докторки мистецтвознавства, професорки Г. П. Погребняк на книгу А. Пучкова «Тривкий тролінг трикстера: метадраматургія Олександра Корнійчука» під назвою «Антирежисура кіноперетворення як тривка перепона на екранній адаптації метадраматургії Олександра Корнійчука» (Погребняк, 2022); рецензія англійською мовою докторки мистецтвознавства, доцентки Н. О. Рябухи на каталог О. Литвиної «Музика в кінематографі України» під назвою «Українська кіномузика: історія та сучасність» (Riabukha, 2022) та ін.

Ця рецензія висвітлить унікальний науковий проєкт, очолюваний та впроваджений у життя фахівцями з Лондону та Харкова. Результатом кількарічного міжнародного співробітництва, яке тривало в найважчий для нашої країни та українських науковців період повномасштабної війни, став спеціальний спільний випуск журналів “Studies in Russian and Soviet Cinema” «Дослідження російського та радянського кіно» (Лондонський університет королеви Марії, Великобританія, 2024, Том 18, № 3) англійською мовою та «Культура України»

(Харківська державна академія культури, 2025, № 87) українською, де підготували статті та надрукувались три українські й чотири закордонні науковці. Про високий професійний рівень та складність цього проєкту, насамперед для наших співвітчизників, може свідчити той факт, що на початку кількість учасників була на третину більша.

Який результат цього проєкту? Слід виокремити сім основних позитивних моментів. Перше досягнення: знайомство, спілкування та подальша співпраця з іноземними колегами з Великобританії та Сполучених Штатів Америки. Не секрет, що українське суспільство та наші науковці (здебільшого мистецтвознавці) багато десятиліть були відірвані від західного наукового товариства, оскільки належали до радянської, а потім і пострадянської, доволі закритої системи. Унаслідок цього ми є представниками різних наукових шкіл, маємо різну систему наукових інституцій, званих, дещо по-різному оформлюємо наші статті та багато іншого.

Хоча наша країна ще із часів Київської Русі була частиною Європи не лише територіально, але й духовно. Як приклад можна навести королеву Франції Анну Ярославівну (фр. *Anne de Kyiv*), доньку київського князя Ярослава Мудрого. На привезеному нею з Києва до Парижу Реймському Євангелії були короновані всі монархи Франції. У жилах багатьох королівських родин Європи тече і її кров. Перефразовуючи слова всесвітньовідомого персонажа книги англійського письменника Редьярда Кіплінга «Мауглі», можна зазначити, що ми з вами однієї крові!

Керівник від Великобританії — професор Лондонського університету королеви Марії Джеремі Гікс та від України — доктор філософії, очільник редакційно-видавничого відділу та викладач комунікації в Харківській державній академії культури Леонід Мачулін підготували програмну статтю про цей проєкт під красномовною назвою “Special joint issue of “Studies in Russian and Soviet Cinema” and “Culture of Ukraine” (Kul'tura Ukrainy)” (Hicks & Machulin, 2024), «Спеціальний спільний випуск “Дослідження російського та радянського кіно” і “Культури України”» (Гікс & Мачулін, 2025). Вони окреслили головне завдання цього проєкту: «Ця співпраця між українським та британським журналом має на меті вияв підтримки української культури, зокрема дослідження історії українського кіно в контексті повномасштабного вторгнення Росії проти цієї країни, розпочатого в лютому 2022 р. Через 100 років після свого початку український кінематограф залишається таким само актуальним як для вітчизняного, так і для всього світу. Щоб проілюструвати це, ми починаємо з короткого нарису історії українського кіно, особливо його політичного контексту, перш ніж викласти огляд стану кінонауки про різні ключові періоди історії українського кіно» (Гікс & Мачулін, 2025, с. 7).

Друге досягнення: вихід статей українських учасників цього проєкту англійською мовою у Великобританії в спеціальному випуску наукового журналу “Studies in Russian and Soviet Cinema”, який індексується в Scopus та Web of Science. За термінологією Міністерства освіти і науки України — це категорія «А», найвищий рівень. Для вітчизняних науковців це надзвичайно важливо,

оскільки в такому шанованому науковому журналі друкують лише справжніх професіоналів.

І, що не менш важливо, статті українських науковців було професійно перекладено й відредаговано носіями англійської мови. Це значно спростило читання та сприйняття вітчизняних робіт у західному світі.

Кандидат мистецтвознавства, доцент, доцент кафедри кінотелережистури та сценарної майстерності та, за сумісництвом, доцент кафедри мистецтвознавства факультету аудіовізуального мистецтва Харківської державної академії культури Харківської державної академії культури Наталія Черкасова підготувала статтю “Mister Jones and the depiction of the Holodomor on the world screen” (Cherkasova, 2024), “Містер Джонс” і зображення Голодомору на світовому екрані» (Черкасова, 2025). У ній, як видно з назви, аналізується повнометражний художній фільм Агнешки Голланд «Містер Джонс» (2019), знаний в українському прокаті під назвою «Ціна правди». Авторка вважає, що «нині Україна активно лобіює міжнародне визнання Голодомору геноцидом. Кіно є важливою частиною міжнародного інформаційного простору, потужним засобом міжкультурної комунікації. Яскравий характер його образності формує і культивує певний спосіб сприйняття, мислення та закріплення культурної ідентичності» (Черкасова, 2025, с. 77).

Третє досягнення. Можливо, завдяки цьому проекту Джеремі Гікс, який уже знав, окрім англійської, ще й французьку та російську мови, почав вивчати українську. Слід відзначити, що це в нього настільки гарно виходить, що під час виступу 17 грудня 2024 р. з доповіддю «Репрезентація Голодоморів: зв'язок між фільмами 1921–23 та 1932–33 років» (“Representing the Holodomors: The relation between films of 1921–23 and 1932–33”) на науковій конференції «Мистецтвознавство. Культурологія. Медіапедагогіка» в Києві науковець продемонстрував чудове володіння українською мовою. Це неабияк сподобалось учасникам конференції, особливо українським викладачам та студентам. Звернімо увагу, що професор Гікс, який уже випустив цікаві для вітчизняного читача книги «Дзига Вертов: визначення документального кіно» (2007) і «Перші фільми про Голокост: радянське кіно та геноцид євреїв, 1938–46» (2012), обрав тему своєї нової монографії, у якій, як видно з теми виступу на конференції, буде дуже багато, але, тим не менш, надзвичайно важлива для українців — тема Голодомору.

Четверте досягнення: введення у світовий науковий обіг нової і, сподіваємось, цікавої інформації про українське аудіовізуальне мистецтво та його найкращих представників. В Україні після відновлення незалежності «нова генерація» вітчизняних науковців почала відкривати нашу справжню історію й сьогодення. Тепер до цього почали активно долучатись і закордонні дослідники. Сподіваємось, що в усьому світі завдяки цьому проекту про нашу країну дізнаються значно більше цікавого.

Доктор мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри кіно-, телемистецтва ПВНЗ «Київський університет культури» та, за сумісництвом, професор

кафедри режисури кіно і телебачення факультету кіно і телебачення Київського національного університету культури і мистецтв та професор кафедри мистецтвознавства факультету аудіовізуального мистецтва Харківської державної академії культури Олександр Безручко підготував статтю “Oleksandr Dovzhenko's experiment in film pedagogy” (Bezruchko, 2024), «Кінопедагогічний експеримент Олександра Довженка» (Безручко, 2025). У цьому дослідженні детально описано, як Довженко, «окрім зйомок власних фільмів, намагався організувати та провести повноцінне навчання представників творчих спеціальностей аудіовізуального мистецтва безпосередньо на виробництві, на Київській кінофабриці (Київська кіностудія художніх фільмів, нині Національна кіностудія художніх фільмів імені Олександра Довженка)» (Безручко, 2025, с. 42).

П'яте досягнення: випуск статей учасників цього проекту українською мовою в Україні в спеціальному випуску наукового фахового журналу з культурології та мистецтвознавства «Культура України», який долучений до категорії «Б». Це важливо як для іноземних колег, яких краще впізнають в Україні, так і для вітчизняної наукової спільноти, оскільки було створено якісний переклад рідною нам мовою безперечно цікавих статей іноземних авторів.

Аспірант Школи медіауніверситету Індіани (Блумінгтон, штат Індіана, США) Станіслав Мензелевський написав статтю “The Kino magazine and the parable of Ukrainian film criticism of the 1920s” (Menzelevskyi, 2024), «Журнал “Кіно” і нарис української кінокритики 1920-х років» (Мензелевський, 2025), у якій здійснив спробу висвітлити невідому для західних науковців історію провідного фахового журналу про кінематограф в Україні у 20-х рр. XX ст. «Кіно». Автор вважає, що вищевказаний часопис відіграв «вирішальну роль у децентралізації панівних російськоцентричних наративів епохи, пропонуючи цінні дослідницькі джерела, які здебільшого ігнорувалися в усталених традиціях кінознавства» (Мензелевський, 2025, с. 19).

Аспірантка факультету слов'янських мов і літератур та факультету кіно- та медіазнавства Їльського університету (Нью-Гейвен, США) Лора Масленіцина написала статтю “Against observation: the panoramic legacy of Sergei Loznitsa” (Maslenitsyna, 2024), «Проти спостереження: панорамна спадщина Сергія Лозниці» (Масленіцина, 2025). У ній авторка аналізує документальні фільми режисера С. Лозниці, чия творчість та громадянська позиція в Україні останнім часом викликає неоднозначну реакцію серед кінематографістів. Як ідеться в статті: «У критичному сприйнятті документальних фільмів українського режисера Сергія Лозниці ми доходимо до висновку, що режисер віддає перевагу техніці спостереження для зображення історичних подій і політичних рухів, а це призводить до суперечливих суджень щодо значення його фільмів і применшення власної участі Лозниці в зображених подіях» (Масленіцина, 2025, с. 87).

Професор коледжу Мері Такер Торп і директор відділу кінодосліджень коледжу Род-Айленда (США) Вінсент Болінгер підготував статтю “Mykola Shpykovskiy and the visual style of late VUFKU films” (Bollinger, 2024), «Микола Шпиковський

і візуальний стиль пізніх фільмів ВУФКУ» (Болінгер, 2025). Досліджуючи технології монтажу, що використовувалися у фільмах М. Шпиковського «Шкурник» (1929) та «Хліб» (1929), знятих на новоствореній Київській кінофабриці ВУФКУ, американський професор поставив завдання: «Започаткувати обґрунтування того, наскільки пізні німе українське кіно можна вважати національним кіно — самобутнім не лише за змістом і тематикою, а й за стилістичними нормами» (Болінгер, 2025, с. 32). Звернімо увагу, що науковець зі США Вінсент Болінгер у своїй статті порушив надзвичайно актуальне та широко обговорюване останнім часом питання для нашого суспільства — критерії належності митців, що жили і знімали фільми на території України, до нашої культури.

Видатний британський науковець, автор багатьох книг і статей з історії українського та радянського кіно Джеремі Гікс для цього проекту, окрім згаданої вище спільної публікації з Леонідом Мачуліним, написав також одноосібну статтю “The place of Ukraine in Mark Donskoi’s *The Rainbow*” (Hicks, 2024), «Місце України у “Веселці” Марка Донського» (“Радуга / Райдуга”, Київська та Ашгабатська кіностудії, 1943)» (Гікс, 2025), у якій, з-поміж інших контекстів, можна помітити роздуми про національну належність митця та його екранних творів до української культури. Адже, за словами британського професора: «У цій статті ми доводимо, що фільм Марка Донського “Веселка” 1943 р., знятий на евакуйованих київських кіностудіях у Туркменістані, має величезну цінність, якщо розглядати його як український фільм» (Гікс, 2025, с. 58).

Шосте досягнення. Потрібно відзначити, що в Україні, у зв’язку з багаторічною боротьбою з комуністичним та тоталітарним минулим нашої держави, у 2015 р. було прийнято декілька законів «про декомунізацію». Зокрема, Закон № 317-VIII «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та заборону використання їхньої символіки». Згідно з вищезначеним документом, в Україні заборонено використовувати радянську символіку, окрім як в обґрунтованих випадках у наукових і мистецьких творах.

Тому варто подякувати Джеремі Гіксу за розуміння українських законів (розтлумачених, мабуть, Леонідом Мачуліним), унаслідок чого з обкладинки спеціального випуску журналу “*Studies in Russian and Soviet Cinema*” була вилучена фотографія скульптури авторства Віри Мухіної «Робітник і колгоспниця». Звернімо увагу, що Л. Мачулін, який назвав цей вчинок «лагідною українізацією», є відомим українським дослідником питань декомунізації та деколонізації, автором понад двох десятків книг з історії Слобідської України та Харкова, серед яких: «Вулиці та площі Харкова» (2007), «Українська столиця для червоного цесаря» (2009), на основі якої був знятий документальний фільм, показаний на центральних телевізійних каналах нашої країни.

Ще одним, сьомим, цілком логічним, досягненням цього спільного проекту є те, що для вітчизняних науковців ця кількарічна робота стала офіційним науковим стажуванням. До повномасштабного вторгнення такий вид обміну досвідом відбувався здебільшого під час організованого відвідування різноманітних

закордонних навчальних та наукових установ за кордоном в офлайн-режимі, проте під час війни саме така форма онлайн-стажування стала чудовою нагодою для українських науковців та педагогів підвищити власну кваліфікацію.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зазначити, що цей тривалий, складний, багатогорівневий, але, тим не менш, надзвичайно цікавий з усіх аспектів проєкт спеціального спільного випуску журналів “Studies in Russian and Soviet Cinema” «Дослідження російського та радянського кіно» (Лондонський університет королеви Марії, Великобританія, 2024, Том 18, № 3) та «Культура України» (Харківська державна академія культури, 2025, № 87) завершився стількома чудовими досягненнями. Хочеться подякувати усім учасникам та керівникам Леоніду Мачуліну та Джеремі Гіксу. Будемо сподіватися на подальшу співпрацю між українськими та закордонними науковцями.

Список посилань

- Безручко, О. (2025). Кінопедагогічний експеримент Олександра Довженка. *Культура України*, 87, 42–57. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.087.04>
- Болінгер, В. (2025). Микола Шпиковський і візуальний стиль пізніх фільмів ВУФКУ. *Культура України*, 87, 32–41. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.087.03>
- Гікс, Д. Л. (2025). Місце України у «Веселці» Марка Донського («Радуга / Райдуга», Київська та Ашгабатська кіностудії, 1943). *Культура України*, 87, 58–71. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.087.05>
- Гікс, Д., & Мачулін, Л. (2025). Спеціальний спільний випуск «Дослідження російського та радянського кіно» і «Культури України». *Культура України*, 87, 7–18. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.087.01>
- Горпенко, В. (2020). Рецензія на навчальний посібник О. В. Безручка, І. А. Гавран, С. В. Железняка, С. В. Котляр, Г. П. Чміль «Магістерські проєкти зі спеціальності «Аудіовізуальне мистецтво та виробництво» в Київському національному університеті культури і мистецтв» 1 і 2 тт. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Аудіовізуальне мистецтво і виробництво*, 3(2), 349–351. <https://doi.org/10.31866/2617-2674.3.2.2020.217664>
- Масленіцина, Л. (2025). Проти спостереження: панорамна спадщина Сергія Лозниці. *Культура України*, 87, 87–97. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.087.07>
- Мачулін, Л. І. (2023). Джерела натхнення мистецтвознавці Людмили Соколюк. *Вісник Харківської державної академії культури*, 64, 188–191. <https://doi.org/10.31516/2410-5333.064.14>
- Мензелевський, С. (2025). Журнал «Кіно» і нарис української кінокритики 1920-х років. *Культура України*, 87, 19–31. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.087.02>
- Миславський, В. (2024). Аналіз звукового компонента аудіовізуального твору: сучасні дослідження. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Аудіовізуальне мистецтво і виробництво*, 7(1), 166–173. <https://doi.org/10.31866/2617-2674.7.1.2024.302778>
- Миславський, В., & Мархайчук, Н. (2022). Кіномелодрама ХХ століття і трофейні фільми: екранний дискурс. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Аудіовізуальне мистецтво і виробництво*, 5(1), 122–126. <https://doi.org/10.31866/2617-2674.5.1.2022.257187>

- Погребняк, Г. (2022). Антирежисюра кіноперетворення як тривка перепона екранної адаптації метадраматургії Олександра Корнійчука. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Аудіовізуальне мистецтво і виробництво*, 5(2), 264–271. <https://doi.org/10.31866/2617-2674.5.2.2022.269549>
- Черкасова, Н. (2025). «Містер Джонс» і зображення Голодомору на світовому екрані. *Культура України*, 87, 72–86. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.087.06>
- Чміль, Г. (2020). Олена Миколаївна Москаленко-Висоцька «Основи продюсерської діяльності»: навчальний посібник. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Аудіовізуальне мистецтво і виробництво*, 3(1), 150–152. <https://doi.org/10.31866/2617-2674.3.1.2020.202688>
- Шейко, М. (2024). «Західний кінематограф. Концептуально-термінологічний словник». *Культура України*, 84, 97–98. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.084.10>
- Bezruchko, O. (2024). In-depth Study of Children's Images in Works of Audiovisual Art in the Genre of Horror. *Bulletin of Kyiv National University of Culture and Arts. Series in Audiovisual Art and Production*, 7(1), 155–165. <https://doi.org/10.31866/2617-2674.7.1.2024.302777>
- Bezruchko, O. (2024). Oleksandr Dovzhenko's experiment in film pedagogy. *Studies in Russian and Soviet Cinema*, 18(3), 291–308. <https://doi.org/10.1080/17503132.2024.2393930>
- Bollinger, V. (2024). Mykola Shpykovskiy and the visual style of late VUFKU films. *Studies in Russian and Soviet Cinema*, 18(3), 279–290. <https://doi.org/10.1080/17503132.2024.2392331>
- Cherkasova, N. (2024). Mister Jones and the depiction of the Holodomor on the world screen. *Studies in Russian and Soviet Cinema*, 18(3), 327–344. <https://doi.org/10.1080/17503132.2024.2393931>
- Hicks, J. (2024). The place of Ukraine in Mark Donskoi's *The Rainbow*. *Studies in Russian and Soviet Cinema*, 18(3), 309–326. <https://doi.org/10.1080/17503132.2024.2392337>
- Hicks, J., & Machulin, L. (2024). Special joint issue of *Studies in Russian and Soviet Cinema* and *Culture of Ukraine (Kul'tura Ukrainy)*. *Studies in Russian and Soviet Cinema*, 18(3), 251–262. <https://doi.org/10.1080/17503132.2024.2405346>
- Maslenitsyna, L. (2024). Against observation: the panoramic legacy of Sergei Loznitsa. *Studies in Russian and Soviet Cinema*, 18(3), 345–358. <https://doi.org/10.1080/17503132.2024.2392338>
- Menzelevskiy, S. (2024). The Kino magazine and the parable of Ukrainian film criticism of the 1920s. *Studies in Russian and Soviet Cinema*, 18(3), 263–278. <https://doi.org/10.1080/17503132.2024.2393929>
- Myslavskiy, V. (2023). Religious and Legal Aspects in World Cinema. *Bulletin of Kyiv National University of Culture and Arts. Series in Audiovisual Art and Production*, 6(1), 141–144. <https://doi.org/10.31866/2617-2674.6.1.2023.279265>
- Riabukha, N. (2022). Ukrainian Film Music: History and Modernity. *Bulletin of Kyiv National University of Culture and Arts. Series in Audiovisual Art and Production*, 5(1), 127–130. <https://doi.org/10.31866/2617-2674.5.1.2022.257188>

References

- Bezruchko, O. (2025). Oleksandr Dovzhenko's experiment in film pedagogy. *Culture of Ukraine*, 87, 42–57. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.087.04>. [In Ukrainian].
- Bollinger, V. (2025). Mykola Shpykovskiy and the Visual Style of Late VUFKU Films. *Culture of Ukraine*, 87, 32–41. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.087.03>. [In Ukrainian].
- Hicks, J. (2025). The place of Ukraine in Mark Donskoi's The Rainbow. *Culture of Ukraine*, 87, 58–71. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.087.05>. [In Ukrainian].
- Hicks, J., & Machulin, L. (2025). Special joint issue of “Studies in Russian and Soviet Cinema” and “Culture of Ukraine” (Kul'tura Ukrainy). *Culture of Ukraine*, 87, 7–18. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.087.01>. [In Ukrainian].
- Horpenko, V. (2020). Review of the Textbook by O. V. Bezruchko, I. A. Havran, S. V. Zhelezniak, S. V. Kotliar, H. P. Chmil “Master's Projects in the Specialty ‘Audiovisual Arts and Production’ at Kyiv National University of Culture and Arts,” Vols. 1–2. *Bulletin of Kyiv National University of Culture and Arts. Series in Audiovisual Art and Production*, 3(2), 349–351. <https://doi.org/10.31866/2617-2674.3.2.2020.217664>. [In Ukrainian].
- Maslenitsyna, L. (2025). Against observation: the panoramic legacy of Sergei Loznitsa. *Culture of Ukraine*, 87, 87–97. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.087.07>. [In Ukrainian].
- Machulin, L. I. (2023). Sources of Inspiration for the Art Historian Liudmyla Sokoliuk. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture*, 64, 188–191. <https://doi.org/10.31516/2410-5333.064.14>. [In Ukrainian].
- Menzelevskiy, S. (2025). The “Kino” magazine and the parable of Ukrainian film criticism of the 1920s. *Culture of Ukraine*, 87, 19–31. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.087.02>. [In Ukrainian].
- Myslavskiy, V. (2024). Analysis of the Sound Component of an Audiovisual Work: Contemporary Research. *Bulletin of Kyiv National University of Culture and Arts. Series in Audiovisual Art and Production*, 7(1), 166–173. <https://doi.org/10.31866/2617-2674.7.1.2024.302778>. [In Ukrainian].
- Myslavskiy, V., & Markhaichuk, N. (2022). Twentieth-century Film Melodrama and Trophy Films: Screen Discourse. *Bulletin of Kyiv National University of Culture and Arts. Series in Audiovisual Art and Production*, 5(1), 122–126. <https://doi.org/10.31866/2617-2674.5.1.2022.257187>. [In Ukrainian].
- Pogrebniak, H. (2022). Anti-directing of Film Transformation as a Lasting Obstacle to Screen Adaptation of Oleksandr Korniiichuk's Metadramaturgy. *Bulletin of Kyiv National University of Culture and Arts. Series in Audiovisual Art and Production*, 5(2), 264–271. <https://doi.org/10.31866/2617-2674.5.2.2022.269549>. [In Ukrainian].
- Cherkasova, N. (2025). “Mister Jones” and the depiction of the Holodomor on the world screen. *Culture of Ukraine*, 87, 72–86. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.087.06>. [In Ukrainian].
- Chmil, H. (2020). Olena Mykolaivna Moskalenko-Vysotska “Fundamentals of Producer Activity”: A Textbook. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv. Serii: Audiovizualne mystetstvo i vyrobnytstvo*, 3(1), 150–152. <https://doi.org/10.31866/2617-2674.3.1.2020.202688>. [In Ukrainian].

- Sheiko, M. (2024). Western cinema: conceptual and terminological dictionary. *Culture of Ukraine*, 84, 97–98. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.084.10>. [In Ukrainian].
- Bezruchko, O. (2024). In-depth Study of Children's Images in Works of Audiovisual Art in the Genre of Horror. *Bulletin of Kyiv National University of Culture and Arts. Series in Audiovisual Art and Production*, 7(1), 155–165. <https://doi.org/10.31866/2617-2674.7.1.2024.302777>. [In English].
- Bezruchko, O. (2024). Oleksandr Dovzhenko's experiment in film pedagogy. *Studies in Russian and Soviet Cinema*, 18(3), 291–308. <https://doi.org/10.1080/17503132.2024.2393930>. [In English].
- Bollinger, V. (2024). Mykola Shpykovskiy and the visual style of late VUFKU films. *Studies in Russian and Soviet Cinema*, 18(3), 279–290. <https://doi.org/10.1080/17503132.2024.2392331>. [In English].
- Cherkasova, N. (2024). Mister Jones and the depiction of the Holodomor on the world screen. *Studies in Russian and Soviet Cinema*, 18(3), 327–344. <https://doi.org/10.1080/17503132.2024.2393931>. [In English].
- Hicks, J. (2024). The place of Ukraine in Mark Donskoi's *The Rainbow*. *Studies in Russian and Soviet Cinema*, 18(3), 309–326. <https://doi.org/10.1080/17503132.2024.2392337>. [In English].
- Hicks, J., & Machulin, L. (2024). Special joint issue of *Studies in Russian and Soviet Cinema* and *Culture of Ukraine (Kul'tura Ukrainy)*. *Studies in Russian and Soviet Cinema*, 18(3), 251–262. <https://doi.org/10.1080/17503132.2024.2405346>. [In English].
- Maslenitsyna, L. (2024). Against observation: the panoramic legacy of Sergei Loznitsa. *Studies in Russian and Soviet Cinema*, 18(3), 345–358. <https://doi.org/10.1080/17503132.2024.2392338>. [In English].
- Menzelevskiy, S. (2024). The Kino magazine and the parable of Ukrainian film criticism of the 1920s. *Studies in Russian and Soviet Cinema*, 18(3), 263–278. <https://doi.org/10.1080/17503132.2024.2393929>. [In English].
- Myslavskiy, V. (2023). Religious and Legal Aspects in World Cinema. *Bulletin of Kyiv National University of Culture and Arts. Series in Audiovisual Art and Production*, 6(1), 141–144. <https://doi.org/10.31866/2617-2674.6.1.2023.279265>. [In English].
- Riabukha, N. (2022). Ukrainian Film Music: History and Modernity. *Bulletin of Kyiv National University of Culture and Arts. Series in Audiovisual Art and Production*, 5(1), 127–130. <https://doi.org/10.31866/2617-2674.5.1.2022.257188>. [In English].

Надійшло до редколегії 03.02.2025

<https://doi.org/10.31516/2410-5333.067.26>¹

УДК 77.041.5:72.03.071.1(477)Бек(045)

Л. І. Мачулін

доктор філософії, завідувач редакційно-видавничого відділу, Харківська державна академія культури, Харків, Україна

editor2016@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-8804-6297>

АТРИБУЦІЯ МАЛОВІДОМОЇ ФОТОГРАФІЇ АРХІТЕКТОРА ОЛЕКСІЯ БЕКЕТОВА

У статті досліджується маловідоме зображення Олексія Бекетова в незвичному одязі для його соціального статусу — у сорочці з вишивкою. Це єдина подібна фотографія академіка архітектури. Сорочку атрибутувано як народну. Невідомі дата зйомки й мотиви для нетипового вбрання. Дослідження проведено із застосуванням аналітичного методу, а також методів опису, зіставлення та узагальнення. Автор висуває гіпотезу про те, що фотографія була зроблена спеціально як подарунок тещі — відомій просвітниці Христині Алчевській. Новизна дослідження полягає в атрибуції дати та приводу зйомки О. Бекетова, що пояснює його ставлення до українства як такого та просвітництва в Харківській губернії.

Ключові слова: *архітектор Олексій Бекетов, просвітниця Христина Алчевська, народні школи, українство, українофільство, Братство тарасівців.*

L. Machulin

Doctor of Philosophy, Head of the Editorial and Publishing Department, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, Ukraine

ATTRIBUTION OF A LITTLE-KNOWN PHOTOGRAPH OF ARCHITECT OLEKSII BEKETOV

The article examines a little-known photograph of academician of architecture Oleksii Beketov in a folk-style embroidered shirt, an atypical outfit for him and his social status, and one of the few that does not have an attribution of the date of the photograph and the occasion. The study was conducted using the analytical method, as well as the methods of descriptive, comparative, and generalisational analysis. The author hypothesises that the photograph was taken specifically as a gift to her mother-in-law, the famous educator Khrystyna Alchevska. The novelty of the study lies in the attribution of the date and occasion of O. Beketov's photograph, which explains his attitude to Ukrainianness as such and to enlightenment cause in Kharkiv province.

Relevance of the topic. The approach to the cultural heritage of the Soviet and imperial periods in Ukraine remains unresolved. There are discussions about both the individual figures and their works. Academician of architecture in the Russian Empire, professor and PhD in Soviet Ukraine, Oleksii Beketov left dozens of buildings for various purposes, designed to a world-class standard, to the descendants of Kharkiv residents. By emphasising his status as the best architect in the South of Russian Empire before 1917, the aggressor's propagandists are attempting to claim him as a politically and ethnically "russian" figure.

¹ This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

Conclusions. Based on the study of the context of the life and work of the famous architect O. Beketov in the last decade of the nineteenth century, the author draws the following conclusions. As for the clothes in the photo, they are called folk shirts. The patriotic and political term 'vyshyvanka' entered the lexicon of Ukrainians much later. The date of the photograph can be reliably attributed to between 1891 and May 1893. The reason for the photo's appearance can be considered the special relationship between the young family of O. Beketov and the Alchevsky family. Most likely, the photo was taken as a souvenir for his mother-in-law, H. Alchevska.

Keywords: *architect Oleksii Beketov, educator Khrystyna Alchevska, public schools, Ukrainians, Ukrainophilia, Brotherhood of Tarasivtsi.*

Постановка проблеми. Фотографія відомого академіка архітектури Олексія Бекетова в народній сорочці — одна з небагатьох, яка не має атрибуції дати зйомки та приводу. Останнє не менш важливо, оскільки це єдина фотографія, на якій архітектора зображено в нетиповому для нього одязі.

Актуальність теми. Ставлення до культурного надбання радянського та імперського часів в Україні остаточно не сформульовано. Точаться дискусії як щодо персоналій, так і їхніх творів. Академік архітектури в Російській імперії, професор і доктор у радянській Україні Олексій Бекетов залишив нащадкам харків'ян десятки будівель різного призначення, виконані на світовому рівні. Акцентуючи на його статусі до 1917 р. як найкращого архітектора Півдня Росії, пропагандисти агресора намагаються зробити його «своїм», проросійським.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Архітектурному надбання, його принципам, стилю присвячено дисертації С. Смоленської (2017), Є. Балишева (2002) уклала повний каталог його праць. Д. МIRONENKO (2006) створив бібліографічний показник до праць відомого архітектора. Л. Мачулін (2016; 2023) видав два твори з описом життя й творчості О. Бекетова. Маємо також численні публікації в періодиці. Між тим жодного опису означеного портрету в публічному доступі немає. У нащадків родини Бекетових теж відсутня інформація про дату виготовлення фотографії і привід для зйомки.

Мета статті — розглянути гіпотезу щодо атрибуції дати зйомок, одягу та приводу появи незвичної для О. Бекетова фотографії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Звання академіка архітектури Олексій Миколайович Бекетов здобув у 1894 р. за проєкт будівлі Публічної бібліотеки в Харкові (нині — Державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка). Йому було всього 32 роки. За п'ять років до того він повернувся зі столичного С.-Петербургу до губернського міста, у якому мешкало приблизно 150 тис. осіб, і одразу заявив про себе як про успішного, затребуваного фахівця. Він мав достаток, статус і професію. На всіх фотографіях, починаючи із часів завершення навчання, О. Бекетов виглядає франтом, який цінує кожную деталь гардеробу. Він чудово розуміє, що повинен мати вигляд, відповідний його дворянському статусу (Рис. 1). Його родовід простежується з XVI ст. Дослідники припускають походження прізвища від черкеських беків — це загальнотюркський титул, військове та адміністративне звання (Мачулін, 2023, с. 12).

Рис. 1. Олексій Бекетов. 1900 р.

Типовий одяг чоловіків його статусу в останнє десятиріччя XIX ст. — костюм-трійка: двобортні та однобортні піджаки з доволі широкими лацканами, крохмальні манжети сорочки, що виглядають із рукавів. Або двобортний сюртук із краватками пластрон або регата (Головенко та ін., 2023). На голову О. Бекетов одягав котелок, який йому личив — фетрову шляпу з круглим наголовком та короткими жорсткими вінцями. І ми не маємо жодного його фото в солом'яному канотье з короткою циліндричною тулією та прямими крисами, хоча цей головний убір був також типовим для його прошарку. О. Бекетов на всіх відомих світлинах до 1917 р. — або в шляпі, або простоволосий.

Що ж спонукало молодого Бекетова сфотографуватись у сорочці з вишивкою? (Рис. 2). Чи не був він прихованим українофілом? Щодо його прихильності до українства публікацій не знайдено. В інтернеті виявлено лише дві публікації із цим портретом, які за змістом не відповідали темі мого дослідження. А от підписи під фото радше за все свідчили про їх ілюстративність. Перший підпис: «Алексей Николаевич Бекетов в народной рубахе. Фото начала XX века»¹, другий — «О. М. Бекетов, близько 1900 року»².

Щоб розгадати загадку цього знімка, була висунута робоча гіпотеза: для зйомок був надзвичайно важливий привід. Що саме могло ним бути? Для того щоб відповісти на це питання, треба зануритись у біографію самого О. Бекетова та його оточення, зрозуміти мотиви тих чи інших рішень у його житті та принципи, яких він дотримувався.

1 Харьков, 1913-й. Дворец архитектора Бекетова. <https://mediaport.ua/harkov-1913-y-dvorec-arhitektora-beketova/>

2 Бекетов Олексій Миколайович. https://www.wikiwand.com/uk/articles/%D0%91%D0%B5%D0%BA%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B2_%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%96%D0%B9_%D0%9C%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D0%B9%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87

Рис. 2. Олексій Бекетов у народній сорочці.

Одне з головних питань — чому успішний молодий архітектор повернувся до Харкова? Адже під час навчання його батьки переїхали з Харкова до С.-Петербургу: Миколу Миколайовича обрали членом Академії наук. До того ж перспективному архітектору одразу запропонували роботу і в столиці, і в Москві, що вважалося дуже привабливою пропозицією. Однак 26-річний юнак чомусь вирішив повернутися до провінційного Харкова, де рідних вже не було, у місті панувала двоповерхова архітектура, а за статистикою на сім дерев'яних будівель була лише одна кам'яна. Що мав на меті молодий архітектор?

А відповідь проста: “*Cherchez la femme*”, як мовиться у французькому крилатому вислові. У Харкові на Олексія чекала 20-річна кохана на ім'я Анна. І вже наступного року Бекетов одружується. Так склалося, що батьки наречених були давно знайомі. Микола Миколайович Бекетов та теща Христина Данилівна Алчевська були відомими в місті громадськими діячами й просвітниками — разом брали участь у створенні харківського Товариства поширення грамотності в народі. Батько й теща архітектора також були серед ініціаторів та організаторів започаткування Харківської громадської бібліотеки (1886). Не дивно, що Олексій та Анна з дитинства були знайомі між собою.

Після одруження в 1889 р. велика родина Алчевських у певному сенсі стає і його сім'єю (пам'ятаємо, що батьки Олексія в Петербурзі). Зрозуміло, Бекетов не міг не брати участі в родинному спілкуванні. А в сімейному колі обговорювалося, окрім теми освіти, грамотності й питань культури, ще багато чого цікавого! Отже, Олексій проймається прогресивним громадським настроєм, починає не просто симпатизувати діяльності тещі, а ще й докладає власні зусилля в справі просвітництва. У 1894 р. він розробляє проєкт складної перебудови великої будівлі Товариства грамотності — звісно, на громадських засадах. Ще через два роки Бекетов безкоштовно створює проєкт будівлі Недільної жіночої школи (1896), яку організувала й вела його теща. Отже, за три роки — три великих і складних проєкти (бібліотека, школа й будинок Товариства) виконано безкоштовно. На нашу думку, ідея просвітництва українського народу захопила молодого архітектора.

Найімовірніше, дружніми були взаємини й з тестем, якого теща називала щирим українцем. Адже в молоді роки Христина Данилівна під псевдонімом «Українка» писала в журнал «Колокол», який видавали Герцен та Огарьов. Власне, завдяки її дописам Олексій Алчевський знайшов її і вони познайомились, а пізніше одружилися. Тому про свого чоловіка теща завжди казала: «Я вийшла заміж за щирого українця»¹.

У свою чергу голова правління Харківського Земельного банку Кирило Алчевський допомагає отримати зятю два престижних проєкти — Земельного (1896–1897) і Торгового банку (1898–1899) (Рудяченко, 2023). Ці дві будівлі, поряд з іншими, сформували архітектурне обличчя центру міста на Миколаївській площі (нині — площа Конституції). Вдячний Олексій Бекетов виконує проєкт для будівництва садиби Алчевських (1896).

Зважаючи на вищезначене, очевидно, що зять не міг не знати про те, що «Кобзар» Т. Г. Шевченка — улюблена книга тестя. Коли садибу побудували, Алчевський замовив професору Петербурзької академії мистецтв В. А. Беклемішеву погруддя свого кумира з білого мармуру. Чому йому? Тому що це була та сама людина, яка робила посмертну маску Тараса Шевченка, тож він міг найточніше відтворити подібність поета. Також В. Беклемішев був однолітком О. Бекетова й навчався в Петербурзькій академії мистецтв. Вірогідно, вони могли бути знайомі й зять міг рекомендувати його тестю. Ще важлива одна деталь: Беклемішев неодноразово брав участь у подіях, присвячених Т. Шевченку, зокрема був членом журі та учасником конкурсу 1909–1913 рр. на проєкт пам'ятника Кобзарю в Києві.

Газета «Південний край» 14 листопада 1900 р. повідомила, що погруддя Т. Шевченка, перший у місті пам'ятник, буде встановлено на подвір'ї Алчевських (рис. 3): «Бюст Т. Г. Шевченко. Единственный “монумент”, украшающий Харьков, — это каменный столб на углу Университетской улицы и Павловской площади. Инициатор харьковского университета Каразин и украинский поэт Квитка все еще ждут, когда, наконец, харьковцы вспомнят о их

1 Найвидатніша просвітителька Христина Данилівна Алчевська (1841–1920). https://old.region.library.kharkov.ua/lib_druck.php?id=119

заслугах. Даже по решенному уже вопросу о постановке бюста А. С. Пушкина приходится более полутора года ждать, когда будет приведено в исполнение постановление думы. Тем приятнее указать на частный почин в деле художественного украшения нашего города. На днях прислан из Петербурга художественно исполненный бюст Т. Г. Шевченко, работы известного скульптора — художника Беклемишева. Бюст этот исполнен по заказу почитателей малороссийского поэта А. К. и Х. Д. Алчевских и будет украшать площадку сада у их дома, выходящего на Мироносицкий переулок, так что бюст будет виден с улицы через железную решетку сада. Мы слышали, что за исполнение бюста уплачена тысяча руб.» (Южный край, 1900).

Рис. 3. Перший пам'ятник Т. Г. Шевченку в Україні. Ліворуч — садиба Алчевських, Харків. Праворуч — погруддя в музеї Т. Шевченка, Київ.

Ця подія сколихнула проукраїнськи налаштованих друзів і знайомих Алчевських. Мармурове погруддя на кам'яному п'єдесталі було добре видно з вулиці. Біля пам'ятника почали збиратися учні Недільної школи Христини Данилівни. Тут декламував вірші найвідоміший юрист того часу Анатолій Коні. Легендарні українські націоналісти Левко Мацієвич та Микола Міхновський зробили фото біля першого в Україні пам'ятника Шевченку (Рис. 4).

Звісно, про це «вільнодумство» дізналась царська охранка. Відповідно, були відомі й проукраїнські погляди подружжя Алчевських у Петербурзі. У травні 1901 р. Олексій Алчевський поїхав до столиці просити кредит. Ще наприкінці XIX ст. почали відчуватись перші ознаки світового економічного спаду. У 1900–1901 рр. криза набула виразних форм у металургійній і кам'яновугільній галузях, у які вклав кошти Алчевський. У царському уряді комерсанту-вільнодумцю відмовили. У травні 1901 р. Олексій Кирилович покінчив життя самогубством. Родина Алчевських одразу отримала немало проблем, до вирішення яких долучився й Олексій Бекетов. Його перший родинний будинок — нині це Будинок вчених на вулиці Жон Мироносиць, був проданий для покриття боргів тестя.

Рис. 4. Легендарні українські націоналісти біля першого в Україні пам'ятника Шевченку — Левко Мацієвич та Микола Міхновський. Поруч стоїть актор Северин Паньківський. Джерело: <https://emuseum.online/exhibitions/shevchenko/>

Повертаючись до встановлення дати фотопортрета та мотиву його появи, можемо припустити, що воно було зроблене в проміжок з 1890 до 1893 року. Перша дата (1890) — це відоме фото, на якому зображені Олексій і Анна Бекетови в першу річницю вінчання. Друга дата (травень 1893) — це початок політичних репресій щодо українства, народництва, Братства тарасівців. Оскільки родина Алчевських через просвітництво була із цим усім пов'язана, то після вказаної дати малоймовірно, щоб Олексій Бекетов дозволив собі ризикувати кар'єрою.

На нашу думку, зовнішній вигляд молодого Бекетова на фото в сорочці найближчий до того, який датовано 1890 р. (Рис. 5). Саме тоді молода родина зробила знімок на пам'ять у першу річницю вінчання. На обох фото він дуже схожий: той же погляд, поворот голови, зачіска. І лише дещо більша борода додає враження, що між двома фото зовсім невелика різниця в часі — рік або два.

Отже, відповідно перший згаданий підпис фото, датований «початком XX століття», зовсім неприйнятний.

Рис. 5. Бекетови Олексій та Анна в річницю вінчання. 1890 р.

Тепер щодо одягу — на О. Бекетові — вишита чоловіча сорочка з манішкою. Такий вид одягу був поширений на межі XIX–XX ст. На Правобережжі його ще називали сорочкою з одним нагрудником. Саме так правильно називати те, що ми бачимо. Це не «народная рубаша» і не «вишиванка». Як пояснює старша наукова співробітниця Херсонського обласного краєзнавчого музею Марина Аскурава, усі чоловічі сорочки такого крою, які носили в містах і селах наприкінці XIX ст., були вишитими (Верлата, 2020). Їх так і називали: народні сорочки. У перекладі російською — «народная рубашка», а не «рубаша». Слово «рубаша» означає виключно російський одяг.

Модне слово «вишиванка» увійшло в український лексикон за часів НЕПу. Уперше мода на вишиванку в тому вигляді, якою ми її знаємо нині, припала на 1920–1930 рр., коли в УРСР проводилася т. зв. політика українізації (Олицкая, 1971). Вдруге популярності вишиванкам додав Микита Хрущов (1953–1964), коли перебував на чолі Радянського Союзу. Він часто одягав вишиванку не лише в побуті, але й на різні урядові заходи. Після відсторонення від посади, поступово відбувся й занепад популярності цього виробу до самої доби Незалежності. Пізніше, перед 1990-ми рр. у поняття «вишиванка» стали вкладати ідеологічний підтекст та називати так святковий, патріотичний, культовий одяг. Отже, вишити

сорочку О. Бекетова ніяк не можна називати «вишиванкою». Тому другий, зазначений на початку, підпис, у якому нашого героя одягли у «вишиванку», теж неприйнятний. Та й небезпечно це було — носити український стрій у ХІХ ст. (Рудницький, 1928).

Отже, на О. Бекетові — чоловіча вишита сорочка. Очевидно, що це — не щоденний його одяг. Навіть інспектуючи хід будівництва він одягав сюртук і шляпу (Рис. 6). Тому ми маємо шукати відповідь на запитання: з якого приводу було зроблено знімок? Можна тут сформулювати інакше: на чиє прохання Олексій зробив цей знімок? Кому хотів сподобатись, коли одягав вишиту сорочку? Що передувало знімку? Чому більше ми не бачимо схожих портретів Бекетова?

Рис. 6. Олексій Бекетов на будівництві Комерційного училища. 1892 р.

Очевидно, що це особистий фотопортрет. На користь такого твердження свідчить його дуже різкий відхід від соціального стандарту, типового для Бекетова. Із цього випливає, що він, очевидно, був зроблений для когось. Серед адресатів теоретично можливі всього три особи — дружина, теща й тесть.

Розглянемо по черзі всі варіанти. Перший — подарунок дружині. Олексій кохав дружину й міг зробити для неї такий подарунок, щоб показати, що він вдячний родині Алчевських, яка займається просвітництвом народу. По-друге, вишиті сорочки, як відомо, вважалися в народі своєрідним оберегом, символізували родинну пам'ять, вірність та любов у сім'ї. Етнографи розповідають, що ще в ХІХ ст. в селах кожна дівчина-наречена перед весіллям зобов'язана була вишити особливу святкову сорочку своєму нареченому. Якщо в родині

Алчевських вивчали народні традиції та звичаї, можна припустити, що дружина Олексія власноруч вишила йому сорочку. Відповідно, він міг з якогось приводу, наприклад народження сина (1891), замовити для дружини свій портрет у вишиванці.

Другий варіант — Олексій Бекетов міг зробити фото й подарувати його теці. По-перше, він поважав і цінував діяльність просвітниці. По-друге, якщо фото зроблено в останнє десятиліття XIX ст., у період стрімкого зростання молодії сім'ї — за п'ять років вони народили четверо дітей. По-третє, батьки Олексія переїхали до Петербургу, а в Харкові найближчі помічники — це родина Алчевських на чолі з Христіною Данилівною. Теці було всього 50 років, син Олексія — її перший онук. Знаючи про її захоплення народництвом, Олексій міг зробити фото в народному стилі для теці на пам'ять.

Третій варіант — для тестя. Це малоймовірно, однак насправді глибокого дослідження тосунків цих двох родин ми не маємо. Як не маємо й розуміння ролі тестя в становленні кар'єри молодого архітектора. Фінанси, замовлення, зв'язки тоді мали не менше значення, ніж у будь-який час. Однак у зв'язку з браком інформації зупинимось на тому, що фото призначалося на подарунок теці.

Для відповіді на запитання, чи був Олексій Бекетов українофілом, слід пояснити, що мається на увазі, у якому сенсі вживається цей термін — у політичному або культурному контексті? Українофілство — це рух на теренах Російської імперії в 1860–1880-х рр., що охоплював різні течії — від звичайної любові до усього свого рідного й аж до незалежності України¹. Рух існував недовго — з 1859 до кінця 1880-х рр., тобто від народження О. Бекетова до його повернення з Петербургу до Харкова. Метою руху була освіта широких народних мас українською мовою, для чого було створено широку мережу своїх громад, видавалися підручники й словники. Одна з громад мережі знаходилась у Харкові, у неї входила і недільна школа Христини Алчевської. Самі українофіли воліли називатися «народолюбцями», що наводить на думку про одяг Бекетова.

Справу українофілів продовжило Братство тарасівців — таємна політична організація, створена в Харкові в 1891 р. (Лавров, 2004). Так, Харків наприкінці XIX ст. можна назвати «столицею відродження України». Тарасівці проводили роботу серед студентства, шкільної молоді, селянства і робітництва, а їх загальна чисельність становила близько 100 осіб². У 1893 р. на Шевченкових роковинах у Харкові були проголошені основні тези та ідеї Програми тарасівців. Уже за місяць, 1 травня 1893 р. поліція провела масові обшуки, арештовано 24 особи.

Отже, відповіддю на питання, чи був Олексій Бекетов українофілом і чи можна саме із цією його позицією пояснити появу фото в народній сорочці,

1 Українофілство. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%BE%D1%84%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE>

2 Братство тарасівців. Примітки. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%80%D0%B0%D1%82%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE_%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%81%D1%96%D0%B2%D1%86%D1%96%D0%B2%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96-%D1%82%D0%BA%D0%B8

буде — ні. Його повернення до Харкова, який вважався «малоросійським» (тобто українським) містом, пояснюється виключно особистими міркуваннями. Він мріяв прикрасити провінційний Харків красивими цегляними будинками, зробити місто приємним для життя. Прагнув до гармонії в кожному своєму проєкті, а також у сімейному й суспільному житті. Олексій жив поряд з родиною Алчевських, симпатизував всім членам родини за їхню громадську й просвітницьку діяльність, кохав свою дружину Анну, любив дітей.

Майбутній академік архітектури був затаюто творчою людиною, трудоголіком, який дбав про матеріальні статки великої сім'ї і свою професійну кар'єру як будівельника й викладача. Проєкт будівництва в Харкові Суспільної бібліотеки (1899–1901) був останнім, який він виконав безкоштовно. Після загибелі тестя він вже не брав участі в таких масштабних проєктах. А політична реакція царату на все, пов'язане з українством, змусила батька багатодітної родини триматись осторонь політики.

Висновки. Дослідивши контекст життя й творчості відомого архітектора О. Бекетова в останнє десятиліття XIX ст., можна сформулювати такі висновки:

1. Стосовно одягу О. Бекетова на світлині, можна впевнено стверджувати, що він має назву — народна сорочка. Патріотично-політичний термін «вишиванка» увійшов у лексикон українців значно пізніше.
2. Дату знімка правильно атрибутувати між 1891 — травнем 1893 р.
3. Приводом для появи знімка можна вважати особливі стосунки між молодю родиною О. Бекетова та родиною Алчевських. З великою ймовірністю фото зроблено на пам'ять для тещі — Х. Алчевської.

Перспективи дослідження теми. Розвідка непрямой підтримки харківською інтелігенцією українства як культурного й політичного руху на межі XIX–XX ст.

Список посилань

- Балишева, Є. В. (2002). *Каталог об'єднаних відомостей про документи академіка архітектури О. М. Бекетова у складі фондів державних архівів, музеїв, установ України, родинному архіві Бекетових (1885–1941 рр.)*. Труды ЦДНТА України.
- Верлата, Н. (2020, Травень 21). Херсонські музейники пояснили різницю між вишиванкою та вишитою сорочкою. *Суспільне Херсон*. <https://suspihne.media/kherson/35137-riznicu-miz-visivankou-ta-visitou-sorockou-poasnili-hersonski-muzejniki/>
- Головенко, Т. М., Козарь, О. П., Бондарчук, Ю. С., & Шовкомуд, О. В. (2023). *Історія костюму: культурна спадщина народів світу: навчальний посібник*. ЛНТУ; МДУ.
- Лавров, Ю. П. (2004). Братство тарасівців. І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. (Гол. редкол.). *Енциклопедія Сучасної України: електронна версія*. Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. https://esu.com.ua/search_articles.php?id=37632.
- Мачулін, Л. І. (2016). *Алексей Бекетов и его Харьков*. Мачулін.

- Мачулін, Л. І. (2023). *Олексій Бекетов. Життя і творчість. (Серія «Час. Особистість. Харків»)*. Мачулін.
- Мироненко, Д. О. (Уклад.). (2016). *О. М. Бекетов (1862–1941): бібліографічний покажчик*. Мінрегіон України; Держ. наук. архітектур.-буд. б-ка ім. В. Г. Заболотного.
- Олицкая, Е. Л. (1971). *Мои воспоминания* (Т. 1). Посев.
- Рудницький, Є. (1928). «Дело о ношении хлопманского костюма». Справа Амоса Свидницького на 144 листах за ношення українського національного одягу в 1861 р. В М. Грушевський (Ред.), *За сто літ. Матеріяли з громадсько-го й літературного життя України XIX і початків XX століття* (Т. 2, с. 122–134). Держвидав України.
- Рудяченко, О. (2003, Травень 6). *Олексій Алчевський. Урал нервово хекав нам у спину*. Укрінформ. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3705123-oleksij-alcevskij-i-ural-nervovo-hekav-nam-u-spinu.html>
- Смоленська, С. О. (2017). *Архітектура авангардного модернізму в Україні: генеза та спадщина* [Дисертація доктора архітектури, Харківський національний університет будівництва та архітектури]. <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1590/dissmolenska.pdf>
- Южный край. (1900, Ноябрь 14), 3.

References

- Balysheva, Ye. V. (2002). *Catalog of generalized information on documents of academician of architecture O. M. Beketov as part of the fonds of state archives, museums, institutions of Ukraine, and the Beketov family archive (1885–1941)*. Trudy TsDNTA Ukrainy. [In Ukrainian].
- Verlata, N. (2020, Травень 21). Kherson museum workers explained the difference between an embroidered shirt and an embroidered shirt. *Suspilne Kherson*. <https://suspilne.media/kherson/35137-riznicu-miz-visivankou-ta-visitou-sorockou-poasnili-hersonski-muzejniki/> [In Ukrainian].
- Holovenko, T. M., Kozar, O. P., Bondarchuk, Yu. S., & Shovkomud, O. V. (2023). *The History of Costume: Cultural Heritage of the Peoples of the World: A Study Guide*. Luts'kyi natsionalnyi tekhnichnyi universytet Mukachivskyi derzhavnyi universytet. [In Ukrainian].
- Lavrov, Yu. P. (2004). The Brotherhood of Tarasivites. I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskiy, M. H. Zhelezniak et al. (Eds. in chief). *Encyclopedia of Modern Ukraine: electronic version*. Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. https://esu.com.ua/search_articles.php?id=37632. [In Ukrainian].
- Machulin, L. I. (2016). *Alexei Beketov and his Kharkov*. Machulin. [In Russian].
- Machulin, L. I. (2023). *Oleksii Beketov. Life and work (Series “Time. Personality. Kharkiv”)*. Machulin. [In Ukrainian].
- Myronenko, D. O. (Comp.). (2016). *O. M. Beketov (1862–1941): bibliographic index*. Minrehion Ukrainy; Derzhavna naukova arkhitekturo-budivelnna biblioteka imeni V. H. Zabolotnoho. [In Ukrainian].
- Olickaja, E. L. (1971). *My memories* (Vol. 1). Posev. [In Russian].
- Rudnytskyi, Ye. (1928). “The case of wearing a cotton suit”. The case of Amos Svydnytsky on 144 letters for wearing Ukrainian national clothes in 1861. In M. Hrushevsky (Ed.), *For a hundred years. Materials from the public and literary life of*

-
- Ukraine in the nineteenth and early twentieth centuries* (Vol. 2, p. 122–134). Derzhvydav Ukrainy. [In Ukrainian].
- Rudiachenko, O. (2003, May 6). *Oleksiy Alchevsky. The Urals was nervously hovering at our back*. Ukrinform. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3705123-oleksij-alcevskij-i-ural-nervovo-hekav-nam-u-spinu.html> [In Ukrainian].
- Smolenska, S. O. (2017). *Architecture of Avant-Garde Modernism in Ukraine: Genesis and Heritage* [Masters dissertation of Doctor of Architecture, Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture]. <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1590/disssmolenska.pdf> [In Ukrainian].
- Juzhnyj kraj*. (1900, November 14), 3. [In Russian].

Надійшла до редколегії 04.02.2025

ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ АВТОРСЬКИХ ОРИГІНАЛІВ ДЛЯ НАУКОВИХ ЗБІРНИКІВ ТА УМОВИ ЇХ ОПУБЛІКУВАННЯ

Під час подання рукопису до журналу автори повинні підтвердити його відповідність всім зазначеним вимогам, що вказані нижче. У разі виявлення невідповідності поданої статті пунктам цих вимог редакція повертатиме матеріали на доопрацювання.

Стаття подається в **електронному** вигляді на електронну пошту редакції: **rvv2000k@ukr.net**.

У темі листа зазначаються прізвище автора та назва видання. Наприклад:

«Петренко. «Вісник ХДАК»»

Файли називати за зразком: «Прізвище_Заявка», «Прізвище_Стаття_укр», «Прізвище_Рецензія», «Прізвище_Рисунок1» тощо.

Після розгляду на плагіат і «сліпого» рецензування, якщо стаття приймається до друку, редакція може запросити паперовий варіант пакета документів. Роздрукований варіант документів автори приносять у редакційно-видавничий відділ ХДАК або надсилають листом на поштову адресу редакції.

Усі документи, *що містять підписи та печатки, мають бути відсканованими*. На кожній сторінці паперового примірника статті автор проставляє свій підпис, а на першій вказує дату подання до друку.

Автори подають до редакції:

- Статтю.
- Заяву на розміщення наукової статті в збірнику.
- Анкету — відомості про автора(-ів) українською та англійською мовами.
- Англomовну анотацію. Вона долучається до статті і подається окремим документом, який слід завірвати підписом перекладача та печаткою за місцем його роботи.

Редактор упродовж 14 робочих днів із моменту отримання статті повідомляє автору(ам) про позитивне або негативне рішення щодо прийняття статті для публікації в збірнику.

Статті за обсягом мають бути до 12 стор. (включно з анотаціями, таб-лицями, графіками та списком посилань). Більші за обсягом статті можуть бути прийняті до друку за подвійною вартістю кожної сторінки після стандартного обсягу на підставі рішення редколегії.

Формат статті Microsoft Word (*.doc, *.docx, *.rtf).

Параметри сторінки — формат A4; орієнтація — книжкова; поля — по 2 см; шрифт — Times New Roman; кегль — 14; міжрядковий інтервал — 1,5; абзацний відступ — 1,25 см. Текст має бути вирівняний за шириною аркуша.

Рисунки і таблиці вирівнюються по центру сторінки, без обтікання текстом та не виходячи за поле набору. Їх необхідно подавати в статті безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше.

На кожен формулу, таблицю, рисунок, графік у тексті мають бути обов'язкові посилання. Формули, на які є посилання, нумеруються арабськими цифрами в круглих дужках праворуч. Таблиці повинні бути компактними, мати назву та номер.

Ілюстративний матеріал слід подавати у форматі .jpg з роздільною здатністю не менше 300 dpi.

На початку статті зазначається:

- індекс УДК (по лівому краю);
- ініціали та прізвище автора в називному відмінку (з нового рядка по правому краю);
- науковий ступінь, учене звання, посада, повна назва організації, де працює автор, місто, країна;

- електронна адреса (обов'язково);
- номер ORCID (обов'язково);
- назва статті, анотація, ключові слова українською мовою;
- прізвище автора(ів), назва статті, анотація й ключові слова англійською мовою.

Далі йде текст за структурою наукової статті, затвердженою постановою президії ВАК України № 7-05/1 від 15.01.2003 р. «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України». Структурні елементи статті виділяють жирним шрифтом і крапкою:

- актуальність теми дослідження;
- постановка проблеми;
- аналіз останніх досліджень і публікацій;
- мета статті;
- виклад основного матеріалу дослідження;
- висновки.

Вимоги до анотації: інформативність (відсутність загальних слів); змістовність (відображення основного змісту статті та результатів досліджень); єдність термінології в межах анотації; відсутність повторення відомостей, що містяться в заголовку статті. Текст анотації українською мовою має бути 800–900 знаків (відповідно до вимог реферативної бази даних Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського «Україніка наукова»). Анотація англійською мовою обсягом близько 2500 знаків надається згідно з вимогами наукометричних баз як структурований реферат, містить такі елементи: актуальність теми, мета, методологія, результати, новизна, практичне значення, висновки.

В англомовних статтях на початку розміщується англомовна анотація, далі — українська (800–900 знаків).

Ключові слова: не менше 3 і не більше 10.

Прикінцевий **Список посилань** оформляється відповідно до міжнародного стандарту APA Style, має містити лише назви праць, на які посилається автор (не менше 5 джерел), не може складатися лише з посилань на вебсайти! Назви праць у прикінцевому списку впорядковуються за абеткою, не нумеруються.

Цитування в тексті також слід оформити за міжнародним стандартом APA Style. Якщо в огляді літератури або далі в тексті наявне посилання на прізвище вченого — його публікація має бути в загальному списку посилань після статті. Слід уникати посилань на газети, виробничі журнали, навчальні посібники та власні публікації авторів. Посилання на неопубліковані праці не дозволяються. За правильність наведених у списку посилань даних відповідальні автори.

Список посилань в англомовній статті подається мовою оригіналу (тобто укр., англ. тощо).

References наводиться після списку посилань з метою активного долучення публікацій до обігу наукової інформації та їх коректного індексування наукометричними системами, тому список посилань перекладається англійською мовою. Якщо наукова публікація, на яку посилається автор, має ідентифікатор DOI, його треба зазначити в кінці опису праці.

Додаткова інформація розміщена на вебсайті збірника:

<http://v-khsac.in.ua>

Адреса редакції: 61057, м. Харків, Бурсацький узвіз, 4, Харківська державна академія культури, редакційно-видавничий відділ ХДАК. Тел. (057)731-27-83.

Наукове видання
Scientific edition

Вісник Харківської державної академії культури
Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture

Збірник наукових праць
Collection of Scientific Papers

Випуск 67
Issue 67

Редактори:
А. А. Троян
Г. С. Положій

Редактор англomовних текстів:
В. О. Афанасьєв

Комп'ютерна верстка:
І. Г. Колесник

Підписано до друку 17.06.2025 р. Формат 60х84/16.
Гарнітура «Minion Pro». Папір для мн. ап.
Ум. друк. арк. 21,86. Обл.-вид. арк. 29,91.

Адреса редакції і видавця:
ХДАК, Україна, 61057, м. Харків, Бурсацький узвіз, 4
тел. (057) 731-27-83. e-mail: rvv2000k@ukr.net.

Свідectво про держреєстрацію №295 від 08.02.2024 р.
Ідентифікатор медіа: R30-02501.

Віддруковано в ПП Озеров Г. В.
м. Харків, вул. Університетська, 3, кв. 9.
Свідectво про реєстрацію: № 818604 від 02.03.2000.